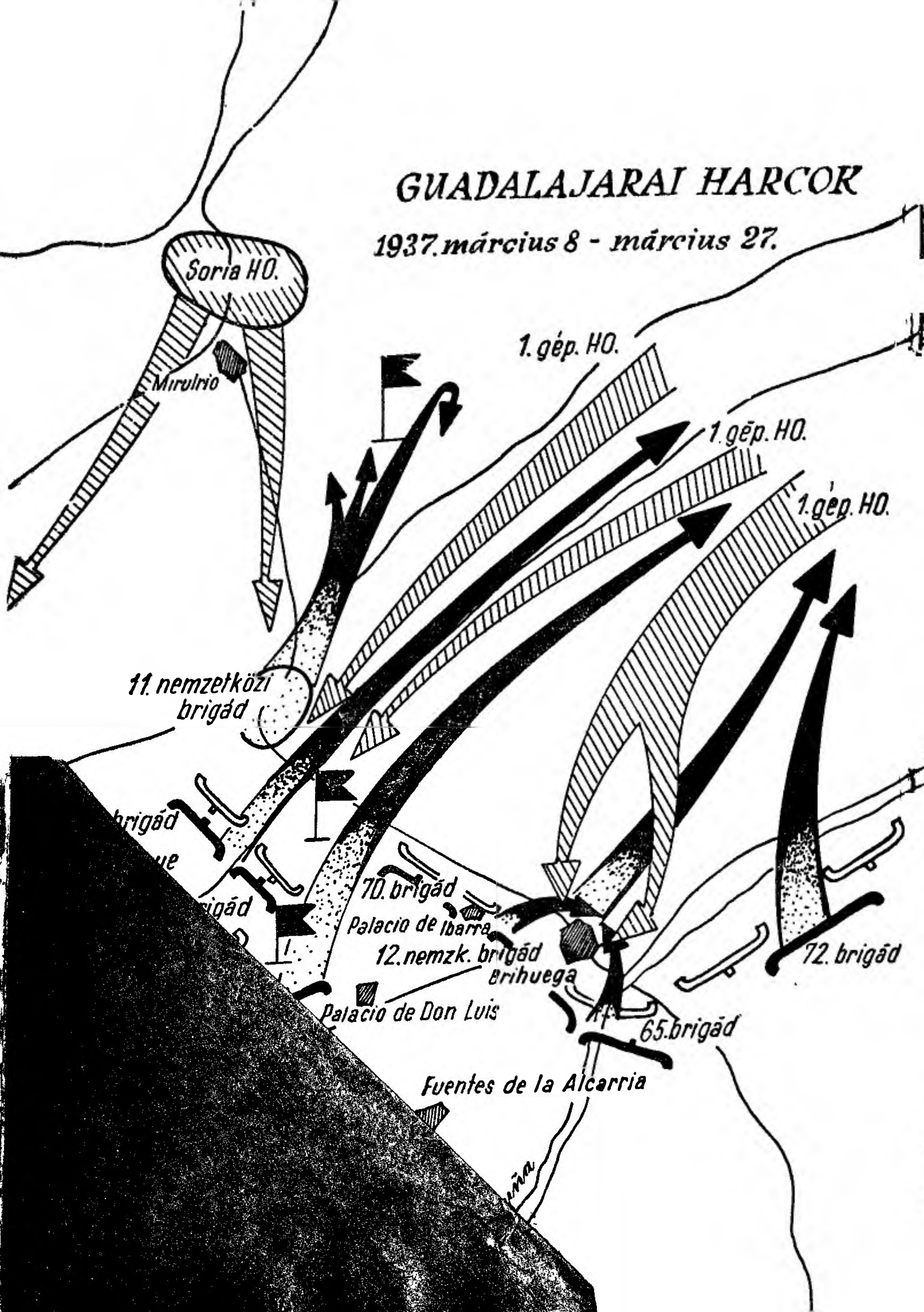

GUADALAJARAI HARCOK

1937. március 8 - március 27.

Soria HO.
Mirulrio
1. gép. HO.
1. gép. HO.
1. gép. HO.
11. nemzetközi brigád
brigád
ue
igád
70. brigád
Palacio de Ibarra
12. nemzk. brigád
Brihuega
Palacio de Don Luis
65. brigád
72. brigád
Fuentes de la Alcarria
ña

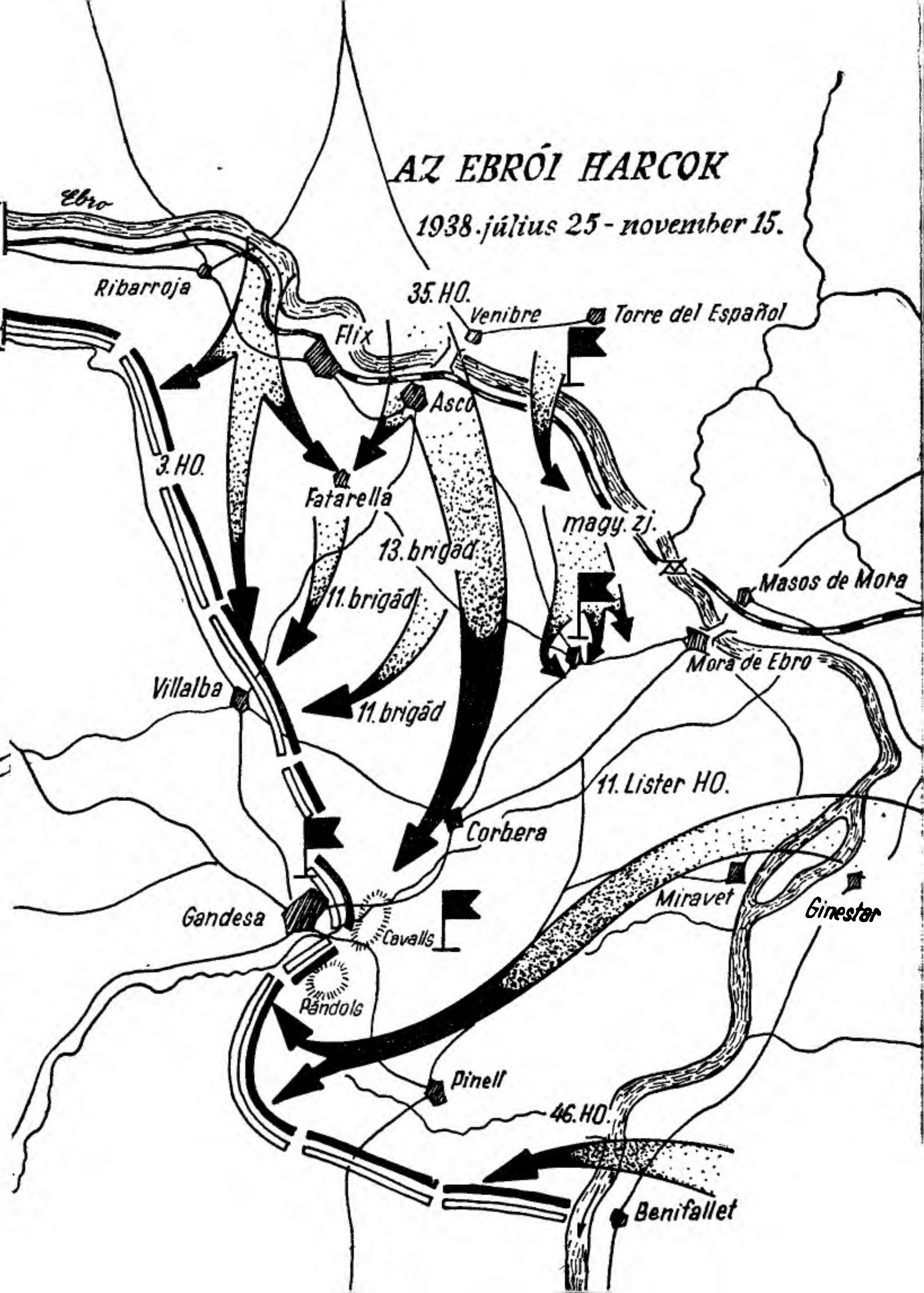

AZ EBRÓI HARCOK

1938. július 25 - november 15.

Ebro
Ribarroja
Flix
35. HO.
Venibre
Torre del Español
Asco
3. HO.
Fatarella
13. brigád
magy. zj.
11. brigád
11. brigád
Villalba
Masos de Mora
Mora de Ebro
11. Lister HO.
Corbera
Gandesa
Cavalls
Pàndols
Miravet
Ginestar
Pinell
46. HO.
Benifallet

FÖLDES PÉTER:

EURÓPA HOMLOKÁN

TRILÓGIA

Százezer
(1957)

Mennyei páncélvonat
(1959)

Madridi induló
(1961)

FÖLDES PÉTER

MADRIDI INDULÓ

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1961

BELOIANNISZ
Szakszervezeti Könyvtára
Budapest

SZERKESZTETTE
LORÁND FERENC

A BORÍTÓ
WÜRTZ ÁDÁM

AZ ILLUSZTRÁCIÓ
BIAI FÖGLEIN ISTVÁN
MUNKÁJA

14.769
tulajdona
Szépirodalmi könyvtár

~~1961 DEC 21~~

© Földes Péter 1961

Madrid határán állunk a vártán,
állunk: vas ha súlykol, vér ha elkever.
Állunk a vártán Madrid népe álmán,
állunk: tank ha dönt, ha száz pokol teper.

(KOMJÁT ALADÁR:
A NEMZETKOZI BRIGÁD INDULÓJA)

A MOTTÓHOZ

1936 . . .

A Parc Monceau közelében áll a ház, ahová a szálas termetű, magas homlokú, ovális szemüveget viselő férfi esténként hazatér. „A barátságos osztrák" – mormogja a portás, amikor belépni látja a kapun.

Az „osztrák" ma a lakásába érve, hosszú lépteivel fel-alá méri a szobát, s egy különös szót ízlelget: „tűzcsobolyó". Gyakran törnek fel benne ilyen népi gyökerű, tömör, erőteljes kifejezések, s bár számos nyelven beszél, mindig csak – magyarul. Különben a portás nem tévedett, neve csakugyan osztrák, de amit a portás nem tudhat – és szerencsére a párizsi rendőrség se sejt –, ez nem az igazi neve: egy magyar forradalmár, a Rundschau szerkesztőségének tagja él itt illegalitásban, titokban tartva költeményei révén jól ismert nevét. Költő és forradalmár – ezt a két hivatást, szolgálatot egynek, elválaszthatatlannak vallja.*

Miközben a különös szót ismételgeti, kerekek kattogásával van tele a füle. Egy vonat után integetett délután. Dallamok fonódtak a kerekek zajába: franciául, olaszul, németül, magyarul énekeltek az ablakokban álló, kiránduló öltözetű, erőteljes emberek – tűzcsobolyó, halálárok felé induló férfiak –, akik az ostromlott Madridba tartanak, keserves, de páratlan küzdelembe.

„Korunk hősi éneke – Madrid!" – ezzel a felkiáltással zárta legutóbbi cikkét a franciaországi magyar munkások lapjában, a Sza-

---

* A magyarázatokat lásd a *Jegyzet*ben

bad Szóban. A lap szerkesztőjének, a pödrött, fekete bajszú, pápaszemes Tarr Imrének, amikor a kéziratot átvette, kedves és kérlelő mosoly jelent meg az arcán.

– Ha ezt a hősi éneket te szavakba öntenéd, Komját elvtárs...

„Tűzcsobolyő", „halálárok" ... a költemény már megfogamzott benne. A Spanyolországba utazó antifasiszták elszánt tekintete, vonatuk kattogása, egy mondat: „Madrid alatt egész nemzetközi brigád szerveződik..." – ezek tették e különös szavaktól viselőssé, érlelték meg benne az alkotás hangulatát, töltötték el a teremtő lelkiállapot lázával. (Tarr nembiába hívta meg a búcsúztatóra.)

„Nemzetközi brigád" ... Ő is küzdött, hogy létrejöjjön. A Rundschauba írt cikkei a legelső pillanattól fogva figyelmeztettek, hívtak, szerveztek, még címeikkel is: „Segítséget Spanyolországnak!" „Ütött a cselekvés órája!" „Az érzések szolidaritása át kell hogy nőjön a tettek szolidaritásába!" – sürgetett. Ő maga is menne, fegyvert ragadna, ha munkája ide nem szögezné. Legalább egy költeményt küldjön, olyat, hogy rohamra menjen a madridi fronton őhelyette...

Mert mindenáron meg kell védelmezni a spanyol népet, amely a februári választásokon a reakciós kormányt elsöpörte, feléleszette 1931-ben született, de azóta elakadt, elsikkadt polgári forradalmát! Ezt a vörös Spanyolországot, amely az abesszin függetlenség megsemmisítésének, a Rajna-vidék hitleri megszállásának, a békét fenyegető „Róma–Berlin-tengely" megalakulásának gyászesztendejében tiltó jelként támadt! Fegyverrel kell megvédeni a fasiszták ellen, akik a spanyol „falangisták" Ézsau-kezével, de a fasiszta Olaszország és a náci Németország adta fegyverekkel júliusban már letörni indultak a februárban éledt forradalmat. A marokkói gyarmaton Franco tábornok tisztjei tűzték ki a gyűlölt királyi lobogót, és az olasz hadihajók és repülőgépek a lázadás első napján már rendelkezésre álltak, hogy a spanyol anyaországba szállítsák a zendülőket. Július 18-án tört ki az ellenforradalom, de július 31-én már német és olasz kötelékek megjelenésével nemzetközi fasiszta intervencióvá nőtt. Olasz harckocsizók, német és olasz pilóták, gyarmati mór csapatok, a spanyol idegenlégió egységei teszik ki a spanyol „nemzetiek" csapatainak zömét. A forradalmi ország pedig úgyszólván fegyvertelenül, foggal-körömmel harcol vérszomjas hadserege s annak idegen szövetségesei ellen

– mégis július óta állja a sarat. De most szabadságharca segítésére indul az antifasiszta fiatalság, sok-sok nemzetközi önkéntes, a haladó világ legderekabbjai. Szovjet emberek, északiak, angolok, franciák, olaszok, németek, magyarok mennek. Madrid hősi énekébe, spanyol epopeyájába most modern saga, mai Chanson de Roland, napjaink Zrínyiásza szövődik, s egyesül hősi, hatalmas, csapongó rapszódiában.

Ő is már írná hozzájárulását, már kész a gyújtó költeményre... Csak az erős ütem ne csengene még mindig a fülébe. Intellektuális alkatú költő, a kötött formát nem kedveli. Ez az ütem azonban nem engedi el, harci harsogássá fokozódik benne, szárnyaló dallammá alakul.

És másnap... A Párizsban élő magyar emigráns zeneszerző, a Haladás magyar munkáskórus vezetője, Arma Pál, nagyot néz. amikor Komját Aladár legújabb költeménye kéziratát ezekkel a szavakkal nyújtja át neki:

– Megírtam a nemzetközi brigád indulóját. Valóban induló! Dallama is van. Persze, az még nyers, muzsikus után kiált. Meghallgatnád?

S a költő – elénekli költeményét.

Arma máris csiszolja, lelkesen díszíti a melódiát, a lendületes ütemű indulót kórusművé is kiképezi. A Haladás énekkar már próbálja azon a délutánon, amikor az „intellektuális költő", Komját Aladár, kézirat helyett – kottát helyez Tarr Imre íróasztalára.

– Hát valóban ének lett belőle? – Tarr elragadtatottan örvendezik. – Így még százszorta jobb! Tömegekhez szól. Talpra ugraszt. Ilyenre van szükség a költőtől, amikor sok-sok ember, sok kicsi és nagy tett kell tüzet oltani. S a katonák... ritkán olvasgathatnak, de a nóta, az a fegyverzetükhöz tartozik.

A Szabad Szó következő száma közli a kottát.

– Magam viszem Madridba – jelenti ki Tarr. – Én is megyek...

Mindez novemberben történt.

Decemberben már harsogott az induló Madrid falai alatt, a front mögött és csata közben.

Január első napjaiban a mindössze negyvenhat éves, egészségesnek látszó költő váratlanul meghalt. Életművének ez az egyetlen dalszövege volt a hattyúdala. Ekkor már tízezreket vitt ütközetbe vele. A sas búcsúja ilyen.

S a madridi induló mindmáig zúg, szárnyal, talpra ugraszt:

Rajta, csak rajta, törhetetlen fajta:
gáton, tűzcsobolyón, halálárkon át!
Rajta, rajta, rajta: végső diadalra,
rajta, ezernyelvű – egyszívű brigád!

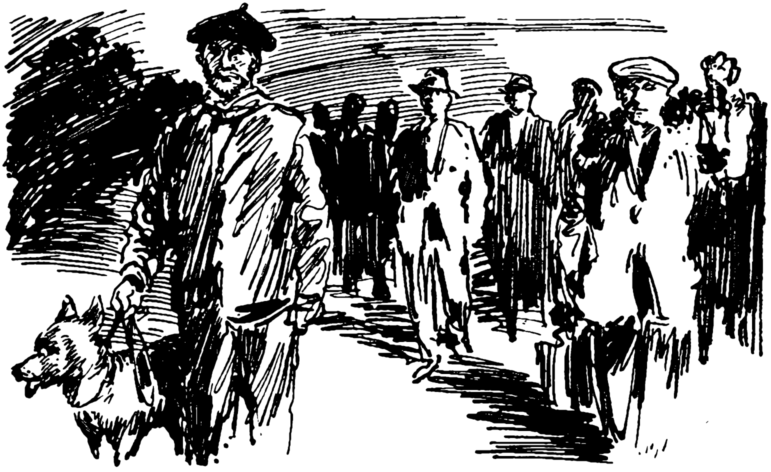

ÁRKON-BOKRON

I

A telefonfülke a Nyugati pályaudvar peronján a váróterem bejárata és a cukorkaárus bódéja között állt. Ajtajával szemben a prágai gyors mozdonya hófehér, sistergő gőzpamacsokat prüszkölt az üvegtető felé; a hatalmas, fényes fekete lokomotív csihákolása betöltötte az egész csarnokot.

A telefonfülkébe széles vállú fiatalember lépett, s miközben a számot feltárcsázta, kaján pillantást vetett a gőzben és olajban fürdő mozdonyra, lábfejét pedig beékelte a fülke ajtaja s a küszöb közé. A fiatalember magas termete egy testőrnek is becsületére vált volna, 45-ös „tappancsain” pedig maga is tréfálkozni szokott – a „fejlett tappancs” jókora rést tartott nyitva az ajtón, úgyhogy a pályaudvar lármája a kis fülkét teljesen betöltötte.

– Halló, itt Pista – szólt a kagylóba a fiatalember. Saját hangját is alig hallotta, hát a mozdonyzajt túlkiabálva megismételte: – Bakallár Pista beszél! Most indulok, Picim. Még egyszer megköszönöm neked a sült húst, amit az útra készítettél. És... no, igen... azt, hogy megértesz. És mit még?... Azt, hogy... szeretlek.

Meghatódott. Jobb kézzel fogta a hallgatót, bal kezéből letette tömött aktatáskáját, hogy megtörülhesse a homlokát; eközben teljesen megfeledkezett a mozdonyról. A telefonból zokogás hallatszott.

– Ne sírj, Picim – mormogta. Majd megint kiáltva mondta: – Köszönöm, hogy szeretlek téged! – könnybe lábadt a szeme.

A lány szavait alig lehetett érteni, de azért Bakallár sejtette, miről beszél.

– Jó, jó, vigyázok magamra – nyugtatta. – Jó, jó, ha nem sikerül, visszajövök Magyarországra. És ha bármi történne is, értesítlek.

Ekkor tekintete megint a mozdonyra tévedt, s a kagylót az ajtó rése felé fordította. Odakint a gyorsvonat mozdonya most már nemhogy prüszkölt, egyenesen toporzékolt.

– Igen, innen beszélek a pályaudvarról. Egy óra múlva már a hátam mögött is hagyom a határt... Viszontlátásra, Picim!

Visszaakasztotta a kagylót. A telefonfülke ajtaját gondosan betette maga után. A kopott aktatáskát – abban volt mindene, amit magáénak mondhatott – a hóna alá vette. És ekkor szabad kezét lengetve, hosszú léptekkel elindult – a pályaudvar *kijárata* felé.

Az üvegfalnál pedánsul leadta imént váltott peronjegyét, aztán sapkáját megigazítva, a lépcsőfokokon leszaladt a Körút járdájára; nekivágott az úttestnek.

„Jó is volna, ha egy óra múlva a hátam mögött lehetne a határ – gondolta mosolyogva. – De hogy egy hét alatt legyalogolom az utat odáig, azt remélem..."

Ellépkedett a sarkon az Ilkovics előtt. A vendéglő kitárt ajtajából az ételszaggal együtt a szellőzetlenség fülledt pára áradt. A közelben néhány álldogáló celofánzacskóból zsíros krumplit majszolt.

„Hadd higgye szegényke, hogy vonaton megyek – töprengett a Berlini téri Banán-sziget felé gázolva Bakallár. – Meg aztán... hátha mégis gondol egyet, és kétségbeesésében a rendőrséghez fordul... Mert a szándékomat ugyan megérti, de szentül hiszi: ha visszatarthatna, az életemet mentené meg. Vannak esetek, amikor nemcsak azoktól kell tartani, akik gyűlölik az embert, hanem azoktól is, akik szeretik."

A Pesti Hírlap-ház Vilmos császár úti oldalán a legújabb hírek voltak olvashatók – plakát nagyságú lapokra, tussal festve, piros cimek alatt virítottak. Az egyik piros címfelirat így szólt:

„A SPANYOL NACIONALISTÁK
NÉGY HADOSZLOPBAN TÖRNEK MADRID FELÉ!"

Bakallár dühös szitkot fojtott el. A feliratnak hátat fordítva odaállt a járdaszélre, és elővette nadrágzsebéből egész vagyonát. Kiszámította, ha a kelenföldi végállomásig villamossal megy, még mindig marad két és fél pengője, s így is megtett egy jó darab utat. A Lipót körút felől éppen csikorogva kanyarodott be egy sárga kocsi.

– Egy szakaszt Madridig – fordult komoly arccal a kalauzhoz.

Néhány utas elmosolyodott, egy bosszúsan végignézett rajta. Az elnyűtt kalauznak nem volt humorérzéke, nem is tudta felfogni, mire gondol a szálas utas, és száraz hangon kioktatta:

– A Deák Ferenc téren van a szakaszhatár.

– Mennyi határ van – nevetett Bakallár. – Akkor adjon egy vonalat.

Azzal kényelmesen elhelyezkedett egy kövér kofa meg egy pelyhedző állú baka között. Többet egy szót se szólt. Minden alkalmat meg kell ragadni a pihenésre – intette magát. – Hosszú lesz a gyaloglás Madridig.

2

Délben az országútról letért egy mezőre, s egy akácbokor tövében telepedett le. Budapest már messze elmaradt mögötte. Bakallár elégedett volt a megtett úttal, s falatozni kezdett. A húst a lány sütötte neki az este. Ha a lányra gondolt, összeszorult a szíve. Nagyon sajnálta, mert látta: nem tudott belenyugodni szegényke, hogy ő olyan messzire megy. Magát is nagyon sajnálta, amiért el kellett válnia tőle.

Miután befejezte a falatozást, leheveredett a fűbe: az eget bámulta. Déli országba tart. Spanyolországnak, azt mondják, mély kék ege van. Bizonyos, hogy nagyon vágyódni fog onnan ez után a világoskék hazai égbolt után ... A börtönudvaron, séta közben mindig az eget nézte, a szabad égboltot. Hiába, az a legerősebb vágya, hogy ne ebben a börtönországban kelljen néznie az eget. Itt kijavította gondolatát: vagyis inkább ... hogy *ez* az ég többé ne egy börtönország ege legyen ...

Alighanem elszunnyadt a fűben, mert amikor rövid idő múlva felkönyökölt, azt hitte, hogy a hűvösvölgyi Nagyréten van, s körülnézett a lány után. Az országúton nyikorgó kerekű szénásszekér jelent meg, széjjelszaggatva az illúziót. Pedig ő egy pillanatig azt hitte, hogy a Nagyréten van, a lány pedig éppen a rét szélén álló bódéhoz ment ásványvízért.

A múlt vasárnapot ott töltötték. Akkor a lány az ásványvízzel együtt egy újságot is hozott.

– Ennek örülni fogsz – kiáltotta már messziről, s még oda sem ért egészen, már feléje mutatta a nagy címbetűket:

„A SPANYOL KORMÁNY EGYRE JOBBAN ELSZIGETELŐDIK!”

– Ennek örülök ... én? – tápászkodott fel ő bosszúsan.

– Nem? – bámult rá a lány elszontyolodva. – Végre ütik a kormányt valahol. Nem te mondtad tegnap, hogy ami Spanyolországban történik, nagyon fontos nekünk?

A lány vállára tette a kezét.

– Te csacsi! – nevetett. – De megértelek. Nálunk itt az volna a jó, ha a kormányt ütnék. Ez Horthy-kormány, piszok kormány. Ellenforradalmi. De Spanyolországban most ... éppen ellenkezőleg ... uj kormány van, jót akar.

– Jaj, de buta vagyok! – szégyenkezett a lány.

– Amikor srác voltam, itt is forradalmi kormány volt. Tizenhét esztendeje annak. Te biztos nem is hallottál róla.

– Dehogyse – felelte csendesen a lány. – Egy osztálytársamat kicsapták az ötödik elemiből, mert azt kiabálta, hogy a kommünben jobb volt, az apukája mondta neki.

– És te mit gondoltál erről?

– Anyutól kérdeztem, mit gondoljak. Azt mondta: csakugyan jobb volt, akkor volt becsületünk ... csak rövid ideig tartott – a lány lekuporodva, a füvet borzolta tenyerével.

– Ez az! – kiáltott fel ő. – Spanyolországban is azt akarja a reakció, hogy minél rövidebb ideig tartson a proli becsülete. Mindannyiunkat ki akarnak csapni megint az „iskolából".

– Minket? Mi nem vagyunk Spanyolországban...

– De még lehet itt is, ami ott van. Már nem úgy gondolom, hogy háború, hanem forradalom.

A lány hosszabb idő után nagyokat nyelve szólalt meg:

– Mondd, Pista, aki röpcédulázik, és lecsukják érte, az ezt akarja... a forradalmat?

Fejbólintására a lány felsóhajtott.

Amíg megitták az ásványvizet, ő még valamit megmagyarázott.

– Képzeld el, Picim, azt a spanyolországi helyzetet. Népfront van ott... ez, tudod, azt jelenti, hogy azok a pártok, amelyek a népnek jólétet és haladást akarnak, összefogtak. Így aztán nagyszerűen sikerült a szavazás. A nép azt mondta: „ide szavazok, ezt akarom!" – és hatalomra segítette a forradalmi kormányt. Erre a hadsereg rárohant a népre. De hogy igazán megértsd, mit jelent ez... Nálunk, ugye, huszonegy éves korában minden fiatalembernek hozzák a behívót: gyerünk, letölteni a katonaidőt, kiképzés. Spanyolország azonban az 1914-es világháborúban azt mondta: nem ér a nevem; nem vett részt benne. Ott nem volt katonakötelezettség, a lakosságnak fogalma sincs a háborúról, a fegyverek kezeléséről. A hadsereg csupa hivatásos katonából állott. Most azok fellázadtak, fegyverrel törtek a népre, annak meg fogalma sincs róla, hogyan kell elsütni a puskát. Hát így aztán könnyű a lázadóknak hencegni, hogy ők „elszigetelik" a forradalmi kormányt.

A lány szeme tágra nyílt.

– Hisz ez borzasztó lehet. A műhelyben a lányok mind nagyon sajnálják a spanyolokat, hogy úgy harcolnak egymás ellen, de amit most mondtál, azt egyikünk se tudta.

– Holnapután többet fogtok tudni – súgta ő elmosolyodva a lány fülébe. – Lesz erről egy röpcsink, Picim.

A lány lehajtotta a fejét.

– Jól van, Pista, megértelek. Már úgyis rájöttem, hogy te nem hagyod abba a röpcédulázást. És én nem is bánom. Csak nagyon sajnállak, mert aztán majd megint ülnöd kell miatta. És megint sokáig nem láthatlak. No de most majd legalább ételt vihetek be neked, és kevésbé fogok bánkódni, mert legalább tehetek valamit érted.

A lány csinos, takaros. Vékony csontú, jóval kisebb őnála. Csendes, megadó teremtés. Ezért tudta ő az első perctől fogva, hogy előbb-utóbb sikerül meggyőznie. S a lánynak ezekre a szavaira majd kicsordult a szíve. Ebben a pillanatban határozta el, hogy elveszi feleségül.

Elhatározta, de nem mondta meg neki. Furcsa lett volna alig egyheti barátkozás után máris kijelenteni. Mert bár a lányt hónapokkal ezelőtt ismerte meg, úgy adódott, hogy ekkor mégis csak egy hete barátkoztak. Ez pedig így történt: még a múlt esztendőben találkozott az utcán egy ismerősével, aki a menyasszonyával sétált, és velük volt ez a pici lány is, a menyasszony barátnője. A sétát négyesben folytatták. Ismerőse hamarosan hazakísérte jegyesét, ő meg még sokáig csatangolt a picivel. Nagy egyetértésben váltak el. Hanem ... két nap múlva kellett volna újra találkozniuk, de a második nap reggelén őt a rendőrség elvitte a röpcédulák miatt. A börtönben sokat rágódott ezen: ha egy héttel később bukik le, már megnevelhette volna a lányt valamelyest, politikailag egy kicsit helyére tehette volna az eszét. Így azonban meg volt győződve róla, hogy most közönséges börtöntölteléket lát őbenne; mindennek vége közöttük. Kiszabadulása napján elment a műhely elé, megvárta a lányt, és amikor az kilépett az utcára, elsétált mellette. Gondolta, ha elfordítja a fejét, akkor még az emlékét is kitépi magából. De az rögtön megállt, kipirult az arca, ragyogott a szeme, és megengedte, hogy hazakísérje. Ami az ő börtönkalandját illeti, arról a lány az első pillanatban így vélekedett: „Pedig magának jó szíve van ... talán én ki tudom ragadni abból a rossz társaságból." Elindulásnak ennyi is elég volt. Hogy kettőjük közül ki a jobb agitátor, azt előre tudni lehetett – ő fogja meggyőzni a lányt. Már csak azért is, mert neki van igaza, s a pici maga is munkáslány. Azóta minden délután találkoztak, és vasárnap az egész napot együtt töltötték a Hűvösvölgyben.

Ekkor – ott a Nagyréten – a lány még egy megjegyzést tett.

– Ugye, Spanyolországban az ilyeneket, mint te, akik jobb megélhetést akarnak meg több emberséget, nem zárja be a kormány? De kár az ilyen kormányért, Pista – sóhajtotta.

Ő nem felelt rá semmit. De ez a megjegyzés mélyen megindította, mert erősen talált egy gondolatához, amely már napok óta foglalkoztatta – és ismét egy végleges elhatározás született meg benne.

Pártösszekötője útján már másnap érdeklődött, hogyan mehetne harcolni a spanyolok igazáért. A párt helyeselte az elhatározását, és azt üzenték, keresse fel a Sütőipari Szakszervezetben Kronovitz Mátyás titkárt, ővele erről a problémáról őszintén beszélhet.

Hátrafésült hajú, igen értelmes tekintetű, zömök ember volt ez a Kronovitz. Soká kellett várnia, míg négyszemközt kaphatta, mert szüntelenül emberek vették körül, telefonozott, szaladgált, intézkedett. Neki jó szeme van, meg tudja ítélni az embereket, ez olyan ember – gondolta –, aki csakugyan eljuttatja oda, Európa karimájára.

Végre aztán bizalmasan beszélhettek, előadta a mondanivalóját.

– Rengetegen jelentkeznek – bólintott Kronovitz. – Nemcsak elvtársak, kommunisták meg szociáldemokraták, hanem tettre kész demokraták is. A világ minden tájáról sietnek Spanyolországba. Persze, a kapitalista kormányok akadályokat gördítenek az útjukba, de talán sehol sem akkorákat, mint Magyarországon. Egyenesen Spanyolországba szóló útlevélről szó se lehet. Munkásembernek kiutazási engedélyt még Franciaországba sem adnak, nehogy onnan szökjön át a spanyol forradalom táborába.

– Hát akkor? – kérdezte ő csalódottan.

Kronovitz hunyorított.

– Minden nagykapu mellett van egy kiskapu... A főkapitányság egyik tisztje pénzért ad útlevelet Franciaországba is. Ahonnan már a francia elvtársak továbbsegítik az önkénteseket. A pénzt a párt adja.

A sütőmunkások szakszervezeti titkára ekkor alaposan kikérdezte őt, s amikor kiderült, hogy politikai vétségért nemrégiben büntették meg, kissé elborult az arca.

– Nem tudom, nem lesz-e baj emiatt. Így túlságosan világos, ki vagy, mi vagy, hogyan gondolkodol. A vak is látja, hogy az ilyen ember Spanyolországba készül.

Kronovitz másnapra ígérte a választ. Az sajnos lesújtó volt: a rendőrtiszt nem mer[illegible] vállalni, hogy neki útlevelet adjon; félt, hogy lelepleződik főnökei előtt

6885
BELOIANNISZ HG. Szakszervezeti Könyvtára Budapest
tulajdona Szépirodalmi könyvtár
14.769

Ő azonban akkorra már teljesen beleélte magát abba a gondolatba, hogy a spanyol szabadság harcosa legyen, és ezzel búcsúzott Kronovitztól:

– Akkor útlevél nélkül megyek.

A zömök kis ember megragadta a karját, nem engedte távozni.

– Nem ajánlom, elvtárs. Ne tedd! Négy országhatáron át szökni? Ha nem csíp el a magyar határőr, feltétlen elfog az osztrák, a svájci vagy a francia. Efféle elkeseredett kísérleteknek már halálos áldozatuk is van. Két csepeli munkás Csehszlovákiába akart átszökni, mert onnan könnyebben lehet eljutni a nyugati államokba. A Duna közepén felfordult a csónakuk, az egyiket elfogták, a másik vízbe fúlt.

– Vízbe fúlni nem fogok – válaszolta ő. – Én sofőr vagyok, Kronovitz elvtárs. Mi, sofőrök mindenfelé megfordulunk, mindent látunk, mindent hallunk, így aztán egy sincs köztünk, akit a fejére ejtettek volna. A jég hátán is megélünk.

– Nono! – vonta fel a sütők titkára vastag szemöldökét. – Nem helyeslem, ne tedd!

Ő bosszús lett.

– Ott Spanyolban katonailag járatlan emberek harcolnak ágyúk ellen. Úgy látszik, neked nem szívügyed a dolog!

Kronovitz nem sértődött meg, elmosolyodva csóválta a fejét.

– Hogy nem szívügyem? Hisz magam is Spanyolországba készülök. Mihelyt funkciómban helyettesíteni tudnak, és megkapom rá a párttól az engedélyt...

Rögtön másképp tekintett a mozgékony emberkére. És most már barátságosan búcsúzott tőle:

– Viszontlátásra, Kronovitz elvtárs! – úgy gondolta: odakint...

A lánnyal csak az utolsó pillanatban, tegnap délután közölte az elhatározását, hogy meg ne akadályozhassa őt a szándékában. A lakásán kereste fel. Sírt szegényke, s az édesanyja is vele pityergett.

– Fél év múlva már itthon is vagyok – vigasztalta őket. – Hisz minden országból tódulnak oda az önkéntesek. Egykettőre megjavul a helyzet – magához vonta a lányt. – Tudd meg, Picim, hogy ha megélem annak a háborúnak a végét, éppen olyan biztosan elveszlek feleségül téged, mint amilyen bizonyos, hogy most nekivágok Spanyolországnak!

Nagyon sajnálta, hogy nem teheti meg egyszerre mind a kettőt. Szívesen vitte volna magával a lányt – de hát útlevél nélkül... És hova – a frontra? Nem, a dolgot csak így lehetett megoldani.

Megpróbálták lebeszélni őt az utazásról, persze hiába. Végül a lány felkelt a helyéről, megtörölte a szemét.

– Ne sírj te sem, anyukám – mondta a mamájának. – Beszélgessetek.

Eltűnt, hogy fél óra múlva teli bevásárlókosárral térjen vissza. Akkor sütötte ezt a húst is neki az útra, amelynek most fogyasztotta el egyik szeletét. Megtakarított pénzét is oda akarta adni őneki, szegényke. Hónapok óta kuporgatta összesen huszonhárom pengőt kitevő kis vagyonát. Ő persze azt mondta, pénzre nincs szüksége, van neki bőven. Búcsúzáskor így szólt a lány:

– Bűnt követek el, hogy elengedlek. Talán az életedet menteném meg, ha erőszakosabb volnék. Igen, mindent meg kellene tennem, hogy visszatartsalak – sóhajtott. – Szeretlek. Ha elfognának, rögtön írj. Megyek, az ország akármelyik részében legyen is az a börtön. Viszek ételt, tiszta ruhát. Jaj, biztosan elfognak... Írj azonnal!

Ezt megígérhette a lánynak. Két pengő ötven fillér arra elegendő, hogy az ország bármely részéből akár több levelet is írhasson neki.

A szénásszekér már régen elnyikorgott. Feltápászkodott. Ruhájáról gondosan letisztította a száraz fűszálakat. Jobbik ruháját vette fel az útra. Tudta, olyan helyzetekben, amilyenekbe most ő kerülhet, a külsőnek is nagy szerepe lehet. Jól kereső munkásembernek, önálló iparosnak fest így, s az olyannal másképpen beszélnek. Hogy kevés a pénze, azzal nem sokat törődött. Csavargott ő már eleget az országban, meg még a szomszédos Ausztriában is. A kisemberek segítségére mindig lehet számítani. Csak tudni kell, kinek árulhatja el, hova igyekszik. Bizonyára sok-sok olyan ház van a világon, ahol szívesen látják egy tányér levesre a Spanyolországba készülőt.

Karórájára pillantott. Nem volt késő. Ezen a napon még nagy utat tehet. Visszatért az országútra.

Kényelmesen lépkedett. Cigarettára gyújtott, mellre szívta a füstöt.

Ez volt az utolsó cigarettája.

Alig bandukolt egy órát, amikor utolérte egy teherautó, s a kormánykerék mellett ismerőst pillantott meg.

– Hé, ha! Csak nem engeded egy szaktársadat gyalog száguldani, amikor melletted az ülésen szívesen eldöcögne…

– Kapj fel, szaki! – volt a válasz.

Az autó elvitte Pápáig. Az ismerős sofőrnek volt ott egy vasutas barátja, az feltette egy határ felé tartó tehervonatra, és megmagyarázta, hol szálljon le arról. Majd meg az országúton kérezkedett fel egy szekérre Bakallár, és estére már ott is állt egy erdő előtt, az ország peremén.

Aznap éjjel osonva átlépte a határt.

Hajnalban a legelső osztrák falu főutcáján szembejött vele egy osztrák határőr. Bakallár nem ijedt meg, sőt határozott léptekkel egyenesen odament hozzá, és karórájára mutatva, megkérdezte tőle, pontos-e azon az idő. Jól tudott németül, rendesen volt öltözve, és nem volt borostás az arca. A határőr azon nyomban barátságos ábrázattal előkaparta óráját a nadrágzsebéből, megmutatta, aztán sapkája ellenzőjéhez emelve a kezét, gyanútlanul továbbment. Miért is igazoltatott volna olyasvalakit, aki bizalommal megszólította őt?

„Látod, Picim – mondta magában Bakallár –, fő az akarat, meg hogy az ember igaz ügyben járjon. A többi magától megy.”

3

„Azért, Picim, az utak nem éppen egyenesek, és egy sofőr sem mindig odamegy a kettes busszal, ahova akar…” – így morfondírozott magában két héttel később Bakallár István, mégpedig az olaszországi Fortosa város rendőrségi fogdájában.

Ő maga is nagyon csodálkozott azon, hogy Olaszországban van. Mindennap dühöngött egy sort miatta. Szerette volna magát megpofozni, amiért ilyen gyanútlanul belesétált az egérfogóba; hogy nemcsak egy határőrség, de egyenesen a fasiszta Olaszország határőreinek a karjaiba rohant.

Tiltott határátlépésért ült itt vizsgálati fogságban, s így egyelőre még bicskája, borotvája, cipőfűzője és nadrágszíja kivételével minden holmiját meghagyták.

„De azért egy valamirevaló sofőr oda bizonyosan nem megy, ahová nem akar!" – folytatta tűnődését. Azzal lekapta lábáról a jókora „tappancs"-ot, és teljes erejéből belevágta a fogda magasban lévő ablakába. Az üveg hatalmas csörömpöléssel zuhant a lába elé. „Az ember nem szívesen csinál ekkora cirkuszt, Picim, – tette hozzá gondolatban ehhez a cselekedetéhez –, de ha egyszer a jó magaviselet bajba döntött, kénytelen vagyok rossz magaviselettel kivágni magam."

A legjobb úton volt ugyanis, hogy az olaszok elvigyék Afrikába. Ha erre gondolt, haja égnek állt. Hisz még Olaszországban sincs semmi keresnivalója, nemhogy – Abesszíniában! Ausztria egyik falujában adta valaki neki azt a szerencsétlen tanácsot, hogy lépjen át a közeli olasz határon, mert onnan, néhány kilométernyivel odébb, elérheti a svájci határ egyik csücskét. Őt elkápráztatta az a lehetőség, hogy még aznap este Svájcban lehet. Sose gondolta volna, hogy a határ, ez a ravasz girbe-gurba vonal, olyan tréfát csináljon, hogy egy harmadik országon keresztül közelebb lehessen elérni a szomszéd országot, mintha egyenesen indul el feléje. De itt csakugyan ez volt a helyzet. És valóban könnyűszerrel át lehetett jönni az olasz területre. Két órával később már ott állt az olasz-svájci határ előtt. De ekkor egy olasz járőr termett előtte. Ettől sem ijedt meg. A már kipróbált módon elébe ment, s az óráját mutatta... Hanem hát az olasz szónak nem volt birtokában, és ahelyett, hogy elterelte volna a határőrök gyanúját, még jobban felkeltette azt. „Szóval hát idegen? No, gyerünk csak az iratokkal." Miután iratokat nem tudott felmutatni, ide szállították Fortosába. És azóta ő, a Spanyolországba igyekvő harcos, itt ült azoknak az olasz fasisztáknak a fogságában, akik Franco oldalán maguk is részt vesznek a Pireneusi-félszigeten dúló polgárháborúban. Így hát nem is egyszerűen letartóztatásban volt itt, hanem az ellenség fogságában.

Úticélját persze – hiába vallatták – nem árulta el. Otthon nem tudott elhelyezkedni – mondta –, ezért vette nyakába a világot. Erre rázárták a cellát, és békében hagyták. Naponta egyszer adtak neki enni, hol rizslevest, hol makarónit, darabka kenyérrel. Megvárták, amíg teljesen legyengült ettől a koszttól, s végre ma közölte vele a foglár – aki tudott németül –, hogy nem büntetik meg. Látják, jóviseletű ember – mondta a foglár –, nekik éppen ilyen jóravaló munkásokra van szükségük. Nemcsak hogy nem büntetik meg, de még munkát is kap tőlük, útépítésen, Abesszíniában... Holnap már viszik is!

Még hogy ő Spanyolország helyett az olaszok gázbombákkal megszerzett gyarmatára menjen dolgozni, méghozzá rizslevesért és Mussolininak! És hogy még a Picit se láthassa már soha többé! Majd megmutatja ezeknek, milyen „jóravaló ember" ő. A „duce" emberére talál benne.

Most, hogy az ablakot betörte, s a piszkos üvegtábla nem állt többé a fény útjában, a cellát elöntötte a forró napsugár. Jó erős napfény van Olaszországban, semmi kifogás nem lehet ellene... – gondolta. Azzal levette karórája üvegét, és mint egy lencsét, a fénysugár útjába tartotta, gyújtópontját pedig ráirányozta a ronda fekhelyből kilógó szalmára. Két perc sem telt bele, és már ropogva égett a cellában a szalmazsák. Azért, hogy Mussolini ne legyen annyira elragadtatva a magaviseletétől.

– Te piszkos disznó, te barom! – üvöltötte az üvegcsörömpölésre és a nagy füstre berontó foglár. – De ülsz majd emiatt! Ilyen hétpróbás csirkefogónak nem jár kegyelem meg munka az abesszíniai útépítésen! Sötétzárka való az ilyennek, nem úri élet az új gyarmaton!

Rögtön be is tuszkolták a sötétbe, és még vasból való karperecet is kapott. Ő pedig napokon át torka szakadtából kiáltozott, szitkozódott, nótázott ott, míg aztán vendéglátói megunták a lármát, és kihozatták onnan. Három csendőr betuszkolta egy vasúti kocsi fülledt fülkéjébe, és elindultak valamerre.

Remélte, hogy Abesszíniába most már csakugyan nem viszik, de vajon hova? A pálya kanyargott, nem sikerült megállapítania, délnek vagy északnak haladnak-e. De aztán egyszerre csak megálltak, és Bakallár megismerte azt az olasz határállomást, amelynek a közelében jött át Ausztriából.

Megkönnyebbült a szíve: „visszadobnak..." Jókora kerülő volt, de ha egyszer nem végződik rosszul, oda se neki!

Hanem előbb még a határőrség irodájában újra vallatóra fogták:

miért jött Olaszországba? Most sem tudtak más választ kicsikarni belőle, mint azt a mesét, hogy munkát keres. Erre aztán visszaadták a csendőröknek. Azok meg bekísérték az erdőbe, az osztrák határ irányába. Egy helyen a csendőrök megálltak, neki meg azt mondták:

– Te csak eredj tovább ezen az ösvényen! De vissza ne merj jönni, mert lelövünk! – és lassan, távolról követve, figyelték, visszamegy-e Ausztriába.

Pár perc múlva kibukkant a nyomsávra, átsietett rajta. Majd meglátta az osztrák határjelzést, és mögéje állt. Az olasz csendőrök egészen a nyomsávig közelítették meg a határt. Ekkor Bakallár ökölbe szorította a jobbját, és munkásköszöntéssel felemelte.

– Spanyolországban még találkozom veletek! – kiáltotta a fasiszta csendőrök arcába.

Az egyik dühödten lekapta a puskáját, és célba vette. De Bakallár nevetett. Mer is ez őmiatta Ausztria ellen határincidenst elkövetni...

– Hát nem is lett a dologból osztrák–olasz háború – mesélte nevetve néhány nappal később egy körtefa tövében Farnadi bányásznak és Vornyik cipésznek.

A két torzonborz magyart az országútról pillantotta meg, amint egy körtefát dézsmáltak. Valami megsúgta neki, hogy honfitársai lehetnek. Amikor közelebb ment hozzájuk, az egyik magyaros vendégszeretettel és szörnyű német kiejtéssel invitálta:

– *Kommen zi hir, esszen gut* körte . . .

Akkorra már Bakallár ismét jól kereső munkásnak vagy önálló iparosnak festett. Fél órával azután, hogy a duce vendéglátásából megszabadult, tetőtől talpig megfürdött egy harsogó vízű osztrák hegyi patakban, majd elővette táskájából borotváját, és európai külsőt öltött. Így indult tovább, hogy olyan embereket keressen, akik szívesen látják a szorongatott Madridba igyekvőt. Három napot ilyen embereknél töltött, míg ki nem gömbölyödött megint az arca, vissza nem tért ismét az ereje. Most pedig éppen a közeli vasútállomásra lépkedett, azzal a szándékkal, hogy egy fékezőfülkében tegye meg az utat a svájci határig.

A két torzonborz magyar az ebédjét költötte a körtefán. Vornyik, a cipész, kis emberke volt, teli keserűséggel. Farnadi vállas fiú és reménykedő.

– Munkásemberek dolgoztattak nálam – mesélte Vornyik. – Foltozásból nem lehet megélni. A huszonkilences krach óta pedig Budapesten munkásember nem csináltat cipőt. A legolcsóbb konfekció cipőt veszi, ha vesz egyáltalán. Idegenben meg, lám, félig érett körtét ebédel az ember. Ez még hagyján, de mi lesz télen? Gondolok egyet, és a levert körték helyébe felkötöm magam ide a faágra.

– Ne bolondozz! – szólt rá Farnadi. – Franciaországban akad majd munka meg valamelyes kereset. Tudom, ott nőttem fel, ott jártam iskolába. Hogy miért jöttem el? A bányászsors sehol sem népünnepély. Azt hittem, megédesíti Magyarországon az, hogy otthon vagyok. Apám mindig arra tanított, hogy szeressem a magyar hazát. De hát egy héten csak kétszer szállhattam le a bányába. Heti húsz órai munkából megélni? És ha nagy ritkán jókedve támad az embernek, vagy olyankor, amikor haragszik, csendőrök figyelik minden mozdulatát. Ehhez képest Franciaország csodaország.

– Tehát te tudsz franciául – állapította meg Bakallár.

– Természetesen.

– Nagyon jó.

Bakallárnak már megvolt a tapasztalata, hogy a legbeváltabb fogással is csak ott ér az ember valamit, ahol a nyelvet tudja. Azáltal, hogy Farnadi beszél franciául, most már az útjuk végéig „nem lehet eladni őket”. Mert hogy együtt mennek tovább, azt kimondatlanul is mindannyian természetesnek találták. De előbb a cipész ócska pokrócát megszedték körtével.

– No, most már teli a spájz is, indulhatunk – vélekedett Vornyik.

Bakallár a fejét rázta. A két torzonborz honfitársat előbb egy kis oktatásnak vetette alá. Az oktatás többrétű volt – gyakorlati és elvi. Először is megmagyarázta, hogy ötnapos szakállal és rongyos ingben még útlevéllel sem lehet messzire jutni, nemhogy útlevél nélkül. De azt is leszögezte, hogy nem elég a nyomorúságos sorson sopánkodni, hanem elibe kell menni a jobb sorsnak, amint ő teszi, amikor Madridba igyekszik.

Két órával később, amikor csakugyan útnak indultak, már Vornyik és Farnadi is visszanyerték emberi formájukat. Bakallár borotvája simává varázsolta az arcukat. Farnadi felöltötte Bakallár tiszta tartalékingét. Vornyik a cipőjéből kilógó kapcát Bakallár csinos fekete zoknijával cserélte fel, amelyet oldalt szürke nyíl díszített. És a közös úti végcél immár nem Franciaország volt, hanem valamennyiük számára – Spanyolország.

Ilyen külsővel már feltűnés nélkül be lehetett sétálni az állomásra. Találtak ott egy színt, amelyben szénát szárítottak, onnan lesték a vonatokat. S alkonyattájban már kényelmesen ringatta őket egy tehervonat. Megbeszélték, hogy ha valaki Bakallár oldala felől akarná kinyitni kívülről a fékezőfülke ajtaját, ő addig markolja a kilincset, amíg két útitársa a másik oldalon le nem ugrik a vonatról, ha meg a másik ajtó felől jönne valaki, Farnadi teszi ugyanezt.

Az éjszaka kellős közepén, egy nagy állomáson, sor is került rá, hogy ennek a biztonsági intézkedésnek hasznát vegyék. A vonat megállt. Aztán ismerős zajokból megállapították, hogy kocsijukat lekapcsolták. Vajon itt hagyják állni, vagy egy másik szerelvényhez csatolják őket? És vajon, ha átkapcsolják kocsijukat, szerencsés irányban halad-e majd a másik szerelvény is? Így töprengtek, ugyancsak izgatottan. Egyszerre egy tolató mozdony hatalmasat taszított kocsijukon. Pár pillanattal később Farnadi meg azt súgta nekik:

– Jön a vasutas, itt, énfelőlem – s a bányász a megbeszélés szerint erősen tartotta a kilincset.

Ekkor egy kis baj történt. Vornyik ügyesen távozott, de a száguldás szele a nyomában induló Bakallár előtt bevágta az ajtót, és a fiatalember kabátjának a széle becsípődött. Az ajtó ettől úgy beszorult, hogy Bakallár sehogy sem boldogult vele, már csak azért sem, mert a beakadt kabát nem engedte kiegyenesedni. Ki kellett gombolnia a kabátot, ki kellett bújnia belőle, hogy megbirkózhasson az ajtóval. Eközben a túlsó ajtót teljes erejéből rázta, rángatta az osztrák fékező. Bakallár már megszabadult a kabáttól, amikor arra lett figyelmes, hogy a kint küszködő vasutas magánkívül sóhajtozik: *Mein Gott! Mein Gott!* Azonnal megértette, azért fohászkodik annyira, mert ha nem fér idejében a fékhez, összeütköznek azzal a szerelvénnyel, amelyik felé a tolató mozdony taszította őket. Ha most ő, Bakallár kiugrik – villant át a fiatalember agyán –, könnyen megtörténhet, hogy Farnadi és a fékező otthagyja a fogát... A kilincs helyett a fékhez kapott hát, veszettül megforgatta. Odalent tüzes csík csapott ki a kerekek alól, és ők hárman, akik a kocsin voltak, alig tudtak megmaradni a lábukon. De a vagon megállt emberül – az összeütközés nem következett be. Bakallár már le is huppant az állomás sóderes talajára, nyomában Farnadi. Hanem a vasutas – aki a nyomásnak váratlanul engedő ajtón bezuhant – nem volt bolond, hogy azt higygye, szellemek állították meg az elszabadult kocsit. És nem volt hálás egy csöppet sem a segítségért, mert bár az összeütközést elkerülték, de a kocsi szerencsétlen helyen torpant meg, jó húsz méterre a szerelvénytől és éppen egy váltó előtt. Ahogy bezuhant a túlsó ajtón, utánuk ugrott az innensőn, lámpájával megvilágította őket, és kiáltozva hívta társait. Minden irányból csikorgott a sóder a vágányok között, mindenfelől imbolygó vasutaslámpák fénye közeledett nagy gyorsasággal. A három magyarnak ugyancsak nyakába kellett szednie a lábát.

A vaksötétben nekiütköztek az állomás palánkjának. Soha egyikük sem gondolta volna, hogy ilyen magas palánkra fel tudjon kapaszkodni, de ha egyszer egy egész csapat dühödt vasutas közeledett mögöttük iszonyúan trappolva, zihálva... A palánk másik oldalán puha talajra huppantak, s rohantak bele a vak éjszakába. Sikerült egérutat nyerniük.

Hajnaltájt egy kis erdő szúrós bokrai között kerestek menedéket, s a pokrócban magukkal hozott félig érett körtét rágcsálva, itt töltötték az egész napot.

Éjszaka visszalopóztak az állomásra. Végigvizsgálták a veszteglő tehervonatokat, míg egy határon túlra irányított szállítmányra nem akadtak. Ismét egy fékezőfülkébe vették be magukat.

Reggelre már a svájci határon túl dübörgött velük a vonat. Nem várták meg, amíg megáll, hanem amint lassítani kezdett, leugráltak róla. Újabb országgal jutottak közelebb céljukhoz.

– Már csak egy határ van hátra – mondta Farnadi elégedetten, amint a sínek mellett bandukoltak, s kétoldalt havas svájci hegycsúcsok panorámája kísérte őket.

– Egy? – kérdezte Bakallár. – Kettő. A francia meg a spanyol.

– Te nem ismered Franciaországot – legyintett a másik. – Az demokratikus állam. Együtt érez a Spanyol Köztársasággal. Onnan már tréfa lesz továbbmenni.

Éles sípszó hasított ekkor a fülükbe. Ijedten tekintettek hátra.

– Ez viszont nem tréfa – sóhajtotta Bakallár, a feléjük közeledő négy markos svájci határőrt megpillantva.

Bizony, örömükben, hogy ilyen könnyen átjutottak Svájcba, elfeledkeztek az óvatosságról, nem vették észre azokat a szolgálatból hazafelé baktató határőröket, akik a hátuk mögött felbukkantak.

A határőröknek is váratlanul tűnt a szemükbe a három ember. Úgy gondolták, vagy az égből kellett odapottyanniuk, vagy pedig az imént eldübörgött szerelvényről vetették le magukat. Rájuk sípoltak, és erélyesen integettek: álljanak meg, jöjjenek oda hozzájuk.

A három magyarnak ez esze ágában sem volt. Futásnak eredtek. Eközben Bakallár nem vette észre a szemafordrótot, nekiszaladt, és keresztülesett rajta, úgyhogy fejjel lefelé hagyta el a töltést. Azt hitte, nem tud lábra állni, és valahogy nem is igen akart. De a vészes sípolás magára ébresztette. Miközben rendkívüli erőfeszítéssel tovább futott, minden tagjában olyan fájdalmat érzett, hogy egy időre elveszett a szeme világa. Nem látta, inkább megérezte, hogy most meg árok van előtte, azt átugrotta, de az árkon túl bokrok voltak s a bokrok mögött egy mély gödör. Az utóbbit már nem tudta elkerülni, belegurult. Vérző tagokkal mászott ki belőle, szinte nem is volt magánál, mint egy menekülő automata, vágtatott tovább.

Aztán a sűrű hegyoldal eltakarta őket. A fáradt határőröknek nem nagy kedvük telt az üldözésben, egykettőre abbahagyták. Bakallár nagyon rosszul volt, de tudta, hogy ezt a fényűzést most nem engedheti meg magának. Mielőbb – és minél egyszerűbb úton – át kell jutniuk Franciaországba. Mivel számítottak rá, hogy a határőrség átkutatja a vidéket, rövid pihenés után visszasompolyogtak a vasúthoz, és megbújtak egy holtvágányon álló, ócska, kiselejtezett vagonban. Keresni fogják őket a cserjésben, az utakon, a faluban, de senki sem fog arra gondolni, hogy visszamerészkedtek az állomásra. Így várták a besötétedést. A körte már elfogyott, egy falatot sem ettek. Fájdalma és gyengesége elől Bakallár álomba menekült. Alkonyatkor felütötte a fejét, és gyenge hangon megbeszélte társaival a haditervet.

– Te, Farnadi, bizonyára messziről felismered a francia tehervagonokat. Egy óra múlva kiosonsz, és körülnézel. Francia vagont kell találnod. Üres francia vagont, amelyből már kirakták a Svájcba hozott árut. Átköltözünk abba a vagonba, és aztán lesz, ami lesz. Egyszer csak hazaindítják azt a vagont, mi ülünk benne és várjuk.

– És mit eszünk azalatt?

– Nem eszünk, és nem mozgunk. A franciák aligha engedik, hogy a vagonjaik fölöslegesen ácsorogjanak egy idegen állomáson. A kapitalisták igen akkurátusak.

Így is történt. Farnadi a lehető legalkalmasabb volt arra a megbízatásra, amit kapott. Nemcsak azért, mert jól ismerte a francia vagonokat, hanem azért is, mert hármuk közül ő járt a legnesztelenebbül. Ugyanis a cipőjének már egyáltalán nem volt talpa. A bányász lábán csak díszlet volt a cipő, valójában régen mezítláb járt már. Emiatt fogadta el Bakallár kétségbeesett tervét. Vornyik meg azért állt rá a dologra, mert ismét elfogta a csüggedés. – Legfeljebb majd abban a vagonban akasztom fel magam, ha már nem bírom az éhezést – jelentette ki.

Farnadi ujjongva tért vissza. Talált francia vagont. Üres. Jó helyen van, észrevétlenül lehet megközelíteni. És még meleg is. Ennyi szépet és jót nem is akartak elhinni. Pedig csakugyan meleg volt a kocsi – padlóján nagy, friss lóganéj-rakások álltak. Mit volt mi tenni...

Az egyik sarkot kitisztították, letették a pokrócot, és leheveredtek rá. Mivel Bakallár egész nap aludt, vállalta, hogy most ő őrzi a másik kettő álmát.

Egy óra múlva léptek közeledtek, a két alvó pedig rettenetesen horkolt. Bakallár felkeltette őket. A kesergő Vornyik kétségbeesett, hogy édes álmától is megfosztották, és még mielőtt megérttethették volna vele a helyzetet, hangos káromkodásra fakadt. Két nagy tenyér – Farnadié és Bakalláré – fogta be a száját, úgyhogy a kis cipész egy ideig még levegőt sem kapott. A léptek elhallgattak, a közelben járó vasutas, úgy látszik, meghallott valamit. De aztán megint felhangzott sarkának kopogása. A vasutas gyanútlanul elballagott vagonjuk mellett.

Hajnaltájt Bakallár ismét felkeltette a horkolókat – a szerelvény kocsijának kerekeit vizsgálta egy vasutas hosszú kalapácsával. Ekkor aztán már egyikük sem tudott aludni többé. Nem mertek hinni a szerencséjüknek, ilyen hamarosan elindulnának? És ha a kocsijuk mégsem Franciaországba megy? Vagy ha odamegy, de nem üresen, hanem útközben valahol megpakolják? De jó lett volna egy cigaretta ebben az izgalomban, de már napok óta nem látták cigarettát. Nem tudtak ülve maradni, ide-oda topogtak. Csak Bakallár nem mozdulhatott, minden tagja sajgott. Irigyelte is két társát – amíg egy vontató mozdony váratlanul hatalmasat nem lökött a kocsin. Mert akkor Vornyik hanyatt vágódott, Farnadi pedig bevágta a fejét a kocsi falába. De számított ez? Most már bizonyos volt, hogy nemsokára indulnak. Csak azt nem tudták még mindig, hova.

Később ismét léptek közeledtek. Valaki éppen a kocsijuk előtt állt meg. A falhoz lapultak. De nem jött fel senki, csak kívülről behúzták a vagon ajtaját. Egymásra meredtek. Most aztán be vannak zárva. Hosszas motozás után rájöttek, hogy az ajtón van egy vasszerkezet, amelyet forgatni kell, és akkor az ajtó kinyílik. Mire erre rátaláltak, már hallották is a mozdony sivítását. A kocsi megrándult, s szaporán elindult . . .

Mentek, álltak, mentek. Nem tudták, merre járnak. Lehetetlen volt következtetni rá, hogy mi lesz a vége ennek az utazásnak. De most már a várakozásnál is egyre jobban kínozta őket másvalami – az éhség. Hisz már tegnap sem ettek. Tegnapelőtt is csak félig érett körtét. Pedig ez a nap is éhezésben telt el.

És még egy teljes napon át éheztek.

Aznap este egy jókora állomáson vesztegeltek. Nevét nem látták. Nagy élénkség volt itt, vasutasok, katonák siettek ide-oda, vonatok indultak, érkeztek. Vajon nem ez-e a határállomás?

Reggel arra neszeltek fel, hogy a szerelvényükön sorban nyitogatják az ajtókat. Már nem volt idejük arra, hogy kilopózzanak. Ismét a sarokba álltak, a fal mellé lapulva. Lám, ez csakugyan a határ – vámőrök vizsgálják felül a rakományokat. Kétségbeestek. Elérték hát a határt, és most itt kell lelepleződniök?! Nyílott a szomszédos vagon ajtaja, majd becsukódott. Az övék következik . . .

Kintről nagyot rántottak az ajtón. Ez a másik oldalon levő ajtó volt, nem az, amelyiket két nappal ezelőtt rájuk csukták. Ez nem engedett. A vámőrök hosszasan vesződtek vele – nem mozdult. Ó, ha megunnák! Ha továbbmennének! De nem... Nagy üggyel-bajjal mégis rést nyitottak rajta. A nyílásban tányérsapka jelent meg, aztán a vámőr arca. De a vámőr csak egyetlen pillantást vetett a kocsi belsejébe, s meglátva a kihűlt lógombócokat, már nem is vizsgálódott tovább. Újabb erőlködés árán az ajtó becsukódott.

Fellélegeztek.

Most már minden rendben volna? Lélegzetüket visszafojtva várakoztak. Egyszerre csak elindult a vonat. Egyre gyorsabban zötyögött.

Ekkor ők a másik, a könnyen járó ajtón lassan, nagyon lassan forgatni kezdték azt a vasszerkezetet. Mire annyira kinyílt az ajtó, hogy már akár ki is férhettek volna rajta, Farnadi megpillantotta a sínek mellett az első vasutast, aki francia egyenruhát viselt.

– Győztünk! Győztünk!

4

– Engedjenek szabadon! Miért akarnak kitoloncolni minket? Hisz nem maradunk Franciaországban, továbbmegyünk. Madridot szorongatják a fasiszták, oda készülünk, hogy segítsük a spanyol népet. Franciaországnak nemhogy kára nem származik ebből, de egyenesen érdeke. Ha Franco csapatai győznének, a Francia Köztársaság hátában a náci Németország és a fasiszta Olaszország legbensőbb szövetségese vetné meg a lábát!

– Nagyon sajnálom – felelte a francia detektívfelügyelő, s közben lesütötte a szemét. – Nem mondom, hogy haragszunk magukra, de a parancsunk az, hogy nem engedhetjük át önöket az országunkon.

A francia–belga határ közelében levő egyik vasútállomás szobájában tizenkét férfi állt a francia detektívek előtt. Szikár, csontos arcú emberek, akik a belga bányákból jöttek. Volt közöttük néhány Belgiumba emigrált magyar is. Egyikük – Gyáros László – most így szólt a detektívfelügyelőhöz:

– Önök, franciák ne tudnák, hogy a német politika régi vágya a Pireneusi-félsziget felől Franciaország hátába kerülni? Bismarck ezt így fejezte ki: „Spanyol mustártapaszt Franciaország tarkójára."

Önöknek létérdekük, hogy a Spanyol Köztársaságot támogassák, nem pedig Francót!

A francia detektívfelügyelő továbbra sem emelte rájuk a szemét.

– Nem mondhatok mást, uraim – hadarta –, mint azt, hogy a mi kormányunk e pillanatban nem akar semmiféle konfliktusba belekeveredni. Franciaország tagja a Benemavatkozási Bizottságnak. Megfogadta, hogy semleges magatartást tanúsít a Spanyolországban háborúskodó mindkét fél iránt. Tehát nem engedhet át területén olyan embereket, akik a spanyol kormány hadseregébe szándékoznak belépni ...

Több mint egy órája folyt már a vita a francia detektívekkel. És immár három óra telt el azóta, hogy a Belgiumból érkezett tizenkét ember francia területen tartózkodott. Erqueline-ben lépték át a határt, amely éppen a városka közepén húzódott. Reggelenként a belga városrész munkásai ezrével igyekeztek munkahelyükre, a francia városrészbe, s ilyenkor az átkelőhelyeken akkora tumultus támadt, hogy a határőrök nem nézhették meg az igazolványokat. Ők is a munkába igyekvő erqueline-iekkel együtt léptek francia területre, és óvatosságból nem a legközelebbi, hanem csak a határtól távolabb eső, második vasútállomáson készültek felszállni a Párizsba vivő vonatra. Mégis rájuk csaptak ott a francia detektívek, akik árgus szemmel őrködtek az ország egész területén, hogy a Spanyolországba igyekvőket kézre kerítsék. Rendkívül szigorú utasításokat kaptak erre.

De azért a francia detektívek – lévén, hogy nemcsak detektívek, de franciák is voltak – kényelmetlenül érezték magukat. Ennek tudható be, hogy politikai vitába bocsátkoztak az elfogottakkal. A csoport tagjai reménykedni kezdtek.

– Azt mondja, Franciaország tagja a Benemavatkozási Bizottságnak – válaszolt a francia detektívfelügyelőnek a csoport belga vezetője. – De Portugália is tagja annak, márpedig köztudomású, hogy Franco csapatai portugál területről nyomultak be Badajozba. Németország és Olaszország szintén semlegességet fogadott, és mégis a legszemérmetlenebb nyíltsággal támogatja a lázadókat. Hát nem értik meg, hogy ha Franciaország tartja magát ehhez a „semlegességhez", amikor Franco támogatói azt semmibe sem veszik, akkor az önök semlegessége csak a fasiszták malmára hajtja a vizet?

A detektívek egyike-másika főnökük segítségére sietett. Franciaországnak joga van hozzá, hogy csak saját magával törődjön – magyarázták. – Békés ország. Békét akar. Békét, békét és békét.

– Értsék meg: irtózunk attól, hogy egy újabb háborúban ismét több millió franciát kelljen feláldoznunk. Franciaország nem hajlandó a kardcsörtető Hitlernek ürügyet szolgáltatni arra, hogy kirobbantsa ellenünk a háborút.

A bányászemberek higgadtan magyarázták:

– Puszta vágyódásból még nem lesz béke. Ha a Francia Köztársaság hagyja megsemmisíteni a Spanyol Köztársaságot, és átengedi a terepet a fasisztáknak, akkor egy nálánál jelenleg semmivel sem erősebb Németország helyett nemsokára egy sokkalta erősebb Német Birodalommal kell majd valóban élethalálharcban megküzdenie.

– Hiába ... Parancsunk van rá, hogy visszatoloncoljuk önöket! – tárta ki a kezét a detektívfelügyelő és felsóhajtott. – Mit csináljak...

– A francia kapitalisták inkább Francót akarják, mint Franciaország biztonságát, ez az igazság! – kiáltott fel Csatári József, a csoport egy másik magyar tagja, de magyarul, hogy ne rontsa a helyzetet.

A detektívek összedugták a fejüket, tanácskoztak. Végül a felügyelő kijelentette az elfogottaknak, hogy együtt éreznek velük, de a parancsot végre kell hajtaniuk. De majd úgy intézik a dolgot, hogy észrevétlenül kerüljenek át a határon, nehogy a belga hatóságok karjába fussanak. Így legalább odahaza elkerülik a büntetést.

– Sajnos, ez a legtöbb, amit önökért mi, francia hatósági emberek, saját jószántunkból tehetünk – tette hozzá a francia detektívfelügyelő.

Bakallár István és két társa már negyedik napja éhezett, amikor a tehervonat átgördült velük a francia határon. Nagyon gyengék voltak. Most nem mertek leugrani a mozgó szerelvényről, megvárták, amíg megáll.

– Úgy sincs szükség már az óvatoskodásra – kötötte az ebet a karóhoz Farnadi. – Itt szocialista a miniszterelnök!

– Nono – mormogta Bakallár. – Az még nem garancia. No, de a

Spanyolországba igyekvőket csak támogatják, ha van bőr a képükön...

Amikor tehát a vonat megállt, nyugodtan lekászálódtak a kocsiból, sétálva hagyták el az állomást. Nehézkesen és bizonytalanul jártak.

– Úgy érzem, mintha luftballon volna a fejem helyén, és spárgával lenne hozzákötve a lábamhoz, amelyen, mint a búvárok, ólomtalpú cipőt viselek – jegyezte meg Bakallár.

Minduntalan nekiütköztek a szembejövőknek, odaverődtek a kirakatokhoz, s az utca képe el-elsötétedett előttük. De egyszerre világosan, szokatlanul élesen látták azt, amit most megpillantottak. Kimeredt a szemük, és kitágultak orrlikaik. Egy bisztró előtt álltak. A pult odabent teli volt étellel és itallal. És a pult gazdagsága a kirakat üvegén keresztül szemérmetlenül kellette magát. Valami koppant. Vornyik arccal szédült neki a kirakatnak. De nem vette el onnan az ábrázatát azután sem, hogy visszanyerte az egyensúlyát, hanem, mint a gyerek: orrát odanyomta, s leheletе párával futtatta be az üveget. A kis cipész felnyögött, elvonszolta magát a csábító látványt elfedő nagy párafolttól, és valamivel odább megint odanyomta az orrát az üveghez.

– Gyerünk be – suttogta Bakallár.

– Hisz nincs pénzünk – hebegte Farnadi.

– Franciaországban vagyunk, vagy nem vagyunk Franciaországban? – sipította fejhangon Vornyik, és már befelé támolygott.

– Ne! – ellenkezett Farnadi gyengén, és ugyanúgy, mint Bakallár, ő is követte a cipészt.

Lerogytak az első asztal mellé.

Itt csak hideg ételeket lehetett kapni. Farnadi azt ajánlotta, hogy rendeljenek egy-egy szelet kenyeret meg egy-egy pohár tejet, az a legolcsóbb.

– Nem! – hördült fel Vornyik. – Vajat, sajtot és kenyeret... sokat! Franciaország csodaország!

– Rendeld meg – szólt rá Farnadira Bakallár.

Ettek. Vornyik időnként – de már egyre emberibb hangon – azt mondta: Még! Így aztán fél kiló vajat fogyasztottak el meg egy kiló sajtot és vagy négy kiló kenyeret. A tulajdonos elképedten bámulta, hogyan tüntetik el egymás után a hatalmas kenyérszeleteket. S csak azért nem lett izgatott, mert a különben eléggé elhanyagolt külsejű vendégek – Bakallár receptje szerint – ezúttal is frissen voltak borotválva.

– Valamit inni is kell – követelőzött a cipész, száját kezefejével megtörölve.

– Vizet – ajánlotta Farnadi.

– Egy-egy pohár sört – javasolta Bakallár.

Végül is kilenc üveg sört öntöttek magukba.

Bakallár és Vornyik egyre jobban érezték magukat. Farnadi egyre jobban reszketett.

– Az ilyesmiért Franciaországban nagyon megüti a bokáját az ember.

Bakallár nyugodt volt.

– Hisz nem lógunk meg a fogyasztással, megfizetjük.

– Miből?

– Ej, hát nem Franciaországban vagyunk? Az elvtársak kisegítenek.

– Hogyan?

– Megkeressük a pártszervezetet.

És Bakallár már fel is állt. Farnadinak is vele kellett tartania, mert ő tudott franciául. Tehát Vornyik maradt ott a bisztróban – mintegy zálogul. Most már erősen aggodalmas volt a tulajdonos pillantása, amit a távozók után vetett.

– Szegény cipész – sóhajtotta Farnadi, amikor az utcára értek.

– Miért? Negyedórán belül kiváltjuk.

De a dolog távolról sem volt olyan egyszerű. Bakallár legnagyobb csodálkozására, az első munkáskülsejű ember, akinél a kommunista pártszervezet helyisége után érdeklődtek, azt felelte, nem is tudja, van-e ilyen egyáltalán ebben a városkában. A második megszólított csak megvonta a vállát: fogalma sincs, hol lehet az, ami után érdeklődnek. A harmadik megkérdezett nem volt idevaló, és azt tanácsolta, utazzanak Marseille-be, ott van nagy pártszervezet, megtalálják. Régen elmúlt a negyedóra. Még néhány embernél érdeklődtek hasztalan – s már több mint egy óra telt el.

– Szegény Vornyik – sóhajtotta ismét Farnadi.

Újból megállítottak valakit. Ez kérdésükre ellenségesen kezdte méregetni őket, és faggatózott, kik-mik, honnan valók. Bakallár vigyázott, hogy ki ne nyissa a száját. Farnadi pedig a múltból többé-kevésbé ismerve a franciaországi viszonyokat, ügyesen válaszolt neki. A gyanakvótól végre megszabadultak. Most már másfél óra telt el azóta, hogy a bisztróból kijöttek.

– Legjobb, ha mentjük a bőrünket, amíg lehet – vélekedett Farnadi. – A nagy kérdezősködéssel felhívjuk magunkra a figyelmet.

– Azt a zömök, fekete fiatalembert kérdezzed meg.

– Eszem ágában sincs – lázadt fel Farnadi. – Én ökör! Az első percben sejtettem már, hogy szegény Vornyik rovására akarod kihúzni a lábadat a bajból. Elismerem, hogy mást nemigen lehetett tenni, de ha őszintén megmondtad volna, hogy ez a terved, akkor inkább én maradtam volna a bisztróban, amíg ti megléptek. Nekem még lett volna valami halovány reményem, hogy a nyelvtudásom segítségével kivágom magam. Például úgy, hogy azt mondom: gyanútlanul meghívtalak titeket, és csak most veszem észre, hogy elvesztettem a pénztárcámat, de itt van a nővérem párizsi címe, ő majd kivált engem. Még talán hitelezte volna is nekem a kosztot egy-két napig a bisztrós, amíg a nővérem csakugyan pénzt küld. De most már ez a trükk is nagyon átlátszó volna. Te csúnyán feláldoztad a kis Vornyikot, és itt játszani akarod nekem a jóhiszeműt. De most már elég! Legjobb, ha eltűnünk innen, a határ közeléből, mielőtt mi is rajtavesztenénk... Gyerünk tovább Párizsba, fékezőkocsin.

S már indult is a vasútállomás felé.

Bakallár karon ragadta. Nem volt idő arra, hogy sokat magyarázzon. Megmutatta öklét pánikba esett társának. Jókora ököl volt az övé, és Farnadi észrevette, hogy a szeme is szokatlanul villog.

– Kérdezd meg azt a nyúlánk fiút, aki a túlsó oldalon jön kezeslábasban! Kérdezd meg, a fene egyen meg! Érted!?

Farnadi kényszeredetten engedelmeskedett.

Ez is méregette őket. Bakallár látta, hogy Farnadinak nagy kedve volna futásnak eredni. Minden óvatosságot sutba dobva rászólt: „Eszedbe ne jusson, hogy cserbenhagyj, mert csakugyan behúzok neked." A magyar szavak elárulták, hogy idegen. A francia fiatalemberre nagy hatást tett ez a felismerés. Tüstént nagyobb bizalommal tekintett rájuk. „Csak nem Spanyolországba..." – suttogta. És halkan megmagyarázta, merre menjenek. Egy kávéház tulajdonosánál kellett jelentkezniük.

A kávés egy sarokasztalnál éppen írt valamit, és igen mogorván fogadta őket. Amikor közölték vele, hogy Spanyolországba készülnek, vállat vont: ez az ő dolguk, nem foglalkozik ilyesmivel.

– Ez csak titkolózik, mert nem ismer minket – Bakallár rászólt Farnadira, mondja el, milyen kalandos úton jutottak el idáig.

Eközben odalépett egy másik férfi is. Kis ideig hallgatta a beszélgetést, aztán aziránt érdeklődött, hogy milyen viszonyok között dolgozik a magyar kommunista párt. Bakallár szakszerű válaszát Farnadi hibátlanul lefordította. Erre a férfi arra kért választ, mi volt annak a röpcédulának a pontos szövege, amiért Bakallárt odahaza börtönbe zárták. Elégedetten bólintott.

– Nos, foglalj helyet akkor, elvtárs – mondta Bakallárnak. – És maga is – tette Farnadi vállára a kezét. – Egyetek, igyatok, a többit majd azután megbeszéljük.

Ekkor felvilágosították, hogy már ettek is, és ittak is, és hogy harmadik társukat éppen emiatt voltak kénytelenek kétségbeejtő helyzetben hagyni. Bakallár karórájának tanúsága szerint több mint két óra múlt el azóta . . .

– Éppen abban a bisztróban hagytátok? – szisszent fel a francia elvtárs. – No hát ez csinos dolog! Ott az állomás közelében állandóan igazoltatnak a határőrök. Jaj annak az embernek! Csak azt el ne árulja, ha lebukik, hogy Spanyolországba akar menni.

– Pedig biztosan elköpi – bámult Bakallár és Farnadi. – Miért ne árulná el, hiszen Franciaországban vagyunk.

A francia elvtárs elkomorodott.

– Éppen azért. A francia nagytőke eladja a hazát. A kormány gazsulál a fasisztáknak – ekkor figyelmeztetően felkapta az ujját.

A sarokban rádió állt, amely egész idő alatt beszélt, a francia elvtárs most azért intett, mert a rádióból éppen azt a szót fogta el a füle, hogy „Spanyolország”. Elhallgattak. A közlést hallgatva Farnadi sápadozni kezdett.

– Halljátok? – nézett rájuk a francia elvtárs. – Azt mondja, hogy visszazsuppoltak egy Belgiumból Franciaországon át Spanyolországba igyekvő csoportot, és hogy mindjárt bemondják a csoport tizenkét tagjának a nevét. Nem elég, hogy visszakergették, még le is leplezik őket a belga hatóságok előtt... Nem, ez nem oktalan félelem a háborútól, ez gyűlölet a vörös Spanyolország ellen.

A bemondó már a neveket sorolta. Bakallár István csodálkozva ütötte fel a fejét, mert több ismerős hangzású nevet is hallott.

– Magyarok is vannak közöttük.

– No, azokat akkor most kiutasítják Belgiumból. Földönfutók lesznek. Ezt csinálja a „semleges" francia kormány – mondta a francia elvtárs.

Közben megnézte tárcáját, elegendő pénz van-e nála, és sietve elindult a két magyarral, hogy – ha lehet – még megmenthesse Vornyikot.

– No és ti, elvtárs? – kérdezte Bakallár megdöbbenten. – Miért nem vágódtok be a volán mellé, hogy guruljon a kocsi?

– Ne félj, rajta a kezünk a volánon – mosolyodott el a francia elvtárs. – A helyünkön állunk, amit csak lehet, megteszünk. Segítünk, ahol és ahogy lehet.

Néhány perc múlva egy utcasarkon megállította őket.

– Ne jöjjetek tovább, mondom, az állomás közelében nem biztonságos. Itt várjatok meg! Ha megtalálom még, idehozom a társatokat.

Vornyik még ott volt a bisztróban. Nagy lelki nyugalommal üldögélt. Most, hogy teli volt a gyomra, rózsaszínű szemüvegen át látta a világot. Cseppet sem izgatta, hogy társai olyan sokáig elmaradnak. Még örült is neki. Hetek óta nem ült széken, asztalra könyökölve. Méghozzá ilyen csinos helyiségben, megbecsült személyként. Elvégre őrá most itt úgy tekintenek, mint aki két másik embert bőkezűen megvendégelt, s az ilyet az egész világon becsülik a vendéglősök. Még egy üveg sört hozatott magának. Eszébe se jutott, hogy bármi veszély fenyegethetné, itt Franciaországban. Alighanem a minden mozdulatából sugárzó biztonságérzet tartotta tőle távol a gyanút.

– Mint a vak ember a meredély szélén – mosolygott a francia elvtárs, amikor Vornyikkal együtt visszatért. – Gondtalanul botladoztatok itt a legnagyobb veszedelmek közepette. Csoda, hogy könnyelműségeteknek rossz vége nem lett.

„No, Picim – fohászkodott fel magában Bakallár megborzongva –, nagyon szerencsés lány lehetsz te, ha egyszer ilyen szerencsés fiatalember lesz a férjed.”

Az éjszakát a párthelyiségben töltötték. Íróasztal volt az ágyuk, a párnájuk pedig nagy koteg francia népfront-plakát.

Másnap reggel egy rendőrtiszt rázta fel őket álmukból:

– Ne ijedjetek meg tőlem, én is kommunista vagyok. Délelőtt Lyonba mentek, onnan fognak útba igazítani benneteket a spanyol határhoz. Itt van a vasúti jegyetek. Itt van a lyoni pártszervezet címe is. És itt van egy zárt boríték, ezt adjátok át, ha útközben igazoltatnának benneteket. Szerencsés utat, elvtársak!

– No, barátaim – szusszant Bakallár, miután Farnadi lefordította a rendőrtiszt szavait. – Azért Franciaország mégiscsak Franciaország. De ez nem a miniszterelnökön múlik. Sőt, ellenkezőleg . . .

Bakallár és két társa csaknem egy hétig tartózkodott Lyonban. Onnan aztán délre, Béziers-be küldték őket. Itt is eltelt három nap. A negyedik nap délutánján egy kávéházban kellett jelentkezniük. Amikor beléptek, már látták, jó helyre jöttek. Csupa útnak öltözött ember foglalt helyet az asztaloknál. A fogasokon viharkabátok, viaszosvászon köpenyek lógtak; az asztalok alatt hátizsákok, kis bőröndök, mindenféle poggyász. S a beszélgetés . . . isten tudja, hányféle nyelven folyt itt a beszélgetés. Végre hát itt vannak!

Szárított halat ettek, almabort ittak rá. Szemmel láthatóan mind jókedélyű fiatalemberek voltak az ittlevők. Bakallár, Farnadi és Vornyik azon vette észre magát, hogy együtt kacag és nótázik velük, pedig csak a kézzel-lábbal mutogató nemzetközi nyelven tudták megértetni magukat. Meg a munkásindulókkal, amelyeknek közös dallamát ki-ki saját nyelvén énekelte.

Este azután autóbuszok álltak a kávéház elé. Negyedóra múlva már úton voltak. Mindnyájuk nagy meglepetésére, az országút mellett felsorakoztak a falvak lakói, és ökölbe fogott kézzel üdvözölték őket. A kórusban kiáltott francia jelmondatok között újból és újból felhangzott – most először – egy spanyol mondat: *Viva la Republica Española!*

Perpignan határában még két autóbusz csatlakozott a menethez. A sofőrök most eloltották a kocsikban a világítást, és megkérték az utasokat, hogy ne cigarettázzanak. A motorok ziháltak: hegynek felfelé vezetett az út. Rövid idő múlva egy erdőszélen álltak meg az autóbuszok.

Mélyen az erdőben, egy tisztáson, viharlámpák fényénél gyülekeztek. Egy francia elvtárs szólt hozzájuk:

– A Pireneusokban vagyunk. Egész éjszaka gyalogolni fogtok, hogy hajnalra elérhessétek a spanyol határt. Itt áll mellettem a vezetőtök – s egy fekete szakállú spanyol férfira mutatott, aki egy figyelmesen szimatoló kutyát tartott pórázon. – Kérlek benneteket, elvtársak, hogy csendesen meneteljetek, és tartózkodjatok a dohányzástól, nehogy a határőrök valamit megneszeljenek. Mielőtt elindulnátok, vessétek le a cipőtöket, és helyezzétek el a poggyászotokban. Papucsokat fogunk kiosztani.

Bakallárék nagyon csodálkoztak, hogy ilyen hosszú meneteléshez vékony talpú papucsot kell felvenniük.

A francia elvtárs szerencsés utat kívánt nekik és azt, hogy mérjenek csapást a fasizmusra, amely újabb népeket akar leigázni, s egy második világháborúval készül lángba, vérbe borítani a földtekét. A nemzetközi önkéntesek közül egy norvég fiatalember válaszolt. Köszönetet mondott a francia elvtársak segítségéért, és mindnyájuk nevében ígéretet tett: a spanyol köztársasági zászló alatt utolsó leheletükig az emberiesség tiszta eszméiért és a népek szabadságáért fognak küzdeni. A szónok végül önkéntestársaihoz fordult egy javaslattal. – Utunk végcéljához értünk – mondta. – Holnap már a spanyol hadsereg élelmez minket, és ad zsoldot nekünk. A nálunk levő pénzre már nincs szükségünk. De annál nagyobb szüksége van minden fillér külföldi valutára a szorongatott Spanyol Köztársaságnak – azt indítványozta, hogy a náluk levő pénzt adják át a francia elvtársnak, azzal a megbízással, hogy ebből az összegből a köztársasági hadsereg számára fegyvereket vásároljanak.

A javaslatot mindenki nagy lelkesedéssel fogadta. Bakallár is sietett szerény két és fél pengőjével a pénz összegyűjtésére sebtében választott háromtagú bizottsághoz. „Picim – mondta magában –, most végre már nem kell attól tartanunk, hogy hazazsuppolnak engem; most már egy fillért sem kell arra tartogatnom, hogy börtönből adhassak életjelt magamról. Hát nem nagyszerű, Picim?"

Fél óra múlva a bizottság közölte a végösszeget frankértékben. A jelenlevők négy és fél puskát ajándékoztak a spanyol népnek. Azt is bejelentette a bizottság, hogy az összeg huszonkétféle pénznemből tevődött össze.

Így derült ki, hogy pontosan huszonkét ország fiai azok, akik itt, ezen a tisztáson gyűltek össze, hogy a spanyol szabadság védelmére induljanak. Ezt a bejelentést fogadta a legnagyobb örömujjongás. Huszonkét nyelven éljenzett a gyengén megvilágított francia erdei tisztás, amely ebben a pillanatban maga volt a földkerekség. A földkerekség, ahol az ember évezredek óta teszi meg előre lépéseit, soha meg nem szűnő harcban azok ellen, akik állati sorba akarják visszataszítani.

Megérkeztek a papucsok. Elkezdődött a készülődés. Bakallárnak negyvenötös lábára csak Vornyik és Farnadi hathatós segítségével sikerült felerőszakolnia a legnagyobbnak mondott papucsot. De végre felhúzta, és lábujjait is sikerült megmozdítania benne. Éppen ekkor a spanyol vezető kutyájával a menet élére állt. A visszamaradó francia elvtársak sorra elfújták a viharlámpákat, és a köztársasági spanyol üdvözléssel búcsúztak el tőlük:

– *Salud! Salud!*

Vaksötétség támadt, csak az ég volt csillagfényes. Libasorban indultak el – egymás kezét fogva –, tüskés bokrok között, csúszós ösvényen, hegynek felfelé . . .

5

Valóban a világ minden részéből tódultak az antifasiszta önkéntesek a lángban álló Spanyolország felé. A világ minden részéből jöttek a világ minden részébe szétszórt, forradalmi gondolkodású, érzelmű magyarok is. Mint folyók a tengerben, a Spanyolföldre igyekvők mind Franciaországban találkoztak. Kormányukkal ellentétben a franciák, különösen a francia elvtársak, mindent megtettek, hogy céljukhoz juttassák őket. a A legkülönbözőbb módokon. Hegyen-völgyön és tengeren.

Kora reggel a marseille-i kikötőből a „Ciudad de Barcelona” nevű spanyol tengerjáró elindult a spanyol partok irányába. Utasainak nagy része – mind férfiak – soha nem járt még tengeren. Amíg a francia part lassan tovatűnt, egymással ismerkedtek az utasok, hiszen, ha minden jól sikerül, ha nem találkoznak olasz hadihajóval vagy tengeralattjáróval – amely elsüllyesztené vagy fogságba vinné őket –, akkor rövidesen ugyanabban a seregben harcoló bajtársak lesznek.

– Selmeczi Miklós.

– Ladi Péter.

– Bánffy János – hangzottak a bemutatkozások. Az egy nemzetbeliek hamarosan megtalálták egymást.

Ladi és Selmeczi láthatóan jó barátok voltak. Az első középkorú férfi, a másik hosszúkás arcú, szőke fiatalember. Arra a kérdésre, honnan jöttek, azt felelték: „A Szovjetunióból”.

– Én meg Franciaországból – mondta Bánffy. És bemutatta két sógorát is, akikkel együtt indult Spanyolországba. „Szedner”, „Dluzen” – mutatkozott be az újabb két magyar. Bánffy sógorai szófukar bányászemberek voltak.

Ragyogott a napfény, s a szél sem volt túlságosan erős. Az eget és a vizet ugyanaz a kékség töltötte be: édesen kék, szívbe lopózóan kék, megmosolyogtatóan kék volt mind a kettő. Csak az ég kékje bársonyos, míg a vízé lakkosan fénylő, s néhol vakító.

De amikor az elhagyott francia part elenyészett, már nem nagyon volt beszélgetni való kedve senkinek sem. Mert akkor a fedélzeten levők számára egy csapásra megváltozott minden. Nem létezett többé semmi, ami szilárd pontot nyújtott volna a szemnek.

A tenger, mintha nem is lett volna tenger többé, legalábbis nem sík víz, amilyennek a partról látja, vagy amilyennek elképzeli az ember. Ultramarin tömkeleg volt, lomha mozgású és mégis rendkívül gyorsan változó. Végtelen – annyiban, hogy végtelenül sok. Valami, ami a maga módján, süketítő zaj közepette szüntelenül gőzerővel működik, meghökkentő színpad, ahol a zsinórpadlásról hasonló, de mégis változó díszleteket engednek le.

A hajóról a hullámok ferde síkoknak hatottak. Áttetsző lankáknak, amelyeknek anyaga töméntelenül sok kékítős víz. Hol a hajó felett tűntek fel, hol meg mélyen a fedélzet alatt nyíltak meg. A tenger kevés eget és annál több vizet tárt a szem elé, s nem nyújtott több távlatot, mint egy hegyvidék. Csakhogy ezek a kék kristályhegyek az ember szeme láttára forrva keletkeztek, és fortyogva váltak semmivé. Magukba roskadtak, és újból feltornyosodtak.

A tájék minden részletére kiterjedő mozgás és öblös zaj mögött szinte egy óriásszerkezet sejlett, amely talán alulról, a mélyből működteti mindezt. És ez az érzéki csalódás oly erős volt, hogy amikor a „Ciudad de Barcelona" horgonyai nagy csobbanással hirtelen a tengerbe merültek, Ladi Péter, a széles vállú és érdekesen csillogó szemű férfi nevetve felkiáltott:

– Odalent most kilyukadt a műhely plafonja, és a horgony a gépek közé esett!

– Látom, hogy jobban vagy már – mosolyodott el társa, a szőke Selmeczi Miklós, aki az óceánt is megjárta már oda és vissza, két kontinens között.

– Jobban majd csak a parton leszek – intett Ladi bánatosan. – De miért álltunk meg?

Selmeczi jól tudott spanyolul, hát felkapaszkodott a parancsnoki hídra, hogy érdeklődjön. Ezzel a válasszal tért vissza:

– Itt várjuk meg a besötétedést. Még a francia vizeken vagyunk, itt még nem kaphatnak belénk a fasiszta torpedórombolók. A további utat azonban sötétségben kell megtennünk, hogy észre ne vegyenek minket. Reggelre már a valenciai védőütegek hatósugarába kerülünk, s akkor megint biztonságban leszünk ...

Ladi elmerengett.

– No, azt hittem, hogy mindenféle helyzetben harcoltam már – dörmögte. – De a tengeren még nem ágyúztak rám, és egyetlen porcikám sem kívánja, hogy egy fasiszta tengeri erőddel összefussunk.

Valóban, estig vesztegeltek. Besötétedés után néhány ember végigjárta a fedélzetet, és közölte az utasokkal a kapitány kívánságát. Ladiékhoz Bánffy János lépett oda, aki az éjszaka folyamára szintén fedélzeti őrséget vállalt.

– A fedélzeten gyufát gyújtani, cigarettázni tilos. Ez a parancs!

A hullámokat már nem lehetett látni, csak a tenger szüntelen gépezete harsogott tovább. A csörlőszerkezet csikorgása is beleveszett ebbe a zajba, amikor felvonták a horgonyokat.

A nagy spanyol tengerjáró hajó gépei ismét dohogni kezdtek. Ladi Péter és Selmeczi Miklós elhagyta a fedélzetet.

Az étterem teli volt komoran gubbasztó nemzetköziekkel.

– A hadihajóknak erős reflektoraik vannak – mondta valaki.

Ladi Péter megállt az étterem ajtajában. Sok csatát látott, tapasztalt ember volt.

– Nem fekszünk le, Miklós – mondta a társának. – Ilyen rosszkedvűen még meghalni sem érdemes, nemhogy élni lehessen. Gyújtsunk csak rá együtt gyorsan valami forradalmi dalra.

Belekezdett a Bunkócskába. Pár pillanat múlva az étteremben mindenki kiegyenesedett, mindenkinek ragyogott az arca – mindenki velük énekelt.

A „Ciudad de Barcelona" pedig lassan belesimult, beleveszett a zajos tengeri éjszaka sötétjébe. Egy olasz torpedóromboló két kilométernyi távolságban, gyanútlanul elsuhant mellette...

A Pireneusokban menetelők hamarosan megértették, mennyire üdvös dolog volt papucsot húzni. Nemcsak hogy tüskés bokrok között, csúszós ösvényeken – de szakadékok fölött, kiugró sziklákon át, hol füves, hol meg görgeteges hegyoldalakon haladtak, illetőleg kúsztak, másztak előre. A papucs hajlékony talpa hozzásimult a talajhoz, s így lábuk a legkisebb horpadásban is megkapaszkodhatott. Az út egyre meredekebb és vadregényesebb ösvényeken vezetett felfelé, egyre fárasztóbb lett az előrehaladás. Az éjszaka közepén már kezdtek kidőlni az emberek. Otthagyni, sorsára bízni senkit sem lehetett. Az erősebbek hátukra vették a sorból kidőlteket.

Pirkadatkor már a legerősebbek is csak támolyogtak. De új erőt is tartogatott számukra ez a pirkadat. Mert amikor az első napsugár elöntötte a hegycsúcsokat, kitárult előttük a táj, és a spanyol földre aláereszkedő hegyvidék csodálatos panorámája tűnt eléjük. Elérték a Pireneusok gerincét. Mélyen maguk alatt – egy szakadék fölött átvezető híd közelében – megpillantottak egy puskájára támaszkodó férfit. Az első bojtos sapkájú spanyol határőrt.

Lefelé az út éppoly veszélyes és fárasztó volt. De lehetett olyan fáradtság, amelyet most már ne tudtak volna legyőzni?

Egy órával később a sziklákkal övezett keskeny ereszkedőn a határőr ragyogó arccal nyitott nekik utat. A menet éle megállt, bevárta a hátul tántorgókat. Itt voltak végre, köztársasági spanyol földön! Szabad földön. Célhoz értek.

A fejekről lekerültek a sapkák. Valaki rázendített... megszokásból előbb halkan, majd ráébredve, hogy szabad országban van, bátran belevágva... arra a himnuszra, amely tiltott volt Franciaországban, Belgiumban, Magyarországon és mindenütt, ahonnan az önkéntesek jöttek. Oly sok illegális munka, annyi titkolózás, bujkálás után hallatlan lelkesedéssel tört ki a holtfáradt emberekből huszonkét nyelven, teli tüdővel – az Internacionálé.

Könnyes volt valamennyiük szeme, amikor befejezték.

A híd mögött a völgyben kis spanyol falucska rejtőzködött. A házakból asszonyok, férfiak sereglettek elő, s a külföldiek nyakába borultak, lélekszakadva kiáltozták:

– *Salud! Salud, camarada! Salud!*

A nemzetközi önkéntesek a falucska főterén leültek tízperces pihenőre. Négyórai alvás lett belőle.

Másnap Figueras várában helyezték el őket. Bakallár István legelső zsoldjából levélpapírt vásárolt.

„Picim! – írta. – Hetekig tartott, amíg a kettessel ideértem. Lettem volna csak olyasféle ipse, akinek kijár a »nagyságos úr«. Negyvennyolc óra alatt itt lehettem volna. Csakugyan vonaton, okmányokkal a briftasniban, az étkezőkocsiban néhány jó fröccs mellett jártam volna meg az egész utat. De így szó szerint meg kellett *járnom*, és olykor még *meg* is kellett járnom... De most végre lestoppoltam itt, és teljesíteni fogom önként vállalt kötelességemet. Hát hogyne! Ha eddig nem tudtam volna eléggé, hogy miért akarok itt verekedni, útközben volt alkalmam igazán megtanulni. Megtanultam ugyanis a »duce« jóvoltából és a francia kormány szívességéből is. Tudom már hasogató csontjaimtól, ronggyá lett ruhámtól, testemtől, amelyet teli gyomorral is kínoz még az éhség. Százszorosan megtanultam! Ha a fasiszták kocsijának a fékjébe nem taposott bele senki, hát most majd mi megtesszük. Lefékezzük őket!”

Végigfutotta azt, amit eddig írt. Elégedett volt vele. Büszkén állapította meg, hogy sikerült gondolatait teljes pontossággal kifejeznie. Elismerően csettintett: Ez igen! Azzal összetépte a megkezdett levelet, és másikat írt helyette. Imígy:

„Picim! Mondanom sem kell, hogy szerencsésen megérkeztem. Milyen volt az utam? Ragyogó! Kényelmes, élvezetes. Egyszerűen nagyszerű. Semmiben nem volt hiányom."

Vidáman felnevetett. S hogy írjon valami igazat is, hozzátette:

„Csak te hiányoztál, és hiányzol változatlanul. Viszont fogjuk látni egymást! *Salud!*"

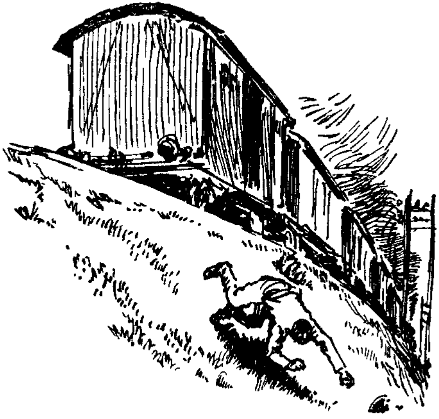

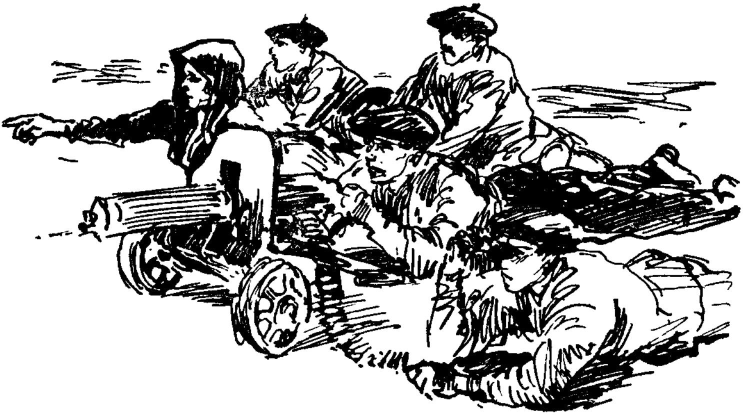

SEREGSZEMLE ALBACETÉBEN

I

1936 októberének közepén Albacete, a Valenciától 140 kilométernyire nyugatra fekvő spanyol kisváros váratlanul megélénkült. A francia határ közeléből, Figuerasból és a valenciai kikötőből százszámra hozták ide a vonatok a külföldieket.

Albacetének egy kis múzeumon meg egy XVI. századból való templomon kívül semmi egyéb nevezetessége nem volt. Ha azelőtt néhanapján egy-egy külföldi idevetődött, luxuskocsin érkezett a Gran Hotel elé, amelynek nyolcvan szobája mindenkor elegendőnek bizonyult az átutazók – spanyolok és idegenek – elhelyezésére. A most érkező külföldiek azonban gyalog meneteltek végig a városon, és a szállodát elkerülve, a Guardia Nacional öreg falai között tűntek el. Amerre elhaladtak, összecsődült az utca népe, és éljenezte őket.

A nemzetközi önkéntesek legelső csoportja október 17-én érkezett meg a városba. Mintegy hatszázan lehettek. Ekkor még a piac is elnéptelenedett; a vásárlók és árusok a legközelebbi utcába siettek, hogy megbámulják a jövevényeket.

A menetelők erőteljes lábdobajára Chiquito is hóna alá kapta a kétes fehérségű cipődobozt, amelyből az osztrigaárus sátra mellett kínálgatta késeit. Belevetette magát a várakozók tömegébe. Mivel kicsi volt, csak a legelső sorból láthatott valamit, tehát a lábak között előrefurakodott, mezítelen talpával cseppet sem kímélve az útjában állók cipőjét. Nem kapott emiatt szemrehányást, hisz az ő súlyát igazán nem lehetett megérezni.

– Katonák? – kérdezősködött Chiquito izgatottan. De amikor a tömeg első sorában végre felegyenesedhetett, csalódottan fintorította el az ábrázatát. A vonulók civilek voltak. Egyesek hátizsákot vittek, mások kis bőröndöt, táskát, csomagot tartottak a kezükben. Úgy festettek, mint Albacete jobb polgárai, ha a hét végén kirándulni mennek a hegyekbe – vagy még úgy sem. Szóval nem katonák, hisz azok egyenruhában járnak, fegyvert hordoznak, és takaró van a vállukra vetve. A jövevények némelyike szokatlanul magasnak vagy meglepően sápadtnak tűnt Chiquito szemében. Elképesztette sokuk szőkesége, nem mintha Albacetében teljesen ismeretlen lett volna a szőke ember, de különlegességszámba ment.

– Külföldiek. Megvédeni jöttek minket – igyekezett az egyik ujjongó asszony kisegíteni Chiquitót.

Erre aztán a kisfiú torka szakadtából kiáltozni kezdett:

– *Viva los Rusos! Viva los Rusos!*

– Nem oroszok – hajolt le hozzá egy férfi. – Franciák, németek, olaszok meg mások . . .

Chiquito elhallgatott. És az arcán rémület tükröződött.

Még csak kilenc éves volt, de amióta az eszét tudta, mindig felnőttek között forgott az utcán meg a piacon, meghallgatott és megjegyzett minden beszélgetést, s a maga módján vonta le belőlük a következtetést. Tudta például, hogy többféle nép van a világon. Közülük a legjobb nép a spanyol, a leggonoszabb nép meg a fasiszta. Azok ölték meg az apját a július 18-i lázadáskor. A világon egy ország támogatja a spanyolokat: *Rusia.* Oroszországból küldték a *chatók*at, a

„piszé”-ket, azokat a nagyszerű kis repülőgépeket, amelyek a nagy német bombavetőket lelövik az égről. Rusia segít, de a többi... A németek és az olaszok ellenségek, a fasiszták mellett állnak. A franciák férges szívűek, mert nem ellenségeink, és mégsem segítenek nekünk. Az osztrigaárustól nemegyszer hallotta, hogy a francia határon hetek óta ott rostokol egy csomó vasúti kocsi, teli golyókkal, karddal meg pisztollyal (az osztrigaárus így mondta: „lőszerrel és fegyverrel”), amelyeknek a rakományát már a lázadás előtt kifizettük nekik, és a franciák most mégsem engedik be azokat hozzánk. Így aztán honnan legyen a katonáinknak mivel harcolni a fasiszták ellen?

Chiquito leguggolt, és visszahúzódott a lábak közé. Onnan sandított ki riadtan a menetelő idegenekre, akik mégis – németek, franciák, olaszok... És amikor visszatért a piacra, azt mondta az osztrigaárusnak, szétvetett lábán keletiesen imbolyogtatva felsőtestét (miközben nagy, fekete szemének színe most lilás és ködös volt, mint az érett és hamvas olajbogyóé):

– Ti vagytok a felnőttek, nektek kell tudni, mit csináltok. Én mindenesetre azt hiszem, ha a felnőtteknek is meggyilkolták volna a fasiszták az édesapjukat, egyikőtök sem hinne ezeknek az idegeneknek, és éppen úgy gyűlölnétek őket, mint én!

Nagy sóhajjal kinyitotta a cipődobozt, és rekedt hangon kezdte kínálgatni áruját:

– *Navajas! Puñales!* Bicskákat! Tőröket!

Könnyek gördültek végig maszatos kis arcán, s nagy cseppekben hullottak a dobozba, Albacete kisiparának messze földön híres gyártmányaira, az ezüstszínűre sikált, feliratos pengék közé.

2

A külföldi önkéntesek bevonultak a Guardia Nacional ósdi kaszárnyájának négyszögletes udvarára.

– Magyarok a második emeletre! – kiáltotta egy hang, kissé idegenes magyar kiejtéssel.

Erre a hatszázból negyvenöt ember vált ki, és indult felfelé a lépcsőn. Ennyi magyar gyűlt össze a figuerasi csoportban. A szobákban földre helyezett, lógó belű szalmazsákok fogadták őket. A királyi spanyol hadsereg hagyatékai.

A magyarok a világ különböző tájairól jöttek. Az egy országból érkezettek többnyire ismerték egymást a vendéglátó ország munkásmozgalmából – s az ismerősök természetesen együtt foglaltak szállást maguknak. Ilyen módon a magyarok második emeletén „francia”, „belga”, „csehszlovák”, „magyarországi” szobák és „kanadai”, „román”, „szovjet” sarkok keletkeztek anélkül, hogy ezt maguk az önkéntesek akarták, vagy akár csak észrevették volna.

Egyelőre mindenkit a sajátos spanyol világról szerzett élményei kötöttek le. Figuerasban egyenként vagy kisebb csoportokban ismerkedtek a különös országgal. Ideutazásuk gyönyörű, de fárasztó diadalmenet volt, minden állomáson üdvözölték őket, a parasztemberek a vonat ablakain kosárból döntötték ölükbe az óriási, illatos vörös narancsokat. Spanyol útitársaik kérdésekkel ostromolták őket, s a tovatűnő vidék érdekességeit magyarázták nekik. Jóformán csak most jutottak hozzá, hogy kifújják magukat, és tapasztalataikat egymással is megvitassák. Mialatt kicsomagolták és elhelyezték holmijukat, a második emelet minden zugában élénk beszélgetés kezdődött.

– Láttátok a friss golyónyomokat a figuerasi erőd falán? – kérdezte Vili a „francia” szobában.

Hárman-négyen is megszólaltak erre. Egymás szavába vágtak. Azok a friss golyónyomok méltán jelentettek számukra nagy élményt, mert a kétszázéves erőd négy méter vastagságú falain ócska forgópisztolyok és vadászpuskák tüzelése nyomán keletkeztek. És méghozzá azok az emberek, akik a pisztolyokat és vadászfegyvereket forgatták, be is vették az erődöt! Most is ott teljesítenek szolgálatot, félig civilben, félig egyenruhába öltözötten és még mindig ugyanazokkal a primitív fegyverekkel. Az erőd ormáról tartják szemmel a tengerpartot, hogy megakadályozzák a fasiszták esetleges partraszállási kísérletét.

A spanyol nép elszántságából, a spanyol forradalom erejéből Figuerasban kapták az első ízelítőt a magyar önkéntesek.

Egyikük most beszámolt arról, amit egy franciául tudó figuerasi asszonytól hallott. Július 18-án az asszony a rádió hangjára ébredt.

A spanyolok úgy tekintenek a rádióra, mint valami élőlényre; sohasem zárják el, mindig hallani szeretnék. Az asszony férje Ceutában tartózkodott egy hajón, tehát az asszony készüléke is erre az állomásra volt beállítva. A rádió július 18-a hajnalán így szólalt meg: „Egész Spanyolország felett felhőtlen égbolt!" Az asszony kinézett az ablakon. Hegyoldalon lakik, ahonnan ellátni a tengerig. A felhők oly mélyen ereszkedtek a vízre, mintha meg akartak volna mártózni benne. Az asszonynak úgy tetszett, hogy a távoli hullámok fehér tarajai súrolják a fésületlen felhők lelógó foszlányait. Megbolondult a ceutai rádió – gondolta az asszony és visszafeküdt. Arra ébredt, hogy az utcán nagy a kiáltozás, szaladgálás; lövéseket is hallott. Ekkor tudta meg, hogy a figuerasi erőd ormáról lehanyatlott a köztársaság piros-arany-lila lobogója, és a régi, az elátkozott királyság piros-arany-piros zászlója kúszott a helyére. Mint kiderült, néhány perccel azután történt ez, hogy a rádió teljesen alaptalanul a „felhőtlen égbolt"-ot emlegette. Majd az erőd fellázadt tisztjei lövéseket adtak le a városra. Mire az asszony kiszaladt az utcára, már mindenfelől özönlött a bástyák felé Figuerasnak a környék odacsődült parasztságával összekeveredett népe. A haragvó tömeg rendezetlenül, parancsnokok, haditerv és úgyszólván fegyverek nélkül zúdult rá az erőd eltorlaszolt kapujára. A sokaságnak csak néhány pisztoly és vadászpuska volt a birtokában; a legtöbb ember kapával, fejszével, kövekkel fegyverkezett fel. Így kezdték az erődöt ostromolni. Erre a látványra odabent a várban egyes katonák megtagadták tisztjeiknek az engedelmességet, s a nép csakhamar beözönlött. Aznap és az azt követő háromnégy napon hasonló küzdelmek folytak le Spanyolország csaknem minden városában. A nép azokban a helységekben, ahová Francónak nem sikerült idejében eljuttatnia a Marokkóból olasz repülőgépen szállított erősítéseket, puszta kézzel és mindenütt legyőzte a katonákat.

– A felhőtlen égbolt jelszavával zúdítani a legpusztítóbb vihart a hazára – dörmögte Vili –, ez jellegzetes fasiszta cinizmus.

Diaz a noteszáért nyúlt.

– Nekem meg elmondták, hogy a spanyol kommunista párt már napokkal előbb figyelmeztetett a készülő kalandra. De Quiroga, az akkori miniszterelnök hitt a tábornok ígéretének. Franco és társai ugyanis szavukat adták, hogy nem fordítják a hadsereget a köztársaság ellen.

Diaz, a Franciaországból érkezett, pödrött barna bajszú magyar kinyitotta a noteszt, és ezt olvasta fel belőle:

– „Többek között Navarrában, Burgosban, Galíciában és Madridban napról napra készülődnek az államcsínyre. Jól vigyázzatok! Nem tűrjük, hogy Spanyolországot újra meggyalázzátok! Mi demokratikus Spanyolországot akarunk, ahol jólétben élnek a munkások, és virul a nép. Modern, civilizált Spanyolországot akarunk, nem inkvizíciós terroruraitokat!" Ez három nappal a lázadás előtt, tehát július 15-én hangzott el a Cortesben. José Diaz vágta a reakció vezéreinek szemébe. Diaz elvtárs a spanyol kommunista párt főtitkára – magyarázta Diaz. – Persze nem rokonom – tette hozzá mosolyogva.

Nevetés támadt. A Franciaországból jött magyarok csaknem mind tudták, hogy Diazt – társukat – Hedrich Károlynak hívják, Vilinek pedig, aki most kivette a noteszt Diaz kezéből, Podboj Vilmos az igazi neve.

Podboj Vili még egyszer elolvasta az imént felolvasott szavakat, azután visszaadta a noteszt Hedrichnek.

– No és Sanjurjo tárgyalásai?

Ez is érdekes eset volt, s többen is olvasták még elindulásuk előtt a francia lapokban. A spanyolországi fasiszta lázadás vezetője eredetileg Sanjurjo tábornok volt, aki már néhány hónappal előbb is megkísérelt egy államcsínyt a köztársaság ellen. Talán sohasem tudta volna meg a világ, hogy hol adták ki július 18-ra az utolsó utasításokat, ha a tábornok Spanyolországba tartó repülőgépe ezen a napon le nem zuhan. A szerencsétlenség azonban felhívta a figyelmet arra: honnan indult el a gép. Berlinből! Sanjurjo meghalt, és Franco, a marokkói főbiztos került az ellenforradalom élére.

– Lám, mennyire igaza van a marxizmusnak – fűzte hozzá Hedrich –, amikor tagadja, hogy egyes személyeknek vagy véletleneknek sorsdöntő befolyásuk lehetne a történelem alakulására. Berlin keveri a kártyát, a fasizmus az egész világon le akar számolni a szabadságjogokkal, és ebből a szempontból semmit sem számít, hogy a spanyol ellenforradalom Sanjurjo vagy Franco vagy akár másvalaki nevéhez fűződik-e. Ha maga Hitler patkolna el, az imperialista monopóliumok találnának helyette másikat. Egyetlen út van: magával a fasizmussal kell leszámolni.

– Szóval hát, elvtársak – mosolygott Vili –, kétségtelenül jó helyre jöttünk.

A „belga" szobában is figuerasi élményekkel kezdődött a beszélgetés.

– Dinge! Ezt magyarázd meg – fordult egy zömök önkéntes sovány, magas homlokú, energikus orrú társához. – Az erőd katonái között láttam néhányat, akiknek vörös-fekete vállpántjuk volt. A sapkájukon is vörös-fekete csík. Megkérdeztem, mit jelent ez a jelzés. Tudod, mit feleltek? Tudod, kik ezek az emberek?

– Tudom – mondta Dinge csendesen. – Anarchisták.

– És ... nem is vagy felháborodva? Azt mondják, pártjuk is van. Elismert párt. Tagja a Népfrontnak. És azt mondják, az anarchista alakulatokban nem ismerik a fegyelmet. A fegyelem szerintük ellentmond az emberi szabadságnak.

Mindenki Dinge szavát leste. Az ismert antwerpeni magyar pártmunkásét. Hogy Mező Imre az igazi neve, azt csak kevesen tudták, de hogy alapos felkészültségű kommunista, az világos volt minden magyar előtt, aki részt vett a belgiumi munkásmozgalomban.

– Az ember azt gondolná, hogy az anarchizmus régen túlhaladott valami. Régen levitézlett! Hogy már régen kiveszett a forradalmi mozgalmakból – pattogott a zömök önkéntes.

– No és a POUM? – dörmögte Dinge. – Vannak itt még trockisták is.

– Ezek szerint a spanyol munkásmozgalom semmit sem tanult az orosz munkásmozgalom történetéből. Nem vontak le semmi következtetést!

Dinge nem vesztette el a nyugalmát. Elmosolyodott.

– Előfordulhat éppen olyan is, hogy valahol nem tanulnak, nem vonják le a következtetéseket. Csak az a kérdés, hogy *kik* azok, akiknek elsősorban tanulniuk kell. Mert a spanyol kommunista párt igenis levonta a következtetést. A spanyol párt most négy éve kiverte a soraiból a trockistákat, és éppen ezért ma nagyon erős és következetes vezetője a forradalomnak. De csak négy éve ennek, még csak a párton belül sikerült leleplezni őket, még vannak, akik demagóg jelszavaikat követik. Ezért létezik még ez a POUM, a trockista párt. Ami pedig az anarchistákat illeti... Az anarchizmus hasonló okból vert gyökeret Spanyolországban, mint annak idején a cári Oroszországban. A szociáldemokrácia megalkuvó politikája nem elégítette ki a nagy elnyomatásban élő néptömegeket. Kommunista párt még nem volt. Az anarchisták személyi bátorsága tetszett a népnek, az meg, hogy néhány gyűlölt politikust eltettek láb alól, végre tettnek látszott. Így a forradalmi érzelmű munkások igen tekintélyes része csatlakozott hozzájuk. Mire a kommunizmus eszméi megjelentek, az anarchizmusnak már hagyománya, az anarchistáknak pedig bizonyos tekintélyük volt a legkétségbeesettebb spanyol tömegek előtt. És a munkások egy igen értékes rétege máig kitartott mellette, mivel a spanyol kommunista párt fejlődését kezdetben visszatartották, népszerűségét, vonzóerejét csökkentették a párt vezetőségébe befurakodott, előbb említett trockisták. De annak, hogy a párt a következtetéseket igazán levonta, mi sem jobb bizonyítéka, mint hogy a megtisztult párt 1936-ra már létre is tudta hozni a Népfrontot. Különben azt se felejtsétek el, hogy ha itt nem volna sokszorosan megosztva a munkásmozgalom, akkor a nemzetközi fasizmus bizonyára nem Spanyolországban kísérelte volna meg az újabb áttörést.

– Világos magyarázat – ismerte el erre a zömök, és mosolyogva tette hozzá: – és egy „izé” sem volt benne!

Nagy nevetés támadt. „Dinge” a flamand nyelvben azt jelenti: „izé”. Mező azért kapta ezt az álnevet, mert amikor Belgiumba került, és még csak törve beszélte a nyelvet, az eszébe nem jutó kifejezések helyébe sokszor kellett beleszúrnia a „dinge” szócskát.

– Valóban, itt a sok fényes templom, kolostor és főúri palota tövében a nyomor hihetetlen dokumentumait látja az ember. Nem túlzás, ha végsőkig elkeserített spanyol néprétegekről beszélek – folytatta Dinge, és emlékeztetett egy falura, amelyet útközben a vonatról láttak. Egy domb meredek oldala mentén egymás mellett sorakoztak az „ajtók”, takaróval elfedett keskeny rések, a domb tetejéből pedig kályhacsövek sora meredezett. Az egyik spanyol útitársuk magyarázta meg: földbe vájt, rémséges odúk ezek.

A földből meredező kéményekről a beszélgetés a tengerpart közelében égnek törő sudár pálmákra tért át. Majd néhányan a kellemes, enyhe éghajlatot dicsérték, amely a Pireneusok hideg szele után itt fogadta őket – októberben.

– Pálma, tengerpart, hegyvidék, ez mind semmi – jegyezte meg Dinge. – Én sokkal különbet láttam ... – és borongós lett a tekintete. – Gémeskutat! Ennek a spanyol földnek olyan sok arca van. De néhol olyan a táj, mint odahaza, Magyarországon.

Ekkor az udvaron felharsant a vezényszó.

– Ebédhez sorakozó!

Az ebédet nem a laktanyában főzték a nemzetközieknek, hanem az Arénában. Oda kellett átvonulniuk.

Chiquito csak néhanapján ebédelt, ha késeivel éppen jó üzletet csinált, s olyankor a piac valamelyik lacikonyhájában.

Apja halála óta a felnőttek közé számította magát. Nem akart többé anyja nyakán élősködni. Két bátyja Madrid védőinek sorában harcolt, küldtek is haza időnként a zsoldjukból valamicskét, de a családnak mégis elsősorban abból a kis szőlőből kellett fenntartania magát, amelyet a forradalom juttatott nekik. Márpedig a kisfiúnak még négy kistestvére volt. A szőlő a városon túl feküdt, olyan messze, hogy Chiquito anyja a sok járástól és cipeléstől régen összeroskadt volna, ha nincsen szamaruk. Így tehát a szamarat is el kellett tartani. Chiquito már csak a szállást fogadta el édesanyjától. A szállást a családi kunyhóban, amelyben nem volt egyetlen szál bútor sem. A család a padlóra terített rongyokon hált az egyik szobácskában, a másik szobácskában pedig szalmából vetett almon – a szamár.

Mindebben senki nem látott semmi különöset. Hát hogyan is élnének másképpen a szegény emberek? Végeredményben Chiquito pazarul élt, ha egyszer olyankor, amikor volt miből, egy valóságos piaci lacikonyha kívánatos falataiból étkezhetett. Ezen a napon azonban éppen nem volt miből. S ekkor néhány piaci siheder ezzel a hírrel áll elő:

– Az Arénában katonáknak főznek, és az ember annyit ehet, amennyi belefér.

Az Arénában tartották azelőtt a bikaviadalokat. Most szüneteltek. A toreádorok elmentek katonának. A sevillai toreádorok Francóhoz pártoltak, sok más társuk, így a madridiak – és az albaceteiek is – a köztársaságiakhoz álltak be. Chiquito örömmel látta, hogy az Aréna porondján csakugyan hatalmas kondérok gőzölögnek. Az étel illata megkettőzte éhségét. *Garabanzo* volt kecskehússal.

A garabanzo egy nagyszemű, sajátos, spanyol borsófajta. A magyarok nem lelkesedtek érte. Odakint, az Aréna előtt pedig, a Plaza del Toros bódéjaiban a szemük előtt sütötték olajban az olcsó és hazai lángosra emlékeztető *churrót*. A magyarok csajkáiban bizony a garabanzo jó fele benne maradt, és siettek churrót vásárolni. Persze, előbb az étel maradékát a kunyeráló gyerekeknek adták.

Chiquito hát megint a gyanús külföldiekbe botlott. Nem ment egész közel. Összeszorított szájjal, tartózkodó arckifejezéssel, bal lábát jobb lába talpával vakargatva állt ott. Közben a gyomra úgy korgott, mintha egy kismacska dorombolt volna a hasában.

– Arra vársz, Chiquito, hogy ők jöjjenek hozzád: „Parancsoljon, *señor*"? – ingerkedtek a kisfiúval a barátai.

Chiquito azonban nem tudta elhatározni, hogy odatartsa markát az idegeneknek.

Az Aréna legalsó sorának egyik székén, mellvédre tett csajkájából egy magyar önkéntes falatozott. Deres hajú ember, aki lelógó sárgás bajszát evés közben időnként keze fejével széttörölte. Kissé ferde vágású, barna szeméből méltóság és nyugalom sugárzott. Chiquitónak feltűnt a különös tekintetű férfi, le sem tudta venni szemét az arcáról. Soha nem látott még ilyen mosolygós, fortélyos, mégis szigorú szemeket. Honnan is tudhatta volna Chiquito, hogy valahol messzi, messzi, Európa közepében, egy Kunságnak nevezett vidéken ezer meg ezer párja van ennek a sajátos szempárnak.

A kunszemű pillantása meg a kisfiúra esett. Látta, hogy rongyos ingéből kiállnak fekete lapockái. Egyik foszlott szélű nadrágszára a bokájáig lóg le, a másik meg éppen hogy a térdét éri. A fiú derekát övként sokszorosan körültekert kendő fogta körül, és ebből a keleties övből egy tőr markolata meredt elő. Különös ellentétben állt ezzel a hóna alatt levő elnyűtt cipődoboz. A kisfiúnak arcára volt írva, hogy éhes.

A kunszemű megtörülte villáját, kését, és félig telt csajkájával odaintett a dacosan lehorgonyzott gyereknek.

– Nesze!

Chiquito nem tudott ellenállni a kísértésnek. Az étel is és a különös barna szempár is odavonzotta. Elvette a csajkát, és a kecskehúsos garabanzót jóízűen elköltötte. Akkor az Aréna homokjából egy jó maréknyit belecsapott a csajkába, és szaladt a csaphoz. Fényesre kisikálva hozta vissza a kunszeműnek az edényt.

– Derék – dicsérte meg a kunszemű, barackot nyomva a kisfiú fejére. – Gyere, kóstoljuk meg azt a lepényt, perecet vagy micsodát amit a téren árulnak odakint.

És kézen akarta fogni a gyereket.

Persze, nem értették egymás nyelvét. Chiquitónak fogalma sem volt róla, hogy az idegen churrót kínál neki, amit különben nagyon szeretett. A „barack" váratlanul érte, és mélyen sértette őt. Az, hogy kézen akarják fogni, feldühítette. Teljes erővel lángolt fel haragja és rémülete. Hátraugorva, magából kikelten toppantott:

– Eressz! Nem adtál semmit! Te is a mienket eszed!

3

Napról napra több önkéntes érkezett Albacetébe. A magyarok létszáma is egyre nőtt. Hatvanra, nyolcvanra, majd kilencvenre emelkedett. Most már a kiképzők nem magyar csoportról, hanem magyar századról beszéltek. Önálló századként vonultak ki a gyakorlótérre is.

Kivonuláskor és bevonuláskor a különböző nemzetiségű egységek versenyeztek a fegyelmezett, katonás menetelésben. Az egyöntetű lépéshez a legjobb segítség az ének.

„Fel, vörösök, proletárok..." – énekelték a magyarok. Ez volt a kedvenc indulójuk. A kilencven közül nem egy ennek a dallamára menetelt a nagy orosz forradalom és polgárháború napjaiban Szibériában, az Urálban, Ukrajnában, sokan pedig a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében Nyíregyházán, Szolnokon, a Felvidéken. A hazulról jött fiatalabbak közül nem mindegyik ismerte, de hamar megtanulták, megszerették ők is.

A század készített egy új dalt is. Illetve egy régi nótához új szöveget faragott.

Ha kimegyünk spanyol frontra harcolni,
nem félünk a szebb jövőért meghalni.
Így visszük a munkásfrontot előre, előre,
kommunisták, frontharcosok, ez a jelszó: előre!

De ha ezt elénekelték, utána megint a „Fel, vörösök, proletárok”-ra zendítettek rá. Hiába, ez volt a legkedvesebb.

A gyakorlótéren a rajvonalba fejlődést, a szökellést és kúszást gyakorolták. A kúszást sáros földön – civilruhában. Mert egyenruha, fegyver még nem jutott nekik. Ami katonai felszerelése volt a köztársaságnak, azt mind a frontra küldték. Most azokra a szállítmányokra vártak, amelyek a blokád kijátszásával, igen bizonytalan ütemben érkeztek az országba.

A nemzetköziek kivétel nélkül mind antimilitaristák voltak. Éppen ez hozta őket Spanyolországba. Most fegyverrel kellett megküzdeniük a háború megszállottjaival – tehát eltökélték magukban, hogy a lehető legjobban megtanulják a gyűlölt háborús mesterséget, törődtek is a ruhával... Belevetették magukat még a pocsolyába is, mielőbb igazi katonákká akartak lenni.

Egy napon a szervezés alatt álló parancsnokságról két tiszt jött megszemlélni a kiképzést egy spanyol alezredes kíséretében. Szintén civilben voltak még, de tiszta tányérsapkát viseltek. Spanyol szokás szerint a rangjelzést sapkájukon viselték. A középkorú kapitány tanácsokat adott a gyakorlatozóknak, a fiatal, hosszúkás arcú, szőke hadnagy az alezredesnek tolmácsolt.

A kapitány a németeket németül, a bolgárokat, lengyeleket oroszul oktatta. A hadnagy az alezredesnek franciából, németből könnyedén fordított spanyolra.

A kiképzés szünetét azonban a kapitány meg a hadnagy a magyar század körében töltötte el. „Ladi Péter” – mutatkozott be az érdekesen csillogó szemű kapitány. „Selmeczi” – így a hosszúkás arcú, szőke hadnagy. Egykettőre kiderült, hogy a Szovjetunióból érkeztek, s erre az önkéntesek érdeklődni kezdtek útikalandjaik iránt.

– Oda se neki, elvtársak! – mosolygott a kapitány. – Itt vagyunk, ez a fontos. Persze, volt egy és más... No, egy esetet azért elmondok, amikor öreg harcos létemre én is megszeppentem.

És belekezdett.

– Marseille-ben spanyol útlevéllel láttak el bennünket. Majd a francia elvtársak lekísértek a kikötőbe. De ott a detektívek razziáztak, a Spanyolországba készülőket akarták elcsípni éppen. A francia elvtársak erre beültettek bennünket egy matrózkocsmába, ahová a detektívek nem merik betenni a lábukat. A személyünk tehát biztonságban volt, hanem nekünk arra is vigyáznunk kellett, hogy tiszta legyen a fejünk. Ez már akadályokba ütközött, mert a matrózok mindenáron inni akartak velünk. Mondanom sem kell, olyan átkozott papramorgót ittak ott, hogy azokból egy szárazföldi patkánynak még a kevés is beteszi az ajtót. Súgom Miklósnak, az itt mellettem ülő Selmeczi elvtársnak: ha ezek leitatnak minket, sohasem jutunk el a spanyol frontra. Hát kitaláltuk és kijelentettük, hogy nem ihatunk, mert fogadalmunk van, templomi! Erre azt vágja vissza egy bölényképű matróz: „Az én egészségemre akkor is innotok kell, mert ha nem isztok az egészségemre, ez annyi, mintha gondolatban megölnétek engem; márpedig az emberölés nagyobb bűn, mint akármiféle mihaszna fogadalom megszegése!" Nem lehetett elutasítani. De mi történik, ha valamennyi sorra rákezdi, ugyanilyen érveléssel, hogy „az én egészségemre, az enyémre"? Hát rájuk köszöntöttünk: „Mindannyiuk egészségére!" Így egy pohárral letudtuk valamennyiük egészségét. Hanem most meg egy másik matróz kisütötte, hogy ha nem iszunk az ő nemzete, a görög nemzet boldogulására, akkor gondolatban egész népet irtunk ki. Óvatosságból így köszöntöttünk rája: „Minden békeszerető nép boldogulására!" Ezzel aztán egy pohárral letudtuk az összes népek jólétét is. Ekkor meg előáll egy lengyel matróz: „Vesszen Hitler!" – és ha erre nem iszunk, gondolatban kiirtjuk az egész világot, mert ha ez a szörnyszülött egyhamar nem semmisül meg, alighanem kiirtja az emberiséget. Ittunk volna erre szívesen, de hát még ott van akkor Mussolini, Horthy, Franco és a többi. Egy magyar mondással sikerült kivágnunk magunkat: „Nem iszunk előre a medve bőrére!"

– Ej, de jól mesélsz te, elvtárs – jegyezte meg egy idősebb önkéntes, és közelebb húzódott a kapitányhoz. – Bár emlékszem valakire, akinek talán nálad is jobb mesélőkéje volt.

– Jobb vagy nem jobb – nevetett a kapitány –, én csak úgy adom elő a dolgot, ahogyan történt. Nem a történeteket, hanem csak a mondatokat zsírozom meg néha. Szóval, még valamelyest álltunk a lábunkon, amikor a francia elvtársak értünk jöttek. Egy kikötőben horgonyzó hajóra vezettek fel. Szép idő volt, de a tenger nem volt éppen nyugodt. Most aztán igazán nem tudtuk, miért érezzük olyan rosszul magunkat: mégiscsak többet ittunk a kelleténél, vagy a tengeren töltöttünk-e el eddig a kelleténél kevesebb időt? Egyszerre csak egy nagy spanyol tengerjáró, a „Ciudad de Barcelona" közeledett a hajónkhoz. A két hajót híddal kötötték össze, azt pedig megszállták a marseille-i prefektúra emberei, hogy mielőtt a spanyol hajóra engednének bennünket, a szent Benemavatkozás jegyében meggyőződjenek róla, csakugyan spanyolok vagyunk-e. A francia elvtársak erre a vizsgára mindenkit előre figyelmeztettek. Tudtuk, hogy most felmondatják velünk útlevelünk összes adatait. Képzeljétek el: „anyja neve", „apja neve", „hol született" és a többi . . . Azt a sok nehéz spanyol nevet néhány órával azelőtt még tiszta aggyal sem volt könnyű elsorolnom, hát még most tengeri betegen és a matrózok jóvoltából is kótyagosan. Méghozzá a gyorsan, váratlan sorrendben feltett kérdésekre, amikor a továbbjutásunk függ tőle . . . Itt látom Bánffy elvtársat, ő is a „Ciudad de Barceloná"-n tette meg az utat, megmondhatja, hogy csoda-e, ha akkor én ott a magam részéről kissé megszeppentem.

– Az ám! – mulatott Bánffy. – Találkoztunk. Engem például José Gonzales Diaznak hívtak az útlevelem szerint, és a felmenőknek meg lemenőknek szintén három meg négy nevük volt.

– No és mi történt? Hogyan álltad meg mégis a vizsgát? – nógatták az önkéntesek Ladi kapitányt izgatottan.

– Mielőtt átadtam volna az útlevelemet, Selmeczi elvtárs végigfutott az adataimon. Egyszerre hallom, súg. Ráhagyatkoztam. És szépen átengedtek. Ő nagyszerűen tud spanyolul. Családját Dél-Amerikába üldözte a Horthy-rendszer, onnan került a Szovjetunióba. De hogy abban az állapotban is egy olvasásra megjegyez minden nevet, azt nem hittem volna.

Az önkéntesek nevettek, de a kapitány közbevágott.

– Még ne nevessetek. Még nem tudjátok, min nevettek. Selmeczi elvtárs – Steinmetz Miklós az igazi neve – ugyanis tanítványom volt Moszkvában a Nyugati Egyetemen, ahol a marxizmus–leninizmust tanítottam. És nálam, természetesen, nem volt szabad súgni.

Most már hahotáztak az önkéntesek:

– Tehát Marseille-ben a tanítvány súgott a tanárának.

Az előbbi idősebb internacionalista, akinek Ladi Péter érdekesen csillogó szeme is ismerős volt, így szólt:

– Hát az a másik sem mesélt jobban, kapitány elvtárs. Mondd csak, nem voltál te 1918-ban oroszországi hadifogoly? Nem a szamarai *büró*ban, Iványi elvtársnál csaptál fel vörösgárdistának véletlenül? Mert az a másik ott tartott szóval minket, de úgy, hogy most is emlékszem reá. Iványi rögtön elküldte agitálni egy kaszárnyába, ahol előzőleg minden agitátort megvertek. És az a másik mimellénk állította a kaszárnyát.

Ladi hátratolta a sapkáját, kacagva csapott az önkéntes térdére.

– Látod, komám, akkor az a másik is ... én vagyok! Hát persze, hogy Iványi írt be engem a Vörös Hadseregbe.

Az idős önkéntes felugrott.

– Sziklai Sándor vagy te akkor! – s a kapitány nyakába borult. – Tizennyolc esztendővel ezelőtt együtt harcoltunk Dutov atamán ellen! Te voltál a parancsnokom.

Később megszólalt Bakallár István.

– Szamara ... 1918 ... Harc Dutov atamán ellen ... Ki hallott erről valamit közülünk, akik Horthy lovastengerészi sarkantyújának pengése közben cseperedtünk fel odahaza? Pedig de szép ez ... És ti ketten már a szovjetországból jöttetek, ti már szívtátok a szocialista ország levegőjét! Mi, otthonról jöttek, hozzátok képest valósággal gyerekek vagyunk – kesergett a testőrméretű fiatalember.

Sziklai megigazította a sapkáját.

– Lassan a testtel, fiú! Titeket a szocializmus ügye szólított ide Magyarországról. Minket meg Magyarország jövője hívott ide a szocialista országból – Bakallár vállára tette a kezét. – Azért harcolunk majd itt, hogy végül is mindketten megtaláljuk azt, amit keresünk: a szocialista Magyarországot.

Lefújták a pihenőt, a két vendég elbúcsúzott.

Délután, amikor a század visszafelé vonult a laktanyába, mint mindig, összefutottak a spanyol gyerekek, és együtt masíroztak az önkéntesekkel, a „Fel, vörösök, proletárok”-at is igyekeztek velük énekelni. A dallamát már tudták. A piac közelében Chiquito is előugrott egy pillanatra, csakhogy ő gúnyosan kiáltozott a külföldiek felé:

– Mit akartok? Nem vagytok katonák! Hisz nincs is fegyveretek!

Ez még szeptember 28-án történt: tehát jó három héttel azelőtt, hogy a nemzetközi önkéntesek összegyűltek Albacetében. Tehetetlenség és árulás a fasiszták kezére juttatta a Tajo parti várost, Toledót. Pedig Toledo heteken át szilárdan a köztársaságiak kezén volt. A lázadás napján a város népe a fasiszta katonaságot beszorította az Alcázarba, s azok az ostrom ellen úgy védekeztek, hogy toledói munkások elfogott asszonyait és gyerekeit állították pajzsul a falakra. A körülzárt fasiszták az ostromlók áruló parancsnokával egy titkos telefonvonalon állandó összeköttetésben álltak. Végül a mór és idegenlégiós felmentősereg közeledésekor két tűz közé kapták a városban levő, részben anarchista csapatokból álló köztársasági erőket. Toledo elesett, és a frontnak ezen a szakaszán – 60 kilométernyire Madridtól! – bomlás kezdődött a köztársaságiak sorában.

Különböző egységek, csapatok siettek a veszélyeztetett területre. A Madridban néhány napos szabadságukat töltő katonák önként jelentkeztek, hogy autóbuszokon száguldjanak betömni a gátszakadás réseit. Az utóbbiak között ott lehetett találni egy szeptember eleje óta állandóan harcban álló egység, a Columna de Libertad tagjait. Ennek a csapatnak a soraiba tartoztak a spanyol polgárháború legeslegelső nemzetközijei, maroknyi csoport, még augusztusban Párizsból elindult 36 lengyel, 110 olasz és két magyar: Szalvay Mihály és Keszőcze Endre, akikhez még három, Barcelónában élő magyar – Krajkovics, Kadlecz és Karniol – csatlakozott. De most Toledo alatt, a chapenerai frontszakaszon, az autóbuszból egyenesen az ütközetbe sietve, csak ketten voltak magyarok: Szalvay és Keszőcze.

Egész éjszaka nyomultak előre. Puskatűzzel és kézigránátokkal ugrasztották szét az ellenség előőrseit. Reggelre tizenöt kilométerrel vetették vissza a fasisztákat. Ekkor hevenyészett állásokba ásták be magukat.

Néhány nap múlva a fasiszták új erőre kaptak. Szüntelenül köröztek a német bombavetők a köztársaságiak vonala felett. Délután a repülőgépek végre eltávoztak, ekkor meg a mórok indultak rohamra. A köztársaságiak árkaiból csak puskák tüzeltek – feltartóztathatatlanul hömpölyögtek feléjük a mórok rajvonalai. A mór gyalogság alig néhány kőhajításra volt, már ki lehetett venni a turbánok alatt a barna arcokat, amikor Szalvay vállát valaki erélyesen megrázta.

Szalvay hátrafordult; egy fekete fejkendős spanyol asszony állt előtte a lövészárok mélyén. Az asszony *monó*t viselt, és egy kétkerekű masina felé intett, amelyet egy idősebb és egy fiatalabb férfi igyekezett az árok szélén elhelyezni; az bizony egy gépfegyver volt.

Szalvay Keszőczét is szólította, négyen aztán pár pillanat alatt helyet készitettek a nehéz fegyvernek, az asszony pedig eközben szemrebbenés nélkül fűzte be a hevedert. A mórok közvetlen közelből kapták a váratlan gépfegyvertüzet; rohamuk összeomlott, riadtan menekültek. A magas, kiugró arccsontú Szalvay és a kerek arcú Keszőcze egész nap a géppuska mellett maradtak a két zárkózott spanyollal meg az asszonnyal együtt, aki a harci szünetekben varrogatott.

Amikor leszállt az este, mint csaknem mindig, a front elcsendesedett. Ekkor a spanyolok felkerekedtek, a két férfi kötélre vette és magával vontatta a géppuskát. Az asszony is ment velük, hátra, a falu felé.

A két magyar tiltakozott. Nem tudták megértetni magukat, hát a parancsnokhoz fordultak: mutatták neki, hogy elviszik az osztag egyedüli gépfegyverét. A parancsnok odament a spanyolokhoz, kezet szorított az asszonnyal meg a két férfival, és egy szó ellenvetést sem tett azellen, hogy a fegyvert elszállítsák.

– Csak aludni mennek – magyarázta franciául a két magyarnak. – Övék a gépfegyver, hát mit csináljak?

Másnap reggel és nem is korán – kilenc óra tájban – a két spanyol meg az asszony visszatért a géppuskával. A fegyver frissen volt olajozva, kifényesítve. Az idősebbik férfi barátságosan intett a magyaroknak. Mivel a reggel is csendes volt még, Szalvayék magukkal hívtak egy franciául tudó spanyolt, hogy tolmácsoljon nekik.

– Természetes, hogy miénk a fegyver – jelentette ki az idősebb férfi. – A feleségemmel – mutatott az asszonyra – meg a fiammal a lázadás napján saját kezünkkel vettük el a fasisztáktól. Lopva csaptunk le rájuk, hátulról. Hát a miénk. Mi is ápoljuk. Kezeléséhez persze mi hárman nem vagyunk elegen. Derék dolog tőletek, *internacionales*, hogy segítetek.

Az asszony is rábólintott férje szavaira. Később levette fejkendőjét, szétrázta, és gondosan fésülgette őszülő, fekete haját, majd foga között a hajtűvel, hirtelen előrehajolt, és nyugodt mozdulattal mutatott egy több száz méternyire húzódó szakadék felé, amelynek a szélén most acélsisakokon csillant meg a napfény.

– Készülődnek.

A gépfegyver nappal most is távoltartotta az ellenséget, a gépfegyvertulajdonos család pedig az éjszakát ezen a napon is a faluban töltötte.

Másnap kora reggel idegenlégiósok tüzérséggel támogatott váratlan támadása kiszorította állásából a Columna de Libertad maradványait. Sietve vonultak vissza. A falu legelső házainál szembetalálkoztak a géppuskás családdal, amely éppen a vonalba készült visszatérni.

– *Internacionales! Internacionales!* – kiáltotta az asszony Szalvayéknak, és mutatta, hogy szeretnék a fegyvert egy kőkerítés tövében készenlétbe helyezni, segítsenek.

A családi géppuska megszólalt a falu szélén. Fél órán keresztül tartotta távol az idegenlégiósokat, fedezte a Columna de Libertad és a többi osztag visszavonulását. Végül már a bekerítés veszélye fenyegette.

A nehéz masinát megpróbálták magukkal vinni, de közben az ellenség másutt is áttörte a frontot, és a tervszerű visszavonulás meneküléssé fajult. A fegyvert nem lehetett megmenteni. Szalvay azt ajánlotta, hogy taszítsák le a mélyen alattuk habzó patakba, nehogy a fasiszták kezébe kerüljön. Az asszony konokul rázta a fejét, a férfiak intettek a magyaroknak, hogy menjenek tovább, ne törődjenek velük, és amikor azok nem akarták magukra hagyni őket, a fiatalabb spanyol előrántotta kézigránátját, és így kényszerítette ki, hogy eltávolodjanak tőlük.

A gépfegyver vakmerően ismét megszólalt, s egy egész szalagot lőtt ki az ellenségre. Amikor Szalvayék a hegyoldalról visszanéztek, az idegenlégiósok az elszánt családot már csaknem teljesen körülkerítették. Az apa több golyótól találva összeroskadt. A fiú és az anya megragadták, és futva vonszolták magukkal egy közeli szikla mögé. A fiú alakja hirtelen a szikla fölé magasodott, kézigránátját a géppuskát megfordítani akaró fasiszták közé hajította.

Néhány perccel később az anya és a fiú, halottjukat cipelve, utolérte a két magyart, s a csapatot. A gépfegyveres spanyolt eltemették. Az anya és a fiú puskát kért a parancsnoktól. Ettől kezdve éjszaka is a csapattal maradtak. A puska nem volt saját tulajdonuk, és nem akarták letenni a kezükből.

Aztán a Columna de Libertadot leváltották a frontról, pihenőbe küldték. Szalvay és Keszőcze pedig váratlanul parancsot kapott: induljanak azonnal Albacetébe. A volt géppuskás asszonytól nem tudtak elbúcsúzni, éppen a kórházba ment, meglátogatni a sebesültjeiket.

De amikor szerelvényük elindult, megpillantották, futva jött ki az állomásra.

– *Internacionales! Internacionales!* – kiáltozta kétségbeesetten.

Lerántották az ablakot, és kihajolva integettek neki.

Az asszony visszaintett, és könnyeit törülgette. Akkor látták könnyezni először.

Albacetében a vonatról leszállva, útjuk a gyakorlótér mellett vezetett el. A magyar század gyakorlatozott a drótsövény közelében.

– Mi a csuda, polgárőrséget képeznek ki, vagy újoncok ezek?

– Ej, de ismerős arcok...

– Csodálatos hasonlatosság...

A két frontharcos katona – akik a spanyol köztársasági hadsereg kék kezeslábasát, a monót viselték, spárga talpú vászon *alpargata* volt a lábukon, fejükön pedig baszk sapka – bámulva nézte a kúszó, szökellő civilruhás alakokat.

– Nézzed – suttogta Szalvay –, esküszöm, hogy valóban Steckmayer, Podboj, Csurgala...

– Hedrich Károly! – kiáltotta el magát Keszőcze. – Hát ti is itt vagytok?

Most értették meg, miért kellett Albacetében jelentkezniük.

– Sokan jöttetek ki? Valami nagy nemzetközi egység alakul?

A század tagjai csodálkozva látták, hogy a század egy része, a „francia" szoba lakói, nemcsak hogy ismerik a két katonát, de régről tudják, hogy ők már a fronton vannak. Mert ilyeneket mondtak, amikor Szalvayék átmásztak a dróton:

– Vártunk. Sejtettük, hogy előkerültök.

– Hát mi semmiről semmit nem tudunk? – méltatlankodott Bakallár.

A két frontot járt alig győzött felelni a kérdésekre.

– Mi a manó, géppuskások vagytok? – ujjongtak a civilek. – Legalább hoztátok a fegyvereteket is?

– Nem ismeritek ti még az itteni dörgést! – nevetett Keszőcze. – Ez olyan hadsereg, amely ... ahogy a népiskolában tanultam gyerekkorombau: „nem volt, hanem lesz". Itt csak egy, általában kéznél levő fegyver van: a bátorság. És csak egy, mindig meglevő muníció: a lelkesedés.

Meséltek élményeikről. Tőlük tudták meg azt az önkéntesek, amit eddig csak fél füllel hallottak, hogy nemcsak a nemzetközi brigádok állnak szervezés alatt, de maga a köztársasági hadsereg is csak most szerveződik. A lázadás után néhány hűséges katonai alakulat kivételével, semmilyen fegyveres erő nem maradt a köztársaság kezében. A népfront pártjai saját erejükből állítottak fel csapatokat, de valóban katonai módon csak a kommunista párt szervezte meg a maga alakulatát. „Ötödik Ezred"-nek nevezték el, ezzel jelképezve, hogy Madrid elpártolt négy ezrede helyett ez fogja megvédeni a köztársasági zászlót. Az Ötödik Ezred pár hét alatt, jól kiképzett, rátermett parancsnokok vezetésével 70 000 főnyi fegyelmezett sereggé vált. De természetesen a különböző párthadseregek és a lakosság saját kezdeményezésére létrejött osztagok, partizánkülönítmények egységes irányitásáról szó sem lehetett. Ezért a kommunista párt megindította a harcot, hogy a párthadseregeket, népi osztagokat oszlassák fel, és egységes, központi vezetés alatt álló köztársasági hadsereget szervezzenek belőlük. A lázadás kitörése után néhány héttel a kormány élére került szociáldemokrata Largo Caballero, aki egyben hadügyminiszter is, ellenkezett, húzta-halasztotta a dolgot, védte a szabadcsapatok romantikáját. De végül is be kellett látnia, hogy a fasiszták szervezett, reguláris hadseregével szemben a köztársaság részéről is csak rendes hadsereg állhatja meg a helyét. A kommunista párt az oly rövid idő alatt híressé vált és egész hadtestté nőtt Ötödik Ezredet – a *Quinto Regimientó*t – most elsőnek olvasztja be az új hadseregbe.

Aztán harci tapasztalataikról faggatták az önkéntesek a frontot jártakat.

– Milyen érzés ütni a fasisztákat? Hány csatában győztetek?

– Részt vettünk néhány ütközetben. Egy ideig álltuk a sarat, aztán visszavonultunk. Mindig ez a menetrend.

Az újoncok megdöbbentek.

– Ez a menetrend? Hát itt mindig visszavonulnak?

Szalvay a cigarettát franciásan az ajka szélére illesztette.

– Mit gondoltatok? Hisz ez fiatal, készületlen sereg... Most aztán oda a világ, mi? Csak olyan hadsereg győzhet, amelyik el tud viselni néhány vereséget is. Hát...

Megigazgatta derékszíját.

– Emlékszem – mondta, mélyen leszíva a füstöt – 1919-ben Salgótarjánban, jöttek a fehér csehek. Hamarjában kaptuk össze a zászlóaljunkat, a bányászok, vasgyáriak... A lelkesedésünk, mint itt, óriási. Tapasztalatunk semmi. Én, aki voltam fronton a világháborúban, kivételnek számítottam. Fegyverzet, muníció gyenge. Kiképzés – idő sem volt rá. Ki a hegyekbe! Mi aztán megvédjük a proletárdiktatúrát! Jött az éjszaka, az eső meg a rémhírek. Elkedvetlenedtünk. És közülünk is a legtöbben azt hitték, mint ma még a legtöbb spanyol, hogy a frontról is – mint máskor a munkahelyről – haza lehet menni éjszakára. Hozzájárult ehhez, hogy a csehek estére csakugyan elhallgattak. Hát szedtük a sátorfánkat. A hegyek aljában aztán a parancsnokaink ránk ripakodtak: „Hogyan gondoljátok ezt?!” Majd lesült a képünkről a bőr. De állásainknak már csak egy részét tudtuk visszafoglalni. Szégyen volt ez? Vereség? A javából! S aztán mi történt? Jött fegyver, muníció, beleszoktunk a katonaéletbe, a vezérkar szakszerű haditerv alapján vonultatott fel bennünket.

És nem telt bele egy hónap: jött a győzelem! Megvertük a fehér reguIárisokat. Az északi hadjárat idején azt hallottuk a foglyainktól: „Ti úgy mentek előre, mint »kés a vajban« . . ." Mi, akik nemrég még zöld kölykökként fordítottunk hátat a frontnak.

– Ez is volt tehát – kapta fel a fejét Bakallár. – Mi az 1919-es harcokról is alig hallottunk odahaza valamit. Azt is csak suttogva mondott félszavakból. Pedig milyen szép ez . . . Mi is zöld kölykök vagyunk most mellettetek; alig tudunk valamit felmutatni.

– És 1930. szeptember elseje? – kiáltották kórusban a „külföldi" magyarok.

– Ó, hohó, lassan a kuplunggal! Széndarabokkal dobáltuk a Horthy-rendőrséget. Ez volt az egész.

– Ma otthon a legnehezebb a munka – Szalvay egy tócsába hajította a cigarettáját. – Majd elmeséljük egymásnak, mi ezt, ti azt. Ha valakivel meg akarod értetni, milyen a szőlő, hiába mutatsz neki egy vagy két szem szőlőt, csak akkor tudja meg, ha az egész fürtöt mutatod.

– Kommunisták, gyűlésre! – hangzott fel aznap délután a hívó szó, miután a század bevonult a laktanyába.

Még mindig meglepetés, különös, lelkesítő érzés volt, hogy ilyen nyílt szóval hívják össze a kommunistákat. S nemcsak a magyarországiak számára. A párt munkájában a magyarok csak illegálisan vehettek részt azokban az országokban is, ahol – mint Franciaországban, Belgiumban – a kommunista párt nyíltan, törvényesen működött. Külföldieknek tilos volt a „politizálás". A jobboldali politikai tevékenységről a kormányok nem vettek tudomást, a kommunistáknál, ha lelepleződtek, tüstént alkalmazták ezt a törvényt, kiutasították őket.

A kommunisták gyűlése ezúttal csak néhány percig tartott. Egyetlen határozatot hoztak: a forradalmárok idősebb és fiatalabb nemzedéke és a különböző országokból érkezettek között közkinccsé kell tenni a forradalmi hagyományokat; le kell rombolni a magyar forradalmárok között minden idegenséget, minden válaszfalat, amely a szétszóródás következtében jött létre.

Negyedóra múlva a laktanya második emeleti helyiségeiben nagy hurcolkodás kezdődött. Megszűntek a „francia", „belga", „magyarországi" szobák, a „kanadai", „romániai" sarkok. A század különböző tapasztalatokkal, hagyományokkal rendelkező tagjai költöztek egymás mellé.

4

A Spanyol Köztársaság tisztességes zsoldot – napi három pezetát – fizetett katonáinak, hogy családjaiknak is juttathassanak belőle. A nemzetköziek ez utóbbit nem tehették meg, mivel a családjaik külföldön éltek. Így eléggé bőviben voltak a pénznek, s a piac árusai örömmel állapították meg: javul az üzletmenet.

Csak Chiquito nem élvezte a sok külföldi jelenlétéből származó előnyöket. A világ minden kincséért sem árusított volna nekik. De azért árus létére mégiscsak csábították az új lehetőségek. Rusos! – jutott az eszébe. Ha oroszokat találhatna a külföldiek között... Az oroszok testvéreink, ez kétségtelen. Mindenki mondja, hogy az oroszok önzetlenül küldenek segítséget nekünk, és nemcsak fegyvereket, de kötszert is a sebesülteknek, élelmet a menekülteknek. Árva gyerekeket fogadnak magukhoz, s azok most Rusiában üdülnek, szép táborokban.

Chiquito nem tudhatta, hogy a köztársasági kormány kérésére a Szovjetunió Spanyolországba elsősorban harckocsizókat és pilótákat küldött, mert ilyen szaktudású katonákkal a köztársaság jóformán egyáltalán nem rendelkezett. Ezek pedig máris kint voltak a fronton, s különben sem lehettek volna tagjai gyalogos alakulatoknak. Chiquito az osztrigaárus tanácsára elhatározta, hogy felkeresi a parancsnokságot, és ott kérdezi meg, hol találhatja meg az oroszokat.

De előzőleg a késeshez állított be a kisfiú.

– Itt van ez a tizenkét bicska, amit legutóbb vásároltam nálad. Manapság azonban csak katonáknak érdemes árulni. Bicskát civilnek kínál az ember, és ha tőrt nem ajánlhat, meg se állítsa a külföldi katonát. Cseréld ki nekem ezt a tizenkét kést három tőrre.

– Ennyi bicskáért csak két tőrt adhatok, te fekete bogár! – felelte a késes.

– Akkor nagyon sokat számítasz a tőrökért. Ezek uzsoraárak! –

nyelvelt Chiquito, tudván, hogy aki árut szerez be, felnőtt embernek számít, még ha mindössze kilenc éves is. – Mit érek két tőrrel? Egy ebédet ehetnék éppen a keresetből. Csak akkor találom meg a számításomat, ha három tőröm van, mert ahányszor eladom őket, mindig megebédelhetek, és tizedszerre új tőrrel egészíthetem ki az árukészletemet.

A késes a vállát vonogatta.

– Te bölcs gyíkocska, mit törődöm én a te üzleti számításaiddal. Hogy hogyan kalkulálsz, az a te dolgod. Én hat kést cserélek el egy tőrért, kevesebbért nem adok egy fia tőrt se. De miért ne volna elég neked két újabb tőr? Hisz így is megfelelő tőkét forgathatsz. Egy már van az övedben.

Chiquito elvörösödött.

– Azt nem adhatom el. Egy tőr kell nekem.

- Neked? Aztán miért, te bátor torero?

– Hát nem röpködnek a fasiszták csaknem minden éjjel a város fölött?

– Haha! És te a tőrödre fogod tűzni a repülőgépeiket?

– Lezuhanhat valamelyik. Előfordulhat, hogy a pilótának nem történik baja. És ha akkor... mondjuk, éppen a mi viskónkba tör be? Mivel védjem meg a szamarunkat? Azt mondd meg, mivel védem meg akkor...

De a késes már régen nem figyelt oda. Elgondolkodott. Szája széle lefittyedt, állát kaparászta, annyira tűnődött valamin.

– Három tőrnél csakugyan nem adod alább?

– Nem én. Van más késes is. Három tőrt! És az legyen az írás rajtuk: *No pasaran!* De cifrázd ki, hogy olyan legyen a pengén az, mint a hímzés.

A késes hirtelen sarkon fordult, hátrasietett a műhely mélyébe, ott jó ideig turkált, majd visszatért, és egy tőrt helyezett a kisfiú elé.

– Ez olyan, mint a hímzés? – kérdezte.

Chiquito forgatta a tőrt, megpengette az élét. El volt ragadtatva.

– Szép... elég rendes. Különbet gondoltam, de utolsó esetben ezt is elvihetem.

Erre a késes az eddig pult alatt tartott kezéből másik két, pontosan ugyanolyan tőrt csúsztatott a kisfiú markába.

– Tedd el, te kis olajbogyó! És ide a tizenkét bicskát érte.

Chiquito, mint egy szaharai beduin, körültűzdelte az övét tőrökkel, aztán megkönnyebbedett cipődobozát a hóna alá véve, boldogan indult a külföldiek parancsnoksága felé. Az ilyen fogalmak: „parancsnokság”, „tiszt”, „hadsereg” amúgy is nagy visszhangot keltettek a szívében, és valósággal szárnyakat adtak neki.

A nemzetközi brigádok törzskara az alsóváros egy távoli villájában szerveződött. Chiquito nem sajnálta a fáradságot, hogy olyan messzi elbandukoljon. Amikor pedig a kerítéskapuban az őrszemet megpillantotta, bebizonyosodott, hogy az illemet is tudja. A cipődobozt áttette a bal hóna alá, jobb kezét pedig munkásköszöntéssel ökölbe fogva, a magasba emelte:

– *Salud, camarada!*

Hans őrnagy feltette a sapkáját, s akkor nyúlt csak a falnak támasztott vadonatúj zászló után. Két kézzel fogta meg, és az íróasztal előtt feszesen álló három magyar önkéntes közül a középsőnek adta át. Felnézett a zászló selymére: tisztelgett. Diaz, Dinge és Vili szintén a sapkájukhoz emelték kezüket.

Hans őrnagy – valódi nevén Hans Kahle – ezután lassú mozdulattal visszatette sapkáját az íróasztalra.

A törzsparancsnokság minden szobájában nagy volt a zsibongás, a szoba mélyén itt is állt egy másik, hevesen vitázó csoport. Az őrnagy közelebb lépett a magyar század küldötteihez.

– Vigyázzatok a zászlóra, elvtársak! Ezentúl vele vonuljatok ki a gyakorlótérre. Majd ha a kiképzés befejeződött, rendezünk egy szép, ünnepélyes, hivatalos zászlóátadást is. A franciaországi magyar kommunista asszonyoktól igazán szép, hogy ilyen nagyszerű lobogót küldtek nektek.

Mind a négyen hosszan, áhítattal nézték a vörös selyemre hímzett arany sarló-kalapácsot.

– Mi a felirata? – kérdezte Hans.

–„Szabadság katonái, veletek vagyunk a végső győzelemig!” – fordította le neki Dinge németre az aranybetűs szöveget.

Hans bólintott, majd végigsimított sápadt, fáradt arcán.

– Azért bízták rám, hogy én adjam át nektek, mert a mai naptól kezdve én vagyok a zászlóaljparancsnokotok. Tehát a magyar század a II. Nemzetközi Brigád német zászlóaljának 3. századát képezi. Az egyenruhát ma megkaptátok, látom, be is öltöztetek. Brigádparancsnokunk, Kleber tábornok Madridba utazott, hogy kisürgesse a fegyvereket is.

Steinmetz hadnagy, aki egy távirattal sietett be, meglátta a zászlót, tisztelgett. Hans elvette tőle a táviratot, elolvasta, letette az íróasztalra, és végigsimította a homlokán.

– Mivel együtt fogunk harcolni, ismerjetek meg, elvtársak. A régi német hadsereg hivatásos tisztje voltam. De kommunista lett belőlem. A Vörös Frontharcos Szövetség egyik vezetőségi tagja. Hitler elől menekülnöm kellett, és most itt vagyok. Nincsen kérdésetek?

Dinge szólalt meg.

– Úgy hallottam, hogy a német zászlóalj Edgar André nevét fogja viselni. Szeretném megkérdezni, hogy a mi századunk egyszerűen csak az Edgar André harmadik százada lesz, vagy adhatunk nevet a századunknak? Nem tudom, egyetértesz-e azzal, hogy lelkesítené az elvtársakat, ha a századunknak neve volna.

A spanyol tegeződés ekkor már a nemzetköziek között is gyökeret vert. Itt a népfront győzelme óta mindenki tegeződött, idegen emberek az utcán, nők férfiakkal, közkatonák tábornokukkal. A nemzetköziek ezt, csaknem mind munkásmozgalmi emberek lévén, könnyen magukévá tették, hisz a mozgalomban is ez volt a szokás.

– Feltétlenül lelkesítené a századot – felelte Hans. Ami a neveket illeti... Edgar André belga származású hamburgi kommunista volt, akit Hitler kivégeztetett. Olyan nevet adtunk tehát a zászlóaljnak, amely maga is vád, leleplezése a fasizmusnak. A francia zászlóalj az opportunista szocialistákat figyelmezteti a francia nép szocialista hagyományaira, amikor a *Commune de Paris* nevet veszi fel. A lengyelek nemzetköziségre és szocialista jövőre intik az otthoniakat, amikor Dombrowskinak, a párizsi kommün lengyel származású hadvezérének nevét írják a zászlajukra. Jó volna, ha a magyar század is mai feladatainkhoz mérten választaná a nevét. Tudom például, hogy a magyaroknak sok 1848-as hősük van, de úgy gondolom, hogy most nem klasszikus hősök nevét, hanem Horthy ellenforradalmi rendszerét a világ előtt megbélyegző elnevezést kellene választanotok. Beszéljétek meg a századdal, elvtársak.

Hans ekkor kezébe vette az imént érkezett táviratot.

– Madridtól nyugatra áttörték a frontot. Lehetséges, hogy már néhány nap múlva kénytelenek lesznek bennünket Madrid védelmére bevetni. Tudom, hogy jó nálatok a szellem, az elvtársak alig várják, hogy harcolhassanak, de fegyverrel még nem gyakorlatoztatok. Bizonyára vannak olyanok is közöttetek, akik még sohasem sütöttek el puskát. Remélem, lesz annyi szerencsénk, hogy néhány napig legalább a fegyver kezelését is gyakorolhassuk.

Az őrnagy ismét végigsimított a homlokán.

– Bár olyan állásokban, amilyenek jelenleg Madrid környékén vannak, aligha lehet napokig kitartani. A mi hadseregünk értelmes emberek hadserege, néphadsereg lesz, nem fogjuk a katonákat félrevezetni. Ismerjétek meg tehát a nehézségeket is. Largo Caballerónak az az elve, hogy a büszke spanyol lelkületnek nem felel meg a lövészárok. A spanyol nem bújik el az ellenség elől, és káros lenne a nemzeti érzületre, ha ilyesmire akarnák megtanítani. Ilyen frázisokkal él. Alighanem reakciós spanyol törzstiszti tanácsadóitól szedte fel ezt a babonát, amelynek következménye rengeteg vérveszteség és váratlan megfutamodások. Ezért tartok tőle, hogy a kiképzés nagyon megrövidül, hogy hamarosan szükség lesz miránk. Largo Caballerót majd leveszik a lábáról a tények, mint ahogy levették a lábáról akkor, amikor még azt fújta, hogy Spanyolország a partizánok országa, nincs szükség hadseregre. Az elavult és romantikus feltételezések megszűnnek, és akkor a fronton beáll majd a döntő fordulat. Nekünk addig is az a kötelességünk, hogy minden nehézség ellenére, Largo Caballero ellenére is megvédjük a Spanyol Köztársaságot!

– *Si!* – kiáltotta ekkor egy vékony hang. – Largo Caballero, *si!*

Chiquito a szoba közepén ismét bal hóna alá vágta a cipődobozt, és magasba emelte ökölbe szorított jobbját.

– *Viva* Largo Caballero!

Chiquito az imént lépett be az ajtón, kopogtatás nélkül – mozgóárus nem él tapintatból. Elragadtatottan szemlélte a vörös zászlót a sarló-kalapáccsal. Apja is vörös zászlóval esett el, a rusok zászlója is vörös, meg volt tehát győződve róla, hogy jó helyre jött. És az idegen szavak között felismerte a miniszterelnök nevét, Largo Caballeróét, akinek hatalmas, öreg arca öles plakátokról néz le az emberre minden utcasarkon két, égnek meredő ágyúcső között. *Gobierno de la victoria!* A győzelem kormánya – olvasták neki a plakátról.

– Látjátok? – dörmögte Hans. – A tömegek előtt igen népszerű. S talán ki is lehet majd vele jönni, ha megszabadítják áruló katonai tanácsadóitól. Egy régi bajtársam és elvtársam, Ludwig Renn, akit mint írót talán ismertek, jelenleg Madridban minden tekintélyét latbavetve hajtogatja, hogy nem derékig érő, hanem mély és nem egyenes, hanem zegzugos lövészárkokat kell ásni.

A szoba másik végében beszélgető csoportból most kivált egy tagbaszakadt, magas férfi. Angolul szólalt meg.

– Jól hallottam, Mr. Hans, Ludwig Rennt emlegette? Ő is itt van talán a nemzetközi önkéntesek között?

Az őrnagy feléje fordult.

– Önnel és ővele együtt, Mr. Hemingway, máris három neves antifasiszta író-katonája van a Spanyol Köztársaságnak. A harmadik, Lukács tábornok, a napokban érkezett, még Madridban tartózkodik.

– Lukács? – csodálkozott az amerikai író. – Nem hallottam róla. Vagy úgy ... ez is álnév. Hogy odahaza ne üldözhessék a hozzátartozóit.

– Álnév. Bár ő nem kapitalista országból jött. A Benemavatkozási Bizottság, amely német és olasz tagjainak legdurvább beavatkozásai fölött is napirendre tér, a legcsekélyebb körülményt is felhasználná a Szovjetunió ellen. Lukács pedig onnan érkezett. Az orosz polgárháború hőse volt. Zalka Máté az igazi neve. A Doberdo című világháborús regény és számos elbeszélés írója. Moszkvában a Forradalmi Színház igazgatója volt. Őt kérték fel a spanyol partizánmozgalom megszervezésére. Ugyanis Zalka volt az, aki a polgárháborúban partizánjai élén elvette Kolcsaktól az aranyvonatot.

Hemingway jegyzetfüzetet húzott elő, és hangosan ismételte: „Lukács, aki Kolcsaktól elvette az aranyvonatot." Pár pillanatig mindenki azt figyelte, hogy az ablakon beáradó fényben hogyan villog töltőtollának kupakja.

– Szeretnék megismerkedni vele – mondta Hemingway. – Három okom is van rá. Személye, közös hivatásunk és a partizánmunka. A partizánmozgalomban a nép mint polgár harcol és nem mint katona. Majd valamikor, ha a háború befejeződött, talán úgy mutathatnám be regényben legjobban a spanyol népet és élethalálharcát, ha spanyol partizánokat ábrázolnék...

Chiquito ekkor éneklő hangon elkiáltotta magát:

– *Navajas! Puñales!*

Ugyan ki gondolta volna, hogy ez nagy gesztus, hogy a megbékélés és bizalom jele a kisfiú részéről. Steinmetz hadnagy gyorsan kituszkolta.

– A folyosón vagy a kertben kínálhatod portékádat – súgta a fülébe spanyolul –, de idebent nincsen semmi keresnivalód.

Az ajtó becsukódott a kisfiú után. Az amerikai író zsebre téve jegyzetfüzetét és töltőtollát, visszatért a szoba másik végében vitázókhoz.

– Szóval – fordult Hans ismét a magyar század küldötteihez –, készüljetek el arra, hogy rövidesen a frontra indulunk.

A nemzetköziek felöltötték a monót, az alpargatát, tölténytáskás szíjat csatoltak derekukra, feltették a baszk sapkát. És most mit kezdjenek levetett civilruhájukkal, tartalék öltönyükkel, polgári fehérneműjükkel, ami helyett spanyol kincstárit kaptak? Határozatot hoztak, hogy a Vörös Segélynek ajándékozzák mindezt. Ennyivel is több jut Európa különböző országaiban a fekete listán levő vagy sztrájkoló munkásoknak, börtönből szabaduló elvtársaknak. Ugyanakkor az utcáról is összeszedtek néhány rongyos spanyol sihedert, kis barátaikat, akik mellettük szoktak trappolni az utcán. S most azok az önkéntesek, akik értettek a szabómesterséghez, ingeket, nadrágokat alakítottak a gyerekeknek a civilöltönyökből.

Eközben érkezett vissza a magyar század három küldötte. Az utca közepén haladtak, s középen, a zászlót tartó Diaz mögött Chiquito lépkedett, gondosan tartva a lépést, a zászló vörös selymére szegezett tekintettel.

Amikor a lobogó bevonult az udvarra, az egész magyar század lesietett, elébe szaladt. Chiquito az odasereglők között megpillantotta a kunszemût. Valóságos köztársasági katonának öltözve! Amint a sarló-kalapácsos vörös zászlót ujjongva üdvözli!

Odasompolygott hozzá. És a kezét bűnbánóan beletette a kunszemű markába.

– Jó, hogy itt vagy, te kicsi – pillantott rá a katona.

Vitte magával, fel a második emeletre, ahol az egyik szobában rengeteg ruhanemű hevert a szalmazsákokon, a szoba közepén meg gőzerővel működtek a varrógépek.

– Hoztam még egyet, elvtársak ...

A kunszemű, bár nem szabó volt, hanem kubikos, ma egész nap itt segédkezett. Így most rögtön nyúlt a centiméterért.

– Lássuk csak, te csöppség ...

Hanem Chiquito, amikor a külföldi katona váratlanul valami szíjfélével kerítette körül a mellét, hátraugrott, és szilaj tekintettel tőréhez kapott.

– Chiquito! – szólt rá karban a többi siheder, akik izgatottan várakoztak a kattogó varrógépek körül. – Hiszen ruhát adnak nekünk! Mértéket akarnak venni rólad.

Mértéket? Chiquitónak eszébe ötlött, hogy valóban, a szabóműhelyek kirakatablakain keresztül ő is látta: a szabók valami szíjjal kerülgetik a vásárlóikat. Elnevette magát.

Miután a kunszemű megmérte mellbőségét, Chiquito a három eladásra szánt tőrt a cipődoboz tetejére helyezte, és kínálgatni kezdte a szabóknak. Azok érdeklődéssel nyúltak értük, de aztán rápillantva a penge feliratára, fejüket rázva visszaadták. A kisfiú haragos lett.

– „No pasaran!" ... *ez* nem kell nektek?

– Ide az van írva, fiam, hogy „San Jacobo de Compostella" – felelte egy spanyolul tudó önkéntes.

– Micsoda? Mind a háromra?

– Mind a háromra, kicsi!

Chiquito nem tudott belenyugodni ebbe. Odavitte a tőröket a kunszeműhöz is. – „No pasaran?" – kérdezte a pengét eléje tartva. A kunszemű fejét rázta: – „San Jacobo de Compostella."

– Szentet varrt a nyakamba a nyomorult! – dühöngött Chiquito.

Tőrein nem tudott túladni, de egy jó óra múltán új, egyforma hosszú szárú, takaros nadrágban, csinos, lyukak, hasadások és foltok nélküli ingben távozott. A hóna alatt is vitt egy nadrágot meg három inget. Szökdécselt örömében.

Boldogan dicsekedett az osztrigaárusnak kincseivel. De aztán elborult a képe, övéhez nyúlt, és öreg barátjának megmutatta a három tőrt.

– Ugye . . . „No pasaran”?

Azonban az osztrigaárus is fejét rázta.

– „San Jacobo de Compostella”.

– Úgy?

Chiquito pártfogója kezébe nyomta a ruhaneműt, és rohant a késes műhelyébe.

– Te *nagy* fekete bogár, te *nagy* bölcs gyík, te *nagy* olajbogyó! Nyakamba varrtad az ócska tőreidet! Kinek kellenek ma szentek? Kibabráltál velem, mert nem tudok olvasni, mi?!

A késes pislogva vakargatta az állát.

– Hm, he . . . te kis méregzacskó. Én kibabrálni? Hát tudhatom, hogy nem tudsz olvasni, amikor számolni például tudsz? Ha nem tudsz olvasni, minek árusítasz olyasmit, aminek felirata van?

– Tudod te jól, te *nagy* méregzsák, hogy én csak azt tanultam, ami a piacon ráragad az emberre. Feljelentelek ám, te nagy csaló!

A késes megrettent.

– Jó, jó, majd kicserélem. Nem kell mindjárt a hatósághoz menni . . . ez most nem olyan hatóság . . . – dohogta. – Megkapod a három tőrt „No pasaran” felírással. Rendben?

– Majd megdolgoztatlak egy kicsit. Az egyik tőrön más felírás legyen. Várj. Megmondom, milyen írást akarok annak a pengéjére. Nem, csak holnap mondom meg. Még meg kell kérdeznem az osztrigaárustól meg néhány más embertől is . . .

5

Másnap a nemzetközieket az Albacetétől harminc kilométernyire fekvő Tarazonába vezényelték.

Itt folytatódott a kiképzés, „valóságos terepen”, frissen szántott földeken.

A gyerekek itt is együtt masíroztak a nemzetköziekkel, sőt együtt is „gyakorlatoztak” velük. Mellettük szökelltek és kúsztak a nagy erőfeszítést követő porhanyós talajon. Pihenőidőben ők hordták kőkorsókban a vizet az önkénteseknek. Egy-egy fürt szőlőt is csentek hazulról nekik, és boldog áhítattal fogadták, ha azokból a fürtökből egy-egy szemet a katonák az ő szájukba tettek.

Aztán végre megérkeztek a fegyverek is. Régi, hét és félkilós, kiselejtezett Remington-puskák voltak, amelyeken a mexikói hadsereg, mint elavultakon, túladott. De végre mégiscsak fegyvert tartottak a kezükben az önkéntesek. A puskatisztítás vált legkedvesebb foglalkozásukká.

Elméleti lőoktatás után arra is sor került, hogy fegyvereiket kipróbálják. Fejenként három töltényt kaptak erre a célra mindössze - takarékoskodni kellett a municióval.

– Sebaj, a céllövést majd a fronton fogjuk gyakorolni! – mondták jókedvűen.

Egy délután Albacete irányából porfelleg támadt az országúton. Magára vonta a figyelmet, mert hosszú-hosszú felleg volt, s gyorsan közeledett. Teherautók bukkantak ki a porból. Szinte végeláthatatlan autósor. A tábor felé vezető útra kanyarodott.

– A kiképzés abbamarad! Bevonulás! – futott végig a parancs századról századra.

– Hurrá, fiúk! Indulunk Madridba! – borultak egymás nyakába az önkéntesek.

Az autókat valóban a tábor kapuja előtt találták. És ott tébláboltak már körülöttük tarazonai ismerőseik is, elsősorban a gyereksereg. Mindenki tudta, végigszállt már az egész helységen a híre: indulnak, mennek a frontra a nemzetköziek. A nők csak a háború veszélyeire gondoltak, hát pityeregtek. A férfiak csak a hősiességre, hát vidáman integettek. A gyerekek pedig izgatottan szaladgáltak, ütközetet játszottak a tumultusban, parancsszavakat süvöltöztek.

A tábor közepén felolvasták a menetparancsot. Felkészülni egy órán belül!

Most már a kapun nem engedtek be egyetlen civilt sem, még a gyerekeknek is kívül kellett maradniuk. Odakint nőtt, zsibongott a búcsú pillanatára várakozó tömeg.

Egy óra múltán a II. Nemzetközi Brigád teljes felszereléssel ott állt a tábor udvarán.

A brigád politikai megbízottja rövid, lelkesítő beszédet tartott.

Lobogtak a zászlók.

Kürtszó csapott az ég felé.

Vezényszavak hangzottak.

– Edgar André zászlóalj, vigyázz! – vezényelte magas fejhangon Hans őrnagy. – Irány a gépkocsisor! Indulj!

Majd Podboj Vili szava hallatszott:

– Rákosi század! Szakaszonként autó-ra!

A magyar század a Horthy börtönében életfogytiglani ítélettel raboskodó volt 1919-es népbiztos nevét vette fel. Egy évvel ezelőtt a világ demokratikus közvéleményének viharos tiltakozása Rákosi Mátyásnak csak puszta életét menthette meg.

A század elhelyezkedett a teherautók padjain. A tarazonaiak körülözönlötték a kocsikat. Éljenzésből, jókívánságokból szőtt hangzavar vibrált az autóoszlop körül; kendők lobogtak.

A tömegben egy kisfiú tolakodott, törtetett előre. Minden kocsi mellett felágaskodott, végigböngészte az arcokat. Egyszerre az autóoszlop vége felől felharsant az ének: „Fel, vörösök, proletárok . . ." Chquito, aki az autóoszlop egyik kocsiján tette meg az utat Albacetéből, most kétségbeesett erőfeszítéssel furakodott arrafelé, ahonnan az ismerős énekszó hallatszott. Végre odajutott. Most már könnyen megtalálta a kunszeműt. Felkapaszkodott a teherautó oldaldeszkájára.

– *Feliz viaje tio! Hasta la vista! Salud!*

– Hisz ez a mi albacetei vadóc kisfiúnk! Chiquito, eljöttél elbúcsúzni? No, ez derék, kicsi!

Por kavargott a magasban. Az oszlop éle elindult.

– Nagyra nőj, Chiquito!

A kisfiú hirtelen előrehajolt. A kunszemű ölébe helyezett valamit. S máris leugrott a kocsiról.

A kunszemű ölében egy vadonatúj albacetei tőr feküdt.

Ebben a pillanatban a magyar század autói is elindultak.

A kunszemű a tőr ezüstös pengéjén ezt olvasta: *Viva los hermanos internacionales!* – Éljenek nemzetközi testvéreink!

Chiquito piciny alakja ekkor már eltűnt a tömegben s az alkonyatban.

6

Albacetébe továbbra is özönlöttek az önkéntesek.

November elsején fekete személyautó fékezett le a Guardia Nacional kapuja előtt. Zöld lóden turistaruhába öltözött, nyitott barna bajszú, nyílt tekintetű, középkorú férfi szállt ki belőle.

Felmutatta az igazolványát, és erre az őrség feszesen tisztelgett neki.

– Egy tábornok érkezett! – futott végig a hír a laktanyán.

Lukács tábornok volt a látogató.

Lukács, aki mégsem kezdhetett hozzá a spanyol partizánmozgalom megszervezéséhez. Az utolsó pillanatban Largo Caballero ellenszegült a tervnek: a fasiszták hátában sem óhajt parasztfelkelést! Lukács Pál, azaz Zalka Máté tehát más feladatot kapott, a most szerveződő 12. Nemzetközi Brigád parancsnokává nevezték ki.

A turistaruhás férfi már járt kint az Arénában, megkóstolta ott az önkénteseknek készülő ebédet, most pedig végiglátogatta a laktanya szobáit, ismerkedett a nemzetköziekkel, megszemlélte elhelyezésüket, körülményeiket. Legvégül a magyarokat kereste fel a második emeleten. Az újonnan érkezettek között huszonhárman voltak magyarok.

– Egy szakasz kitelik belőletek, fiúk. A bolgárokkal, jugoszlávokkal együtt a Balkán századba osztalak be titeket.

Majd hirtelen ezt kérdezte Zalka:

– Van itt, aki egyenesen hazulról jön? De a fiatalok közül, akik 1919-ben gyerekek voltak, vagy nem is éltek még...

Heten jelentkeztek.

Zalka sorban odalépett mindegyikhez, sorban mindegyiknek tenyerébe fogta az arcát, sorban mindegyiknek belenézett a szemébe. Ezeken a szembogarakon nemrég még a hazai tájak képe tükröződött.

– Jóarcú, derék fiúk vagytok. Pompás legények. Új nemzedék, amelyet elszakítottak tőlünk. És mégsem tudták elszakítani! Megtalált minket! Megtalálta ugyanazt az utat!

Most az egész szakaszhoz fordult:

– A spanyol hadszíntéren a magyar forradalmi mozgalom nagyszabású seregszemléje bontakozik ki. Itt találkoztunk, fiúk. Itt fogunk összekovácsolódni. Lehet, hogy majd csak esztendők múlva derül ki, de feltétlenül kiderül, hogy a mi összeforrásunk, az emigrációba szorított és a most felnövekvő hazai forradalmároké mekkora csapást jelent a magyar fasizmusra!

Délután a civilruhás új önkéntesek kivonultak a gyakorlótérre. A magyar szakasz ezt énekelte: „Fel, vörösök, proletárok..." Albacete sihederei együtt masíroztak a menetelő nemzetköziekkel.

A piac közelében egy fekete kisfiú is odaszaladt a vonulókhoz. Egyenesen a magyarokhoz futott, megismerte őket énekükről.

– *Viva los hermanos Hungaros!* – kiáltozta Chiquito. – Éljenek magyar testvéreink! *Si, viva!*

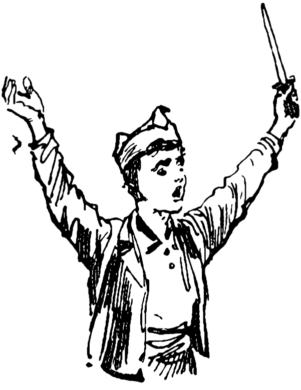

A MADRIDI „D" NAP

I

Madrid népét egy ideig „Mola tábornok feketé"-je foglalkoztatta.

Nevettek Mola kérkedésén.

Majd szájról szájra járt Varela tábornok kijelentése az „ötödik hadoszlop"-ról.

Erre már ökölbe szorult a madridiak keze.

Végül a „D" nap kötött le minden figyelmet; s ekkor aztán a madridiak... De ennek elbeszélése már nem a bevezetésre tartozik.

1936 novemberének legelső napjaiban Franco csapatai áttörték Madrid külső – különben igen gyenge – védelmi övezetét, és erősen megközelítették a fővárost. A burgosi rádió diadalittasan közölte a „madridi bevonulás" programját. Mola tábornok, Franco helyettese, fehér lovon vágtat majd a Puerta del Sol térre, s ott a rádióriporterek mikrofonjába belekiáltja: „Itt vagyok!" Ezután a téren levő Barflor Kávéház teraszán elkölti ebéd utáni feketéjét – amelyet a burgosi rádió egyúttal meg is rendelt a légűrön át.

Varela nyilatkozata jobban elgondolkoztatta az embereket. „Hadseregünk – jelentette ki a lázadó tábornok – öt hadoszloppal támadja Madridot. Dél felől a toledói, délkelet felől meg az extremadurai úton nyomulunk előre – ez két hadoszlop. Északnyugatról, Guadarama irányából, és északkeletről, Guadalajarán keresztül mérünk csapást a fővárosra – ez másik két hadoszlop. Az ötödik hadoszlop pedig *magában Madridban* van!" A városban megbúvó, ugrásra kész reakciós, fasiszta elemek titkos „hadoszlopát" értette ezen.

Az „ötödik hadoszlop" fogalma ekkor vonult be a szótárba. A fasiszta haditaktikának erről a jellegzetes kellékéről most először esett szó a nyilvánosság előtt.

Madridban az „ötödik hadoszlop"-hoz nemcsak a városban bujkáló, hanem a leleplezett fasiszták is hozzászámították. A főváros börtöneiben nyolcezer lefogott lázadó – köztük háromezer katonatiszt – várta elvbarátait; a kormánynak már régen el kellett volna vitetnie őket a front közeléből. Amikor Varela nyilatkozata elterjedt Madridban, az elkeseredett tömeg körülvette a börtönöket, végezni akart az árulókkal. A Népfront pártjainak sebtében odamenesztett szónokai – így a kommunista párté is – csak nagy nehezen tudták a joggal felháborodott embereket távozásra bírni.

A fasiszta haderő óráról órára közeledett. Közben pusztító légitámadásokkal igyekezett megtörni a főváros népének elszántságát. A német repülők mit sem törődtek nemhogy a madridi lakosság életével, de a főváros páratlan műértékeivel sem, amelyek pedig Franco spanyoljai számára is nemzeti kincset jelentettek. Hitlert és Francót azonban semmi más nem érdekelte, csak a mielőbbi győzelem. A lakosság között rémhírek terjedtek el. „Feladják a várost" – suttogták minden szegleten. Largo Caballero, a köztársasági kormány elnöke s egyben hadügyminisztere hallgatott. Nem nyilatkozott sem a súlyos helyzetről, sem elhatározásairól.

Így telt el november 2-a, 3-a...

Mikorra tervezik a lázadók bevonulásukat? – találgatta a világsajtó. Az angolok fogadásokat kötöttek a legközelebbi dátumokra.

A németek azt erősítgették, hogy a bevonulást november 7-re tűzték ki. A nácik csak tudhatták, hiszen a berlini vezérkarban készültek Franco haditervei. És valószínű is volt, hogy Hitler és Franco nagyon szeretnék, ha Madrid eleste elhomályosítaná az Orosz Szocialista Forradalom tizenkilencedik évfordulójának ünnepségeit.

A lázadók már benyomultak Madrid néhány külvárosába: északon Tetuanban, délen Carabanchelben tartózkodtak. A spanyol főváros elevenen érzékelte jelenlétüket a telefon révén, amely a megszállt városrészekkel még mindig zavartalanul működött. Madrid a bevonulók kegyetlenkedéseiről így szemtanúktól értesült. És a lázadó sereg katonái maguk is felhívták telefonon madridi ismerőseiket, biztatták barátaikat, megfenyegették ellenségeiket.

A *hangjuk* már eljutott a város szívébe is.

A kommunisták követelték, hogy a kormány a veszélyeztetett fővárost hagyja el, s ezzel egyidejűleg minden elképzelhető erőt mozgósítson Madrid védelmére. Largo Caballero végre nyilatkozott, de minden megfontolt tanács ellenére így: „A köztársasági kormány nem távozik el a fővárosból."

Madrid népe futóárkokat ásott, és barikádokat emelt. A kommunista párt két legnépszerűbb vezetője, „Pepe" – José Diaz és „Pasionaria" – Dolores Ibarruri jártak elöl személyes jó példával.

A város határában folyó harcokban a köztársasági katonákon kívül már részt vettek felfegyverkezett madridi fiatalokból és munkásokból alakult osztagok is.

Így telt el november 4-e, 5-e...

2

Az előőrsöket meglepték. Lovas csoportok és gyalogos oszlopok lopóznak előre az éjszakában. Körülfogják a hadosztálytörzset... lövöldözés, zűrzavar ébreszti fel álmából a parancsnokot. Gépfegyverénél terem, és az égő házból irányítja a tüzet. Egy ellenséges páncélkocsi ágyúja az elkeseredetten védekező ház felé irányul...

A falakat hatalmas dörejek rázzák meg.

Ebben a pillanatban meggyullad a villany, és elönti a madridi Capitol-mozi nézőterét.

A vászonról eltűnik a kép, de a közeli és távoli dörejek továbbra is hallatszanak. Fasiszta légitámadás! Az igazgatóság megafonon kéri a közönséget, hogy szíveskedjen a mozi óvóhelyére vonulni. „Csak nyugodtan, csak semmi pánik!" – ismételgeti a hangszóró. – „Csak fegyelmezetten!" – szuggerálja.

A közönség azonban hevesen tiltakozik. A mennyezetet hasogató füttykoncertből haragos kiáltások hangzanak.

– Nem vagyunk gyávák! Tovább! Hadd lássuk Csapajevet!

A megafon most már riadtan alkudozik: de hisz a film végéből alig néhány méter marad el; a mozi igazgatósága nem szeretné kockára tenni a tisztelt publikum életét.

– Semmi közötök hozzá! Elég a vitából! Lássuk a film végét! Éljen Csapajev!

A közönség tombolása elnyomja a kinti bombázás zaját.

A megafon elhallgat. Rövid szünet után a nézőtérre ismét sötétség borul, mire a közönség elcsendesedik. Aztán a film újra peregni kezd. A kinti dörejek összekeverednek a filmbeli lövöldözéssel, s ez a végletekig csigázza az izgalmat, s az átélést, azonosulást teljessé teszi. A nézők úgy érzik, itt és most dől el minden. Van-e kiút? Sikerül-e Csapajevnek kitörnie a fehérek csapdájából? Mintha ettől függne a válasz arra is: van-e kiút, sikerül-e Madridnak megmenekülnie a fasiszták csapdájából?

Csapajev néhány emberével kivágja magát... Most üldözik őket... A meredek partú Urál folyón túl már biztonságban lehetnek...

Hisz Madrid és a lázadók között is még itt folyik a Manzanares! Madrid itt van, *ezen* a parton, ahová Csapajev megtépázott törzsének sikerül kikapaszkodnia. A helyzet még nem végzetes! Eszébe se jut senkinek, hogy a Manzanares sekély, gyalog át lehet gázolni rajta, nem állít meg semmiféle hadsereget.

Maga a parancsnok fedezi a visszavonulást. Már ő is ott úszik a folyó széles hátán. Apró szökőkutakat lövellnek körülötte a vízbe csapódó gépfegyvergolyók... Most eltalálták!... Csapajev elmerül!

De nem került a fehérek kezébe! És az utolsó pillanatig nem hagyta abba a harcot!

Fin – jelenik meg a mozivásznon.

A közönség szemét törölgeti, a madridiak siratják Csapajevet, úgy érzik, megkapták tőle az ígéretes választ saját kérdéseikre. Harcolni az utolsó leheletig! Győzni fogunk, mint ahogy Oroszországban is végül Csapajev serege, a vörösök győzték le a fehéreket.

A főváros hangulata gyerekesen reménykedő és izzón harcias. A „Csapajev"-et és a „Kronstadti tengerészek"-et vetítő mozikat hetek óta zsúfolásig megtölti a viharosan lelkesedő, közbekiáltozó, szívszorongva szurkoló, tombolva ujjongó közönség. Teljesen beleélik magukat a szereplők helyzetébe, ugyanaz most az ő helyzetük is. Azonosítják magukat a filmek hőseivel – és nemcsak a vetítés tartama alatt. Se szeri, se száma azoknak, akik Csapajev példájából meríttették a végső ösztönzést arra, hogy Madrid védelmére fegyvert ragadjanak. Egy Antonio Col nevű matrózt pedig az egész város „kronstadti tengerész"-nek nevez, mert a hasonló című film hatására hagyta ott a tengert, hogy a főváros határában gránátkötegeket hajigáljon az olasz tankok alá.

Mire a Capitol-mozi közönsége kiárad a Gran Viára, a német bombavetők már eltávoztak a főváros egéről. Az utcák sötétek. Madridban már hetek óta légvédelmi elsötétítés teszi vakká az éjszakákat. De a sötétség ezúttal nem teljes, a közelből egy hétemeletes ház lángoló tetőzete vörösen és szeszélyes lobogással világítja meg a Gran Via túlsó oldalát. A madridiak komoran szemlélik a lángokat, s foguk között Pasionaria jelszavát ismételgetik: *No pasaran!* Nem törnek át!

1936. november 6-a estéje Madridban.

– Nem törnek át! Ez olyan biztos, mint a kétszerkettő. Hisz a kormányunk sem tágít innen egy tapodtat sem! – mormogja foga között a Doria Műszergyár egyik munkása, s ugyanezt tartja tíz- meg tízezer madridi.

Ugyanebben az időpontban egy magas, idős katona érkezett a Hadügyminisztérium épületéhez. A kapuban megtorpant. Nem az őrség állította meg, hanem éppen a megrökönyödése afelett, hogy az őrségnek onnan nyoma veszett.

A kihalt előcsarnokot látva, bosszúsan sziszegett.

Fényben fürdött minden folyosó, és minden szoba az épületben, de embert nem lehetett látni bennük. A pápaszemes öreg tábornok rosszat sejtve kiáltozta azoknak a nevét, akiket keresett.

A miniszter előszobájában sem tartózkodott senki. Még a telefonkészüléket is magára hagyták, pedig az folytonosan berregett. Az öregember felszakította a miniszteri szoba párnázott ajtaját, és arany tölgyfalombbal díszített szalagú tányérsapkáját halálosan elkeseredve hajította a hadügyminiszter hatalmas, díszes márványlapú íróasztalán felejtett iratok halmazára.

– Szégyen, gyalázat! Most mitévő legyek? – mormogta bele a szoba némaságába.

A tábornok zsebében egy parancs lapult, amelyet szállodai szobájában az imént kézbesítettek neki. Largo Caballero azt közölte benne, hogy a kormány elhagyta Madridot, de távozása előtt a főváros megvédésére a kormányban részt vevő pártok képviselőiből Védelmi Juntát szervezett, amelynek elnökéül és egyben Madrid védelmének parancsnokául őt, az öreg tábornokot nevezi ki. Mivel a hadügyminiszter parancsa elrendelte, hogy a Hadügyminisztérium épületében rendelkezésre álló törzskar élén azonnal vegye át a vezetést, hát tüstént ide sietett. Szép fogadtatás . . .

Az öregember levegő után kapkodott.

– Nos, hát itt vagyok . . . És . . . senki . . . Persze, most aztán enyém a felelősség!

Az íróasztal mögötti falon a hatalmas velencei tükörben megpillantotta tükörképét. Feléje tárta a kezét.

– Én meg én? – suttogta. – Még hogy Madridot „minden eszközzel" védelmezzem meg! Ezzel a Védelmi Juntával? – fordult az üresen álló díszes gobelin garnitúra felé. – Vagy talán ezzel a törzskarral? – meredt a szoba másik felében üresen álló fotelokra.

Kopasz fejéhez kapott, és csaknem összerogyott a keserűségtől, csalódottságtól és rémülettől.

Amikor a szállodában végigfutotta a parancsot, sejtette, hogy keveset fog megtalálni a beígért „eszközök"-ből. Gyanította: ez a későn érkezett kitüntető megbízatás csak arra lesz jó, hogy régi ellenlábasa, a bevonuló Mola tábornok érette majd szépen főbe puffantassa őt. Mégis gyönyörűséggel szürcsölte akkor a parancs szavait. Egész életében arra vágyakozott, hogy megalapozhassa hírnevét. S most itt a kinevezés... mégiscsak tény, hogy ő a madridi Védelmi Junta elnöke. Katonai parancsnoka annak a fővárosnak, ahová az egész világ tekint. Holnap Mola neve mellett az ő nevét, az ő anynyit gúnyolt nevét is kikürtöli a világ valamennyi lapja. Nevét, amelyet kiforgatva *Migajá*nak, *Morzsá*nak mondogatnak az őt rangban megelőző fiatalabb tábornokok.

No meg a feladat is lelkesítette.

Az öreg katona a spanyol hadsereg létszámához képest döbbenetesen sok – több mint hatszáz – generálisa közül annak a hatnak volt az egyike, akik a lázadás után is kitartottak a köztársaság mellett.

„Lám – gondolta a tábornok odahaza, a hotelszobában –, végre rájöttek, hogy a hatból is én ahhoz a kettő-háromhoz tartozom, akik csakugyan köztársasági érzelműek. Mert például Asensio tábornok, Largo Caballero bizalmas katonai tanácsadója..." De ezt a gondolatot nem akarta befejezni.

Most azonban itt, a Hadügyminisztérium kiürült épületében, a miniszter üres szobájának közepén, Miaja tábornoknak eszébe jutott, hogy kinevezését is nyilván Asensio tábornok sugalmazta.

José Miaja arcából erre a gondolatra minden vér kifutott.

Csak nem űztek szándékosan gúnyt vele még ezzel a kinevezéssel is? S az öreg tábornok – hetek óta először – ezúttal befejezte az örökösen elhessegetett gondolatot. Asensio tábornok nyilván nemcsak születése folytán, hanem meggyőződésében, politikai elveiben is *testvére* a másik Asensiónak – Franco tábornokának!

– Úgy... hej... na... – dadogta maga elé. És reszketett az indulattól.

Most aztán koronát tettek a gúnyolódásaikra, áskálódásaikra a kollégái. És amikor Mola főbe löveti őt, akkor fognak csak igazán hahotázni!

Ami az aljas tréfa eltervezett csattanóját illeti, Miaja tábornok első gondolata az volt, hogy itt a tükör előtt máris megelőzi azt saját revolverének golyójával. De aztán másvalami is eszébe jutott.

– Teremtő isten! – kiáltotta tükörképének. – Ha Asensio már oly gyilkos tréfát engedhet meg magának, hogy a semmibe vett Morzsa tábornok kezébe téteti le a főváros feletti teljes katonai hatalmat, hol tart akkor Madrid, hol tart a köztársaság?

Madridért most jobban megsajdult a szíve, mint a saját, csalódásokkal teli, keserves öreg életéért. Hát igen, ővele megint kibabráltak. De Madriddal is! Ő csak egy – talán csakugyan ostoba – vén katona, könnyen meglehet, hogy csakugyan nem ér egy pipa dohányt se. De Spanyolország! Mégiscsak meg kellene próbálnia valamit.

Kisietett a folytonosan berregő telefonkészülékhez. Felvette a kagylót.

– Halló! No, végre! – hallott egy izgatott hangot. – A hadügyminiszter őexcellenciájával rögtön tisztáznom kell egy fontos alárendeltségi problémát. Szerintem a hadosztályparancsnok nem adhat közvetlen utasítást énnekem, aki . . .

– Marha! – mondta Miaja. Lecsapta a kagylót. Karosszéket húzott a telefon mellé, és nekilátott, hogy sorban felhívja a Largo Caballero parancsa szerint alája rendelt alakulatok parancsnokait.

Egyetlenegyet sem talált a helyén. A telefont vagy nem vette fel senki, vagy csak egy riadt és tanácstalan beosztott jelentkezett, aki semmiféle kézzelfogható választ nem tudott adni. Nagy kísértést érzett, hogy összetörje a készüléket, a mindenfelé heverő iratokat szétszaggassa, felgyújtsa a szoba berendezését, az egész épületet.

Még egy egység hátra volt. De hát hozzájuk forduljon . . . a botcsinálta katonákhoz? Ha kitudódik, hogy még velük is kudarcot vallott, akkor fognak tábornoktársai igazán kacagni Morzsa tábornokon . . . Kétszer is visszatette a hallgatót. Ha a tiszti akadémiát végzett parancsnokok mind elszeleltek, ugyan hol lehetnek akkor már azok a csapatok, amelyeket holmi „iparosemberek", „munkásgenerálisok", egyszóval faragatlan fickók vezetnek, az a Lister, az a Modesto? Végül mégis elhatározta magát. Egyéb lehetősége már úgy sincs, mégiscsak felhívja a népi milícia Ötödik Ezredét.

Avval sem tudott beszélni. A készülék szüntelenül, negyed-, majd fél, már meg háromnegyed óra óta foglaltat jelzett.

Az Ötödik Ezred törzse a front közelében, a Casa Velazquezban székelt. Az egyik földszinti helyiségben levő telefonközpontban két milicista teljesített szolgálatot. Ezekben az órákban egy pillanatra sem lazíthatták meg fülükön a hallgatót.

– Legyen nyugodt, camarada. Amint látja, mi a helyünkön vagyunk – mondogatta szüntelenül a nyakába akasztott kürtbe az egyik telefonos, egy nagyon fiatal, égő szemű lány. – Legyen nyugodt kérem, itt vagyunk, és helyén van a kommunista párt központi bizottsága, meg valamennyi kerületi pártszervezet is. Madridot meg fogjuk védeni! – ismételgette vég nélkül. S közben lopva nagyokat nyelt, de megilletődottsége nem érződött a hangján.

A másik telefonkezelőnő – egy ősz hajú asszony – rendkívüli gyorsasággal dolgozott a kapszlikkal, s időnként bosszúsan megcsóválta a fejét. Mellette idegesen járt fel-alá egy monóba öltözött férfi, Antonio Mije, a spanyol kommunista párt kozponti bizottságának tagja, akit - a kezében szorongatott levél tanúsága szerint – a délután folyamán eltávozott Largo Caballero a madridi Védelmi Junta egyik tagjának nevezett ki.

– Még mindig senki ... – bosszankodott az ősz hajú telefonosnő. – A Hadügyminisztériumban, a Miniszterelnökségen, a Népfront többi pártjainak központjaiban sehol, de sehol nem veszik fel a hallgatót. Mindenki otthagyta volna a helyét?

– Kísérelje meg még egyszer a Hadügyet. – Mije sóhajtva törülte meg a homlokát. – A Védelmi Junta elnökének ott kellene tartózkodnia.

A másik milicistalány ekkor egy pillanatnyi szünethez jutott. A könny elfutotta a szemét.

– Mindenki minket keres. És milyen boldogok, hogy felelünk. De hát mi lesz Madriddal, Mije elvtárs? Mindenki elárulta Madridot.

– Csitt, ne beszélj így! – szólt rá idősebb társnője, majd ijedten fordult Mijéhez: – Bocsánat. Beugrott egy kinti vonal – s máris igen határozott hangon felelte az ismeretlen érdeklődőnek: – Nem, itt vagyunk. Megvédjük a fővárost!

– Francónak ebbe a kemény falatba akkor is beletörik a foga – dörmögte Mije, az égő szemű lány kérdésére válaszolva –, ha valamennyi szerv közül csak mi maradunk itt. A többiek nem bíznak a madridi népben, mi mindhalálig bízunk benne . . .

Hirtelen sarkon fordult, és benyitott azon az ajtón, amely egy hoszszűkás terembe, Rojo törzsparancsnok „barlangjába" vezetett. A térkép fölött tisztek vitatkoztak. Rojo alezredes pedig íróasztala előtt állt egy szőke fiatalemberrel, aki az imént toppant a parancsnokság épületébe.

– Hiszen orosz! – kiáltott fel Rojo. – Tankista, amint látom. Fiúk – szólt a beosztottaknak –, kerítsétek elő a tolmácsot a föld alól is!

A terem végében tárva álló szárnyasajtón ugyanebben a pillanatban egy magas, csillogó tekintetű, megnyerő arcú fiatal férfi lépett be. Sapkáját ledobta az egyik székre, derékszíját megoldotta, fáradtan fújt egyet, és egyenesen a szovjet önkéntes felé fordult.

– Majd én fordítok.

Enrique Lister alezredes, az Ötödik Ezred parancsnoka érkezett vissza esti terepszemléjéről. Jól tudott oroszul, hiszen az 1934-es asztúriai bányászfelkelés leverése után (ő is bányász és a felkelés egyik vezetője volt) a Szovjetunióban kapott menedékjogot. Akkor s ott határozta el, hogy katonai tudást szerez: ne verhessék le többé őket... És Moszkvában beiratkozott a Katonai Akadémiára.

Mije autót akart kérni Rojótól, hogy a Hadügyminisztériumban személyesen nézhessen körül, és ha valóban nem találna ott senkit, José Diazhoz siethessen, jelenteni a párt főtitkárának: nem alakult meg a Védelmi Junta. Most azonban mohón Lister felé fordult. Vajon mi a helyzet ezen a zűrzavaros éjszakán a frontvonalban?

– Egy négy tankból álló oszlop parancsnoka – magyarázta Lister a szovjet önkéntest meghallgatva –, az az anarchista alakulat, amelynek támogatására tankjait beosztották, elhagyta a frontot. Sehol nem talál parancsnokságot, hát hozzánk fordul. Különben mindenütt ez a helyzet odakint – tette hozzá komoran. – A mi csapatainkat kivéve, minden harcoló alakulatnak megszakadt az összeköttetése a városban levő parancsnokságával. Még szerencse, hogy akkora a hit, a lelkesedés... A fiatalok és a munkásosztagok nem tágítanak, de egyes katonai alakulatokból máris sokan elszivárogtak.

– Így az egész front a mi vállunkra nehezedik végül – sóhajtotta Rojo, és intett, hogy menjenek a térképhez. – Kérdezd meg, hol állt az alakulat. Bár fogalmam sincs, honnan teremtsek elő embert ahhoz, hogy mások frontszakaszán tömjük be a réseket.

Az orosz harckocsizó a ceruzával a térkép egyik pontjára mutatott. Rojo és Lister összenéztek.

– A legkényesebb pontok egyike – mormogta a parancsnok, és ezt oroszra is lefordította.

A szőke fiatalember széles taglejtéssel magyarázott valamit. Lister megkönnyebbülten kiáltott fel, és elismerően a harckocsizó vállára ütött.

– Semmi baj! Kétszázméteres szakaszról van szó. A négy tank ottmaradt, egymástól ötvenméteres távolságban álltak fel, és időnként kemény ágyútüzet zúdítanak az ellenségre. Vállalja a felelősséget, hogy reggelig távoltartják a fasisztákat, csak ez nagyon sok lövedékébe kerül. Arra kér bennünket, segítsünk megkeresni a parancsnokságát, hogy municiót kérhessen onnan.

Rojo legyintett.

– Hiába minden, nem lesz municiója. Az a parancsnokság már talán Valenciában van, s ki tudja, hol hagyta a lőszerkészletét! Mi a véleményed arról, parancsnok elvtárs, ha mi adnánk neki, bár nem hozzánk tartozik?

– Madridról van szó! – bólintott Lister. És Rojo már ki is állította a kiutalást az orosznak.

A szőke tankista átvette a cédulát, és megérintve Lister karját, biztató mosollyal mondott valamit.

– Azt mondja, hogy ennyi municióval, ha kell, holnap estig is tartják ott magukat. És azzal vigasztal bennünket, hogy az orosz forradalom idején is voltak nehéz helyzetek, mégis győztek. Csak az a fontos, hogy a bols ... vagyis hát ... a kommunistáknak legyen helyén a szívük.

Amikor Rojo, aláírva az orosz tankosnak a lőszerkiutalást, letette a ceruzát, Mije odalépett, hogy a kocsi dolgát szóvá tegye. De éppen ekkor felpattant a telefonközpont ajtaja, s az ősz hajú milicistanő behajolva, izgatottan intett neki.

Lister is Rojóval akart beszélni.

– Fontos feladat a törzsnek! Rögtön tenni kell valamit. Az ellenség nyomása frontszakaszunkon elég erős, a mieink állják a tüzet, de két oldalunkon tapasztalatlan újoncok vannak, előbb-utóbb meghátrálnak. Oldalainkat mindenáron meg kell erősíteni ...

Mije belépett a telefonközpont helyiségébe, és becsukta maga mögött az ajtót.

– Kit sikerült megtalálnia? – kérdezte a milicistanőt.

– José Miaja, brigádtábornok, a Védelmi Junta elnöke jelentkezett.

Mije mohó örömmel ragadta a kezébe a hallgatót.

– Itt Antonio Mije, a Védelmi Junta kommunista tagja. Azt szeretném mielőbb közölni, hogy rendelkezésére állok, és várom utasításait.

– Hm ... hm ... – hallatszott a telefonban az öreges, megilletődött krákogás.

– Hadd kérdezzem meg, jelentkezett-e a Junta többi tagja és az excellenciád számára hátrahagyott törzskar? Nekem ugyanis egyiket sem sikerült megtalálnom.

– Nekem sem – hördült a kagylóban a távoli hang. És bizonytalanul tette hozzá: – Hát most már ketten vagyunk ... de hát mit érünk vele? A Juntát vigye el az ördög, de hát a törzskar ... apparátus nélkül hogyan tudjam én egy óriási város védelmét vezetni? Megérti ezt egyáltalán? Van fogalma katonai dolgokról?

Mije finoman elmosolyodott.

– Van – mondta csendesen. Töprengett. Hirtelen eszébe jutott valami. – Várhatna egypár pillanatig excellenciád a telefonnál? Talán segíthetnénk ...

Visszasietett Rojo szobájába, ahol a törzs Listert körülvéve hevesen tanácskozott.

– Bocsánat, *camaradas* ... sürgős. A Védelmi Junta egyelőre két tagból áll. A hátrahagyott törzskar elszelelt ... – és elmondta Miajával folytatott beszélgetését.

– Úgy gondolod, hogy adjuk oda a Védelmi Juntának az Ötödik Ezred törzskarát? – bámult rá Lister. – És mi? A mi csapataink vezetés nélkül maradjanak?

– Madridról van szó – felelte Mije csendesen. – Különben rajtunk kívül az egész front vezetés nélkül marad.

– Átengednék néhány embert – tűnődött Lister. Majd legyintett: – Vagy-vagy. Odaadom Rojót és az egész törzset, felszerelést. Mindent, mindent! – eltette jegyzetfüzetét, amelynek feljegyzései alapján parancsait közölte. – Hagyjuk abba és induljatok. Majd aztán gondoljatok ránk is, Rojo! Törzs nélkül itt nehéz lesz. Visszamegyek a vonalba ... majd kitalálok valamit. Visszaviszem azokat az embereket, akiket háromnapos harc után most hoztunk hátra. Még egy-két napig mindnyájuknak bírni kell. Municiót, azt mindenesetre küldjetek majd ... – elmosolyodott – a sajátunkból. Menjetek, és *egész* Madriddal törődjetek!

Rojo odalépett Listerhez, megszorította a parancsnok kezét, majd amikor már az íróasztalához ment, hirtelen még egyszer visszafordult, és forrón megölelte.

Mije már sietett is vissza a telefonhoz.

– Az Ötödik Ezred ezennel rendelkezésére bocsátja önnek egész törzskarát, tábornok úr.

– Törzskarát? – ismételte meg Miaja kiáltva. – Egy teljes törzskart? Ez csudálatos! – hangja hirtelen gyanakvóvá vált. – Mondja csak ... van egyáltalán olyan a maguk törzskarában, aki ... izé ... katonai akadémiát végzett?

– Hát hogyne volna! És elsősorban a törzsparancsnok, Vicente Rojo alezredes.

– Rojo?! – rikkantotta el magát Miaja. – Ismerem a nevét! Hisz ő régi vezérkari tiszt, katonai tudományos műveket is írt! Hát ő kommunista?

– Nem, de önként a mi pártunk által szervezett egységeknél vállalt beosztást.

– Azonnal jöjjenek ide a Hadügyminisztériumba! Érti? – kiabálta Miaja a telefonba. – Jönnek? Mi? Jönnek?

– A teljes apparátust átszállítjuk.

– Tehát jönnek ... – zihált a tábornok. – De máris! Egy órát adok! Főbe lövetem, aki nem engedelmeskedik! És ... és köszöntöm önöket ... camaradas ...

Ha Antonio Mije láthatta volna most José Miaját, amint reszkető kézzel visszahelyezte a villára a kagylót ...

– Ó, Madrid! – nyögött fel az öreg tábornok, széles, elragadtatott mozdulattal tárva ki karját, mintha az egész várost magához akarná ölelni. Majd leült, hátravetette magát a széken, és nevetgélni kezdett. – Ó, Asensio! Ha valaki megbotlik egy morzsán, az százszorta nevetségcsebb, mint az a morzsa, amelyre rátaposnak... – ezen úgy kacagott, hogy a könnyei potyogtak, és le kellett vennie elhomályosult pápaszemét.

Fél órával később katonai kocsik sora állt meg a Hadügyminisztérium elhagyott épülete előtt. Kopott köpenyű tisztek siettek fel a lépcsőház süppedős szőnyegein.

A kocsisor legvégén egy teherautóról milicisták ugráltak le, és őrséget állítottak fel a kapuban.

3

A II. Nemzetközi Brigád hol zsúfolt országutakon, hol elhagyott, de szeszélyesen kanyargó rossz földutakon már a harmadik napja közeledett teherautóin Madrid felé. Az útba eső városkákban bevárták egymást az elszakadt alakulatok, a tisztek újból rendezték az autóoszlopot, az önkéntesek elköltötték ebédjüket, vacsorájukat, és fedél alatt töltötték az éjszakát. November 6-a késő délutánján már csak 60 kilométer választotta el őket a fővárostól. Chinchonban kellett volna a madridi országútra rátérniük, de ott, a kanyarodónál kordon zárta el útjukat. Előttük, a madrid–valenciai országúton személyautók és teherkocsik sora özönlött, mégpedig Madrid *felől!*

– Kiürítés? – fordult a kordon parancsnokához Kleber tábornok, kiszállva fekete személyautójából.

A spanyol tiszt ökölbe szorított kézzel tisztelgett. Majd vállát vonogatta.

– Tegnap még úgy volt, hogy a kormány nem hagyja el a fővárost. Ma délután meg elsőnek száguldott át. Most özönlik nyomában az áradat. Minisztériumok, hivatalok, mindenféle intézmény, magasabb törzsek... tervszerűtlenül. Csakis személyek távoznak Madridból, úgy látszik, iratokat, felszerelést, mindent otthagytak. Ez nem kiürítés szerintem... ez menekülés.

– Eszerint végveszély fenyegeti a fővárost? – döbbent meg Kleber. – Mikor engedhet tovább bennünket?

– Nem tudom. A parancs az, hogy az evakuációt részesítsük előnyben.

Több mint egy órán át hiába várakozott a kanyarnál a brigád.

Ekkor az önkéntesek leszálltak az autókról, és az út szélén telepedtek le. Rájuk sötétedett.

Este motorbiciklis futár parancsot kézbesített a tábornoknak. A brigád adja át a teherautókat, egyelőre Chinchonban marad.

– Érthetetlen – bosszankodott Hans Kahle őrnagy. – Hisz most volna Madridban igazán szükség miránk.

Az üres kocsik eltávoztak. A brigádtörzs intézkedett, hogy az önkéntesek éjszakára fedél alá kerülhessenek. Kleber tábornok közben nagy utánjárás árán kiderítette, hol tartózkodik a parancsot aláíró Asensio tábornok. Reggel lett, mire kocsiján annak vezérkarához megérkezett. Asensio hálóköntösben fogadta.

– Korai vendég. No, üljön le excellenciád. Mi újság? – a rádióhoz lépett, és ásítozva csavargatta az ebonitgombokat.

Hosszas sípolás után a rádió megszólalt. Harsány zene néhány taktusa után francia beszéd hallatszott, majd német, a tábornok tovább forgatta a gombot. Végre egy ismeretlen, angol nyelvű adó éppen híreket közvetített. A bemondó egy nyugati, demokratikus hírügynökség jelentésére hivatkozva közölte, hogy meg nem erősített hírek szerint Madrid november 7-e első óráiban – elesett.

– Igaz ez? – pattant fel a II. brigád parancsnoka.

Asensio elzárta a rádiót. – Annyi, mintha igaz volna.

Reggelit hoztak be, Asensio tábornok elegáns mozdulattal vendégét is meginvitálta.

– A főváros rendkívül veszélyes helyzetben van – szusszant a vajas kétszersültre dzsemet kenve. Letette a kést. – Különben már nem főváros. Valencia vette át ezt a szerepet. Egy gonddal kevesebb – ismét a dzsemmel bíbelődött. – Most minden törekvésünk az ellentámadás megszervezése legyen. A várossal vagy a város nélkül, de csakis egy sikeres ellenoffenzíva hosszabbíthatja meg a köztársaság létét! – a „város” szót a tábornok lekicsinylően ejtette ki.

– Akár főváros, akár nem – válaszolta Emil Kleber komoran –, ez a város mégiscsak Madrid!

– Én ne tudnám? – húzta fel a szemöldökét Asensio. – Mind pattognak, ahelyett, hogy reálisan ítélnék meg a helyzetet. Ön osztrák, ugye? Szép dolog, ha már a külföldiek is romantikus spanyolokként viselkednek.

– Madridot véleményem szerint semmiképpen sem szabad feladni!

– A madridi helyzet befejezett tény – válaszolta Asensio. – Most minden erőnket az ellentámadásra gyűjtjük. Az ön brigádja abban vesz majd részt. Amíg az ellenoffenzíva meg nem indul, önkéntesei Chinchonban kipihenhetik magukat.

– Ha így áll a helyzet, akkor inkább folytatjuk a félbemaradt kiképzést. Még a céllövést sem gyakorolták. Összesen háromszor süthették el a fegyverüket.

Asensio tiltóan emelte fel a tenyerét.

– Gyakorlatozásra egyetlen töltényt sem engedélyezhetek.

Még egy ideig beszélgettek. Asensio beszámolt arról, hogy Madtidban rendkívüli hatáskörrel Védelmi Juntát hagytak hátra. A nemzetköziek parancsnoka, teáját kihörpintve, hirtelen felállt.

– Madridnak tehát külön parancsnoksága van? A mi brigádunk pedig, ugyebár, Madridban való bevetésre áll készenlétben?

Asensio tábornok elértette a kérdést.

– Ellentámadás céljából – ismételte élesen. – Parancsnokságomnak: a központi frontparancsnokságnak alárendelve.

Emil Kleber rossz hangulatban érkezett vissza Chinchonba, a brigádtörzsre. Félrevonta Hans őrnagyot.

– Asensio tábornok vagy rendkívül ostoba ember, vagy rendkívül nagyképű fickó, vagy rendkívül nagy ... – nem folytatta, legyintett. – Az a gyanúm, hogy tulajdonképpen már nem is tartozunk az ő parancsnoksága alá. De hát mi az ördögöt csináljon most az ember?

A nemzetközi önkéntesek ezalatt a továbbutazásra készülődtek. De délelőtt kiderült, hogy szabadnapot kaptak – „pihenésre és tisztálkodásra". Politizáló katonák voltak, nem örültek ennek a szerencsének. Eleget láttak tegnap a madrid–valenciai út mellett üldögélve: Madrid haláltusáját vívja, és nekik itt kell rostokolniuk? Ezért jöttek annyi nehézség árán, annyi akadályt legyőzve Spanyolországba, hogy éppen most üljenek ölbe tett kézzel?

– „A ti szabadságotokért és a miénkért!" – idézték a nemzetközi brigádok jelszavát. – Nekünk is van ebbe beleszólásunk. Mi lesz a „miénk"-kel, ha a spanyolok az övéket elfecsérelik?

A magyar századból sokan az 1919-es eseményekre emlékeztek vissza. Szalvay Mihály meg is mondta kereken:

– Körmére kell ám nézni itt mindenkinek! Mi aztán megtanultuk. Hiszen itt Spanyolországban nemcsak régi tisztek meg jobboldali szociáldemokraták vannak, akik 1919-ben odahaza annyi bajt okoztak, hanem még anarchisták meg trockisták is. A mi veszteglésünkben bűzlik valami.

Diaz, a század komisszárja azonban reménykedett, és csillapítóan szólt:

– Ürügynek tartjátok a pihenőnapot? És ha azt mondanák: várjatok, még nem vagytok eléggé kiképezve? Ugye, ez jó ürügy volna, mert igaz. De lám, nem gyakorlatozni küldtek minket. Ami éppen azt bizonyítja, hogy igenis Madridba megyünk. Adtak egy napot, hogy kifújjuk magunkat a tűzkeresztség előtt.

Ez oly világos érvelésnek tűnt, hogy lefegyverezte a kétkedőket.

S a körletekben mindenki a fegyverét tisztogatta.

4

November 7-e reggelén, amikor már mindenki tudta, hogy a kormány titokban elosont, az elkeseredettség és kiszolgáltatottság érzése lett úrrá Madridon.

A valenciai országút felé vezető útvonalakat most már teljesen megtöltötte a menekülők furakvó áradása. A távozók többsége járműveken vágott neki az útnak. Madrid gyalogjáró népe döbbenten bámulta őket.

Ezen a reggelen elképesztő merényleteknek volt tanúja a város. Padlásablakokból puskák dördültek el, kézigránátok repültek az úttestre. Leeresztett redőnyök mögül gépfegyver okádta a golyót . . . Az „ötödik hadoszlop” adott hírt magáról, pánikká fokozva az eddigi riadalmat.

A kiürítő útvonalon most már őrség igazoltatta a város határán átvonulókat, katonai személyeket többé nem engedtek eltávozni. Ez az őrség, amikor a menekülők sorában a polgármestert is megpillantotta, feldühödött.

– Hohó! Ennek a városnak voltál az első embere, nem?! Itt a helyed a bajban is! – És visszafordították.

A polgármester meg volt győződve róla, ez a nap nem múlhat el anélkül, hogy Mola a Barflor teraszán el ne fogyassza a feketéjét. A városban maradni nem mert, elhagyni nem tudta, hát az egyik külföldi követségre menekült. A polgármester hiedelmében majd mindenki osztozott, és éppen ez tette az eddigi reménykedő, naivan harcias madridiakat könyörtelenné.

Tömegek rohanták meg azokat a házakat, ahonnan az „ötödik hadoszlop" emberei lövöldöztek. Széttépték a merénylőket, feldúlták a gyanús lakásokat. Nehogy egy gazember is elkerülje a leckét, nem sokat válogattak, jaj volt annak, aki a kezükbe került. Erre aztán sebtében minden épületben házőrség alakult, hogy megelőzzék az „ötödik hadoszlop" támadását, és annak a lakótársakra nem kevésbé veszedelmes következményeit. A merényleteknek, amilyen váratlanul elkezdődtek, éppoly váratlanul végük is szakadt. Ez a gyors siker némiképpen visszaadta Madrid önbizalmát.

A városból kivezető utakon kisebb csoportok jelentek meg – erős őrizet alatt. Az emberek rögtön megértették, hogy a börtönök nyolcezer fasisztáját végre útnak indították a köztársasági terület belseje felé. Megéljenezték a foglyok őreit és a Védelmi Juntát, amely, íme, derekasan hozzáfogott a munkához. Egy kissé ez is megnyugtatta őket.

A kommunista párt központi bizottsága újabb felhívást intézett a lakossághoz Madrid megvédésére. A pártszervezetek antifasiszta bizottságokat hoztak létre, amelyeknek tagjai végigjárták a város valamennyi házát, összeírták az erődítési munkára alkalmas lakókat, és listára vették a fegyveres harcra jelentkezőket. Felröppent a jelszó: „Madrid népe, ha kell, minden házat erődítménnyé változtat; a fasisztáknak csak romokat engedünk át!"

A város déli, keleti és északi részén lázasan folyt a barikádok építése. Felszedték a külvárosi utcák kövezetét, és abból hevenyésztek erődítményeket. A veszélyeztetett részeken minduntalan feltűnt Rojo alezredes terepszínű kis kocsija.

Az Egyetemi Városrész felé zsúfolt villamoskocsi haladt, a Mezőgazdasági Egyetem környékén megállították a katonák.

– Továbbmenni nem lehet!

Odalátszott, hogy ásók, lapátok dolgoznak a fák között.

– Végállomás! – kiáltotta az utasoknak a kocsivezető. – Aztán a katonákhoz fordult: – Homokkal erődítetek?

– Ha itt csak az van!

A villamos visszafelé indult. Egy óra múlva azonban lassan döcögve ismét megjelent. Kővel volt telirakva. A kocsivezető a homokból épült barikád előtt néhány száz méternyivel teljes sebességet adott, s ő maga leugrott a villamosról. A kövekkel teli kocsi beleszaladt a sínekre halmozott alacsony homoktöltésbe, az összeütközéstől kisiklott és oldalára fordulva, keresztben feküdt el a homokon.

– Remek erőd! – ujjongtak a katonák.

Eközben a gyalog közeledő kocsivezető is odaért.

– *Salud!* – köszönt. – A 223-as számú villamoskocsi vezetője, kommunista párttag, jelentkezem. Adjatok fegyvert nekem.

A katonák vállát veregették, és karonfogva magyarázták neki:

– Kell a katona. De fegyver, az nincs. Azért csak maradj itt nálunk, hátha kerül...

A lázadók csapatai reggel felsorakoztak, és több ponton is harsány énekszóval indultak a kezdetleges barikádok ellen. Heves tűzzel fogadták őket. Ekkor az ellenség fehér zászlós parlamentereket küldött: „... hisz Madrid úgyis gazda nélkül maradt – magyarázták a fasiszta küldöttek –, nem lehet megvédeni, engedjétek át a várost, amíg szépen beszélünk.” Madrid védői fügét mutattak Franco parlamentereinek. Folytatódott a lövöldözés. A harcolók már napok óta álltak a helyükön, holtfáradtak voltak, de a tegnapi komor éjszaka után hajnalban a Védelmi Junta törzskara felvette velük az érintkezést, a körülményekhez képest gondoskodott is róluk: helyzetjelentést adott és iránymutatást, küldött valamelyes muníciót, megszervezte, hogy élelmet kapjanak. Ismét hátuk mögött érezték a város, az ország segítségét, és elhatározták, hogy mindaddig kitartanak, amíg csak nyitva tudják tartani a szemüket. Talán majd a váltás is megérkezik...

Váltás... ez volt az egyetlen, amellyel a Védelmi Junta törzskara egyáltalán nem rendelkezett. Fegyveres szolgálatra jelentkező sok volt ugyan, de fegyver nem állt rendelkezésre, s ezek a lelkes emberek sem oszlopokba szervezve, sem kiképezve nem voltak. Csekély számú és kimerült védősereggel várta a város a nagy rohamot.

De a hit és az akarat nem hiányzott.

A toledói hídnál levő munkásosztagok nemcsak hogy megakadályozták a fasiszták reggeli próbálkozásait, hanem délután a Manzanares túlsó partján levő házak udvarain átlopózva, egy rajtaütésszerű ellentámadást is végrehajtottak. Eközben megleptek és kézigránátokkal harcképtelenné tettek egy olasz tankot, s azt teherautóhoz kötve végigvontatták egész Madridon. A jóformán puszta kézzel elejtett acélszörny látványa nagyban emelte az elszánt hangulatot.

Az olasz tankot a törzskar szakértői is megvizsgálták. Ekkor derült ki, hogy parancsnoki tank volt. Az elesett vezénylőtiszt térképtáskáját Vicente Rojo vette magához.

– Ó, Madrid! – kiáltotta újból Miaja tábornok elragadtatottan, amikor értesítették róla, hogy a toledói híd környékét védelmező munkásosztag milyen nagy jelentőségű zsákmányra tett szert.

Rojo alezredes pedig hadügyminisztériumbeli szobájában sorra kiszedegette a térképtáska tartalmát. Egyszerre nagyon izgatott lett.

– Elvtársak! Tudjátok, mit tartok a kezemben? Varela tábornok parancsát Madrid elfoglalására!

Feladat a „D" napra – ez volt a címe a hadparancsnak. A város fasiszta megrohanásának teljes haditervét tartalmazta.

– A támadás súlypontja – magyarázta Varela parancsát tanulmányozva Rojó – nyugaton a Casa de Campo, északnyugaton az Egyetemi Városrész magaslata. Ezen a két ponton akarnak betörni.

S a törzs hozzálátott, hogy az ellenség tervének megfelelően csoportosítsa át a védelem szegényes erőit.

– A lázadók eszerint ma csak a parancsban előírt figyelemelterelő hadműveleteket hajtották végre, a tényleges támadást elhalasztották – állapította meg Rojo alezredes. – Úgy látszik, az erős ellenállás meglepte és megriasztotta őket. Arra számítottak, hogy itt már nem is találnak szervezett erőt, és alighanem . . . mielőtt megszüntettük a megszállt városrészekkel a telefonkapcsolatot, a megrémült „ötödik hadoszlop" a város haragjáról még riasztó híreket továbbított nekik. – Elmosolyodott. – Nemcsak mi félünk a fasisztáktól, most már ők is erősen tartanak Madridtól.

De a mosoly ezen a napon csak futó vendég volt az emberfeletti munkát végző törzsparancsnok arcán.

– A „D” nappal nem várhatnak sokáig – tette hozzá fejét csóválva. – Legfeljebb, ha holnapra halasztották. Nekünk pedig nincsen semmiféle tartalékunk.

Az öreg tábornok is elkomorodott. Fel-alá járkált.

– A Központi Frontparancsnokságtól semmi hír. Még azt sem kérdezték meg, hogyan állunk, van-e szükségünk valamire. Még az sem érdekli őket, hogy a Védelmi Junta működik-e, hogy átvettem-e a parancsnokságot. Önök mindnyájan tanúi, hogy a felelősséget ilyen körülmények között én elhárí . . .

Legnagyobb meglepetésére Rojo és a többi jelenlevő tiszt a mondat közepén otthagyták, és mind az ajtó felé siettek. Miaja egy tábornoki sapkát látott megvillanni ott, de a tábornok személyét nem ismerte fel, mert a törzs tisztjei a betoppanót szorosan körülfogták.

Miaja abbahagyva a mondatot, közelebb lépett.

– A Központi Frontparancsnokságtól? – kérdezte megkönnyebbülten.

Szavára a törzsbeliek utat nyitottak az érkezettnek.

– Nem. Emil Kleber tábornok jelentkezik – mondta Rojo. – Asensio tábornok a nemzetközieket ellentámadás céljára akarja visszatartani.

– Amit Asensio mond! – toppantott a dühtől kipirosodva Miaja. Aztán kezet rázott a II. Nemzetközi Brigád parancsnokával.

– . . . abban azért van valami – folytatta Rojo, teljesen más értelemben, Miaja felkiáltását. – Tehermentesíteni a várost majd csak egy erélyes ellentámadással lehet. Csakhogy most arról van szó, hogy egyáltalán fenntarthassuk fejünket a víz fölött.

– „Minden eszközzel” – így szól a kinevezési parancsom! – kiabálta Miaja. – Azt a brigádot ide szánták, tehát az enyém!

– Kitűnő – mosolygott Rojo. – Asensio legfeljebb botrányt csap. Még mindig jobb, mint ha Madrid elesik.

A törzsparancsnok már el is fogott egy tisztet.

– Diktáld le a parancsot Kleber tábornoknak, ςamarada! A Védelmi Junta elnöke azonnal aláírja . . .

5

Ha mindezt tudták volna a nemzetközi önkéntesek... De csöppet sem csodálkoztak rajta, hogy november 8-a hajnala valóban Madrid déli pályaudvarán köszöntötte őket.

A pályaudvar előtti téren hatalmas sokaság várt rájuk. Madrid népe ezekben a napokban korán kelt, és minden jó hírt lesve lesett. Elragadtatással fogadták a segítségükre siető katonákat. Hát még hogy azok külföldiek, franciák, németek, magyarok... Ez különösen meghatotta őket. És lám, század század után vonul feszes sorokban. Nem valami küldöttség vagy csoport, hanem valóságos sereg. Reszkettek a környező házak az éljenzéstől.

– *No pasaran!* – mennydörögte feleletül a brigád.

Kleber tábornok egy erkélyről néhány lelkesítő szót szólt katonáihoz. Különösen Madrid nehéz helyzetét hangsúlyozta. Nem félt kimondani: „válságos pillanat". Van, akit a könnyű feladat ösztönöz, de vannak sokan, akiket a nehéz lelkesít. Kleber tudta, hogy az utóbbiak közé tartoznak az ő önkéntesei.

Aztán a brigádot felvonultatták a város főbb útvonalain. Tegnap még csak egy tönkretett olasz tank lelkesítette a várost, ma már egy, az egész világ rokonszenvét, üdvözletét hozó hadoszlop. Madrid ujjongott. A tömeg megrohanta az önkénteseket. Gyerekek, asszonyok ölelgették őket, szőlőt, kekszet, narancsot, cigarettát tömtek a zsebükbe.

A Puerta del Solon is áthaladtak. A Barflor Kávéház teraszán néhány polgárember reggelizett, az összetört üvegtáblákat helyettesítő deszkákra az éjszaka kiragasztott nagy plakátok alatt. A színes falragaszokon egy katona látszott, amint kihajolva a lövészárokból, vérző kezével előremutatott – úgy tetszett, a teraszon ülőkre –: „Hát te mit tettél a győzelemért?"

A Calle Mayoron és a Palotakert mentén az emberek kiálltak a járda szélére, a brigád véges-végig taps kíséretében tette meg az utat. Az Északi pályaudvar környékén megszűnt a gyalogosok sürgés-forgása, itt csak a barikádok építői üdvözölték őket; tizenkét-tizenhárom éves gyerekek is voltak közöttük.

A Nyugati parkban különváltak a zászlóaljak. A német zászlóalj, ahová a magyar század tartozott, a sétány közelében állt meg. Pár perc múlva a sétány megtelt diplomáciai kocsikkal. Hat-nyolc civil szállt ki mindegyikből. Messziről nézegették a nemzetközieket, majd elhajtattak.

Hans Kahle végigment zászlóaljának századai előtt. A park másik vége felé mutatott.

– Ott a fák között kicsillan a víz. Az a Manzanares, amely keskeny szalagjával a várost nyugatról elzárja. A folyón túl van a fallal kerített Casa de Campo, egy egykori vadaskert. Annak a végében már az ellenség tanyázik.

Az önkéntesek most figyeltek csak fel arra az öblös hangra, amely egy kávédaráló megsokszorozott zajára emlékeztetett.

– Igen, ott erős tűzharc folyik, elvtársak.

Tűzharc... az elevenen lüktető várostól pár száz méternyire.

– A város számára ez a mai kemény napnak ígérkezik – folytatta Hans őrnagy. – Mi most itt készültségben vagyunk. Lehet, hogy szükség lesz még ránk.

A fegyvereket gúlákba rakták, és letelepedtek a fák alatt.

Délben a környék asszonyai hoztak nekik ebédet.

Délután repülőgépzúgástól reszketett a levegő. A „Heinkel”-ek egyenesen a parkra csaptak le. Arra a részére szórták bombáikat, ahol reggel álltak fel a századok, amikor zászlóaljparancsnokuk a Manzanarest mutatta nekik; úgy látszik, egyes követségeken titkos rádióadó működött. Most azonban ők szerencsére a park másik felében tartózkodtak.

Estefelé tüzérséggel lőtte az ellenség a Nyugati parkot. Ahogy az első lövedékek felrobbantak, az önkéntesek belevetették magukat a friss gránáttölcsérekbe, és ismét nem történt baja senkinek sem. Azért ez már ízelítő volt a háborúból...

– Várjatok csak! Lesz még ennél igazándibb tűzkeresztség is – nevetett Szalvay.

Éjfélkor az Edgar André zászlóaljat leváltották. A magyar század az Egyetemi Városrész szélén kapott szállást éjszakára.

Ez a nap is elmúlt az ostromlott Madrid felett.

– Ha a lázadók a „D” napot másodszor is elhalasztották – jósolta azonban komoran a Hadügyminisztérium épületében éjjel-nappal talpon levő Rojo alezredes –, akkor a holnapi nap lesz csak igazán keserves! Sokkal keservesebb, mint amilyennek a mait elképzeltük! Most már világos, hogy a fasiszták, látva ellenállásunk erejét, tegnap és ma *erősítésre* vártak. Holnapra az megérkezik, és akkor bekövetkezik a „D" nap, a fasiszták mindenáron ki akarják majd erőszakolni a sikert.

Ebben az órában a magyar század nagy része is talpon volt még. Nehezen tudtak elaludni a fiúk. Sejtették, hogy holnap az első vonalba kerülnek, s akik még nem szagoltak puskaport, szorongtak kissé a mai ízelítő után.

– Megmutatjuk – mondogatta a széles pofacsontú, pödrött bajszú, nagy barna üstökű komisszár, Diaz –, hogy a fasiszták nemcsak november 7-én nem tudták, de soha nem is fogják tudni Madridot bevenni.

Szalvay a füléhez hajolt.

– Most ne arról beszélj nekik, hogy rettenthetetlenek vagyunk, hanem ellenkezőleg, beszélj a félelemről. Aki még nem volt ütközetben, most mind hitványnak érzi magát, mert nem tudja még, hogy nem az a bátor, aki nem fél, hanem az, aki le tudja győzni a félelmét.

Így jutottak a magyar fiúk egy érdekes történethez ezen a madridi éjszakán. Diazról eddig csak azt tudták, hogy tapasztalt, gyors elhatározású, bátor ember. A „franciaországiak" jól ismerték egyik kalandját, és szívesen beszéltek róla. Már az egész század tudta a négy esztendővel ezelőtt, Franciaország Courseulles nevű községében történt esetet... (Diaz ebben a faluban tartott egy alkalommal kommunista gyűlést, s a csendőrök megneszelve, hogy külföldi, a gyűlés után el akarták csípni. Egy kerítéshez szorították, négy csendőr csimpaszkodott vastag télikabátjába. Diaz azonban egy pillanat alatt kigombolkozott, és átugrott a kerítésen, a francia csendőrök kezében csak a kabátja maradt.) Ki gondolta volna ezek után, hogy Diaz torka is kiszárad kissé, ha a holnapi tűzkeresztségre gondol.

– Képzeljétek csak... – mesélte most Diaz. – A harmadik gyerek voltam a családunkban. Csak én élek már. A bátyám, egészséges, pirospozsgás ember, harminchat éves korában egy napon egyszerre csak rosszul lett és meghalt. Néhány évre rá a nővéremet érte halálos baleset, szintén harminchat éves volt szegény. És nemcsak ez a két eset fordult elő a családunkban. Nálunk az a hiedelem, hogy a harminchatodik életév minden Hedrich számára végzetes, ebben az évben mind különös gonddal vigyázunk magunkra... No hát kitör ez a spanyol háború, elhatározom, hogy kijövök harcolni. Pilot elvtárs, aki most a francia Népfront képviselője a kamarában, régi barátom, együtt voltunk autószerelők a villejuifi garázsban, persze, nagyon helyesli az elhatározásomat:... ő is jönne, ha nem éppen most lett volna belőle képviselő... majd hirtelen rám bámul: „De hát háborúba mégy, te... harminchat éves korodban?" „Mit tegyek – feleltem –, ha éppen most támadnak a fasiszták?" Persze, az ember józan ésszel nem hisz abban, hogy „végzet", de a csata előtt mindenféle eszébe jut... és az ördög tudja... mégse kellemes.

Az önkéntesek bámultak. Ha még Diaz sem érzi magát most kellemesen, akkor igazán nem szégyen, ha más is kissé izgatott.

– Aludjátok ki magatokat, elvtársak – szólalt meg Szalvay, látva, hogy Diaz története kedvező hatást keltett. – Az a legfontosabb, hogy az ember pihent legyen.

Másnap – november 9-én –, amikor reggeli után a magyar század a Nyugati park széléhez ért, már nem kávédaráló megsokszorozott ropogásához hasonlított a harc zaja, hanem úgy dübörgött, mint egy malom garata. És percről percre még fokozódott a zaj. Az ellenség hajnal óta mélyen benyomult a folyó túlsó oldalán levő Casa de Campo területére, és attól északra meg délre több helyen el is érte a Manzanarest.

A II. Nemzetközi Brigád az Északi pályaudvar vasúti töltése és a folyó közötti keskeny területen helyezkedett el, bal szárnya – a magyar századdal együtt – bekanyarodott a folyón túlra. A század a Franciák Hídján át a Casa de Campo felé vonult.

A hidat harckocsik zárták el, ezek szolgáltatták a tüzérségi támogatást.

Vili, a parancsnok és Diaz, a politikai biztos parancsokat osztogattak. A század négy szakasza a híd két oldalán, a Manzanares derékig érő vizében gázolt át a túlsó partra. Ott egy spanyol összekötő tiszt fogadta őket.

– A második vonalba megyünk, camaradas. Ide néhány méternyire. Az első vonal most már a Casa de Campo közepén húzódik. A mórok és az idegenlégiósok hajnal óta úgy dűlnek, mint az áradat... – a tiszt mosolyogni akart, de meg volt rendülve, és nyelvével minduntalan kiszáradt ajkát nedvesítette. – A helyzet percről percre változik – tette hozzá. És mindenki megértette: percről percre rosszabbodik.

A tiszt közelében egy csoport munkásember lézengett. Az egyik – széles vállú, mosolygós, fekete képű fiatalember – bemutatkozott Vilinek meg Diaznak. Csak azt vették ki világosan a szavából, hogy „Doria", tehát – gondolták – Doriának hívják.

– Ezek az emberek a maguk nyomában maradnak – magyarázta a tiszt. – Harcolni szeretnének, de nincsen fegyverük. Minden alakulatot követnek ilyenek, hogy átvegyék a sebesültek vagy halottak fegyverét.

– Gyere, Doria – karolt bele a mosolygós fiatalemberbe Diaz.

Alig értek be a sűrű erdős volt királyi vadaskertbe – a „második vonal" futóárkainak még híre-hamva se volt –, amikor máris iszonyatos golyózápor fogadta őket. A fasiszták olasz gyártmányú robbanógolyókkal tüzeltek. Az összekötő tiszt melléhez kapott, és holtan zuhant a földre. Doria a tiszt fegyveréért nyúlt, de ő is rögtön sebet kapott. Podboj Vili artikulálatlan hangon „feküdj"-öt és „kúszva előré"-t vezényelt. Diaz lekuporodva végigszaladt a rajvonalon, és bátorító szavakat kiáltozott. A fegyvertelen munkások egyikének sikerült magához vennie az elesett tiszt fegyverét, töltényeit, és melléjük feküdt.

Már elő is tűntek a szétszórtan visszavonuló spanyol osztagok: feldúlt arcú emberek, véres egyenruhában. Azokkal is voltak fegyvertelen civilek, akik a fák törzséhez lapultak, és ha egy-egy katona golyótól találva összeesett, odakúsztak, kiragadták a kezéből a puskát.

– Szomorú ez, azt hiszed? – kiáltotta Szalvay géppuskás társa, Keszőcze fülébe, miközben elhelyezkedtek a gépfegyver mögött. – Nem. Itt minden 1919 májusára emlékezteti az embert. No, gyerünk, csördítsünk oda.

A század kúszva sem tudta megközelíteni a lövészárkokat, az ellenség tüzelése egyre fokozódott. Az önkéntesek jobbról és balról is tüzet kaptak. A visszavonuló spanyolok és a különböző századokhoz tartozó nemzetköziek néhány perc alatt összekeveredtek, hat-hét különböző nyelven hangzottak a jajkiáltások és a vezényszavak.

Vili felugrott, hogy a századot előreragadja, de rögtön visszaesett, fején találta a golyó. Auth István, az egyik szakasz politikai biztosa és egy Herz Imre nevű önkéntes is elesett, amikor előre akart kúszni, hogy példát mutasson. A Casa de Campo egész szélességében megkezdődött a visszavonulás a Manzanares felé.

Ekkor valaki egy vastag fa törzséhez simulva megállt, és rázendített az Internacionáléra. Körülötte a többiek átvették az éneket. A következő pillanatban száz meg száz torokból spanyolul, magyarul, németül, franciául, norvégul, angolul, olaszul zengett a proletariátus himnusza. Minden fa mögött megvetette a lábát valaki.

A köztársaságiak tüzelése egységesebb lett. A mórok vad támadása elcsitult.

Pillanatnyi csend következett be az ütközetben.

Bizony, akinek még nem volt fegyver a kezében, az nem működhetett valami eredményesen. Márpedig itt helyt kellett állani mindenáron. Bánffy János is azok közé tartozott, akik életükben háromszor sütöttek el puskát – amikor azt a három töltényt lőtték ki Tarazonában, a kiképzésen. Most az ütközetben az ötvenkét éves, világháborút járt Baranyai karon ragadta, magával húzta egy gödörbe.

– Csak nyugodtan, fiam! Lassan, de biztosan dolgozzon az ember. Oda a kőkerítésre figyelj. Látod, ott ugrálnak át a fasiszták. Amikor feltűnik a kőfal tetején, akkor lőj rá. Ne csak úgy vaktában lődözz. Egyet te lősz, egyet én, és akkor a fegyver nem fog bemelegedni.

Bánffy megfogadta a tanácsot. Felváltva tüzeltek. Alig néhány átugráló vitte el szárazon.

Közelükben egy másik gödörben másik hasonló társulás jött létre. Horváth Imre szüntelenül töltött, a jól célzó Szilágyi pedig felváltva a maga és Horváth puskájából tüzelt.

Jobbra és balra a bokroktól, fáktól nem lehetett messzire látni, a négy lövész csak azzal törődött, hogy fogyassza az ellenséget.

Egyszerre csak Szedner Sándor kúszott oda.

– Az a parancs: visszavonulni!

Szilágyi és Horváth elment Szednerrel, Bánffy a hírhozó szavára oda se figyelt. Szedner sógora volt neki, bizonyára csak félti őt. Módszeresen folytatták a munkát az öreg Baranyaival, s amikor Szedner másodszor is hozzájuk kúszott, Bánffy bosszúsan, gorombán rázta le.

De egyszerre csak felfigyelt. Erről az oldalról már senki sem tüzelt.

– Baranyai elvtárs – súgta az öreg fülébe –, ennek fele se tréfa.

– De amikor a fasiszták itt olyan jó célpontot nyújtanak – dohogta az öreg. – Ne törődj azokkal, újoncok, megijedtek.

És csak ritkították tovább a kőkerítésről leereszkedő fasisztákat.

Egyszerre csak arra figyelt fel Bánffy, hogy valaki hátulról arrafelé hajigál. Szedner tréfálkozik – gondolta bosszúsan, majd meghűlt benne a vér. – Hiszen ezek lövések! Az ellenség elvágta őket!

Most már az öreg Baranyai is a fejét vakarta.

– Csak tudni lehetne, hogy merre vannak a mieink... – de fogalmuk sem volt, hogy melyik irányban induljanak, hisz mindenfelől lőttek. – Csak nem esünk fogságba itt?

– A világháborúban ilyesmi nem volt – magyarázkodott az öreg. – Állásokban harcoltunk, ott csak az egész alakulatot lehetett elvágni, és nem egyenkent az embereket.

Fogságba nem esnek – határozták el –, inkább itt pusztulnak. S most már nagyon is keserves elszántsággal tüzeltek tovább.

– Hej! – a bokrok közül egy ismerős pödrött bajusz tűnt fel a közelükben. Diaz maga jött értük. – Gyertek, gyerekek, mert itthagyjátok a fogatokat. Jobbról áttörtek a marokkóiak.

Golyózáporban kúsztak Diaz után. Több száz métert kellett megtenniük. A Franciák Hídja közvetlen közelében találták csak meg a társaikat. A hosszú kúszástól holtfáradtak voltak s a bokrok tüskéitől véresek.

– Nem történt bajod, Diaz? – tapogatták végig a vérző komiszszárt, megszeppenve. – Valóságos mentőangyalunk vagy! Sosem felejtjük el...

De Diaz eddig barátságos, minden veszély ellenére mosolygós, biztató arca elkomorodott.

– No hát hogy ne is felejtsétek el, beszélgessünk csak most egy kicsit, elvtársak. Mi volt az, hogy nem engedelmeskedtetek a parancsnak, hiába kockáztatta a bőrét Szedner kétszer is? Bármilyen jól lődöztetek, fegyelmezetlen ember nem katona! – és alaposan megmosta a fejüket. De aztán, amikor kijelölte, hol foglaljanak el lőállást, ugyanolyan barátságos lett megint, mint azelőtt.

Sok ember zsúfolódott most itt össze, a Casa de Campo külső kőfala és a Manzanares partja között, spanyolok, nemzetköziek, fegyvertelen munkások. Csak ez a keskeny kis hídfőállás maradt meg a köztársaságiak kezében a Casa de Campo területéből. S mint rövidesen kiderült, itt is kétfelől, elölről és jobbról is kaptak tüzet. Hála azonban a négy-öt géppuska pontos munkájának, délutánig tarthatták magukat.

Hanem aztán valamivel alkonyat előtt a kőfal mögül bal felől is feltűntek a mór katonák turbános fejei.

– Befellegzett! – kiáltotta egy elnyűtt magyar, és dühében sírva elkáromkodta magát.

Vörös rakéta futott fel az égre – a visszavonulás jele.

Csakhogy ez a parancs már későn érkezett. A mórok, idegenlégiósok tűzzel árasztottak el minden talpalatnyi földet, a visszavonulás útját, a folyót is lőtték.

Ekkor a köztársaságiak egyszerre csak azt látták, hogy egy terepszínű baszk sapkás, magas, sovány gépfegyveres kiragadja a géppuskaállásból a fegyverét, nyílt helyen állítja fel, egy parti kőmellvédre, és mögötte oszlopként felmagasodva, vakmerő hányavetiséggel kezdi veretni a fal tetejéről lövöldöző támadókat . . .

A példa láttán többé senki sem törődött azzal, hogy fedezze magát. A katonák felugráltak, és tüzelve hátráltak bele a folyóba, még a vízből is szakadatlanul lőtték az ellenséget. Váratlanul megfordult a helyzet, most a fasiszták voltak azok, akik fel sem merték emelni fedezékeik mögül a fejüket. A géppuskás egymaga a helyén maradt, fedezve az átkelőket, mindaddig, amíg azok a Manzanaresen túl új állást nem foglaltak. A folyó nyugati partján vadul kerepelő gépfegyverével percekig egyes-egyedül állt szemben, nézett farkasszemet a három irányból előretörni készülő sok száz főnyi ellenséggel.

– Valóságos Csapajev! – kiáltotta el magát egy spanyol katona.

Amikor aztán mindenki odaát volt, a géppuskás vállára kapta nehéz fegyverét, s az ellenség puskacsöveinek hátat fordítva, belegázolt a vízbe, látszólag egykedvűen ő is elindult, át a folyón. A partra jutottak valamennyi fegyvere most őt fedezte.

Az egész part ujjongása közepette érkezett meg csuromvizesen. Egy előre elkészített fedett állásban helyezte el gépfegyverét. A megmenekült spanyol katonák akkor már mind kórusban kiáltozták: – Csapajev! – és széles taglejtésekkel mutogattak a felé a földhányás felé, amely mögött a hosszú ember eltűnt:

– *Viva* Csapajev! *Viva* Csapajev!

Tüstént bejárta a hír Madridot, hogyan mentette meg a hídfőállásra szorult köztársasági katonákat egy hosszú magyar géppuskás, külsőre is egészen Csapajev, csak épp lógó bajuszt nem visel.

Éppen aznap a front fergetegében, az ötödik olasz tank felrobbantása közben hősi halált halt Antonio Col, a „kronstadti tengerész". Íme, támadt helyette Madridnak egy „Csapajev"-je.

Az Egyetemi Városrészben levő szálláson éjszaka ült össze a századgyűlés. A súlyos tűzkeresztség után a holtfáradt, tépett, kisebb sebeiken hevenyészett kötést viselő emberek alig álltak a lábukon. De mindnyájan felpattantak a padokról, és feszesen kihúzva magukat hallgatták végig azt a névsort, amely Vili – Podboj Vilmos – elesett századparancsnokuk nevével kezdődött, és felsorolta első harci napjuk halottait. A neveket olvasva, Diaz könnyezett, és ezt nem is restellte, nem rejtegette. A termet betöltötte a század nehéz, ziháló lélegzete. A komisszár mindegyik drága elvtárstól néhány meleg szóval búcsúzott, a többi fáradt katona pedig kemény munkásköszöntésre emelve kezét „isten veled"-et mennydörgött minden név után.

Diaz ezután a sebesültek névsorát is felolvasta, és amikor befejezte, az egyik önkéntes még egy nevet kiáltott:

– Doria. Így hívták azt a spanyol elvtársat, aki, mikor az elesett összekötő tiszt fegyverét magához akarta venni, rögtön golyót kapott. Ha nem is magyar, de mivelünk volt... Ha mi nem jegyezzük fel a nevét, ki teszi meg?

Mindenki helyeselt. Sajnos, nem tudták a többi hozzájuk beosztott fegyvertelen spanyol nevét – akik közül még számosan megsebesültek –, hát legalább ezt az egy spanyol nevet felvették a sebesült névsorba, hogy a holnapi napiparancsban a hősi helytállásért megdicsértek között ó – Doria – is ott szerepeljen.

A gyűlés következő és egyben utolsó napirendi pontja az volt, hogy elesett századparancsnokuk és a részben elesett, részben megsebesült szakasz- és rajparancsnokok helyébe újakat válasszanak.

A gyűlest vezető Diaznak csak ennyit kellett mondania:

– Századparancsnoknak javasolom ...

És máris mindenki kórusban kiáltotta:

– Csapajevet! Éljen Csapajev!

Erre hátul, az egyik sarokban, hosszú tagjait katonásan kihúzva felállt Szalvay Mihály, a Columna de Libertad volt tagja, az egykori 1919-es vöröskatona, és komoly, zárkózott pillantással, tisztelegve fogadta s köszönte meg a bizalmat és az éljenzést. Ettől fogva a spanyol polgárháború végéig az egykori legendás uráli vörösparancsnok nevét viselte. Valódi neve magyar elvtársai körében is elhomályosodott. A később érkezett magyaroknak már semmit sem mondott az, hogy „Szalvay”, de mind fellelkesültek erre a névre: „Csapajev”.

Alig foglalta el most Csapajev a századparancsnok helyét Diaz mellett, amikor az őrség egyik tagja lépett be, és elragadtatottan jelentette:

– Itt van Pasionaria! Elvtársak, egyenesen bennünket keres!

S az ajtóban máris karcsú, fekete hajú, nagyon szép spanyol asszony jelent meg. Egészen egyszerű, fekete ruhát viselt. A köztársaság legnépszerűbb asszonya állt előttük. Ő, aki elsőnek mondta ki azt a két szot: *No pasaran!*, amelyből jelszó, köszöntés, vigasz, fenyegetés és annyi minden lett, amiben utat találtak e napok elszánt érzései. Százezrek hajtogatták másik mondását is, mert igazi spanyol büszkeséggel fogalmazódott meg benne a felszabadult nép öntudata: „Inkább állva meghalni, mint térden csúszva élni!”

A harcból az imént érkezett, véres és piszkos magyar önkéntesek közül a legközelebb állókat testvérien homlokon csókolta, s aztán leülve az idegen katonák közé, egyszerűen, kedvesen és mégis szenvedélyesen – ezért a lobogó vérmérsékletéért nevezte el „Pasionariá”-nak a nép – beszélni kezdett.

– Köszönöm, elvtársak, hogy eljöttetek a mi országunkba, és oly bátran harcoltok értünk. Hogy a legelső napon már annyian áldozták közületek életüket, és hogy annyiunkat megmentettetek ... A fasiszták vezérei tombolnak, és bizonyára nem is tudják megérteni, milyen csoda történik a mi arcvonalunkon. Hogy valóban kezdetleges állásaink, gyönge fegyverzetű katonáink miképpen tudnak ellenállni nekik. Igazán csekély az a terület, amelyet a lázadók a szerencsétlen, tudatlan mor katonák ezreinek feláldozásával megszereztek. Ma sem tudták betörni Madrid kapuját!

Csak ennyit mondott, s azt is spanyolul, úgyhogy csak kevesen értették meg. A hangjában és tekintetében volt valami, ami miatt mégis mindenki úgy érezte, mintha távollevő felesége vagy édesanyja volna itt, és az szólna hozzá végtelen gyengédséggel.

Pasionaria hosszasan, figyelmesen, szeretettel hordozta végig ezüstösen csillogó tekintetét a fáradt, sápadt arcokon, majd átadta a spanyol kommunista párt üdvözletét és eltávozott. Elment, hogy sietve felkereste a kórházban azokat, akik a Nemzetközi Brigád tűzkeresztségének napján megsebesültek.

– Ez az asszony ... – mondta Diaz, miközben a század még lenyűgözve bámult a Pasionaria mögött becsukódott ajtóra – ez az asszony, amikor beválasztották a spanyol parlamentbe, ilyen merész és büszke szavakkal mutatkozott be az úri képviselőknek: „Dolores Ibarruri vagyok, asztúriai bányászlány, egy asztúriai bányász hitvese, és az asztúriai bányászok képviselője a Cortesben ...” Rögtön megértették, hogy nemcsak a bányászok szavazataival választották meg, hanem valóban őket is képviseli, amíg csak él.

Pasionaria aztán hajnaltájban a kórházból a Hadügyminisztériumba látogatott, hogy a hadihelyzetről érdeklődjön. Az egykori miniszteri szobában két sápadt férfit talált, akik nem most kezdték, hanem, mint ő is, most fejezték be a napot.

– Még további rendkívül keserves harcok következnek – magyarázta az egyik sápadt férfi, Rojo alezredes. – De ... – s itt elégedetten felcsillant fáradt tekintete – de a megrohanás napja, a gőgösen fenyegető „D” nap tegnap összeomlott! Az ellenség a legnagyobb erőfeszítés árán is csak a Manzanaresig tudott előrehatolni. Madrid semmivé tette a „D” napot!

– Morzsája sem maradt! – hördült a másik sápadt férfi, Miaja. És az öreg generális rekedten kacagott.

– Ó, Madrid! – kiáltott fel a világosodó ablakok felé fordulva, elragadtatottan – ezúttal Pasionaria.

6

A következő napok összemosódtak. Mind hosszú és véres tusákból állt – meg nyúlfarknyi pihenőkből. Még mindig folyt az emberfeletti küzdelem Madridért, s ebből a néhány tíz magyar is teljes odaadásával vette ki a részét.

A város északnyugati részén a lázadóknak – jelentős veszteségek árán – végül is sikerült kierőszakolniuk az átkelést a Manzanaresen és betörni a Nyugati parkba. A magyar század több más nemzetközi és spanyol egységgel együtt most itt viaskodott velük.

A park fái, a virágágyak, a bokrok letarolva hevertek. A madridi magyarok már alig tudtak visszaemlékezni, milyen is volt ez a park alig egy héttel ezelőtt, amikor legelső napjukon itt álltak tartalékban. Amikor még az azóta összetört padok a valaha itt üldögélő szerelmespárokra s a közeli Egyetemi Városrész diákjainak vizsga előtti izgalmára, vitáira, hancúrozásaira meg azokra a szerelmes versekre emlékeztettek, amelyeket a padokon ülve, térdelve, lovagolva szavalt egymásnak a romantikus lelkű ifjúság. A feldúlt parkban most a puskagolyók embertelen gyűlöletről beszéltek. De azért hálával, emberséggel, az összetartozás melegével is találkoztak itt a magyarok.

Ami a harcot illeti ...

A század egy fehér színű emeletes épületet védett néhány napig. Majd hátrább szorult, s ekkor egy vörös épület mögött vetette meg a lábát. A park még feldúltabb lett, és már többé semmire sem emlékeztetett, amit a természet jókedve vagy az ember alkotó ereje teremtett volna. Egy fasiszta álma lehet ilyen förtelmes – mondogatták a magyar önkéntesek, elszorult szívvel nézve a szörnyű pusztítást. A század pedig napról napra fogyatkozott, zsugorodott a küzdelemben.

Ami pedig az emberséget illeti ...

Egy napon széles vállú, mosolygós, fekete képű spanyol fiatalember állított be a parancsnoki fedezékbe, egy öregember meg egy fiatalasszony kíséretében. Az öreg tudott franciául.

– Nem emlékeztek rám? – kérdezte a fiatal azon nyomban, amint megjelentek, az öreggel fordíttatva le a szavát.

Csapajev is, Diaz is tűnődve vizsgálgatták a spanyolt.

– Ej, nagyon ismerős vagy, camarada...

A fiatalember nevetett és bemutatkozott.

– Doria! – kiáltott fel Diaz. – Te vagy az, aki megsebesültél. Gyorsan felépültél. Csak húst ért a golyó? Továbbra is ilyen szerencsét, barátom!

Az öreg meg az asszony is bemutatkozott, s a két magyarnak megint csak a „Doria” név ütötte meg a fülét.

– Egy család vagytok?

– Hát hogyne – nevetett az eredeti Doria. – Szaktársak, elvtársak, mindhárman a Doria-gyár munkásai. Az üzem küldött bennünket hozzátok.

Doria egy szépen kicirkalmazott betűkkel írt levelet nyújtott át, amelyből kiderült, hogy a madridi Doria Műszergyár munkássága védnökséget vállal a II. Nemzetközi Brigád magyar százada felett. A gyárnak azok a dolgozói, akik nem küzdenek a barikádokon, gondját viselik az önkénteseknek harci pihenőiken, rendszeresen látogatni fogják és minden szükségessel ellátják a század kórházban fekvő sebesültjeit. Kérik a magyar harcosokat, tekintsék az üzem kollektíváját családjuknak mindaddig, amíg hazájuktól távol, Spanyolföldön tartózkodnak.

– Én különben – magyarázta büszkén Doria – a harcoló munkások közé tartozom. Most, hogy kijöttem a kórházból, kiképzésre járok – elkomorodott. – De sajnos, fegyverem még most sincs. Azt mondják, hogy a kiképzés végén legfeljebb ha néhány kézigránátot tudnak majd adni nekünk...

Majd megint mosolygós lett a fiatal spanyol műszerész, és rejtélyes arcot öltve, hátralépett, a fedezék bejáratához, ahol egy zsákba bújtatott szögletes tárgyat helyeztek megérkezésükkor a földre.

– Ezt pedig mi valamennyien, dolgozó és harcoló Doria-gyári munkások adjuk nektek. Azt szeretnénk, ha nemcsak családotok volna itt, hanem pihenőidőtökben igazi hazátokba is hazalátogathatnátok egy kicsit. Ezt tinektek készítettük ... – és a zsák száját kinyitva, egy ötlámpás rádiókészüléket helyezett a parancsnoki fedezék deszkákból tákolt asztalára.

Madrid népe igyekezett otthonossá tenni a magyar önkéntesek számára a várost. Nem voltak többé itt gyökértelenek. Igazi madridiak lettek egy csapásra.

Doria ettől fogva a kiképzési idő befejezése után mindig ellátogatott a Nyugati parkban levő állásaikba.

Egy alkalommal azt a feladatot kapták, hogy szállják meg a fedezékeiktől jobb kézre húzódó területet is, amelyről egy anarchista osztag szőrén-szálán eltűnt. Amilyen vakmerőnek mutatkozott Csapajev kivételes helyzetekben, annyira megfontolt volt a harc hétköznapjain. Mielőtt a század egyik szakaszát kirendelte volna az új területre, felderítőket akart kiküldeni, hogy megvizsgálja, milyen állásokban lehet ott az önkénteseket elhelyezni.

Diaz, aki ma egész nap a várost járta a komisszárra háruló ügyekben, és szemrehányást tett magának, hogy annyi időn át távol volt a társait fenyegető veszélytől, ragaszkodott hozzá: ő megy felderítésre.

Derékszíjába tűzött néhány kézigránátot, vette a fegyverét, és kiugrott a parancsnoki fedezékből. De még száz méternyire sem jutott el, amikor váratlanul különös zajt hallott. Ellenséges tankok bukkantak elő.

Diaz megrémült. Ha időt veszteget azzal, hogy segítségért siet, a fasiszták már rá is rontanak a parancsnoki fedezékre. Helyben maradt tehát. Lekuporodott, kivette övéből a kézigránátokat, és azzal a szándékkal, hogy a legelöl közeledő harckocsi hernyótalpa alá hajítja majd, dróttal összekötötte őket. Amikor azonban a csonka bokrok között felemelkedett, egy távolabb őrködő tankból észrevették, s gépfegyversorozatot adtak le rá. Az egyik golyó eltalálta Diazt. Előbb a gránátköteget ejtette ki a kezéből, majd lassan a földre rogyott.

A század fedezékeiben meghallották a tankok zaját és a lövöldözést. Néhányan azonnal elindultak, hogy a felderítésre indult komisszár segítségére siessenek. Velük tartott a fegyvertelen Doria is, aki éppen ott tartózkodott. Ő látta meg elsőnek Diazt; a fasiszta tank a földön fekvő komisszár felé indult, hogy széttapossa. Doria másvalamit is észrevett – azt, ami ott hevert a komisszár oldala mellett. A műszerész kiugrott a bokrok közül, szemvillanás alatt Diaz közelében termett, felkapta, és a fasiszta harckocsi alá vágta a gránátköteget.

Az olasz tank kigyulladt, s oly hevesen, oly nagy lánggal égett, hogy társainak elment a kedvük a további portyázástól. Franco harckocsijai megfordultak, és gyorsan elcsörömpöltek onnan.

Diazt visszavitték a parancsnoki fedezékbe. Homlokán érte a golyó, már nem volt benne élet.

Csapajev mélyen felsóhajtott.

– Meghalt... harminchat éves korában – mondta csendesen. S azt a könnycseppet, amely csontos arcán lassan végiggördült, ő is éppoly kevéssé restellette, mint maga Diaz a könnyeit, amikor nemrégiben a század legelső elesettjeinek a névsorát olvasta fel.

– Állva halt meg... – suttogta Doria, aki a gyilkos tankot levegőbe röpítette Diaz gránátjaival.

Hedrich Károlyt, a spanyolországi magyarok első elesett komiszszárját a fuencarrali temetőbe vitték. Itt pihentek meg a nemzetköziek hősi halottai. Ide kísérték ki őt is abban az igen rövidre szabott pihenőidőben, ami a századnak Madrid ostroma legnehezebb napjaiban juthatott.

Aznap este Csapajev századparancsnok Diaz óráját, gyűrűjét, levéltárcáját borítékba zárta, s egy szomorú levél kíséretében elküldte Franciaországba, a halott hozzátartozóinak. Puskáját, szuronyát és revolverét pedig Doriának adta át.

A fiatal madridi műszerész ezután már csak nagyon ritkán látogathatta meg a magyar századot, mert azonnal beállt Lister ezredébe, és a város délkeleti részének egyik barikádján dörögtette Diaz fegyvereit.

7

Madrid sorsa még nem dőlt el, a heves harcok tovább folytak. De az első, legfélelmetesebb küzdelmet a város már kiállta. A madridi nép erejére ébredt.

Franco a „D” napon nem tudta Madridot megkaparintani. Mola a Puerta del Solnak a tájékát se látta. Varela „ötödik hadoszlopa” kudarcot vallott.

De talpán állt a kommunista Ötödik Ezred törzskara, s jóvoltából „Morzsa” tábornok diadalt aratott a falangista Asensio tábornok testvére, a „köztársasági” Asensio tábornok fölött.

A világsajtó „madridi csodát” rebesgetett. Ez a „csoda” a kisemberek tízezreinek a nagysága volt, spanyoloké és külföldieké, Diazé és Csapajevé.

DINAMITÉRÓK

I

– Ebből nem élünk meg – mondta Rodriguez, a mexikói, s a másik kettő, a bolgár Fernando meg Pedro Fernandez kapitány, azaz Cséby Lajos csalódottan nézett össze vele.

Természetesen nem az volt a gondjuk, mit fognak aprítani a tejbe, hanem hogy hogyan apríthatnák az ellenséget.

Nem kisebb dologról volt itt szó, mint a Sevillából Ciudad Realon át Madridba vezető vasútvonalról. Vagyis arról, hogy a lázadók dél felől is felvonulhatnak-e Madrid ellen vagy sem.

Mindhárman képzett katonák voltak. Most már jó barátok is, mert a világ különböző sarkaiból sietve a spanyol szabadságharcba, Franciaországban összetalálkoztak, és együtt lépték át a spanyol határt. A nemzetközi brigádok szervezésének megkezdése előtt egy hónappal, 1936 szeptemberében érkeztek Madridba. Az egységes köztársasági hadsereg létrehozásáról még csak ez idő tájt folyt a vita. Madrid még nem volt ostromlott város. De a Casa Velazquezben, az Ötödik Ezred törzskarán Enrique Lister, a parancsnok, és Emil Kleber, aki akkor még az Ötödik Ezred katonai tanácsadója volt, éles szemmel figyelte az események alakulását. Újabb csapatokat akartak felállítani Madrid védelmére, s a mexikói, bolgár és magyar meg egy időközben érkezett jugoszláv és két ausztriai szlovén „katonai káder" éppen kapóra jött kiképző tisztnek. Csakhogy néhány nap múlva kiderült: a francia kormány nem engedi be a Spanyol Köztársaságba a fasiszta lázadás előtt vásárolt s hetek óta a határon veszteglő fegyvereket. Az újabb csapatok szervezésének terve egyelőre tehát kútba esett. A hat kiképző tiszt pedig munka, feladat nélkül ténfergett, hiábavalónak látszott minden segíteni akarásuk, miközben Franco seregei napról napra, lépésről lépésre foglalták el azokat a helységeket, amelyek a főváros elleni támadásuknak kiindulópontjául szolgálhattak.

Lister és Kleber akkor vetette fel, hogy mind a hatan utazzanak Extremadurába.

– Különös ez a spanyol háború – magyarázta a hat külföldi elvtársnak mosolyogva az Ötödik Ezred parancsnoka. – Extremadurában például szinte csend van. A lázadás utáni napokban a Sevilla és Córdoba környékén harcoló köztársasági osztagok felmorzsolódtak, katonáik szétszóródtak. Ezen a vidéken nincs összefüggő arcvonal. Nekünk nincsenek ott szervezett csapataink, a fasiszták pedig megelégedtek annyival, hogy kezükbe kaparintották a vasúti csomópontokat, s aztán a mórokat áthozták északra, mert most minden erőt ide, Madrid ellen összpontosítanak. Csakhogy Marokkóban folytatják a mór kötelékek szervezését. Az elfoglalt területen soroznak is. Egyszóval Extremadurában a lázadók minden pillanatban újra felüthetik a fejüket. Ha máskor nem, bekövetkezik ez akkor, amikor majd rájönnek, hogy Madrid kemény dió. Akkor bizonyosan megpróbálják a Ciudad Real-i vasútvonal felől is hátbatámadni a fővárost. Ezt kell megakadályoznotok.

Lister látta a hat külföldi kommunista tekintetén, hogy a feladat tetszik nekik, bólintott, és Klebernek adta át a szót.

– A vasút ott az ő kezükön van. De az ösvényeken és az erdőkben mi vagyunk otthon, mert a lakosság velünk érez. A feladat tehát abból áll, hogy az ellenség hátában rendszeresen meg kell zavarni a vasúti szállítást. Mi szükséges ehhez? Egy erre a célra megfelelően kiképzett osztag. Össze kell szedni a szétszóródott katonákat, hentergő fegyvereket és létrehozni ezt az osztagot. Vállaljátok?

Örömmel vállalták.

Az Ötödik Ezred törzskara ellátta őket megfelelő iratokkal, és a Guadiana folyó partján fekvő Don Benito alsó-extremadurai városkát jelölte meg tevékenységük kiindulópontjául.

– Különös ez a spanyol háború – ismételte meg búcsúzáskor Lister. – Készüljetek el rá, elvtársak, hogy szokatlan állapotokat fogtok találni. Extremadurában most nincsenek mórok, idegenlégiósok, ott régi módon, „spanyolul” hadakoznak. Nem lesz könnyű dolgotok.

Don Benitóba megérkezve, Bruno, Valdes és Reiner a fegyvereknek vetette utána magát. Nem volt csekély munka. Senki nem tudott arról, hogy a harcoló csoportoknál levőkön kívül volnának a környéken más fegyverek is. Fernandez, Rodriguez és Fernando pedig az embereket készültek összegyűjteni. Elsősorban is – beszélték meg – megnézik a harcolókat.

Most aztán ott voltak ebben a kis faluban. A nap már magasan állt. Az egymáshoz ragasztott, fehérre, pirosra, barnára festett házakból egymás után léptek ki a harcba induló, különböző korú parasztemberek.

– Ma alighanem végzünk – villantotta a három külföldire hófehér fogsorát az „öreg”, egy szőttes inget viselő kertes gazda, akinek fekete üstökébe fehér szálak vegyültek. – És ha ma nem, hát holnap. Nem, holnap vasárnap. Akkor holnapután. Elkergetjük azt a bandát az őrhelyéről. Hacsak nem kapnak segítséget. Tegnap is . . . tegnap volt a legsikeresebb napunk. Közelharcban agyonvertünk hármat a Guardia Civilek közül. Közülünk csak egy sebesült meg, az is itt van megint a sorban . . .

A gyülekezők között három férfi cséphadaróval jelent meg, többen kiegyenesített kaszát hoztak magukkal. Lehetetlen volt, hogy Fernandez kapitánynak eszébe ne jusson róluk Dózsa György serege. Sóhajtva bámulta őket: meghatók és elképesztők ezek a paraszti jobb sorsért küzdő mai „keresztesvitézek”. A templom lépcsőjén ülve hárman azon vesződtek, hogy az öblös csövön át egész sor öreg puskába tömjék bele töltővesszővel a fojtást meg az ólomgolyót.

– Elöltöltő muskéták – kapkodott levegő után a bolgár Fernando.

„Kurucok ... Rákóczi kurucai közé csöppentem vagy mi!” – most meg erre gondolt Fernandez kapitány.

– Ez ám hatlövetű! – mutatta neki büszkén pisztolyát az „öreg”.

Fernandez kivette a kezéből és elképedten nézegette. A fura jószág bizonyára vénebb volt, mint ő meg az öreg együtt.

– És ez el is sül néha?

– Majdnem mindig. A harmadik golyónál szokott megakadni.

Az „öreg” kislánya ekkor ért oda az elemózsiás tarisznyával.

– Jól van. Mondd meg anyádnak, ma korábban jövünk haza. Megjavítom neki az ól tetejét. Mert holnap aztán a mezőre akarok kimenni.

Fernandez elképedve fordult a Don Benitó-i miliciaparancsnokhoz, aki a faluba elkísérte őket.

Honnan tudja az öreg, hogy mikor lesz vége a harcnak? A lázadókon is múlik valami, nem?

– A Guardia Civil egy osztagával folyik a csetepaté. Azok előretolt állásukat védik. Csendőrök. Csak addig voltak hősök, amíg másnak nem volt fegyvere. Most örülnek, ha a mieink nem nyaggatják őket. Különben besötétedés előtt egy-két órával itt már úgysem kezd senki támadást.

A muskétákat kiosztották. Az „öreg” kezet rázott a három nemzetközivel.

– Amondó vagyok, ne jöjjenek velünk. Minek? Elvégezzük mi ezt. Maguknak már úgysem újság a háború, ha azt mondják: tanult katonák ...

Valóban, ebben a csetepatéban részt venni csak felesleges időpocsékolás lett volna. Erre gondolt Rodriguez, amikor felfohászkodott, hogy: „Ebből nem élünk meg ...” De azért forrón viszonozták az „öreg” kézszorítását, és sok szerencsét kívántak nekik meg társaiknak.

A parasztemberek nyakukba kerítették tarisznyáikat, és csoportba verődve – bár igen hézagosan – nekilódultak a falu szélén emelkedő köves hegyoldalnak. Az „öreg” nem indult el a többivel, hanem kavicsot hajított a legszélső ház egyik ablakára, amelyen üveg helyett lantornaféle feszült.

Az ablak kinyílt, a függöny is szétvonódott, és egy előreugró homlokú, lógó fekete bajszú fiatal férfi hajolt ki, elöl-hátul csúcsos, köztársasági katonasapkában. Meglátva a hegyoldalon ballagókat, gúnyos fintort vágott.

– No, mi az? Megálmodtátok az éjjel, hogy beveszitek Córdobát?

– Ma sem jössz velünk?

– Van eszemben! De lovakat mért nem visztek magatokkal?

– No még ... Hogy meglőjék valamelyiket, és kárunk legyen ... Mire kellenének?

– Lovon kényelmesebb megfutamodni.

Az öreg elkáromkodta magát.

– Szégyellheted magad ... katona létedre! – és utánairamodott csapatának, amely már eltűnt egy vízmosásban.

– Csak *voltam* katona! – szólt utána nevetve a lógó bajszú. A többit bajuszába dörmögte bele: – Most annyira vagyok katona éppen, mint te, csakhogy én veszteg ülök az ülepemen.

A három nemzetközi ismét összenézett. Egyszerre mélyen együttéreztek a szedett-vedett parasztcsapattal. Arcukba szökött a vér, mintha őket magukat bántották volna meg.

– Dezertőr! – mondta ki hangosan Rodriguez.

– Az ... gyalázatos ... – tette hozzá Fernando.

– Talán az, talán nem – felelte fejét vakarva a Don Benitó-i míliciaparancsnok. – Magam sem tudom. Ha elbeszélget vele az ember, nem az a benyomása róla.

Valaki Fernandez vállára tette a kezét.

– Hozzád szólok, *capitan*, mert te nem mondad rám, hogy dezertőr vagyok ...

Kilógó ingben, lábán spárgatalpú vászonpapucsban az a férfi állt előttük, akiről beszéltek.

– Hát mi közöm nekem, meg hát nektek is a parasztok dolgához?

A lógó bajszút úgy elfogta az indulat, hogy hirtelen felkapott egy követ, és abba az irányba hajította, amerre a csapat már régen eltávozott.

– Idehallgass, capitan! Csak ősi ösztönüknek engednek ezek. Úgy harcolnak, ahogy keresztet vetnek a templom előtt, pedig ők maguk kergették el a papot. Hagyományból verekszenek, érted? Itt évszázadokkal ezelőtt az történt, hogy a nyájakat egyszer csak ráeresztették a parasztok kertjeire. Akkor lett ilyen sivár, puszta vidék ez az Extremadura. Télre ugyanis a nyájak mindig lejönnek a *mesetá*ról, ide-oda vándorolnak, új legelőhelyet keresnek. Abban az időben, amiről beszélek, egyik napról a másikra az lett a szokás, hogy mindent lelegelhettek a juhok. A parasztok ugyanis kertészkedtek, a nyájak pedig a papoké meg a lovagoké voltak. Évszázadokig állt a perpatvar emiatt. Száz évvel ezelőtt aztán bevezették a rendet, azt, hogy az országút két oldalán véges-végig kilencven lépés szélességű sáv a juhoké... Már nem bánthattak mindent, csak ezen a csíkon legelhettek. De ez a sáv a kerteket egyszer és mindenkorra elvágta az országúttól. Tudod, capitan, ezért ilyen világtól elesett az extremadurai paraszt. Csakhogy hol van mindez ma már? Ezek mégis most akarnak visszaütni.

– Nem volt elég bajuk manapság is a földbirtokossal? – mordult közbe a milicista.

– A parasztok dolga, az semmi... – fújta tovább a magáét a másik. – Bezzeg Riotinto tudná, hogyan és miért kell harcolni, ha nem egyenesen a fellegekből estek volna a nyakunkba a lázadáskor a mór ezredek...

– Aztán milyennek kellene annak a harcnak lennie, hogy te is kedvet kapj hozzá, camarada? – vetette bele Fernandez a szóözönbe.

A lógó bajszú gúnyosan forgatta a fejét.

– Ezeknek a dinnye a mindenük. Hát tudhatják ezek a dinnyetermelők? A fejükben is dinnyemag van. Pedig itt a réz beszél, nem a dinnye. A réz, a szén, az ólom és a higany! Pozueló környékén, Almadén környékén, Almorchón vidékén, le Riotintóig, a tengerig, a föld itt csupa kincs. Egész Európa ebbe a rézbe, szénbe, ólomba, higanyba szerelmes. Mi meg, akik benne élünk, bele is pusztulunk ebbe a szerelembe. Úgy fognak erre a kincsre gyűlni a fasiszták nemsokára, mint a légy a mézre. Mit ér, ha néhány Guardia Civilt a másvilágra küldenek, amikor egy hónap múlva, két hónap múlva itt úgyis mindent elsöpörnek a mórok. Nem segít ezen semmi. Semmi sem segít! Már olyan harc nem létezhet, amihez nekem kedvem lenne. Kedvem nincs, az oktalan hepciáskodás meg dühíti az embert.

A lógó bajszú messzire nézett, dél felé, Córdoba vagy Sevilla irányába, ahonnan majd a mórok mindent ellepnek itt.

– A dinnyetermelők... Mi az ő keserűségük? Olykor jön egy *avenida,* néha jönnek *langosták*... De az áradás mindig visszahúzódik. A sáskák is, ha már mindent felzabáltak, ami az útjukba esett, továbbállnak. Mind elmúlnak azok a csapások, amelyek a parasztokat érik. Ők csak haragszanak, igazi fájdalmuk nincsen nekik. De a mi nyomorunk Riotintóban – itt elfulladt a hangja –, az állandó volt, és állandó lesz. A mi gyötrelmes fájdalmunk nem múlik el soha.

Azzal mindkét kezével legyintve, visszasietett a házba. Becsapta az ablakot, még a függönyt is összehúzta.

– Ki ez az ember? – kérdezte Fernandez a miliciaparancsnoktól.

– „Riotintó”-nak hívja mindenki, mert folyton a szülőföldjét emlegeti. Rézbányász. *Dinamitéró.* Vagyis, aki a kőzetet robbantja dinamittal.

Fernandez szeme előtt más csontos, kiugró homlokú arcok vonultak el, de lógó bajszuk szőke színű, rőt meg gesztenyeszínű volt. A magyar bányákban is akadnak ilyen fogékony, de elhanyagolt lelkek. Értelmesek és szenvedélyesek. Magukra hagyatottságukban az eszük néha ferde vágányra siklik. Még érintetlen kincsei a bányáknak, akár a fel nem fedezett telér ki nem rostált érce. Elérni és rendbeszedni őket... De kinek volna erre most itt ideje? Pedig érdekes, értékes ember. Mai állapotában hagyni veszedelmes...

Hirtelen felkapta a fejét.

– Mit mondasz? Ez a bányász dinamitéró?

Fernandez kapitány maga elé meredt.

– De hisz számunkra akkor különösen fontos ember...

2

Don Benitóban szívesen látták a hat nemzetközit. Esténként sokan felkeresték őket szállásukon. Ezek az esti beszélgetések lassanként rendszeres összejövetelekké váltak. A látogatók bort hoztak magukkal, a szomszéd városka, Villenueva de la Serena híres vörös borát. A csőrös cserépkorsót, a *porrónt* odaállították az asztal közepére, hogy kedélyesebb legyen a beszélgetés. A Don Benitó-iak akár egész éjszakán át szívesen elüldögéltek, a világ soráról faggatva a külföldieket. Hogyan élnek más országokban az emberek? És hogyan kellene élniük? Mit hoz majd a köztársaság Spanyolországnak, ha végzett a lázadással, és igazán megerősödik? Milyen külföldi erők állnak a lázadók mögött? Honnan szerzik Francóék a katonát, fegyvert, repülőgépeket? Mohón szívtak magukba minden felvilágosítást. És nem győztek örvendezni, hogy a távoli országokból jött elvtársak nemcsak hogy segítik a harcukat, hanem még okosítani sem restek őket.

Egy-egy ilyen beszélgetésre néha Riotintót is sikerült elcsalogatni. Ott ült, két öklére támasztotta az állát, vagy lobancos bajszával játszadozott. Ha megkínálták, mindig félretolta a porront, s ez sértette a derék Don Benitó-iakat.

Az esti beszélgetések sok önként jelentkezőt szereztek a felállítandó osztagnak – bár vállalkozó amúgy is szép számban akadt, parasztok is, munkások is. Csak a fegyverekkel volt baj. Heverő fegyvert alig találtak. Szert tettek két rozoga géppuskára (amelyeket még meg kellett javítani, úgyhogy kénytelenek voltak felcsapni fegyvermesternek is) és vagy harminc hadipuskára – mindössze ennyit szerezhettek. Az ismétlőfegyverek egy részét az „öreg" csapata és a környéken működő hasonló csoportok zsákmányolták a Guardia Civiltől, és szívesen átadták nekik. A nemzetköziek még mindig nem látták tisztán, hogyan tudnák hamarosan nyélbe ütni a dolgukat. Mindenesetre a jelentkezőkből megalakították az osztagot. Az „öreg" és néhány legalkalmasabb embere is felcsapott. Beöltöztették őket: megkezdték a kiképzést. Addig, amíg elkezdhetik a robbantásra kioktatni katonáikat, Fernandez kapitány nagyon szerette volna a szakképzett dinamitérót, Riotintót is beszervezni.

Csakhogy Riotintóval egyelőre nem sokra jutottak. Ha a dinamitéró eljött az összejövetelre, nem hallgatott senki szavára, csak a magáét fújta, ami nagyjából így hangzott: tenni vagy valamit kell, vagy inkább semmit. Harminc ember hadipuskával meg két rozzant gépfegyverrel alig ér többet a muskétás szabadcsapatnál. Ő látta a mórokat, tengernyien voltak, ördögien felfegyverezve. Hiszen ha nem úgy lett volna... Minden alkalommal, amikor ideért: „ha nem úgy lett volna..." – felugrott, két kézzel legyintett, sarkon fordult és elment. Fernandez meg az „öreg" töprenghettek rajta, hogyan tudják legközelebb megint odaédesgetni.

Egy alkalommal ismét eljött, s most először fordult elő, hogy a mások beszédére kinyitotta a fülét, fel is melegedett egy kissé, de végül elrontott mindent.

– Jó, jó, értem én! – kiabálta, a porrónt szokás szerint elhárítva magától. – Nekem nincsen szükségem borra ahhoz, hogy gyorsabban keringjen a vérem. Belátom, hogy ami hiányzik, azt még elő is lehet teremteni. És hogy nem minden a fegyver, a szív is számít. Tiszteletre méltó dolog, hogy proletártestvéreink a világ minden tájáról idejönnek hozzánk segíteni. De miért, hogy csak a proletárok, hogy nekünk mindenből csak a szegénység jut? Hát a hatalmas demokrata országok hol vannak? Azt mondjátok: a francia kormány alamuszi politikát folytat, mert fél Hitlertől. De ha Hitler belegyalogol a tengerbe, a víz neki is a szájáig ért, és ezután már ő sem masírozik egy tapodtat se tovább, se Angliába, se Amerikába... hát hol vannak ezek? Mindig rájuk hivatkoztunk, amikor arról beszéltünk, hogy miért nincs minálunk is demokrácia. Az ő kormányaiknak csak egyet kellene toppantaniuk, és Franco a mórjaival meg sem állna a Szaharáig. Csak a szegények segítenek nekünk, amikor pedig a demokrata államok a leggazdagabbak a világon. Ha ők tennének valamit, én is azt mondanám, tegyünk.

„No – gondolta Fernandez –, most megfoglak!"

– Amikor a lázadás kitört – kérdezte csendesen –, miért ragadtál fegyvert a köztársaság oldalán?

– O, micsoda kérdés! Nem azért, mert a mi mostani zászlónk színesebb, mint volt a királyság alatt, és én is, akár az asszonynép, amikor a főkötőt választja, mindjárt a tarkább után nyúlnék. Sőt, ha már arról van szó, nekem az egyszínű a legkedvesebb. Riotintóban már nyílt utcán hordozhatták a vörös zászlót, ha tudni akarod. Megnyílt a jövője a munkásnépnek.

– Helyesen mondod. Csak most aztán vedd figyelembe a következőket: Anglia jelenlegi miniszterelnöke Neville Chamberlain. Ahol neked jobb a sorsod, ahol megnyílik a jövője a munkásnépnek, ott a tőkéseknek megcsappan a profitjuk. Hát most véleményed szerint mit kíván inkább az angol miniszterelnök: azt, hogy Riotinto a köztársaság vagy pedig Franco kezében legyen? Amikor a riotintói réz kiaknázásában komoly érdekeltsége van a hatalmas londoni Rotschild-bankháznak, és személy szerint magának Neville Chamberlainnek is?

Riotinto kétségbeesetten kapott a bajuszához.

– Akkor meg éppen mit tehetünk, ha mindenki ellenségünk?

– A háború folyik. Madrid ellenáll. Most nem az a kérdés, hogy sokan vannak-e ellenünk, hanem az, hogy kell-e a proletariátusnak védelmeznie azt a jövőt, ami megnyílt előtte.

Riotinto – először, amióta ismerték – elcsendesedett. Le volt fegyverezve.

Ekkor a csendben megszólalt egy vékonyka hang.

– Ti sokat beszéltek. Alig értem. Olyan szép. De miért nem mondjátok meg Riotinto bácsinak: azért kell harcolni a lázadókkal, mert harcolni kell!

– Te is itt vagy, kicsi Pedro? – nézett körül Riotinto. Majd elhúzta a száját: – Fityfiritty. Ez is beleszól.

– Nem szólok bele, Riotinto bácsi, hát nem hallgattam eddig? De hát anyukám, apukám nem harcoltak? Sírtam, ne menjenek el, úgy dörög meg füstöl, lángol. De anyukám megmagyarázta: „Muszáj, mert harcolni kell, fiacskám!” Ez természetes. Hősi halottak lettek, ez természetes.

– Látjátok – dörmögte Riotinto. – Ennek a szegény gyermeknek is belepusztult mind a két szülője . . .

– Dehogyis pusztultak el – kiáltott fel Pedro, aki egy szájával lefelé fordított vödrön ült.

– Hát meghaltak.

– Hogy mondhatsz olyat, hogy meghaltak?! Hősi halottak lettek! Ugye? – nézett körül a kisfiú biztatásra várva.

A Don Benitó-iak bólogattak.

Pedro bogárszemű, göndör hajú, vézna, picike gyerek volt. Nem is emlékeztek rá, melyik este surrant be először. Egy mukkot se szólt soha, nem is lábatlankodott, hát megtűrték. Csak üldögélt, és hallgatta őket. Tekintetét egyik arcról a másikra hordozta, s a szeme olyan volt, mint fekete kaláris egy gyászoló asszony gyöngysorában.

– Tizenkét éves ez a gyermek – mutatott rá Riotinto. – Hát nem akkorka, mintha csak nyolc volna? A réz áldozata ez is... Vájtuk a rezet, de úgy éltünk, hogy azt mondhatom, nem sokat vesztett a szüleivel. Jó szót, azt adhattak neki, de ételt alig.

– No hát nem kellene akkor neked is foggal-körömmel harcolnod az ilyen élet ellen? – vágták oda a bányásznak csaknem kórusban a Don Benitó-i parasztemberek.

Riotintónak arcába szökött a vér. Teljesen kihozta a sodrából ez a támadás.

– Majd ti fogtok engem tanítani! Ti sohasem éheztetek. A gyermek árván is jobban megél itt, mint odahaza nálunk, a szüleinél. Tudjátok is ti, mi a keserűség, meg hogy mit kell csinálni azellen, dinnyefejűek!

– Mit gúnyolsz te minket?! – paprikázódott fel az „öreg". – Már az is ok a gúnyolódásra, hogy eltartjuk a kis földidet, akihez nincsen semmi közünk?

– Lám, felhánytorgatjátok, zsugoriak! – ugrott fel Riotinto. – Ugye, hogy nem tudtok együtt érezni velünk? De ne is legyen semmi gondotok a mi keserűségünkkel. Amíg mi éheztünk, ti mindennap telizabáltátok magatokat!

Az „öreg" is felpattant.

– Tehetünk mi arról, hogy a te híres rezedet nem lehet megenni? Hát megettük a termésünket. És még mi maradt az élethez nekünk? Ruhára jutott tán? Házunkra rendes fedél került? Tellett a gyerekeinknek ábécére? Mink meg ezért dolgozunk ezen a nyomorult köves földön látástól vakulásig?

A nemzetköziek közbevetették magukat. Fájdalmas volt hallgatni az igaztalan vitát a kétféle nyomorult: a szegényparaszt és a kisemmizett munkás között. De az „öreg" mindenkit túlkiabált.

– Rézvakaró!

Majd meg Riotinto:

– Dinnyések! Dinnyemag van a fejetekben! – és két kézzel legyintve elrohant.

Viselkedése aznap elrontotta a hangulatot. A látogatók mind felkerekedtek, és puha papucsaikban kifelé csoszogtak.

– Ne is hívd ide többé a dinamitérót – mondta Fernandeznek az „öreg". – Vagy ő, vagy mi.

Egy másik férfi sötét tekintettel fűzte hozzá:

– Jó, hogy nem állt be az osztagunkba. Most akkor mi kilépnénk onnan. Ilyen emberrel nem harcolunk együtt.

A nemzetköziek kikísérték vendégeiket, s közben igyekeztek megnyugtatni őket. Amikor visszatértek szobájukba, Pedrót pillantották meg. A kisfiú felült az egyik ágy támlájára, onnan felérte az asztalt, s most nagy komolyan könyökölt rajta. Őróla bizony mindenki megfeledkezett.

– Hát te nem mentél velük? Most aztán nem félsz a sötétségben hazamenni? Merre lakol?

Pedro nem emelte fel ökléről az állát.

– Én itt maradok. Felhányták, hogy eltartanak...

Miután itt, Spanyolországban a kapitányt *Pedro* Fernandeznek hívták, hát a gyereket „kis Pedró"-nak szólították ezután. Mert valóban ottmaradt náluk. Szállásukon hált, az osztaggal étkezett. Az osztag fia lett. Átalakítottak neki egy katonaruhát. Göndör fejére elöl-hátul csücskös katonasipkát kapott. Mivel nagyon vágyott reá: egy ócska flintát is – amit elsütni persze nem lehetett –, hisz az ilyenből akadt itt elég. Nem volt éppen könnyű jószág, de a kis Pedro boldogan és büszkén cipelte. A hat internacionalista nagyon megszerette a kis árva, borzas hajú gyereket. „Kijárt velünk a gyakorlótérre is. Ki- és bevonuláskor a csapat végére állt, és igyekezett lépést tartani. De akárhogyan nyújtogatta lábát, csak lemaradt, s akkor futással érte be sorainkat." Így emlékezett meg huszonhárom esztendővel később a kis Pedróról a nagy Pedro – ekkor már Cséby Lajos nagykövet.

A kis Pedro addig könyörgött, amíg ő is elkísérhette Fernandez kapitányt, amikor az Riotintót felkereste a szomszéd falucskában.

A nemzetköziek ugyanis – mind a hatan – úgy vélekedtek, akárhogy, akármint, de a bányászt meg kell nyerni az ügynek. Egy bányásznak itt a helye! S az osztagnak mindenképpen szüksége van dinamitéróra.

A hátsó kiskerten át léptek be a faluvégi házba. Fernandez a gyereket kint hagyta az udvaron, a bányász lakásának hátsó kis ablaka alatt, tréfásan azt mondta neki: „Te most itt őrködöl" – mert másképp nem tágított volna tőle a fiú. Erre a szóra a kis Pedro kihúzta magát, flintájának tusát a földre dobbantotta, és úgy állt ott, kissé megdöntve csövénél a fegyvert. Többé a világ minden kincséért el nem mozdult volna erről a helyről.

Fernandez azzal az ürüggyel állított be a bányászhoz, hogy tanácsra van szüksége. Őszintén megmondta neki, mi az igazi tervük az osztaggal. Hogy ez a csapat be fog lopakodni az ellenség vonala mögé, és ott néhány érzékeny helyen felrobbantja majd a vasútvonalat.

– Hm... úgy? – dünnyögte vállát vonogatva Riotinto, de felcsillant a szeme. – Csakugyan? Így nem lesz olyan könnyű felmarkolni gyilkoséknak az ólmot, a higanyt, a szenet – sóhajtott. – A rezet, azt sajnos már megszerezték.

Aztán legyintett.

– Képzelem, milyen robbantók kerülnek ki majd a dinnyések közül...

Fernandez azt válaszolta, hogy sajnos, ehhez a mesterséghez ő maga is csak félig-meddig ért. Hisz éppen azért akar a dinamitérótól néhány szakmai titkot megkérdezni.

Riotinto izgatott lett. Felugrott az asztaltól, csetlett-botlott a kapitány körül. Hogy felindultságát rejtse, gúnyos nevetéssel kérdezte:

– Hát milyen parancsnokokat képeznek ki a ti Magyarországotokban?

– Kőművesből tiszt... Magyarországon? Ugyan, hogy gondolod ezt. A Szovjetunióban, az emigrációban lett belőlem katona – de itt aztán az ügy érdekében füllentett egyet: – De gyalogos, és nem utász. Így aztán nem szakmám nekem ez a munka.

– De hisz akkor tán még a töltet adatait sem tudod kiszámítani! – kiáltott fel Riotinto.

A kapitány tette magát, hogy dehogy tudja, sohasem hallott ő arról.

– Idenézz! – Riotinto papírt és ceruzát ragadott elő, és nagy buzgalommal igyekezett beavatni Fernandezt a gb^3-képlet titkaiba. Majd pedig különböző példákon óhajtotta kipróbálni, megértette-e a magyarázatát.

Fernandeznek mindez a kisujjában volt. Nem kevéssé esett nehezére, hogy a töltési együtthatót következetesen összetévessze a legkisebb ellenállás távolságával, s hogy egyáltalán, a végeredményt minden lehető módon – rosszul számítsa ki. Riotinto először önelégülten nevetgélt, majd váratlanul bosszankodni kezdett, a bajuszát tépdeste mérgében. Fernandez örvendett, hisz éppen azt akarta elérni, hogy a bányász az ügy érdekében kétségbeessen.

A kis Pedro ezalatt továbbra is kint állt a hátsó ablak alatt. Hozzá még igen büszkén, hogy a flintájával így feszíthet. Azt fájlalta egyedül, hogy az olajfák sűrű lombja miatt nem láthatja őt senki. Odaadó őrködésének azonban egyetlen tanúja mégis akadt. Egy fiatalember settenkedett be hozzá a kertbe. A kis Pedrót meglepte, hogy megjelent. Aki csak egyszer is látta ezt a figurát, soha nem felejthette el: hiányzott az egyik fülcimpája. A kisfiú sokszor látta már a hibásfülűt, mert az majd mindig az osztag nyomában járt. De ezt csakis a kis Pedro vette észre: ő menetelt az osztag legvégén, és ő volt a csapatból az egyetlen, akire a parancsnokok egyike sem szólt rá, ha jobbra-balra forgatta a fejét. A kis Pedro azon csodálkozott, hogy ez a Don Benitó-i ember most egyszerre előtte terem ebben a faluban is.

A hibásfülű megállt az olajfák között, és így szólt hozzá:

– Ennél-e *tortillát*, Pedro? Nézd, hoztam neked.

A kisfiú bámult azon, hogy ez az ember mindenütt ott van, de mert a krumplival töltött palacsintát – ezt hívták tortillának – nagyon szerette, azon már nem is álmélkodott, hogy a hibásfülű éppen az idegen kertben kínálja neki a tésztát. Inkább a váratlan dilemmán törte a fejét, mert arról szó sem lehet, hogy elmozduljon onnan, hogy jobbját ne nyugtassa a földre támasztott flinta csövén, vagy hogy feszes bal kezét elvegye a nadrágvarrásról... hogy az őrszem pózából bármit is engedjen.

– Köszönöm, bácsi. De akkor adogasd a számba, mert én vártán állok itt.

Csak ez kellett ennek a fiatalembernek! Gyorsan odalépett, aprókat tört a tortillából, s úgy etette a tenyeréből a gyereket, mint egy madarat. Közben cimpátlan fülét ugyancsak nyújtóztatta a nyitott ablak felé.

Odabent Riotinto már egészen kijött a sodrából. Még magyarázgatott, de éktelen dühösen.

– Mondtam, ember, vedd figyelembe, hogy a talaj összetételének együtthatója egészen más, ha talpfát és sínt akarsz robbantani! – végül két kézzel legyintett, és elfújta Fernandez ceruzája alól a csupa hibás számítást tartalmazó papírlapot.

Majd elcsendesedve ingatta a fejét.

– Nem megy ez, capitan. Ebből így bizony nem lesz semmi! De azért én segítek rajtatok. Holnapután este ott leszek tinálatok, a szállásotokon. Ne tarts te semmitől. Majd meglátod, mit jelent az, ha egy riotintói banyász azt mondja: segítek.

Mire Fernandez az elért eredménnyel többé-kevésbé elégedetten kilépett az ajtón, a kis Pedro már elfogyasztotta a tortillát, a hibásfülű ember pedig eltűnt.

A kisfiú tisztelgett, s a flintát vállára vetve követte a kapitányt a keskeny kerti úton a kapu felé. Fogalma sem volt róla, hogy mint őrszemnek még egy tortilla elfogyasztásáról is be kellene számolnia.

– Tehát ott leszek holnapután – búcsúzott a kapuban Riotinto.

A bányászt azonban a megbeszélt napon hiába várták. Egészen más vendég jelent meg, szerencsére nem egyenesen az ő szállásukon.

Aznap este, amikor Riotintónak kellett volna eljönnie, egy félelmetes dongó: olasz repülőgép keringett, körözött hosszasan Don Benito egén. Néhány bombát is lehajított, s azok fülsiketítő robbanások közepette szaggatták fel közelükben a dinnyéskert talaját. Másnap délelőtt ugyanez megismétlődött. Jött az olasz masina, s ezúttal a gyakorlótér közelében potyogtatott el néhány mennydörgő, sárgás füstöt okádó „szeretetcsomag”-ot. Soha eddig nem volt bombázás Don Benitóban.

– Nem zúgolódnak ellenünk az emberek? – kérdezte Rodriguez, a mexikói, felkeresve a miliciaparancsnokot.

– De elvtársak, tiellenetek …

– Nyilvánvaló, hogy az ellenséges gép miattunk jött ide, és a fasisztáknak az a céljuk, hogy ellenünk hangolják Don Benito lakosságát.

– Hát igen... – ismerte el erre a parancsnok. – Nem akarlak megbántani, de valóban ágálnak egyesek. Majd elhallgatnak. Szomorúbb az, hogy akadt áruló, aki a jelenléteteket tudtára adta az ellenségnek.

A milícia parancsnoka tevékeny ember volt, mindenáron el akarta csípni az árulót, s értelmes ember is, tehát így gondolkodott: a fasisztáknak sem lehet annyi repülőgépük, hogy minden egyes helységet bombázzanak, ahol csak egy köztársasági osztag gyakorlatozik. Ha repülőgépet küldtek ide, akkor az ellenség már azt is tudja, hogy ez különleges osztag, amelytől jóval több tartanivalója van, mint általában harminc főnyi sorkatonától. Megkérdezte hát Rodrigueztől: tudja-e valaki a csapat tagjain kívül, hogy mi az osztag igazi feladata?

– Csak a dinamitérónak van tudomása róla, senki másnak. Megígérte a segítségét, de még nem jelentkezett. Azt hiszem, őrá mégsem kell gyanakodnunk. Rigolyái ellenére nem olyan ember benyomását kelti.

A parancsnok ugyanígy vélekedett. Riotinto nem is akarna... no és hogyan is tudna közölni ilyesmit az ellenséggel? Hosszasan beszélgettek még a mexikóival, de nem találtak egyetlen pontot sem, ahol a nyomozás megvethette volna a lábát.

A milicista azonban akkurátus ember is volt. Amikor Rodriguez eltávozott, két nyomozóját abba a faluba menesztette, ahol a menekült bányász lakott.

Aznap este pedig megjelent a szálláson Riotinto. Mostanában már kevesebben jöttek össze itt, hárman-négyen, csakis osztagbeliek. A rézbányász ötödmagával állított be, s áradt róla a megelégedettség.

– Ezt a négy embert is magammal hoztam, capitan. Ez az ősz itt, kőfejtő, a másik három hídépítő, de mind a négy: dinamitéró. Tudják, miről van szó, vállalják a dolgot. És most már én is, capitan. Mert amit ti terveztek, az komoly dolog.

S Fernandez elé tartotta kemény markát a bányász.

Az „öreg" és a vele levő többi osztagbeli parasztember hamarjában azt sem tudta, bosszankodjon vagy örüljön, amikor ezt a parolát látta. Mert bár Riotinto nagyon megsértette őket, a közös cél szempontjából mégsem volt csekélység szert tenni öt emberre, akiknek kisujjukban van a robbantás tudománya. Őket bizony attól egyelőre a hideg is kirázta. Sötéten hallgattak hát, úgy, mintha nem látnának s nem is hallanának semmit, a rézbányász egyetlen békülékeny szavára vártak. Hanem azt is érezte minden jelenlevő, hogy, miután ennyire kivágta a rezet, ettől a kemény fejű embertől aligha lehet elvárni bármi engedékenységet. Így aztán a szobát egyszerre töltötte be a diadalmas ünnepélyesség és a haragos feszültség különös keveréke, mintha éppen most volna várható a villámcsapás is, amikor a nap tündöklően kisütött. Riotinto nem vett tudomást erről a sajátos hangulatról. Csillogó tekintettel, mellét kidüllesztve magyarázta:

– Mind velem voltak ezek az emberek, amikor a lázadás kitörésekor küzdöttünk a fasisztákkal. És ne gondoljátok ám, hogy könnyen vertek szét bennünket, de hát annyi volt a mór, mint az ömlesztőn Riotintóban a kődarab. Ez a barátom – mutatott az ősz kőfejtőre – kommunista, ő is menekült, azóta itt él nem messze. Ezt a másik hármat pedig Almorchónból hoztam, az ám, a megszállt területről. Odavalók, ott búcsúztak el tőlünk, amikor kénytelenek voltunk szétoszolni, ott rejtőzködtek azóta. Odaát voltam értük!

A három fiatal férfi meg az ősz kőfejtő – egyformán sápadt, hallgatag emberek – végigkezeltek a hat nemzetközi önkéntessel meg a parasztokkal; a szobában uralkodó visszás hangulatból láthatóan semmit sem vettek észre.

Az „öreg" a cserépkorsót a kommunista kőfejtő elé tolta, aki megköszönte a kínálást, és tisztességtudóan ivott az italból, úgy, ahogy a porrónból szokás, magasra emelve azt és ügyesen szájába irányítva a merész ívben ömlő borsugarat; majd sorra járt a korsó az emberek kezén. Úgy tetszett, itt az alkalom a békülésre. De Riotinto, amikor odanyújtották neki, most is elhárította a porrónt.

– A bányász sok port nyel, le kell azt öblíteni. De nekünk Riotintóban sohasem telt a bérünkből, csak vízre. Nem úgy, mint nektek, Hát menjetek a csudába vele!

Kényelmetlen csend támadt. Vihar előtti csend. S a villám mégis egészen máshonnan csapott le, mint ahonnan bárki is várta volna.

A csendben élesen megnyikordult az ajtó. A milíciaparancsnok lépett be két emberével.

– Hol tartózkodtál az utóbbi napokban, Riotinto?

A hideg, felelősségre vonó hangra a rézbányász haragosan felvonta a szemöldökét.

– Odaát voltam gyilkoséknál. Néhány hasznos embert hoztam magammal – majd Fernandezre pillantott. – Nem volt olyan könnyű onnan visszajutni, ezért késtem egy napot – s aztán a milicistára bámult. – Hát beléd mi ütött? Hogyan beszélsz velem?

– Szóval odaát voltál. Majd megnézzük az embereidet is. Engedélyt miért nem kértél, hogy átmehess?

– Kell is nekem a te engedélyed! – legyintett a bányász.

A milíciaparancsnok revolvertáskájára tette a kezét, és ridegen közölte, hogy Riotintót társaival együtt őrizetbe veszi, mert a történtek után alapos a gyanú, hogy a rézbányász árulása hozta Don Benito nyakára a fasiszta bombázógépeket.

– Árulónak mersz nevezni? – hördült fel Riotinto, és meg akarta ütni a parancsnokot, de az „öreg" és még három parasztember azon nyomban lefogta. Látszott rajtuk, örvendenek, hogy végre reátehetik a kezüket.

– Ne indulatoskodj! – szólt az ősz kőfejtő is. Odalépett a parancsnokhoz. – Őrizetbe vehetsz engem, ha akarsz, ámbár kommunista vagyok. A faluban majd igazolnak. Én nem voltam Riotintóval odaát, de jól ismerem a bányászt meg ezt a másik hármat. Gyanú nem fér egyikhez sem. Ellenben kár volna hosszadalmas vizsgálattal az alkalmas időt elpazarolni. Hallgassátok csak meg ezeket az odaátról jötteket... Az osztagra nagy szükség van, mégpedig mielőbb! Peñarroyát, azt mondják, a fasiszták ellátó bázisul építették ki. Tudjátok, mit jelent ez? Hogy máris készülnek kinyújtani felénk a csápjaikat s akkor Madrid felé is. Pedig a fővárost eléggé szorongatják úgyis.

A milíciaparancsnok hosszasan méregette a kőfejtőt, s úgy látszik, az bizalmat keltett benne, mert láthatóan tétovázott.

A kis Pedrónak, aki az ablak alatt, a felfordított vödrön ülve szurkolta végig ezt a jelenetet, kő esett le a szívéről. Megkönnyebbült, s csak most figyelt fel egy megismétlődő külső neszre. Kilesett az ablakon, majd kiszaladt.

Ekkor az „öreg" szólalt meg méltóságteljesen, de kérlelhetetlenül.

– Márpedig ebben az emberben – mutatott vaskos ujjával a rézbányászra – gyűlölet él mi irántunk. Tűzbe merném tenni a kezem, hogy ő volt az áruló!

Riotinto, aki közben kiszabadította magát, erre megrázkódott, és vörösre gyúlt arccal, keresztbe tett öklét a milicista felé nyújtotta, mutatva, hogy bilincselje meg.

– Csak rajta! Ezt jól kifundáltátok! Ha éjszaka hátulról leszúrtatok volna, tisztességesebbnek tartanálak benneteket!

A kis Pedro közben visszatért, vödréhez sompolygott, és tortillát harapdálva, izgatottan hallgatta tovább a vitát.

– Nem tehetek róla, Riotinto – mondta a milicista kis gondolkodás után. – Minden ellened szól. Ezekben a napokban engedély nélkül odaát voltál. Mindig is kinevetted azokat, akik folytatni kívánták a harcot. És ráadásul az osztag tagjain kívül te vagy az egyetlen, aki ismered a csapat igazi rendeltetését – a nemzetköziekre pillantott, szerette volna arcukról leolvasni a véleményüket.

– Mi nem akarunk befolyásolni, s a gyanúokok nyomósak – jegyezte meg töprengve Rodriguez. – De nem ... mégsem tudjuk elhinni a dolgot. Ez azonban csak érzés, amelyet érvek nem támasztanak alá ...

Ekkor nagy csörömpölés hasított a feszült hangulatba. A vödör kicsúszott a kisfiú lába alól, amint reáhágva megint kinézett az ablakon, s valami őt izgató látnivaló miatt a párkányt eleresztve göndör hajába kapott. Bosszúsan rápisszegtek a kis Pedróra, de az üres tekintettel bámult vissza rájuk, majd a vödröt felállítva megint felkapaszkodott. – Mit keres ez még mindig itt? – motyogta halkan.

– Valóban, én mindenről értesültem – mondta most elcsendesülve, főbe ütötten Riotinto. – Azóta azonban semmi más gondolatom nem volt, csak az, hogy segítsem az ügyet. De végezzünk, nem szeretem a sok papolást – és keresztbe rakott öklét ismét odatartotta a parancsnok elé.

A nyomozók közrevették a bányászt és azokat, akiket magával hozott.

A kis Pedro lelkében nagy zűrzavar támadt, hogy eközben odakint elosonni látott egy jól ismert alakot.

3

A kusza história másnap, a kisfiú jóvoltából váratlanul kibogozódott.

– Mit koslattál te folyton, mit lármáztál a vödörrel? Micsoda viselkedés ez, hallod? – kérdezte a kapitány a gyerektől, miután a milicisták Riotintót és társait elvezették.

– És mit majszoltál? – gyóntatta Fernando, a bolgár.

– És mit nézegettél az ablakban? – faggatta a mexikói Rodriguez. – Eddig mindig rendesen viselkedtél, most meg éppen akkor zavarogsz, amikor az ember idegei úgyis pattanásig feszülnek.

A kis Pedro bűnbánóan lehajtott fejjel adott számot arról, hogy a hibásfülű férfi állt az ablak alatt. Eleinte értette, mit keres ott, hisz megint tortillát hozott neki, de továbbra se tágított. Erre aztán a kisfiút beszámoltatták az összes alkalmakról, amikor a hibásfülűtől tortillát kapott.

– Nemhiába az osztag katonája vagy, kis Pedro, végül is nagy szolgálatot tettél nekünk. De jegyezd meg, hogy a katona, ha valami különöset észlel, rögtön jelenti kérdés nélkül is.

Nagyot nézett a milícia parancsnoka, amikor Fernandez kapitány felhívta figyelmét a hibásfülűre. Ismerte ő azt a figurát. Különös, de pillanatnyilag szükséges foglalkozása volt: a milícia engedélyével átjárt a megszállt területre, titokban élelmiszert szállított oda, hogy ellenében nélkülözhetetlen iparcikkeket hozzon. Szóval busás jövedelemért életveszélyes mesterségre adta magát, ami illett is egy ilyen városszerte ismert verekedőhöz. (Ez utóbbi miatt hiányzott a füléből egy darab.)

– Nyomorult! – dörmögte sötéten a milicista, de ugyanakkor meg is könnyebbült a lelke.

Két órával később a hibásfülű bevallotta árulását. Riotinto pedig négy társával együtt a milícia fogdájából egyenesen a gyakorlótérre sietett.

A parasztemberek többé nem emeltek szót a rézbányász ellen. Igaz, hogy nem vonta vissza sértéseit, de utóvégre ők meg árulással vádolták. Így hát egyik fél sem tett szemrehányást, s egyik sem kért bocsánatot.

A robbantó kiképzés a dinamitérók segítségével ugrásszerű lendületet vett. A legjobb oktatónak Riotinto bizonyult. De néhány nap alatt nemcsak az derült ki, hogy a szakmájának minden csínját-bínját remekül érti, hanem az is, hogy határozottan katonás és igazán vezetésre termett ember. Csakhogy ügyességének és hasznosságának tudatában továbbra is fenn hordta az orrát. Mint oktató nyersen és kérlelhetetlenül bánt a parasztlegényekkel. A hibázókra gőgösen ráförmedt, és gúnyosan kinevette őket. Ha pedig valaki kifogásolta a viselkedését, feldöfte a tekintetével.

– Majd ha én is rosszul csinálok valamit, akkor szóljatok!

Márpedig ő minden feladatot jól, sőt pompásan hajtott végre. Egyenruhája ragyogott a tisztaságtól, elsőnek jelent meg a sorakozón, gyakorlat közben nem gyújtott cigarettára, mint – minden feddés ellenére – általában a többiek. Az egész osztagban – az ősz kőfejtőn kívül – ő volt a legfegyelmezettebb. Valamennyi fegyver kezelését egy-kettőre elsajátította, s még a lovaglásban is túltett a parasztembereken.

Csak akkor érezte magát láthatóan kényelmetlenül, amikor rögtön az első alkalommal kiderült, hogy Fernandez kapitány kitűnően ért a robbantáshoz. Sohasem beszélt arról a délutánról, amikor a gb^3 képletet „eredménytelenül" magyarázta neki.

Most már minden úgy ment, mint a karikacsapás. Nyugodtan előkészíthették első akciójukat. Elhatározták, hogy a vasútvonal egy részét Peñarroya és a köztársasági terület közötti szakaszon fogják elpusztítani, mégpedig egy éles kanyarban, ahol a pálya helyreállítása a nehéz terepviszonyok miatt a lehető leghosszadalmasabb munkát rója majd a fasisztákra. Két Don Benitó-i legénnyel és az egyik almorchóni dinamitéróval Riotintót küldték ki, hogy terepszemlét tartson a helyszínen.

Azon a két napon, amíg a felderítők – s így a bányász is – távol voltak, természetesen több szó esett Riotintóról, mint valaha. Az osztag tagjai nyíltan beszéltek kellemetlen tulajdonságairól. A gyakorlat egyik szünetében az „öreg" elégedetten állapította meg, hogy a kőfejtővel meg a hídépítőkkel és a már kezdettől hozzájuk csatlakozott többi munkásemberrel valósággal egy testté vált az osztag. Kölcsönösen becsülik és tisztelik egymást. De – s ezt haragosan tette hozzá – a rézbányász még mindig megveti és újból és újból meg is sérti a parasztembereket.

– Ha nem néznénk a köztársaság érdekét, bizony már megkapta volna a magáét...

Fernandez kapitány csalódottan jegyezte meg:

– Nem tud az ember rátalálni a jelleme nyitjára. Gyakran igazi camarada, máskor meg elfogult bugris. Fegyelmezett és fegyelmezetlen, eszes és vak egyszerre. Azt reméltem, feloldódik a közösségben, de még mindig rátarti, önhitt.

– Pedig egyik sem – védte a kőfejtő Riotintót. – Most ő nem az, aki valójában. Háborog a lelke. De majd megnyugszik – a kőfejtő a kapitányra nézett. – Nem találjátok a jelleme nyitját? No, majd én megmagyarázom. Egyszer már úgyis el kell mondani nektek Riotinto történetét.

A kőfejtőnek láthatóan nehezére esett, hogy beszéljen erről. Elrévedt tekintete nagy szomorúságot fejezett ki, kérges kezével szívét tapogatta.

– Hallottatok már kasztanyettát, amely úgy csattog, de olyan sebesen, ahogyan a csalogány csattog, a pacsirta trilláz? Képzeljetek el egy gyönyörű, kedves, tűzről pattant kis teremtést, aki a legjobb táncos a *fiestán*... Ilyen volt lánykorában Riotinto felesége, és ilyen maradt asszonykorában is, csak akkor varázslatos kasztanyettája már csupán lagzikon csattogott. Az efféle istenteremtéseivel mindenki egy fokkal jobban bánik, mint más emberekkel, még a leggonoszabb munkavezetők is. A kis asszony azt hitte, hogy az ő életük különb lehet, mert a férjével is egy fokkal jobban bántak, mivel az meg oly jól értett a szakmájához. De mennyi az „egy fokkal jobban" a riotintói bányász életében? Egy árnyalat, amit csupán mi veszünk észre. Az asszony ehhez a kis előnyhöz mégis foggal-körömmel ragaszkodott, mindent attól remélt. Hanem az ura harcos természet volt, nagyon vonzódott hozzánk, jobban bízott a munkásösszefogás erejében. Hát az asszonyka könnyekkel, veszekedéssel – de leginkább könnyekkel mégis – rávette, hogy maradjon távol minden megmozdulástól. „Beszélhetsz, de ne tégy semmit!" Szerelmükre eskette meg. hogy így viselkedik. A férfinak nagy keserűséget okozott ez az ígéret, eskü, de állta a szavát. Beszélni beszélt, morgott, szitkozódott, s mindig a mi javunkra szólott, de a tettől távoltartotta magát. A lázadás napján azonban Riotinto rádöbbent, hogy most aztán akárhogy is: cselekedni kell! Aznap rögtön jelentkezett a munkásosztagunkba. Együtt verekedtünk; mondhatom, bátor volt, rettenthetetlen. De alulmaradtunk. Harmadnap éjszaka hazaszökött, hogy magával hozza a feleségét, mert látszott, nem marad más hátra a számunkra, csak a menekülés. Feldúlt lakást talált. A lázadók a telepen vérfürdőt rendeztek: bizony még a szép kis táncos asszonyt is lelőtték. Megölték a feleségét... Rettenetesen meggyötörte a hármas katasztrófa: a gyásza, lelkiismeretfurdalása meg a vereségünk. Furdalta a lelkét, kínozta a gondolat: ha odahaza marad, ha nem szegi meg az ígéretét, az asszonynak haja szála se görbül. Megborzadt a cselekvéstől. Egyszer tett valamit, s a sors így megverte érte. Sötéten látott mindent, – a kőfejtő leejtette a kezét, s maga elé meredt, mint aki hallgatózik. – És hogy veletek mi a baja? – tekintett nagy sóhajtás után az „öreg”-re. – Nem volt neki a parasztemberekkel azelőtt semmi baja. Csak most majd szétszakadt a lelke. Ti csatároztatok az ellenséggel, ez váltotta ki. Ő nem akart többé cselekedni, irigyelte tőletek a hitet, a tettet!

A kőfejtő átkarolta a parasztember vállát.

– Csak addig gonoszkodik veletek, míg nem tesz valamit... mert érzi minden porcikájával: mégis tenni kell! Meglásd, első vállalkozásunk után, ha megcselekedte a magáét, megnyugszik a lelke.

Két nap múlva a felderítők visszatértek veszélyes útjukról, és Riotinto a vasúti kanyarról pontos, világos helyszínrajzot készített. Ezt a pompás, értelmes munkát méltán megbámulták. Mindenki örvendezett Riotinto sikerének.

A parasztemberek is másképpen tekintettek most a rézbányászra. Ahogy meglátták magas, kissé hajlott alakját, szenvedélyes, békétlen lélekre valló mozgását, mindenkinek az a kedves, táncos kis asszony jutott az eszébe, akinek úgy csattogott a kasztanyettája, ahogyan a csalogány csattog, a pacsirta trilláz... Riotinto, sajnos, a barátságos tekintetekből semmit sem olvasott ki. Nem is vette észre. Alighogy megérkezett, néhány órára rá már ismét megsértett valakit, egy fiatal legényt, aki a szoktató robbantásnál nem mert a kis mennyiségű robbanóanyag közelében lehasalni.

– Le a katonasapkát, *mantilla* való neked! – s a legény haragos pirulására máris odavetette: – Ha én is rosszul csinálok valamit, akkor döfj így a borjú szemeddel, te dinnyefejű!

Az „öreg" szomorúan súgta a kőfejtőnek:

– Nem fog beválni a jövendölésed. Már túlságosan ránk kapott.

Fernandez kapitány ugyanezt a gondolatot így fogalmazta meg magában: az a tigris, amelyik embervért ivott, azután már mindig arra áhítozik. Így van az is, aki egyszer durván illeti valamelyik embertársát: annak már mindig tigrise lesz....

A kőfejtő bánatosan pillantott Riotinto távolban sürgő alakjára.

Mindent gondosan előkészítettek. Maguk gyártották a robbantáshoz szükséges száz darab aknát – mindegyik két kilót nyomott.

Miután a vállalkozást éjszaka kellett végrehajtaniuk, az osztag legtöbb tagjának pedig gyengéje volt, hogy ha esik, ha fúj, csakúgy agyara közé kapja cigarettáját, Riotinto a parancsnokoktól várható dorgáláson kívül egyéni megtorlásokat is kilátásba helyezett.

A vállalkozás előtti napokban még életrendjüket is megváltoztatták. Korán aludni tértek, hogy a közelgő fáradságos, nehéz éjszakával kipihenten nézhessenek szembe. Hisz harminc kilométernyire kellett behatolniuk az ellenség vonala mögé.

A kis Pedrónak – aki persze az előkészületekről mit sem tudott – úgy tetszett: „elkényelmesedtek". Türelmetlenkedett. Folyton aluszszanak, mikor fognak már a csatába menni? Azt hitte, az ütközetbe is elkísérheti őket, mint a gyakorlótérre. A vállalkozásról éppen ezért nem árultak el semmit a gyereknek.

Így aztán a kis Pedro mélyen aludt azon a délutánon, amikor az osztag lóháton elindult a frontvonal közvetlen közelében elhelyezett ideiglenes táborhelyre. Az aknákat ott vették magukhoz, nyergükhöz kötözve azokat.

Alighogy leszállt az este, átlépték az ellenség által megszállt terület határát. Az „öreg" és Riotinto haladtak legelöl. A rézbányász már tudta az utat, az „öreg" meg úgy ismerte a vidéket, hogy majd mindenütt olajfaerdők sűrűjében vagy bozótba rejtett vad ösvényeken vezethette a csapatot. A lakott területeket messzire elkerülték.

A talaj köves volt, a terep akadályokkal teli, szaggatott, s a lovaknak nemcsak az emberek és fegyvereik, de az aknák terhét is cipelniük kellett. Idegtépő lassúsággal haladt tehát az osztag. Azaz csak úgy tetszett, mintha lassan haladt volna, mert vagy két és fél óra múltán – pontosan, ahogyan eltervezték – egyszerre csak ott tündökölt előttük a holdfényben a vasútvonalnak a tereprajzról ismert szeszélyes kanyarja.

Leugrottak a nyeregből, sietve oldozták le az aknákat is. Két csoportra vált szét az osztag. Tizenketten, az „öreg" parancsnoksága alatt, elvezették a lovakat egy nem messzi, jól rejtett vízmosásba. Húszan öt-öt aknával leereszkedtek a sziklák között a pályatestre.

A vágány huszonkét méteres sínszálakból állott, s az aknákat a sínek érintkezési pontjainál kellett elhelyezniük, hogy minden egyes akna egyszerre két sínszálat tegyen tönkre. Ilyen módon egy-egy aknászra száztíz méteres vágányszakasz jutott. Minden aknához már eleve különböző hosszúságú gyújtózsinórt kötöttek, hogy a robbanás egyszerre következzék be, végig az egész vonalon. Több mint két kilométeres távolságban húzódott szét a robbantó csapat.

Fernandez kapitány a kanyar közepére állt, hogy amikor valamenynyi aknát elhelyezték, a gyújtózsinórok meggyújtására puskalövéssel adja meg a jelet.

Gondos tervükben minden pontosan összevágott, és itt, a helyszínen minden körülmény egyezett annak a tereprajznak az adataival, amelyet Riotinto a felderítés után készített. A tereprajz azt is megjelölte, hogy a kanyar közvetlen közelében három falu fekszik, s a három falu háztetői fölé három templomtorony emelkedik. Az osztagot csak egyetlen meglepetés érte, valami, amiről mit sem tudhattak a felderítők, mivel ők nappal keresték fel a robbantás tervezett helyét. A kanyar körül – három irányból is – rejtélyes fehér fények villogtak feléjük. Szabályos egyöntetűséggel kigyúló, elalvó fények stafétáztak, a vasútvonal kanyarját és az ott döbbenten megtorpant csapatukat nagy ívben körbejárva. Mintha a sötétből ádázul figyelő tekintetek tüzeltek volna feléjük... Az Almorchónból való dinamitérók azonban megmagyarázták: a fasiszták minden faluban így járnak el, a templomtornyokban őrséget tartanak, amelyek lámpajelzésekkel tartják egymással az összeköttetést.

Világítótorony... milyen lélekemelő fogalom ez a tengeren, és mennyire gyűlöletes szárazföldön, fasiszták kezén! Ott a reménység édes fénye világol, itt a gyűlölet fenyegető gyanakvása pislog...

Az osztagot megnyugtatta a magyarázat: a fasiszták *félelme* pislog ott. S hozzáláttak, hogy munkájukat elvégezzék.

– Nem lesz könnyű a robbanás után innen szabadulnunk – súgta Fernandez kapitány a mexikói Rodriguez fülébe.

Riotinto a vágánynak a kanyar közepétől legtávolabb eső szakaszán dolgozott. Itt ellenkező irányba fordult a pálya. A kanyart látni sem lehetett innen. De a rézbányász a holdfényben imbolygó többi árnyékra nem is volt kíváncsi, csak a saját feladatára gondolt. Gyilkosék számára ennek az útvonalnak jó időre befellegzett. Móroknak errefelé: holnapután, kiskedden... A becsületes küzdelem vidámító érzése pezsdítette fel.

Pompásan dolgozott. Határozott, biztos és egyenletes mozdulatokkal. Az egyes műveleteket a legcsekélyebb időveszteséget is megtakarító sorrendben végezte el. Az egyik akna már a helyén volt, pontosan, szakszerűen elhelyezve. Most a sínszál másik végéhez sietett.

Ahogy az éles vasúti köveket kotorta a talpfa alól, azok halkan összeverődtek. Mintha szóltak volna hozzá a kövek. Miféle beszéd a köveké? Mintha asszonya kasztanyettájának a csattogását visszhangoznák – távolról, messziről, fáradtan. Gépiesen végezte a munkáját, s asszonyát látta távolból, ködben. Mit érezhetett ő, szegény, amikor megpillantotta a zord fegyvercsövet? Mi futhatott végig akkor a feketén csillogó hajkorona alatt? Csakugyan ez: „Miért avatkoztál a harcba, miért nem hallgattál rám, férjem?" Hány, de hány éjszakán töprengett, vívódott rajta. Félelemmel, szemrehányással a szívében halt-e meg szegény? Vagy haraggal mégis, magára ébredve – talán egyenesen ezzel az üzenettel: „Harcolj, csak harcolj, állj bosszút értem!"

A második, a harmadik, a negyedik aknát is elhelyezte, s most vájta ki a helyét az ötödiknek. A vasúti kövek szétszóródtak a markából, s egymásnak ütköztek. Csengve-pengve pergett a sok éles kő. Milyen messziről szól már az a kasztanyetta... Riotinto zihált... –

De mégis szól! – mondta ki hangosan, kabátujjával törölve le homlokáról a verejtéket. Üzennek az elhalt finom ujjak, *most,* éppen, amikor az aknát telepíti! – Jól van akkor! Harcolok, harcolok, feleségem!

S már az utolsó akna helyét is körültapogatta – minden a legnagyobb rendben volt azzal. Elégedetten szusszant. És diadalmasan gondolta: „Amilyen távoli, halk a te üzeneted, olyan mennydörgő és villámló lesz az én válaszom! Rögtön meghallod, drágám . . ."

Türelmetlenségtől reszketve nyúlt a gyújtóért. Már sercegtek is a pici sárga lángok, egy, kettő, három, négy . . . mind az öt gyújtózsinór végén.

Micsoda hatalmas lobbanásban fognak egyesülni!

Ekkor Riotinto hirtelen megborzadt. Eszébe jutott a parancs: a gyújtózsinór meggyújtására puskalövés adja meg a jelet! Késő! Már semmit sem tehet. A szívós lángocskákat nem lehet visszatartani . . . Márpedig a többiek még aligha helyezhettek el két-három aknánál többet, hisz ő a leggyakorlottabb közöttük . . . Elrontott mindent! Tönkretett mindent! Vége! Porig lesújtva, összetörten legyintett mind a két kezével, s belevetette magát a sötétségbe.

Mint az ámokfutó, rohant reszkető szívvel, iszonyú s riadt haraggal, öntudatlan . . .

Hatalmas dördülés reszkettette meg a pályát s a sziklákat. A kanyarban a hat döbbent nemzetközi önkéntes parancsokat osztani hatfelé rohant:

– Befejezni! Gyújtózsinórt gyújts! Tovább egy perccel sem maradhatunk!

Alig halt el az első dördülés visszhangja, rövid szünet után már következett a második, harmadik robbanás és a többi . . .

Tizenkilenc dördülés hallatszott most, éles staccatóval, gyors egymásutánban.

Tizenkilencszer csapott fel a talpfák közül újra a fekete síndarabokat okádó füstös, sárga láng. Tizenkilencszer rándult meg halálos görcsben a pályatest.

Riotinto visszafordult. Bámulta a látványt, hallgatta a vad ütemű hangot, bajuszát áztatták a könnyek.

– Most *szól* . . . mennydörögve szól a kasztanyetta . . . !

4

A vízmosásban toporzékoltak, fújtattak és rémületükben szétszaladtak a lovak. Az őrzésükkel megbízott tizenkét ember a puskalövés jelére várt, hogy majd zablájuknál fékentartsák őket, de a jel elmaradt, és a váratlanul támadt pokoli dörgésben az állatok jó fele eliramodott.

A vízmosáshoz érkező aknászok csak néhány veszettül kapáló, nyihogó párát tudtak kitapintani az odahúzódó füst holdfényt elfátyolozó sötétjében.

– Nem várhatunk! Ketten egy nyeregbe! – adta ki a parancsot Fernandez kapitány, s a füsttől fuldokló, köhögő katonák lóra szállták.

Így kaptattak ki a vízmosásból: félig aléltan, fújtató, prüszkölő, ideges, megterhelt lovakon, meghökkenve állataik elvesztése miatt. S ahogy a vízmosásból kijutottak, eléjük tűnt a három templomtorony jelzőfénye. Többé már nem fehér, hanem vészes piros lámpák cikáztak körülöttük. A fényjelzés szeszélyes görbéi még jobban megülték a lelküket. Keserves lesz az út hazafelé...

S aztán a trombitaszó! Mind a három faluban riadót fújtak. Majd a jelzőfények eltűntek, és helyettük reflektorfény éles fehér ujjai nyúltak ki a tornyokból, a terepet tapogatva.

Pedig az egyik falu közvetlen közelében vezetett el az útjuk.

– Erre! – kiáltotta az „öreg", aki Fernandez kapitány mögött ült a nyeregben, s elkapva a kantárt, a ló fejét jobbra fordította. Pár pillanattal később a reflektorok szúrós fénye elől egy olajfaerdő takarta el őket.

Az erdőt nyihogás töltötte meg. A fák között felnyergelt lovak lopakodtak feléjük. Fernandez nyergéből nagyot rikkantva ugrott le az „öreg".

– A mieink! – újságolta boldogan. – Társaik dobogása nyomán idejöttek... szerencsére a fránya lámpamasinák is hajtották őket.

Csodák csodájára, együtt volt valamennyi lovuk.

Ki-ki gyorsan megkereste a magáét. S akkor aztán működésbe léptek a sarkantyúk, mert a faluból már aggasztóan idehallatszott a lótás-futás, amelyből závárzatok kattanása is ki-kihangzott.

Szakadt a hab a lovakról s az izzadság az emberekről. Az idegek pattanásig feszültek. Harmincegy szempár tapadt a holdfényes táj árnyékaira.

Csak Riotinto ült nyergében lekókadt fejjel, nem nézve se jobbra, se balra. Az „öreg" néhányszor mögéje került, s hogy el ne maradjon az osztagtól, egy vesszővel ráhúzott a lova farára.

Kétórai vágta után elérték a megszállt terület határát. Megkönnyebbült a szivük.

– Kár, hogy a papot elkergettük, most aztán kivel mondassunk hálaadó misét? – fakadt nevetésre az „öreg". És Riotintón kívül mindenki vele mosolygott.

Most aztán már csendes ügetésben folytathatták az utat Don Benitóba, hazafelé.

Kora reggel volt már, mire a hat nemzetközi holtfáradtan a szállásra ért. Riotintót is odahozták magukkal, mert attól tartottak, hogy az osztag parasztemberei még kitöltik rajta régóta gyülemlő bosszújukat.

Alighogy a takarót végre fejükre húzták, a szomszéd kamrában a kis Pedro felébredt és besietett.

A gyerek a nap állásából látta, hogy reggel van már, és nagyon csodálkozott, hogy őket heverni látja.

– Meddig alusztok, hé! – toppantott haragosan. – Ma még a gyakorlat is elmarad? Hát így nem fogunk soha ütközetbe menni. Már látom.

Délben a bolgár Fernando feladta a rejtjeles táviratot, amelyben jelentették, hogy az akció kielégítően sikerült, a vasúti kanyarnak mintegy ezerháromszáz méteres szakaszát megsemmisítették.

Délután megérkezett a parancsnokság választávirata. Az elért kiváló eredményért megdicsérték az osztagot. A hat nemzetközi önkéntes pedig azt az utasítást kapta, hogy az osztag élére állítsanak új parancsnokokat a katonák közül, mert az ő tevékenységükre most már más fronton van szükség.

A nemzetközieknek nehéz lett a szívük. Attól tartottak, hogy Riotinto hibája miatt kirobbannak a csapatban az ellentétek, s éppen most bomlik meg az egység, amikor nekik el kell távozniuk.

Este beállított a szállásra az „öreg" és vele néhány parasztkatona. Végigkezeltek mindenkivel, csak Riotintóval viselkedtek úgy, mintha észre sem vették volna. A rézbányász erre felsóhajtott, és kifordult az udvarra, komoran, fájdalmasan.

Fernandez kapitány még sokkal nagyobbat sóhajtott, amikor a vendégekkel letelepedett az asztal köré.

– Sejtem, miért jöttetek. Emlékeztetni akartok Riotinto kérkedésére: „Ha majd én is hibázok, akkor szóljatok!" Most rá akarjátok olvasni, igaz? Hanem hát gondoljatok az osztag jövőjére, elvtársak – és eléjük tette a távírón érkezett parancsot.

Az „öreg" felolvasta társainak.

– Ma minden erőre szükség van – figyelmeztetett Rodriguez. – Madrid kétségbeesetten viaskodik. Gondoljatok a köztársaságra, úgy döntsetek.

Az „öreg" megfontoltan és méltóságteljesen válaszolt a nemzetközieknek:

– Tudjátok, ha a rézbányász hibája miatt bárkinek is baja esett volna, akár csak egy lovunk is kidől, hát . . . meglehet, hogy megöltük volna. De így . . . Hátha segít rajta, hogy kudarcot vallott. Ha megszabadulunk a benne bujkáló ördögtől, mi megbocsátunk. Őrajta múlik minden.

Később Riotinto visszajött. Leült az asztalhoz, s hetykén pillantott az „öreg"-re, mint aki azt mondja: „Elő a farbával!" Az „öreg" némán eléje tolta a porrónt.

Riotinto lassú mozdulattal elvette, s a magasba emelve szájába eresztette a borsugarat.

A parasztkatonák bólintottak.

– Emberek vagyunk – hördült fel Riotinto elvörösödve, amikor letörülte szájáról az ital cseppjeit.

– Ezt neked sem szabad elfelejtened – mondta keményen az egyik parasztember.

Riotinto nyílt tekintettel szemükbe nézett, és határozottan bólintott a fejével.

A parasztkatonák erre felkerekedtek, hogy eltávozzanak. A rézbányásszal sorban mindegyikük keményen kezet rázott. Az „öreg" pedig félrevonta Fernandez kapitányt.

– Nem bánjuk, ha őt teszitek meg parancsnoknak – súgta a fülébe. – De csak akkor, ha a kőfejtő lesz a politikai biztos. Úgy derekas osztag válik majd belőlünk.

Másnap Fernandez – Cséby kapitány – és öt társa elindult Don Benitóból új feladatok, új küzdelmek felé.

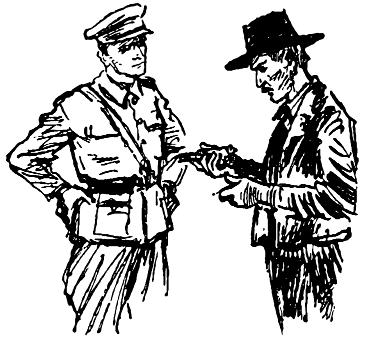

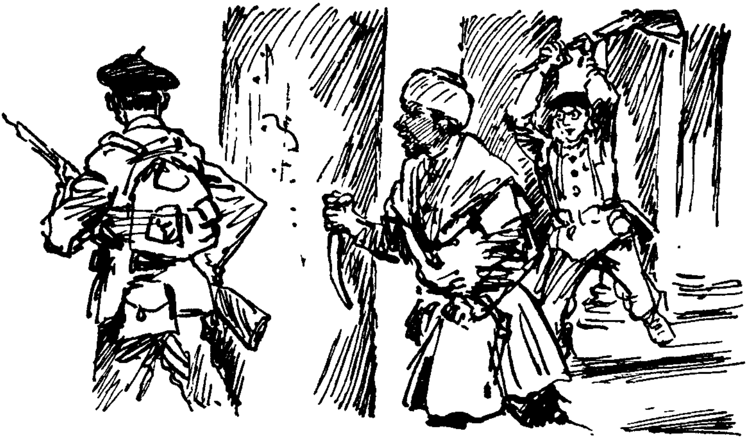

MAGYAROK MADRIDBAN

I

Elmúlt november 7-e, elmúlt a „D” nap, és Madrid – bár roppant erőfeszítések árán – sértetlenül állta a vihart. A fasiszták továbbra is támadást támadás után indítottak ellene. A világ tekintete még mindig reá szegeződött. A Spanyol Köztársaság aggódva várta a városból is a városról érkező híreket. Madrid állt, élt és védekezett. Francóék elképedtek, és meghökkentek a város csodálatos ellenállásának láttán, a védők azonban tisztában voltak saját gyengeségükkel, így hát egyik fél sem tudta, mit hoz a holnap.

– Halló, Madrid? Itt Moszkva, a Pravda szerkesztősége. Palace Hotel?

A madridi Palace Szálló egyik szobájában egy monóba öltözött férfi, örvendve a kagylóban felcsendülő jól ismert távoli hangnak, a készülék fölé hajolt.

– Itt Mihail Kolcov. Végre, hogy sikerült telefonösszeköttetést teremtenünk! Üdvözlöm Moszkvát és a Pravdát.

– Milyen a helyzet Madridban, Kolcov elvtárs?

A Pravda madridi tudósítója megigazította fekete keretű pápaszemét, és diktálni kezdett:

– A fasiszták közelebb jöttek a folyóhoz. Csatlakozott hozzájuk a tüzérség. Állandóak a légitámadások. Az elfoglalt negyedekben mészárolják a munkásokat. Mindez csak növelte a harci elszántságot. Keményen fognak harcolni a katonáink. Várjuk az erősítéseket.

– Nagy erősítések vannak útban Madrid felé?

Kolcov most nem válaszolt azonnal. Madrid erősítéseket vár, élethalálharcában mielőbb szüksége van friss csapatokra. De hogy jönnek-e? Miért ne jönnének? Kell, hogy a köztársaság elküldje őket! – tűnődött. S ráébredt valamire: „Mi itt megfeledkeztünk arról, hogy az ellenség által ostromlott, elszigetelt Madridon kívül van még egy egész világ, hogy van két, egymással halálos ellenségként szemben álló tábor ... hogy mindkettő meghúzódva várja, hogyan alakul ez az élethalálharc ... hogy e harc lefolyásától és kimenetelétől sok minden függhet Madrid határán túl is ...”

– Igen. Nagy és jelentős erősítéseink vannak útban Madrid felé! – válaszolta nyomatékosan, teljes határozottsággal.

– Tehát az erősítések jelentősek lesznek ... – hallotta a távoli Moszkvából az elégedett hangot, amint szerkesztőségi kollégája, gyorsírásban rögzítve válaszát, ismételte a mondatot.

„Most már nemcsak egy elvtársat éreztem a képzelt rádiótelefonvonal másik végén – jegyezte fel Kolcov egy órával később a naplójában. – Hanem mintha millió fül tapadna a hallgatóhoz, éreztem az összes hivatásos lehallgatókat a bennünket elválasztó hat országban, az ellenségeket és a barátokat, akik mohón állítják be készüléküket a köztársasági, a népi Madrid hullámhosszára, s belekiáltottam a kagylóba, hogy van erőnk: – Igen, tekintélyes erősítések érkeznek! Hamarosan itt lesznek, mindennap várhatók! És minden körülmények között tartani tudjuk magunkat, míg megérkeznek!”

Ezt közölte a szovjet néppel – mert bizonyos volt benne, hogy így kell történnie!

Másnap délelőtt egy másik ismerős hang kereste telefonon, ez is messziről szólt, de azért mégis bizonyára ezerszeresen közelebbről, mint az éjszakai. Kolcov úgy vélte, hogy a telefonáló Madrid valamelyik távoli külvárosából beszél.

– Mihail Jefimovics, üdvözlöm. Itt egy igen jó barátja! – mondta a halk hang bensőségesen. – Bizonyára meg fog ismerni, ha személyesen találkozunk.

A Pravda tudósítója, az orosz író felismerni vélte Zalka Máté magyar író orosz kiejtését, amelyet különösen az első szótagra helyezett magyaros hangsúly tett jellegzetessé.

– Jó napot, Zalka elvtárs. Honnan beszél? Keressen fel.

A telefonáló azonban nevetve szabadkozott:

– Nem Zalka van itt. Dehogyis ... másvalaki. De azért nem tévedett nagyot. No de a fő, hogy rövidesen viszontlátjuk egymást.

Egy órával később a Védelmi Junta törzsparancsnokságán Rojo alezredes ezekkel a szavakkal fogadta a Pravda tudósítóját:

– Útban van az erősítés.

De a törzsparancsnok ennek ellenére sem látszott elégedettnek. A kérdésekre zárkózottan válaszolgatott, hangjából bizalmatlanság csendült ki. Rojo tartott Asensio tábornok cselfogásaitól.

– A hátország követeli, hogy minden segítséget adjanak meg nekünk, hát küldtek néhány száz embert. Hogy milyen alakulatokat, azt még nem közölték. A létszámot azonban tudatták: négy brigád. No hát ez nagyon is csekély erő ahhoz, hogy eltávolíthassuk az ellenséget Madrid alól.

Kleber tábornok, aki Hans őrnaggyal együtt éppen a törzskar helyiségében tartózkodott, csendesen megjegyezte:

– Küldjenek akármennyit, csak most tarthassuk magunkat. Későbbre van tartalékunk. Albacetében új nemzetközi brigád szerveződik, a tizenkettedik, és még létesül kettő vagy tán három is ...

Kolcov felfigyelt.

– Ki a 12. Nemzetközi Brigád parancsnoka, Kleber elvtárs?

– Bizonyára ismeri, hisz Moszkvából jött ide. Lukács Pál. Magyar ember. Író.

– Akkor közölhetem – pattant fel Kolcov –, hogy a 12. Nemzetközi Brigád már itt is van a város határában. Az imént beszéltem telefonon, hm... Lukáccsal.

Rojo tekintete felélénkült erre.

– Ha elsőrangú alakulatokat küldenének, akkor a kis erő ellenére is volna remény a sikerre.

De Hans őrnagy tamáskodva így szólt:

– A 12-esek? Hisz még egyhetes kiképzést sem kaptak. Teljesen kizárt dolog, hogy a 12-eseket küldték volna ide!

2

A 12. Nemzetközi Brigád pedig ezen a napon – 1936. november 13-án – csakugyan Chinchonba, Madrid közvetlen közelébe érkezett. Két nappal ezelőtt, az alig megkezdődött kiképzést hirtelen megszakítva, riadóztatták őket, s most itt álltak ebben a városkában, amelynek dombjairól jól látszott Madrid. Lukács a kétnapos utazás alatt állította össze a brigád tisztikarát, de törzsparancsnokságnak híre-hamva se volt, és még rengeteg minden hiányzott, ami ahhoz szükséges, hogy egy nagyobb egység kedvező kilátásokkal mehessen ütközetbe. E pillanatban a brigád útközben elmaradt francia–belga zászlóaljáról sem lehetett semmit sem tudni, a brigádparancsnok csak most ismerkedett a holnapi csata térképeivel, és minden idejét az kötötte le, hogy tankokért, tüzérségi támogatásért, szállító eszközökért, híradós felszerelésért telefonálgatott, nem nagy sikerrel. S mindehhez csak most, itt értesült arról, hogy nem valami váratlan végveszély, nem ellenséges áttörés akadályozta meg a még további két hétre tervezett kiképzés befejezését, hanem brigádját „kezdeményező operációra" szánják.

Lukács bosszankodott, kesergett is:

– Ha nem volt életbevágóan fontos, akkor miért nem várták meg, amíg illendően felkészülünk az esküvőre... Hej, ha két hét múlva lenne, becsületszavamat adnám, hogy bizonyosan elnadrágoljuk az ellenséget. De így...

Azonban gondolatai végül is mindig ide tértek vissza:

– Csakhogy nem néhány ostoba vezérkari tisztről van szó, hanem egyrészt a fegyelemről... parancs, az parancs, másrészt a spanyol szabadságról. Hát tegyünk meg mindent, ami tőlünk telik, akármilyen nehéz.

A zászlóaljparancsnokok az utolsó órákat arra fordították, hogy kioktassák tapasztalatlan tisztjeiket. Csak a legénység kapott pihenőt.

Az új nemzetközi brigád Thälmann zászlóaljának Balkán századához egy magyar szakasz is tartozott. Chinchonba érve, Gyáros László, a szakasz parancsnoka, megfelelő szállásról gondoskodott, és a vezetése alatt álló önkénteseket ott elhelyezve, kihirdette a parancsot:

– Most teljes pihenő. Hajnalban tovább megyünk a madridi frontra.

Mindannyiuk számára izgalmas, lelkesítő szavak voltak ezek, de különösen azoknak, akik Gyárossal együtt oly kalandos körülmények között jutottak el Spanyolországba. Ez a néhány magyar, belga bányászok társaságában, annak idején Erqueline-nél lépte át a belga–francia határt, de egy órával később francia detektívek kezébe kerültek. Hosszas politikai vita után a detektívekben felébredt valamelyes francia érzés, és nem közvetlenül a belga határőrségnek adták át az elfogottakat, hanem este, titokban csempészték vissza őket belga területre. Maguk a francia kormányszervek engesztelhetetlenebbek voltak, mint a detektívjeik: a kiutasítottak nevét kikürtöltették a rádióval, leleplezve őket a belga hatóságok előtt. Csakhogy ezt az adást ők már ismét francia területen hallgatták végig. A belga határfaluban ugyanis – bár nem voltak mindnyájan kommunisták – a kommunista pártszervezethez fordultak segítségért; a határt jól ismerő elvtársak még azon az éjszakán az egész csoportot visszavezették Franciaországba, s a francia határközség pártszervezetének gondjaira bízták. Ott egy ideig rejtőzködniük kellett, míg egy nap a francia kommunisták zárt teherautón Párizsba nem tudták juttatni őket. S most mégiscsak itt voltak céljuknál, Madrid alatt.

A tűzkeresztség előtti pihenőt egyesek alvással töltötték, mások olvasgattak. A helyiség egyik sarkában késő délután megszólalt egy bizonytalan hang:

– Kálcsics elvtárs...

Csatári József – itt Kálcsicsnak hívták – feltekintett a megszólításra. Magas, csontos, kissé görnyedt tartású szemüveges önkéntes, Steiner Bandi fordult hozzá. Bár Steiner szintén a szakasz tagja volt, eddig még nem sok szót váltottak egymással. De azért Kálcsics már Albacetében is megfigyelte, felmérte magában ezt a fiút, és az volt a véleménye róla, hogy harci érték szempontjából nem sokat nyom majd a latba. Észrevette, hogy nagyon érzékeny, még egy türelmetlen mozdulat is elriasztja. Zárkózott, visszahúzódó „idegember". Ugyan, minek jön a háborúba az ilyen – gondolta Kálcsics. – Ez nem olyan háború, ide nem kötelező „bevonulni"... Ő bizony kissé mulatságosnak és szánalmasnak találta az ilyesfajta túlfinomult, az élet nyers dolgaiban tehetetlen városi intellektueleket. Cseppet sem voltak kedvére a nem életrevaló emberek. Az élet harc, keménynek, erősnek kell lenni. Neki duzzadtak az izmai, álma mindig nyugodt, mély volt, reggel mindig frissen ébredt, és egyenesen kíváncsi lett volna olyan helyzetre, ahol elveszítené a fejét.

– Tessék – szólt, nem valami barátságos hangon. Nem mintha megvetette volna Steinert, inkább az bosszantotta, hogy nem mondhatja meg neki kereken, meneküljön innen, az ilyen természetű ember bizonyára halálra van ítélve a fronton.

– De igazán... nem zavarlak? – jött közelebb Steiner Bandi, bizonytalanul és óvatoskodva.

– Nem... dehogy – már jó negyedórával ezelőtt észrevette, hogy Bandi köröz körülötte. Folyton ott járkált, tett-vett a közelében. „No hiszen... ez aztán ideges..."

Steiner Bandi a Kálcsics ölében tartott könyvre mutatott.

– Ne haragudj, de nem megy a fejembe. Én erre nem volnék képes. Messziről látni a könyvedben a számokat, az *x*-eket. Te matematikát tanulsz az ütközet előtt?

– Nem tanulom, csak átismételek néhány tételt, levezetést.

– De hát most?

– Hát mikor? Úgy volt, hogy ez évben magánúton leteszem az érettségit. Tudod, mit jelentene ez nekem? Én munkás vagyok, nem könnyen jutottam el idáig. Attól tartok, hogy matematikából sokat fogok felejteni, ezért magammal hoztam az algebrakönyvemet.

Steiner szemüvegét igazgatta és hümmögött.

– De hát... de hát holnap mégiscsak ütközetbe megyünk. És a háború még hónapokig eltarthat... hol van még az az érettségi?

Kálcsics nevetett.

– A másik oldalon is emberek állnak az ütközetben, amit azok bírnak, ki fogom bírni én is. A háborút is túlélem, miért ne? Ha pedig béke lesz, folytatódik a munka, le kell tenni az érettségit. Mi nem érthető ebben? No és mi mást csinálnék most? Az újságot már kiolvastam.

Steiner Bandi nagyot lélegzett.

– Nem jönnél sétálni velem? – kérdezte. – Nemsokára alkonyodik, érdemes.

– No és aztán, ha alkonyodik. Mi van abban, hogy alkonyodik?

– Nem tudod? – kérdezte Steiner Bandi, s most az ő szemében csillant meg egy kis szánakozás. – Az alkonyat mindenütt szép, de különösen itt, Spanyolországban. Igazán nem figyelted még meg?

Kálcsics vállat vont.

– Nem bánom – mondta. Gondosan eltette poggyászába az algebrakönyvet, és görnyedt tartású bajtársa oldalán elindult a kijárat felé. Félórai séta után felértek egy domb tetejére. Alkonyodott, és Kálcsics is meglepetten bámulta a spanyol ég varázslatos színpompáját. Az ég olyan volt, mint egy színdús, fényes és mégis komor templomi freskó, mint amilyenek a sok évszázados spanyol templomok freskói. Bandi kipirultan, lenyűgözve meredt a drámai fényjátékra.

– A spanyol népben van valami sajátos méltóságteljesség – dörmögte. – Most már megértem. A természet is ilyennek neveli őket. Hisz még a színész is nagyobb pátosszal szavalja a szerepét színpompás, hatásos díszletek között.

Kálcsics érdekesnek találta Bandi megjegyzését. De most ő csodálkozott, hogy a másik csata előtt elvont összefüggéseken töri a fejét.

– Mi kettőnket egészen más fából faragtak, Bandi – dörmögte.

– Mondd, szép ez? Ide illik? – fordult feléje a társa, és hirtelen franciára fordította a szót. – „Nagy az én bűnöm: a lelkem. Bűnöm, hogy messze látok és merek, Hitszegő vagyok Álmos fajából, S máglyára vinne Egy Irán-szagú, szittya sereg." Ez Ady. Én fordítottam le franciára – és a hosszú, csontos fiú félszegen várta a választ.

– Tehetséges vagy – Kálcsics hirtelen megsajnálta a küzdelemre alkalmatlan embert, de annál nyersebben dörrent ki belőle: – Miért jöttél te ide? Ott a hegyek mögött fekszik Madrid. Látod a füstöt? Alig hiszem, hogy ez most gyárak füstje volna. Holnap ott leszünk. Te meg olyan embernek látszol, aki gyomorfájást kap, ha agyon kell ütnie egy legyet. Ne sértődj meg, nem rosszindulatból mondom.

Bandi rápillantott, és még görnyedtebb lett a testtartása.

– Nem... nem sértődöm meg – civil módra, fázósan zsebébe dugta a kezét. – Csakugyan van egy kis lelkiismeretfurdalásom, ha rovarokat kell kiirtani. És csakugyan, rosszul érzem most magam egy kissé. Bár tudom, hiszen ezért jöttem ide, el kell pusztítani a fasisztákat! Az eszemmel nagyon jól tudom ezt, érzem is. Nem is kellett sokat töprengenem rajta, hogy elhatározzam, magam is részt kérek ebből a harcból. Csak azt nem tudom... hogyan fogok embert ölni?

– Ölni nem fogunk – jelentette ki Kálcsics. – Megsemmisítjük a lázadókat, fegyverrel. Érted? Ezek ellenforradalmárok!

– De ha eltalálom, ugyanúgy fog nyavalyogni, mint egy ember.

– Az az ő baja.

– Halálvergődésében ő is az anyját hívja. Talán meg is bánja a bűneit.

– Hát mit tegyünk, ha nem előbb bánta meg?

– „Dobd vissza kenyérrel..." Ebben nőttem fel. Mélyen belerögződött a sejtjeimbe. Tudom, hogy szamárság. De sokáig azt hittem, így fog élni az emberiség, ebben az erkölcsben. S aztán jöttek a fasiszták. És most majd megöljük egymást. Világtragédia.

Társa dühös nevetésre fakadt.

– Nagyszerű ezt a papi dumát hallgatni az ütközet előtt egy katonától! – és sarkon fordult. Bandi utána szaladt.

– Ne haragudj! Tudom, hogy ebben a tekintetben kispolgári a gondolkozásom. De ha egyszer így van. Eltitkoljam, az jobb? És különben is: félek magamtól... félek, hogy nem állom meg a helyem emiatt.

„Te inkább a holnapi csatától félsz" – gondolta Kálcsics. De ehelyett ezt kérdezte:

– Hát akkor... hogyan akarsz te holnap verekedni?

– Megmondom – Steiner Bandi nagyot szusszant. – Vállt vállnak vetve... temelletted biztosan nem veszteném el a fejem. Mert tudom, hogy neked mindez olyan világos, mint a számok, az algebra. Egyszóval, te nem vagy ideglény. Temelletted biztonságban érezném magam.

– Jó is lesz úgy – dörmögte a másik. – Nyakon váglak ám, ha rád jön a dili.

– Szóval megengeded?

Bandi fellélegzett. Levette és megtörülte a szemüvegét, s amikor visszatette, egy kissé kihúzta magát. Aztán kigyúlva s szenvedélyes szavakkal áradozva, tovább gyönyörködött a napnyugtában.

Kálcsics nem nézett rá, nehogy a másik kiolvassa a tekintetéből: teljesen bizalmatlan iránta.

Másnap, az indulás előtti sorakozónál a számtalan kényelmetlen, apróbb-nagyobb poggyásszal megterhelt Steiner Bandi vidáman „tolatott" be Kálcsics mellé a sorba.

A daliás Durutti dühödten csapta a földhöz vörös-fekete csíkkal ékesített, kétcsúcsú katonasapkáját. A máskor csendes, barátságos Rojo meg a fogát szívta, és szikrázó szemmel méregette az anarchista vezért. A központi front parancsnoksága Durutti brigádját szemelte ki a tehermentesítő ellentámadás rohamcsapatának, s annak első kísérlete csúfos kudarcba fulladt.

Durutti a Casa de Campo visszafoglalására készült. Zavaros nézetei ellenére színes egyéniség volt, erélyes, bátor férfi, a spanyol anarchisták egyetlen valóban kiemelkedő, és jó szándékú vezető embere. Szívén viselte Madrid sorsát, és mindenáron ki akarta erőszakolni a sikert. Fel is vonultatta brigádjának osztagjait, de amíg a fegyelmet az anarchista elvek szerint „átkos teher"-nek valló katonáival azon vitázott, melyik csapat hol és mikor menjen rohamra, és mit cselekedjen az ütközet alatt, az ellenség is váratlan offenzívát indított. Durutti emberei csapot-papot otthagyva visszavonultak. A lázadóknak pedig, átkelve a Manzanaresen, sikerült az Egyetemi Város épület-labirintusába betörniük.

Durutti nagyon szívére vette, hogy brigádja a remélt siker helyett

Madridnak csak újabb csapást okozott. Elhatározta, hogy másnap ismét támadni fog, s azonnal energikusan hozzálátott az előkészületekhez.

– Jó. Adunk erős tüzérségi támogatást és megfelelő harckocsibiztosítást is – egyezett bele fogát csikorgatva Rojo. – De most aztán menjen a dolog! – a szálas termetű, sűrű fekete szemöldökű férfit a térképhez vezette. – Itt a Casa de Campo. Délre tőle az új nemzetközi brigád áll. A te brigádod holnap a város irányából, keletről, közvetlenül támadja ezt a területet, délről pedig a nemzetköziek a Cerro de los Angelost megostromolva, közvetve. A siker csak akkor lehetséges, ha *mindkét* brigád eleget tesz a feladatának. Ha pedig az összes lövegeket, tankokat magadnak követeled, akkor a fő felelősséget is ti viselitek. Bizonyos vagy benne, hogy holnap nem hagy már cserben a brigádod?

– Bizonyos. Most majd megmutatja, hogy nem valami szedett-vetett népség – ígérte Durutti. – Derék fiúk ezek! – és elcsörtetett, hogy lelkére beszéljen embereinek.

– Valóban derék fiúk – nézett utána Rojo. – Csak fogalmuk sincs a háborúról, igen gyakran cél nélkül, rosszul értelmezett bátorságból hagyják ott a fogukat, míg máskor, a legfontosabb pillanatban, meghátrálnak, és nem is gyávaságból, hanem a fegyelmezetlenségük miatt. De a legnagyobb baj az, hogy az úgynevezett anarchista „eszmék" nagyon kedveznek a provokátoroknak, s azok valósággal ellepnek minden ilyen alakulatot – a törzskari főnök felsóhajtott. – De hát mit tegyünk, ha egyszer a felsőbb parancsnokság éppen őket szemelte ki erre a harci feladatra?

Nemhiába számított hát arra, hogy Asensio akkor is megteszi a magáét, ha erősítést küld.

És Rojo nagy kétségek között süllyedt vissza térképei közé.

Duruttit másnap reggel is elszánt dühvel vegyes lelkesedés töltötte el. Minden egyes osztagát végigjárta, haragos és lángoló beszédeket tartott. És emberei, akik előtt nagy tekintélye volt, megígérték, hogy „javaslatait" követni fogják, akkor és azon a helyen, ahol jónak látja, úgy fognak harcolni, mint az oroszlánok.

Lukács Pál sem volt éppen költői hangulatban ezen a reggelen. Ő, akit örökös jó kedélyéért és kedvességéért szerettek, most szitkozódott – magyarul, hogy segédtisztjei ne értsék. Borús tekintettel nézte a nemzetköziek harcba vonuló oszlopait. Ez a brigád az angol hadseregből kiselejtezett barna bársonyruhát és kék baszk sapkát viselt. A tábornokot bosszantotta a nem korszerű egyenruha, annak a tudata pedig, hogy katonáinak egy része még életében nem sütött el puskát, egyenesen kétségbeejtette. S ezenkívül is még mennyi minden nyomta a lelkét. A francia–belga zászlóalj még most sem érkezett meg, s így egy zászlóaljjal kevesebbel kellett a csatát megkezdenie.

– A pokolba! Támadási parancsot, azt adtak, de telefonistát egy szálat se – panaszkodott Renn őrnagynak, a Thälmann zászlóalj parancsnokának. – Gépkocsijaink nincsenek, nem tudom, harc közben hogyan dobunk majd át a front egyik oldaláról a másikra egységeket. A térképről azt mondták, hogy „nem egészen pontos", most meg kiderül, hogy még a főútvonalak sincsenek feltüntetve rajta. Előzetes felderítés nem volt, a parancs pedig nem jelöli meg, hogy melyik oldalon találjuk a kolostor bejáratát...

A Cerro de los Angelos, azaz az Angyalok Sziklája költői nevet viselő magányos hegykúp tetején egy fasiszta erődítménnyé átalakított régi kolostorépület állt, azt kellett a brigádnak elfoglalnia, hogy biztosíthassa magának déli irányból az utat a Casa de Campo felé.

– Hol a pokolban lehet ez az átkozott kolostorkapu? – dühöngött Lukács még sokáig. De a környék parasztjai között sem akadt senkire, aki ezt pontosan meg tudta volna magyarázni neki.

S ha még azt is sejtette volna a tábornok, ami ezekben a percekben a Casa de Campo közelében, a Nyugati parkban történt...

Durutti, brigádját fellelkesítve, teljesen berekedve, de boldogan és reményteljesen érkezett főhadiszállása elé, hogy a támadás megindítására kiadja „javaslat"-át. Most, mindjárt el fognak dördülni az ágyúk, elindulnak a tankok, és előront a harci tűzben égő anarchista gyalogság, hogy rácsapjon végre a szabadságot fenyegető fasiszta ellenségre, és a tegnapi gyalázatért is elégtételt vegyen. Kiszállt autójából, és sietve tartott az épület felé, a tábori telefonhoz. De még mielőtt belépett volna a kapun, az épület előtt tartózkodó anarchisták egyikének a kezében elsült a fegyver – és Durutti impozáns alakja véresen, élettelenül terült el a földön. Nem lehetett megállapítani, szerencsétlen véletlen vagy szándékos merénylet okozta-e a hős lelkületű férfi végzetét. De az anarchista brigád támadása vezérük tragikus eleste folytán – elmaradt.

A 12-esek minderről semmit sem tudva, hosszan elnyúló rajvonalakban nyomultak az Angyalok Sziklája felé, fárasztó, nehéz terepen. Minden akadály ellenére eljutottak a hegy lábáig. Ott a rendkívül heves gépfegyvertűz a vízmosásokba szorította őket. Legelöl a Thälmann zászlóalj vetette meg a lábát. Parancsnoka, Ludwig Renn, az ismert író és egykori hivatásos tiszt ugyanúgy szitkozódott, mint Lukács. Szerette volna elhallgattatni a fasiszták gépfegyvereit és aknavetőit, szerette volna tudni, hol van a kolostorkapu, hogy megállapítsa, hova összpontosítsa zászlóalja zömét, és azt is szerette volna tudni, hogy hol van zászlóaljának Balkán százada, amelytől semmiféle jelentés sem érkezett.

Lehetetlen volt a húsz négyzetkilométer nagyságú, helyenként erdős, szakadékos, hegyes terepet gyalogfutárok híradásai révén áttekinteni. Mire a jelentés megjött, a helyzet elöl már meg is változott. De emellett a jelentés nem is érkezett meg minden esetben, mert nem egy futár útközben elesett.

A Balkán század szintén ott volt az Angyalok Sziklájánál, csakhogy a hegy másik oldalán. A tetőre is felverekedte magát, és ott feküdt – pontosan a kolostor kapuja előtt. Ott feküdt, és várta a további parancsot. A Balkán század számára minden egyes rendelkezést előbb franciára, majd a franciából még három nyelvre kellett lefordítani. Ebből aztán annyi félreértés támadt, hogy a század nem is tudta pontosan, mi a tulajdonképpeni feladata.

A brigádnak tehát kezében volt a győzelem kulcsa. De ezt nem tudta senki sem. A kapu előtt fekvő bolgár, jugoszláv, magyar önkénteseknek sem volt fogalmuk róla.

Ráadásul a fasiszták, látva, hogy a felvonult anarchisták nem támadnak, kora délután a Casa de Campo egész tüzérségét az Angyalok Szikláját támadó nemzetköziek ellen fordították. Az önkéntesek legnagyobb része életében először hallott gránátsüvítést. A 12. Nemzetközi Brigád századainak nagy része parancsot sem várva visszavonult.

Ez idő tájt vergődött el egy kiizzadt futár a brigádparancsnokságra.

– Antonov elvtárs, a Balkán század parancsnoka kérdezteti, mit kezdjünk mi ott a kolostorkapunál. Nem vagyunk elég erősek, hogy betörjünk az épületbe.

Zalka a parancsnoki fedezék előtt egy mohos fa alatt ült éppen. Nádpálcájával nagyot húzott a fa egyik földből kiálló, görcsös gyökerére.

– Mennydörgős ménkű! Most kell megtudni, hogy hol lett volna a támadás súlypontja?! És nincs húsz teherautónk, hogy erősítést, gépfegyvereket vihetnénk oda!

Töprengett, majd megrázta a fejét.

– Ebben a gránátesőben nem tesszük tovább kockára az elvtársak életét – kiadta a parancsot: – A még helyükön kitartó csapatokat visszavonni! – sarkon fordulva a levegőbe dörmögte: – Addig nem nyugszom, amíg magam nem gondoskodom a brigádnak híradósokról és szállító eszközökről.

A Balkán század tüzérségi tűz alatt álló utakon vonult vissza. Amikorra pedig biztonságosabb területre ért, hirtelen besötétedett. Nappal forrón sütött a nap, most meg hideg, éles szél kerekedett.

– Mit ugráltál fel a vízmosás fenekéről folyton, te boldogtalan? – vallatta Kálcsics a mellette dideregve lépkedő Steiner Bandit.

– Féltem – felelte az. – Úgy akartam úrrá lenni a félelmemen, hogy elhatároztam, szembenézek a golyókkal. De jó, hogy visszarángattál. Köszönöm.

Társa a szeme sarkából pillantott reá. „Nem gyáva, azt meg kell adni – gondolta magában megenyhülve. – Bolondos. Ki nem félt? Kaptunk hideget, meleget. Puskatüzet, gépfegyvertüzet, aknát. Bombázást, gránátokat. Néha magam is úgy lapultam az anyaföldhöz, hogy szívesebben lettem volna élettelen kődarab, mint a teremtés koronája."

– No és, komám – folytatta barátságosabban –, fel akartál tehát ugrani, hogy egyenesen a fasiszták képébe süssed a puskádat? Mit szóltak ehhez az idegek?

– De hisz ma úgy harcoltunk, hogy nem is láttunk embert – nevette el magát Steiner Bandi. – Úgy látszik, a háború sokkal könnyebb, mint gondoltam. Ha az ember nem látja az ellenségét, nincsen skrupulusa.

Éjszaka a Védelmi Junta törzskara haditanácsot tartott.

– Az ellentámadási kísérletek nem jártak sikerrel – jelentette be Rojo. – Véleményem az, hogy ne is kísérletezzünk tovább. Az ellentámadás nem sikerült, s most már ezekkel az alakulatokkal magunk rendelkezünk. Használjuk fel őket egyszerűen védelemre. Legfőbb ideje ennek. Az ostrom első hét napja alatt régebbi csapataink rendkívüli veszteségeket szenvedtek. Rég szükségünk van frissítésre.

Az öreg tábornok, Miaja, aki néha akadékoskodott, és főleg hiúságát érintő kérdésekben ok nélkül is verte az asztalt, most teljesen egyetértett törzsparancsnokával.

– Nem fogják néhány szedett-vedett brigáddal kiszúrni a szememet. Ott nem tartok! – kiabálta. – Én a legnehezebb pillanatban üres kézzel is megvédtem Madridot – közben azt gondolta magában: „Asensio meg fog pukkadni, hogy átláttunk a szitán."

Rojo alezredes már diktálta is a parancsait.

A 12. Nemzetközi Brigádot másnap az Egyetemi Város védelmére rendelték, ahol az épületek között és magukban az épületekben – gyakran szobáról szobára – szüntelen kézitusákkal folyt a küzdelem.

– No, barátom – mondta Bandinak Kálcsics a hír hallatára –, ott aztán úgy fogunk harcolni ám, hogy ... „szembe babám"! Nem kérezkedel át inkább szanitécnek?

– Nem – harapta össze a fogát a hosszú fiú, és gyorsan meglehelgette és megtörülgette a szemüvegét.

3

A 12. Nemzetközi Brigád hajnalban megérkezett az Egyetemi Városrészbe. A Thälmann zászlóalj a 11. Nemzetközi Brigád Edgar André zászlóalját váltotta fel, az most rövid pihenőre ment.

Így aztán az Edgar André felére zsugorodott magyar századának a helyére, a Mezőgazdasági Egyetem épületébe éppen a Thälmann Balkán századának magyar szakasza került. Az egyetem kertjében történt a találkozás az újonnan jöttek és a leváltottak között, volt nagy ölelkezés, kérdezősködés, ismerkedés.

Csapajev igyekezett tanácsokkal ellátni az újoncokat.

– A szobában tartózkodjatok, mert reggelenként a lázadók szörnyű lövöldözést rendeznek. A parkokat és az épületek udvarait aknázzák, hogy lehetetlenné tegyék az összeköttetést. Éjszaka meg különösen vigyázzatok. A mi csoportunk „első vonala" az a szoba, amely egy kis udvarra nyílik; az udvar szemközti oldalán levő szoba már a fasiszták kezén van. Mórokkal álltok szemben. Az a módszerük, hogy a sötétben odalopóznak az őrszemhez, és görbe késükkel hátulról lenyisszantják a fejét. Hogy pedig a támadóról eleve tereljék a figyelmet, egész éjszaka neszeznek.

Kálcsics oldalba bökte Steiner Bandit.

– Hallod? Görbe késes emberkék. De sötétben dolgoznak, így legalább nem lehet látni őket. Ugye, megnyugtató?

– Talán te félsz? – fordult Csapajev Bandihoz. – Miért jöttél akkor Spanyolországba?

– Ellenkezőleg – felelte Bandi nagyot nyelve. – Amit most hallok, az nagyon is megnyugtat. Alighanem kevesebb lelkiismeret-furdalásom lesz az ilyen jóravaló éjszakai szomszédokkal szemben.

– Milyen „lelkiismeret-furdalás"? – bámult rá a magyar század parancsnoka. S amikor Kálcsics megmagyarázta neki Bandi problémáját, hahotázni kezdett. – Hát azt itt elfelejted, öregem! Ez a hely itt éppen annak a gyógyintézete, hogy a fasisztákban embert lásson valaki. Ebből kigyógyulsz, mint a pinty!

A leváltottak elvonultak, a szakasz pedig elhelyezkedett abban a szobában, amely a kis udvarra nyílott. Egyelőre nem volt semmi teendőjük. Olvasgattak. Kálcsics egy idő múlva algebrakönyvét is elővette.

Hanem nemsokára akkora tűzzel verették a lázadók az épület környékét, hogy az *a*-k, *b*-k és *x*-ek ugrálni kezdtek a maturandus szeme előtt. Leeresztette kezéből a könyvet, és inkább Ravasz Ferit hallgatta, aki mindig vicceket, méghozzá sajátos idegenlégiós vicceket adott elő; rejtély volt, hogy honnan veszi őket.

– Megy két idegenlégiós a Szaharában – mesélte ezúttal Ravasz, miközben az épület falai reszkettek a kinti becsapódásoktól. – Egyikük lehajol, és egy homokbuckán felfedez egy kis katicabogarat. Mire azt mondja a másik . . .

Robbanás döreje süketítette a fülüket, a kis ablak keretestől berepült a szobába, üvegszilánkjai az önkéntesek nyakába hulltak. A kis udvar közepébe csapott be egy akna.

Jó negyedórába telt, mire az üvegszilánkokat lerázták magukról, félreseperték, és több-kevesebb nyugalommal újból visszaültek cókmókjaik közé.

– Mi volt annak a viccnek a vége? – jutott eszébe valakinek.

– Ja, igen … éppen viccet meséltem – mondta Ravasz. – De melyik is volt az? Hogyan is kezdtem?

– Két idegenlégiós a Szaharában felfedez egy kis katicabogarat – emlékeztették kórusban.

Ravasz Feri töprengett, forgatta a fejét, ámult-bámult. Hosszú idő múlva megszólalt:

– Biztosan ugrattok. Nem emlékszem rá, hogy valaha is hallottam volna olyan idegenlégiós viccet, amiben … nézd csak … katicabogár szerepelne.

Akkora nevetéssel még egyetlen viccét sem fogadták, mint ezt a kijelentését.

Pár percre rá a század ügyeletes tisztje kiáltott be valamit bolgárul a folyosóról, majd észbe kapott, és megismételte törve, franciául. Elkezdődött a fordítgatás. Végül kiderült, hogy az épület jobb szárnyának nagy udvarába fasiszta tankok törtek be, amelyek mögött gyalogság lopakodik. Mindenki fegyveréhez kapott, s a szakasz a folyosók labirintusán át a nagy udvarra sietett. Mire odaértek, a harckocsik már továbbmentek, ők a gyalogsággal vették fel a harcot.

Idegenlégiós ugrott elő az egyik oszlop mögül, és éppen Ravasz Feri után vetette magát (vicceiért akart bizonyosan bosszút állni – ugratták később Ferit a társai). Steiner Bandi ott volt a közelben, hirtelen megfordította a puskát, s a boldogabbik végével sózott oda a légiósra, akinek a fejét azonnal elöntötte a vér.

Bandi erre a látványra elhalványult, és a falnak dűlve meredt „áldozatára", még akkor is, amikor az megelevenedett, és fegyverét odahagyva, négykézláb kúszni kezdett. El is tűnt a fasiszta valamerre a zűrzavarban.

A tankok eközben visszafordultak, és pokoli gépfegyvertüzet ontottak az önkéntesekre.

– Az udvart kiüríteni! – rendelkezett a Balkán század parancsnoka.

A Mezőgazdasági Egyetem egész épülete a lázadók kezébe került.

Az egyetem kertjének bokrai között gyülekeztek ellentámadásra. Várták a teljes sötétséget. Végre suttogva elhangzott a vezényszó, és lassan odakúsztak a nagy udvarhoz, ahonnan délelőtt a tankok kiszorították őket.

Az most üres volt, a lázadók harckocsijai már eltávoztak.

– Roham! – hallatszott a kiáltás. Felugrottak, elsöpörték az őröket, akiket fegyvereik torkolattüze azonnal elárult. Máris bent voltak az épület földszinti főfolyosóján.

A folyosóra nyíló ajtókon át kifelé igyekeztek a fasiszták, és az ő kézigránátjaik azok feje fölött repültek a szobákba.

Midenfelé füst, morajlás, falak omlása, hatalmas lángfények, detonációk, halálhörgés. A szakaszparancsnokok igyekeznek áttekinteni a helyzetet, és magukkal ragadják a bódult önkénteseket.

– Itt végeztünk! Tovább!

A következő folyosón már a felocsúdó lázadók golyószórója uralkodik. A magyar szakasz egy keskeny szobában zsúfolódik össze, nem lehet továbbmenni.

– Hisz ez már az épület bal szárnya – kap észbe Kálcsics. Már csaknem visszavették azt az épületrészt, amelyet délelőtt elvesztettek.

A szomszéd helyiségből most a fasiszták erősen döngetik a közfalat. Gyáros zseblámpájával rávilágít a vakolat alól máris kilátszó, lazuló téglákra.

– Elvtársak! Előzzük meg őket!

Puskatussal lökik, döntik a másik helyiségbe az ellenség által meglazított falrészt, s a túlsó oldalon lezúduló téglákat a hirtelen megnyíló résen át már követi is Kálcsics kézigránátja. Odaát dördülés, üvöltés, a közfal leomlik, s most egy helyiségben vannak az ellenség életben maradottjaival. Sortűz a sötétbe, a por- és füstfelhőbe, a szomszéd helyiség megnyílt, de nem látható rejtélyébe...

Mert látni nem lehet. Még ha nappal volna se. A por, füst égeti a szemet, kaparja a torkot. Vaktában még egy szakadozott sortűz és még egy. Itt már nem parancsszó, csak ösztön irányít. S csak a zihálásból tudni, hogy a közelben ott vannak a társak.

Csönd. Az ellenség nem jelentkezik. És amikor a füst megritkul, s a por leülepszik, a felvillanó zseblámpák s az itt-ott meggyulladt padlón kígyózó tűz – csak romokra és mozdulatlan alakokra világít.

Kint a folyosón elhallgat a golyószóró. A megnyílt szoba úgy helyezkedik el, hogy túlsó ajtaján át e fegyver mögé kerülhettek volna. Az ellenség inkább továbbállt, „elszakadt."

Egy darabig követik még. Egy kis udvarig. Annak közepén nagy gránáttölcsér. Ez az udvar az, ahová reggel becsapott az ágyúlövedék, s túl rajta ott van a szoba, ahol Ravasz Feri először életében elfelejtette a vicce csattanóját. Az udvarra néző kis ablak rését a fasiszták homokzsákokkal tömték be.

Parancs jön: itt megállni, letelepedni, az udvarban éjszakára őrséget állítani! Kálcsics Steiner Bandival áll az őrségen. A néma sötétségben az embernek sok minden eszébe jut. Kálcsics agyába egyszerre csak belenyilallik, hogy az aknarobbanáskor leesett a térdéről az algebrakönyv, s elfelejtette megkeresni. Az bizony ottmaradt a szobában, ott van a sötéten túl, a homokzsákokkal betömött ablakon túl... Kéznyújtásnyira.

Másnap délelőtt megjelent Lukács tábornok, és végigjárta az épület visszafoglalt részét. Amikor a magyar szakaszhoz benyitott, nem fogadta a jelentést.

– Üljetek csak le, pihenjetek, fiúk. – Ő is leült egyikük rongyos takarójára. Szórakozottan hajlítgatta pálcáját, és szomorúan mondta:

– Sok elvtárs esett el, fiúk, és sok magyar.

Később megkérdezte, hogy a körülményekhez képest elégedettek-e. Nincs-e hiba az élelmezéssel, van-e panaszuk?

Gyáros szakaszparancsnok ekkor megjegyezte, hogy a parancskiadás a Balkán században rendkívül hosszadalmas a sok fordítgatás miatt, és ez bizony néha kínos helyzetet teremt.

Lukács bólogatott.

– Ezt a bábeli zűrzavart még meg kell szüntetni . . . Nem volna kedvetek a 11-esek magyar századához kerülni? Úgyis nagyon megfogyatkoztak azok.

A szakasz tagjai összenéztek, gondolatukat leste el a tábornok. Amikor a Mezőgazdasági Egyetem kertjében összetalálkoztak a századdal, bizony mindnyájuknak megfordult a fejében: jó volna, ha együtt lehetnének.

Lukács felállt.

– Holnapután reggel brigádunk pihenőbe megy. Akkor majd áthelyeztetünk titeket a II. brigádba.

Ez a nap őrszolgálattal telt el, ők nem folytatták a támadást, a fasiszták sem próbálkoztak ellentámadással. Másnap reggel Kálcsicsot hirtelen izgatni kezdte algebrakönyve sorsa. Hiszen ott van kéznyújtásnyira. Ha holnap reggelig nem lesz támadás, keresztet vethet rája, hisz reggel elmennek innen. Egyre ide tért vissza a gondolata. Hiszen ha valahol máshol veszítette volna el azt a könyvet, rá se hederítene, vannak itt nagyobb veszteségek is, de amikor a kis udvaron túl, a homokzsákokkal betömött ablakon túl ott hever – hát mégis bosszantó.

Érdeklődött Gyárosnál: nem lesz támadás? Délután talán – volt a válasz. De elmúlt a délután is, és nem történt semmi. Majd Kálcsicsnak felcsillant a szeme, az a hír terjedt el, hogy éjszaka támadnak, vissza kell foglalni a Mezőgazdasági Egyetem egész épületét. Hanem este parancs jött: helyüket itt egy másik alakulat foglalja el, erre a pihenő előtti utolsó éjszakára ők az úgynevezett „fehér major”-ba mennek őrségbe. Az éjszakai támadást az új, pihent egység fogja végrehajtani.

És szedelőzködtek. Elhagyták a kisudvart, a szobát, a Mezőgazdasági Egyetem épületét, az algebrakönyvet . . .

– Sebaj – dörmögte Kálcsics Steiner Bandinak. – Megtanulok spanyolul, és veszek helyette másikat akármelyik madridi könyvesboltban.

Már csak tizenkét főből állt a szakasz, amikor a „fehér major”-ban a helyét elfoglalta. Gyáros szakaszparancsnok végigszámlálta, hány helyre kell őrt állítania, és nagy gondban főtt a feje.

A „fehér major” egy fehér színűre festett, egykori mintagazdasági épület volt. Négyszögletes udvarát lakás, raktár, istálló vette körül.

Ez a magában álló ház úgyszólván naponta cserélt gazdát. Itt nagyon vigyázni kellett.

A szakaszparancsnok tehát rendelkezett:

– Ez a két elvtárs a kapuhoz. Te az ablakhoz. No, egy meg a gránát ütötte nyíláshoz. Kettő az istállóba. Kettő a raktárba. Egy az ól tetejére. Három a színbe.

És máris az egész szakasz őrségen állt.

Csakhogy az őrséget váltani is kell. Az emberek kifáradnak. A szakaszparancsnok tűnődött. Hát hogyan, kivel váltsa fel az őröket?

Eltelt az első két óra az éjszakából, eljött a váltás ideje. A szakaszparancsnok végigjárta az őröket, és – felváltotta őket. Aki a kapuban volt eddig, az ment most az istállóhoz, aki az előbb az ablaknál állt, most a golyó ütötte nyíláshoz került és így tovább.

Holdvilágos éjszaka volt aznap. Spanyolországban olyan világosak a holdas éjszakák, hogy az újság címbetűit is ki lehet venni. Volt mit figyelniök az őröknek a szélben imbolygó árnyékokon. S egész éjszaka fegyverek dörögtek a közelükben, szüntelenül nyugtalankodtak a lázadók.

A szakaszparancsnok pedig az őröket szabályszerűen minden két órában felváltotta.

Két dologra jó volt ez is. Hozott azért az őröknek valami pihentető változatosságot. Minden őrhelyről más árnyakat kellett figyelni, más zajok foglalkoztatták a képzeletet. És azonkívül mindnyájan arra gondoltak, milyen jó kis adoma lesz ez, mekkorát lehet majd nevetni rajta a legközelebbi pihenő idején.

Az éjszaka szerencsésen eltelt. Reggel a pihenőhelyre, Fuencarralba mentek az egész brigáddal együtt. Ott már csak azért is alig várták, hogy megjöjjön áthelyezésükről Lukács tábornok parancsa, mert csorgott a nyáluk, hogy éjszakai kalandjukat a magyar századnak mielőbb elmeséljék.

Este meg is jött a parancs és vele együtt egy összekötő, hogy őket a magyar század állásához kísérje. Sokáig meneteltek a sötétben. Ezen a napon felhők borították az eget.

Végre elérkeztek egy fehér épülethez. Lámpafényes szobába léptek. Brocskó János, a század politikai biztosa, Hedrich utóda meg nyolc-tíz magyar önkéntes fogadta őket. Ott álltak egymással szemben a barna bársonyruhás, kék baszk sapkás volt Balkán századbeli meg a kék monót, terepszínű baszk sapkát viselő Rákosi századbeli magyarok.

Hosszan szorongatták egymás kezét. Aztán belépett Csapajev.

– Elvtársak, a közös harctéri szolgálatot őrtállással kezdjük. Ebben a fránya épületben minden szeglethez kell állítani egy őrt. Kettőt a kapuba, egyet az ablakba, egyet a golyó ütötte nyílásba.

A bársonyruhások arca megnyúlt, aztán meg majd eldűltek a kacagástól. A sors éppen a „fehér major”-ba hozta vissza őket.

4

Franco tábornok november 24-én a burgosi rádióban bejelentette a világnak, hogy 25-én bevonul Madridba.

November 25-én a madridi távíróhivatal a következő rádiógrammot vette·

Franco tábornoknak, Madrid. Lelkes elragadtatással, mélységes hálával hajlunk meg a győző előtt, aki áldott seregeivel bevonult Spanyolország fővárosába. Imáinkat küldjük a szentegyház lovagjainak, a haza felszabadítóinak.

Adella, Burgos város polgármestere.

Egymás után érkeztek hasonló sürgönyök Spanyolország különböző régi előkelőségeitől.

A fasiszták Franco rádióbeszédével egy időben minden eddiginél hevesebb támadást indítottak. A város legtávolabbi épületei is reszkettek a harci zajtól. De miközben javában érkeztek a hódoló sürgönyök, és miközben nem egy külföldi rádió ismét közölte, hogy „még meg nem erősített hírek szerint” Madrid elesett, Lukács tábornok nemzetközi brigádja az Egyetemi Városban, Enrique Lister csapatai pedig a város déli részén a leggyilkosabb támadásokat is visszaverték.

Madridot Franco november 25-én éppoly kevéssé tudta bevenni, mint tizennyolc nappal azelőtt, november 7-én.

November 25-én este még folytak a hevesnél hevesebb ütközetek, amikor „Junkers”-ek felhői jelentek meg a város szíve fölött. A város védtelen házaira szórták bombáikat. Ez már nem hadművelet, hanem a bosszú műve volt.

Franco belátta: Madrid lakosságát már sem megfélemlíteni, sem megtörni nem lehet. Csak bosszút állni lehet rajta. Madrid nem bízott mindent a katonákra, rengeteg önkéntes harcost adott a frontnak. A fasiszták egy-egy behatoló előőrsére a külvárosok asszonyai az ablakokból forró vizet zúdítottak. A városszéli mellékutcáknak nem volt többé kövezetük, beépítették a fedezékekbe. November 7-e óta a kezdetleges barikádokat tűzbiztos erődökké alakították át. Sakkban tartották az „ötödik hadoszlop"-ot, minden csoportját megsemmisítették, amelyik jelt adott magáról. A város megerősítésének munkájában részt vett asszony, öreg és gyerek. A férfiak az elesett katonák meggémberedett kezéből kivett fegyverrel harcoltak. A munkások váltották egymást a munkapad és a lövészárok között.

Így élt, ilyenné vált Madrid a hetek óta folyó ostrom közepette. S mikor ez november 25-én Franco számára nyilvánvalóvá vált, nem maradt más vigasza, mint a pusztítás. A dühös gyerek játékát töri el, a fasiszta „államfő" pedig ugyanilyen játéknak tekintette hazája fővárosát.

A kis köztársasági légierő ezúttal minden erejével a város határában küzdő csapatokat támogatta, az áttörési kísérletet segített megakadályozni, így most a „Junkers"-eknek a város háztengere fölött úgyszólvan semmi sem állta útját. A madridi tűzoltóság és az oltásban segédkező lakosság már alig tudta lokalizálni a város legkülönbözőbb pontjain feltörő tüzeket. Romba dőltek a Puerta del Sol tér hatalmas épületei is, amelyeknek tövében Mola tábornok nem kiálthatta bele a rádióba, hogy: „Itt vagyok." A Barflor Kávéházban már egyáltalán nem készíthettek feketét senkinek sem, mert a kávéház kiégett, és teraszát összezúzták a bombák.

A becsapódásoktól reszkető, elhagyott Palace Szálló egyik szobájában Mihail Kolcov ezeket a szavakat jegyezte fel a naplójába:

„A nemzetközi reakció összes erőivel rárontott erre a városra, s most fojtogatja acél- és tűzgyűrűjével. Miért? Csupán azért, mert ez a város és az egész ország szabadon akar élni, tiszteletben tartva az emberek egyéniségét és jogait, és nem akar megalázkodni sem saját elnyomói, sem más országok elnyomói előtt.

E szenvedélyes éjszakai bacchanália láttán, a sötét erők vad orgiája láttán Európa megrémült és elhallgatott. A kormányok, az egyes államok és pártok vezetői, azok, akiket holnap ugyanez a fasiszta orkán fenyeget, nem harcolnak, nem vitatkoznak, nem tiltakoznak, gyáván a homokba dugják a fejüket, abban a naiv reményben, hogy a fasizmust távol lehet tartani, meg lehet vásárolni, meg lehet úszni apró engedményekkel, ajándékokkal. Csak a világ proletárjai jöttek el a sötét, hideg madridi éjszakába, ők virrasztanak és dideregnek a barikádokon, ők szorítják magukhoz fáradhatatlanul a nedves puskát, és néznek fáradhatatlanul a vaksötétségbe. Számukra világos az, amit nem tudnak vagy nem akarnak megérteni hazájuk hírneves politikusai és miniszterei. Madrid védelmével Párizst, Londont, Koppenhágát, Genfet védik, mert a fasiszta rablók, ha ma leszámolnak a spanyol demokráciával, a spanyol néppel, holnap a francia, az angol, a csehszlovák és más népeket igyekeznek majd torkon ragadni Európában és az egész világon, mint ahogy tegnap az abesszín és a kínai népet fojtogatták.

Csak egy öröme van a spanyol, a német, a kínai munkásnak, de ez nagy öröm. Van a földön egy szovjetország, van szovjet demokrácia, amelyet nem lehet megfélemlíteni, amelynek oldalán nem kell félni, s amelyet nem lehet megsemmisíteni. Tehát lehet és érdemes küzdeni, van már hely, ahol megvalósult a győzelem, és élvezik gyümölcseit. Egyetlen fénysugár hatol be a vaksötét, veszedelmes halált hozó madridi éjszakába. De ez a fénysugár nem halványodik el, ezt senki, semmi soha nem tudja kioltani."

Odakint újabb és újabb bombák robbantak. A pusztítás egyre fokozódott. Idebent közben telefon csengetett, azt közölték, hogy a fronton a harc csendesedik, már csaknem teljesen elnyugodott, a fasiszták kimerültek.

A bombázás pedig a városban ekkor érte el a tetőfokát.

Francóék hetek múltán megint összeszedték magukat, és 1937. január 1-én és az azt követő napokban még több német repülőgéppel, még több olasz tankkal ismét megkísérelték – nyilván Hitlernek újévi ajándékul – Madrid elfoglalását. Tömör oszlopokban támadtak, legelöl tankokkal, amögött gyalogsággal, majd hátulról ismét tankokkal, hogy gyalogságuk meg se kísérelhesse a megfutamodást. Most nyílt terepet választottak, ahol technikai fölényük jobban érvényesülhet. A Casa de Campót, a Nyugati parkot, az Egyetemi Városrészt – azokat a helyeket, ahol a köztársasági hadsereg oly kemény ellenállást tanúsított – nagy ívben megkerülték, hogy észak felől törjenek utat maguknak a város élénken lüktető szívébe.

A köztársasági fronton nem volt elegendő fegyver, haditechnika, katonai szervezettség – hogyan lehetett volna, amikor a „demokratikus" hatalmak segítség helyett a „semlegesség" jelszavát fújták. De Madrid népében és Madrid védőiben az elszántság most már harci edzettséggel párosult. Mit lehetett tenni ennyi tank, ennyi repülőgép, ennyi ágyú, ennyi mór, ennyi idegenlégiós, ennyi falangista ellen? Vissza kellett vonulni, a katonailag gyengébb fél mást nem tehetett. Így is történt ez – nappal. De mert a katonailag gyengébb fél valójában az erkölcsileg erősebb fél volt, az éjszaka neki kedvezett. Éjszaka a tüzérségi megfigyelő vak, a repülőgép nem tud pontosan célozni, a marokkóiak is bizonytalanabbul érzik magukat, rémült a falangista, az idegenlégiós ... Éjszaka a bátrak kezében hathatós fegyver a kézigránát is. A köztársaságiak kézigránátos rohamokkal éjszakánként visszaszerezték mindazokat a hadműveletek szempontjából jelentős pontokat, amelyekről nappal kénytelenek voltak lemondani. Rendkívüli veszteségeket okoztak az ellenségnek.

Éjjel-nappal folyt a küzdelem. Esténként ki kellett igazítani a térképeket, de reggelenként újból vissza kellett igazítani a harcoló felek zászlócskáit.

A fasiszták egyre győztek, és mégis alig nyertek tért.

Ennek a kétségbeesett, de fortélyos harci módszernek az egyesült magyar század is mestere lett. Részt vett valamennyi kiemelkedő csatában – nappal és éjjel. Ott volt Boadilla del Monténál, Majadahondánál, az aravacai úton és a Las Rozas-i magaslaton... Csapajev megsebesült, s egy Anton nevű német bányász parancsnokolt helyette. Majd Anton is megsebesült, és Vörös Béla vette át a helyét. Brocskó János politikai biztosnak fél szemét vitte el a golyó, Gyáros László lett a század komisszárja. A parancsnoksággal időről időre megszakadt az összeköttetés, aztán időről időre ismét helyreállt. Konyha már egyáltalán nem működött, a parancsnokság, ha volt mit, és ha egyáltalán tudta, hova: ládában, zsákokban hideg ételt és konzerveket küldött a harcosoknak, s aki ütközet közben megéhezett, egyszerűen markolt belőle. Összefüggő arcvonal már régen nem létezett, mozgó háború folyt, s gyakran csak felderítéssel lehetett megállapítani, hogy a szemben álló fél ellenség-e vagy jó barát.

A madrid–escoriali országúton már csak tizenhét emberből állt a magyar század. Stefi – Steckmayer István – szakaszparancsnoknak egy puskagolyó csapódott az acélsisakjához, bódultan támolygott az ütéstől. A parancsnoksággal ismét elvesztették a kaposolatot, s a harci helyzetről csak az ágyútűz és a harci zaj iránya szerint tájékozódtak. A közvetlen hadicélból semmit sem tudtak, és most kábult állapotában, a magas bányász, Stefi, a legszemfülesebb parancsnokuk sem tudott tanácsot adni.

Az út egy helyen a vasútvonalat keresztezte. Észrevették, hogy a fasiszták arrafelé törekszenek. Ki tudja, milyen értéket jelenthet a lázadóknak ez a vasútvonal? (Hogy hova vezet, arról térkép híján nekik fogalmuk sem volt.) Hát ott foglaltak tüzelőállást, és egységeiktől elszakadt, hozzájuk csatlakozott spanyol katonákkal együtt jó darabon megszállták a vasúti töltést.

A lázadók tankok védelme alatt közeledtek. Bánffy és Szedner – sógorok – egy gránátdobó készülékkel igyekeztek a falangista gyalogságot elválasztani a harckocsiktól. Ez sikerült is, és Stefi szakasza tüzet zúdított a fedezéket kereső fasisztákra.

Ekkor történt, hogy Steiner Bandi az egyik falangistán rövid, sárga, prémgallérú bőrkabátot vett észre. Ejha! Hisz ilyet csakis a nemzetközi brigádok tisztjei viselnek... Ó, a rablógyilkos! Steiner Bandinak szörnyű haragtól torzult el az arca.

– Gyere, Kálcsics! – kiáltotta. – Hegyibük... kézigránáttal.

Felugrottak a töltés mögül.

Bandi gránátja éppen a bőrkabátos mellett robbant. „Helyes" – biztatta magát a hosszú fiú, és elégedetten kihúzta a derekát.

Egymás után hajították a kézigránátokat – a falangisták végre szétfutottak. A tankok odacsörtettek, hogy fedezzék őket, s az egyik rálőtt a kézigránátos önkéntesekre. Amikor a füst felszállt, Steiner Bandi szemüveg nélkül hevert a földön, alsó lábszárából patakzott a vér.

Miközben egy takaróra fektették, és a töltés mögé vitték, önkívületben beszélt. Ezt mondta:

– Egy légyért kár ... az más ...

A tankok még lőttek egyet-kettőt, aztán menekülő gyalogságuk után bukdácsoltak.

Az önkéntesek a töltésen diadalmas örömmel rágyújtottak új, kedves indulójukra, amelyet egyik nemrégiben érkezett katonájuk, Tarr Imre hozott a frontra:

Madrid határán állunk a vártán ...

– harsogott a dal.

Egész nap hiába várták az újabb támadást, s ez szinte érthetetlennek tűnt.

Reggel a parancsnokság futára megtalálta őket. Az első hír, amit közölt, máris örvendetes volt: a front tegnap dél óta megszilárdult. A fasiszták az újabb tíznapos pokoli harc árán sem tudtak a város szívéhez közelebb férkőzni. Letettek a támadás folytatásáról.

A tizenhat főnyi századot Madrid egyik külvárosába szállították, tartalékba. Néhány nap múlva a Központi Frontparancsnokságtól egy összekötő tiszt érkezett, hosszúkás arcú, szőke hajú fiatalember. Feladata elvégzése után felkereste a magyar századot, mert ő is magyar volt – Selmeczi hadnagynak hívták.

A század megmaradottjai éppen a rádiót hallgatták (egy fémlapon ez állt a készüléken: „A Doria Műszergyár ajándéka"), de a hadnagy szavaira azonnal lehalkították a Budapestről fogott Bánk bán operarészletet.

– A ti leváltásotokat hoztam – újságolta Selmeczi. – A II. Nemzetközi Brigád délre, Murciába megy pihenésre és átszervezésre.

Körletük körül a madridi külvárosi utcán minden romokban hevert, s a romok között mindenféle ingóságot hajszolt a szél. Amire szükségük volt közülük, magukhoz vették. Innen származott az a félig elégett könyv is, amit most a hadnagy Kálcsics kezében észrevett.

– Mit olvasol?

– Spanyol regény. Gondoltam, tanulom belőle a nyelvet. Hát egyelőre még nem nagyon értem.

Selmeczi hadnagy kivette a kezéből, megnézte.

– Ebből mások is tanulhatnának, mégpedig nemcsak a nyelvet – kiáltott fel meglepetten. – Hallgassátok csak: „Rengeteg embert, remek felszerelést, óriási mennyiségű puskaport hoz az ellenség – olvasta magyarul a spanyol szöveget. – Tudományos, szakszerű felkészültségét, erejét, fényes értelmét veti latba, hogy a gyerekjátéknak látszó körülzárt erősséget megtámadja. De mindez kevés, mert összeomlik, szétporlik a csizmasarokkal is szétrúgható falak előtt. Hiszen a szánalmas anyag mögött az aragóniai lelkek acélja feszül, s ez nem törik, nem lágyul, nem olvad, nem rozsdásodik, hanem emberi eszközökkel leronthatatlan sáncként öleli körül a várost."

A hadnagy meghatottan adta vissza a könyvet.

– Hozzátehetjük, amiről itt meggyőződhetett az egész világ: mindez nemcsak az aragóniai, kasztíliai, a spanyol lelkekre illik. Ilyen sohasem lágyuló, nem olvadó, nem rozsdásodó a világ minden népének lelke, ha igaz ügyért harcol – a címlapra mutatott. – Ez Pérez Galdós regénye Zaragoza 1808-as ostromáról. Napóleon katonái akkor éppúgy képtelenek voltak meghódítani Zaragozát, mint most Franco népsége Madridot . . .

Madridban a helyzet még veszedelmes maradt, de többé már nem volt fenyegető. Franco és Hitler lemondtak arról, hogy közvetlen, frontális támadással vegyék be a várost.

A II. Nemzetközi Brigád, amely Madrid 66 napos ostromából 33 napot közvetlen tűzben, ütközetben töltött, és 2500 emberéből 600 halottat és 1800 sebesültet vesztett, az egész évben napfényes Murcia felé vonatozott, hogy ott viszontlássa felépült sebesültjeit, és újonnan érkezett magyar elvtársakkal is gyarapodjék.

Pasionaria a magyar századot Madrid védelmében tanúsított hősi magatartásáért „aranyszázad”-nak nevezte el.

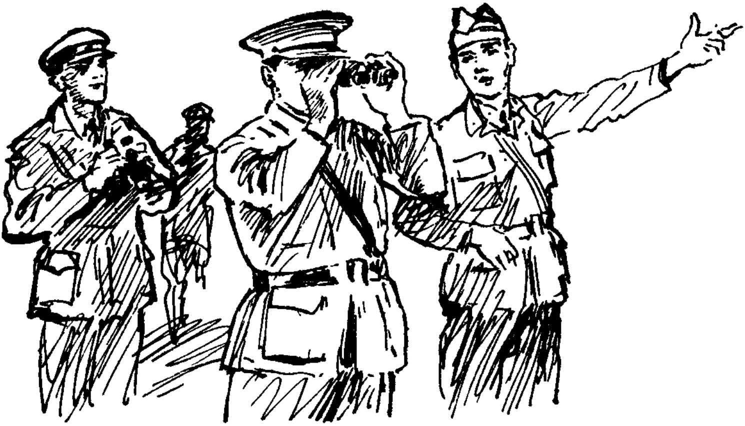

A TÁBORNOK LEVELE

I

„Drága Vera,

a napokban nagyon kedves, drága levelet kaptam tőletek. Köszönöm. Valóságos ünnep volt ez a számomra. Igaz, hogy voltaképpen nem is élveztem kellően, mivel útközben, a gépkocsiban kellett elolvasnom, ami persze jelentékenyen csökkentette a gyönyörűséget."

A tábornok itt megrázta töltőtollát, mert egyre halványabban fogott a papíron.

„... Az ember egy drága kézből eredő levelet nyugodtan, csendben szeretne elolvasni, itt meg emberek, lárma, mozgás, ami mind nem segíti elő a megfelelő hangulatot."

Lukács tábornok órájára pillantott. Hajnali hat óra öt perc ... Hét órára adta ki az utasítást a törzsnek az indulásra: felderítésre mennek La Marañosa irányába; utolsó terepszemle a támadás indítása előtt. Az étkező üres. Végre megírhatja a levelét; hazagondolhat, anélkül, hogy bárki megzavarná. Ezzel a válasszal napok óta tartozik. Pedig mennyire várják minden sorát az otthoniak... Vera és kislányuk, Talocska... a legdrágábbak. De hiába, előbb nem volt érkezése hozzá. Miközben az ő levelüket átfutotta, a Hadügyminisztérium vezérkari főnökének hívására Valencia felé vitte a gépkocsi. (A zötyögős autóúton nem lett volna szabad úgy nekiesnie Talocska fényképének; néhány váratlan kátyú, és összevissza gyűrődött, repedezett!)

„...Mily hálás vagyok a fényképekért! Egyet csókjaimmal már tönkre is tettem, ilyen bolond vagyok."

Akkor még fogalma sem volt róla, mit akarhat Cabrera. A vezérkari főnök várószobájában újból elolvasta az otthonról jött sorokat, és máris a választ fogalmazta magában, abban a gyermekes hitben, hogy mielőtt hazaindulna, a León de Oro, Siglo vagy más valenciai kávéházban papírra veti. De a tábornoki értekezletről száguldva sietett vissza a frontra. Ha egyszer a köztársasági haderő végre támadásba kezd!... Levélírásra nem is gondolhatott, ezerféle dolgot kellett azonnal számba vennie. Még Talocska elrongyolódott képét is eltüntette belsőzsebébe, a szíve fölé, hogy el ne vonja a figyelmét. (Nemhiába érzelmesnek mondanak. Óriási vád! Ha nem volnék az, otthon ülnék, Zalka Máté volna a nevem, és a „Doberdo" megjelenése után most a tervezett önéletrajzi regényemet írnám. Főhadiszállásom továbbra is a moszkvai Forradalmi Színház igazgatói szobája volna, „törzsparancsnokom" a színház főrendezője, akinek ábrázata mindig kellemes kölniillatot áraszt, nem úgy, mint a derék Belové, ki ütközet idején azért nem borotválkozik, mert nincs alkalma rá, pihenőben azért nem, mert már egészen elszokott tőle. Persze, az érzelmesség mögött mindjárt szentimentalizmust gyanítanak. Ha én szentimentális ember volnék, érzelmes elbeszéléseket írnék a spanyol háborúról, anélkül, hogy a közelébe jönnék. De mert egyáltalán nem szentimentális, hanem – igenis – érző lény vagyok, hát idejöttem megosztani a szenvedést, a küzdelmet. Állni a tüzet, és megszervezni a visszaütést. Igen, mi, érzelmes szocialista emberek visszaütünk ám, de előbb megalapozzuk az ökölcsapást...)

A támadás előkészítése, ez maga is felér egy csatával. Nemcsak hogy minden időt, de minden ideget is igénybe vesz. Nem csoda, ha nem juthatott hozzá a levélíráshoz, csak most, amikor már az előkészületek megtörténtek. Ezt velük, a legkedvesebbekkel is meg kell érteni.

„. . . Vera, te ismersz engem. Tudod, hogy teljességgel odaadom magam a munkának. Nagy és hasznos munkát végzek, és teljesen, teljesen a munkának élek. Éjjel és nappal csak egy gondolatom van: minél jobban, pontosabban, hasznosabban végezni a dolgomat."

Léptek zajára kapta fel a fejét. Kezdődik . . . Hiába menekült a szobájából ide, a csendes étkezőbe, ahová nem vezetnek tábori telefonvonalak. Máskor negyedóra is elég a törzs tisztjeinek, hogy bekapják a reggelit. Most – mintha csak megorrontották volna, hogy ő itt van – az éhség már fél órával előbb elfogta őket.

– *Salud,* Paquita, Dolores. *Buenos días!*

Csak az elvtársnők jöttek teríteni, a spanyol konyhaszemélyzet tagjai. Ezek figyelmes teremtések, lábujjhegyen járnak – a tábornok megnyugodott.

Tegnap este helyezték át a törzsparancsnokságot Morata de Tajuña faluba, és kora reggelre itt az étkezőben is már minden a helyén van. Tiszta abroszok, rendes szervíz. A lányok köténye ragyog. Bárhova megy is a brigád, csak a falak változnak, az étkező mindig így fogadja az embert, még ha minden reszket is a kinti ágyútűztől. Valóságos békeoázis ez. Hozzák a teát, friss kenyérrel, vajjal, narancsdzsemmel – a legpokolibb helyzetben is mindent elő tudnak teremteni. Nagyon büszke volt rá, hogy parancsnokságán minden úgy működik, mint az óramű.

– *Muchas gracias,* Paquita. És camarada . . . mondd meg a konyhafőnöknek, hogy a törzs ebédjét a tábori megfigyelőhelyre küldje ki. Aljosa majd megmutatja a térképen, hova.

A lányok eltávoztak, s őt a nagy csend egyszerre bosszantani kezdte. Hisz már meg is terítettek a reggelihez, és a törzsből még senki sem jelentkezik. Ilyenkor nagyobb érdeklődést, több mozgást várna az ember . . . Egészséges izgalmat – támadás előtt. Csak nem váltak oly egykedvűekké az elvtársak, hogy ma csakugyan fél hétig szundítanak? Az áldóját! Ha igazi harci szellem volna bennük, most mind korábban akarná elfoglalni a szolgálati helyét. Ma vonul fel a brigád, és holnap hajnalban támad. A tábornok fejét csóválta – ez egy kicsit különös.

„... Nincs időm magamra gondolni, nem is akarok. Én nem létezem, az ügy létezik, és ez a fő. Ez a magyarázata nyugalmamnak és idegeim kiegyensúlyozottságának."

– Jó reggelt, *mi general!*

– *Bene salud,* Belov elvtárs! Hiába, te friss vagy.

Persze, Karlo Lukanov elvtársnál nem hiányzik a harci szellem, ezt sejtette is. Elvégre ki a drága, örökmozgó, nyughatatlan „Belov", a szorgalmas bolgár, az ideális törzsparancsnok? ... No de most viszont befellegzett a levélírásnak – csóválta a fejét. Belovnak is minden a munka, a feladat. Ha arra lépett volna be, hogy ő parancsot fogalmaz, félrehúzódna, de magánlevél nem számít itt. Belov már át is hozta a reggelijét Lukács asztalához.

– Nem zavarok, tábornok elvtárs? Amit mondani akarok, egyáltalán nem sürgős. Segíteni már úgysem lehet rajta.

– Micsodán kellene segíteni, Belov?

– Mondom, hogy nem lehet. Csak bosszankodom. Nem szeretem a támadás megadott irányát.

– Nem tetszik neked?

– Csak azt mondtam, nem szeretem. Köztünk szólva, nem valami találékony hadvezér ez a Cabrera. Katonai törvény, hogy olyan támadást, ami egyszer nem sikerült, hetek múlva sem tanácsos még egyszer megismételni. Mégis ugyanabba vág bele. Bosszant. De lehet, hogy te ezt egyszerűen babonának tartod.

Lukács töprengett. Ami Belovot bosszantja, amolyan hadászati egyszeregy, bár nincs semmi bizonyítéka. Mindenesetre a madrid–valenciai vasútvonal felszabadítására kifundálhatott volna a vezérkari főnök szellemesebb tervet is. A jelenlegi pontról pontra egyezik a november közepén tervezett ellentámadásával. Persze, senki sem szívesen emlékszik vissza arra a kudarcra, ami a brigádot tűzkeresztségén, az Angyalok Sziklájánál érte.

– Sose törődj vele, barátom! Novemberben már előre szívtam a fogam, most pedig jó az előérzetem.

A tábornok ezt nem megnyugtatásképpen mondta a törzsparancsnokának. Csakugyan az volt az érzése, hogy szerencsés küzdelemnek néznek elébe. Optimizmusának megvolt az anyagi alapja. A Cerro de los Angelos óta történt egy és más, nem tartozott ő azok közé, akik a leckét elfelejtik. Akkor nem voltak híradósaik, lehetetlen volt a csatát áttekinteni. Most annyi *saját* telefonistája van a brigádnak – s jól kiképezve –, amennyire csak szükség lehet. Lovas századot is szervezett, ami pedig százféle feladatra felhasználható, nem utolsósorban futárszolgálatra is. Akkor nem voltak szállító eszközeik, ütközet közben átcsoportosításról szó sem lehetett. Most? Annyi autója, mint amennyi az övéknek rendelkezésére áll, egy brigádnak sincs. Veszekedéssel, kunyerálással meg csalafintasággal kaparta össze őket. Csalafintasággal is, igen! Ahogy lehetett. Ha a szállító eszközöket lopni kellett volna, akkor lopta volna a győzelem érdekében! (Kolcov, a Pravda tudósítója, a kitűnő író „ravaszdi" Lukácsnak nevezte őt emiatt, de ugyanakkor szívből igazat adott neki.) S egy ügyes sakkhúzással a bábeli nyelvzavart is megszüntette. Cserét csinált a 11. Nemzetközi Brigáddal, elcserélte a német Thälmann zászlóalját a lengyel Dombrowski ellenében. Így ott most a régi Edgar Andréval két német zászlóalj van, itt pedig – a 12. Nemzetközi Brigádban – megmaradt a francia–belga és a Garibaldiról elnevezett olasz zászlóalj, melyekben a rajparancsnokokig mindenki megérti a francia szót. A Thälmannból itt maradt Balkán századhoz megszerezte a lengyel zászlóaljat, ezekben pedig az orosz nyelvet értik valamennyien. Most tehát már csak kétnyelvű a brigád. És a spanyolt is egyre többen beszélik. (Ő már elég jól töri.) Így megszűntek mindazok a hiányosságok, amelyek a novemberi kudarcot okozták. Még egy kitűnő tüzérütegre is szert tett azóta: a Thälmann-„batériára".

– Ne bosszankodj, Belov elvtárs. Majd még beszélünk erről, de most szeretném ezt a levelet...

Már késő volt. Élénk beszélgetés közepette egyszerre vagy hatan toppantak be. Zengett, zúgott a terem. Megint „emberek, lárma, mozgás'... A tábornok alig győzte még a visszaköszöngetést is. De jóízűen mosolygott – nem csalódott mégsem, igazán derék fiúk. Most még csak az kellene, hogy a felderítéshez kedvező legyen az idő, mert amikor felkelt, bizony még sűrű, fehér köd borította a tájat.

Alekszej Ejszner – Aljosa – is belépett. Meglátta Lukács asztalán a levélpapírt, meg a tábornok kezében a töltőtollat, hátrahőkölt, és egy távolabbi asztalnál foglalt helyet.

– Mi újság, Aljosa? Milyen az idő most odakint?

– Tündöklő reggel, tábornok elvtárs. A látási viszonyok kitűnőek.

Lukács összehajtogatta a megkezdett levelet.

– Látom, elvtársak, mind frissek és tettre készek vagytok. Mi volna, ha fél órával korábban kezdenénk a terepszemlét?

Hatalmas „hurrá" volt a válasz.

Mosolyogva megköszönte. A félig kész levelet gyengéd mozdulattal tette el a térképtáskájába. Hisz nem ma kezdődik a támadás – nyugtatta meg magát –, a nap folyamán még bőven jut rá idő, hogy befejezze.

Kihűlt teáját gyorsan kihörpintette.

Az autóban a tábornok énekelni kezdett.

Esik eső karikára,
Kossuth Lajos kalapjára . . .

– Koszut . . . – bólintott Belov. – Koszut. Ezernyolcszáznegyvennyolc . . . – s Heine versét idézte: – „Szorít, feszül német zekém, Nevét, ha hallom a magyarnak, Tengermoraj harsog felém, Fülembe harsány trombiták rivallnak!" Forradalmi nép a tiéd.

Lukács folytatta a nótát. Szeretett énekelni, tudta, hogy szívesen is hallgatják, hát nem hagyott dalt befejezetlenül. Majd, amikor a végére ért, és szippantott egyet a kocsi ablakán beáradó friss levegőből, így válaszolt Belovnak:

– Kis nép a miénk, de nem első eset, hogy „Európa homlokán táncol", mint ahogy azt mi, kommunisták, Petőfi nyomán szoktuk mondogatni. 1871-ben a párizsi kommünnek is volt egy magyar minisztere. Amikor az orosz nép táncolt Európa homlokán proletárforradalmával, abban is részt vettünk. S aztán egy második szólót is jártunk a magunk 1919-ével. Most pedig, hogy Spanyolország is Európa homlokán táncol, megint itt vagyunk. Nem is hagyjuk abba, amíg nem győzünk!

– Hát gonosz dolog, hogy ilyen forradalmi hagyományú nép lába alá odahaza Horthy-nótát húzzanak – dörmögte fejét forgatva Belov. – Megdöbbentő és tűrhetetlen.

A parancsnoki megfigyelőhelynél pár percre megállt a kocsi. A tábornok körülnézett. Fogadta a híradós parancsnok jelentkezését, megállapította, hogy a tábori telefonvonalakat felszerelték, meglátogatta az épület mögött tanyázó motoros küldöncöket, s egy pillantást vetett a közeli kis erdőre, ahonnan kihallatszott az ott várakozó lovasszakasz állatainak nyihogása.

Továbbhaladtak. Fennsíkon gördült az autó, vékony törzsű, görcsös ágú olajfák között. Egy magasabb fekvésű tisztásról északnyugati irányban Madrid távoli látképe tárult ki előttük.

Kiszálltak, megcsodálták.

– A pindoque-i hídon menjünk La Marañosába – kérdezte a törzsparancsnok –, vagy kerüljünk délnek inkább, San Martin de la Vega felé?

Lukács szeméhez illesztette távcsövét, és körülhordozta a tájon.

Madrid jó harminc kilométernyire volt ide, s őt most már csakis az a terület érdekelte, amely a legközelebbi napok csatájának terepe lehet, így csak 5–6 kilométeres körön belül nézelődött. Észak felé megcsillant a Jarama folyó keletről nyugatra tartó ága. Látszott a Manzanares torkolata is. A két folyó egyesülése után a Jarama élesen délnek fordult, s ezüstös szalagja bal kéz felől kígyózott tovább az olajfaerdők között. A tábornok a pindoque-i hidat szemlélte. Csodálkozva pillantott fel, majd igyekezett még élesebbre állítani a távcsövet.

– A hídon nem látok őrséget, Belov. Te, barátom, nyoma sincs. A hídtól balra levő állások is, esküszöm, üresek!

– Egy anarchista egységnek kell pedig ott állnia – dörmögte értetlenül a törzsparancsnok. – Csak nem szelelt el, be sem várva, hogy felváltsák a mieink? Mi az ördögnek tűntek volna el, most még viszonylag csendes a front.

A törzs valamennyi jelenlevő tisztje a hídra szegezte távcsövét. Lukács a magáét északabbra fordította.

– Nézzük csak...

A két folyó, a Manzanares és a Jarama, egyesülése előtt egy ék alakú magaslatot fogott közre, ezen a benyúló földnyelven feküdt Vacia Madrid helység. A parti sávot a lencse egészen közel hozta.

A tábornok hirtelen összerázkódott.

– Jóféle hírszerzés folyik a valenciai vezérkarnál! – kiáltotta magából kikelten. Leeresztette a távcsövét, és visszafordult autóik felé.

– Fordítsd meg a kocsit, visszamegyünk a harcálláspontra – szólt elfúló hangon a sofőrjének.

Közben a többiek is végigvizsgálták a Jarama partját.

– Mórok! Kétségkívül mórok! – hördült fel Belov. – Valósággal hemzsegnek Vacia Madridnál és La Marañosa határában is! Még jó, hogy nem futottunk a karjaikba.

A tábornok már bent ült az autójában.

– Gyerünk! Siessünk! – amikor Belov is beszállt, a kocsi elindult. – Mindkettőnknek igazunk lett – sóhajtott a törzsparancsnok fülébe Lukács. – Pech és mégis szerencse. Mert az offenzivánknak ugyan befellegzett, ellenben ha Cabrera, mit sem tudva az ellenség támadási szándékáról, véletlenül nem itt jelöli ki a támadás kiindulópontját, a fasiszták holnapra vagy holnaputánra már be is kerítették volna Madridot.

Belov az ellenség hadicélját latolgatta.

– Világos, Madrid egyetlen éltető erére, a valenciai műútra pályáznak. Miután minden frontális támadásuk kudarcot vallott, most azzal kísérleteztek, hogy gyűrűt fonjanak a város köré.

A megfigyelőhelyre megérkezve, Lukácsnak az volt az első kérdése:

– Hol a batéria? – azt felelték neki, hogy úton van valahol Chinchon és San Martin de la Vega között.

– Fordítsák vissza. A tüzérparancsnok jelentkezzen.

Egy motorbiciklis küldönc éktelen pufogás közepette robogott el a paranccsal.

A parancsnoki harcálláspont hatalmas munka vette kezdetét. A támadásra előkészített felvonulást át kellett állítani védelemre. A felsőbb parancsnokságoknak meg az útban levő alakulatoknak jelentéseket kellett küldeni. Gyalogos felderítőket, megfigyelő repülőgépeket útnak indítani, hogy megállapítsák az ellenség elhelyezkedését, erejét, felvonulásának irányát s módszerét. A törzs tisztjei – ki autón, ki motorkerékpáron – egymás után száguldottak el. A fél svadron lovaskíséretből alig maradt egy-kettő az erdő sűrűjében, a többi már rejtjeles parancsokkal nyeregkápájában, a szélrózsa minden irányában vágtatott. Petrov (Kozovszkij), a brigádparancsnok helyettese, egy óra leforgása alatt berekedt a telefon mellett. Belov a térkép fölé hajolva, körzővel és szögmérővel dolgozott.

– Megéltél már ilyen fura tréfát, tábornok elvtárs? – kérdezte, amikor megtörténtek a legsürgősebb intézkedések.

– Talán igen. Oroszországban. A kezdet kezdetén. Amikor még volt cári tisztecskék ültek a vezérkarban.

Most néhány tétlen perc következett. Ők már megtették jelentéseiket, de a felsőbb utasítások még nem futottak be; a brigád csapatainak már továbbították parancsaikat, de azok végrehajtását még nem jelentették a parancsnokok. Lukács leült a megfigyelőhely asztalához, elővette térképtáskájából a megkezdett levelet.

„...Újra megéljük az 1918-as évet, minden megpróbáltatásával és keservével...” – rótta oda az eddigiekhez nagyon szomorúan. Máris abba kellett hagynia – oldalkocsis motorkerékpár stoppolt odakint, s az ajtó felcsapódott.

– Michael Baller, jelentkezem! – mondta köztársasági tisztelgéssel ökölbe szorítva kezét a széles vállú, alacsony, testes tüzérőrnagy.

A tábornok magyarul üdvözölte, és intett, hogy jöjjön fel vele az épület lapos tetejére.

– A fasiszták éjszaka észrevétlenül megszállták Vacia Madridot és La Marañosát. Most fejlődnek fel, hogy megkíséreljék az átkelést a Jarama keleti partjára. E percben semmi sem állja útjukat – megragadta a tüzérparancsnok kezét. – Rezső... Szántó elvtárs – szólította igazi nevén –, a cél adva van. Nagyon sok függ most a batériától.

Baller–Szántó, rácáfolva nehézkesnek látszó termetére, hihetetlen fürgeséggel távozott.

Most aztán egymás után szólaltak meg a telefonok s robogtak be a küldöncök: a hullám, melyet elindítottak, visszafelé görgött. A tábornok csak akkor szakította ki magát a tisztek és futárok sürgő-forgó gyűrűjéből, amikor a Thälmann üteg ágyúinak dörgése végre felhangzott a valenciai országút irányából. Ismét felsietett az épület tetejére. A Jarama keleti partján nagy gyorsasággal villantak fel a torkolattüzek, a túlsó oldalon, Vacia Madrid körül pedig a partvonalat sűrű füst borította el. A füsben lángbokrok nyíltak.

A tetőre vezető létra nyikorgott, Gallo, a brigád olasz politikai biztosa érkezett meg, akit valódi nevén Luigi Longónak hívtak.

– Kitűnően lő a Thälmann – mutatott észak felé, kissé megnyugodva Lukács. – Gyors tüzeket ad le. Minden lövése telitalálat – távcsővel hosszasan vizsgálták a becsapódásokat.

A tábornok beszámolt a reggeli meglepetésről és az azóta érkezett jelentésekről. Majd csaknem fél órán át figyelték a tüzérség munkáját.

– Most már elég lesz! – mondta ekkor Lukács, s miközben a politikai biztost lekísérte az épületbe, odaintett egy motoros küldöncöt. – Menj az üteghez, mondd meg az őrnagynak: tüzet szüntess! Nyílt állásban állnak, nem akarom, hogy a fasiszták belőjék őket.

Belov a térképről magyarázott a törzsnek. Gallo bánatosan fordult hozzájuk.

– Szóval, megkezdődött az új ütközet. És nem úgy, ahogy mi akartuk. Mi a véleményetek, elvtársak, nagyon nehéz lesz?

Belov válaszolt.

– Ma, 1937. február 9-én valóban új ütközet veszi kezdetét. Már a neve is világos: a jaramai ütközet. Repülőjelentés szerint a lázadók nagy technikai felkészültséggel és mélységben tagolt oszlopokkal nyomulnak előre. Tehát igen heves lesz a küzdelem.

– Szerencse, hogy éppen nagyobb erőkkel vonultunk fel itt – jegyezte meg Lukács –, de a hátrányunk az, amit a sakkban úgy hívnak: tempóveszteség. Nem vagyunk felsorakozva. Nincsenek megfelelő állásaink. És a védelemhez sokkal nagyobb erőkre lesz szükségünk az eddiginél. A többi a jövő titka, Gallo elvtárs. De hát megteszünk minden tőlünk telhetőt.

Újabb fél óra elmúltával a tábornok felfigyelt, hogy a Thälmann még mindig tüzel.

– Túlságosan elfogta őket a tüzérszenvedély – bosszankodott.

Intett Aljosának. – *Írott* parancsot viszel Ballernak: hagyja abba a tüzelést. Hisz teljesen fedezetlenek! Derék dolog, hogy nem féltik a bőrüket, de én ezt nem engedhetem meg nekik. Az ütegre szükség van. Szigorú légy! És utána dicsérd meg őket, mert megérdemlik.

Amikor alá akarta írni a parancsot, töltőtollát megkezdett levele mellett találta meg. A levelet visszacsúsztatta térképtáskájába, és arra gondolt: nagy kár, hogy reggel nem fejezte be. De aztán eszébe jutott, hogy akkor fél hét helyett csak hét órakor indultak volna terepszemlére, márpedig ez a fél óra igazán nagy szolgálatot tett. De hogy most aztán mikor lesz ideje folytatni? Mikor?

Alacsonyan repülő német bombázógépek zúgása töltötte be a levegőt. Szerencsére a Thälmann már elhallgatott, s bizonyára meg is változtatta a helyét.

2

A II. Nemzetközi Brigád Murciában újjászerveződött. Új parancsnoka Hans Kahle alezeredes lett. Helyére, a német Edgar André zászlóalj élére a magyar Csapajev őrnagy került. A magyar század ismét 135 főt számlált, Vörös Bélát nevezték ki századparancsnoknak.

A brigád a februárban is napfényes déli Murciából abban a tudatban indult el, hogy támadásra megy. A magyar század vasúti kocsijaiban vidám, katonás hangulat uralkodott. Viccmesélő versenyt rendeztek, és akinek a viccén nem nevettek, annak fizetnie kellett. Persze, akkor sem nevettek, ha majd szétrobbantak a visszafojtott kacagástól, s így csaknem mindenki bánatpénzt fizetett. A begyűlt összegből a legközelebbi állomáson nagy bevásárlást eszközöltek, és oly vidám lakomát csaptak, hogy mindenki kikacaghatta viszszafojtott nevethetnékjét. Akkor aztán új versenyt hirdettek: ki tud a legtöbb nyelven énekelni? A magyar önkéntesek nagyobb része kétháron nyelvet is beszélt, a versenyt azonban Florek András nyerte meg, mert ő nyolc nyelven adott elő dalokat. Florek Szabolcs megyei parasztlegény volt, és idekint azon kevesek egyike, akik a magyaron kívül egyetlen árva szót se tudtak. Talán ezért volt képes oly ellenállhatatlan hűséggel *utánozni* nyolc nemzet beszédét. Ilyen hangulatban hagytak maguk mögött 350 kilométert. Február 11-én érkeztek meg Morata de Tajuñába.

Itt aztán megtudták, hogy a támadással nem sikerült megelőzni a fasisztákat. A két testvérbrigád, a 12. és 15. már harmadik napja vérzik a nehéz védelmi harcban. Az ellenség kierőltette az átkelést a Jarama keleti partjára.

– Megálljatok, *facik!* – mondogatták, s ez a váratlanul született gúnynév szerencsésen egyesítette a szélesebb értelemben vett „fasisztát" a helyi jellegű falangistával, s teljes haragjukat tudták beleadni a szóba.

Morata de Tajuña falu nyugati szélén meredek dombok emelkedtek, szerpentin út vezetett fel rájuk. Csapajev közölte a századparancsnokkal, hogy a dombsoron túl a helyzet bizonytalan, az ellenség áttört, s nem tudni, mennyire került közel.

A dombtetőről fennsík tűnt az önkéntesek szemébe, hullámos vidék, bokrokkal, olajfaerdőkkel és zegzugos szakadékokkal teli. A század csatárláncba fejlődött, Kálcsics hadnagy szakasza járőrként előrement.

A negyedik vagy ötödik dombsoron túl Kálcsicsék megpillantották az ellenség óvatosan előrehúzódó előőrsét, amely egy hosszan elnyúló gerincet akart éppen megszállni. A magyar járőr megbújt a bokrok között, és átengedte őket, közben egy önkéntes hátralopózott a századhoz a figyelmeztetéssel. Így, amikor a gerincen váratlanul megszólaltak a fegyverek, két tűz közé kerültek a facik, s egy vízmosáson át gyorsan elmenekültek. A gerinc a magyar századé lett. Be is ásta magát oda.

Jól sikerült hát az első ütközet (bár éppen a századparancsnok, Vörös Béla azonnal megsebesült), s az első ütközet hangulata döntő.

Napokon át védték azután ezt a gerincet a meg-megújuló fasiszta rohamok ellen. Majd a század új, nehezebb frontszakaszra került. Balra a francia, jobbra a német zászlóalj volt itt a szomszédjuk. Ezen a ponton az ellenség mindenáron át akart törni, ide kellett a murciai kipihent erő.

– Mi az ördög ez?

Reggel horogkeresztes „Junkers”-ek bombázták az állásokat. Utálatos volt, de csöppet sem meglepő. Ezután következett a fasiszták tüzérségi előkészítése. Rázkódtak, málltak, omlottak az állások. Ők azt a pillanatot lesték, amikor a facik mögéjük viszik a tüzet, mert olyankor kezdődik a roham. S most itt volt ez a pillanat, már özönlöttek is a mórok a lövészárok felé.

Egyre közelebb látszanak a csillogó fehér fogsorú, barna turbános arcok. Az árokból – a mellvéd vonalán véges-végig – eldördülnek a fegyverek. A századot két gépfegyver is támogatja, szőke skandináv legények kezelik őket pompásan. Ritkulnak a mórok rajvonalai. Majd végre bekövetkezik az a megnyugtató pillanat, amikor a rohamozók földre vetik magukat, s elkezdenek riadtan kúszni hátrafelé... Ilyenkor egy ideig csend támad, amíg az ellenség újra összeszedi magát.

De ezúttal az ellenséges állásokból máris újabb rohamhullám tör elő! A védőket ez váratlanul éri. A század egyszerre csak arra ébred: a fasiszták már bent is vannak az árok egy részében. Néhány önkéntes testét mór szurony járja át. Végre mindenki észbe kap. A skandinávok géppuskái ismét megszólalnak, elszigetelik az árokba jutott mórokat, majd a többiek kézigránátokkal végeznek velük.

Ezt a rohamot is visszavetették. Most kitörülhetnék a szemükből a port és izzadságot. De nem... A századkomisszár riadtan kiáltja:

– Elvtársak! Tüzelj!

Nem hisznek a szemüknek. Már itt az új roham. Friss csatárláncok közelednek megint. A géppuskák és a gyalogsági fegyverek széles rendet vágnak bennük. Az ellenség harmadszor is lefekszik. De a riadtan fedezéket kereső támadók mögött már tolul előre a negyedik hullám.

A század árkában szüntelenül szólnak a fegyverek.

Először történik, hogy négy támadás után áll be csak néhány perces szünet. Mi az ördög ez?

S máris megszólalnak az ellenséges ütegek, a fasiszták azzal sem törődve, hogy a lövészárok előtt teli a terep saját sebesültjeikkel, új tüzérségi előkészítésbe fognak.

A gépfegyverállást telitalálat éri. Amikor a füst eloszlik, a skandináv fiúk egytől egyig holtan hevernek géppuskáik roncsai között. S az ellenség ismét hátraviszi a tüzet.

– Lőni! Lőni! Lőni! – kiáltozza Gyáros László. – Nincs más segítség, tüzelni szakadatlanul!

Tenyerüket, ujjaikat égési sebek borítják a megforrósodott puskacső hólyagot húz minden érintésre.

– Nem számít! Tüzelj!

Délutánra Kálcsics körül kupacba gyűlt a töltényhüvely, az ezredik golyót is kilőtte. Minden egyes önkéntes körül ilyen kupacok. Bakancsukkal összébb húzzák, feltornyozzák őket, rájuk állnak, hogy ki tudjanak lőni az ellenséges katonák holttestei fölött, amelyek az árok peremén halomba gyűltek.

Végre bealkonyodik, és véget érnek a rohamok.

Éjjel háromszáz méternyivel hátrább vonják a századot. Csapajev itt látogatja meg őket.

– Mészárszék – mondja és kiköp. – Borzalmas. De ne csüggedjetek. Bárhogy harmonikázik is az ellenség, csak métereket szerez. Óriási áldozatába kerülnek neki ezek a méterek.

A fasiszták támadásának új, lépcsőzetes, sűrű hullámú taktikája: ez a „jaramai harmónika”. Az egész napos szörnyű, idegtépő harcban elcsigázott, elkínzott emberek felfigyelnek a szóra, nevetnek.

– Harmónika ... ez jó!

És másnap reggel kezdődik elölről: a bombázás, a tüzérségi előkészítés, a harmónikázás. Az ellenségnek, mint a mesebeli sárkánynak, minden levágott feje helyett új nő. Sziszifuszi küzdelem.

Alkonyattájt, amikor a front ismét valamelyest elcsendesedik, beesett, sápadt, borostás arcok merednek egymásra.

– Meddig bírja ezt az ember idegekkel? – kérdi valaki.

Dinge bosszankodik. Ha az emberek idegeikről kezdenek beszélni, akkor már baj is van az idegekkel.

– Nem vagyok erős testalkatú ember, elvtársak, igaz? Amikor Brüsszelből elindultam, azt kérdeztem magamtól: jó, jó, de hogyan fogom bírni a háborút fizikummal? Azt válaszoltam magamnak: ha a szervezetem is antifasiszta, mint én, akkor bírja. Bírta. Most azt mondom az idegeimnek: ha antifasiszták, akkor bírják.

Csapajev sötétedéskor ismét megjelent. Négy önként jelentkezőt kért, „nyelvet" fogni. Azaz élő foglyot ragadni az ellenségtől, hogy a fasiszták elhelyezkedéséről és szándékairól értesüléseket szerezhessenek.

Amikor a zászlóaljparancsnok már eléggé megközelítette az ellenség állásait, négy társára ráparancsolt, hogy várják meg itt. Az olajfák árnyai között egyedül kúszott tovább, nem akart annyi életet kockáztatni. Néhány pillanattal később azonban egy csapat mór vette körül, mellének szegezték szuronyaikat. Csapajev csendes helyzetben mindig nagyon óvatos, megfontolt volt, de bajban azt tartotta a legjobb megoldásnak, ami a legvakmerőbb. Azonnal átlátta, hogy ezeknek ugyanaz a céljuk, mint az övé, szintén „nyelvet" akarnak szerezni. Sértetlenül szeretnék kézre keríteni, tétováznak, hátha megadja magát. Ő nem tétovázott. Körbefordulva, vaktában kilőtte rájuk revolvere valamennyi golyóját. A mórok közül néhány jajgatva összeesett, a többi szétugrott. Egy a lábán sebesülhetett meg, mert el akarta vonszolni magát onnan. Csapajev megragadta két csuklójánál, hátára vetette, és már rohant is vele visszafelé, oda, ahol társait hagyta az imént.

– Vegyétek el a fegyvereit, aztán kötözzétek be a lábát!

Az ellenség dühödt, heves tüzelésbe kezdett. A sűrűsödő estében jó fél órán át zengett-zúgott minden. De aztán elhallgatott a csatazaj, s a „nyelvet" behozhatták a magyar század állásaiba.

– Neked milyen idegeid vannak, Csapajev? – kérdezte mosolyogva Dinge.

Csapajev komoran felelt:

– Rosszak. 1919 óta csaknem egyfolytában illegalitásban éltem Európa különböző részeiben. Pótidegekkel dolgozom.

Ezzel megint megnevettette az elnyűtt katonákat.

A „nyelvet" megmotozták. Irataival együtt hatalmas köteg bankjegy került elő. Mi ez, még rabló, tolvaj, gyilkos is? – bámultak az önkéntesek barátságtalanul a szakállas, barna turbános fogolyra. Annak, pénzét az ő kezükbe látva, kimeredt a szeme. – Elveszik ... – nyöszörgött.

Csapajev közelebb vitte a fedezék mécseséhez a pénzcsomót. Elámult. A legelső bankjegyen, amelyet megvizsgált, ezt olvasta:

„Magyar Nemzeti Bank, 1000 korona”. De német pénzt is talált a kötegben. 1923-ból való tízmillió márkát...

A teljesen értéktelen inflációs magyar és német bankjegyek kézről kézre jártak. Honnan az ördögből szedhette őket ez a mór?

A marokkói csukladozott a kétségbeeséstől. Ez minden vagyona. A falangista toborzóktól kapta Tetuánban. A fronton is ilyen pénzzel jutalmazzák őket. Már gondolatban ki is választotta azt a gazdaságot, amelyet a háború befejezése után meg akar vásárolni rajta.

Magyarázták, hogy nem ér a nagy halom pénz egy rézfityinget sem. Riadt, mohó tekintetén azonban látszott, nem hiszi. Amikor aztán visszaadták neki az egész köteget, még jobban megrémült. Még a vér is elhagyta az arcát. Most hitte el... Hát *csakugyan* nem ér semmit? Könnyezni kezdett, piszkos ujjaival szárogatta göndör szakálláról a cseppeket.

A fedezékben halálos csend támadt. Minden elképzelést felülmúlt a fasiszták embertelensége és cinizmusa.

– Idegekről beszéltek, elvtársak? – nézett a katonákra Csapajev. – Az ilyen elmaradottságban tartott, hamis pénzen felbérelt szerencsétlenek talán megverhetnek minket? Akik tudván tudjuk, miért harcolunk? Coki azoknak az idegeknek! Bírni kell!

Bírták. Néhány nap alatt meg is szokták valamelyest. Felébredt a század humora. Új állásaik jobb szárnyán volt egy szakadék, az ellenség lőszerraktárat sejthetett benne, mert tüzérségével tervszerűen lövette. Amikor aztán jól „megdolgozta”, abbahagyta a tüzelést. Milyen kár – mondták a magyarok –, a szakadék egy egész ellenséges üteg munkáját kötötte le eddig. Erre aztán Dinge, Weiszbrunn György és mások elhatározták, márpedig a facik továbbra is pazarolni fogják a muníciót! Leereszkedtek a szakadékba, és úgy jöttek vissza onnan, hogy a fasiszták láthatták őket. Mintha a leváltott őrség hagyta volna ott a szakadékban levő fontos hadilétesítményt. Erre a vad tüzérségi tűz újra megkezdődött, az elhagyott helyre az ellenség megint gránátot gránát után küldött. Persze, egy idő után mégis megelégelte a dolgot, de Dinge, Weiszbrunn és társaik megismételték az „őrségváltást”. A facik harmadszor is megnyitották a tüzet, úgy verették a szakadékot, hogy minden sziklát porrá zúztak benne. S aztán negyedszer, ötödször, hatodszor is újra kezdték, hihetetlen mennyiségű hadianyagot zúdítottak az ártalmatlan szakadékra, mert az önkéntesek újból és újból megjárva a veszélyes utat, újból és újból lóvá tették őket. Javultak az idegek.

A fasiszták továbbra is tomboltak. A harmónikázást mind több tank bevetésével kombinálták, így ment ez az egész vonalon. De a magyar század bírta ezt is. Bírták balról a franciák, jobbról a németek. S a spanyol elvtársak ugyanúgy, az egész vonalon. Csupán néhány száz méternyivel tudták olykor-olykor hátrább szorítani őket a mórok és idegenlégiósok tízezrei, minden méternyi területnyerésért sok-sok, toméntelenül sok vérrel fizetve.

Kálcsics hadnagy egy alkalommal, leeresztve forró csövű fegyverét, felfigyelt, milyen különösen pattog a levegőben az ellenség gyalogsági robbanólőszere, amikor fagallyakat, leveleket érint.

– Mint a tűzhely lapján a kukorica! – kiáltott fel.

Mindenki felvidult kissé: – Valóban...

Ki tudja, miért könnyebbül meg a szív, ha megszületik a találó hasonlat? Miért kevésbé fenyegető a lépcsőzetes rohamtaktika, amint megterem a szó rá: „harmónika”, mit veszít erejéből a dumdum golyó, ha valaki felkiált: „pattogatott kukorica”?

Erős és fogékony lelkek a pokolban is találnak vigaszt.

A „jaramai harmónika” Lukács brigádjának frontszakaszán is annyi gondot okozott, hogy még csak eszébe sem juthatott a tábornoknak a térképtáskájában félig megírtan lapuló levél

3

Szép napfényes délelőttön, a közeli ágyúdörgés aláfestő zenéje mellett a nyúlánk, éjfekete hajú Enrique Lister nyitotta meg a brigádparancsnokok tanácskozását.

Nyolc spanyol meg négy nemzetközi brigád parancsnoka és törzsparancsnoka gyűlt össze itt. Február 15-re már ennyi köztársasági egység vonult fel a Jaramánál. Lister bejelentette, hogy a vezérkar független operatív csoportokba egyesítette a jaramai fronton küzdő brigádokat. Ez annyit jelentett, hogy négy-négy brigádból egy-egy hadosztályt alakítanak ki, s így az alakulatok ezután egységesebben és egyben rugalmasabban működhetnek. A három divizió az A, B és C nevet kapta; a lengyel Walter és a magyar Gáll tábornokok s a spanyol Lister alezredes lettek a parancsnokaik. A 11. Nemzetközi Brigád, melynek kötelékébe a magyar század tartozott, Gáll hadosztályához, Lukács brigádja, a 12. pedig Walter diviziójához került.

Miután Lister felvázolta a csatában részt vevő haderő új szervezeti felépítését és az abból adódó feladatokat, bejelentette, hogy Gáll tábornoké a szó.

Hízásra hajlamos, borotvált arcú, energikus tekintetű, negyven éves férfi emelkedett fel. Gáll János eddig a 15. Nemzetközi Brigád parancsnoka volt, hivatásos katona, aki a múlt év novemberében érkezett a Szovjetunióból.

– Lám csak, harc közben, sőt egyenesen ütközet közben szerveződik modern haderővé a köztársasági hadsereg – kezdte beszédét Gáll feszes, katonás tartásban. – A korszerű szervezeti felépítés új erőforrás, camaradas, amely majd kihat a hadműveletek eredményeire.

Gáll csak a „camaradas” megszólítást mondta spanyolul, különben oroszul beszélt, Lister fordította szavait spanyolra.

– De camaradas – folytatta Gáll János, és hirtelen elkomorodott –, mielőtt új, modern szervezetünket dicsőítenénk, nézzük csak reálisan a dolgokat. Az új rendszer reálisan azt is jelenti, hogy néhány napig rosszabb lesz a helyzet, mint eddig volt. A hadosztálytörzsek és brigádtörzsek egymás közt olyan kuszaságot fognak teremteni, hogy ember legyen a talpán, aki rájön, ki, mit, miért parancsol, és kinek a parancsát kell végrehajtani. Az új eleinte nehézségekkel jár, ezért sokan irtóznak is tőle, pedig később annál nagyobb előnyökkel fizet.

Ezek valóban igen reális szavak voltak, nem mindennapiak. A parancsnokok nagy érdeklődéssel hallgatták a tapasztalt és őszinte katonát. Ekkor azonban Lister alezredest sürgős hadműveleti ügyben elhívták, és Gáll tolmács nélkül maradt. Lukács tábornok felajánlotta saját tolmácsának, Krajkovics Józsefnek a segítségét. Krajkovics a Tanácsköztársaság elbukta után Barcelonába szakadt magyar volt, egyike annak az öt embernek, akik Csapajevvel és Keszőczével együtt a Columna de Libertad soraiban a spanyol nép ügyéért elsőnek fogtak fegyvert a magyarok közül. Gáll tehát ismét belekezdett, de Krajkovics egy szót sem értett a szavából.

– Oroszul nem tudok, tábornok elvtárs. Mondja magyarul, és én lefordítom spanyolra.

Gáll János tekintete elborult, fejét rázta. Lukácshoz fordult.

– Segíts ki, légy szíves.

Lukács tábornok nem értette a dolgot, de felkelt, és odament az előadói asztalhoz. Gáll oroszul beszélt tovább, Lukács lefordította magyarra, Krajkovics pedig a magyar szöveget spanyolul tolmácsolta.

– Az új szervezet pillanatnyi hátrányairól beszéltünk – folytatta Gáll tábornok. – Az újdonságokkal kapcsolatos nagy és ünnepélyes szavak éppen azért szoktak másnapra nemcsak elfakulni, hanem szomorúságba fúlni is, mert az emberek nem gondolnak arra, hogy minden dolog csak nehéz tapasztalatok árán hozza meg a gyümölcsét. Mi a tanulság mindebből? Egy: ne várjanak már holnapra csodát. Kettő: mi, katonák, bajtársak, elvtársak, tökéletes nyíltsággal beszéljünk egymással...

Ezután gyakorlati kérdéseket fejtegetett a B hadosztály parancsnoka, és nagy hozzáértésével mindenkit elragadtatott. Végül egy egyszerű javaslatot tett, amelyről az egybegyűlt tisztek azonnal megállapították, hogy az egész frontnak hihetetlen segítséget jelent. Nagy ovációval fogadták, s közben meglepetten néztek össze: Kolumbus tojása! Gáll tábornok ugyanis arra hívta fel a figyelmüket, hogy a köztársasági tankok gépfegyvereihez használatos tankelhárító lőszer – gyalogsági puskából is kilőhető, tehát jó volna a lövészárkokba is kiosztani belőle. Ez az „antitank" töltény az olasz „Ansaldo" harckocsik hét milliméteres páncéllemezét játszva átütötte. Azt jelentette a javaslat, hogy a köztársasági katonák ezután puskával is kilőhetik a tankot.

Felszólalásának befejezése után Gáll János Lukács tábornok mellett foglalt helyet.

– Csodálkoztál, hékás, hogy nem beszélek magyarul? – súgta a fülébe. – Látod, faramuci história ez, el se hinnéd. Amit mondtam, nem tudtam volna magyarul elszónokolni, nem mintha elfelejtettem volna az anyanyelvemet. Hisz hallod, nem felejtettem el. Hanem…

Gáll messzire bámult, s fejét csóválta.

– Mi egyszer találkoztunk még csak, Albacetében, ugye? Nem tudhatod, komám… tótkomlósi zsellérgyerek voltam, hadifogoly bakából lettem vöröskatona. Orosz nyelven jártam ki az összes oskolákat meg a Katonai Akadémiát. No hát oroszul tanult ember vagyok, magyarul meg továbbra is faragatlan paraszt. Érted, amit mondok?

– Magyarul nincsen meg a kellő szókincsed, nem tudod az elvont fogalmakat kifejezni. Így gondolod?

Gáll összeráncolt homlokkal figyelte Lukács szavait – „szókincs", „elvont fogalmak" –, majd mosolyogva vállat vont.

– Úgy lehet, ahogy mondod. Nem jártam magyarul oskolát. – felnevetett. – Gáll János oroszul tábornok, magyarul baka még mindig. Zsellér, sültparaszt. Nahát! Magyarul nem gyarapodhattam.

– Nem fejlődhettél.

Gáll kidüllesztette a mellét.

– Hiszen fejlett ember vagyok én, hanem… – legyintett, és megint elnevette magát. – Bizonyára úgy van, ahogyan mondod.

Nevetéséből Lukács tábornok kihallotta a szomorúságot.

– No de beszéljünk másról. Hogy vág a bajusz? – kérdezte Gáll. – Hány kis cseléded van otthon? Írnak az otthonvalók?

Hát ilyen volt Gáll tábornok.

Lukácsot a tanácskozás fellelkesítette. Gáll kérdései pedig eszébe juttatták a be nem fejezett levelet, és felszították a miatta való lelkiismeret-furdalását. Amikor aztán egy, királyi hadseregből ittmaradt spanyol őrnagy régi, cikornyás hivatali nyelven kezdett bele egy hosszadalmas és érdektelen fejtegetésbe, a tábornok lopva elővette térképtáskájából a félig teleírt levélpapírt, s az utolsó mondat után: „Újra megérjük az 1918-as évet minden megpróbáltatásával és keservével…" – lendületes betűkkel írta oda:

„…De nemsokára jön az 1919-es, aztán az 1920-as év, és mi újra látjuk egymást, újra boldogok leszünk."

Gállra pillantott, aki az imént „kis cselédei" iránt érdeklődött.

– Szép kislányom van, Gáll elvtárs – dörmögte. – Elfelejtettem az előbb megmondani.

És így folytatta a levelet:

„Drága Talocskám, valamennyi utasításodat végrehajtom. Határozott, »ravasz« és óvatos leszek. Igyekszem úgy csinálni a dolgot, hogy az ellenséget legyőzzem, magam pedig visszatérjek hozzátok, a nagyszerű vérbeli családhoz. Most itt úgy süt a nap, mint körülbelül Belikiben szeptemberben.

Nem messze folyik a csata. Ugat a tüzérség, zakatol a géppuska, mély dörgéssel sóhajtoznak a felrobbanó lövedékek, amelyeket az ellenség tömegesen zúdít harcosaink állásaira. A víg tavaszi napsütés egyenes ellentéte annak a szörnyűségnek, ami körös-körül zajlik. De a robbanás, géppuskasorozat, az ágyúk dörgése – történelmi szükségesség, azért, hogy Cervantes országa újjászülethessen. A nagy Don Quijoték utolsó illúzióit szórják szét ezek a robbanások. A demokrácia és a szabadság problémáit most csak fegyverrel a kézben oldhatjuk meg, bármennyire ellentmondásosnak hangzik is ez az első pillanatban. Ezért van itt apád. Segíteni kell barátainkat tapasztalattal és elszántsággal, bármilyen sokba kerüljön is ez személy szerint nekem és valamennyiünknek."

A spanyol őrnagy végre befejezte szóvirágos mondókáját és Enrique Lister, aki közben visszatért a helyiségbe, véget vetett a tanácskozásnak.

– Ami fontos volt, már elmondtuk. S most jön, ami még fontosabb: hogy végül is győztesen kerüljünk ki ebből a nehéz ütközetből.

A teremből kifelé menet Lukács megszólította Hans alezredest, a 11-esek parancsnokát.

– Tisztességgel harcolnak a magyar fiúk?

– Csak jót mondhatok róluk – felelte Hans. – Ők is sokat emlegetnek téged.

– Nem adnád át nekem azt a századot? – kérdezte a tábornok nosztalgiával. – Kis náció vagyunk, s nagyon szétszóródtunk. Az én törzsem őrségében is van néhány magyar, meg minden egyes nemzetközi brigádban néhány... Most úgyis átszervezünk, Hans, gondolkodj rajta.

– Lehet róla szó. Ha majd egyszer tartalékba kerülünk... No de hát mikor lesz az?

– Szegény fiúk – dörmögte Lukács. – Itt második vonal sincs, nemhogy tartalék.

A csata hevessége még fokozódott.

A magyar század ismét hetek óta volt a fronton, minden tagja régen leadta azokat a kilókat, amelyeket a napfényes Murciában magára szedett. A harcok közben többször kaptak húsz-harminc főnyi erősítést, február végén mégis negyven főre apadt a magyarok létszáma.

Most a valenciai országút környékén, a „fehér kastély” közelében harcoltak. Olajfákkal beültetett terület vette körül ezt az épületet, ahonnan a fasiszták az országút jelentős szakaszát tartották tűz alatt. Az olajfa vékony törzsű, mégis jó fedezéket nyújt, mert tövét ugyanúgy feltölti a spanyol parasztember – persze a növény méreteinek megfelelően jóval nagyobb toltéssel –, mint a magyar paraszt a krumpliét. Fától fáig kúszva folyt itt a kétségbeesett küzdelem.

A „fehér kastélyt” nem tudták elfoglalni.

Éjszaka Csapajev jelent meg.

– Bal szárnyunkat bekerítéssel fenyegetik, mindenáron ki kell erőszakolni a sikert. Gyerünk rá előretólt állásaikra, most azonnal!

A zászlóaljparancsnok maga állt a roham élére.

Nesztelenül kúsztak előre a sötétségben, és meglepetésszerűen hajították bele kézigránátjaikat az ellenség árkába. Az éjszakai támadás ezúttal is eredményt hozott.

Amikor két órával később, a felkelő nap fényénél körülnéztek az elfoglalt állásban, nemcsak a fasiszták halottait látták ott heverni maguk körül, hanem a francia–belga zászlóalj önkénteseiét is, azokét az elvtársakét, akik az előző napon hősiesen, de sikertelenül védték a mórok ellen ezt a fedezéket.

A katonáknak nemcsak harcolniuk kellett, hanem temetniök is.

Aztán meg építeni. Erősíteni a fedezékeket. Bánffy szakaszparancsnok két sógora, Szedner Sándor és Dluzen Ede – mindkettő bányász – valóságos mestere volt az ilyesfajta munkálatoknak. A lövészárkok oldalában még boltíves hálófülkéket is rögtönöztek. De megvédeni az állást, az volt a legnehezebb.

Kora reggel a fasiszták heves gránáttüzet zúdítottak rájuk. Gyáros László politikai biztosnak egy gránátszilánk szétroncsolta a karját.

Majd az ellenséges gyalogság közeledett tankok fedezete alatt. A század egy része a gyalogságra tüzelt, a másik része tankelhárító tölténnyel a harckocsikra. A támadást visszaverték, de az ellenség „harmónikázott".

Délutánra csaknem teljesen elfogyott a lőszer. Visszavonulás... Mi mást lehetne tenni? De valamit mégis megpróbáltak: a század kiugrált a lövészárkokból, és kézitusában, szuronnyal fogta fel a rohamot.

Megsebesült Bánffy, aki a századparancsnokot helyettesítette, az ötvenkét éves Szabó bácsi, a század egyik legöregebbje, az egyik szakaszparancsnok, Mátyás László. Meghalt Jakobi Imre, a brigád összekötő tisztje, Nits István, a század egyik legjobb katonája. Szedner Sándor fejlövést kapott, Pali, a szanitéc odaugrott hozzá, hogy kivonszolja a tűzből, de ő is összeesett – fejlövéssel, ekkor egy spanyol egészségügyi akart segíteni mindkettőjükön, annak is rögtön fejébe fúródott egy golyó. Nem egészen harmincan tértek vissza a fedezékbe. De az állást megtartották.

Másnap reggel elhatározták, hogy ők mennek támadásba, és beveszik a „fehér kastélyt". Kálcsics, aki Gyáros helyett a század komisszárja lett, próbaképpen kidobott egy pokrócot a lövészárokból, s azt azon nyomban vagy húsz golyó ütötte át.

– Mi a véleményetek, elvtársak?

– Gyerünk! – suttogta Dinge.

A többiek is azt mondták: gyerünk! Kimásztak az árokból s előre!

Dinge visszaesett, mert amint átlépte a mellvédet, eltalálták.

A többiek rohantak tovább, s az olajfák között már előtűntek a nehezen elérhető fehér falak. Ekkor a védők golyózápora váratlanul megritkult. Az épületben pedig már semmiféle ellenállásba nem ütköztek. A facik csendben kivonultak.

A parancsnokságról később azt mondta valaki a tábori telefonon:

– Igen, ma kezesebbek. Érzik Gáll tábornok öklét. Bizony, a hadosztályi irányítás nagy dolog. Azóta, ha jobbról támadnak, nemcsak védekezünk, hanem balról mi is indítunk egy támadást és fordítva. Ez kifárasztotta őket egy kicsit. Így csinálja Lister és Walter is.

„... Drága Vera, azt kérded, hogy hol van a házépítő szövetkezeti tagkönyvecskénk. Vagy az íróasztalom felső fiókjában, vagy a balra eső rések egyikében ...”

A 12. Nemzetközi Brigád parancsnokságán ezen az estén meggyérült a munka. Nem sürgették az állásokból a lőszert, az erősítést.

– Elfásultunk? – kérdezte a tábornok döbbenten. Végigjárta a brigád vonalait, kiment az előretolt állásokba. Az aznapi veszteségek nagysága meghökkentette. De most a frontot is szokatlan csend ülte meg. – Mintha az ellenség is elfásult volna – mondta Petrovnak, helyettesének Lukács, amikor visszatért. – Alig mozgolódnak, Petrov, reménykedem – de úgy érezte, nem tudja elviselni a halottak, sebesültek tömegének látványát. És az élők látványát sem. Egy hadsereg, amely már harmadik hete nem húzta le a bakancsát, nem váltott fehérneműt, nem borotválkozott, s amelynek legtöbb katonája vagy húsz napja még annyi időhöz – és vízhez – sem jutott, hogy az arcát megmoshassa.

Az otthoniakhoz menekült.

„... Egyébként, ha elveszett, újat tartoznak kiadni ...” – írta ügybuzgalommal. Igyekezett, hogy teljesen beleélje magát ebbe a békés problémába. De sehogy sem sikerült neki. Mintha tolla függetlenítette volna magát az akaratától.

„Eh, drága Verocskám – folytatta –, ha tudnád, milyen ellentétes érzéseket váltottak ki belőlem erre a könyvecskére vonatkozó soraid. Ezt a levelemet egy szál mécses mellett írom, melynek világát le kell takarni, hogy a kíméletlen ellenség fel ne fedezze. Te jó Isten, milyen messze vagyok tőled! ...”

Belov toppant a fedezékbe.

– Tábornok elvtárs, a hadosztálytörzs értesülése és parancsa. Az értesülés így szól: a fasiszták embertartalékai erősen kimerültek, minden jel arra mutat, hogy tevékenységük a nap folyamán kulminált; délután óta az ellenség csökkenti nyomását. A parancs pedig: tankok segítségével, az utolsó erőt összeszedve, ellentámadás!

– Ellentámadás? – pattant fel Lukács. – Hát győzünk? Túléli a brigád ezt a húsdarálót? – megölelte Belovot. – Kéretem a törzs valamennyi tisztjét!

Amikor Belov elsietett, visszaült a mécses mellé.

„De semmi! – írta lelkesen. – Az élet sokrétű, komplikált, és még fel nem tárt csodák rejtőznek benne. Remélem, hogy a házépítő szövetkezet tagsági könyve még időszerű kérdéssé válik részemre…"

A törzs felsorakozott.

4

1937. március 6-án a 11. Nemzetközi Brigádot leváltották a frontról, s a kiürített Morata de Tajuña faluba küldték tartalékba. A köztársasági hadsereg megállította az ellenséget, s a heves harcok véget értek.

Az egyik parasztházhoz tizennyolc lerongyolódott katona érkezett. Bár hajnal volt, amíg a házhoz közeledtek, elhatározták, hogy ők bizony ledőlnek aludni.

– Óriási a restanciánk – ásítozott Baranyai bácsi, az öreg világháborús katona.

A küszöbön azonban hátrahőköltek.

– De hisz itt *tiszta* ágyak vannak!

Huszonhat napi frontszolgálat szennyével nem akart tiszta ágyba bújni a század megmaradt tizennyolc magyarja. Kis töprengés után úgy döntöttek: mégiscsak ráérnek éjszakára eltenni a fáradtságukat. Most inkább tisztálkodnak, mosdanak, mosnak, s a lövészárok férgeitől is megszabadítják magukat. Egyenruhájukat megfoltozzák, megborotválkoznak, lenyírják nyakukba nőtt hajukat. A vezénylést Marschall László, a század egészségügyije vette át erre a napra.

Mert álló napig tartott, amíg visszanyerték emberi külsejüket. Mulattak egymáson, mindenki az arcához nyulkált – az annyira megszokott, szakállá vadult borosta nélkül már túlságosan mezítelennek érezték magukat.

Este végre lefeküdtek, s méghozzá óriási kényelemben helyezkedtek el: három-három ember egy-egy tiszta ágyban.

– Vajon meddig maradunk most tartalékban? – tűnődött Florek András.

Baranyai bácsi azt felelte:

– Ennek, fiam, már csak a neve: tartalék. A küzdelem alábbhagyott; minket visznek megint átszervezésre. Feltöltik a századot. Mit kezdenének tizennyolc emberrel?

– Megyünk megint délre... Murciába? – Floreknak már alig forgott a nyelve, és hortyogni kezdett, mielőtt Baranyai válaszolhatott volna neki.

Hajnali három órakor megzörgették az ablakot.

– A századparancsnok és a politikai biztos a zászlóaljparancsnokságra!

Ketten kikászolódtak az ágyból, és öltözni kezdtek. Tizenöten úgy aludtak, mint a bunda. Egy pedig: Baranyai, aki éber alvó volt, kéjesen dörmögte:

– Aha! Már itt is van a parancs: „Via Murcia!" – és elégedetten a másik oldalára fordult.

A zászlóaljparancsnokság az utca túlsó oldalán álló parasztházban helyezkedett el, s a szobában gyér világú petróleumlámpa égett.

– No, jöjjetek, elvtársak – fogadta Csapajev őrnagy frissen és energikusan a magyar század bódultan bebotló vezetőit. – Bemutatom Gustav Sinda elvtársat. Ő az új zászlóaljparancsnokotok. Énnekem ugyanis a Dimitrov zászlóalj parancsnokságát kell átvennem az új feladat idejére.

Kálcsicsnak egyszeriben kiröppent az álom a szeméből.

– Új feladat?

Sinda kezet szorított velük, és így kezdte a mondókáját:

– Veszélyben a köztársaság! Sigüenzánál új ellenség törte át védelmünket: olasz gépesített csapatok. Mussolini csapatai, spanyol erőkkel egyesülve. Egy órán belül köztársasági újoncok érkeznek ide, spanyolok. Velük töltjük fel a zászlóaljunkat, a ti századotokat is. És rögtön indulunk. Készítsétek elő erre az elvtársakat.

Hajnali egy óra volt, amikor El Pardóban Aljosa átvette Lukács tábornoktól a 12. Nemzetközi Brigád reggel kihirdetendő napiparancsát. Tegnap őket is tartalékba helyezték, és ide küldték Madridtól északra, jó 50 kilométernyire a jaramai fronttól. Az este érkeztek meg.

– A tábornok elvtársra már igazán ráférne a pihenés – mondta a gondos segédtiszt.

Lukács homlokát nyomkodta, egész este erős migrén gyötörte. Még a szovjet polgárháborúban szerzett egy zúzódást a fején, amiatt kínozták időnként a heves fejgörcsök. Bólintott.

– Mindjárt le is fekszem.

Aljosa pedig eltávozott.

A tábornok ekkor még áttanulmányozta a hadosztályparancsnokság összesítő jelentését, amely bejelentette a jaramai ütközet befejezését. „Madrid bekerítését megakadályoztuk. A háború folyamán eddig tapasztalt legnagyobb és legelkeseredettebb harcok árán megvertük és megsemmisítettük az ellenség legjobb rohamcsapatait. A lázadók 18–20 000 embert veszítettek, saját veszteségeink a mindvégig technikai fölényben levő ellenséggel szemben 14–15 000 főre tehetők."

Lukács letette a papírívet. Mentolos pálcikát vett elő, bedörzsölte vele a homlokát; fejfájását ez enyhíteni szokta. Majd eloltotta a lámpát, hozzákezdett a vetkőzéshez. De amíg zubbonyát kigombolta, mást határozott. Nem fekszik még le. Bizonyos, hogy a győzelem után most a 12. Nemzetközi Brigád is végre átszervezésre kerül. Pihenni tehát az elkövetkező napokban lesz ideje elég. Ellenben a levél... végre be kell fejeznie. Meggyújtotta a lámpát.

Amikor elővette térképtáskájából a levelet, meglepődött. Hisz már egészen terjedelmes. És Vera meg Talocska kérdéseire is megfelelt benne. Csak a befejező sorok hiányoznak. Leült az asztalhoz.

„... Madrid körül harcolunk. Védjük a fővárost az ellenségtől, és szétzúzzuk a fasizmus erőit itt, ahol győzelmének végső célját akarta elérni. Madrid – ez megismétlése Caricinnak és Petrográdnak. A történelem is, mint a jó dal, olykor refrénekkel él. És Madrid – egyike az ilyen refréneknek."

A tábornok már régen nem érzett ekkora elégedettséget.

„Írj, Vera, hosszú, szép levelet, és te, okos Talocskám, szintén ne sajnáld a tintát. Írjatok ama apró, hétköznapi dolgokról, amelyek az életet alkotják. A barátokról és ismerősökről. Szeretném beszívni az utcánk levegőjét.

Átlagban az ügy, amelyet rám bíztak, jól megy, és egyre jobban halad, mert mi szervezett és áldozatkész emberek vagyunk; erre az élet tanított meg minket. Ölellek és csókollak téged és Talocskát. Üdvözlöm az összes barátaimat."

Átfutotta, majd aláírta: „Mátéd."

Borítékba zárta. Megcímezte. Odatette a reggel továbbítandó posta közé.

– Most már lefekhetem – nyújtózkodott.

Elővette Talocska gyűrött fényképét és megcsókolta.

Aztán leült az ágya szélére, lerúgta a csizmáját.

Kopogtattak.

Aljosa lépett be papucsban és pizsamára vetett katonaköpenyben.

– Bocsánat. Sürgős parancs – s a boríték feliratára mutatott: – „A brigádparancsnok saját kezébe!"

– Éjszaka küldik az átszervezési parancsot? – csodálkozott Lukács.

Felbontotta. Aljosa álmélkodva figyelte meg, hogy a tábornok kezében – miközben a parancsot olvasva szokatlanul mohón gyújt cigarettára – megremeg a gyufaszál.

– A törzset! Azonnal, Aljosa – mondta halkan Lukács, miután végigfutotta a rendelkezést. – Mindenki felöltözve, egyenruhában jelentkezzen. Érted? – ugyanolyan halkan tette hozzá, sóhajtva: – Riadó!

Aljosa elképedt tekintetet vetett rá és elsietett.

Lukács homlokához nyúlt, ismét elővette a migrén.

Kihozta a sodrából a hír, szörnyen felháborította: az ellenség, amelynek legerősebb csapatait itt, Jaramánál teljesen szétverték, most a front északi részén – olasz expedíciós hadsereggel támad. Rettenetesen sajnálta a köztársaságot, a haderőt és a hónapos szenvedésben elnyűtt, holtfáradt önkénteseit, akiket pillanatnyi szünet, pihenés nélkül máris új, keserves ütközetbe kell vetnie.

Csak egyetlen halovány elégtételt érzett. Befejezte végre a levelet, éppen egy hónap óta adós vele. Szerencsére nem követte el azt a könnyelműséget, hogy bízva az ütközet végében, alvásra herdálja el a drága időt.

Katona akkor írjon, amikor hozzájut. Hogy mit hoz a holnap, azt sohasem tudhatja a katona. Még ha tábornok, akkor sem.

Előbb levetett csizmáját ismét a lábára húzta.

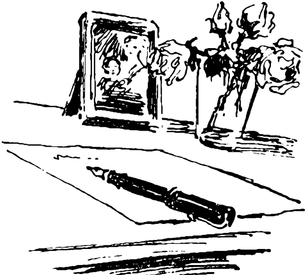

„DIO LO VUOLE"

1

Abastecimiento a la populacion de Madrid!

Tizennyolc hatalmas „Lancia" teherautó vonult el Luciano Silvia őrnagy előtt ezzel a felirattal. A tiszt most lépett ki az olasz főhadiszállás kapuján, és mosolyogva szemlélte a méltóságteljesen gördülő kocsikat. „Segély a madridi lakosságnak!"

Végre szabaddá vált a pocsétás út, és az olasz királyi hadsereg őrnagya továbbindulhatott. Feje felett ebben a pillanatban meglebbent Arnaldi tábornok emeleti szobájának ablakfüggönye; a tábornok az üvegen át rámutatott.

– Látják, az ott Silvia őrnagy. Elküldtem Brihuegába. Értik, uraim? Egyszerűen csak annyit mondtam egyik tisztemnek: ön Brihuegába megy. Pedig ott e pillanatban még köztársaságiak vannak.

Mire az őrnagy elintézi néhány hivatalos teendőjét és elindul, délután lesz. Délutánra pedig Brihuega a miénk! Ez a sajtó igen tisztelt képviselőinek csak annak példájaként említem, mennyire bizonyosak lehetünk immár a dolgunkban. Hadműveleteink kiválóan alakulnak.

– Ha szabad volna hadműveleteik céljáról is érdeklődnöm... – szólt közben egy berlini hírlapíró.

– Az hadititoknak számít, de önöket beavathatom. Önöktől távol áll, hogy ártsanak nekünk. Nos, tehát... mi most gépesített egységeinkkel Sigüenzán és Guadalajarán keresztül északkelet felől átkaroljuk Madridot. Ma, március 9-én elfoglaljuk Toriját és Brihuegát, holnapután, 11-én Guadalajarát, 13-án Alcalá de Henarest. Ekkor az imént elcsitult déli, jaramai front ismét aktivizálódni fog: Franco mórjai benyomulnak Morata de Tajuñába, és ugyancsak elindulnak Alcalá de Henares felé. A középúton valahol találkozunk. Vagyis összecsattintjuk a harapófogót. Március 15-én bevonulunk Madridba, amint azt a salamancai rádió már több ízben bejelentette. Önök tudják, hogy Franco tábornok már ki is nevezte Madrid új polgármesterét. És látják, uraim, ezeket a teherautóoszlopokat, amelyek egyremásra dübörögnek el itt előttünk az úton, oldalukon nagy, fehér betűs felírattal? Ezekről is szó volt a falangista rádió közleményeiben. Élelmet viszünk Madrid szerencsétlen lakosságának, amelyet alaposan kiéheztettek a vörösök.

Egy portugál lap tudósítója közbevetette:

– Bocsánat, Arnaldi tábornok, de a ládák az autókon... inkább lőszeres ládáknak látszanak.

– És ha azok? Ez is egy fajtája a gondoskodásnak. No de köztünk maradjon. Majd viszünk Madridnak még élelmet is.

Morata de Tajuñán túl, az országúton köztársasági katonákkal zsúfolt teherautók vesztegeltek. A legelső kocsi hűtője előtt az út elágazott. A bal oldali útjelző táblán ez a felirat állt: „Guadalajara 40 km", a jobb oldalin: „Valencia felé."

A legelső kocsin egy fiatalember heves taglejtésekkel szónokolt. Ez a különös katona egyenruhájához fekete keménykalapot viselt.

– Anarchista elvtársak! Nem küldhetnek minket a jaramai pokolból most a guadalajaraiba! Menjünk Valenciába, ahol a kormány székel. Beszéljük meg a hadügyminiszterrel, tiltakozzunk!

– Míg a kormánnyal beszélsz – válaszolta egy társa, aki közben leugrott a második kocsiról, és felkapaszkodott az első autó oldaldeszkájára – ... amíg a kormánnyal tárgyalgatnál, addig az olaszok körülzárják Madridot, aztán már kormány se lesz. Guadalajarába megyünk! Nem tehetünk mást.

– *Caramba!* – káromkodott a keménykalapos. – Hát az egész Spanyol Köztársaságban nincs több zászlóalj, csak a Teruel meg a Primero de Mayo? Küldjenek mást! – fenyegetően csapott a levegőbe. – Majd küldenek is, amikor a hadügyminiszternek megmutattuk a puskáink csövét.

– Igaza van! – kiáltozták a kocsikról a katonák. De ugyanakkor egyesek ezt is:

– Egye meg a keménykalapját! Induljunk Guadalajarába!

Máris belebömbölt a másik párt:

– Nem! Valenciába, a kormányhoz!

Morata de Tajuña utcáin a II. Nemzetközi Brigád ekkor szállt gépkocsikra. Az egyik parasztházban pedig Hans alezredes és Ludwig Renn törzsparancsnok még a térképet tanulmányozta.

– Szerencse, hogy műúton kell felvonulnunk – mondta Renn őrnagy. – A tavaszi esőzés tönkretette a földutakat.

Hans Kahle kesernyésen mosolygott.

– Eddig ez az egyetlen szerencse a dologban.

Még a térkép is csaknem használhatatlan volt. Nagy nehezen próbáltak kiokosodni rajta.

Az ellenség most északkeletről délnyugati irányba fordulva, egy tíz kilométer szélességű fennsíkon közeledett Guadalajara városa felé. A fennsík bal szélén a madrid–zaragozai úgynevezett Francia út vonult, jobb szélén pedig egy másik országút. A fennsík déli végénél, a Francia útnál Torija, a másik országút mellett Brihuega falu feküdt. A két helységet keresztút kötötte össze.

– Minden azon múlik, magas-e ez a fennsík vagy sem – töprengett Hans. – Ezt a térképről jelzés, színezés híján nem lehet megállapítani.

– Véleményem szerint igen magas – mondta bosszúsan nevetve Renn. – A Baedecker alapján gondolom. Abban ugyanis az áll, hogy Guadalajara neve mór eredetű, s így hangzott: *Vad-el-Hadsara,* ami pedig annyit jelent: „A görgeteg ágya". Bizonyára kőgörgetegekről van szó, amelyek a fennsík meredeken kiemelkedő széléről a guadajarai medencébe zúdulnak alá. Tehát a fennsík magas, és uralkodik az egész környék felett. Mindenáron odafent kell megvívnunk a harcot. Ha Torijában és Brihuegában nem tudjuk feltartóztatni az ellenséget, ha leszorítanak minket a mély völgybe, akkor mindennek vége. Guadalajara és Madrid között nincsen védelemre felkészült erő. A köztársaság sorsa itt dől el a fennsíkon.

– Alig lehet elképzelni, hogy kifáradt katonáink gépesített csapatokkal szemben, ott a meredély keskeny szélén megkapaszkodhassanak – csóválta a fejét Hans, és beletemetkezett a parancsba. – Mi Torijába indulunk, Lukács brigádja pedig Brihuegába megy – mormogta. – Ugyancsak Brihuegába rendeltek két spanyol zászlóaljat is, Lukács előtt kell odaérkezniük.

– Fél órával ezelőtt hagyták el Morata de Tajuñát.

– A mi csapatszállító autóink már mind beérkeztek?

– Valamennyi.

Az ajtón ekkor nyakig sáros idősebb önkéntes rontott be.

– Az élszázad parancsnoka, jelentkezem. Nem fogunk tudni idejében elindulni, mert a Teruel és a Primero de Mayo teherautói elállják az utat. Méghozzá azon vitáznak, csakugyan a frontra menjenek e.

Hans rámeredt.

– Még ez is ...

– Kocsit! – kiáltott ki Renn a tornácon várakozó küldöncöknek. Erre a parancsra, vastag sugárban fröcsentve szerte a sarat, fekete személyautó kanyarodott a brigádparancsnokság elé. Hans felcsatolta derékszíját.

– Néhány jól felfegyverzett legényt a sárhányóra és a hűtőre! – rendelkezett. – Ilyen súlyos helyzetben mégsem lehet mindent csak a a szavakra bízni.

Néhány perccel később már ott voltak az anarchisták kocsijai mellett.

Hans Kahle felmászott a fekete autó tetejére, és a keménykalapost túlkiabálva, megpróbált spanyol nyelven az anarchisták lelkére beszélni.

Néhány jól megtermett önkéntes és ugyanannyi spanyol katona pedig az útelágazásnál elállta a Valencia felé vezető országutat. Renn, elővéve revolverét, élükre állt. Így is mindössze tizenegyen voltak.

Amikor Hans alezredes befejezte szavait, a keménykalapos gúnyosan válaszolt:

– Neked semmi közöd hozzánk. Én meg politikai biztosa vagyok ennek a két zászlóaljnak. Nem rád hallgatnak, hanem énrám, nyugodt lehetsz. De abban igazad van, hogy elég a papolásból – rákiáltott a sofőrre. – Indíts, de rögtön! Valenciába!

– Úgy vigyázzatok – szólalt meg Renn harsány hangon –, hogy ha erre az útra tértek, azonnal lövünk!

A nehéz, hatalmas csapatszállító kocsi motorja felbúgott, és rázkódva, meg-megdöccenve nekiindult. Fent az autókon az anarchisták és lent az utat elzáró katonák egyaránt lélegzetvisszafojtva lesték, mit hoz a következő pillanat.

Az autó elérte az elágazást, sofőrje most keményen megragadta a kormánykereket, és a kocsi a göröngyökön rugózva, lassan – balra fordult.

A guadalajarai országútra.

A második kocsi is elindult. Most már az oszlop minden autójának zúgott a motorja. A második teherautó pontosan nyomon követte az elsőt. S a többi is utánuk sorakozott.

A valenciai országutat elzáró pár kemény akaratú férfi megkönnyebbülten eresztette le a fegyverét.

– Csak azt tudnám – szusszant az élszázad parancsnoka –, mi az ördögnek tesz fel az a mocskos fickó egyenruhához keménykalapot.

– Hogy ezzel is hangsúlyozza: számukra a legnagyobb veszély az egyöntetűség, a fegyelem, a rend – válaszolta foga között Renn, akit még mindig kivert a hideg verejték.

Ekkor a távolodó kocsikról kiáltozni, integetni kezdtek. „Éljen a győzelem! Viszontlátásra, camarada! *No pasaran!*”

– Vannak közöttük derék emberek – mosolyodott el Hans. De rögtön elsötétült az arca. – Nem távolíthattuk el a keménykalapos provokátort, így hát az se sokat ér, hogy a frontra mennek – elkeseredetten legyintett.

Aztán kemény hangon kiadta a parancsot a 11. Nemzetközi Brigád indulására.

Lukács tábornok a 12. Nemzetközi Brigád felvonulása közben egyetlen pihenőt engedélyezett, Trijueque falujánál, ahol El Pardóból jövet, nyugat felől érték el a fennsík szegélyét.

– Sietni! Sietni! – hajtogatta a tábornok egész úton a törzs tagjainak. – Mielőbb el kell érnünk Brihuegát. Tartok tőle, hogy elesik, amire odaérünk.

Különben sem lett volna sok értelme a pihenőnek. A 12. brigád gyalogosan menetelt a szakadó esőben, s a vezérkarnál azt ígérték, hogy Brihuegában fedett állások fogadják majd őket.

Bőrig ázva, fáradtan, elgémberedett tagokkal, éhesen érkeztek meg az önkéntesek Trijuequébe. Az országút melletti mezőn kis csoportokban telepedtek le. A záporban elkínzottan hunyorogtak, dideregtek, cigarettáztak, s várták az élelmet, amelyet itt kellett megkapniuk.

A tábornok autója végiggördült az elcsigázott katonák mellett. Lukács a Garibaldi zászlóalj önkénteseit kereste. Éppen akkor osztották nekik a vacsorát, amikor odaért. A tábornok kiszállt kocsijából, gondterhelt arccal üdvözölte őket, s aztán így szólt a tolmácsához:

– Kerdezd meg, okoz-e problémát olasz zászlóaljunknak, hogy ezen a frontvonalon olaszokkal fognak szemben állni?

Az önkéntesek nevében Barontini politikai biztos felelt:

– Megnyugtathatom a brigádparancsnokot. A garibaldistáknál senki sem gyűlöli jobban Mussolini rablóhadseregét. Miközöttünk semmiféle „honfitárs”, „olasz testvér” meg más efféle jelszó nem verhet gyökeret. Ellenben égünk a vágytól, hogy jól elpáholjuk hazánk elnyomóit.

Lukács bólintott, de most sem tűnt el arcáról az aggodalmas kifejezés. Nádpálcáját hajlítgatta.

– Ezt fel is tételeztem. De az ellenkező veszély sem csekélység. Fognak-e tudni uralkodni magukon a garibaldisták, ha hazai ellenségeik közül egyesek a kezükbe kerülnek? Kötelezik-e magukat, hogy egyetlenegy sem feledkezik el arról, hogy a hadifoglyokkal emberségesen kell bánni, még ha azok egyike-másika egyenesen szeretteiket nyomorította is meg odahaza?

– Ezt is megvitatták már egymás között – fordította a tolmács Barontini komisszár feleletét. – Önkénteseink a lefegyverzett emberekre természetesen merőben másképpen tekintenek, mint a harcolókra. A foglyokat úgy fogják fogadni, mint honfitársaikat. Még a fasiszta párt tagjait is, legfeljebb azoknak még nagyobb erőfeszítéssel igyekeznek majd megmagyarázni, melyik oldalon áll az igazság.

Lukács erősen megszorította az olasz politikai biztos kezét.

A vacsora elfogyasztása után a brigád azonnal továbbindult. Az országúton vonuló ázott gyalogosok láthatták tábornokukat, amint a zuhogó esőben autójának sárhányóján ülve, maga is csajkából vacsorázott. Nem húzódott be a kocsiba, mert minden századhoz volt néhány szava.

– Lengyel elvtársak, ti úgy énekeltek, hogy a felhők felett bizonyára mosolyognak a csillagok – tréfálkozott. – Ez ma kétszeresen a ti harcotok, olasz fiúk! – figyelmeztetett. – Fáztok, franciák? Lesz ma még melegünk is – csipkelődött.

A 12-esek útja Trijuequéből dél felé vezetett a négy kilométernyire fekvő Torijába. Ott tértek rá a Brihuega felé vivő keresztútra.

Egy óra múlva a menet éléről motorbiciklis katona száguldott visszafelé, Torija irányába; a brigádparancsnok autóját kereste. Ravera, az elő̋örs parancsnoka, jelentkezett Lukácsnál.

– Az él a Palacio de Don Luisnál a Teruel és a Primero de Mayo nevű visszavonuló zászlóaljakkal találkozott. A fasiszták délután megtámadták Brihuegát. A két nemrég odaérkezett zászlóalj pedig elhagyta a helyét.

– Brihuega tehát elesett.

Ravera némán bólintott.

– Ördög és pokol! – engedett utat haragos kétségbeesésének Lukács magyarul.

2

Luciano Silvia őrnagy délutánra valóban elvégezte összes hivatali teendőit; útnak indulhatott.

– Találtam egy teherautót, amely negyvenhárom katonával és két tiszttel ugyanoda igyekszik – jelentette segédtisztje. – Vagy inkább a személyautót parancsolja?

– Nem – mondta Silvia. – Teherautón, annyi ember kíséretében, barátságosabb lesz az utazás.

Egy hadnagynak távoznia kellett a „Lancia” vezetőfülkéjéből. Silvia őrnagy pedig elfoglalta helyét a sofőr mellett ülő százados oldalán.

Besötétedésig a százados otthonról kapott fényképeket nézegetett, és ki-kipillantva az ablakon, az időjárást szidta. Az őrnagy sehogy sem tudta értelmesebb témára terelni a beszélgetést. A százados végre eltette a képeket, és a reflektorfénnyel megvilágított utat bámulva dörmögte:

– Kíváncsi vagyok, csakugyan eljuthatunk-e ma Brihuegába.

– Én akár fogadok is önnel – jelentette ki Luciano Silvia. – Arnaldi tábornok pedig annyira bizonyos benne, hogy máris énáltalam küldi a jutalmat Brihuega elfoglalóinak.

– Mi legyen az? – ütötte fel a fejét a százados.

Az őrnagy egy táviratot vett elő levéltárcájából.

– Remek ajándék. A Duce üdvözlete. Olvassa el.

A százados a sebességmutatót megvilágító kis égő fénynél nehézkesen betűzte a sorokat.

„Útban Líbia felé, a »Pola« cirkáló fedélzetén értesültem a Guadalajaránál indított nagy csatáról. Teljes bizalommal figyelem a harc mozzanatait. Mélyen meg vagyok győződve róla, hogy legionáriusaink harci szelleme és bátorsága meg fogja törni az ellenség ellenállását. A nemzetközi erők összezúzása óriási és egyben politikai jelentőségű siker lesz. Közölje a legionáriusokkal, hogy óráról órára követem hadműveleteiket, amelyeket eredmény fog koronázni. *Mussolini.*”

– Irigylem a bajtársakat, hogy a tábornok nekik küldi el a Duce eredeti sürgönyét – mondta a százados, visszaadva a táviratot.

Az őrnagy bólogatott, de arcán egy kesernyés vonás is megjelent.

– Tudja isten, hogy vagyok vele – suttogta maga elé. – A Ducét nem tájékoztatják elég pontosan. Hősöknek tart minket, pedig csak kocsikázunk. Csapataink másfél nap alatt harminckét kilométert haladtak előre, akár egy hadgyakorlaton.

– Nem baj az, nem baj az – ismételgette a százados, szája szélét nyalogatva. – A háború különben is kiszámíthatatlan.

– De hát sehol sem találunk valamirevaló ellenállást!

Ez a probléma erősen foglalkoztatta az őrnagyot. A hazai politikusoknak az expedíciós hadsereg Spanyolországba küldésével az volt a céljuk, hogy Olaszországot a Földközi-tenger legerősebb katonai hatalmának ismertessék el. A vezérkar pedig próbaháborúnak nevezi ezt az akciót. Egy új világháború főpróbájának, ahol a németek légierejüket, Itália pedig szárazföldi hadseregét próbálhatja ki. Hivatásos tiszt számára el sem lehet képzelni érdekesebb tanulmányt az olyan hadgyakorlatnál, ahol csakugyan el lehet pusztítani az ellenfelet. Erre először nyílnék alkalom a történelemben. De hát akkor így is kellene lennie... Etiópiában lándzsákkal felfegyverkezett feketék ellen harcoltunk, és mivel a terep különlegesen kedvezőtlennek bizonyult, nehezebb helyzetekből gázbombákkal vágtuk ki magunkat – tűnődött az őrnagy. – Ott mészárszék volt, nem is óhajtottuk megcsillogtatni különleges katonai képességeinket, mielőbb végezni akartunk. S erre most itt, Spanyolországban se mutathassuk meg igazán, mit ér kivételes felszerelésű, lehető legmodernebb haderőnk? Persze, Franco csak a megszerzett kilométereket tekinti, és el van ragadtatva sikerünktől, nekünk azonban háborús tapasztalatokra van szükségünk. Valóságos harcokra, ahol kifejezésre juttathatnánk pompás technikánkat.

– Ha komoly harcra nem is kerül sor, azért a hősiesség megvan a szívünkben. Ez a fontos – dörmögte a százados, aki láthatóan nem értette, miért olyan nagy baj az, ha az ellenség magától elmenekül.

A cél előtt néhány kilométernyivel egy katonai őrség megállította a teherautót. Be kellett mutatniuk az autó iratait az őrparancsnoknak, aki az országút melletti viskóban ütötte fel a székhelyét.

Ahogy a csukott ablakú vezetőfülkéből kiszálltak, távoli dörrenésekre figyeltek fel. Az őrség parancsnoka megmagyarázta, hogy éppen azért szigorították meg az ellenőrzést, mert Torijánál ütközet kezdődött. Brihuegában viszont csend van, a csapatok már bevonultak oda.

– Ugye, mondtam – fordult Luciano Silvia a századoshoz. – Hisz ha komolyabb ellenállás lett volna, azt is egykettőre megtörjük. Olyan fegyverzete a németekén kívül egyetlen hadseregnek sincs, mint a miénknek.

Az őrség viskójából kilépve, a két olasz tiszt átázott öreg spanyolt pillantott meg, amint tehénkéjét terelte az esőben. Az őrnagynak az imént hallott hírektől különös jókedve támadt. Tört spanyolsággal odaszólt a parasztembernek:

– Jönnek szép idők ismét a te hazádra, barátom.

– Nem a – felelte a tehénkés öreg. – Hisz San José napja közeleg. Ilyenkor a leggyalázatosabb az időjárás. Záporok, ködök, szél, még hó is...

Luciano Silvia elnevette magát.

– Azt tapasztaljuk. Szerencsére az ellenség ugyanúgy megsínyli, De én nem erre gondoltam.

Az öreg pislogott.

– Nem mindenki sínyli meg egyformán. Torijánál áll a bál. Azt mondják, a köztársaságiaktól valami önkéntesek jöttek ide. Hát aki önként vállal valamit, az könnyebben elviseli a velejárót, könyörgök... – ráütött az üszőre, és kacska járásával igyekezett minél előbb továbbállni.

A százados haragjában kivörösödött.

– A teremburáját, tán a vörösökhöz húz a szíve a vén nyomorultnak! Mi is önkéntesek vagyunk! – kiáltott a spanyol után. – Olasz önkéntes légiók!

Amíg távol voltak, a teherautó vezetőfülkéje alaposan lehűlt, s most, hogy a sofőr ismét elindította a kocsit, csak a lábukon éreztek némi meleget a motortól.

– San José napja... – rágódott a százados. – Ezt elviselni magában is nem hősiesség? A völgyben már virágoztak a bokrok, itt meg a fogam is vacog.

Luciano Silviát azonban jobban érdekelte a torijai lövöldözés.

– Talán most végre történik valami. Kialakul egy formás kis ütközet. Megmutathatjuk, hogy gyalogság ellen mit jelentenek a gépesített csapatok. Talán most végre szert tehetünk egy kis gyakorlati tapasztalatra. Lángszórós tankjaink hatását például még egyetlenegyszer sem volt alkalmunk eleven embereken kipróbálni.

A százados azonban továbbra is csak azon méltatlankodott, menynyire lehűlt a levegő estére, meg hogy, amíg állt a kocsi, miért nem járatta a sofőr a motort.

Az autó reflektorának fényében útjelző tábla villant fel. „Brihuega, 2 km."

– Mindjárt ott leszünk – nyugtatta meg a gépkocsivezető a századost, és a kormánykereket erősen jobbra fordította.

Silvia őrnagy elindulása előtt tanulmányozta az útvonalat, és ahogy most maga elé képzelte annak szalagját, úgy rémlett, balra kellett volna fordulniuk. Táskája után akart nyúlni a térképért, de neki is elgémberedtek az ujjai, semmi kedve nem volt hozzá, hogy a csatokkal bíbelődjön. Végtére is, a tábla világosan mutatta az irányt.

Torija közelében az Edgar André zászlóalj fegyverei ropogtak. Harcolt már a magyar század is.

Miután gépkocsijaikon Morata de Tajuñából elindultak, áthaladtak Alcalá de Henaresen, ott költötték el az ebédjüket. Guadalajarán túl az út meredeken felfelé kapaszkodott. Elérték tehát a nevezetes fennsíkot, amelyről indulás óta az egész zászlóalj beszélt. Valóban, ezer méter magasságban emelkedett a vidék fölé. Itt kell tehát mindenáron megvetniük a lábukat! Most a Guadalajaránál elhagyott táj valósággal szakadék mélyén tűnt a szemükbe. Baloldalt a Francia úttól a szakadék széléig, alig pár száz méteres zöld mezősáv terült el, míg jobbról a fennsík nagy részét beborító erdő húzódott egyre közelebb az úthoz.

A 74. kilométerkőnél nyílott Torija falu bejárata. Délután négy óra volt ekkor. Itt kapták a parancsot, hogy haladjanak tovább a műúton, mindaddig, amíg bele nem ütköznek az ellenség előőrseibe.

Fegyvereiket – tekintettel arra, hogy gépesített csapatokkal állnak szemben – „antitank" lövedékekre töltötték. A magyar század gépkocsiján gépfegyvert helyeztek el a sofőrülés mellett. Az autók csak lassan haladtak tovább.

Az eső még mindig vigasztalanul zuhogott, s ez mindaddig nagyon kellemetlen volt, amíg tudomást vettek róla. Trijueque falun túl, a 78. kilométerkőnél azonban arról értesültek, hogy az elővéd autójáról távcsövön már megpillantották az ellenséget. Ettől a perctől fogva a záporral senki sem törődött. Az önkéntesek didergő tagjait forróság járta át. Nemcsak hogy ütközet előtt álltak, de ismét újfajta harc előtt.

Hány küzdelemben vettek részt már idekint! Valamennyiben másmás harci modort kellett megtanulniuk. A Casa de Campóról, a Manzanares hónaljig érő vizéből is tüzelve vonultak vissza. Az Egyetemi Városrészben elsajátították az épületharc fortélyait. Las Rosasnál kézigránáttal harcoltak a tankok ellen. Jaramánál a „harmónikázás" kivédésében lettek mesterek. Most mi következik? Csak annyit tudtak, hogy a hadifegyverzet legmodernebb vívmányaival kell szembenézniük.

A műutat messzi be lehetett látni. A 80. kilométerkőnél maguk is megpillantották a távolból közeledő ellenséget, olasz tankok és gépkocsioszlopok végtelen sorát. Párhuzamosan azokkal, a Francia út mindkét oldalán gyalogsági rajvonalak tűntek a szemükbe. Ekkor öt óra volt.

A 83. kilométerkőnél kaptak először tüzet.

Elhagyták a gépkocsit. Az Edgar André zászlóalj a műúttól jobbra, ék alakú csatárláncot alakított a mezőn. A bal szárny a műút felé fordult; a jobb szárny pedig az erdő nyúlványával szemben helyezkedett el, ahol a fák mögött nem messze egy köves keresztút húzódott. A magyar század a jobb szárnyon foglalt állást. Állást? Az önkéntesek a sáros földön feküdtek, s tüzeltek az erdő szélén megbúvó olasz rajvonalra. Fél hat volt ekkor.

A Francia úton megrekedt a fasiszta felvonulás. A tankok jobbrabalra szórták a tüzet.

Végre beesteledett. A gépesített alakulatok nem álcázták magukat, hisz a nemzetköziek gyalogsági fegyverei a páncélozott járművekben nem sok kárt tehettek. Meggyúlt tehát az olasz tankok és gépkocsik reflektora, bevilágították a műút környékét. De azért nagyrészt vaktában folyt tovább a lövöldözés.

Késő este a fasiszták beszüntették a tüzelést. Lámpáik továbbra is világítottak. A hideg miatt nem állították le a motorokat, így most azoknak a berregése töltötte be a levegőt.

A reflektoros, motorzúgásos éjszakában árnyékok jelentek meg az Edgar André zászlóalj csatárlánca mögött. A környék parasztemberei lopakodtak ki a frontra mezei szerszámaikkal, hogy a köztársaságiaknak lövészárkokat készítsenek.

Éjféltájban a magyar század rajvonalához másféle csoport is érkezett. Az elmúlt harcokban megsebesült és a kórházból visszatérő elvtársaké. Keszőcze Endre és Mag János, az öreg, 19-es veterán vezette őket. A magyar század létszáma ezzel tizennyolc főről harminckettőre emelkedett.

– Ti most pihenjetek, amíg az ellenség engedi – jelentette ki Mag bácsi. – Mi pihenten érkeztünk. Ma éjszaka magunkra vállaljuk az őrséget. *Herstölt!* Lefeküdni!

Ez nagy segítség volt a fáradt és ázott embereknek.

A jaramai frontról jött tizennyolc magyar mindegyike keresett valami gödröt, ahol meghúzódhatott, magára terítette vizes takaróját, és igyekezett elaludni. Kálcsics politikai biztos kétliteres kulacsának homorú oldalára tette le a fejét, ez a kulacs volt a párnája a madridi harcok óta.

– Madrid ... – tűnődött a szúrós fényű, berregő, esős, különös éjszakában, háromszáz lépésnyire az olasz expedíciós hadseregtől. Hihetetlenül távolinak tűntek a madridi harcok napjai. Akkor november volt, most pedig március. – Ötödik hónapja – mormogta és elszundított.

Hans alezredes végigjárta a brigád készülő állásait.

– Úgy látszik, csodálkoznak az olaszok, hogy felvettük a kesztyűt. A gőgös gépesített hadsereg mordult egyet-kettőt, aztán eltette magát holnapra – mondta Sindának, az Edgar André új parancsnokának. – Hát mégiscsak megállítottuk őket Torija előtt! No de majd meglátjuk, mit hoz a holnap.

A Palacio de Don Luis – magas tornyú, viharvert, régi épület – középtájon állt az erdőben a Torija és Brihuega közötti úton. Itt helyezkedett el a 12. brigád törzskara.

A térkép egy teremnagyságú földszinti szoba barokk asztalán nyugodott. Lukács tábornok tanácskozásra várta az egységek parancsnokait, s addig is pisztolyát tisztogatta a térkép mellett.

Élt-halt a szép, régi fegyverekért. Tizenkét évvel ezelőtt a szibériai tajgában, a Kolcsak aranyvonatáért vívott partizánharcok során gyöngyös markolatú, pengéjének egyik oldalán arannyal, másikon ezüsttel befuttatott régi-régi kozák kardot zsákmányolt valami nagykutya kolcsakista tiszttől, azzal harcolta végig az oroszországi polgárháborút. A modern háborúban azonban a kard elvesztette jelentőségét, díszfelvonulások ékszerévé vált. Lukács, amikor elindult Spanyolországba, fájó szívvel hagyta odahaza a kardot. De mintha itt, Európa túlsó felén is ismerték volna a szenvedélyét: a madridi harcok elülte után Miaja tábornok az Egyetemi Városrész védelméért aranyozott, gyöngyház berakásos antik spanyol „Astra" pisztollyal ajándékozta meg. Lukács szeretettel forgatta kezében a fegyvert, nagyon kedvelte. De most kellemetlen gondolatokat is emlékezetébe idézett.

Miaja tábornok szeszélyességét és hiúságát... Néhány nappal azután, hogy megprezentálta őt ezzel a gyönyörű revolverrel. Madrid parancsnoka halálra sértődött egy semmiségen, amit nem is hibának, hanem erénynek kellett volna tekintenie. Miaja meg akarta látogatni a brigád törzsszállását, de mivel nem tudta a jelszót, az őrszem a kapuban feltartóztatta. Hasonló eset gyakran előfordul, és az európai hadseregekben ilyenkor az őrt a szolgálati szabályzatnak „minden egyébre való tekintet nélküli betartásáért" megjutalmazzák. (Persze, a maga részéről az efféle hivataloskodó „stiklit" háború idején igazán nem kedveli, de a katona valóban sohasem látta Miaját, s így Madrid parancsnoka csak egy tábornoki egyenruhát jelentett a számára, amelyet elvileg bárki felölthet.) Miaja mégis megharagudott. (Ő még ezt is megértené. Az öreg tábornok felfogása annak a régi spanyol hadseregnek a szellemét tükrözi, amely nem volt egyébre jó, csak díszszemlékre, no meg a nép fékentartására.) De amiben haragja kifejezésre jutott... A 12. Nemzetközi Brigádot nem engedte átszervezésre küldeni, nem engedélyezett neki egy percnyi pihenőt. A 12-esek ötödik hónapja harcolnak, anélkül, hogy a csaták között egyszer is egy kicsit kifújhatták volna magukat. Ez pedig arra vall, hogy az öreg generális többet is örökölt a régi spanyol hadsereg szelleméből, mint hiúságot, személyeskedést. Bizonyos nemtelen megtorló módszereket is, amilyeneket más gőgös tisztek azelőtt vele szemben alkalmaztak, s most ő leli bennük örömét.

A kitisztított pisztolyt, miután megtöltötte, és pár pillanatig még gyönyörködött benne, revolvertáskájába süllyesztette. Tekintete viszszatért a térképre. Sok csatát megélt már, de még sohasem vette fel a harcot ilyen kedvezőtlen pozícióból, ennyire elcsigázott csapatok élén s ennyire erős ellenfél ellen. Ő a forradalmi hadseregeket minden más hadseregnél különb erőnek tartja, de egyszerre három ilyen súlyos hátrányt még egy forradalmi hadsereg is aligha győz le.

Közben a terem megtelt zajjal, megérkeztek a parancsnokok. Lukács meghallgatta azoknak a jelentéseit, akik az előretolt állásokból jöttek, s aztán kezdetét vette a tanácskozás.

– Brihuega eleste igen nagy baj – szögezte le a tábornok. – A Brihuegából szerteágazó útvonalak híján rendkívül kedvezőtlenné vált a brigád elhelyezkedése. Előttünk, a keresztút túlsó oldalán, erdő, teli ellenséggel. Jobbra, Brihuegában ellenség. Balra tőlünk a II. brigád csapatai tartják a műutat. Ez az egyetlen kijáratunk, mert itt ... – a tábornok végighúzta tenyerét a térképnek feléje eső részén, amely a brigád háta mögött fekvő területet ábrázolta – itt nincs semmi. Errefelé csak céltalan pusztulás várna ránk.

A térkép a brigád hátában bozótos, sziklás, utak nélküli erdőséget tüntetett fel, majd a guadalajarai fennsík meredek szegélyét.

– Lehet, hogy Zalka Máté, az író – folytatta Lukács halványan elmosolyodva – ilyen helyzetben azt adná egy kommunista tábornok szájába, hogy: „Nem érdekel, van-e út hátrafelé, én úgysem vonulok vissza!" Ezt megteheti az író, aki a jellegzeteset keresi. Mi, ha egy mód van rá, csakugyan nemigen vonulgatunk vissza. A valóságban azonban Lukács tábornok nem örvendhet annak, hogy járhatatlan terep húzódik brigádja hátában. Mit tettünk a jaramai fronton a túlerő és a technikai fölény kivédésére? Visszavonultunk, de minden méternyi előrehaladást drágán fizettettünk meg az ellenséggel, amíg teljesen ki nem merült. Így győztünk Jaramánál. Ezt most is megtehetné a maga helyzetében a szomszédos II. brigád. A műút mentén, dél felé, drágán fizettetve meg az ellenséggel néhány kilométernyit, lassan visszahúzódhatna. De ha ezt tenné, az ellenség eléri Toriját, s akkor a mi brigádunk frontja egérfogóvá válik: bezárul a bal felőli egyetlen kijáratunk, megszakad az összeköttetés. Mi a keresztútról egy métert sem hátrálhatunk, mert nincs hova. Az emberek még elosonhatnának valahogy az úttalan utakon, de csakis teljesen szétszóródva; szállító eszközeinket, lövegeinket ellenben mind elvesztenénk. Röviden: mi egy tapodtat sem mehetünk hátra, mert akkor levetkőzünk, elveszítjük fegyvereinket, néhány ember talán megmarad, de nem lesz többé 12. Nemzetközi Brigád.

A térképre mindenünnen komor tekintetek meredtek.

– Figyelmeztetnünk kell tehát a 11-eseket, hogy itt nem alkalmazhatják a jaramai taktikát – folytatta Lukács. – A magunk számára pedig helyzetünkből csak egyetlen megoldás következik... – a tábornok hosszú szünetet tartott, kezébe vette nádpálcáját, s azt hajlítgatta, miközben végighordozta az arcokon erélyes, okos, élénk tekintetét, majd a nádpálcát a térképre dobva kijelentette: – Mi vagyunk kénytelenek, a mi brigádunk kénytelen... megnyerni a csatát!

Lukács nemcsak kitűnő hadvezér volt, nemcsak bátor katona, nemcsak szívélyes és okos humorával mindenkire, minden helyzetben kellemesen ható bajtárs, hanem nagy lelkesítő is. Sohasem használt pufogó frázisokat. S ha most az egyszer ilyen váratlan, frappáns, patetikus fordulattal élt, az valóban frappánsul hatott, és szenvedélyes, elszánt hangulattal töltött el mindenkit. Senki nem kételkedett ebben a pillanatban, hogy ezt az ütközetet a 12. brigád fogja eldönteni, mert – egyszerűen a brigád nem pusztulhat el!

Az arcokon a fáradtságot kíváncsi, lelkes feszültség váltotta fel.

– A dilemmát valahogy így kell megfogalmazni – folytatta halkabban Lukács –: elesik vagy elpusztul a brigád! No hát elesik, ha muszáj, mert elpusztulnia nem szabad, s talán elesik, mert a legmodernebb felkészültségű ellenséggel áll szemben, mert köztársaságiak itt az egész fronton most, a testvérbrigáddal együtt nem vagyunk többen háromezernél, velünk szemben pedig egy egész olasz hadosztály áll, legalább tizenhatezer szuronnyal. A kisebbik rossz, ha elesünk. De ha egyiket sem akarjuk: mindenáron kedvezően kell *eldöntenünk* a csatát!

Felállt.

– Ugyanúgy, mint Jaramánál, a köztársasági hadsereg a csata folyamán fogja itt lassanként felsorakoztatni erőit. A mi számunkra s az egész csata kimenetele szempontjából, az első három-négy nap a döntő, amíg csak mi fogjuk fel az ellenség összes csapásait, friss, az első napok lendületétől megsokszorozott erejét. Három-négy napig úgy kell harcolnunk, mint a farkasoknak. Harapva még akkor is, amikor már összemarcangoltak minket!

A parancsnokok egyetértettek a tábornokkal. Belov törzsparancsnok vég nélkül töprengett a térkép felett, úgy vizsgálgatva azt, mintha szuggerálni akarná. Közben körme hegyével arca borostáit sercegtette.

Ketten nagyon elszomorodtak. „Könnyű azoknak, akiknek csak saját életük forog kockán. A lövegeink... A Thälmann-batéria" – gondolta megrendülten a tüzérparancsnok. „Nagy nehezen megszerzett szállító eszközeink..." – döbbent meg a brigádparancsnok-helyettes (nem Petrov, aki hadműveleti kérdésekben helyettesítette a parancsnokot, hanem a brigád anyagi ügyeit vezető másik brigádparancsnok-helyettes, a szőke őrnagy). Mindketten egyszerre indultak az ajtó felé, elnézést kérve, amiért egy sürgős rendelkezést kell kiadniuk. Az ajtóban összetalálkoztak.

Michael Baller, a tüzér, egy koronáját vesztett jegenyefa törzséhez hasonlított: erőteljes volt, de alacsony. Arckifejezése, ha hallgatott, komornak látszott, de tüstént megnyerő kifejezést öltött, ha beszélni kezdett. Lényében az elvtársi szerénység a monarchiabeli elegáns udvariassággal párosult. Most is ilyen elegáns mozdulattal tessékelte előre a szőke Flatter őrnagyot. Az szintén magyar volt, magas, széles vállú – teljes jegenye, Lukács tábornoknál is két esztendővel régebbi forradalmi harcos és három esztendővel régebbi kommunista.

– Tudod, mit? – mosolyodott el ekkor Flatter Ottó. – Elég, ha egyikünk intézkedik, hisz gondolom, ugyanazt akarjuk mind a ketten.

– Járőrt küldeni hátra...

– Azt. Kutassa át mögöttünk a terepet, nincs-e valami csapás, amit járművek számára igenis alkalmassá lehetne tenni.

– Tüzértiszteket küldök – bólintott Baller. – Szívügyük... – és elsietett.

Aljosa a tábornok asztalán álló tábori telefonkészülékhez lépett, amely erőteljesen tülkölni kezdett.

– Ravera – jelentette Lukácsnak. – Olasz foglyokat ejtettek.

– Ne forrófejűsködjenek! Azt a parancsot adtam, védelemre rendezkedjenek be, ne támadják meg az ellenséget – bosszankodott Lukács, miközben átvette a hallgatót. – Egy gépesített és pihent ellenséges divízióval szemben nem lehet hancúrozni – szólt a telefonba. Majd Ravera jelentését hallgatta. – Jó – mondta, és letette a kagylót. A többiek felé fordult, elmosolyodott. – Azt mondja, nem hancúrozott; majd megmagyarázza. Ellenséges tiszteket hoz ide.

A parancsnokok megtanácskozták a legsürgősebb tennivalókat. A tábornok Hans alezredes törzsszállásával is beszélt telefonon.

– A 83. kilométerkőnél megállították az ellenséget. Mindent megtesznek, amit lehet – számolt be a testvérbrigáddal folytatott beszélgetéséről Lukács. – Hans felderítői szerint az ellenségnek még vegyi zászlóalja is van. A 11-esek törzsparancsnokságára behoztak egy olasz kézigránátot, szokatlanul könnyű, mert gázzal van megtöltve. Csak nem akarnak Európában is gázt használni a brigantik?!

Belov eltolta magától a térképet, s azt mondta:

– Nem hagyjuk magunkat megfullasztani.

Barontini kijelentette, hogy az olasz zászlóalj harcosai úgy fognak küzdeni, mint az oroszlánok, hisz tisztában vannak vele, hogy nekik kell helyreállítaniuk az olasz nép becsületét. A súlyos helyzet ellenére jó és reménykedő hangulat támadt. A brigád eddig is túlerővel állt szemben minden ütközetben, és még sohasem veszített csatát. Most persze valamivel még többet kell tenniük. Az a feszültség, amit éreztek, nagyon hasonlított a vizsgahangulathoz.

Csizmák kopogása hallatszott. Ravera lépett be három fogoly tiszttel.

– Mi nem támadtunk, tábornok elvtárs. Ez az őrnagy, a százados meg a hadnagy, negyvenhárom olasz katonával együtt, egy teherautón magától futott a karjainkba – Lukács ferde pillantására Ravera elmosolyodott. – No hát nem egészen magától, de csupán csak annyi történt, hogy felderítőink megközelítve Brihuegát, az országúton megfordították az útjelző táblát, a mi állásaink felé fordították. Mi is olaszok vagyunk, hát élünk ezzel az előnnyel. Amikor ezek hosszúnak találták az utat, mert a tábla csak két kilométert jelzett, és megálltak, felderítőink anyanyelvünkön rájuk szóltak a sötétből: „Csak tovább, mindjárt ott lesztek!” Úgy is volt. Egyszerre csak ott voltak az állásaink előtt.

Lukács hahotázott.

– Van vér a gyerekekben! Nem mosta ki belőlük az eső!

Az első vonalból érkezett rohamszázadparancsnok jókedve átragadt mindenkire, nagy kacagás támadt.

A három fogoly tiszt közül a százados most közelebb lépett.

– Kérem, én hivatásos katona vagyok – szólalt meg Lukács felé fordulva, mivel ott látta előtte az asztalon a tábornoki sapkát, szalagján az arany tölgyfalombbal. – Parancsra jöttem Spanyolországba. Ön mint tábornok megértheti, hogy kénytelen voltam feljebbvalóim parancsát teljesíteni. Mit szólna ön, ha tisztjei megtagadnák az engedelmességet? Ez így van a világ minden hadseregében. Lehetetlenség, hogy ezért az ön katonái engem agyonlőjenek.

– Ki akarja agyonlőni? Honnan veszi ezt?

– A fasiszta propaganda terjeszti. Nem lehet megértetni velük, hogy semmi bántódásuk sem esik itt – magyarázta bosszúsan Ravera.

– Ha most nem hiszik el, majd meggyőződnek róla – vont vállat Lukács. – Részletesen a brigád politikai biztosa fogja kihallgatni őket. Most csak az ellenség elhelyezkedésével és erejével kapcsolatban teszünk fel nekik kérdéseket – intett Raverának.

Az lefordította a tábornok szavait, és az őrnagy felé fordult.

Luciano Silvia elvörösödött. Büszkén felvetette a fejét.

– Elhelyezkedésünkről nem vallok. Erőnkről igen. Azon nincs mit titkolni.

– Én vallok, kérem – szólt közbe a százados. – Most már veszett fejsze nyele...

– A két másik tiszt urat – vetette közbe gyorsan Silvia őrnagy – én mint rangidős ezennel felmentem a titoktartási kötelezettség alól, mert életük fenyegetve van.

Lukács felvonta a szemöldökét, majd legyintett.

– Nem tehetek róla, ha valaki negyvenen felül még mindig a mumustól rémüldözik. Nos, sorolja fel az őrnagy a fronton álló erőiket.

– Légiós hadtestünk... – kezdte Silvia, s Ravera ezt, közbevágva, azonnal lefordította.

– Hadtest? – néztek össze a parancsnokok. – Nem hadosztály? Egész hadtest?

– Hadtestünk négy hadosztályból áll – folytatta Silvia. – Mégpedig: a „Dio lo vuole” – isten akarata –, a „Fekete lángok”, „Fekete tollak” és a „Littorio” hadosztályokból.

– Elég giccses neveik vannak – dörmögte dühösen Belov.

– Az összlétszám: 50 000 puska, 222 löveg, 108 tank, 32 páncélautó, 60 repülőgép, 485 gépfegyver, 1170 golyószóró és 4500 teherautó.

A parancsnokok hüledeztek. Még elgondolni is rettenetes volt: itt összesen háromezer ember, amott ötvenezer, itt tizenkét löveg, ott kétszázhuszonkettő...

– A maga tábornokát hogy hívják? – kérdezte Lukács, hogy az ellenséges tisztek előtt leplezze megrendülését.

– Arnaldi őexcellenciája.

– Csak itt – szólt közbe gyorsan a százados. – Arnaldi igazi neve: Rossi tábornok.

Lukács intett, hogy vezessék el a foglyokat. Aztán felpattant, és némán járkált fel-alá.

Flatter hátravetette magát a széken, és szivarra gyújtott.

– Rossi tábornok... – mondta tűnődve. – Ki is ez a Rossi?

Lukács igyekezett úgy tenni, mintha nem romlott volna el túlságosan a kedve. Helyettese vállára tette a kezét.

– Drága barátom, tudom, hogy sok helyen harcoltál a világon, de Abesszíniában mégsem voltál, hogy ezt a Rossit ismerd. Márpedig ezek onnan jönnek. Még most is gázszaguk van.

Flatter azonban nemcsak harcos múltjáról volt nevezetes, hanem bámulatos memóriájáról is.

– Megvan! – kiáltotta csizmájára csapva. – 1919-ben, amikor az északi hadjáratot készítettük elő, a miskolci csata idején Landler éjszaka néhány emberrel átment a frontvonalon, bekapcsoltatott egy magával vitt távírókészüléket az ellenség telegráfdrótjába, és elfogta az ellenség ott parancsnokoló antant-tábornokának sürgönyét. Abban többek között arról volt szó, hogy Rossi olasz tábornok csapatai megérkeztek az ellentámadás megindítására. Miskolcnál egyetlenegy pesti munkáskatonákból álló hadosztály állt ekkor szemben egy cseh meg egy román *hadtesttel.* Kapóra jött akkor ez az elfogott értesülés.

– Megvertétek Rossit? – kérdezte szinte kiáltva Lukács.

– Meg ám.

A tábornok halkan elnevette magát.

– Akkor itt is megverjük Rossi tábornokot. Csak azért is! – öklével az asztalra csapott, és felemelte a hangját. – Megverjük, még ha ez már talán egy másik Rossi tábornok is! És akkor is *újra* verjük meg! Csak azért is!

Flatter is az asztalra csapott.

– Csak azért is!

Belov is ráütött a térképre a tenyerével:

– Tsakazertish!

Ekkor vette észre Lukács és Flatter, hogy a párbeszéd a végén már magyarul folyt köztük. De azért a „csak azért is”-t a hangsúlyából mindenki megértette.

Nagy nevetés támadt. És a parancsnokok oly vidáman, harcra kész hangulatban oszlottak el, mintha az ő ezerötszáz katonájuk körül a nedves erdőkben odakint nem 25 000 ellenséges katona ólálkodott volna, hanem csak ezernégyszáz.

A szomszéd szobában most adtak a hadifogoly tiszteknek vacsorát. Silvia őrnagy éppen ezt súgta társainak:

– Ha ez a bőséges étel nemcsak valami cinikus altatás, ha csakugyan meghagyják az életünket, akár csak két napig is... akkor a mieink kiszabadítanak. Negyvennyolc óra, és visszanyerjük a szabadságunkat. A mi erőnk...

Ekkor vonultak át a távozó parancsnokok a szobán. Az őrnagy elhallgatott, és értetlenül bámulta nyugodt, kemény mozgásukat.

3

– Támadnak! – hangzott fel reggel a kiáltás a magyar század lövészárkaiban.

Ez meglepő volt, mert az önkéntesek már megszokták, hogy a támadást tüzérségi tűz készíti elő. Az olasz légiók azonban, úgy látszik, azt hitték, hogy felvonulásuk puszta látványa is megdermeszti az önkénteseket. Ez a látvány valóban eléggé félelmetes volt. A műútról jobbra-balra legördültek a tankok a mezőre, nyomukban libasorban rohamcsapatok, azok mögött géppuskákkal felszerelt motorkerékpárok vonultak, messzi a műúton egymás után érkeztek a motorizált gyalogság gépkocsijai, ontva magukból a légiósokat, akik csak arra vártak, hogy a rohamcsapatok valahol áttörjenek, s ők a rés kiszélesítésére indulhassanak.

Egyszerre érte a támadás az Edgar André és az éjszaka folyamán tőle jobbra, az erdőben elhelyezkedett Thälmann, valamint a Francia úton és azon túl, baloldalt elhelyezkedő Commune de Paris zászlóaljakat.

A franciák kézigránáttal védekeztek, a magyarok páncéltörő golyókkal vették tűz alá a tankokat. Csak úgy szikrázott az „Ansaldó"-k acélfala a rajtuk átütő golyóktól. A gépfegyverek a légiós gyalogságot lőtték. A köztársasági tankok az erdő széléről a műutat vették tűz alá, lövedékeik nyomán több olasz lőszerkocsi repült a levegőbe. Negyedóra sem telt bele, visszafordultak az ellenséges harckocsik, s a rohamgyalogság kétségbeesetten menekült utánuk.

Egyórai szünet következett. Majd hirtelen iszonyú dörgés. Végig a front vonalán egyszerre szökkentek a magasba a gránátrobbanások tűzbokrai, máris újra meg újra.

Pergőtűz! Minden reszket, lángol, repül. Mindent fojtogató füst borít. Minden zúg, sivít, dörög, dübörög. Kibírhatatlanul soká tart már, de az óra mutatja, hogy még csak öt perce . . .

Az erdőben tövestől szakadnak ki a bokrok, fák koronái tűnnek el. A lövészárkok megtelnek földdel, égett faágakkal, zúzott kővel, összetoncsolódott vasdarabokkal. Az önkéntesek a lövészárkok mélyén lapulnak. Időnként bátorságot vesz magának némelyik, és a behullt törmelékből egy-egy lapátravalót kihajít az eget-földet felforgató viharba.

Elmúlt egy óra, kettő . . . Aztán már nem is nézte senki az órát. Ilyen pokoli tüzérségi tüzet még egyik sem élt át a nemzetköziek közül.

Nemhogy csitult volna – vagy három órája tartott már, amikor nagy kaliberű lövedékek is keveredtek a tűzesőbe. Három-négy hatalmas fát fektettek le egyszerre ezek a gránátok, egész lövészárokrészeket temettek el.

Igazi „égszakadás, földindulás" – gondolták szorongó szívvel a magyarok. Már négy, már öt órája tartott, és egyetlen percnyi szünet sem állott be közben. Már nem volt gondolat az agyakban; az az érzés fogta marokra a szíveket, hogy ezt nem lehet elviselni.

A pokoli tüzérségi tűzzel csaknem egy időben óriási szélvihar kerekedett, de a tűzvihar miatt ezt nem vette észre senki sem. A déli szél a robbanások füstjét magával ragadta, és az ellenség hátországát húsz-harminc kilométer mélységben égésszaggal borította be.

Az önkéntesek az árkok mélyén a talajba fúrták az arcukat. A pergőtűz szüntelenül tartott. S amikor végre megszűnt – előbb fokozatosan a nagy kaliberű, majd a kisebb lövedékek maradtak el –, az életben maradottakat teljes sötétség vette körül meg a szél ordító sivítása. Az órák hét órát mutattak. Álló napon át tartott tehát a tűz, és közben este lett.

Az árkok mélyén füstszag, égett vasszag, égett kénszag terjengett. Az emberek mozgolódni kezdtek. Ledobták a hátukról a törmeléket, ami betemette őket. Az árkok falai véges-végig beomlottak. A magyarok Dluzen elvtársat, a bányászt szólították, aki mestere volt az erődítési munkálatoknak. Dluzen Ede arcra borulva feküdt a fedezék mélyén, megölte egy gránátszilánk. Szedner Sándor után most elesett Bánffy János másik sógora is.

A magyar századnak tizenöt halottja volt. Ketten: Soós Árpád és Marschall László, az egészségügyi, megsebesültek.

A magyarok előbb temettek, aztán a fedezékek kijavításához láttak.

A Palacio de Don Luis ablakait is rázta az irdatlan szélvihar.

– San José napja ... – mormogta maga elé a fogoly Silvia őrnagy. – A szél a mi állásaink irányába fúj. Oda se neki, gépesített hadseregnél jelentéktelen tényező az időjárás.

Luciano Silvia már nem tartott attól, hogy megölik. Senki sem fogadta dühödten, fenyegetően. Másként sem panaszkodhatott, ellátták, megengedték neki, hogy beszélgethessen a vele együtt elfogott közkatonákkal. Azokat különben már hátraszállították, s mielőtt elindították őket, a százados és a hadnagy is csatlakozott hozzájuk. Csak őt tartották vissza azzal, hogy a brigád politikai biztosa vele mint a legmagasabb rangúval még beszélni akar.

Luciano Silvia nyomott hangulatban üldögélt a Palacio de Don Luis egyik szobájában. Megdöbbentette az a változás, amit nyilván a fogság okozott volt katonáinak lelkületében. A közkatonák vidámak voltak. Elmondták, hogy a *fratelli*k jól bántak velük. Fratelli – testvéreknek nevezték az antifasiszta önkénteseket, a vörösöket! Az őrnagyot elképesztette gyorsan támadt rokonszenvük, bizalmuk. S most úgy emlékezett vissza volt katonáinak fantasztikus szavaira, mintha másik csillagzatról érkezett emberekkel beszélt volna. A százados gyávasága nem hökkentette meg ennyire. Az az életéért reszketett. De a közkatonák legtöbbje láthatóan *jól érezte* magát a fogságban. Az egyik *szemrehányást tett őneki,* amiért odahaza azzal kecsegtették, hogy abesszíniai útépítésen fog munkát kapni, s ehelyett a hajón beöltöztették, és Spanyolországba hozták hadakozni.

„A nép állhatatlan és ostoba – tűnődött Silvia őrnagy. – Itália nagyságáért nem akar áldozatokat hozni. Talán meg sem érti, mi az, nagyhatalomnak lenni. De mindegy. Azok leszünk, mert tizenöt éve kezünkben a hatalom. A népnek azt kell tennie, amit mi akarunk. A többit pedig elvégzik a legmodernebb fegyverek."

Hogy visszatartották, annak nagyon örült az őrnagy. El is határozta, mindent elkövet, hogy továbbra is itt, a front közelében maradhasson. A haditerv szerint holnapra Guadalajarában kell lenniük a légióknak. Legkésőbb holnap ez a terület feltétlen a kezükbe kerül.

Ehhez a diadalmas gondolathoz egy kis sajnálkozás is járult. Tagadhatatlanul – minden hazai híresztelés ellenére – foglyulejtői tiszteletben tartják a nemzetközi jogot. El kell ismerni: tisztességesek. Tetőtől talpig katonáknak látszanak. Silvia őrnagy csodálkozva állapította meg, hogy semmiféle bosszúvágyat nem érez irántuk. Ugyanakkor jól tudta, mi vár rájuk majd Rossi tábornok kezében. „Én katona vagyok – gondolta Silvia –, a tábornok is az, de ő magas beosztásánál fogva kénytelen lesz politikai szemszögből is megítélni a dolgokat. Sajnálatos. Rosszul fog esni nekem, amikor ezeket az urakat felakasztják."

Déltájban az a nagyon értelmes, higgadt olasz férfi rendelte maga elé, aki Gallónak mondotta magát. Silvia őrnagy összefont karral üldögélt előtte, és minden olyan kérdésre megtagadta a választ, amelynek a legcsekélyebb katonai vonatkozása is lehetett. De ezzel nem tudta kihozni a sodrából Gallót. A politikai biztosnak eszébe sem jutott, hogy kényszeríteni próbálja, fenyegesse, vagy csak még egyszer feltegye azokat a kérdéseket, amelyekre nem akart felelni. Ehelyett hirtelen ezzel fordult hozzá:

– Most kérdezek öntől valamit, ami semmi esetre sem hadititok. Miért jött Spanyolországba?

– A magam Olaszországáért jöttem ide. Megért rá az idő, hogy hatalmasak legyünk. Olyan ország, amelynek vazallus államai és gyarmatai vannak.

– Tehát önként, saját elszántából jött ide?

– Nem. Katona vagyok, aki semmit sem tesz parancs nélkül.

– Tudta, hogy olyan idegen országba megy, amely nincs hadiállapotban Olaszországgal? Hogy Spanyolországba jön?

– Ezt az ezred- és zászlóaljparancsnokok mind tudták.

– A közkatonák nem?

– Nemigen. Amikor Cadizban partra szálltunk, közkatonáink egy része azt hitte, hogy most Etiópiában van.

Gallo közelebb hajolt az őrnagyhoz, mert a szélvihar harsogásától alig hallotta a halk válaszokat.

– Mi a véleménye, mennyiben felel meg a nemzetközi jognak az, hogy önök itt tartózkodnak? Kik vívják ezt a háborút?

– Spanyolok, spanyolok ellen.

– Akkor miért avatkoztak bele?

– Hisz önök is itt vannak. Ön maga is olasz, csakhogy a másik oldalon.

– Én nem vagyok az olasz hadsereg tagja. Ön most kertel. A mi szerepünk és az önöké között két döntő különbség van. Az egyik az, hogy mi valóban önkéntesek vagyunk, mert személyes elhatározásunkból jöttünk ide, hogy védjük a spanyol népet. A mi népünk, az olasz nép története is mutat példát erre. Hiszen ön is bizonyára ismeri Türr István nevét, aki Itália szabadságáért harcolt, holott magyar volt, akárcsak a mi tábornokunk. Önök azonban egy idegen ország reguláris hadserege. Katonáikat paranccsal kényszerítik, hogy itt harcoljanak. Az önök ittléte: Olaszország beavatkozása. A másik lényeges különbség: éppen az önök beavatkozása késztetett minket arra, hogy önként idejöjjünk. Önök már a lázadás kitörésének napján szállítórepülőgépeket, szállítóhajókat és fegyvereket bocsátottak Franco tábornok rendelkezésére. És nem is akármilyen fegyvereket: tankok tucatjait, kezelőszemélyzettel együtt. Ez júliusban történt, az első nemzetközi brigád pedig október közepén alakult meg. Ezt elismeri?

– El. De egy német mondással felelek rá. *Vor Recht geht Gewalt!*

– Ez a mondás jellemző önökre, de rosszul fog kifizetődni. Azokat a gyarmatokat, amelyeket önök minden jog és emberiesség sárbatiprásával szereztek, Olaszország el fogja veszíteni, és nem marad más, mint a töméntelen céltalan áldozat meg hazánk bemocskolt hírneve – a politikai biztos keményen az őrnagy szemébe nézett. – *Dio lo vuole?* Ez az isten akarata? Önöknek rosszabb sorsuk lesz: maga az olasz nép fog ítélkezni önök felett, nem az isten.

Gallo eltávozott. Az őrnagy hallotta, hogy az épületet is elhagyta. A vita egy kissé elkedvetlenítette Silviát. Valóban, ha egyszer a népen állna, hogy ítélkezzen fölöttük... Hisz tapasztalta a fogoly közkatonáknál: nem felelősségre vonta egyikük? „De hát mi erősek vagyunk!” – nyugtatta meg magát. Sokkal jobban esett arra gondolnia, hogy a légiók nemsokára megérkeznek, s akkor beszélget ő még ezzel a Gallóval, de mint a győztes olasz hadsereg őrnagya.

Nem – határozta el –, nem fog vele beszélni! Gallo az olasz néppel fenyegette meg őt és nem saját önkénteseivel. Gallo felett ő erkölcsi diadalt nem arathatna, mert őnáluk töltött fegyverek jelenlétében folyna az ilyen beszélgetés. Ő csak megalázná magát, ha a politikai biztost a történelem ítélőszékével fenyegetné, negyedórával azelőtt, hogy Rossi tábornok saját szakállára a bitófa alá vezetteti. Valahogy nem jól van ez – bosszankodott az őrnagy, belátva, hogy Gallóval szemben mindenképpen alulmaradt.

Délután egy önkéntes jött érte, hogy Torijába kísérje, ahonnan fogolytáborba küldik. Az őrnagy azonban ravaszul azt válaszolta, hogy valami eszébe jutott, amit szeretne még a politikai biztosnak elmondani. S erre, mivel Gallo csakugyan távol volt még, lemondtak arról, hogy hátrakísérjék.

„Ha a mieink kiszabadítanak – határozta el Luciano Silvia –, rögtön egy hét szabadságot kérek Rossi tábornoktól, és azt egy tengeri fürdőn fogom eltölteni. Nem akarok jelen lenni, amikor elbánnak ezekkel az emberekkel."

A 12. brigád alakulatai nem álltak pergőtűz alatt. Az olasz légiók a nap folyamán Brihuega felől őellenük is több erős támadást indítottak, de a 12-esek már mind ismerték azt a „dilemmát", amelyet tábornokuk felállított. Hallatlanul heves harcok közepette visszaszorították a gépesített csapatokat.

Este Lukács beszélt Hans alezredessel, aki a szélviharnak tudta be, hogy csapataival megszakadt az összeköttetés. A szörnyű pergőtűz hangját elvitte az északi irányba fúvó szélvész, s hátul, a törzsparancsnokságon senki sem tudott arról, mi történt a 83. kilométerkő környékén, a Francia úton. Hans Kahle optimista volt. Ha az összeköttetés megszakadt is, a csapatok nem érkeztek hátra, tehát tartják a vonalat.

– Második napja a guadalajarai fronton ... és tartjuk magunkat – tűnődött Lukács. – Máris nyertünk egy kis időt.

4

Hajnalban a szélvész viharos hófúvássá változott.

Tegnap a pergőtűz lövedékeinek a fedezékekbe behulló fáradt szilánkjai ronggyá szabdalták az emberek hátán a köpenyt, takarót, s csak alig kímélték meg a testi ruhát. A magyar század megmaradottjai az éjszaka a hidegtől nem tudtak elaludni, dideregtek, vacogtak. Most hóval dörzsölték arcukat, kezüket, hogy a megpezsdülő vérkeringés melegítse őket.

A derengésben a tegnapi tűz óta először pillantották meg az előttük húzódó erdőnyúlványt. Riasztó képet mutatott. A fáknak csak csonkjai meredeztek a földből. Az erdősáv mögött vonuló köves utat, amely a Francia útba torkollt, most semmi sem rejtette a szem elől.

A szürkületbe autólámpák fénye szúrt bele. A köves keresztúton és a Francia úton ismét gyülekeztek az olasz tankok és teherautók. Hangot nem lehetett hallani, csak a hó porzását, a vihar süvítését. A szél továbbra is az ellenség irányába fújt, elvitte az autómotorok és lánctalpak zaját. De látni lehetett, hogy újra kezdődik a tánc.

Kivilágosodás után ismét gránátok zuhogtak. De ez csak a szokásos előkészítés volt. Negyedóra múlva az ellenség csakugyan beszüntette a tüzérségi tüzet, és elkezdődött a mindennapi harctéri lövöldözés.

A tegnapi egész napos, eget-földet rázó, minden hangot egyetlen szörnyű bőgésbe olvasztó zaj után ma a különféle fegyverek ropogása szinte jólesett a katonafülnek. Pff ... pff ... – fütyültek a puskagolyók. Prr–prr ... – szólt a golyószóró. Tatatata ... – így a nehézgéppuska. Buumm, buumm ... – bődültek a gránátok, amelyekkel az ellenség most csak egyes állásokat tapogatott. Peng ... – nyögött egy-egy földbe fúródó, fel nem robbant lövedék. Mindez már megszokott volt s ezúttal csaknem biztató.

Megindultak az olasz harckocsik és az utánuk nyomuló gyalogság. A tegnapi gránáttölcsérek hóba temetett ragyáin nagyokat huppantak a tankok. Mintha fehér gőz áradt volna lánctalpaik alól, úgy porzott körülöttük a hó.

A tankok és a rohamcsapatok most nem oszlottak el az egész front szélességében, mint a tegnapi támadáskor, hanem mind az Edgar André állásaira vetették magukat. A Thälmann és a Commune de Paris ezúttal csak gyenge tüzet kapott. A fasiszták elhatározták, hogy mindenáron beroppantják a front közepét.

A légiós gyalogságot a zászlóalj erőteljes tüze hamarosan visszavetette. A gyors eredményben szerepe volt a szélnek is, amely az olaszok arcába fújta a havat, és majd ledöntötte őket a lábukról.

A tankok azonban nem fordultak vissza, mint máskor hasonló helyzetben. Új módszert alkalmaztak. Keresztülgázoltak az árkokon (az egyik majd elvitte Molnár János fejét, szerencse, hogy hirtelen lekapta), s géppuskáik hátulról nyírbálták a lövészárkok szélét. Néhány „Ansaldó”-t hosszú küzdelem után sikerült páncéltörő golyókkal harcképtelenné tenni, mire a többi mégis elvonult.

A brigád védelmi vonalán az Edgar André és a Thälmann állásai között az első pillanattól fogva volt egy rés, amelyet a zászlóaljak kis létszámuk miatt nem tudtak betölteni. Mivel ez olyan terepszakaszra esett, ahol sűrű, bozótos, áttekinthetetlen erdő húzódott, ebből az irányból nem is számítottak támadásra, s itt csak néhány megfigyelő raj tartózkodott. Most azonban az ellenség felfedezte a rést. Számtalan harckocsival átgázolt rajta. A tankok utat tiportak a gyalogságnak. A fasiszta csapatok egyszerre csak az Edgar André hátában jelentek meg.

A bekerített állásokat többé nem lehetett megtartani.

– A Commune de Paris-hoz! – hangzott a parancs.

Az önkéntesek a fejük fölött fütyülő golyók elől lehajolva, libasorban futottak végig az árkokon a bal szomszédhoz és vetették magukat annak amúgy is hézagosan megtöltött fedezékeibe. Ugyanakkor azonban a brigád lövegei, a köztársasági tankok ágyúi, a Commune de Paris jobb szárnyának gépfegyverei az ellenséges áttörés helyére szegeződtek, oda összpontosították egész tüzüket. Lehetetlenné tették, hogy az ellenség kihasználhassa megszerzett előnyét. Számtalan tankot lőttek ki, a gyalogságot a földre kényszerítették. Már-már úgy tetszett, hogy az Edgar André ellentámadásra mehet régi állásainak visszafoglalására.

Ekkor új, a spanyol fronton eddig még ismeretlen fegyver szólt bele a küzdelembe.

Lángszórós tankok rajvonala jelent meg, és nyomult a Francia úton, majd az útról legördülve, a Commune de Paris árkai felé.

A lángszórók úgy lövellték a folyékony égő anyagot, mint tűzoltófecskendő a vizet. Sugaraik nyomán a hóbuckák gőzgomolyaggá válva röppentek el a szélben, s a nedves zöld fű helyett szürke hamu tűnt elő alóluk. A vezértank megcélzott egy elszabadult és a mezőn ide-oda futkározó fehér gebét, s pár pillanat múlva azon a helyen, ahol a lángsugár utolérte, már csak egy kutyanagyságúra zsugorodott fekete tetem hevert.

A fedezékben kuporgók kitágult szemmel figyelték a közeledő veszélyt.

Kreznár Károly páncéltörő lövedékkel töltötte meg fegyverét, dühödten célzott, tüzelt – újra meg újra. Mások is követték a példáját, magyarok, franciák. A vezértank páncélzatát több golyó ütötte át, az egyik, úgy látszik, éppen a lángszóró anyagtartályába talált, mert a tank – nem messze az állásoktól – hirtelen égig érő tűzcsóvává változott.

A többi harckocsi riadtan hátrált, farolt el onnan. Megtorpantak. Öt perc múlva a vezértankból csak fehéren izzó váz maradt. Ekkor azonban a lángszórós tankok újra megindultak. Dumont őrnagy francia önkéntesei az Edgar André zászlóaljjal együtt „antitank" lövedékek csattogó sortüzeivel fogadták őket. Három harckocsi ki is dőlt a sorból, kezelőszemélyzetük riadtan menekült, de a többi elérte a fedezékeket. A lángszórók végigsöpörtek a Commune de Paris állásain.

Megpörkölődött ruhában, égési sebekkel teli hátráltak ki az önkéntesek a pokollá vált árkokból. A nyílt terepen a fasiszta tüzérség ismét lecsapott rájuk, szétszórta rendeződő soraikat, siettette visszavonulásukat.

Nem volt megállás többé. Trijuequét is maguk mögött hagyták. Délután két órakor Torija felé közeledtek.

A 11. Nemzetközi Brigád parancsnokságán a katasztrófáról még semmit sem tudtak. A viharos szél most is elsodorta az ütközet dübörgését. A törzs megfigyelőhelyéről a sűrű hóesés miatt kétszáz méternyire sem lehetett ellátni. A frontról jelentést vivő futárok életüket vesztették a vadul süvítő golyók záporában.

Az olasz harckocsik és gyalogos légiók a felbomlott fronton át a fennsík déli széle felé hömpölyögtek. Amikor pedig Torija előtt az Edgar André és a Comunne de Paris rögtönzött állásokból ismét felvette velük a harcot, az olasz csapatok egy része a Francia út mellett balra átvágott a szabad mezőn, és elkerülve a falut, a torija–brihuegai út felé özönlött . . .

A 12. Nemzetközi Brigád is heves harcokat vívott. Délután két órakor jobb szárnyán éppen veszélyes helyzet alakult ki. Az olaszok Brihuega irányából és az erdőben fekvő Palacio de Ibarra felől egyszerre támadva, két oldalról szorongatták a brigád olasz és lengyel zászlóaljait. A Garibaldi és a Dombrowski órákon át állta a sarat, majd a fölényes túlerővel szemben megingott, s kissé meghátrált.

A brigád tüzérsége azonban a döntő pillanatban beavatkozott, s a Thälmann meg egy spanyol üteg pontos lövésekkel megállította az ellenséget. Délután két órakor a garibaldisták és a Dombrowski harcosai éppen ellentámadással készültek a légiósok harapófogóját szétfeszíteni. A brigádtüzérség előkészítette a sorsdöntő rohamot, és most az ellenség ütegeire vitte át a tüzet.

A tüzérségi megfigyelő a Palacio de Don Luis tornyában működött. Az öreg torony magasan nyúlt ki a vidék fölé, tetőgerendái között denevérek pihentek. Az ellenség meg akarta semmisíteni a megfigyelőt, amelynek hollétét nem volt nehéz kitalálnia. Brihuegából egy löveg kétpercenként küldte feléje gránátjait. A lövedékek hol a torony felett, hol mellette húztak el, szelükkel fel-felriasztva a denevéreket, amelyek ilyenkor pár pillanatig zizegve röpdöstek a gerendák között.

Baller őrnagy egyetlen lövedékét, egyetlen lövege tüzét sem pazarolta arra, hogy a tapogatózó brihuegai lövegnek visszavágjon. A tüzérségi távcsövön a jobboldalt tomboló ütközetet figyelte, s annak hullámzása szerint szüntelenül helyesbítette telefonon a lőirány adatait.

Most érkeztek el a csata döntő pillanatai. Ha az ellentámadás nem sikerül, a brigád zászlóaljainak csaknem egészen ide a törzskar épületéig kell visszavonulniuk. A telefonnál szolgálatot teljesítő fiatal önkéntes ajkát harapdálta izgalmában, s ha az őrnagy véletlenül rápillantott, restelkedve elfordította a fejét. Baller nem tett megjegyzést. Amikor kitört a világháború, és a frissen megszerzett jogi diplomával a zsebében bevonult vártüzérezredéhez, ő is hasonló izgalommal leste az első ütközeteket, amíg a Doberdo tizenkét fergeteges csatájában meg nem kapta igazi tüzéri leckéit. A brigád parancsnoka, Lukács – azaz Zalka Máté – regényt írt a Doberdóról, mert nagy lélekformáló volt az, ő meg végigküzdötte ott a harcokat. A tartalékos vártüzér-főhadnagyból ott lett igazi férfi, akit hidegen hagy az életveszély, igazán tüzér, aki a csata legvadabb zengésében is a távcső mércéjéről leolvasott adatokra összpontosítja minden figyelmét, és ott lett szocialista. Ma pedig bizonyos benne, hogy ez a harc a végső, és – ővele vagy őnélküle – feltétlen győzelmet arat.

A tüzérparancsnok tehát megfontolt volt, pontos és hidegvérű.

De ő sem volt teljesen nyugodt. Nem a pillanatnyi veszély nyugtalanította, hanem az egész brigád sorsa, a brigád veszélyes elhelyezkedése. A minap kiküldött járőr azzal a rossz hírrel tért vissza, hogy a hátuk mögötti terep valóban járhatatlan. Azóta úgy érezte, hogy magas figyelőhelyén ő a brigád szeme, neki kell ügyelnie arra, hogy a brigád frontja egérfogóvá ne változhasson. Ezért napjában számtalanszor körbefordította a tüzérségi messzelátót, végigvonultatta a vidéken, és mindent alaposan szemügyre vett. Fák koronáira látott. Elöl erdő feküdt, amelyet csak itt-ott néhány tisztás és a Brihuegába vezető út csíkja szakította meg. Bal felől, jóval Torija előtt, megszűnt az erdőség, s ék alakú széles mező nyúlt el a Francia útig. Ellátott odáig, látta Torija első házait is. Valamivel közelebb a mezőn látta azt a magas dombot, ahol kerek gabonatárolók között helyezkedett el a II. brigád tábori megfigyelőhelye.

Ma azonban a látási viszonyok rosszak voltak. A messzelátón át fehér gyapjas fákra tekintett, és a Francia utat, a mezőt, a vaskos, kerek gabonatárolókat havas, fehér homály borította a szeme elől.

Az előbb hosszasan, vagy jó órán át, a jobb oldali csata kötötte le a figyelmét. Most, hogy a tüzérségi előkészítés befejeződött, és az ellenség ütegeire küldött gránátok pontosan „ültek", ismét körülforgatta a messzelátót. Az erdőn túl ezúttal is fehér homályban folyt össze minden.

Ekkor azonban megpillantott egy apró villanást. Halovány, gyorsan kihunyó szikrának hatott, alig vált ki a havas fehérségből, úgyhogy azon kellett tűnődnie, csakugyan látta-e. Sokáig vizsgálódott. Egyszer csak hosszú sor szikra csillant – hohó, ez gépfegyvertűz! Apró sárga lobbanás – valami nagyobb kaliberű fegyver lehet. Torija közelében harc folyik! Minden idegszálával figyelt, s most a havas homályban sötétebb foltokat is észrevett. A távcső apró négyzetbeosztása megmutatja a legcsekélyebb elmozdulást – s a foltok mozogtak... Az ellenség irányából *felénk közeledő* csapatok! Rés támadt frontunk bal oldalán! Mindjárt bezárul az egérfogó!

– A tábornokot! Azonnal! – kiáltott a telefonosra.

Mialatt a fiatal önkéntes lefelé kapaszkodott a torony létráján, amely egy emelettel lejjebb csigalépcsőben folytatódott, Baller azt igyekezett megállapítani, milyen széles lehet a rés.

Lukács Belovval együtt éppen azon töprengett, milyen meglepő sakkhúzással lehetne a jobboldalt tomboló ütközetet eldönteni, amikor a tüzérparancsnok telefonosa bezúdult az ajtón. A tábornok azonnal felpattant.

A létrafokok nyikorgására Baller oldalt lépett a messzelátótól.

– Nézd, mi van itt...

Lukács egy pillanatra megállt, hogy kifújja magát. De máris elsápadt a távcső *iránya* láttán. Aztán a messzelátóhoz hajolt.

– Nyilvánvaló – mondta hosszas vizsgálódás után rekedten. – Milyen széles a rés?

– Vagy három kilométer.

A tábornok töprengett. Majd átfogta a tüzérparancsnok vállát.

– Szántó elvtárs, most már az a kisebbik baj, ha a jobboldalt folyó csatát elveszítjük. A tüzet vidd át a résre! Azonnal vidd át! Zárótüzet valamennyi löveggel a keresztút mögé!

A tüzérparancsnok kiszámította az adatokat, és maga vette kezébe a telefonkagylót. Bemondta az új lőirányt.

– *Genosse Major*... – jelentkezett egy perccel később izgatott hangon az üteg elsőtisztje, egy német kommunista. – *Ist das kein Irrtum?*

Az ágyúk csövét majdnem 180 fokkal kellett megfordítani, elölről, az ellenség irányából – úgy tetszett –, saját hátországuk felé.

– Nem, nem tévedés! – erősítette meg az őrnagy németül. – Kérem a leggyorsabb végrehajtást!

– Belov elvtárs – fordult Lukács a törzsparancsnokhoz, amikor a toronyból leért. – Menj személyesen a garibaldistákhoz meg a lengyelekhez. Magyarázd meg, hogy el *kellett* vennünk tőlük a tüzérség segítségét. Meg kell állniuk a helyüket nélküle is. A brigád most a becsületéért harcol! Menj, rád itt most úgy sincs szükség, mert az egész törzskart kiküldöm a résbe... puskával, az ellenség elé!

Belov fejébe nyomta a sapkáját, tisztelgett, és derékszíját a kezébe fogva futott ki az épületből. Lukács Aljosát szólította.

– Irány a testvérbrigád megfigyelődombja előtti útrész; a törzs fél svadron lovasságát viszed magaddal, ássátok be magatokat. Szedd össze és vidd a tartalék géppuskákat, valamennyit. Küldök még embereket, ahányat csak tudok!

Egyszerre rontottak ki a folyosóra: a segédtiszt a kapu felé, a tábornok az irodához igyekezett. Lukács sorra felrántotta az ajtókat.

– Riadó! Hadtáp, ki a frontra, fegyverre minden ember! Telefonisták, most nem kell összeköttetés, előre! Küldöncök, nem kellenek jelentések, harcra!

A törzs őrségének nagy része magyar önkéntesekből állott, a készültség szobájában éppen arról beszélgettek, hogy három nap múlva március 15-e, hogyan lehetne azt itt megünnepelni, amikor a tábornok betoppant.

– Fazekas elvtárs – fordult az őrség komisszárjához –, az őrség kimegy a frontra.

A törzs tisztjei az épület előtt rajokra osztották a fegyveresen kitóduló beosztottakat, aztán a fák között várakozó teherautókra szálltak fel velük. A tábornok megjelent a kapuban.

– Sofőrök! – kiáltotta. – Nem kell visszajönni! Mindenki kint marad, harcol! Ha kell, az autókat használjátok fel barikádnak.

Aztán a konyhához sietett.

– Szakács, ma nem kell vacsora! Ki a vonalba!

A konyhai személyzet ledobta a fehér kötényt, a kuktasapkát, felkapkodták fegyvereiket. Lukács a mellette elvonulók között a barna bőrű Paquitát és a fehér arcú Dolorest is megpillantotta, még a lányok is puskát szorongattak. Halványan elmosolyodott, s a főszakács után fordult:

– Azért a lányaidat ne engedd nagyon közel a tűzhöz – rántotta meg hátulról a derékszíját. – Ott nem konyhában lesztek.

Az előtéren már csak személyautók maradtak. Lukács észrevette, hogy az utolsónak elinduló emberek gyalogosan loholnak a front felé.

– Ne fussatok! Lesz még majd ott elég melegetek. A személykocsikba! Aki nem fér be, a tetejére!

És a személykocsik vezetőinek is lelkükre kötötte, hogy ha szükséges, csak áldozzák fel az autókat barikádnak.

Amikor visszafelé indult az épületbe, a folyosón egy önkéntes toppant eléje, jelentette, hogy a hadifogoly őrnagy őre, s az olasz tiszt beszélni szeretne a tábornokkal.

– Még mindig itt van? – csodálkozott Lukács. – Nos, hát mit kíván?

Gallo tegnap Guadalajarába ment, hogy az erősítéseket megsürgesse, azóta nem tért vissza még, így hát sikerült Luciano Silvia terve, a front közelében maradhatott. Rossi tábornok törzsénél az őrnagy alaposan tanulmányozta a fennsík térképét; tiszttársai között elismert volt kiváló „térkép-memóriája". Most naponta százszor tett szemrehányást magának, amiért a brihuegai autóúton az útjelző táblára, nem pedig az emlékezőtehetségére bízta magát. Minden terepszakaszt világosan látott maga előtt, s hogy magányában volt ideje tűnődni rajta, maga is rájött a brigád elhelyezkedésének veszélyére. Amikor meghallotta a futkosást, és az ablakokból azt látta, hogy az autók mind Torija irányába távoznak el, azonnal tisztában volt vele: elérkezett számára a döntő pillanat. Látta a személyesen intézkedő tábornokot, akit már eddig is európai embernek, talpig katonának és emberséges parancsnoknak ismert meg, s most olyan benyomást tett rá, mint egy vakmerő kapitány, orkánban, a léket kapott hajón. Ő, Silvia őrnagy volt az egyetlen, akinek menekülést jelentett a közelgő hajótörés, és reményeinek teljében váratlanul magával ragadta a nagylelkűség.

– *Herr General* – németül szólította meg Lukácsot. – Teljes mértékig élvezem Arnaldi tábornok bizalmát, ezért fordulok önhöz az ajánlatommal. Adja fel ezt a reménytelen küzdelmet. Hihetetlen erősek vagyunk. Sajnálnám, ha méltatlanul kellene elpusztulnia. Amennyiben leteszi a fegyvert, Arnaldi tábornok őexcellenciája nagylelkűen megkíméli az életét. Erre én becsületszavamat adom.

Lukács rá se nézett.

– *Wie es Cambronne gesagt hat!* Amit Cambronne mondott! – vetette oda kurtán.

Luciano Silvia őrnagy a gallérjáig elvörösödött. Ugyanis Cambronne, a Waterloónál még a csatavesztés után is harcoló napóleoni testőrgárda parancsnoka, egy igen közönséges gorombaságot mondott, amikor felszólították, hogy adja meg magát. Silvia őrnagynak kétszeres oka volt rá, hogy arcába szökjön a vér, és megszégyenülten hajtsa le a fejét. Az egyik ok maga az a gorombaság volt, amit ezzel a hivatkozással a tábornok az arcába vágott, a másik meg éppen ellenkezőleg: a tábornok elegáns választékossága, ahogy még ilyen súlyos helyzetben is történelmi utalás formájába tudta öltözteni a legvaskosabb visszautasítást. Ha Victor Hugo azt mondhatta Cambronne-ról: „A gyilkoló mennydörgésre ilyen szóval odasújtani, ez annyi, mint győzni!" – akkor mit gondoljon most ő az antifasiszták tábornokáról? Cambronne erőteljes és elkeseredett volt, Lukács mindezen túl magabiztos és lenyűgöző . . .

Lukács az őrnagy őréhez fordult.

– Ki a frontra, elvtárs!

Azzal Luciano Silviát karon ragadva, betolta őt egy kamraajtón.

– Nagyon sajnálom, uram, de nehéz helyzetben rossz a vendéglátás – dörmögte németül, és kívülről rázárta az ajtót.

Aztán ismét felsietett a toronyba. A lövegek már megfordították csövüket, s a rés helyén látni lehetett a becsapódások sűrű villózását. A havas homályban mozgó sötétebb foltok – az ellenség csapatai – egyelőre nem jöttek közelebb.

Majd a front jobb oldalára irányították a tüzérségi messzelátót. Azt tapasztalták, hogy az olasz és a lengyel zászlóalj már ismét régi állásaiból tüzel.

– Nagyszerű fiúk! – kiáltott fel a tábornok elragadtatottan.

Elhagyta a tornyot. Az őrség szobáján áthaladva, megpillantott egy gazdátlan puskát, azt vállára vette. Az istállóban megnyergelte a lovát, és elvágtatott a rés irányában.

A 11. brigád parancsnoki megfigyelőhelyén Renn őrnagy az utolsó pillanatban észlelte a Francia út irányából közeledő ellenséget. Hans alezredes éppen Torijában tartózkodott, Renn sejtette, hogy ő szervezi ott a védekezést. Néhány perccel később a fasisztákra lecsapott a 12. brigád tüzérsége. Azalatt Renn is előkerített ötven embert, a jaramai fronton elvérzett egyik spanyol brigád maradványát, amely ma érkezett. Lovon, autón egyre-másra jöttek Lukács emberei, majd itt termett maga a tábornok is. Fél háromkor az olaszok megtorpantak. Három órakor, lemondva az előnyomulásról, egy lapos emelkedőn helyezkedtek el. Négy órakor Guadalajara felől, a völgyből, befutott az Apoyo nevű spanyol zászlóalj. Egy *teljes* zászlóalj!

Renn maga vezette az ellenség elé. A három kilométeres rés már kielégítően el volt látva védelemmel.

Este öt órakor Hans alezredes is megérkezett lovon Torijából; meglepően mosolygós volt.

– Nagyszerű vendég van a faluban – újságolta Lukácsnak és Renn-nek. – Lister! Körülnézni jött. Az éjszaka hadosztálya felvonul a frontra!

Egy teljes hadosztály!

Lukács térde közé fogta a puskát.

– Lister spanyoljai remek katonák. Lister kitűnő parancsnok. Együtt küzdöttünk Jaramánál is, és neki volt néhány napja, hogy összeszedje magát. Nem is reméltem ilyen kedves meglepetést.

– Holnap reggel pedig Campesino érkezik – fejezte be Hans a jó híreket.

Még egy hadosztály!

Lukács tábornok csettintett a nyelvével.

– A csatát ma nem veszítettük el, és ezzel alighanem meg is nyertük az egész ütközetet!

Csodálkozva tekintettek rá, hisz a helyzet e pillanatban nagyon is gyászos volt. Még igazán nem reménykedhettek győzelemben. Csakhogy ezt a megjegyzést nem Lukács Pál tette, a tábornok, hanem Zalka Máté, az író, „a legbensőbb emberi érzések mélyre ható ismerője”, ahogy néhány hónappal később Ilja Ehrenburg jellemezte.

5

Lister alezredes madridi munkásokból álló hadosztálya az éjszaka valóban megérkezett.

Reggelre elállt a hó, a szél. Ismét jól lehetett hallani mindent. De látni nem lehetett semmit. A tájat sűrű, tejfehér köd ülte meg. Lister a ködben is tudta, hol tartózkodik az ellenség, az ellenség azonban nem tudta, hol van Lister, sőt még azt sem, hogy itt van egyáltalán. A fasiszták meg voltak győződve róla, hogy most már csupán egy gyenge csatárláncot kell leküzdeniük, és alázúdulhatnak a lejtőn, meg sem állnak Madridig. A spanyol hadvezér a sűrű köd leple alatt sorakoztatta fel brigádjait. Az olaszok nem is készültek harcra, ilyen ködös napon mindkét fél tehetetlen. Listert azonban felvilágosították az itteni köd természetéről a guadalajarai fennsík parasztjai.

Délben hirtelen úgy szállt fel a köd, ahogyan egy színpad függönye gördül fel. S a „szín", amelyet a fasiszták állásaikból most megpillantottak, merőben másképp festett, mint ahogyan elképzelték. Véges-végig, a front egész hosszában friss csapatok erős rajvonalait fedezték fel. S amint a „függöny felment", megszólalt a „zenekar" is. A munkásból lett hadvezér megszólaltatta ágyúit. Negyedóra múlva – egy csepp időt sem engedve az olaszoknak, hogy meglepetésükből magukhoz térjenek – a front teljes szélességében megindította a támadást. A büszke, gépesített expedíciós hadtestet rémület fogta el. Elsőnek a 12. brigád bal szárnyát veszélyeztető fasiszta egységek futottak meg, a többi kapkodva védekezett. Lister a Francia úton előrenyomult, és délre visszafoglalta Trijuequét.

Az olasz gyalogság menekült. A tankok is csak ímmel-ámmal mutatkoztak. Az olasz parancsnokság ismét mindent a lángszórós harckocsiktól remélt. Csakhogy többé már nem okoztak meglepetést, kéznél volt néhány üteg, hogy móresra tanítsa őket. Az ágyúk gránátesővel fogadták a „lángvető"-ket, azok pedig annyira rettegtek saját gyújtóanyaguktól, hogy tüstént visszafordultak, és nem is adtak többé életjelt magukról.

Lukács visszavonhatta a frontról törzskarát, őrségét, írnokait, küldönceit, telefonistáit, szakácsait, lovasait, gépkocsivezetőit és autóit. Frontszakasza jobb oldalán az ellenséggel egymás torkát szorongató olasz és lengyel zászlóaljak visszanyerték a tüzérségi támogatást. Luciano Silvia is visszakapta az őrét, s az ablak rezgésén figyelhette, hogyan *távolodik* a front.

Minden jel arra mutatott, hogy a fasisztáknál nagy a meghökkenés, és zűrzavar ütötte fel a fejét. Most, hogy többé nem lehetett csupán a technika kényelmével hadakozni (mint a gyengén megerősített vonalak és holtfáradt katonák ellen), hanem szívósságra, kitartásra, elszántságra is szükség lett volna, az impozáns felszerelés mögül kezdett előtűnni az üresség. Ha a tankok nem voltak jelen, a gyalogság nem fejtett ki ellenállást; ha a gyalogság elszakadt tőlük, a tankok azonnal eliramodtak; ha a köztársasági tüzérség keresni kezdte a fasiszta ütegeket, azok elhallgattak. Csődöt mondott a szervezés is. Elöl a megingás jelei mutatkoztak, de hátul még javában szervezték a diadalmenetet. Trijueque elfoglalása után olasz csapatszállító autó futott Listerék karjaiba harminckét katonával; a vezérkar szálláscsinálóknak indította őket Guadalajarába, mert azt hitte, hogy ez a város, az egész hadművelet kulcsa, már kezükön van. A köztársasági katonák az egész fronton export Macedóniát pöfékeltek, mert a délelőtti ködben hat teherautó *Macedonia Esportazione* cigarettarakomány hajtott Lister állásai közé, ezeket ugyancsak a „guadalajarai győzők"-nek szánta a fronttól távol tartózkodó olasz parancsnokság. Szürkület után tömegesen lépték át az arcvonalat olasz katonák, kis számban fegyveres, nagy tömegekben fegyvertelen „önkéntes" legionáriusok. Akik fegyvereiket is hozták, titkos elvtársak voltak, s most végre elérkezettnek látták az időt, hogy átszökjenek testvéreikhez, a fegyvertelenek pedig elnyűtt és a Spanyolországban folyó háborúban érdektelen emberek, akik a front szenvedései elől hadifogságban kerestek menedéket.

Estére Hans alezredes és Renn őrnagy kezdte belátni, hogy Lukácsnak az előző napon igaza volt.

A fronton álló köztársasági csapatok parancsnokai már átfogó és a csata sorsát eldöntő ellentámadásra kezdtek szervezkedni. A döntő ellenlökés megindításának napját március 18-ra tűzték ki. Lukács elhatározta, hogy addig beveszi a Palacio de Ibarrát, hogy Brihuega elfoglalásához szabaddá tegye brigádja jobb szárnyát. Lister megerősítette állásait Trijuequénél, és a Francia úton való előretörés haditervén dolgozott. A hadseregparancsnokság előbb tétovázott, majd hozzájárult a támadáshoz.

Gallo visszatért Guadalajarából, ahol kitűnő munkát végzett, mint azt Lister, Campesino hadosztályainak és más erősítéseknek idejében való megérkezése bizonyította. De most meg annyi dolga volt a fronton, hogy Luciano Silvia őrnagy meghallgatására csak március 14-én kerülhetett sor, egy órával azután, hogy a Garibaldi zászlóalj a Palacio de Ibarrát elfoglalta. Amikor Lukács a csata színhelyéről fáradtan és kipirultan visszaérkezett a Palacio de Don Luisba, a hadifogoly tisztet a komisszárnál találta. Gallo nevetve mesélte:

– Őnagysága ravaszkodott. Az imént vallotta be, hogy semmiféle közölnivalója sem volt a számomra. Csupán azt remélte, ha itt tud maradni, a légiók kiszabadítják.

– Ezért megbüntetem! – fordult Lukács Luciano Silvia felé, és szembogara mélyén a jókedv szikrái villóztak. – Az lesz a büntetése, hogy itt is marad. Megmutatjuk magának, mivé lesz öntelt hadserege „a fasizmus 15. évében", ahogyan maguk okmányaik keltezésén írják. Tanúja lehet, mit érnek *emberek nélkül* a pompás fegyverek.

Silvia őrnagy megdöbbent és felháborodott.

– Csak nem akarja azt állítani a tábornok, hogy az olaszok gyávák? Ilyet nem mondhat!

– Nem is mondhatom – nevetett Lukács. – Hogyan mondhatnám, amikor a *mi* olaszaink ebben a pillanatban verték meg a Palacio de Ibarránál a *maguk* olaszait. A mi olaszaink hősök, a magukéi lélektelenek, én csak ezt mondhatom.

Luciano Silvia ettől még jobban megdöbbent, levegő után kapkodott.

– Csak egy olasz nemzet van. Micsoda értelmetlenség! Hogyan lehetne különbség közöttünk? Mi, olaszok vagy ilyenek, vagy olyanok vagyunk, nem lehetünk kétfélék.

Lukács hüvelyk- és mutatóujjával szétsimította nyírott barna bajszát, s Gallóra hunyorítva felelte:

– Igenis, azok, és éppen az lesz a szigorú büntetése, hogy erről meg kell győződnie. Itt van a maguk tévedése. Nem ismerik ki magukat az életben – Lukács elkomorodott. – Ezt súlyosan fogják megfizetni. Maguk is, mások is, akik meg akarják csúfolni az életet. Csak az a szomorú, hogy ez a becsületes embereknek még rengeteg áldozatába kerül.

Március 18-án ötven, fényes szárnyú „pisze" bombázása nyitotta meg a Brihuega elleni támadást. Utána a 12. brigád százhúsz repülőgép és félszáz tank támogatásával rohamra indult a falu ellen.

Ide összpontosították most a fronton levő egész köztársasági „technikát", mert amíg Brihuegát vissza nem foglalták, Lister sem folytathatta előnyomulását a Francia úton.

Balról a II. brigád Edgar André és Thälmann zászlóalja támogatta Lukács csapatait. A Thälmann egy sűrű erdő előtti tisztáson helyezkedett el. Ki akarta csalogatni rejtett állásaikból a fasisztákat. Hogy ezt hogyan vigyék keresztül, arra Lukácstól kapták a tanácsot.

A magyar század százötven méternyire a Thälmann zászlóalj mögött foglalt állást. A német zászlóalj az erdő felé nyomult, de a védelem tüzére színleg meghátrált, s a bokrok mögött rejtőzködő magyar század mögé vonult vissza. Az olaszok vérszemet kaptak, otthagyták fedezékeiket, kijöttek a ritkás, fás terepre, hogy végleg elűzzék a Thälmannt. Itt váratlanul a magyar század golyózáporába kerültek. Elfogta őket a pánik. Ekkor a Thälmann a magyar századdal együtt teljes lendülettel rájuk vetette magát. A fasiszták futva menekültek, nem volt idejük rá, hogy a rejtett fedezékekbe visszabújjanak.

A magyarokat különösen lelkesítette, hogy ma kivételesen a legendás Zalka Máté vezetése alatt harcolhatnak, pedig még nem is sejtették, hogy az oroszországi polgárháború hőse ezen a napon mint Lukács Pál tábornok újabb legendás hírre tesz szert.

A fasiszták Brihuega széléig húzódtak vissza, egy részük megkísérelte még az ellenállást egy parasztházból. A magyar századot harckocsi támogatta. A köztársaságiak kevés harckocsival rendelkeztek, de azok ágyúval voltak felszerelve. A tank kettőt lőtt, és a ház egyik fala ledőlt. A légiósok a falu közepe felé menekültek – ott pedig feltartották a kezüket. A Garibaldi zászlóalj ugyanis ekkor már egy mellékúton bejutott Brihuegába.

Lukács tábornok elemében volt. Csapatainak egy részével frontálisan támadta Brihuegát, a többivel pedig mindkét oldalról, többszörösen is átkarolta. Amikor a légiósok menekülni akartak a faluból, már a hátuk mögött is harc folyt. Ez határtalan rémületet keltett. Az országutat a támadók több ponton elvágták, csak oldalt, a mezőn lehetett egérutat nyerni. Az expedíciós hadtest sofőrjei be akarták gyújtani a motort, hogy elszáguldjanak, de látván a helyzetet, kiugrottak a volán mellől, és a mezőre szaladtak – még a slusszkulcsot is a kocsiban hagyták. Távol az országúton gépesített olasz erősítés közeledett, de még fel sem ocsúdhatott, amikor az elhagyott olasz autókon villámgyorsan érkező nemzetköziekkel találta szemben magát, és vad tűzbe került. Saját gépkocsijaik, más emberek vezetésével, a szó legszorosabb értelmében lesöpörték őket az országútról. Az olasz gyalogosok menekültek. A tüzérek otthagyták a betöltött ágyúkat. A nemzetköziek megfordították azoknak csöveit, és saját gránátjaikkal verették az itt-ott ellenállásra készülőket.

Lukács keresztülrontott Brihuegán, és három napon, három éjjelen át nyomult előre. Úton, erdőkben, szántóföldeken üldözte a fasisztákat, akik kétségbeesésükben elhagyták, elhajigálták maguktól a fényes „technikát". Az olasz katonák még a bakancsaikat is eldobálták, hogy a felázott szántóföldeken jobban futhassanak. A Garibaldi zászlóalj százával szedte össze a foglyokat. Lukács csapatai mögött puskák ezrei, gépfegyverek százai, lövegek, pirosra festett olasz kézigránátok halmai maradoztak el. Számtalan gépkocsi, lövegek vontatására szolgáló traktorok, megszámlálhatatlan mennyiségű lőszer, benzintárolók. Ha az üldözés közben kifogyott a muníció, az önkéntesek az országúton kicserélték fegyverüket olasz fegyverre, és olasz munícióval töltötték meg. A brigád tábori konyhái régen elakadtak, a szakácsok otthagyták őket, és fegyvert ragadva, maguk is részt vettek az üldözésben. Lukács katonái három napon át a kondérokban melegen talált ételt fogyasztották, olasz élelmiszerraktárakból „vételezték" a kenyeret, csokoládét, kondenzált tejet. A gépesített hadtest mezítláb szaladt, a gyalog elindult köztársasági hadsereg pedig „gépesítve" üldözte.

Listernek be kellett várnia Brihuega elfoglalását, hogy jobb szárnya fedezve legyen. Amikor megkapta a győzelem hírét, spanyol brigádjaival azonnal megindult a Francia úton. S itt ugyanaz történt, ami Brihuegánál: vakrémület az olasz légiók sorában, az olasz hadosztályok levetközve menekültek, és Lister spanyoljai is útközben „felöltözve" üldözték őket.

Március 19-én, San José napján ez az orkán seperte ellenállhatatlan erővel maga előtt az olaszokat a guadalajarai fennsíkon.

A köztársaságiak dicsérték Mussolinit: mégiscsak rendes dolog tőle, hogy ilyen nagylelkűen juttat fegyvert és muníciót nekik. Ezen a frontviccen mulatott két nap múlva az újabb fenyegetés alól felszabadult Madrid, három nap múlva az egész Spanyol Köztársaság, egy hét múlva a haladó emberiség.

Úgy történt, ahogy Lukács tábornok március 12-én megjósolta: nem vesztették el a döntő csatát, és ezzel megnyerték az egész ütközetet. És ahogy március 9-én megjövendölte: a 12. Nemzetközi Brigádnak győznie kell „csak azért is” – mert nem akar „levetkőzni”, mert azt akarja, hogy zászlaja megmaradjon.

– Mégiscsak elpáholtuk őket – mondta most az orosz Mihail Kolcovnak és az amerikai Ernest Hemingway-nek, akik eljöttek Brihuegába, megszemlélni a csaták nyomait. – Elpáholtuk, mint a taknyos kölyköket.

– Ezekben az években ez a fasizmus első komoly veresége – állapította meg az amerikai író. – Ez a fasizmus legyőzésének kezdete.

A március 20-áról 21-ére virradó éjjelen a tönkrevert gépesített olasz expedíciós hadtestet Franco kivonta a frontról. A guadalajarai csata véget ért, és bebizonyította, hogy a fasiszták sem frontális támadással, sem bekerítéssel nem tudják bevenni Madridot.

– *Dio lo vuole* ... isten akarata ... – motyogta Silvia őrnagy, őre kíséretében ődöngve az országúton, ahol a köztársasági hátországból érkezett munkáscsapatok ekkor szedték össze az elhagyott olasz kenyérzsákokat, tölténytárakat, szögesdrót-tekercseket, zsákmányolt olasz tankokkal meg „Fiat” traktorokkal vontatták el az elhagyott ágyúkat, „Lanciá”-kat és az egymáshoz kapcsolt személyautók sorait.

A mezőn különös osztag gyakorlatozott. A katonák szabályos olasz hadseregbeli egyenruhát viseltek, csak a megszokott jelvények hiányoztak arról. Parancsnokuk is olaszul vezényelt.

– Hát ezek kifélék? – kérdezte őrétől Luciano Silvia.

– Volt olasz légiósok, akikben felébredt a harckészség. Jelentkeztek a mi hadseregünkbe. Gondolhatja, hogy előbb gondosan megvizsgáltuk őket.

– *Dio lo vuole* ... – az őrnagy szívét tapogatta. Eszébe jutott, hogy Brihuega felé a gépkocsiban mit mondott a századosnak: a Ducét nem tájékoztatják pontosan. Pedig ebből a vereségből az tűnik ki inkább, hogy a Duce, a fasiszta párt, a fasiszta vezetőség tájékoztatja pontatlanul az országot, a népet. Például, amikor azt állítja, hogy a fasizmus erőt és valamiféle ideált adott az olasz népnek. Most itt látható az országúton a teljes, a valóban pontos számvetés . . .

Silvia őrnagy elővette levéltárcájából Mussolini eredeti sürgönyét, amelyet önhibáján kívül nem adhatott át Brihuega „hős" elfoglalóinak. Összetépte, és foszlányait elengedte a szélbe. Aztán jelentkezett Lukács tábornoknál, alázatosan kérte, engedje el további büntetését; küldje mielőbb hadifogoly-táborba.

Másnap a hadifoglyok százaival együtt ő is eltávozhatott.

Március 21-én a magyar század – kilenc ember, ennyien maradtak harcképesek – már Miralrio községet is maga mögött hagyta. Az önkéntesek boldogok és nagyon-nagyon fáradtak voltak. Menet közben megálltak öt perc pihenőre. Havas eső esett. Kálcsics komisszár leheveredett az ázott fűre, jobb könyökével megtámasztotta a fejét, és máris szunyókált. Miközben aludt, teliszivárgott vízzel a könyöke súlyától támadt mélyedés.

Egy küldönc keltette fel.

– Ez a magyar század? Jöjjenek az úthoz. Ott vár a gépkocsi. Mecóba mennek. A 12. Nemzetközi Brigád oda indul átszervezésre

– De hisz mi a 11. Nemzetközi Brigádhoz tartozunk.

– Már nem – mondta a küldönc. – A mai naptól a 12. brigád állományába kerültek.

– Március 21-e – tűnődött a komisszár –, a Magyar Tanácsköztársaság évfordulója. Lám, Lukács tábornoknak eszébe jutottunk ezen a szent napon . . . Fel, fiúk! – kiáltotta lelkesen.

Kilenc magyar kapaszkodott fel a tábornok által küldött teherautóra. Olasz gyártmányú fegyver volt náluk, és ellenségtől zsákmányolt rohamsisakot viseltek. És mind a kilencnek csuromvíz volt a jobb könyöke az ázott mezőn való szunyókálástól. De szépet álmodtak ott, és csodaszép volt az ébredés is.

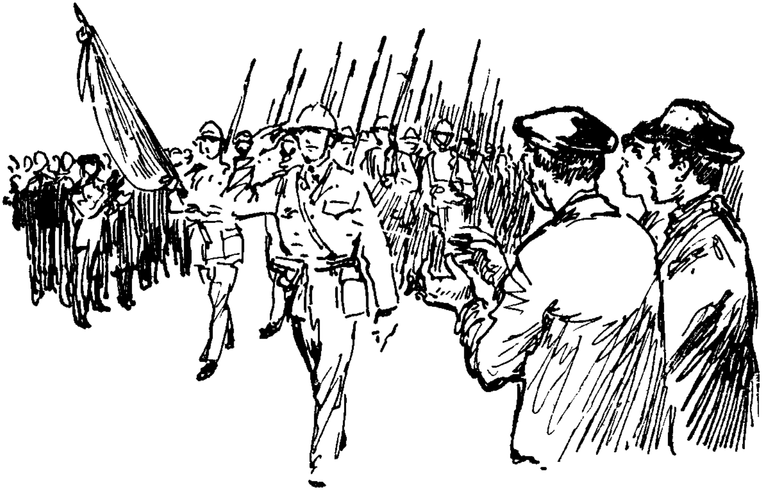

ARANYZÁSZLÓALJ

1

„Mint vasreszelék a mágneshez, úgy vonzódtak a magyarok Lukácshoz ...” – írja visszaemlékezéseiben Alekszej Ejszner, az egykori Aljosa.

2

Weiszbrunn György április 7-én érkezett meg utolsó állomására, Fuencarralba. A Spanyol Köztársaság hadikórházait látogatta végig. Madridba kezdte, majd elindult dél felé, elment egészen Murciáig, onnan vissza, északnak fordult. Aznap estére hazakészült Mecóba.

Mecóba, ahonnan elindult, és ahol Lukács portáján most nagy dolgok voltak kialakulóban. Az ő küldetése is azokkal függött össze.

A guadalajarai ütközet győzelmes befejezése után az átszervezés helyére megérkezve, Lukács elhalmozta törzsét munkával. „Azonnal", „tüstént", „a lehető legsürgősebben" – hangzott ki szavaiból minduntalan. A fő feladat ekkor a fáradt zászlóaljaknak századonkénti „elképzelhető legkiválóbb" elhelyezése és ellátása volt. A brigádtörzs tagjai azt állították, hogy még az ütközetek idején sem lótottak-futottak ennyit. Így tartott két napig.

A harmadik napon a tábornok egy elhagyott spanyol földesúri kastélyba költöztette a törzskart, ahol az a legnagyobb kényelemben helyezkedett el. „A legközelebbi telefonkészülék Sacedónban van – mondta hunyorítva Lukács –, testvérek között is tizenöt kilométernyire innen..." Szigorúan elrendelte, hogy három napon át „ne merészeljenek" hivatalos ügyekkel foglalkozni.

Ő maga nem pihent, értekezleteket tartott. Az egyiken csakis olaszokat gyűjtött maga köré, egy másikon lengyeleket. A résztvevők minden alkalommal titokzatos arckifejezéssel, csillogó tekintettel távoztak, és a maguk portáján nagy sürgés-forgásba kezdtek.

A legelső „rejtélyes" tanácskozáson magyarok vettek részt. A tábornokon kívül a brigád helyettes parancsnoka: Flatter Ottó őrnagy, a felderítő-parancsnok: Pedro Fernandez kapitány, a törzs őrségének komisszárja: Fazekas Jenő meg a széles vállú, göndörbarna Weiszbrunn György.

– A tárgy: a magyar nép forradalmi hírnevének öregbítése – jelentette be Lukács, akinek a vonásain még ott voltak a guadalajarai napok idegfeszültségének nyomai.

Végighordozta tekintetét az arcokon. Kipróbált munkatársai vették körül. Egy pillanatra lehunyta szemét, mert szemhéja égett, viszketett a fáradtságtól, de nagyon boldog volt, hogy végre elérkezett az alkalom arra, amit oly régóta tervezett.

– A mi népünk kis nép – kezdte. – Az a segítség, amelyet a spanyol népnek nyújt, nem lélekszámával, hanem nagyszerű forradalmi hagyományaival áll arányban. Máris több mint egy századnyi hősi halottunk pihen spanyol földben. Minden egyes nemzetközi brigádban és számos spanyol egységben is harcolnak, méghozzá szép számban, magyarok. S most is szüntelenül érkeznek a frontra. Napról napra jönnek hazulról és kevésbé kalandos, de ugyancsak sok nehézséggel járó utakon az emigrációból. A világ szeme előtt mégis ez ideig csak az „aranyszázad” képviseli a magyarok részvételét. Ha minden itt harcoló magyar egy alakulatban gyűlne össze, kitenne egy egész *zászlóaljat* is.

A tábornok kiolvasta a tekintetekből szavai lelkes fogadtatását, s a széken hátradőlve, elégedetten folytatta:

– Hogy a magyar századból magyar zászlóalj legyen, az most csak rajtunk áll. Hogy „aranyzászlóalj” lesz-e, ez már majd a katonákon múlik. Ahogy én ismerem őket, ha mi megtesszük a magunkét, a magyar önkéntesek sem maradnak adósak azzal, ami őrájuk tartozik.

Melyik spanyol fronton harcoló magyar ne gondolt volna rá: lehetnénk zászlóalj is, és sokkal tekintélyesebben hangzana: „a magyar forradalmárok spanyolországi zászlóalja”. Csakhogy összeszedni a köztársaság összes frontjairól a szétszóródott magyarokat – képtelenség. Lukács tábornok szerette fogával feltörni a diót és megvalósítani az ábrándokat . . .

– Látom – mondta mosolyogva –, tetszik nektek a dolog. Nos, akkor ne is szónokoljunk róla, hiszen egyetértünk. Fogjunk hozzá azonnal. Ha majd sikerrel véghez vittük, mulatunk rá egyet.

Először Flatterhez fordult.

– Természetesen meg kell teremteni az anyagi lehetőségeket. Ruha, felszerelés, fegyver, de gépfegyverek is ám, aknavetők is . . . hogy a magyar zászlóalj ne csak éppen legyen, hanem valóban ütőképes rohamcsapatként működhessen. Tudom, hogy már agyonterheltünk hasonló kívánságokkal – pillantott gyengéden az őrnagyra. – Azt is tudom, hogy mindezt a föld alól előkaparni – hisz másképpen nem megy – nem látványos, de annál nélkülözhetetlenebb feladat. Most azonban családi ügyünkről van szó. Népünk tekintélyéről.

– Meglesz – felelte Flatter. – Fogalmam sincs, honnan, hogyan, de hát Guadalajaránál is bevált, hogy „csak azért is”.

Fernandez–Csébynek ezt mondta a tábornok:

– A katonai szervezést és kiképzést rád bízom.

Fazekasnak:

– Összegyűjtjük a magyarokat. Egy sor hatásos levélkét kell írni. Megkérni az érdekelt alakulatokat, engedjék át őket. Eljárni a magasabb szerveknél. De mindezt tapintatosan. Ahogyan a szegény ember szól a harapós apához, hogy adja hozzá egyetlen leányát.

Sok apró részletkérdést tisztáztak még. A tábornok felállt.

– Köszönöm. Ha akadályba ütköznétek, forduljatok hozzám. Ahol ravaszabbnak kell lenni egy perzsa kalmárnál, diplomatikusabbnak az angol felsőház főkomornyikjánál, erőszakosabbnak, mint egy porosz tiszt bulldogkutyája . . . itt van Zalka. Mondjanak akármit a törzsnél, hogy értekezem, kilovagoltam, pihenek, alszom . . . ti ne törődjetek semmivel, törjetek be hozzám, jöjjetek utánam, húzzatok ki az ágyból.

Aztán felnézett a szép üvegcsillár napfénytől villogó prizmáira.

– Még gondoltam valamire. De csak egyetlen hetünk van rá. No, nem, ez lehetetlenség . . . Arra gondoltam, hogy esetleg valaki végigjárhatná a kórházakat, beszélne minden egyes magyar sebesülttel. De egy szót se szóltam. Ez még akkor is túlságosan fáradságos volna, ha autót bocsátanánk az illető rendelkezésére.

– Én vállalom – jelentette ki Weiszbrunn.

Lukács ekkor jóízűen elmosolyodott, a pohárszékhez lépett, hogy megkínálja tüzes spanyol borral a „vendégeit”.

És Weiszbrunn most útja legvégére érkezett. Egy hét alatt végigszáguldotta a fél Pireneusi félszigetet, megfordult húsz városban, meglátogatott háromszor annyi kórházat, elbeszélgetett közel háromszáz magyar sebesülttel. Tarsolya teli volt a jól végzett munka eredményeivel. A magyar sebesültek kivétel nélkül kijelentették, hogy felépülésük után a Lukács tábornok brigádjában alakuló magyar zászlóalj kötelékében szeretnék folytatni harcukat.

Lukács küldötte a fuencarrali kórházban is talált két lábadozó magyart. Hej, szidták az orvost, amiért nem engedte meg nekik, hogy máris Mecóba mehessenek vele. Azoktól érdeklődött, van-e másik hadikórház a városkában. Az egyiknek úgy rémlett, mintha valami barakk-kórházról hallott volna.

Hosszas kérdezősködés után Weiszbrunn megtalálta azt is, és itt lelt rá Kara Jóskára, arra a magyar önkéntesre, akinek mély zengésű hegedűje végigkísérte a magyar zászlóalj szerveződésének napjait.

A barakk-kórház irodáján Lukács küldöttét egy kis kövér, öregedő spanyol fogadta. Nagyban írt valamit, miközben homlokán tartotta a szemüvegét, s akkor rántotta az orrára, amikor a betoppanó felé fordult. Arra a kérdésre, ápolnak-e itt magyar önkénteseket, kérdéssel felelt:

– Ha keres valakit, miért nem nevezi meg?

Weiszbrunn-nak meg kellett magyaráznia, mi járatban van. Az írnok erre kis tűnődés után határozottan kijelentette:

– Nincs magyarunk. *Buenos días.*

A küldött kifordult az irodaajtón, beült a kocsiba. Közben dúdolni kezdett:

Elindultam szép hazámbul,
híres kis Magyarországbul . . .

Hirtelen megállította az autót, kiugrott a volán mögül, és alaposan körülnézett. Hisz ő nem magától, hanem – *muzsikára* dúdol!

A kórház kertjéből szálltak a hegedűszó bánatos hangjai.

A palánkból hiányzott egy deszka, bekémlelt. Odabent a kert végében egy nemzetközi önkéntes ült a barakk falépcsőjén, az húzta oly szívhezszólóan.

A magyar köszöntésre a katona abbahagyta a muzsikát, és a palánkhoz lépett. Weiszbrunn bemutatkozott, Kara Jóska is megmondta a nevét, és a nyiláson át adott kezet. Haja gondosan el volt választva, de mert igen rövidre nyírták, a választéknál elállt, mint egy nyitott könyv engedetlen lapja, s ez kisfiúsan hatott. Fájdalmas, fátyolos tekintete azonban annál öregebbnek. Bányász lehet – gondolta Lukács küldötte. – Azok ilyen sápadtak, beesett arcúak. Meg is kérdezte tőle, az-e.

– Most katona – ez volt a rövid felelet.

– Melyik fronton harcoltál?

– Itt, Spanyolban.

– Hol ért a golyó, elvtárs? Súlyosan sebesültél?

– Sebesülés volt.

Weiszbrunn látta, szófukar emberre akadt. Röviden elmondta küldetését.

– Az aztán ember – csillant meg Kara Jóska szeme, amikor Weiszbrunn Lukácsot említette. – Együtt is kell... – jegyezte meg arra, hogy a zászlóaljat szervezik. Aztán lépett egyet-kettőt, bicepszét is megfeszítette, mintegy mutatva, hogy lába-keze ép. – Megyek – ekkor aggodalmas pillantást vetett a barakk felé. Majd legyintett: – Sebaj! Szököm.

Aztán állt, nem szólt többet. Weiszbrunn nem kérdezősködött Kara Jóskát egész lénye elárulta, hogy a kérdezgetés nemcsak felingerelné, hanem mélyen sértené is. Mint minden zárkózott embert, őt is olyan légkör vette körül, hogy a másik ember zavarba jött, nem tudta, hogyan közeledjen hozzá. Nem is akarózott soha senkinek, hogy Kara Jóskát faggatni próbálja.

– Nem most! – kiáltott fel hirtelen Kara. – Még dolgom van – és a nyíláson át messzi, a városka túlsó vége felé bámult merengve. – Este.

A tábornok küldötte hát letett róla, hogy még aznap Mecóba érjen. Megmondta Karának: este hétig vár rá, és megmagyarázta, hol keresse. Kara bólintott, majd némán bámulta a poros sárga autót, amíg el nem tűnt előle, s akkor ismét álla alá vette a hegedűjét.

Weiszbrunn csak a sarkot kerülte meg, visszament az irodába. Tisztázni akarta, csakugyan gyógyult-e ez az ember.

– Kara? – hökkent meg az írnok, s homlokráncolással szemére ugrasztotta a szemüvegét. – Camarada Kara... Nem mondhatom, hogy beteg még, amikor meggyógyult. De már elment az írás Albacetébe, hogy osszák be hozzánk kórházi szolgálatra. Az egész kórház él-hal a játékáért.

– Es ő mit szól hozzá? Nem kérte magát a frontra?

Az írnok a vállát vonogatta, aztán elmosolyodott.

– Nem értjük mi a nyelvét. De azt látjuk: minden délután szalad a városba. Biztosan nem kívánkozik el innen. Talált már itt magának valakit... – és kacsintott.

A küldött eltávozott. Nagyon kíváncsi volt rá, betartja-e Kara az ígéretét. Kétfelé is húzza a szíve, úgy látszik – ide valakihez meg oda Mecóba, a zászlóaljhoz. Vajon melyik érzelme győzedelmeskedik, hiszen a kórház is erőnek erejével itt akarja tartani. Pedig szégyen volna, ha egy magyar bányász, aki küzdeni jött a spanyol háborúba, ittragadna a front mögött, ápolónak...

Este hétkor a hegedűs nem jelentkezett. Weiszbrunn fél nyolcig várt rá, akkor beült a kocsiba, és csalódottan indult kifelé a városból. Nem sikerülhet minden – vigasztalta magát. – És az sem lehet, hogy az emberek között ne akadjon gyengébb jellemű. Bár ide eleve a legöntudatosabbak jöttek.

Az országútra térve, feltűnt neki egy ember, aki az út szélén az elporzó autókat figyelte, és fel-felemelte a kezét, hogy megállítsa őket. A hegedűtokról ismerte meg, amelyet a hóna alatt szorongatott.

– Kara elvtárs!

Kara Jóska arcán meglepetés és öröm tükröződött. Elsőnek a hegedűjét tette a kocsiba.

– Eldugták – mondta, mintegy magyarázatul, hogy miért nem lehetett idejében a megbeszélt helyen. Többet egy szót se szólt. Berakta csomagját is és elhelyezkedett.

– Miért nem feljebb álldogáltál? – kérdezte Weiszbrunn. – Oda a kórház jóval közelebb.

– Mondtam, hogy dolgom van még – morogta Kara, és az ülésen megfordulva, egy távoli sötét épület felé bámult, s amikor az eltűnt a szeme elől, nagyot mordult: – De ha addig élek is! – és nagy-nagy sóhaj szakadt ki a melléből.

A tábornok küldötte a szeme sarkából pillantott reá. Bosszankodott. Szervezzük a zászlóaljat, teli a kezünk munkával, itt nincs más cél, csak a győzelem. Ez meg a fél szívét magánügynek adta. Nem tudta, jót tesz-e vele, hogy ilyen bogaras, szenvedélyesen szerelmes embert visz a zászlóaljhoz.

3

Meco környékén szinte forrottak a 12. Nemzetközi Brigádhoz tartozó alakulatok táborai. A mezőkön, hegyoldalakon kiképzés folyt, a falvak zengtek a menetelő önkéntesek erőteljes, vidám énekétől. Valamennyi zászlóaljhoz naponta érkezett kiegészítés, katonákkal zsúfolt teherautók és egyes emberek. Most már minden hajsza nélkül, de annál szívósabban folyt az a munka, amely Lukács tábornok 12. brigádját lassanként teljesen átalakította.

Lukács Pál igazi internacionalista volt.

Egyformán örvendezett mindegyik nemzetiség sikerének.

– Íme, mit jelent a Népfront! – magyarázta ragyogó arccal. – A Garibaldi zászlóalj valósággal külön brigáddá nőtt meg. Franciaországból özönlenek az olasz önkéntesek! És miért? Mert a kommunista Luigi Longo, a szocialista Pietro Nenni és a köztársasági Pacciardi szoros szövetségre léptek. Pacciardi alezredes, ez a hányaveti ügyvéd, meg kell adni, szemfüles parancsnok. Mondjátok meg neki: üdvözlöm – nevetve tette hozzá: – Azt ne említsétek, hogy megszóltam a modorát. Felfuvalkodottságát is szívesen elviselem a cél érdekében. „Mindenki lépik egyet" – ez a Népfront előfeltétele.

A tábornok hathatós támogatásával a Dombrowski zászlóalj is akkorára növekedett, hogy kettő lett belőle. Amikor Janek, a második lengyel zászlóalj parancsnoka jelentette, hogy milyen nevet óhajtanak adni új egységüknek az önkéntesek, Lukács el volt ragadtatva a választástól.

– Ez igen! Ez proletár nemzetköziség! Köszöntöm a lengyel elvtársakat. Tiszta szívre, igazán nemes szívre vall. Képzeljétek, Palafox nevét veszik fel. Ez költői ötlet!

Palafox spanyol tábornok volt és Zaragoza hercege. Amikor 1808-ban Napóleon *lengyel* lovassága megtámadta Zaragozát, ő vezette a város hősi és sikeres védelmét. A Palafox névvel az új lengyel zászlóalj azt a gondolatot fejezte ki, hogy amit százharminc esztendővel ezelőtt a parancsszóval kényszerített lengyelek vétettek a spanyol nép ellen, azt most a szabadságharcukban velük küzdő lengyel önkéntesek hozzák helyre.

De Lukács Pál igaz magyar is volt.

Hogy az olaszok és lengyelek ennyire kitettek magukért, izgatott lett: hogyan áll a szénája a magyar zászlóaljnak? Üzent: még ma felkeresi őket.

Egy kerek arcú, ezüstösen ősz férfival szállt be „Pejo" kocsijába. Társa, akivel nagy szeretettel és tisztelettel beszélt, őrnagyi egyenruhát viselt, és kampósbotját soha nem tette le a kezéből.

– A magyarokhoz, Emilio – utasította sofőrjét a tábornok. Aztán az őrnagyhoz fordult. – Van egy muzsikusuk, Niebuhr elvtárs. Tegnap már meg akartam látogatni őket. Megállunk. Hallom a hegedűszót... – s a tábornok halkan énekelni kezdte:

Elindultam szép hazámbul,
híres kis Magyarországbul.
Visszanéztem fél utamrul...

Itt egy pillanatra nagyot nyelve abbahagyta. Észrevette, hogy az ősz férfi is elfordul, tenyerével törli a szemét.

– Ne szégyelld, komám! Hisz épp így folytatódik:

...szememből a könny kicsordul.

– No de ezt a muzsikust odaveszem a törzshöz. Akkor ríkasson meg, ha akarom. Mert tegnap bizony továbbhajtattam. Nem akartam az elvtársaknak duzzadt, piros szemhéjamat mutogatni.

– Akkor most minek énekelted? – kérdezte Niebuhr szemrehányóan.

– Hogy felvértezzelek – mosolygott Lukács.

A tábor kapuján is ezzel lépett be:

– Elviszem a hegedűsötöket, akár tetszik nektek, akár nem – mondta Fernandez kapitánynak. – Nem Paganini, de azért igazi művész. A szegény magyar nép lelke sír a vonója alól. Meg akarom becsülni. Dédelgetni fogom, igenis. Akár tetszik nektek, akár nem.

Felsorakozott a zászlóalj. A magyar önkéntesek jól hatottak, végre egyforma egyenruhában, a régi, nehéz mexikói puskák helyett modern ismétlőfegyverekkel.

Oszlopban álltak a tábornok előtt. Itt voltak mindannyian. Az „aranyszázad" harcosai meg a 13. Nemzetközi Brigádból jöttek, akik 1936 karácsonyán a terueli temetőben, majd Pozoblancóban védték a Spanyol Köztársaságot, a 14. brigádból érkezettek: a montorói harcok hősei, és a régi 12-esek, a brigádtörzs volt őrségének tagjai, akik Guadalajaránál segítettek a front bal oldalán támadt veszélyes rést elrekeszteni. A kemény harcokat végigküzdött magyar önkéntesek mögött ott sorakozott tizenkét újonc is; egy hete lépték át a Pireneusokat.

Lukács végighaladt a feszes, egyenes sorok között. Idegesen hajlítgatta pálcáját. Majd gyorsan „oszolj”-t vezényeltetett.

– Köszönöm, köszönöm, fiaim – mondta. Mosolygott, pedig ez most nehezére esett.

Az önkéntesek körülfogták. Régi ismerőseit megölelte, a többivel kezet rázott.

– Két idegenlégiós megy Debrecenben, a Nagyerdőn ... – csipkelődött az idegenlégiós vicceiről ismert Ravasz Ferenccel, mire az így válaszolt:

– Tábornok elvtárs, lelőtte a poént. Mert nem Debrecenben, a Nagyerdőn, hanem Madridban, a Nyugati parkban, és nem megy, hanem a föld alatt, kinyújtva fekszik a két, sőt sokkal több idegenlégiós ...

Ezen Lukács őszintén és óriásit kacagott.

Aztán megnézte a körleteket, megkóstolta az ebédet.

– Pompás, pompás! – ismerte el. – Minden a legnagyobb rendben van, elvtársak. Nagyszerű gyerekek vagytok.

Ekkor Kara Jóska állt eléje a hegedűjével, és átszellemült arccal eljátszotta neki „A Köztársaság dalá”-t.

– Derék ... derék – mormogta elérzékenyülten a tábornok. Fernandeznek odasúgta: – Forró szíve van ennek a legénynek. De mégsem viszem el.

Végül kíséretével együtt belépett abba az üresen álló épületbe, amelyet a leendő zászlóaljtörzs helyiségéül szemeltek ki. Itt aztán kitört belőle a bosszúsága:

– Nem viszem el a forró szívű fickót, a muzsikusotokat, mert ... mert a zászlóalj egyetlen embert sem nélkülözhet! – pálcáját a hóna alá kapva, mérgesen sétált fel-alá. – Ez zászlóalj? Nagyszerű fiúk, de hát kevesen vannak. Ez legfeljebb két és fél század. Én kemény, ütőképes egységet akarok! Hol a többi?

Utánaszámolt. A spanyol frontra eddig legalább ezer magyar érkezett. Ennyiről tudnak a nemzetközi brigádok parancsnokságán, Albacetében. Belepillantott Weiszbrunn jelentésébe: háromszáz kórházban tartózkodik, sebesült. Legalább háromszázötven elesett – komorodott el. Vagy száz magyar különleges beosztást tölt be, nélkülözhetetlen – tüzérek, összekötő tisztek, tolmácsok, vagy magas katonai poszton állnak. – Gáll tábornokot nem sorozhatom be a zászlóaljatokba, édes gyerekeim! – nevette el magát.

– Hát igen – állapította meg –, a többi csakugyan itt van... De nem várhatjuk meg, amíg a felgyógyulók apránként megérkeznek. Máris harcra kész zászlóaljra van szükség. Máris legyen erős. Ha azután növekszik még, az csak szerencse lesz.

Pálcáját hajlítgatta, ami a felindultság jele volt nála. Majd az asztalra dobta a pálcát, s ez rendesen azt jelentette, hogy valami döntő elhatározásra jutott.

– Hát az alicanteiek? – kérdezte. – No, jó, úgy látszik, megoldjuk a dolgot.

A guadalajarai ütközet napjaiban az alicantei gyalogezredből hetven spanyol katonát küldtek Lister hadosztályához, de valamelyik alsóbb parancsnokság tévedése folytán Torija helyett Brihuegába irányították őket. Akkor érkeztek oda, mikor már a megvert olasz expedíciós hadtest üldözése folyt. A spanyolok türelmetlenek voltak – amíg ide-oda küldözik őket, vége lesz az ütközetnek, nekik pedig igazán mindegy, hogy a front melyik részén marnak az ellenség oldalába. Így aztán Gonzalez, Sanches és Moya főhadnagyok vezetésével Lukács parancsnokságának rendelték alá magukat. Becsülettel kivették részüket a végső csatározásokból, s most katonailag alaktalan csoportként itt tengtek-lengtek a brigádban – félig otthon, félig hontalan.

– Ha ezt a hetven embert is hozzácsapnánk, kialakíthatnánk a zászlóaljban egy gyalogos-, egy árkász- meg egy gépfegyver-századot és még egy híradószakaszt is. Így már minden rendben volna. Hát még hogy háromszáz kórházi magyar ott van tartalékban. Mi a véleményetek róla?

A magyar zászlóalj szervezői lelkesen fogadták Lukács ötletét. Az alicanteiek Guadalajaránál megállták a sarat. Tisztjeik rokonszenves elvtársak. Soroche őrmester a harcokban kitüntette magát, megért rá, hogy tiszti iskolára menjen. S az olyan katonák, mint Corral, Quilis, Mason, Ballester, Beneito, Angulo vagy Catala bízvást jó bajtársak lesznek.

A tábornoknak ismét jókedve kerekedett.

– No hát akkor üljünk neki, állítsuk fel a zászlóaljat. Elsősorban a tisztikarát.

Parancsnokul a gyalogos századhoz Kolin Lászlót, a gépfegyveresekhez Sanches spanyol főhadnagyot, helyetteséül Keszőcze Endrét, az árkászokhoz pedig Stefi hadnagyot, a Las Rozas-i harcokban kitűnt bányászt: Steckmayer Istvánt javasolták. Századkomisszárnak a spanyol Carriont, a magyar Brunner Andort és Kálcsics Józsefet. Hadműveleti tisztnek Bakó Emilt. A gépjármű-szolgálat vezetőjéül Kovács Ferencet, aki golyószórójával annak idején ott volt a Franciák Hídjánál, ahol Szalvayból Csapajev lett.

Lukács tábornok a javaslatokat elfogadta, és közölte, hogy a zászlóalj parancsnokává Pedro Fernandezt, politikai biztosává Weiszbrunn Györgyöt, annak helyetteséül pedig Fazekas Jenőt nevezi ki.

– A szemlén a zászlóalj tagjai fegyelmezettségről, jó harci szellemről tettek tanúságot – tette hozzá, most már teljesen megnyugodva. – És ... végeredményben a spanyol fronton ennyi magyart még sohasem láttam együtt. Nagyszerű dolog ez.

Elégedetten távozott.

A következő napon – 1937. április 9-én – ez állt a brigádparancsban:

A magyar zászlóalj megalakultnak tekinthető.

A zászlóalj megtartotta azt a nevet, amelyet Albacetében a magyar század választott magának, a Horthy börtönében sínylődő, volt 1919-es népbiztosét.

Egy alkalommal, amikor a tábornok kora reggel kilovagolt, megütötte a fülét a magyar táborból hallatszó ébresztő. Nem trombitán fújták, hanem hegedűn szólt, és Lukács, aki csaknem minden magyar népdalt ismert, mosolyogva énekelte:

Kelj fel, juhász, ne aludjál,
elveszett a csengős bárány ...

El volt ragadtatva.

Aztán este is arra hajtatott a „Pejó"-n, mert kíváncsi volt a „takarodó"-ra.

Megy a nap lefelé,
az ég alja felé.
Ballagnak a summások,
cifra ruhás kislányok
a nagy tanya felé ...

– Mit szólsz hozzá, Emilio? – szólt spanyolul sofőrjéhez. – Ebből a hegedűből a magyar zászlóalj szíve szól. Nálunk nincs drill, ami a katonából gépet csinál. Hősök csak hangulatos emberekből válnak.

A zászlóalj megalakult, de ezzel csak megkettőződött a munka, hogy eggyé is forrjon, meg katonailag is minél jobban megállja a helyét.

Az ezüstös hajú férfi, Niebuhr Pál őrnagy, a zászlóalj instruktora, megkezdte a tisztek továbboktatását. A tisztek pedig a legénység magasabb színvonalú kiképzését vették a kezükbe.

Niebuhr nagy tekintélyét tudásán kívül még két dolognak köszönhette. 1919-es múltjának – Hevesi Ákos földművelésügyi népbiztoshelyettes már abban az időben is a földosztás mellett kardoskodott – meg annak, hogy idekint ő volt a legöregebb magyar, hatvanadik évéhez járt közel.

A hetven spanyollal együtt a zászlóalj sajátos spanyol gondokat is vállára vett. Az alicanteiek hatvan százaléka – mint általában a spanyol egyszerű nép – írástudatlan volt. A köztársasági hadsereg kemény harcot folytatott a királyság e szomorú öröksége ellen. A spanyol alakulatoknál még a lövészárkokban is folyt az írás-olvasás tanítása. Most a magyar zászlóaljparancsnokság szintén beszerezte a spanyol ábécéskönyveket, amiket a népfront kormánya egy füzettel, ceruzával s a közoktatási miniszternek megcímzett levelezőlappal együtt minden analfabétának ingyen bocsátott rendelkezésére. A volt írástudatlan a megcímzett lapon jelentette be a köztársaságnak, hogy birtokába vette az írás-olvasás tudományát. A miniszternek szóló, valamint az első családi kártyán a parancsnok vagy a politikai biztos bélyegzőjével igazolta, hogy az írás valóban az egykori analfabéta műve.

A magyar önkéntesek közül azok, akik már jól megtanultak spanyolul, egyéb munkájuk mellett most felcsaptak tanítónak, hogy segítsenek a három spanyol tisztnek. Írni tanított Dinge, Weiszbrunn, Keszőcze, Lukács spanyol tolmácsa: Krajkovics József; Kálcsics pedig a négy számtani alapműveletre oktatta a spanyol elvtársakat.

A zászlóaljhoz került alicanteiek változást okoztak Kara Jóska életében is. A hegedűs fegyelmezett katonának bizonyult, nem volt semmi baj vele. Csak ne járkált volna mindig oly sötét, bánkódó ábrázattal, vagy legalább igyekezett volna valakivel megosztani a bánatát. Kara szűkszavú maradt és kiismerhetetlen, titkába nem avatott be senkit. Fél szíve ott maradt Fuencarralban, ezt már abból is megtudta mindenki, hogy időnként postautalványon pénzt küldött oda. Levelet nem küldhetett, mert a spanyol nyelvhez nem fűlt a foga. A spanyolul tudók szívesen lefordították volna üzeneteit, de ki merte volna ezt felajánlani neki? Így aztán Kara Jóska a zászlóalj középpontja volt, ha muzsikált, és a legmagányosabb embere, ha letette a vonót. Tengett-lengett elvtársai között, csakis a hegedű száraz fájában lelt vigasztalást.

Az alicanteni katonák között azonban akadt egy könnyzacskós, mély hangú, nagy üstökű férfi, akit „gitáros halász”-nak hívtak a társai. Tengeri halász lehetett ez a hadonászva beszélő, örökké nevetgélő ember, és annyi szent, kitűnően gitározott. Szófukarnak igazán nem lehetett mondani, csakhogy mindig másról szónokolt, mint amiről kérdezték. Bal fülében fülbevalót hordott, s míg jobb kezével széles taglejtéseket tett, a ballal azt morzsolgatta. A muzsika hozta össze őket Karával. És hogy, hogy nem, a két teljesen elütő tulajdonságú férfi, aki méghozzá egymás nyelvéből sem értett egy szót sem, összebarátkozott. Szemben állva, mutogatva, hangutánzó szavakat hallatva, mind sajátságosabbá váló jelbeszéddel órákon át eltársalogtak. Közbe-közbe pihenésül végigpróbálták május elsejei közös számaikat: a „Mamita miá”-t és magyar népdalokat, amelyeket kölcsönösen megtanultak.

Május elsejére az egész zászlóalj lelkesen készülődött. Mecói barátaikkal együtt összeállították a kultúrműsort, megtervezték és elkészítették a díszítést, begyakorolták a díszmenetet. Erre április 29-én a zászlóalj motorbiciklis futára, Ravasz Ferenc, hozza a parancsot:

indulás! Igazi katonasors! Camarna faluba, a brigádtörzs tőszomszédságába vezényelték őket. Lukács tábornok, hogy többet törődhessen velük – és hogy a május elsejét hazai elvtársaival ünnepelhesse –, odahozatta a zászlóaljat hadiszállása közelébe. Csakhogy a gondosan előkészített mecói tervek ezzel halomra dőltek.

Weiszbrunn politikai biztos tájékozódott az új faluban, meglátogatta a kommunista párt helyi szervezetét. A kép bizony siralmas volt. A főutaktól távol eső, elmaradott falu lakói nem sokat tudtak a nemzetköziekről, csak annyit, hogy idegen ajkú katonákat szállásoltak be hozzájuk. A május elsejét a falu nem ünnepelheti meg, mert nyakán a tavaszi munka. Nőszervezet nincs, ifjúsági szervezet nem működik. És már csak huszonnégy óra állt rendelkezésre május elsejéig.

– Elsősorban is pénzre van szükség – mondták a zászlóalj önkéntesei, és egy-kettőre összeadtak egy jókora összeget.

A pénz sohasem okozott nehézséget a nemzetközieknek. A zsoldot mindig pontosan megkapták, és nem mindig tudtak túladni rajta. Nem tudták elkölteni ütközetek idején, de nem tudták elkolteni városban sem. Ugyanis, ahogy a nemzetközi brigádok hősi híre terebélyesedett – Madridban, Albacetében, Valenciában, Murciában – bármit vásároltak is, mire fizetésre került a sor, kiderült, hogy valamelyik másik vásárló már kiegyenlítette a számlát. Így volt ez trafikban, vendéglőben, villamoson, vasúton. A madridi metró utasai egy januári napon, kishíján megverték a pénztárost, mert két magyar önkéntestől elfogadta a viteldíjat. Baller, a 12. brigád tüzérparancsnoka pedig egy alkalommal – a spanyol vendégszeretetet magyar lovagiassággal viszonozva – óriási halom naranccsal prezentálta meg azt a lelkes rövidárú-kereskedőnőt, aki nem fogadta el tőle a vásárolt harisnyakötő árát.

Egyszóval komoly összeg gyűlt össze, alig fél óra leforgása alatt.

– Ebben a faluban sok az ágrólszakadt gyerek – mondta Weiszbrunn a kommunista párt helyi titkárának. – Itt ez a pénz, hogy felruházzátok őket. Most tehát van feladat, aminek a kedvéért megalakíthatjátok a nőbizottságot. Május elseje reggelén a főtéren osszátok ki a ruhaneműt.

A titkár ámuldozott, és ugyanakkor meg is volt ijedve.

– De hát hogyan vásároljanak be az asszonyok annyi mindent holnap reggelig?

– Úgy, hogy a zászlóalj autót bocsát a rendelkezésükre, egy óra alatt Madridban lesznek. Ami pedig a mezei munkát illeti, beszéljetek a falu népével. Ha ezúttal kivételesen vasárnap dolgoznának, holnap együtt ünnepelhetnénk a nemzetközi proletariátus ünnepét. A ti fiataljaitok adták ezt az ötletet, mert mind itt akarnak lenni a helyi futballcsapat és a zászlóalj csapatának mérkőzésén.

– Itt? De hisz pálya csak a harmadik faluban van.

– A zászlóalj a mai nap folyamán elkészíti a futballpályát, a kapukat is. Mindez természetesen a falunak marad. A főteret mi fogjuk feldíszíteni. Szakácsaink sütnek-főznek, holnap a bálon vendégül látjuk az egész falut.

– A bálon?

– Bált rendezünk a táborunk előtti mezőn. Tizenkét tagú spanyol zenekart hozatunk ide a harmadik faluból.

A titkár megölelte Weiszbrunnt.

– Most itt mindenki saját szemével láthatja, milyenek a világ kommunistái. Ez aztán szemléltető szeminárum! Huszonnégy óra alatt megmutatjátok, ki szereti igazán a népet! Mától fogva mi leszünk a falu vezető pártja.

Lám, békés körülmények között is nagy erő egy zászlóaljnyi férfi, akinek helyén van a szíve.

Másnap reggel a parasztok nem vonultak ki a mezőre. Camarna népe ünneplő ruhában gyülekezett a vörös drapériákkal, zöld lombokkal, májusi virágokkal feldíszített főtéren. A magyar zászlóalj feszes, mutatós díszmenetét tapssal kísérték végig. Megbámulták a villogó rohamsisakokat, csillogó fegyvereket. Megéljenezték a zászlóalj verdeső vörös lobogóit, amelyeknek rúdját a tegnap alakult camarnai „Nőkomité” asszonyai virágfüzérekkel díszítették.

A kommunista párt házán hatalmas transzparens: „A megvert ellenség Bilbaóval akarja kárpótolni magát. Minden erőt az északi frontnak!” Itt, a ház előtt tartotta meg ünnepi beszédét Lukács tábornok, szavait Krajkovics József fordította spanyolra. Beszéde végén a tábornok a magyar zászlóalj önkénteseihez fordult:

– Vannak hősök, akik halálukkal válnak hősökké – mondotta. –

De vannak hősök, akiknek egész élete hősiesség. Meg vagyok győződve róla, hogy a magyar zászlóalj be fogja bizonyítani: ilyen hősökből áll.

Majd megcserélődtek a szerepek. A zászlóalj telepedett le az árnyékba, és a falu népe kerekedett fel, hogy vörös zászlók alatt, énekelve vonuljon végig a téren. A menetben a falu legszegényebb gyermekei büszkén viselték a zászlóaljtól kapott új ruhadarabokat.

– Jól dolgoztál – súgta Lukács tábornok a mellette álló Weiszbrunn György fülébe. – Fél nap alatt megfőzted az egész falu asszonynépét.

Délután sikeres mérkőzéssel felavatták az új futballpályát. Majd a gyerekek rendeztek ott futóversenyt és zsákbanfutást. Ezután a szakácsok süteményt osztottak ki a gyereknép között, és a felnőtteket is megvendégelték. A tábor előtti mezőn meggyulladtak a lampionok színes sorai, megszólalt a spanyol zenekar, és ropta a táncot a camarnai fiatalság. Lukács odaintette Kara Jóskát, és néhány camarnai menyecskét megforgatott a csárdás hangjaira.

A bál után Lukács még ottmaradt a magyar önkéntesek körében.

– Húzzad, Kara Jóska!

Kara az egyik dalt a másik után húzta,

Bérešlegény, jól megrakd a szekeret,
sarjútüske böködi a tenyered . . .

– énekelte a tábornok.

Aztán:

Meguntam én ezt az urat szolgálni,
tarlójában feljebb-alább sétálni . . .

Ezt is elénekelték:

Mikor isten a világot teremtette,
legelőször a szegényt teremtette.
Ha a szegény szógalegény nem vóna,
a nagygazda imádkozni sem tudna.

Kimentem én a selyem rétre kaszálni,
de nem tudtam én a szénát levágni,
mert nem látszott a sok sárga virágtól,
régi babám, most búcsúzunk egymástól.

– Derék, derék – simítgatta szét nyírott bajuszát hüvelyk- és mutatóujjával a tábornok. – De most aztán valami igazán-igazán vidámat húzzál végre, drága Kara fiam, aranyos elvtársam – kérlelte Lukács a zenészt, s a szeme sarkában a csillogás elérzékenyültségről árulkodott.

A muzsikus bányász azonban leeresztette a vonót.

– Nem tudsz?

– Tudok. De most nem.

– Művész – nevetett Lukács. – Nem lehet parancsolni a hangulatának. Hanem, Kara elvtárs, ha valami annyira nyomja a válladat, miért nem fordulsz hozzám? Mindent megadok én neked a világon, amit csak kívánsz . . . még egynapi eltávozást is – tette hozzá katonahumorral.

Kijelentését annál nagyobb nevetés fogadta, mert elárulta vele, hogy az ő fülébe is eljutott a híre Kara Jóska szerelmi bánatának.

Maga a hegedűs komoly maradt, de felcsillant a szeme.

4

Kara Jóska mégsem látogathatott el Fuencarralba, mert másnap délben a zászlóaljparancsnokság összetartást rendelt el. Estére pedig megjelentek a csapatszállító autók.

A 12. brigád a frontra vonult, s a következő napok folyamán száz kilométeres utat tett a Cifuentestől északra fekvő, 1300 méter magas Sierra Canredondo helységbe. A Tajuña folyó mély völgye felett foglalt állást az új magyar zászlóalj.

A köztársasági hadseregparancsnokság támadást tervezett.

Kara Jóska a lövészárokban is eljátszotta reggelenként az „ébresztő”-t, este meg a „takarodó”-t, és olykor-olykor – hadd hallja az ellenség – „A Köztársaság dalá”-t. Őrségen keményen markolta a puskaszíjat. Úgy tetszett, mintha a fronton kevésbé emésztené a bánat, pedig köztudomású, hogy a szerelmesek ott még inkább búnak adják a fejüket.

A cifuentesi támadásból azonban semmi sem lett, a hadseregparancsnokság az utolsó pillanatban lefújta. A 12. brigád május közepén új parancsot kapott: Parejába megy – tartalékba.

Amikor a frontról elvonultak, a szomszédos alakulatok tisztjei csodálkozva faggatták Lukácsot:

– Hisz ez nem is brigád, *mi general*. Hol szedted össze ezt a rengeteg embert? Hiszen egész hadosztályt tesz ki a te brigádod.

Lukács meg azt súgta Belovnak:

– Mindenki látja, de Caballero minisztériuma sohasem fogja elismerni, hogy egy nemzetközi brigád nemetközi hadosztállyá növekedhetett. Ugyanúgy, mint ahogy a legjobb spanyol hadvezéreket, a kommunista Listert, Modestót sem hajlandók tábornoknak kinevezni, és a nemzetköziek magasabbrangú tisztjeit sem léptetik elő. Van hadosztályparancsnok, aki csak alezredes, brigádparancsnok, aki csak őrnagy... – pálcáját hajlítgatta. – Micsoda banda ül ott Valenciában!

Lukács tábornok csak másnap, Parejában tudta meg, hogy amikor ezt kimondta, Largo Caballero már megbukott, és Negrin vezetése alatt a Spanyol Köztársaság élére új kormány került.

Caballero azt állította magáról, hogy baloldali szocialista, de miniszterelnöksége idején csupán demagóg szakszervezeti bürokratának mutatkozott. Dr. Juan Negrin, a madridi egyetem élettanprofesszora, Pavlov volt munkatársa, éppen ellenkezőleg, jobboldali szocialistának nevezte magát, de a lázadás után bebizonyosodott, hogy a köztársaság szenvedélyes híve, aki teljes őszinteséggel működik együtt a kommunistákkal. Amint miniszterelnök lett, eltávolította Asensio tábornokot és a megbízhatatlan Cabrera vezérkari főnököt is. Az utóbbi helyére Rojo ezredest, Madrid törzsparancsnokát állította. Bár a hadügyminisztériumi tárca egy nem nagyon bíztató férfiúnak, a kövér, okos, ravasz, állítólagos „mérsékelt” szocialista Indalecio Prietónak, a gazdag laptulajdonosnak jutott, a változás mégis igen reménykeltőnek látszott. S amikor Lukácsot rögtön a Parejába való megérkezése után Valenciába szólították, a tábornok már sejtette, hogy pompásan megszervezett, megerősített, megnövekedett egysége nem marad már sokáig csupán – brigád...

Kara Jóska, aki sietve jelentkezett a törzskarnál, már ezért nem találhatta meg a tábornokot. Azt sem tudták megmondani neki, mikor érkezik vissza Valenciából. Márpedig a muzsikus katona jól tudta, hogy a békés állapot nem tarthat sokáig. Egy-két nap, aztán ismét a frontra mennek, hisz ott a helyük tulajdonképpen. Kétségbe volt esve: ha most nem tudta nyélbe ütni fuencarrali utazását, akkor bizony veszett fejsze nyele a tábornok ígérete.

Ezen a napon a zászlóaljtörzs épülete előtt állt őrséget, ezúttal nemcsak hogy bánatosan, hanem egyenesen szomorúan, letörten.

A májusi nagy melegben tárva-nyitva állt minden ablak. Kara Jóska éppen a politikai iroda előtt sétált el szája szélét harapdálva, amikor Weiszbrunn hangját hallotta meg odabentről:

– Érdekes... már számtalan levélnél megfigyeltem. Hallgassatok csak ide, elvtársak, lefordítom magyarra. „Kedves fiam, apád hála istennek jól érzi magát, amit neked is kívánok..." A falusi magyar ugyanezzel a fordulattal él a leveleiben, és ugyanígy ír harmadik személyben önmagáról, ha a családja tagjaihoz szól.

Kara benézett az ablakon, és tágra nyílt a szeme: barátját, a „gitáros halász"-t látta ott a politikai biztos íróasztala előtt, amint kipirultan topogott, izgatottan figyelte a magyar beszélgetést, és nevetett, mert az arcokról azt olvasta le, hogy élete első írásművével meg vannak elégedve.

Weiszbrunn odakanyarította aláírását előbb a közoktatási minisztériumnak, majd a „gitáros halász" fiának szóló levelezőlapra, bélyegzőt is tett rá, aztán mindkét lapot visszaadva, forrón kezet szorított a gyermekien büszke, vizsgalázas spanyollal.

A „gitáros halász" megtanult írni! Kara Jóska szíve nagyot dobbant, és agyában megfogamzott egy merész elhatározás.

Amikor leváltották az őrségről, sietett egyetlen barátjához. Ezúttal a szokottnál is hosszadalmasabb jelbeszéd kezdődött közöttük. Együtt mentek el azután a postahivatalba, s ettől a pillanattól fogva a hegedűs hangulata egyszeriben megváltozott.

Két napon át csak vidám nótákat hallottak tőle. A harmadik napon pedig még ki is kívánkozott belőle a titok. Egyszerre felkiáltott:

– Elhozattam a kicsit! Holnapra itt lesz. És itt is marad. Ha addig élek is! – de rögtön elszégyellte magát, hogy ennyit is elárult. Sietve odábbállt, s futtában vetette még oda: – Lesz, ami lesz! Vagy bízhatom a tábornok elvtársban, vagy nem.

A hír bejárta az egész zászlóaljat. Hogy Lukács jó szívére számíthat a muzsikus, abban senki sem kételkedett. De az már a zászlóalj becsületébe vágott, hogy nem adott tisztességes formát a dolognak. Kész helyzet elé állítani mindenkit, a tábornokot? Nem tettek szemrehányást Karának, féltek, hogy vagy nem értené meg, vagy túlságosan a szívére venné, de Weiszbrunn azonnal elindult, hogy tapintatosan tisztázza a brigádparancsnokkal az ügyet.

Lukács aznap délután tért vissza Valenciából. Jókedvűen fogadta a politikai biztost. De a tájékoztatást meghallgatva felpattant.

– Művész ide, művész oda, ez sok egy kicsit! Fehérnépet hozni a frontra? A teremburáját! Nem szeretem a sztárokat. Neki sem lehet mindent. Mi az ördögöt csináljunk vele?

De aztán elmosolyodott.

– Úgy látszik, forrófejű is, nemcsak forrószívű. Hát engedélyezek egy felszolgálónőt a zászlóaljtörzsnek. De van egy feltételem. Ahhoz, hogy a szelet csapja, udvarláshoz a katonának nincs ideje. Azonnal egybekelnek!

A jelenlevők meg voltak győződve róla, hogy ennek nem lesz akadálya, így máris azon törték a fejüket, hogyan rendezze meg a zászlóalj az esküvőt. Lukács fogja összeadni őket. Annak idején, amikor a Thälmann-zászlóalj még a brigádhoz tartozott, két német–spanyol házasságnál is sikerrel töltötte be az anyakönyvvezető szerepét. A tervezgetésben már ott tartottak, milyen ajándékot vegyenek az ifjú párnak, amikor a tábornok hirtelen elkomorodott.

– Nem lesz ez így jó. Nem mondom, egy magyar–spanyol esküvő szép jelképe a népek barátságának. De a mi harcunk még sokkal fontosabb jelképe annak. Most a helytállás a döntő! Az önkéntesek harcoljanak! Különben is, akinek nem muszáj, ne hagyjon hátra özvegyet. Ha túlságosan nagy port verünk fel, másoknak is a házasodáson fog járni a fejük. Kapnak egy esküvői ebédet és két nap szabadságot. Semmi egyebet! Ezt is majd akkor döntjük el, ha láttuk a menyasszonyt. Remélem, derék kislányt fogott magának a mamlasz.

A politikai biztos későn jött meg a tábornoktól, s csak az egyik írnokkal közölhette, hogyan döntött Kara dolgában Lukács. Az írnok kora hajnalban felébredt, és olyasmi ötlött az eszébe, hogy többé nem is tudta behunyni a szemét. Vajon legényember-e egyáltalán az a Kara Jóska? Kesztölci bányász, annyit tudni róla mindössze. De már nem annyira fiatal, hogy ne hagyhatott volna otthon valakit. Pedig ha az derülne ki, hogy... Még csak az kellene, ilyen szégyenteljes bejelentéssel állni a jóhiszemű Zalka Máté elé! Ez az egész história úgyis bűzlik a fegyelmezetlenségtől. Az írnokra rájött a fejfájás.

Az ébresztő után halántékát nyomkodva, azonnal rohant az irodára. Felforgatta az önkéntesek személyi lapjait, de Karáét nem találta. Nagy sokára jutott eszébe, hogy Kara Jóskának nincs is személyi lapja, mert azt többszörös sürgetés ellenére sem küldte el a fuencarrali barakk-kórház. Felragadott hát egy kérdőívet, és futott Karát megkeresni, hogy azonnal kitöltesse vele. Mindjárt minden kiderül! Az iroda előtt Weiszbrunnba ütközött.

– Kara elment autón a „kicsi" elé. Én sem találtam már – sóhajtotta a politikai biztos, meghallgatva az írnok aggodalmait.

És még annyi idejük sem volt, hogy meghányják-vessék a dolgot, amikor megjelent személyesen – Lukács. Ma különösen daliásan festett. Máskor lovaglónadrágjához kétsoros, rövid bársonyzekét viselt, most pedig vadonatúj, keki színű spanyol tábornoki egyenruha feszült rajta. Kabátujját aranyszélű csillag közepébe hímzett, keresztbe fektetett kardok díszítették, gallérjának hajtókáját meg arany tölgyfalomb, s a gombolásnál kivillant egy csík a tábornoki kabát vörös bársonybéléséből. Ilyen díszesen még sohasem látták az önkéntesek.

– Meggondoltam magam! – harsogta vidáman Lukács. – A legelső magyar–spanyol esküvő mégiscsak nagy dolog!

Hát ezért öltözött díszbe? – meredt egymásra bűntudattal Weiszbrunn meg az írnok. És most közöljék vele, hogy a bogaras muzsikusnak még csak a személyi adatait sem ismerik. A tábornok pedig lelkesen magyarázta:

– Megmondjuk az önkénteseknek: azért ünnepeljük őket, mert meghajlunk az igazi emberi szenvedély előtt. Ami azonban nem terem akármelyik bokorban. Ebből a gyengébb elemek megértik, hogy nem minden papsajt.

Lukács tábornok máris előadta, hogyan fogja megszervezni a lagzit, aztán felsorolta, hogy a maga részéről milyen nászajándékokkal fog kedveskedni az új házasoknak.

Az írnok riadtan böködte Weiszbrunn oldalát. Az intett neki: most már legjobb megvárni, amíg a dologban bizonyosat tudnak. De ő is elsápadt nagyon. Lukács az ablak felé fordult.

– Mi van ott?

A táborkapu előtt autó állt meg, s mindenfelől összefutottak az önkéntesek.

– Úgy látom, tábornok elvtárs – hebegte az írnok –, megjött a... megjött a...

– A „kicsi"? – kérdezte Lukács. – No, lássuk azt a spanyol menyasszonyt! – és a maga szívélyes módján, sietve elindult a táborkapu felé. A katonák utat nyitottak neki.

A kocsiból először a „gitáros halász" kászolódott elő, kezében egy ütött-kopott kis táskával, szélesen mosolyogva. Aztán Kara Jóska szállt le, nehezen segítve ki az ülésből egy igen-igen törékeny testalkatú, foltozott ruhájú, borzas kis isteneremtését.

– Lesz, ami lesz – mormogta Kara, elszántan indulva a tábornok felé. – Elhozattam a kicsit – mondta konokul, és büntetést várva, lehajtotta a fejét.

– Vicente a neve – magyarázta hadonászva a „gitáros halász". – Teljesen árva szegényke! Mint ez a szőrszál a szemölcsömön, olyan árva, ennél árvább senki sem lehet. És a fuencarrali árvaházban sohasem engedték meg neki, hogy csatangolhasson egy csöppet. Mindig kettes sorokban kellett sétálniuk. Ez a hegedűs magyar ment el érte minden délután, hogy a mezőn és az erdőn mégis kikóborolhassa magát. Aj, be nehéz dolog is az élet!

– Tizennégy éves – mutatott Kara Jóska suta mozdulattal a kis Vicentére. – Kell a szabadság már az ilyen kisfiúnak is. Szegényke, nem tud muzsikálni, hogy egy helyben is bejárjon hegyet-völgyet.

Legelőször is az írnok kezdett el halkan, megkönnyebbülten nevetgélni. Aztán a tábornok fakadt óriási kacajra. Végül már az egész tábor nevetett.

– Mutasd magad, fiam! – Lukács jól megszorongatta a vézna Vicente csontjait. – Megváltoztatom a parancsot – fordult Weiszbrunn felé. – A magyar zászlóalj törzsének nem engedélyezem a felszolgálónőt, hanem egy felszolgáló legénykét engedélyezek neki – letette a földre a fiút. – Elvtársak, anyakönyvvezetői teendőkre számítottam, és íme... nagypapa lett belőlem. Mert remélem, a zászlóalj Vicentét a fiának fogadja.

– Bizony ám! – kiáltott fel ősz bajszát simogatva egy kunszemű szakaszparancsnok. – Volt nekünk már egy Chiquitónk is Albacetében.

– Nekünk meg egy kis Pedrónk Don Benitóban – tette hozzá Fernandez kapitány, a zászlóaljparancsnok.

Lukács tábornok ujjaival megfésülgette Vicente borzas haját és mosolygott. Neki aztán rengeteg kis védence volt szerte Spanyolországban. (Annyira ismerték gyermekszeretetéről, hogy „Campo Infantil General Lukács"-nak nevezték el a murciai Jardin Botánicóban létesített gyermektelepet.) Figyelte, hogy sürögnek a kisfiú körül a magyar önkéntesek, mosószereket, ruhaneműt kerítve neki. Hogyan szólongatják, hogyan pajtáskodnak vele. Hirtelen átkarolta Kara Jóska vállát – az úgy állt ott, mint akinek nagy kő gördült le a szívéről –, és csendesen megjegyezte:

– Hogy a magyar zászlóalj „aranyzászlóalj" lesz-e, az még majd elválik a fronton. De hogy aranyszívű zászlóalj, azt már most is kijelenthetem.

Aztán órájára pillantott.

– Csakhogy nekem mennem kell, elvtársak. Kilenc órára parancsnoki tanácskozást hívtam össze. Méghozzá ezúttal – tette hozzá hunyorítva – dísztanácskozást.

Most értették meg, hogy nem a „menyasszony" fogadása kedvéért öltözött tábornoki díszbe.

5

A brigádtörzs szállásának tanácskozótermében Lukács átvette aktatáskáját Aljosától, kinyitotta, és egy vékony pergamenlapokra gépelt parancsot nyújtott Belov felé.

– Te fogod felolvasni, Karlo. Én csak annyit bocsátok előre, hogy a haladó erők összefogásának növekvő erejét bizonyítja, ha annyi véres harc, akkora emberveszteség után nemcsak áll még az öt nemzetközi brigád, de közüle az egyik egész nemzetközi hadosztállyá nőtt meg.

Ezzel leült.

Belov idegenül tapogatta kivételesen simára borotvált arcát, azután olvasni kezdte a valenciai Hadügyminisztérium leiratát. Cikornyás, szóvirágoktól hemzsegő írásmű volt, mint a hivatásos spanyol tisztek által fogalmazott parancsok általában. Hosszú oldalakon át fejtegette azt a tényt, hogy a volt 12. Nemzetközi Brigádból megalakult a 45. hadosztály, amely a 12. és 150. brigádból, tartalékzászlóaljból, egy lovasszázadból és egy tüzérosztályból áll.

Belov – most már nem törzsparancsnok, hanem az új hadosztály vezérkari főnöke – lassan a parancs végére ért. Ahogy egyre kevesebb maradt hátra annak szövegéből, úgy mélyült el a tisztek ragyogó arcán egy – csalódott vonás. A nagy ékesszólásból ugyanis hiányzott egy szó, egyetlen jelző, de a legfontosabb. Az elavult nyelvi fordulatokkal teli, ünnepélyes szövegben ugyanis nyoma sem volt annak, hogy az új 45. hadosztály – „nemzetközi”.

A vezérkari főnök leeresztette a pergamenlapokat.

– Végeztem, hadosztályparancsnok elvtárs! – jelentette Lukácsnak, új, magasabb rangján szólítva meg a volt brigádtábornokot.

A hadosztálytábornok felemelkedett a helyéről.

– Barátaim! Üdvözlöm a *nemzetközi* hadosztály minden egyes önkéntesét, tisztjét és volt zászlóaljparancsnokainkat, akik most brigádparancsnokok lettek. Szeretném felhívni a figyelmet arra, ami a legfontosabb volt a mi brigádunkban, és amit feltétlenül meg kell óvnunk, őriznünk a hadosztály számára is: a barátságra! A mi egymás közötti, nemzetközi és a spanyol nép iránti igaz barátságunkra! Ezzel be is fejezhetjük. A rendelkezés marad: az erősítést kiképezni, a többieknek teljes pihenő!

Ekkor... „mintegy feleletül arra, hogy a hadosztály elnevezéséből kihagyták a legfontosabbat – írja Alekszej Ejszner –, mi, tisztek, anélkül, hogy összebeszéltünk volna, felugrottunk, és öklünket felemelve, tíz nyelven, forrón és barátian elénekeltük az Internacionálét. Énekelték a spanyol, magyar, bolgár, lengyel, jugoszláv, olasz és francia kommunisták, énekelte a szocialista Batistelli, Braccalarge, a katolikus költő, énekelte a köztársasági Pacciardi, aki később „atlanti ember" lett, De Gasperi kormányának hadügyminisztere, énekelte Gustav Regler, német író, aki azóta elfordult tőlünk, s nem tudom, kinek az embere lett. De azt tudom, hogy az ő életükben – éppen úgy, ahogy a miénkben – ezek a pillanatok voltak a legszebbek, a legtisztábbak, és ez a dal a legnemesebb a földön..."

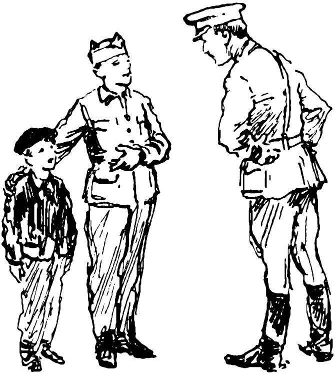

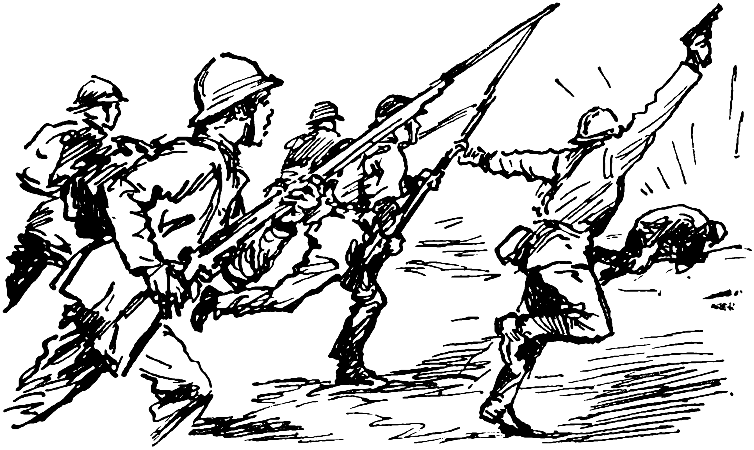

SÍRJ, KEDVES, SÍRJ...

I

A kék vízen imbolygó piros bója már nem ott tűnt fel a közelében. A fürdöző férfi még nem volt fáradt; az anyásan puha elemmel nem tudott betelni. Abbahagyta az úszást. Derékig kibukott a habokból, karját égnek emelve alámerült, le egészen a fenékig. Könnyed lendülettel szökkent vissza a felszínre, és habosra taposta a vizet. Aztán hanyatt dűlve átadta magát a tenger kényének, a görgő hullámok sodrásának. A tenger és az ég lélekvidámító kék mosolya a szívéig hatolt. Így pihent egy ideig, majd erős karcsapásokkal ismét nyílegyenesen tört a hánykolódó bója felé. Két kézzel csapott le a tenger léggömbjére, birokra kelt vele, rákapaszkodva a víz alá akarta nyomni, de a bója oldalt mindig kicsúszott, félretaszította őt, s a víz színére pattant. A férfi zihált, és teli szájjal kacagott.

Most felállt a bójára, és kinyújtott karral egyensúlyozott azon. Úgy élvezte a játékot, a tengert, mint a dalolást, a könyvet, a jó bort, a lovaglást, mint a jó ügyért folytatott küzdelmeket.

A part felől fehér orsó – motorcsónak közeledett. Orrát a bója felé fordította. A motort kezelő matróz sapkájának szalagjai vidáman libegtek a szélben. Aljosa hadnagy a hátsó ülésen ült, fehér fürdőköpenyben, katonai tányérsapkával a fején.

Lukács kirúgta maga alól a piros bádoggömböt, és eltűnve a hullámok között, a csónak túlsó oldalán bukkant elő. Aljosa intett a matróznak, állítsa le a motort, s besegítette a csónakba a tábornokát.

– Mi hír, Aljosa?

A hadnagy táviratokat vett ki sapkájának barna bőrbélése alól. Lukács megtörülte a kezét, és sorra felbontotta a sürgönyöket. Elégedetten bólogatott. Elnevette magát.

– Pacciardi elérte brigádjával Saguntót, és így szellemeskedik: „A strandon teljes a nyugalom” – a táviratokat az ülésre tette, cigarettára gyújtott. – Az egységek mind elérték a tegnap estére kijelölt pontokat. Rendben megy a felvonulás – ajkába harapott. – Egy hét múlva az egész hadosztály kiér a frontra, de még mindig nem kaptuk meg a hadműveleti tervet. No de gyerünk, Aljosa, ez az utolsó napunk Valenciában, élvezd ki. A vízbe veled!

A segédtiszt ledobta fürdőköpenyét, és fejest ugrott a tengerbe.

Lukács a víz vibráló fényeit nézte. Majd négy nem messzi úszó halászhajó vonta magára a figyelmét. Zöldesbarna testük volt és rozsdabarna, rombusz alakú vitorlájuk. A tenger is, a hajók is elvesztek a tábornok szeme elől. Teherautók hosszú sorát látta – megtömve napégette, izzadó katonákkal. Ponyvával letakart ágyúkat. Útmenti haranglábakat, ahonnan a felvonuló brigádok légi megfigyelői tartják szemmel a szeplőtlen eget. Ebben a forróságban nem lehet könnyű a gyerekeknek – állapította meg. Maga előtt látta a térképen az egész, hosszú kerülő utat, amelyen előbb dél, majd kelet felé, végül északnak fordulva gördül a számtalan csapatszállító kocsi, muníciót, élelmet, lövegeket, irodákat, felszerelést hordozó teherautó. Új front, egészen új front felé igyekeznek.

Aljosa visszamászott a csónakba. Lukács cigarettát tett csuromvíz segédtisztje szájába, és kezébe nyomta az öngyújtóját.

– Nem várok tovább a hadműveleti tervre. Szeretnék mielőbb a helyszinen körülnézni. A hírek fantasztikusak. Caballero teljesen elhanyagolta azt a frontszakaszt. Azt mondják: puskalövéssel jelzik ott a légiriadót, mert máskülönben sohasem sütik el a fegyvert. Az állások között labdarúgómérkőzéseket rendeznek Franco katonáival. Persze, anarchisták és POUM-csapatok állnak ott. Negrin most végre pontot tesz erre a mennyei tétlenségre, amely nagyon hasonlít az áruláshoz.

A tábornok bebújt csíkos fürdőköpenyébe, megfésülködött. Aztán spanyolul szólt a matróznak, hogy induljanak a part felé.

Feltűnt a föveny fehér vonala napfénytől szikrázó csillámaival, a piros-fehér csíkos ernyőjű kabinok sora, a napégette testű fürdőzők tömege, a nők fürdőruháinak tarkabarkasága. Bal kézről, a távolban Valencia épületeinek délibábos képe is megjelent, a templomok zománctetőinek arany, kék, fehér színben villogó koronájával a homlokán. – *Coelum hic cecidisse putes* – úgy lehet, egy darab égbolt szállt le ide – mormogta a tábornok a régiekkel. A spanyol matróz a tengerpart sürgés-forgására mutatva, mosolyra villantotta hófehér fogát:

– *Temporada* – mondta. Vagyis, hogy megkezdődött a strandszezon.

„Jó volna itt élni néhány hónapig békességben, gyönyörű hely" – gondolta Lukács. S el is határozta: ha vége lesz a háborúnak, ebben a földi mennyországban fogja kipihenni a harctéri fáradalmakat.

– Jól fogják itt érezni magukat az antifasiszta írók – fordult Aljosához, amikor a mólón kiszálltak a motorcsónakból.

A Metropol halljában is mindenki a július elején kezdődő írókongresszusról beszélt. Ez a téma most még az északi front helyzete miatt érzett aggodalmakat is háttérbe szorította. Az antifasiszta írók itt gyűlnek össze, a Spanyol Köztársaságban, s eljuttatják szavukat az emberiséghez. „Szellemi offenzíva" – mondta valaki az asztalnál, ahol különböző nemzetiségű, haladó újságírók és spanyol kormánytisztviselők ültek együtt. „Lelkiismereti offenzíva – javította ki egy másik. – Támadás a demokraták közömbössége ellen."

– Ön is részt vesz a kongresszuson, tábornokom? – kérdezte egy francia újságíró.

– Az én helyzetem kényes – válaszolta Lukács. – Nem célszerű, hogy ennyire közhírré tegyem: én vagyok Zalka Máté. Akkor miért viselem a Lukács Pál nevet?

– Ludwig Renn* nyugodtan felszólalhat – nevetett a francia újságíró. – Az ő itteni álneve azonos írói álnevével.

– És ez az a név, amelyet azért választott, hogy végleg szakítson családja feudális hagyományaival – jegyezte meg Mihail Kolcov.

Lukács elmerengett.

– Vérzik a szívem. Én is szeretnék szólni a világ lelkiismeretéhez. De hát nem tehetem. Majd valamelyik ülésre lopva elmegyek, meghúzódom a sarokban, meghallgatom a beszédeket, s aztán a kulisszák mögött titokban megölelem barátaimat, Alekszej Tolsztojt, Anna Segherset, Nexőt...

Kolcov lehelgetve törülgette szemüvegét, és mosolyogva azt mondta:

– Dehogy. Maga mint irodalomkedvelő spanyol tábornok meghívja őket a frontra.

Mindenki kacagott, csak Lukács kapta fel a fejét, és válaszolta csaknem komoran:

– Leszek én még magyar író Budapesten! – Tréfásan folytatta. – Én vagyok a világon a legtürelmetlenebb ember. Nem mehetek haza, hát karddal vágok magamnak utat. Itt éppen azon fáradozom.

Egy német emigráns megjegyezte:

– Tudja, mit? Én bízom az írók szavának erejében, de ismerem Hitlert, és ismerem a békeszerető emberek kényelmességét, az utóbbiak csakis a saját pillanatnyi nyugalmukkal törődnek. A dolgok igenis a frontokon dőlnek el.

Ezzel a beszélgetés visszakanyarodott Bilbaóra. Sikerül-e Francónak lerohannia a baszk földet? A fasiszták Madrid bevételével egy csapásra akarták megnyerni a csatát, és hogy az sehogy sem sikerült nekik, most a köztársaság többi területétől elszigetelt északi országrész ellen indítottak támadást. A vita arról folyt, vajon Franco Bilbao bevételével a madridi kudarcért akarja-e kárpótolni magát, vagy egyszerűen csak a Német Birodalom parancsát teljesíti? A németeknek Asztúria és a baszk föld gazdag nyersanyagkészleteire fáj a foguk meg a Vizcayai-öbölre, ahol tergeralattjáró-támaszpontot kívánnak berendezni. Lukács úgy vélekedett, hogy ez mind *együtt* igaz, sőt, még ezenkívül Franco a baszkoknak és Asztúriának adott önrendelkezési jogot is mielőbb meg akarja semmisíteni, mert a spanyol nemzetiségi kérdés demokratikus megoldása a fasiszta monopóliumok szemében veszélyes precedens. Ugyanígy gondolkodik Hitler is, aki a spanyol nagykapitalistákkal már megegyezett, és nincs kedve egy baszk meg egy asztúriai autonóm kormánnyal külön alkudozni.

---

* Renn igazi neve: Vieth von Golssenau

Belemelegedett a beszédbe. Hiszen most éppen *ez* foglalkoztatta őt. Amiről itt nem tudhatott senki: az ő hadosztálya azért van úton, hogy Bilbao védelmét segítse, hogy az északi országrészt körülvevő fasiszta gyűrű ellen – kívülről, keleti irányból – tehermentesítő támadást intézzen.

Órájára pillantott. Öt órára a Hadügyminisztériumba, a spanyol hadsereg főtanácsadójához készült, hogy megsürgesse a hadműveleti tervet.

– Megy valahova? – kérdezte hozzáhajolva Kolcov. – Még beszélni szeretnék magával, Zalka elvtárs.

Felkeltek, és átsétáltak a hall másik végébe, egy üvegfalú kiugróba, amelyet pálmák díszítettek.

– Az írókongresszus szervező bizottsága igenis számít magára. Nemhogy a kakasülőn húzódna meg, az emelvényről fog beszélni – mondta a szovjet író. – Ha a Benemavatkozási Bizottság az olaszok guadalajarai gépesített hadtestét nem tekintette beavatkozásnak, akkor nem vehetik célba a Szovjetuniót sem azért, mert egy emigrációban ott élő magyar, önkéntesként, akárha tábornoki rangban is, részt vesz ebben a háborúban. Ön ott lesz a kongresszuson, és nem is egyszerűen csak mint Zalka Máté, hanem mint a magyar antifasiszta írók képviselője.

– Gondolja?

– Tudok róla. Fel fogják kérni. Remélem, nem utasítja vissza.

– Semmi esetre sem – Lukács jobban örvendett Kolcov közlésének, mint bármilyen más megtiszteltetésnek, mint gyönyörű „Astra” pisztolyának, amit Miaja tábornoktól kapott. – Csak az a kérdés, mi lesz a helyzet a fronton. Szabadulhatok-e? – tette hozzá.

Magában meg volt győződve róla, hogy július elejéig már régen bevette Huescát... Azon a fél éve mozdulatlan frontszakaszon a fasiszták aligha számítanak támadásra. Márpedig ha valaki ért hozzá, hogyan kell észrevétlenül felvonultatni, csoportosítani csapatokat, hát ő az. Bármennyire megerősített állások legyenek ott, olyan meglepetésszerű lesz a rajtaütés, hogy mire a facik felébrednek, ő már mélyen beékelődött a frontjukba, éppen átellenben Bilbaóval. Hisz ő maga volt az, aki a hadseregparancsnokság figyelmét ráirányította a mozdulatlan aragóniai frontra, aki a huescai támadás mellett kardoskodott.

Lelkes hangulatban indult a Hadügyminisztériumba. S ott annál is inkább jól érezhette magát, mert a főtanácsadó nem fukarkodott az elismeréssel. Mint kiderült, a nemzetközi hadosztály megteremtését rendkívül nagyra értékelte.

A főtanácsadó már másodszor töltötte színültig manzanillai óborral Lukács poharát, amikor a beszélgetés a hadműveleti tervre terelődött.

– Nem tőlünk fogja megkapni, tábornok elvtárs – közölte a főtanácsadó. – Pozas tábornok lett az aragóniai front főparancsnoka. Általános vélemény szerint a régi spanyol tábornokok közül ő a leghasználhatóbb, de hiú, hiú, mint a régi spanyol hivatásos tisztek legtöbbje. Prieto hadügyminiszter nem akarja megsérteni őt.

Lukács félretolta a poharat.

– Az az aragóniai vezérkar fogja kidolgozni a tervet, amelyik a tétlenséget katonai törvénnyé emelte?

– Reméljük, Pozas majd megmozgatja őket.

Ez volt az a pillanat, amikor Lukács tábornokot először fogta el a támadással kapcsolatban valami rossz érzés. A sok lőport szagolt katona, az élet sűrűjében dolgozó kommunista és a kifinomult művész sokoldalúan edzett érzékeivel sejtette meg a veszélyt, amelyről a többi jelenlevőnek fogalma sem lehetett.

Még hosszasan beszélgettek más kérdésekről. Búcsúzáskor Lukács megkérdezte a főtanácsadótól:

– Az elkövetkező napokban ön Valenciában tartózkodik?

– Két hétre Madridba utazom. Miért kérdi, tábornok elvtárs?

– Tudni akarom, hogy adott esetben hol találhatom meg a leggyorsabban.

2

Aragónia köztársasági területhez tartozó részének Caspe volt a székhelye. Itt tartózkodott az úgynevezett Aragón Tanács is, egy anarchista szervezet, amely az egész tartományra kiterjesztette az uralmát. A „szabad kommunizmus" jelszavával járatta le a parasztok előtt a köztársaságot és a szocializmus eszméit. A földműveseket durva erőszakkal az úgynevezett *communák*ba terelte. Szó sem volt itt magasabb szinvonalú gazdálkodásról, nem is lettek volna meg a feltételek ahhoz; demagógián és azon kívül, hogy az anarchisták kedvükre élősködhessenek, a communák azt a fő célt szolgálták, hogy az Aragón Tanács általuk szabotálhassa a mezőgazdasági termelést. A fasiszta földbirtokosok nyugodtak lehettek, hogy visszatérésük esetén a communák érintetlenül, felosztatlanul mentik át földbirtokaikat. Az Aragón Tanácsot nem a nép választotta, és nem is a köztársasági kormány nevezte ki, puccsal kerítette kezébe a hatalmat. Csupán Caballero minisztériumának vétkes közömbössége folytán létezett. A következetesebb Negrin-kormány hatalomra jutása folytán most viharfelhők gyülekeztek a feje fölött, de erről még nem vett tudomást.

Lukács tábornoknak eleve nem volt bizalma az Aragón Tanácshoz. Parancsa értelmében a 45. hadosztály csapatai Aragónia határát átlépve, úgyszólván „láthatatlanná" váltak. Eltették a zászlókat, amelyekre rá volt hímezve az alakulatok neve, a határ előtt átfestették a teherautókat, hogy eltüntessék róluk a *Brigada internacional* feliratot. A csapatok nem szálltak meg a nagyobb helységekben, hanem patakok partján, erdőkben töltötték az éjszakát, hogy a caspei kormány ne kísérhesse figyelemmel felvonulásuk irányát. „Nem vagyunk és nem is leszünk olyan udvariasak, mint egyes régi hadvezérek – mondta a tábornok. – Azok nemegyszer előre közölték ellenfeleikkel, hogy hol és mikor fogják megtámadni őket. Számunkra nem sport a hadviselés. Mi nem fogjuk az Aragón Tanács spiclijei révén kikürtölni a terveinket."

Legnagyobb bosszúságára ezzel a több mint gyanús helyi „kormány”-nyal mégis személyesen kellett megismerkednie. Aragónia „köztársasági” urainak ugyanis az volt a legelső dolguk, hogy megtagadták a takarmányt a köztársasági csapatok lovaitól. Lukács kénytelen volt felölteni spanyol tábornoki egyenruháját, és tanácskozásba bocsátkozni velük. A takarmányt rögtön engedélyezték, de a vezérkar szállására visszatérve, Lukács tábornok valósággal fuldoklott a felháborodástól.

– Ugyanilyen volt Ukrajnában Mahno anarchista banditakormánya! Tárgyalás közben egy szakállas, pléhkeretes szemüvegű, munkásnak álcázott alak a körmét ráspolyozta. Még ez is így volt Mahnóéknál. Azt az elméletet állították fel, hogy „előbb a forradalom, azután a háború”. Hogy miféle forradalmat csinálnak majd, ha Franco elfoglalta egész Spanyolországot, arra csak makognak.

– Csinos forradalom az övék – jegyezte meg Flatter őrnagy. – Bevezették a természetbeni fizetést. Egy hajvágás ára két tojás, a méterárut tyúkkal fizettetik. Az elosztást megszervezték, de a termelést nem szervezik meg! Én persze a hadosztály élelmezését más alapon szerzem be, közös megegyezésben a termelőkkel, akiknek csak úgy sugárzik a képük, amikor azt hallják, hogy az igazi kommunisták elismerik a pénzt.

Lukács le sem vette a díszöltönyt, kocsiját kérte. Belovot pedig türelmetlenül utasította:

– Még a vezérkar is tűnjön el innen Caspéből, amilyen gyorsan csak lehet. Azonnal csomagolni!

A vezérkar valóban hallatlan gyorsasággal felpakolt, de most már meg sem állt Sietamóig, amely utolsó állomásául volt kijelölve addig, amíg a hadosztály az első vonalba nem költözik.

A tábornok kitűnő rugózatú, zajtalan „Pejo” kocsiján előresietett. Sietamóban sem állt meg.

– Tovább, Emilio! És most lassan, egészen lassan hajts.

Kiteregette térdén a front térképét, és figyelmesen tekingetett ki kétoldalt az autó ablakain.

– *Para!* Állj! – mondta hosszú idő múlva egy keresztút előtt. Nyakába akasztotta messzelátóját, és intett Aljosának.

Kiszálltak. Magas domb emelkedett előttük, a tábornok egyenesen nekiindult a meredek domb oldalának. Lihegve érkeztek a tetőre. Lukács egy bokor mögött fél térdre ereszkedett, és letekintett az ágak között. Alattuk a mélyben egy falu tornyai látszottak. A messzelátón át még a szűk utcákban az egymással szemben levő ablakok között kifeszített köteleken száradó ruhaneműt is ki lehetett venni.

– Huesca – jegyezte meg csendesen Lukács, s még aligha tudta, hogy végzetes szót mond ki.

A fronton valóban tökéletes volt a csend. Soha még arcvonalon így nem pityegtek a madarak, ennyire nem vonta magára a figyelmet a távoli kutyaugatás. A messzelátó közel hozta a köztársasági állásokat s itt-ott az ellenség árkait is. A két vonal között a távolság sehol nem volt több egy-két kilométernél.

Az egyik köztársasági futóárokban bojtos sapkájú anarchista katona haladt. Csak félig görnyedt meg, tessék-lássék módra, mint aki inkább a harctéri illemnek, mint a szükségnek tesz eleget. Háta, feje kitűnő célpontot nyújthatott volna az ellenségnek, de rá se hederítettek odaátról. A tábornok és segédtisztje elképedten állapította meg, hogy a hosszú hónapok óta álló fronton ez ideig még szabályos mélységű lövészárkokat sem készítettek.

Lukács alaposan szemügyre vett mindent, és a térképet különböző színű jelekkel látta el. Aljosa úgy adogatta kezébe a megfelelő színű ceruzákat, mint az operáló sebésznek a lancettákat, csipeszeket az asszisztense. A tábornok most annak az útnak a folytatását vette szemügyre, amelyen érkeztek (és ahonnan azóta Emilio, egy kiálló szikla mögé kormányozva, eltüntette a kocsit).

– Ez a vonalba vezető egyenes út, de éppen az ellenség állásai előtt halad tovább, alig egy kilométernyi távolságban tőlük. Ehhez képest eléggé forgalmas, amint látom.

Az út folytatásán két kenyérrel megrakott szekér baktatott. Egy teherautó – oldalán hatalmas POUM felirattal – éppen hangosan tülkölve kerülte ki őket.

– Az az autó talán muníciót visz a POUM-hadosztálynak, az ellenség orra előtt. Miért ne? Nagy a barátság – Lukács bajuszát harapdálta. – Kíváncsi volnék, hogy május 6-a óta a POUM-istáknak hány *responsable*ja szökött át az ellenséghez.

A barcelonai eseményekre célzott. Május 6-án a POUM, a trockisták pártja kimutatta a foga fehérjét. A POUM-isták befészkelték magukat a barcelonai telefonközpontba, lehallgatták a kormányszervek és a vezérkar beszélgetéseit. Végre a hadsereg megsokallta a dolgot, és a POUM-istákat kitessékelve, rendes katonaság vette át a telefonközpont őrizetét. Ezt a „sérelmet" Andrés Nin, Trockij volt személyi titkára, a POUM vezére alkalmas ürügynek tekintette, hogy felkelést robbantson ki a kormány ellen. A barcelonai munkásság és a városban tartózkodó katonaság azonban a puccsot azonnal leverte, még az anarchisták egy része is a POUM ellen fordult. Nint számos vezető társával együtt letartóztatták, és azóta a rendőrség napról napra fedezett fel olyan okmányokat, amelyek a trockistáknak az ellenséggel való kapcsolatát bizonyították.

– Van itt egy másik út is, ami az állásokhoz vezet – mondta a tábornok, ceruzájával a térképre koppintva, majd a keresztútra mutatott, amelynek csak rövid szakasza látszott oda. – Ez az. Kanyargós szerpentin útban folytatódik. Végig kell járnunk, alkalmas-e.

Eltávoztak a dombról. Emilio visszavezette a kocsit az útra, beültek, és a keresztútra befordulva, elindultak a hegynek felfelé.

Emiliónak most már nemcsak azért kellett lassan hajtania, hogy a környéket megfigyelhessék. Az út zegzugosan haladt, mély szakadékok és kiugró sziklák között, éles kanyarokkal; néhol egészen összeszűkült. A tábornok mégis elégedetten dőlt hátra, hiszen az út az ellenség elől teljesen rejtett és teherautók számára is járható volt.

A csúcson Apies faluba értek. Itt Lukács megállíttatta a kocsit, mert úgy sejtette, hogy a falu széléről még tágasabb kilátás nyílik Huescára, mint előbb a dombtetőről. Úgy is volt. Innen a Loma Silas magaslatot is látni lehetett meg Huesca közelében még két falut, erdőt, búzaföldeket. A tábornok újabb jeleket vezetett a térképere. Majd ismét beszálltak a „Pejó"-ba, nyomon követték a szerpentin út folytatását, le, csaknem a köztársasági állásokig. Lukács nem akart mutatkozni a POUM-isták előtt, s ezért, amikor a szeszélyes fordulókkal kanyargó út használható voltáról meggyőződött, visszafordult.

– Az ellenséges állások előtt vezető egyenes utat a támadás kezdete előtt egy nappal le fogjuk zárni – diktálta Aljosának, aki füzetébe jegyezte utasításait. – A frontra a muníciót, az élelmet, a katonaságot és minden egyebet csakis a szerpentinen szabad szállítani. A forgalom irányítására a kanyarok elé és a keskeny szakaszokra jelzőzászlókkal katonákat állítunk.

Visszafelé Sietamóba, már nem a katona, hanem az utas szemével figyelte a tájat. A napfényben izzó puszta fennsíkon magánosan meredező sziklák, tüskés bozót, aszott fűcsomók kísérték az országutat. Csak nagy ritkán élénkítette a környéket egy-egy poros olajfaerdő vagy sziikladarabokból összerótt szürke kis tanya. A szegényes, sivár vidéket hegyek övezték, lankáikon sanyarú füvön apró juhnyájak legelésztek, amelyeket korcs kutyák ugattak körül. Amikor egy-egy hegyoldalnak a közelébe ért az autó, a kutyák lerohantak az országútra, és egy időre a „Pejo" nyomába szegődtek. A juhász, aki kampós botjára támaszkodva állt, ekkor sem mozdult, még feléjük sem tekintett. Úgy tett, s éppen olyan volt, akár a magyar juhász, csakhogy baszk sapkát viselt a fején.

– A kutyáknak több eszük van, mint a POUM-ista katonáknak – dörmögte Lukács. – Ezek legalább megugatnak minket. Az egész úton senki sem vizsgálta meg az igazolványunkat.

Mire Sietamóba értek, a vezérkar is megérkezett, már megkezdte berendezkedését.

– Pihenj, Emilio – búcsúzott Lukács a sofőrjétől. – Holnap is jókora út áll előtted. Léridába megyünk, Pozas tábornokhoz, az aragóniai front főparancsnokságára.

3

Az étkezőben már régen befejeződött a vacsora, de a vezérkar tisztjei még együtt ültek, várták a tábornokot és a híreit.,

Tíz óra is elmúlt, mire Lukács megérkezett. Szeme izzott, s a feszesen felpattanó tiszteknek idegesen intett.

– Ne fecséreljétek az időt, elvtársak. Menjetek lefeküdni. Holnap, holnapután vége a pihenésnek.

Megértették, hogy Belovval és Petrovval akar egyedül maradni. A tisztek sietve elhagyták az étkezőt, és gyorsan eloszlottak.

Lukács az ajtóban elállta Paquita útját, aki a vacsoráját hozta. – *Un poco de café y nada* más – mondta, a spanyolt magyarral keverve. De a kávét sem várta meg. Az asztalra dobta a térképet és egy iratot, amely nyilván a hadműveleti tervet tartalmazta. Kicsatolta derékszíját, és zubbonyát félig kigombolva, a szíjakkal együtt egyetlen rántással a fején keresztül húzta le.

– Rakjátok körül gyertyákkal – mutatott az asztalra, ahol Belov már kiterítette a térképet. – Rossz itt a világítás – feltűrte az inge ujját. – A haditerv még rosszabb.

Belov és Petrov, a két bolgár már a parancsot tanulmányozták, közben anyanyelvükön tettek egymásnak megjegyzéseket. Lukács nagyokat fújt, s amikor Paquita megjelent az ajtóban a kávéval, levette a tálcáról a csészét, és egy hajtással kiitta.

Mindhárman a gyertyákkal megvilágított térkép folé hajoltak.

Huesca völgyben feküdt, a fennsíkon patkó alakban fogták körül a köztársasági hadsereg – az anarchisták, a POUM és a katalán kommunisták Karl Marx hadosztályának – állásai. Huesca a patkó három kilométer széles nyílásán át tartotta az összeköttetést a francóista hátországgal. A kivezető folyosón, Huesca közelében Chimillas és Alerre falvak feküdtek. Az aragóniai front főparancsnokságának haditerve azt írta elő, hogy a 45. hadosztály váltsa fel az anarchistákat, egyszerre támadja meg és foglalja el a két falut, vagyis Huescát egyszeriben vágja el mögöttes területétől.

– Ki hallott ilyet – bosszankodott Lukács –, teljesen körülzárni Huescát, amikor a fasiszták jelentős számbeli fölényben vannak! Még külön megsokszorozza az erejüket a rettegés, ha látják, hogy nem fordulhatnak vissza. No és a POUM-istákat itthagyják a fronton, noha a barcelonai puccs leverése óta végleg megbízhatatlanok. Nézzétek csak, az egyetlen használható út, amely a mi frontunkat összeköti a hátországgal, közvetlenül az ő állásaik mögött húzódik. Ha ütközet közben a POUM-hadosztály egy cseppet is elmozdul a helyéről, az ellenség a hátunk mögé kerül!

Lukács a térképen jelzett két útra mutatott, előbb egyikre, amelyik egyenesen vezetett a völgybe, de éppen az ellenséges állások előtt, s a szerpentin útra, amely a fennsíkról leereszkedve a POUM-hadosztály állásai mögött vonult végig a frontszakaszon.

– Már magában az északi irányban való támadás gondolata is szerencsétlen – vélekedett Belov.

– De mennyire! Dél felől kellene támadni, s először csak az egyik falut elfoglalni, akkor a fasiszták ész nélkül menekülnek, nehogy pácba kerüljenek – mondta a tábornok egyre bosszúsabban. Hirtelen lehalkította a hangját. – Figyeljetek csak ide, elvtársak. Idáig ez a haditerv még csak tehetségtelen katonák munkájának látszik, itt azonban van egy mondat a parancsban, amely sokkal többet is elárul.

Az irat fölé hajolt, és ceruzájával egy sort vastagon aláhúzott.

– Tessék... Támadásunk idejére a frontszakaszon álló összes többi egységnek, tehát a kitűnő Karl Marx hadosztálynak is egyenesen megtiltják, hogy a harcba beavatkozzanak, vagy hogy figyelmet elterelő támadást hajtsanak végre. Szó szerint: *ningún tiro de fusil* – egyetlen lövést sem!

A két bolgár kommunista döbbenten meredt a parancs felháborító rendelkezésére. Talán ugyanaz a kéz csempészte bele az utasításba ezt, amely néhány héttel ezelőtt a hadosztály nevéből viszont elcsente a legfontosabbat, a „nemzetközi" jelzőt.

– Úgy látszik, súlyt helyeznek rá, hogy az ellenség eleve tudja, melyik a támadás fő iránya! Nehogy még erőit valahogy megossza! – Lukács ceruzáját a térkép közepébe hajította.

Petrov őszülő üstökét fésülgette az ujjaival.

– Az ellenség guadalajarai csatavesztése óta láthatóan mozgósította az ötödik hadoszlopot – fejtegette. – Egyenesen nem tudja elérni a sikert, hát kerülő úton szeretné kierőszakolni. De velünk nem sokra mennek – tette hozzá bizakodva. – Hisz olyan ellenjavaslatot készíthetünk, amelynek ésszerűsége ellen nem hozhatnak fel érveket.

– Úgy van! – kiáltotta Lukács. – Azonnal fogjunk hozzá.

Munkához láttak. Két irányból való támadást javasoltak, dél felől, átkarolással, elterelő hadműveletekkel. Világos és reális haditerv volt. A számbeli fölényben levő ellenség egy részét lecsapolják, maradványait pedig, mint Guadalajaránál, az elhagyott felszereléssel együtt kerítik hatalmukba.

A tábornok egy kissé megnyugodott.

– Tojás ez a Huesca, nem kemény dió – nevetett. – De a tojást is a tompáján lehet könnyen feltörni, nem a hegyén.

Amíg Belov legépeltette a hadosztályparancsnokság ellenjavaslatát, fel-alá járkált, majd a sarokban nekitámaszkodott egy szekrénynek. A szekrény tetején egy gramofon állt, a vezérkar egyik beosztottja tette gyorsan oda, amikor őt bosszúsan látta megérkezni. A masina váratlanul elindult, és énekelni kezdett: „Kapitány, kapitány, fő a jókedv . . .” – Tudom, öregem – válaszolta Lukács elmosolyodva és leállította.

– Azért az ember nem lehet mindig jókedvű – sóhajtotta később. – Az árulás undok dolog.

Amikor a felterjesztés elkészült és aláírta, ezt jegyezte meg:

– Magával Pozas tábornokkal nem tudtam beszélni. Sariñenába költözött, hogy közelebb legyen hozzánk. Ezt jó jelnek tartom. Egyébként ő még nem látta vezérkarának hadműveleti tervét. Biztosan bosszankodni fog rajta.

Petrov elfújta a gyertyákat. Lukács fütyürészve ment a szobájába.

Másnap Sariñenában a nagy, kövér Pozas tábornok rendkívül szívélyesen fogadta Lukács generálist. De amikor a haditervre fordult a beszélgetés, az aragóniai főparancsnok kijelentette, hogy tegnap este megkapta azt, és alá is írta.

– Majd tanulmányozom az ellenjavaslatukat – mondta borongósan. – Egy és ugyanazt a hadműveletet többféle módon is meg lehet oldani, ez természetes. Önök igazán akármelyik variációt elfogadhatnák. Mi, az más. Nekünk meg kell őriznünk a tekintélyünket. No de azért foglalkozom vele.

Másnapra ígérte a választ. Ugyanakkor lelkére kötötte Lukácsnak, hogy a frontvezérkar haditerve szerint tegye meg az előkészületeket.

A tábornok csalódottan és elkeseredetten tért vissza Sietamóba, és szobájába érve mentolos pálcikával dörzsölte a homlokát.

A hadosztály hírszerző tisztje jelentkezett nála.

– Bizalmas értesüléseim vannak. A POUM-hadosztály legénysége már értesült róla, hogy hadosztályunk a frontra érkezik. Az a hír van elterjedve közöttük, hogy nem az ellenséget akarjuk megtámadni, hanem őket. Ugyanakkor egy másik agitáció is folyik a POUM-isták között. Valaki kitalálta, hogy a hó közepén mondanak ítéletet elfogott vezéreik felett, és egyesek most arra uszítják a legénységet, hogy hagyják itt a frontot, menjenek Barcelonába, szabadítsák ki Nint és társait.

– Értem – mondta szárazon Lukács, de azt nem közölte, mi az, amit ért. A támadást június 12-ére tűzték ki. Nyilvánvaló, hogy a POUM-hadosztály vezetői azt szeretnék, ha ezen a napon párolognának el az embereik, szabad utat engedve az ellenségnek a támadó nemzetköziek hátába.

– Még egy jelentenivalóm van – folytatta a hírszerző tiszt. – A zaragozai fasiszta rádió bemondta, hogy a nemzetköziek Aragónia területére léptek.

– Az Aragón Tanács tehát megszolgálta a bérét – jegyezte meg a tábornok mélabúsan.

A tiszt távozása után az eddiginél sokkal aggasztóbbnak találta a helyzetet. A hadosztály jelenlétét elárulták az ellenségnek, a POUM-isták a legfontosabb pillanatban el fogják hagyni a frontot, a Karl Marx kitűnő csapatainak pedig a parancs lefogja a kezét, nem avatkozhatnak bele az ütközetbe. Nem csoda, ha a migrénjén ezúttal a mentolos pálcika sem enyhített.

„S közben a zászlóaljak az előre meghatározott terv szerint közelednek Huescához – sóhajtotta a tábornok. – Vajon nem a temetőjük felé közelednek?"

A következő napon, június 10-e reggelén megérkezett Pozas tábornok válasza: minden marad a régiben.

Ezen a reggelen a 45. hadosztály csapatai már kivétel nélkül megérkeztek Huesca térségébe. A hajnali órákban a hadosztálytörzs és a csapatrészek parancsnokai elvégezték a terep felderítését. Lukács utolsó kísérletet tett, a szemrevételezés után Belov, Petrov és Baller kíséretében ismét Sariñenába ment: együttesen fejtették ki a frontparancsnokság vezérkari főnökének véleményüket. Érveikre azonban nem érvekkel válaszoltak.

– A tervet végre kell hajtani. Hiszen a front főparancsnoka személyesen felülvizsgálta, és újból helybenhagyta azt.

Hazatérve Lukács ismét alaposan végiggondolta a helyzetet. Ha csak arról volna szó, hogy a támadás egy ostoba hadműveleti terv miatt eleve sikertelenségre van ítélve, akkor is vitázna – természetesen! –, de akkor most a megismételt és végső paranccsal nem alkudozna tovább. Itt azonban sokkal többről van szó! No de hát nem rémlátás-e az a feltételezése, hogy az ötödik hadoszlop keze van a dologban, hogy a haditerv kiókumlálói egyenesen hadosztályának az ellenséggel való körülzáratására és megsemmisítésére törekszenek? Hogy a frontvezérkar terve alapján a hadosztály léte, maga a léte forog kockán? Újból felsorakoztatta a gyanús körülményeket, és arra a végeredményre jutott, hogy mindez nem túlzás, nem rémlátás, hanem igenis kézzel tapintható, reális veszély. Az árulást néhány régi spanyol vezérkari tiszt tudatlansága és a felsőbb parancsnokok hiúsága támogatja. A gazság mindig az emberi gyengeségben talál szövetségest!

Az ötödik hadoszlopnak nincs nagyobb ellenfele a nemzetközi brigádoknál, hiszen azok természetes kiválasztódásuknál fogva a politikailag legérettebb emberekből állnak. Az ő soraikat nem lehet megosztani ellenséges agitációval, sem rémhírekkel. Moszkvában egyszer valaki elmesélte neki, hogyan esküdtek össze 1919-ben, a tiszai hadjárat idején a magyar vezérkar ellenforradalmár tisztjei az orosz, lengyel, osztrák önkéntesekből álló magyarországi nemzetközi dandár ellen. A nemzetközieknek a folyón való átkeléshez nem biztosítottak megfelelő tüzérségi támogatást, mégpedig olyan módon, hogy nem az ágyúik kaliberéhez való gránátokat szállíttattak nekik, a gépfegyverek hevederébe vaktöltényt tétettek, az átkelés után a nemzetköziek nem kaptak többé utánpótlást, mert hiányos hídanyagot küldtek oda, úgyhogy a nemzetköziek hídfőállása mögött nem lehetett felverni a szükséghidat; a dandárnak vissza kellett vonulnia, és katonáinak fele a csatatéren maradt. Itt persze nem lehet vaktölténnyel operálni, mert a hadosztály ellátási főnöke maga is magyar, otthon volt, és harcolt 1919-ben. Különben is azóta már az ellenforradalom kifinomultabb eszközökkel dolgozik.

De ő nem fogja a csatatéren hagyni hadosztályát, a felét sem!

Levelet írt. A motorbiciklis küldöncnek a zárt borítékot ezzel adta át:

– Madridba mégy, feltétlen saját kezébe add a főtanácsadó tábornoknak. Ne kíméld a motort.

Aztán Belovot hívatta. Bezárta az ajtót.

– Értesítést küldtem a spanyol néphadsereg főtanácsadójának, de holnapután reggelig, a támadás kezdetéig, sajnos, semmiképpen sem érkezhetik meg sem ő, sem az utasítása.

Felállt, kihúzta magát.

– Mindig fegyelmezett katona voltam. De most már nem marad más hátra, mint hogy olyat tegyek, amit még soha életemben. Egy katonai egység parancsnoka nem tagadhatja meg a parancsot, mert alakulata csak fogaskerék, ő nem láthatja az egészet, a végső célt, amire a felsőbb parancs irányul. Én mégis meg vagyok győződve róla, hogy a jelen esetben én éppen eleget látok. Világosan felismerem a kártevést. Minden lehető ürüggyel meg fogom tagadni a parancs teljesítését! A parancsban az áll, hogy a légierő 6 óra 55 perckor bombázza Chimillast és Alerrét. Ha a repülők öt percet késnek, nem indítom meg a támadást. Ragaszkodom a parancs szavaihoz, mint a betűrágó. És ha a frontvezérkar által előírt tizennyolc tank közül csak tizenhét érkezik meg, akkor sem indítom meg a támadást. Történjen minden a parancs betűje szerint. Nem támadok és kész! Csinálјanak velem, amit akarnak. Váltsanak le, tartóztassanak le. Huesca nem lesz kilenc zászlóalj temetője! Nem hagyom a csatamezőn a nemzetközi munkásmozgalom legodaadóbb és legképzettebb kádereit! Nem és nem!

Kopogtattak. A tábornok kinyitotta az ajtót.

Zömök, fekete hajú tiszt jelentkezett. A holnapután hajnalban felvonuló tankosok parancsnoka. Az együttműködést jött megbeszélni.

– Hány harckocsija van? – kérdezte Lukács.

– Tizennégy – felelte a gépkocsizó.

Lukács Belovra pillantott, mosoly jelent meg az arcán, és alig észrevehetően hunyorított. A harckocsizó parancsnok elsősorban is aziránt érdeklődött, hogy a hadosztályparancsnok mikorra tűzi ki a parancsnoki terepszemlét.

– A miénk már megvolt, és céltalan megismételni – válaszolta Lukács. – Apiesből bárki végigvizitálhatja a frontot, tetszése szerint.

– Pozas tábornok küldötte is részt szeretne venni – ellenkezett a harckocsizó. – Márpedig a főparancsnok kívánságát aligha lehet megtagadni.

– Ezt a kívánságát megtagadhatom. Ebben én döntök – fonta össze mellén a karját Lukács. – Mindent elkövetek, hogy az ellenség minél kevesebbet vegyen észre terveinkből – magyarázta. – Márpedig, ha mi ott a falu szélén, az ellenség által jól látható helyen tíz autóval felvonulunk, csak a bolond nem fogja tudni, hogy másnapra támadást tervezünk. Ismerem ugyanis az önök szokását. Sariñenában ott állnak a kocsik a vezérkar szállása előtt, ott állnak egész nap, a vak is látja, hogy ott vezérkar tanyázik. Nálunk az az első, amit a sofőröknek meg kell tanulniuk, hogy abban a pillanatban, amint utasuk kiszállt, vigyék rejtett helyre az autót. Nem akarok a huescai megfigyelők orra előtt köztársasági gépkocsi-kiállítást.

A frontvezérkartól érkezett harckocsizó parancsnok tovább vitázott. Közben azt is megemlítette, hogy Pozas tábornok a szemlére egy bizalmas emberét akarja elküldeni, éppen azért, mert a hadosztály vitatja a haditerv helyességét. Lukács töprengeni kezdett, ne változtasson-e az elhatározásán. Talán Pozas tábornoknak minden hiúsága ellenére lelkiismeret-furdalása támadt? Vagy ez is csak hatalmaskodás? De viszolygott a vezérkariak autós felvonulásától, és már a nyelve hegyén volt a végleges nem, amikor Aljosa megjelenése szakította félbe a vitát.

A segédtiszt jelentette, hogy az állásokhoz vezető egyenes út kiindulópontjához őrséget állított, egy német őrvezető parancsnoksága alatt. Bizonyos, hogy egyetlen járművet sem fognak átengedni. Ugyanakkor forgalomirányító katonákat vezényelt ki a szerpentin útra, ahol a hadosztály éjszakai felvonulása végbemegy. Aljosa végül egy imént érkezett táviratot nyújtott át Lukácsnak. A tábornok, amikor átfutotta azt, fellélegzett, és hirtelen a frontvezérkartól jött harckocsizó parancsnokhoz fordult.

– Rendben van. Megtartjuk a parancsnoki szemlét. Jelentse kérem, hogy Pozas tábornok küldötte legyen holnap 14 órakor Apiesben.

A táviratot egy német kommunista, Fritz elvtárs küldte, és azt közölte benne, hogy másnap délben baráti látogatást tesz a tábornoknál. Fritz volt a 12. Nemzetközi Brigád első törzsparancsnoka, Lukács kitűnő munkatársa az Egyetemi Városrész harcainak vezetésében. Azóta a szomszédos terueli frontszakasz katonai tanácsadója lett, tekintélyes ember, akinek a véleménye az aragóniai front főparancsnokságán sokat nyom a latba.

„Ha Fritz az oldalunkra áll – és ez bizonyos –, könnyen meggyőzzük Pozas küldöttét, sőt maga Pozas is egyszeriben kijózanodik. Akkor pedig az ötödik hadoszlop jól előkészített merénylete dugába dől, s a súlyos veszély eloszlik, mint a füst" – tűnődött, reménykedett, örvendezett Lukács.

Milyen derék elvtárs ez a Fritz! Micsoda szerencse!

– Be fogjuk venni Huescát – mondta reménykedve Belovnak. – De saját tervünk szerint. Ésszel és kevés vérrel.

4

Június 11-ére virradóra – utolsó éjszakáján – Lukács tábornok keveset aludt. Az éjszaka közepén felkelt, jelen akart lenni, amikor csapatai felváltják az állásokban az anarchista osztagokat. Az éj leple alatt a lövészárkok gazdát cseréltek.

Minden a legteljesebb rendben folyt le. Az önkéntesek oly csendesen helyezkedtek el, hogy az ellenség igazán nem sejthetett semmit. Egész éjszaka egyetlen világítórakétát sem lőttek fel Huescából, jeléül annak, hogy a fasiszták őrszemei nem vették észre a fronton történt változást.

Reggel a tábornok hosszasan gyóntatta Belovot és Petrovot, megtörtént-e minden szükséges előkészület, holott szándékában sem volt, hogy csakugyan az előírt terv szerint indítsa meg a támadást. Ellenkezőleg, meg volt győződve róla, hogy másnap nem lesz támadás, hanem átcsoportosítást fognak végrehajtani, és holnapután a maguk terve szerint ütnek rajta az ellenségen. Még magának sem vallotta be: azért sürög-forog, hogy gyorsabban teljen az idő, mert valójában csakis Fritzre várt, türelmetlenül és mohón.

Az ebédet csak akkor engedte betálaltatni, amikor Fritz megérkezett. Eltartott jó ideig, amíg a vendég üdvözölte számos ismerősét, márpedig Fritznek fogalma sem volt az ő problémáikról, csakis baráti látogatásra érkezett, így hát mindenkit üdvözölni akart. A tábornok tűkön ült, amíg végre elérkezett az alkalom, hogy barátját magával vihesse a szobájába. Ott aztán rögtön kérlelhetetlenül a vendége elé tette a térképet, a parancsot, és elébe tárta a súlyos helyzetet.

A katonai tanácsadó döbbenten forgatta a hadműveleti tervet. Teljes mértékig osztotta Lukács aggodalmait.

– Nos, lássuk csak azt a megbízottat. Számíthatsz rám. Amenynyire csak tőlem telik, rájuk olvasom az őrültségüket.

Lukács vidáman fütyörészett, megittak egy pohár bort. A tábornok behozatta a gramofont, és eljátszatta rajta: „Kapitány, kapitány, fő a jókedv...”

Pontosan 13 óra 30 perckor a „Pejo” előállt. A hadosztály komisszárja, Gusztav Regler is megjelent, és elindultak a front felé. Regler a sofőr mellett ült, Lukács a sofőr mögötti ülésen, mellette jobb kéz felől Fritz foglalt helyet.

– Szerencsés véletlen, hogy éppen ma tudtam időt szakítani erre a látogatásra – mondta a vendég. – Ne tarts semmitől, Zalka elvtárs. A napokban Valenciában jártam, egyébként ott értesültem az idejöveteletekről, no és azt is hallottam ott, hogy az írókongresszus egyik felszólalója leszel. Világos, hogy ezt a hadműveletet ezek után teljesen terád kell bízni – tréfálkozott –, ha egyszer július elejére a kongresszus számára mindenáron szabaddá kell tenned magad.

– Talán a mostani tapasztalatra is szükség volt ahhoz a beszédemhez, amelyet ott tartani fogok – jegyezte meg szemöldökét felvonva Lukács.

Ekkor érkeztek az útkereszteződéshez, ahol az ellenséges állások közelében húzódó rövidebb utat elzáró őrség tartózkodott. Roppant különös látvány fogadta őket. Poros akácfák álltak itt, és az őrség pihenő tagjai egy sátorban tanyáztak. A jobb oldali út közepén két önkéntes szuronyos puskáját keresztben tartotta két személyautó előtt, amelyek sorfőrjei vég nélkül tülköltek. A német őrvezető kivont revolverrel, dühösen fújtatva járkál fel-alá.

Lukács az egyik autóban a Garibaldi, a másikban meg a Dombrowski brigád parancsnokának a kocsiját ismerte fel. Kiszállt a „Pejó”-ból,

– Mi történik itt?

Erre mindkét brigádparancsnok is kiugrott az autójából.

– Egyetértek az út elzárásával – jelentette ki Pacciardi. – De azt hiszem, magasabb parancsnokoknak megvan az ítélőképességük ahhoz, hogy maguk döntsék el, igénybe akarják-e venni ezt a veszélyesebb, de rövidebb utat vagy sem.

– Nem kell hősködni – felelte Lukács. Gibraltár még messze van, még szükség van reánk!

Janek ésszerűbb magyarázattal szolgált.

– A Garibaldi törzsénél feltartóztattak bennünket egy problémával. Márpedig a szemle előtt még szeretnénk odakint az állásokban levő elvtársakkal is néhány szót váltani. Sietünk.

A tábornok intett, hogy engedjék át a két kocsit. Azok elporzottak. Lukács, mielőtt visszaült volna a „Pejó”-ba, megdicsérte az őrség parancsnokát.

– Azt mondtam, hogy parancsom nélkül senkit se engedj tovább. *Senkit!* És ezt így kell értelmezni, ahogyan értelmezted. Nagyon jól van, fiam.

Emilio elindította a motort. Ebben a pillanatban nem messzi dördülések hangzottak.

– Ejha! – döbbent meg Lukács. – Ágyú! *Itt* lőnek? Ezen a fronton? Hát itt az ellenség már megtanult tüzelni?

Mindnyájan kiszálltak. A kanyarhoz futottak, és az eltávozott két kocsi után tekintettek. Már csak két kis pont látszott belőlük, a nyílegyenes úton nyoma sem volt tüzérségi becsapódásoknak. Hosszasan füleltek. Nyolc robbanás hallatszott egymás után.

– Értem már! – kiáltott Lukács. – Apiest lövik. Meglátták a vezérkari autókirakatot! – ajkába harapott, és a végsőkig felindultan kereste Fritz tekintetét. – Szóval az ellenség mindent tud! Tudja, hogy ez már nem ugyanaz a front, ami tegnap volt; tudja, hogy a mi katonáink vannak az állásokban, és hogy támadásra készülünk Tudja, holott az őrszemei éjszaka semmit sem vettek észre.

Fritz nyugtalanul jegyezte meg:

– Csak ez az ágyútűz el ne riassza Pozas küldöttét. Tartok tőle, hogy gyorsan továbbáll. Ahogy én az itteni vezérkariakat ismerem . . . Pedig mindenáron beszélnem kell vele.

Ekkor újabb, közelebbi robbanások hallatszottak. Néhány sárgás füstpamacs jelent meg az út távolában.

– Már Pacciardiékra is tüzet nyitottak – állapította meg Regler.

Lukács türelmetlen lett.

– Gyerünk gyorsan – indult az autó felé.

Amikor a kocsikban elfoglalták helyüket, hirtelen megkérdezte.

– Mit gondolsz, Fritz, ne menjünk mi is inkább a rövidebb úton?

– Gyerünk. Nehogy elpárologjon – felelte a vendég izgatottan.

– Jobbra! – adta ki Emiliónak Lukács az utasítást. A német őrvezetőnek intett, hogy engedje át őket.

Emilió kikanyarodott az egyenes útra, gázt adott (a kocsi nekilódult), és közben az járt a fejében, szerencse, hogy a gyalogsági fegyverek tüze nem ér el idáig. Annak pedig, hogy ágyúgolyó egy száguldó autóba beletaláljon, egy az ezerhez az esélye a statisztikák szerint.

Lukács tábornok csak arra gondolt, hogy mindenáron, most rögtön meg kell találniuk és meg kell győzniük Pozas emberét. Egész valóját a tiltakozás hatotta át: az ő hadosztálya nem fogja itthagyni a fogát!

Éles fény villant a kocsi hűtője előtt, az autó megfordult a tengelye körül, és nagy erővel csapódott oda valamihez. Pár pillanattal később egyedül Fritz eszmélt fel. A kocsiban robbanószer maró és émelyítő füstje terjengett. A tábornok egész súlyával nehezedett Fritzre, aki a kilincs után kapott. A horpadt ajtó nem engedett. A katonai tanácsadó nagy nehezen kiszabadította magát, és az ablakon át távozott, amelyben üvegnek nyoma sem maradt. A menetirányban, közel a kocsihoz, mély, még füstölgő gránáttölcsért pillantott meg. A „Pejo” roncsa egy fahíd korlátjának tartócölöpén akadt fenn, ha azt súlyával eltörte volna, szakadékba zuhannak, és mindnyájan halálukat lelik.

A füst elszivárgott a kocsi belsejéből. Lukács teste az ő elhagyott helyére dőlt, fejét, arcát alvadt vérből való álarc takarta el. Emilio a kormány csonkjára borult. Regler lehunyt szemmel és pergamenszínű arccal, oldalt feküdt az ülésen.

Azonnal segítséget! – villant Fritz bódult agyába. Az útkereszteződés, ahonnan elindultak, vagy negyed kilométernyire volt onnan.

Futni kezdett arrafelé. A kanyarból meglátta, hogy éppen sebesültszállító kocsi fordult be a másik útra, kétségbeesetten elkiáltotta magát. Erre a kiáltásra figyelt fel az őrvezető, megállította a sebesültszállítót, aztán őelébe sietett. Fritz nem értette, miért ragadja meg őt a német és miért oly erősen, de észrevette, hogy az önkéntes riadt tekintete a lábára szegeződik. Odanézett, és ekkor pillantotta meg a bokáján nagy, nyitott sebét. Senki sem értette, hogyan futhatott több mint kétszáz métert súlyos lábsebével. Amikor a sebesültszállító kocsiba besegítették, elveszítette eszméletét.

– A tábornok állapota? – kérdezte Aljosa minden ízében remegve.

Dr. Julian, a hadosztály fősebésze nem felelt azonnal. Kinyitotta az ajtót, és bevezette a hadnagyot a kis kórházi szobába, ahol Lukács egyedül feküdt.

A tábornok feje vastagon körül volt pólyálva. Testét kikeményített fehér lepedő takarta. A bal lába helyén a lepedő erősen felpúpozódott, ezen a lábán is óriási kötés lehetett.

Lukács nem volt eszméleténél, melle görcsösen hullámzott. Sípoló, hörgő légzése betöltötte a szobát.

Aljosa az ágya mellett álló székre szédült. A sebész odalépett hozzá, és mindkét kezét gyengéden a vállára tette.

– *Pleure, petit, pleure.* Sírj, kedves, sírj ... – suttogta fájdalmasan.

– Menthetetlen? – kérdezte a hadnagy nagy sokára. Rimánkodó tekintettel nézett az orvosra, aki a polgárháború kitörése előtt Madrid egyik leghíresebb sebésze volt. Az ő ítéletében nem lehetett kételkedni.

Dr. Julian elfordult.

– *C'est un miracle* – morogta. – Valóságos csoda, hogy még életben van. Roppant erős szervezet. Bal lábán is súlyosan megsérült, de a fejsebe ... Nos, hát hiányzik az agyából egy darab.

Az orvos homlokát nyomkodta, és halkan fel-alá járt. Makulátlan fehér köpenye szinte világított.

– Fritz lába néhány hónap múlva majd rendbejön – közölte halkan. – Reglernek nagy fájdalmai vannak, a hátán sebesült meg. De meg fog gyógyulni. A sofőr állapota nagyon kétséges, még azért talán van némi remény – Lukács felé fordult. – Ő menthetetlen.

Látta a hadnagy arcán, hogy szeretne egyedül maradni a haldoklóval. Felsóhajtott, leejtette a kezét, és csendesen kiment.

Aljosa sokáig bámulta Lukács széles, nyílt homlokát. Szeme körül a szívélyesség és jó kedély jeleit: a sugaras ráncocskákat. Aztán felemelkedett a székről. Hosszasan, tisztelegve állt a távozó előtt. Riadtan hallgatva a drága nagy ember természetellenes lélegzetvételét, amelynek hangját nem lehet elfelejteni egy életen át.

5

A hadosztályparancsnok haldoklott, a támadást pedig hajnalban meg kellett indítani. A vezetést az éjszaka közepén Petrov parancsnokhelyettes vette át.

Belov egy domb tetején rendezte be a parancsnoki megfigyelőhelyet. A domb aljában bombázás és tüzérségi tűz esetére fedezéket ásatott. Olajfák lombjával álcázták a megfigyelő távcsövet.

Napfelkelte előtt egy magányos repülőgép dongása hallatszott a front felett. A támadási parancsban nem volt szó semmiféle felderítő repülésről, a köztársasági repülőknek 6 óra 55 perckor kellett felszállniuk és váratlan, gyors bombázással szétverniük az ellenség előretolt állásait. Amikor a repülőgép elérte a köztársasági állásokat, a sötét égen láthatatlanul, egyre azok felett körözött.

Belov és Petrov összenéztek. A fasiszták hónapok óta nem röpködtek a huescai frontszakasz fölött; éppen most, támadásunk előtt jelenik meg egy gépük? – ezt mondta a tekintetük. Petrov sűrű hajába túrt, és mélyen felsóhajtott.

Pirkadatkor a megfigyelőhelyhez érkezett dr. Heilbrunn, a hadosztály egészségügyi szolgálatának parancsnoka. Szakadozott, mély hangon jelentette azt, amit könnyben úszó szeméről már belépése pillanatában mindenki leolvasott: Lukács tábornok meghalt. Zalka Máté hajnali 3 órakor költözött el az élők sorából. Heilbrunn azonnal továbbindult, hogy a csata előtt felülvizsgálja a kötözőhelyeket. Fél órával később felkelt a nap.

1937. június 12-ének napja.

A levegő most egyszerre megtelt horogkeresztes vadászgépek vijjogó rajaival. Géppuskáik elől a vezérkar tisztjei a fedezékbe kényszerültek, s ott hökkenten meredtek egymásra: az ellenség megelőzött minket!

A 6 óra 55 perckor megérkező köztársasági repülőraj tehát már az ellenséges gépek fellegébe ütközött. Légiharcra kényszerült, bombáit emiatt kénytelen volt találomra ledobálni. S az aragóniai „piszék" mintha nem ugyanazok a merész kis repülőgépek lettek volna, amelyek a Madrid körüli frontokon minden körülmények között, akárhány német gép ellen is felvették a harcot, mintha nem ugyanannak a légiflottának a pilótái vezették volna őket, amelyet a spanyol nép szeretettel, szinte áhítattal *la gloriosá*nak nevezett, a chatók néhány perc múlva eltűntek, átengedték a levegőt a fasisztáknak. Az aragóniai front hosszas tétlensége, az ellenség jelenléte iránti közömbösség szelleme nem nevelt hősöket.

Petrov a parancsnoki fedezékből a hadosztály ütegeivel beszélt telefonon. Amit a repülők nem tudtak elvégezni, az most a tüzérségre hárul, mindenáron meg kell puhítani az előretolt fasiszta állásokat, hisz néhány perc múlva megindul a gyalogság támadása.

– Csak azt vártuk, hogy saját repülőink elhagyják a légitért – felelte a tüzérparancsnok –, most már természetesen . . . – itt az összeköttetés megszakadt.

Eddigre Belov fenn termett a messzelátónál, a domb tetején. Hatalmas dördülések hallatszottak. Mire Petrov is felért, Belov már tudta, mitől rongálódott meg a telefonvezeték.

– A fasiszták ágyúi tüzet nyitottak ütegeinkre. Pontosan tudják, hol állnak. Hallatlan!

– Az ellenség vagy a legapróbb részletekig ismeri terveinket, vagy olvas a gondolatainkban – mondta eltorzult arccal Aljosa.

Petrov órájára pillantott, s öklével a levegőbe sújtott.

– Ütegeink tehát kénytelenek helyet változtatni, éppen most, amikor a gyalogságnak kellene tüzérségi támogatást nyújtaniuk.

– Esküszöm – dörmögte Belov, körmével borostás arcát sercegtetve –, hogy a támadási parancs egy példánya ott fekszik a huescai vezérkari főnök előtt!

Lukács halálát eddig titokban tartották, a parancsnok eleste demoralizál, de számba véve a helyzetet, be kellett látniuk, hogy amúgy is csupa olyasmi történt a csata kezdetén, ami lesújtja a katonákat. A legendás parancsnok halálhíre most csak megsokszorozhatja az önkéntesek haragját. Ki félné a halált azon a napon, amikor barátjukkal, elvtársukkal, példaképükkel, Zalkával osztozhatnak benne? Ezért most minden alakulattal közölték: a tábornok, akinek a kocsijára a fasiszták tegnap rálőttek, kiszenvedett.

A 45. hadosztály önkéntesei, mielőtt elhagyták volna állásaikat, pár pillanatra levették rohamsisakjukat, tisztelegtek a huescai csata legelső hősi halottja előtt, s ebben a hangulatban mentek támadásra. Legelöl tizennégy tank törtetett előre (néggyel kevesebb a parancsban közöltnél), hogy eltapossa az ellenség drótakadályait, és kulcsállásait megsemmisítse. Amikor a tankok és a rohamcsapatok a nyílt terepre értek, az ellenség géppuskák és tankelhárító ágyúk tüzét zúdította rájuk. A harckocsizók szintén a tétlenség neveltjei voltak, egykettőre megfordultak, és többé nem is mutatkoztak az ütközetben. Az önkéntesek azonban tovább nyomultak előre.

– Pompás ez a mi hadosztályunk – ujjongott a domb tetején, a megfigyelő távcsőnél Petrov. És sajgott a szíve: ha a haditerv nem volna olyan ostoba . . .

– De talán mégis, mindennek ellenére győzünk – reménykedett most Belov vezérkari főnök is. – Az első óra gyanús jelei talán csak valami fantasztikus véletlen következményei voltak.

Ekkor hárommotoros „Junkers”-ek jelentek meg a front felett, bombákkal és gépfegyvertűzzel árasztották el a roham lendületében levő gyalogságot, s a földre kényszerítették azt. Hét hullámban húztak el, egész alacsonyra ereszkedve a német repülőgépek. Majd „Heinkel”-ek jelentek meg, és zuhanórepüléssel bombázták az állásokat s az utánpótlás útvonalait.

Heilbrunn doktor ellenőrző körútjáról visszafelé tartott, amikor egy zuhanóbombázó lecsapott vöröskereszttel megjelölt kocsijára. Az éles sivításra felkapta a fejét, és egyenesen a torkába kapott egy nagy kaliberű gépfegyvergolyót. Csak holtteste érkezett meg a parancsnoki harcálláspontra, ahonnan két órával ezelőtt a „viszontlátásra” köszöntéssel távozott.

Az egész harcmezőt a bombák fekete füstje borította be. A „Junkers"-ek újabb kötelékei a köztársasági lövészárkok fölött süvítettek el, minden mozdulatot megfigyeltek, a parancsnoki harcálláspont sem kerülhette el a tekintetüket. Végre eltűntek. De ekkor meg Alerre falu felől egy magános fasiszta löveg kezdte küldözni gránátjait egyenesen a megfigyelőhelyre, úgyhogy a hadosztály vezérkara ismét a fedezékbe szorult.

– Nem – suttogta Belov –, a tábornok, sajnos, nem tévedett. Itt a leggyalázatosabb ... – köhögött, és elharapta azt a szót, aminél a harcoló katona fülében nincsen szörnyűbb, végzetesebb.

Petrov otthagyta a harcálláspontot, és előrekúszott a gyalogsághoz, hogy személyes példájával lelkesítse.

A magyar zászlóalj mind ez ideig tartalékban tartózkodott. A támadó csapatok veszteségei miatt most már minden erőt be kellett vetni a küzdelembe, és 12 óra 45 perckor Niebuhr Pál őrnagy kezében volt a támadási parancs.

Ravasz Ferenc, a tréfás kedvű motorkerékpáros futár hozta meg. Nem ment vissza a törzshöz, hanem letámasztotta motorját a zászlóaljparancsnok fedezéke mellett, és beállt a sorba. A legelsők között sebesült meg, de ekkor is tréfálkozott. „Ejha – mondta sebét mutogatva –, úgy látszik, kitört a háború!" Kovács Ferenc, a gépkocsiszolgálat vezetője szintén puskát kerített magának arra a hírre, hogy a zászlóalj rohamra megy. „Most nem szállító eszközre, hanem katonára van szükség!" – jelentette ki. Ő is hamarosan megsebesült. A fasiszta ellenséggel szemben – ha lehet – ma kétszeres gyűlölet töltötte el a magyar önkénteseket.

A nemrég szervezett zászlóalj élén új parancsnokság állt. Pedro Fernandez kapitányt néhány nappal ezelőtt a törzshöz helyezték át, Weiszbrunn György pedig Albacetében, a nemzetközi brigádok parancsnokságán kapott feladatot. A zászlóaljnak most Niebuhr volt a parancsnoka, politikai biztosa pedig egy keskeny képű, pödrött bajszú, szemüveges férfi, akit nagyon jól ismertek, és nagyon szerettek a „franciaországi" magyarok: Tarr Imre, a Szabad Szó című franciaországi magyar munkáslap szerkesztője, aki a madridi harcok óta közkatonából zászlóaljsegédtisztté, majd komisszárrá lépett elő. Niebuhr és Tarr nemcsak Lukács haláláról tudott, hanem Lukács *gya-*

nújáról is – amelyet az ütközet eddigi alakulása teljes mértékig igazolt.

– Más eredményt nem érhetünk el – súgta az őrnagy Tarrnak, amikor a parancsot átvette –, mint hogy barátnak és ellenségnek egyaránt megmutatjuk hősiességünket. Vannak pillanatok, amikor az erkölcsi fölény megmutatása többet ér minden térnyerésnél.

Tarr Imre bólintott. Huescát aligha vesszük be, ez világos. Ennyit meg tudott akadályozni az árulás, de a gazemberek el fognak sápadni, és reszketni fognak, ha látják, hogyan tudjuk mi elviselni a csapásokat. És elhatározta, hogy nem adja ki a szokásos jelszót: „A győzelemért, előre!" – most az szomorúan, hamisan csengene.

Pontban 13 órakor, amikor a magyar zászlóalj elhagyta a futóárkait, a politikai biztos ezzel a kiáltással harsogta túl a harctér pokoli zaját:

– Lukács Pál szellemében, előre!

– Előre! – zúgott végig a sorokon.

Szántóföldön, derékig érő aranyló búzában törtettek Chimillas falu felé a magyarok. Tarr Imre a zászlóalj lobogóját vitte, és nem hasalt le a tűzben sem, a zászló fennen verdesett. A politikai biztosnak az állások és a falu széle között, a félúton járta át a szívét egy golyó.

Ekkor Niebuhr őrnagy sietett az élre. Jobbjával botjára támaszkodott, s baljában szorongatta a revolverét. Ezüstös haja hátul kicsillant a sapka alól, s a mögötte nyomuló önkéntesek, mint egy irányjelző fényt követték annak csillogását.

A falu szélénél drótakadály zárta el az utat, azoknak a drótakadályoknak egyike, amelyeket a harc kezdetén sem a repülőknek, sem a tüzérségnek, sem a tankoknak nem sikerült elpusztítaniuk. A szögesdrót mögött ellenséges vasbetonerődök meredeztek. Niebuhr Pálnak megrándult az arca, amikor észrevette, hogy egészen friss, világosszürke színűek, még a terepszínű festés is hiányzik róluk, néhány nappal ezelőtt építették őket.

Most hátraszólt, hogy a drótvágók menjenek előre, ő is velük akart tartani, néhány lépés után azonban a jobbjában tartott bot hirtelen megmeredt a levegőben, és Hevesi Ákos, aki mindig földekről, parasztok között felosztott grófi búzatáblákról álmodott, lassan lerogyott, s örök álomra hajtotta fejét a spanyol búzaföldön.

A zászlóalj a földre lapult. De pár perc múlva, amikor a drótvágók elvégezték a feladatukat, felpattant, és rohamra indult a géppfegyvertüzet okádó erődök ellen. Láng Sándor egri diák és Kresnarik József fiatal bányász egy és ugyanabban a pillanatban kapott golyót a szögesdrót tövében. Desiderio Calafat, a zászlóalj spanyol katonája letérdelt mellettük, és fegyverét átdugva a drót tüskéi között, elkeseredett dühvel küldte az egyik golyót a másik után a betonerőd lőréseibe. Számos követője akadt. Ennek a puskatűznek a leple alatt egy szakasznyi katona átkúszott két erőd között, s hátulról hajított gránátkötegeket a fasiszta bunkerekbe. A drótakadály mögötti erőd lőréseiből is gépfegyvergolyók helyett most láng és füst csapott ki, de Calafat egy pillanattal előbb már melléhez kapott, és elnyúlt Láng Sándor és Kresnarik holtteste mellett.

Hét vadonatúj betonerődöt küzdött le a zászlóalj rohama. A magyarok Lukács tábornok nevével biztatva egymást, végre benyomultak Chimillas házai közé, miután ügyesen megkerülték az ellenség forgatható géppuskatornyait. Ezeket a fasiszták csodálatosképpen a falunak éppen azon a szélén állították fel, amelyet az aragóniai vezérkar parancsa a támadás irányául megjelölt. Ők azonban az utolsó pillanatban másik utat választottak. A forgó tornyok tüze elől a falu házai védték őket, s a zászlóalj a döntő rohamra gyülekezett. Ekkor tankok vezetésével hosszú fasiszta autóoszlop érkezett Chimillas főterére, friss fasiszta csapatokkal. Újabb száz meg száz pihent *regulares* fegyvere ontotta a tüzet a zászlóaljra. Nem is harc volt ez, hanem fergeteges pokol. S többé már nem a győzelemről volt itt szó, csakis a becsületről. A telefonosok idáig húzva drótjaikat, torkuk szakadtából ordítva sem tudták megértetni a parancsnokság rendelkezését. Dinge hadnagy, a híradósok helyettes parancsnoka végigkúszott a rögtönzött fedezékek között, és sorba belekiáltotta azt minden egyes tiszt fülébe. Egy ősz, kunszemű szakaszparancsnokot jól meg kellettráznia, míg végre odafigyelt:

– Visszavonulni!

Tíz perccel azelőtt, hogy a magyar zászlóaljnak kiadták a visszavonulási parancsot, Belov megállapította, hogy a harcban részt sem vevő POUM-hadosztály jobb szárnyát az ellenség repülőgépekkel támadja, és tüzérségi tűzzel árasztja el.

– Tehát most akarják megadni a POUM-istáknak az utolsó lökést a távozáshoz! – vonta le a következtetést Petrov.

Az ideiglenes parancsnok annyira berekedt már, hogy kénytelen volt egyenesen Belov fülébe suttogni szavait. De a kritikus helyzetben mindenki élénken figyelt, így a parancsnoki fedezékben levők mégis valamennyien megértették.

– Akkor pedig itt a bekerítés!

A két bolgár kommunista a vezérkar többi tisztjének a tekintetét kereste. Valamennyi tekintet ugyanazt mondta: Lukács jóslata minden részletében beigazolódott.

– A támadást leállítom – jelentette ki Petrov. – Ahol az ellenség ellenállása különösen erős, ott visszavonulást rendelek el. Másutt a csapatok ássák be magukat az elért vonalon. Ami pedig a fő veszélyt illeti...

Az ideiglenes hadosztályparancsnok beletúrt üstökébe.

– Ugyanaz az egérfogó fenyeget bennünket, mint március 12-én Guadalajaránál. Ha a POUM-isták elhagyják helyüket, a hátországba vezető egyetlen útvonal az ellenség kezébe kerül!

És Petrov ugyanazt tette, amit Lukács március 12-én Guadalajaránál. Összegyűjtötte a vezérkar őrségét, az alakulatok küldönceit, minden embert, aki még nem vett részt az ütközetben. Személyesen vezette a POUM-hadosztály jobb szárnyára őket, hogy tartsák vissza a POUM-istákat, és mindenáron védelmezzék meg az utat.

Bizonyos, hogy Petrov ezzel megmentette a hadosztályt. Bizonyos, hogy Lukács szellemében és példájára cselekedett.

Estére az ütközet befejeződött. Az árulók nem érték el céljukat, az ellenség nem zárhatta körül a nemzetközieket, és nem semmisíthette meg őket.

A sikertelenségre ítélt támadásért a hadosztály sok vért áldozott. Számos kitűnő parancsnoka és önkéntese elesett. De mégsem szenvedett kiheverhetetlen veszteségeket. Lukács műve: a nemzetközi hadosztály – és benne a magyar zászlóalj – élt, létezett, fennmaradt, s bátorságával csodálatos példáját adta az alattomos ellenséggel szembeni erkölcsi fölénynek.

De azt az árulásnak sikerült megakadályoznia, hogy a nemzetköziek Huescánál tervezett csapása enyhítsen Bilbao s a baszk-föld szorongatott helyzetén.

6

Lukács tábornok üvegezett koporsójával egy nyitott autó gördült Valencia felé. A sofőr mellett Aljosa hadnagy foglalt helyet. A kocsit autóbusz követte, amely a díszkíséret katonáit és a 45. hadosztály zászlóaljának vörös lobogóit szállította.

Estefelé érkeztek a tengerpartra. Már teljesen besötétedett, amikor a pálmákkal szegélyezett úton egy városka szélső épületeinek árnyai derengtek fel az autók előtt. „Légitámadástól tartanak?" – tűnődött a hadnagy. Az egész városban az az egyetlen lámpa égett, amely vörös fényével az utat elzáró sorompót világította meg.

A sorompónál szolgálatot teljesítő katona elvette Aljosától a kocsik menetlevelét, a lámpához tartotta, és gondosan áttanulmányozta.

– Lassan hajtsanak végig a városon, camarada – mondta végül, miközben a sorompót kinyitotta előttük.

Aztán levette válláról a puskáját, és a levegőbe lőtt.

A sötét város egyszerre kivilágosodott.

Kigyúltak a lámpák az utcákon és a város valamennyi ablakában. Fényük megvilágította az erkélyek korlátjaira terített színes szőnyegeket meg a háromszínű köztársasági és a vörös forradalmi lobogókat, amelyeknek csúcsán a tengeri szél fekete gyászszalagokat lengetett. Egy fúvószenekar kürtjein halkan felzendült a dallam: „A rablánc a lábon nehéz volt ..."

Vezényszó hangzott, kard villant – az út mindkét oldalán felsorakozott spanyol katonák tisztelgésre emelték fegyverüket. A katonák sorfala után vörös nyakkendős pionírok sorfala következett. A kisfiúk és kislányok csokraikkal megrohanták a lassan gördülő halottasautót. Az erkélyekről és az ablakokból is hullott a koporsóra a virág.

Reggelre érkeztek meg Valenciába.

A legelső, ami itt az elhunyt tábornok segédtisztjének szemébe tűnt, egy piros bója volt, amely a távolban hánykolódott a hullámokon ...

Az autó újból katonák, civilek, pionírok sorfala között gördült. Újból hullott rá a virág. A díszkíséret most már gyalog követte a koporsót, magasra emelve a nemzetközi hadosztály sok harcot látott, lángolva lobogó zászlait. A város középpontjában három díszszázad sorakozott mögéje, földnek szegezett szuronyokkal.

A Parasztszövetség székházában ravatalozták fel az üvegfedelű koporsót. A gyászoló ezrek soraiban itt látogatta meg egy szemüveges férfi, Mihail Kolcov, aki két nappal ezelőtt még az antifasiszta írók kongresszusára várta vissza Valenciába Lukácsot.

A valenciai temetőben nem a földbe, hanem kövek közé temetkeznek, falak üregeibe zárják a koporsót. A gyászfal előtt Negrin miniszterelnök és Rojo ezredes, a spanyol néphadsereg vezérkarának főnöke búcsúztatta Lukács Pált, aki – mint mondották – „felejthetetlen hősként vonul be a spanyol nép történetébe”. Az ágyútalpra helyezett koporsót koszorúk halmai, virágok hegyei borították.

Kolcov pedig ezeket a sorokat vetette jegyzetfüzetébe:

„A tarka délvidéki virágok valóságos orgiát ülnek sápadt, elsötétült arca körül. Északon lehet a virágokkal gyászos, temetői hangulatot kelteni. Itt buján, szenvedélyesen az életet hirdetik, és tagadják a halált.”

Moszkvában végképp elárvult egy sokrekeszű íróasztal. Zalka Máté életrajzi vonatkozású regénye befejezetlenül maradt. Mert Huescánál befejeződött Zalka Máté legnagyobb műve: Lukács Pál hősi, regényes – élete.

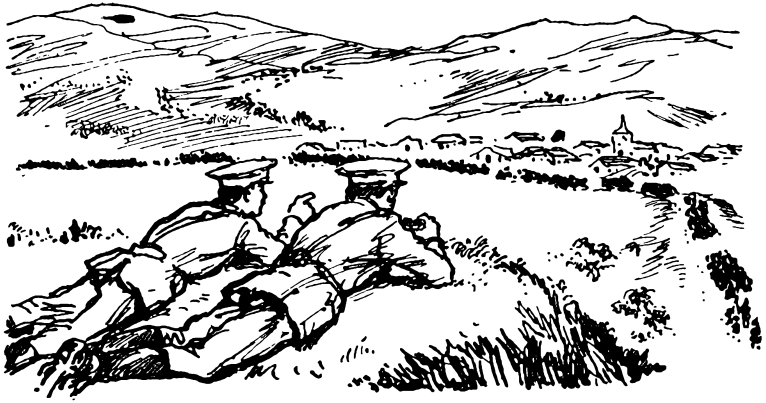

A KUBAI KAPITÁNY

I

1937 júliusában a Madridhoz közeli brunetei fronton afrikai hőségben folyt a köztársasági csapatok támadása. E kétszeresen „meleg” napok egyikén magas, szőke magyar őrnagy jelent meg a 15. hadosztály harcálláspontján, hogy átvegye új beosztását.

Ezekben az órákban viszonylagos nyugalom állt be, csak távol, Quijorna környékén dörögtek az ágyúk. Az őrnagy Gáll tábornokot a megfigyelőhely mögötti kis olajfaligetben találta, amint egy fehér abrosszal megterített lőszeres ládán ebédelt egy spanyol ezredes és a tolmácsa társaságában. A tolmács a nagy melegben atlétatrikóra vetkőzött, míg a hosszúkás arcú, idős ezredes, akinek kis kecskeszakálla és olyasféle jellegzetes orrnyerge volt, amilyen Cervantes állítólagos arcképén látható, aranydíszes, sötétkék régi uniformisában nyakig begombolkozva gubbasztott, és még egy ezüstösen villogó görbe kardot is tartott a térdén. Maga Gáll rangjelzés nélküli nyitott zubbonyban ült, borovált arcát, enyhén tokásodó állát apró izzadságcseppek borították. Amikor a közeledő tisztet meglátta, felemelkedett.

– Talán Flatter elvtárs? Már nagyon vártunk – mondta oroszul, s magyarul tette hozzá: – Hallom, honfitársak is vónánk – az ezredes felé fordult, s a tolmács rögtön lefordította a szavait oroszról spanyolra: – Megérkezett a hadosztály új operatív főnöke, Otto Flatter őrnagy.

– Kitűnő, kitűnő – mormogta a spanyol. – Örvendek, camarada!

– Ez meg a mi „kubai kapitány”-unk, a helyettesem – hunyorított a tábornok. – Hogy jeles barátunkat miért hívjuk „kubai kapitány”-nak, amikor spanyol és ezredes, azt majd tőle magától megtudod. Derék polgári antifasiszta. A vakmerőségig bátor katona. Parancsnoknak azonban, sajnos, nagy szamár. De foglalj helyet. Tarts velünk.

Gáll élénken érdeklődött, hogyan állnak a dolgok a brunetei front másik oldalán, ahonnan az őrnagy érkezett. Mi újság Lukács volt hadosztályánál, a 45-ösöknél? Hát a magyar zászlóalj harcol-e? Kiheverték-e a huescai csapást?

– Zászlóaljnak is arany az. Állja a sarat – számolt be Flatter Ottó. – Sajnos, itt Villafranca del Castillónál érzékeny veszteségei voltak. Két kitűnő elvtárs, Landa Oszkár, a zászlóalj új politikai biztosa meg a géppfegyverszázad megbízottja, Brunner Endre elesett. A tisztek jó része megsebesült. De a fasiszta ellentámadást mégis visszaverték a gyerekek.

– Nálunk is hasonlóképpen áll a dolog – bólogatott Gáll. – Sok magasabb beosztású tisztet vesztettünk az utóbbi napokban. Ezért kell megerősítenem a vezérkaromat.

Kis gondolkodás után hozzátette:

– Most azonban már világos, hogy a támadásunk sikerrel jár. A területi nyereség aligha lesz jelentős, de nem is ez a cél most. Az igazi célt máris elértük. Nagyarányú támadást indítottunk, és rákényszerítettük a fasisztákra, hogy egész légierejüket, csapataik egy részét is elvonják a veszélyeztetett északi frontról.

Merőn nézte az őrnagyot. Magyarul kiáltott fel:

– Be ösmerős vagy te nekem!

– Én is azt hiszem, hogy valahol már találkoztunk.

– Nem voltál Tomszkban, 1918-ban?

– Dehogysem.

Gáll János felugrott, és kitárta a karját.

– Te voltál ott a vörösparancsnok... Münnich Ferenc! Doktor Münnich, a volt hadnagy, aki a tiszti lágerban elsőnek vágta le a gallérjáról az aranycsillagot! Hiszen a te beszéded hatására álltam be a vörösgárdába. Üdvözöllek, parancsnok elvtárs! – és megint magyarra fordította a szót: – Gálic János a becsületes nevem.

Összeölelkeztek.

– Mit mondott a tábornok? – érdeklődött a spanyol ezredes.

A tolmács lefordította neki.

– Á, úgy? – csodálkozott. – A tábornok szolgált akkor... az őrnagy *alatt?* Ilyesmi nálunk nem történhetett volna meg. Mindenki békésen haladt a szamárlétrán, csak a generálissághoz kellett óriási protekció. Amikor én kapitány voltam, pontosan tudtam, mikor leszek ezredes. Aki egyszer alantasom volt, az ezredességig nem előzhetett meg.

Gáll tábornok mosolyogva magyarázta: az őrnagy elvtárs forradalmi katona, sok harcot átélt, igen képzett katona, mégsem hivatásos. Az ezredes azt dörmögte rá, hogy ez újfajta dolog, amit ő nem ér fel ésszel. Náluk azelőtt úgy volt, hogy vagy hivatásos katona volt valaki, vagy egyáltalán nem volt katona. Akkor pedig nem is volt senki, semmi.

– „Szamárlétra..." – vonta meg a vállát Gáll. – Jól jártam volna vele. Az én életem úgy kezdődött, hogy előbb zsellérfiú voltam, aztán a kalocsai érsek inasa lettem.

– Inasból... tábornok? – csóválta a fejét az ezredes, és úgy bámult Gállra, mintha most látná először.

– Fráter György is kályhafűtőből lett hadvezér – jegyezte meg az őrnagy mosolyogva. – Igaz, hogy születésére tulajdonképpen gróf volt, csak valami hibázott a származása körül.

Gáll Jánosnak elborult az arca.

– Fráter... Hogy mondtad? Sohasem hallottam. Alig ismerem a magyar történelmet. Hol is tanultam volna? A moszkvai emigránsklubba is csak kétszer-háromszor jutottam el, hogy magyar elvtársakkal találkozhassam, mert a határokon teljesítettem szolgálatot.

– Nem baj, Gálic elvtárs – nevetett Flatter. – Ha egyszer hazamegyünk, alaposan tanulmányozhatod majd a történetíróink munkáit. Addig meg... no, addig, itt csinálod, te magad, a magyar történelmet.

A tábornok – ami igen ritkán fordult vele elő – ezúttal kissé elérzékenyült. Ez a váratlan találkozás arra a nagy pillanatra emlékeztette őt, amikor szegényparaszti sorsa szűk köréből először vetett tekintetet a széles perspektívájú, merőben új világra, ott Tomszkban, a világháborús hadifogoly-táborból kilépve. Ezt az új világot még meg kellett alkotni akkor és testükkel fedezni, hogy meggyökeresedjen. Azért lett katona, hogy ennek szentelhesse az életét.

– De jó volna erre inni egy pohár bort – mosolyodott el. – Santiago, az ellátási főnökünk, különben szintén magyar, ügyes ember, mindig a legjobb bort szerzi be. Csakhogy persze idekint, a harcállásponton nincsen belőle.

Az ezredes megint felütötte a fejét; miről van szó? Hát hogyne volna nála. Hozott magával a nyeregkápájában egy kis fonatos üveggel.

Amikor koccintottak. Gáll János kezében egy pillanatra megállt a pohár.

– Ládd, eszembe jutott valami...

Magyarul mondott köszöntőt. A még italt is ritkán látó cselédemberek bölcs rigmusát:

– „Kinek elesége, szűkön bora, söre, annak van egészsége!” Így hallottam süldőkoromban, és így igaz. No hát egészségedre!

Letették a poharat, s a tábornok rideg hangon szólt:

– Fel! – órájára pillantott. – Ennyi időt nem szabad ebédezésre fordítani a fronton. Ez hiba volt.

Az őrnagy elindult, hogy megszemlélje a hadosztály elhelyezkedését. Az ezredes mutatta neki az utat. Lovon mentek.

– Nem értem én a mai háborút – panaszkodott útközben a méltóságteljes öreg spanyol. – Repülőgép, tank, géppuska, állások... Én lovas katona voltam hajdan, a csata istene. A mai háborúhoz mérnök kell, nem katona.

Megpaskolta a lova nyakát, előrehajolt, és valamit súgott az állat fülébe, amire a paripa előbb konyított, majd felkapta a fejét, és figyelmesen körülnézett. Az ezredes nevetett.

– Próbálj az autóddal beszélgetni. Tanítsd be az autódat, hogy harapja az ellenség kocsiját, mert az én lovaim harc közben bizony harapták az ellenség gebéit. Negyven esztendeje, Kubában, amikor én ott mint kapitány harcoltam. Az volt az első és a mostaniig az utolsó háború, amiben részt vettem. Hej, amikor a századom élén lovagolva megláttam az ellenséget, csak kihúztam a kardom, így – annyira beleélte magát az elbeszélésbe, hogy valóban kardot rántott. – Elkiáltottam magam: *Adelante!* Előre! – az ezredes nagyot suhintott kardjával a levegőbe. – Aztán rá! Aprítottuk, aki előttünk volt. Akkoriban ez volt az egész haditudomány.

Az őrnagy tapintatosan figyelmeztette, hogy kardja csillogása felkeltheti az ellenség figyelmét. A kubai kapitány elszégyellte magát, és sóhajtva visszatolta tokjába a fénylő alkalmatosságot.

– Érts meg jól, camarada. Arra emlékszem vissza legszívesebben, amikor Kubában kapitány voltam. De ne gondold, hogy azokat az időket kívánom vissza. Hisz Kuba szigetét is elveszítettük akkor, mert rothadt volt a hadseregünk. És nemcsak a hadseregünk. Velejéig rothadt volt minden Spanyolországban. Az a bajom nekem, hogy öreg vagyok, elment a fejem felett az idő. Nem nagyon értem a mai dolgokat. De egyet tudok, hogy a jövőt kell pártolni. A Búsképű Lovag történetéből már gyermekkoromban megszívleltem, hogy nem szélmalmok ellen kell harcolni. Látom, hogy a köztársaság tudja, mit kell tenni a jövőért, ezért az övé az öreg szívem meg ez az ócska kardom, noha én ezt a mát sem nagyon értem, nemhogy a jövendőt. Odaát – intett a távolba, az ellenség irányába – a múlt okádja a tüzet... ez teljesen világos, mert a múlttal aztán tisztában vagyok. Nekem hát itt a helyem. Rokonszenvvel és búsan nézem, camarada, hogy – amit magamról nem mondhatok el – ti ismeritek és értitek az életet.

Hosszú ideig némán kocogott az őrnagy mellett, csak sűrű szemöldökeit vonogatta, mintha magában folytatná a beszélgetést. Majd egyszerre – nem messzire a vonaltól – társára pillantott, és pontot téve arra, amit hangosan, és arra is, amit magában mondott el, azt dörmögte:

– Ennyi az egész.

A fronton – mivel most viszonylag csend volt – állásaikat erősítették a katonák. A dombtetőről jól látszott, hogyan dolgoznak az ásók, csákányok. Az egyik sarokállásnál egy barna képű műszaki tiszt intézkedett. Az őrnagynak feltűnt, hogy lövészárkokból egész állásrendszert varázsolt oda.

– Ki ez a fiatalember?

A kubai kapitány vállát vonogatta.

– Egy albán főhadnagy. Haragszom rá. Megsértette a kitűnő Santiagót, aki pedig mindössze arra kérte, hogy hevenyésszen a feleségének egy jó kis bombabiztos fedezéket, itt nem messzi, a front mögött. Hát hogyne támogattam volna a nemes szívű Santiago kérését. Ez meg kijelenti: nem! Szólj majd te is neki, camarada. A tolmács azt mondta, doktor vagy. No hát akkor tudod, mi az udvariasság.

– Ápolónő az az asszony, vagy mi?

– Ahá, jogász vagy, már látom. Dehogyis. Egyszerűen Santiago felesége. Most valahol messzi hátul kuksol szegény egy büdös faluban. El kell intézned ezt, camarada! Légy nyugodt, úgy van kitervelve, hogy a tábornok nem fog észrevenni semmit. Ennek meg kell lennie . . .

A kubai kapitány nem akart a főhadnaggyal találkozni, hát visszafordult az állások előtt. Flatter őrnagy meg egy bokor mögé rejtette az ellenség mesterlövészei elől a lovát, és leereszkedett az árokig. A barna képű műszaki tiszt fiatalos és elvtársias nyíltsággal fogadta.

– Hát megjött az új operatív főnök! Salud! Dedi Veli Mohamed vagyok. Amikor a dombon, az út fordulójánál megjelentél, a kubai kapitányt is láttam veled. Képzelem, lefestett engem. Hát pedig az a véleményem, akinek nincs mit keresnie a fronton, ne jöjjön ide.

Az őrnagy gondosan megvizsgálta a készülő árokrendszer szakértelemre valló munkálatait. Dedi Veli egyre az előbbi problémán rágódott.

– Különben sajnálom a dolgot. Megértem az öreg spanyolt is. Santiago nekem is oly sok szívességet tett már; nagyon készséges ember. Odahaza a mi öregeink is elítélnének, amiért barátságra ridegséggel válaszolok. De hát az elveim...

– Az ezredes egy szót sem szólt – mondta csendesen Flatter őrnagy.

2

A köztársasági hadseregnek a madridi fronton indított támadással valóban sikerült az elszigetelt asztúriai frontnak néhány könnyebb hetet szereznie. Az ellenség technikai fölénye azonban mind jobban megmutatkozott. Nem volt remény rá, hogy jelentősen kiszélesíthessék a támadást, így július végén, néhány fontosabb helység elfoglalása után, a köztársasági hadsereg vezetősége beszüntette a brunetei hadműveleteket.

A 15. hadosztály csapatait – a francia önkéntesekből álló 14. és az amerikai, kanadai, angol és csehszlovák internacionalistákat magában foglaló 15. Nemzetközi Brigádot – Morata de Tajuñába, a jaramai ütközet óta megmerevedett frontszakaszra rendelték. Itt a falutól északra és északnyugatra fekvő dombokon és hegyek között kisebb csatározások, pozícióharcok folytak. A hadosztály egy része azonban állandóan tartalékban tartózkodhatott.

Az álló fronton az ellátási főnök, Santiago őrnagy tett szert népszerűségre. Impozáns megjelenésű, magas férfi volt; jól tudott az emberek nyelvén beszélni. Most különös figyelmet fordított rá, hogy a tábori konyhák a különböző nemzetiségű katonáknak hazai ételeiket főzzék; a tiszteket pedig gyakran meghívta szállására, egy tiszta parasztházba, ahol feleségének ízlése és ügyes keze igen otthonos légkört teremtett. A Santiagóéknál rendezett összejöveteleken, úgy tetszett, néhány órára visszatért a béke. A gramofon tűje alól a legújabb tánclemezek harsantak fel, és Santiagóné estélyi ruhában maga készítette teasüteményeket hordott körül. A csinos asszonnyal a fiatal tisztek kedvükre kitáncolhatták magukat, a szelet is csaphatták neki, mert fél tucat európai nyelven társalgott, még hozzá kiválóan. Ez az utóbbi képessége különben kissé titokzatossá tette, mivel igazi származására még csak következtetni sem lehetett.

Az idősebb parancsnokok csupán „megmutatták” magukat Santiagóck „estélyein”, ezzel jelezve, hogy a fiatalság szórakozását rokonszenvükkel kísérik. Egy augusztusi estén Flatter Ottó a kubai kapitánnyal együtt távozott onnan. A tánctól felhevült fiatalok a holdfényes kertben sétálgattak, s a fák közül kihangzott a fiatalasszony kacagása. A lépcső aljában az öreg spanyol világos foltot vett észre, lehajolt, és egy könnyű muszlinkendőt vett fel a homokból.

– Milyen illatos – lehelte. – Az övé... – meghajtotta magát az őrnagy előtt. – Bocsánat, camarada... – azzal a kubai kapitány eltűnt a kendővel a kert homályában.

Van egy órával később feldúltan csörtetett az operatív főnök szállása felé.

– Támadnunk kell, camarada! – toppant be az ajtón. – Ez teljesen világos. Támadni fogunk, nem pedig erődíteni, ahogy te ajánlottad volt a tábornoknak. A katonák nem kőművesek, kiváló barátom! Mire való az a sok föld alatti fedezék, amit te tervezel, a katonának úgyis ki kell ugrania belőle, amikor rohamra megy. A hadosztály nem vakondok, hogy a földbe ássa magát, mélyen tisztelt elvtárs, hanem sas, amely lecsap az átkozott ellenségre! Már bocsáss meg...

Az őrnagy letette a kezében tartott könyvet s a szivarját, amelyen jócskán felgyülemlett a hamu. Alig tudta visszafojtani nevethetnékjét, olyan különös ellentétnek látszott, hogy az öregember egy lenge, illatos muszlinkendővel a kezében távozott, és vérszomjas támadási tervekkel került elő.

– Éppen te sürgeted a támadást, aki nem kedveled a mai háború eszközeit, a repülőgépet, a tankot, a gépfegyvereket?

– Igen, én! Én! – ütött a mellére a kubai kapitány. – Támadni fogunk! Így kívánja a hadosztály harci szelleme. Nálunk még a nők is igazi sasok! A holdfényről beszéltem neki. Ő semmit sem válaszolt. De egyszerre csak előhozakodott vele, hogy támadni kell. Valósággal kirobbant belőle ez az óhaj, ez a követelés. Én nem fogtam fel azonnal lelkesedésének komolyságát. „Bátor nőkben nincs hiány. De ha egyszer sor kerül rá, Vajszívű lesz a leány” – próbáltam pajkos medrébe visszatéríteni a beszélgetést, a Fuente Ovejuna szavaival. De nem, sem az érzelmesség nem hatott rá, sem a költészet. Idéztem hát az előbbi sorok válaszát: „Tölgyfa nincs, amely keményebb...” – és lovagiasan behódoltam neki. Meg kell hajolni a szenvedélyek nagysága előtt, ha már a gyengéd nem is a férfias harcot sürgeti. Ennek te sem mondhatsz többé ellent, aki a jog doktora vagy, tehát tudod, hogy a legkülönbek akarata teremti a törvényeket. Én egész valómmal átérzem a támadás szükségességét.

– Én nem – felelte az őrnagy. – És ennek számos oka van.

– Hadosztályparancsnok-helyettesi mivoltomban a támadás megindítását pártfogolom! – szögezte le a kubai kapitány.

– Én meg harcolni fogok ez ellen a felfogás ellen. Az a csinos asszony maradjon a gramofonja mellett, vagy tegyen a fejére vöröskeresztes fityulát, ha részt akar venni a hadsereg küzdelmeiben.

Az öreg spanyol megütközve és értetlenül távozott.

Ezzel a mozzanattal vette kezdetét a hadosztály belső frontján az a harc, amely aztán heteken át dúlt a támadás kérdése körül.

Az operatív főnök ugyanis nemrégiben azt a gondolatot vetette fel, hogy Morata de Tajuñát erődítményrendszerrel vegyék körül, annál is inkább, mert a hadosztálynak a tervek elkészítésére és a munkálatok vezetésére még alkalmas szakembere is van. Erre válaszolt most az ellenpárt a támadás követelésével. Az őrnagy, mielőtt előadta volna, alaposan megfontolta a javaslatát. A Morata de Tajuña-i frontszakasz a köztársasági front Achilles-sarka. Megmutatta ezt a Jarama és Guadalajara. Szerencse, hogy a Madridtól délkeleti irányban indított jaramai és az északkeleti irányú guadalajarai támadást az ellenség nem egyszerre hajtotta végre, mert akkor csaknem lehetetlen lett volna a madrid–valenciai műutat s vele Madrid és a köztársaság mögöttes területeinek összeköttetését megvédeni. A harapófogó déli és északi kampója éppen itt, Morata de Tajuñánál zárult volna össze. Annak, hogy a fasiszták ezt a hadműveletet két külön támadásra tagolták, alighanem az volt az oka, hogy az imperialista hadseregek sohasem őszinte szövetségesei egymásnak. Mussolini gépesített hadtestével minden babért Olaszország számára akart learatni, Francónak viszont magától, emberrel, hadianyaggal csupán a jaramai támadásra tellett. Az olaszok akkor még csakis olyan hadműveletre vállalkoztak, amelyet egymaguk hajtanak végre. Az olasz fasiszták megvárták, amíg Franco és a köztársaság csapatai egyaránt kifáradtak Jaramánál, s azt hitték, most már egyedül is eldönthetik a háborút, eltiporva a köztársaságot, saját spanyol szövetségeseiket is megalázva, és azt bizonygatva a világnak, hogy a Földközi-tenger térségében Itália hadereje áll mindenek fölött.

Csakhogy azóta a fasiszták tanultak. Egyáltalán nem bizonyos, hogy végleg letettek volna Madrid körülzárásáról. Pedig ha ezt újból meg akarnák kísérelni, most már alighanem egy hadműveletbe foglalva és egyesült erővel ismételnék meg a jaramai és a guadalajarai offenzívát. Ha azonban azt tudnák, hogy a döntő ponton, a madrid–valenciai utat közvetlenül fedező Morata de Tajuñánál áthatolhatatlan erődrendszer állja az útjukat, Madrid körülzárásához többé nem fűznének reményt. S akkor a köztársaság egyszer és mindenkorra megszabadulna a veszedelmek egyik legsúlyosabbikától!

Ezzel a világos elképzeléssel a hadosztály egyes tisztjei szembeszegültek. Nem vitatták, csupán a *támadás* terve mellett kardoskodtak. A két elképzelés homlokegyenest ellentmondott egymásnak. Ha a hadosztály támadásra megy, természetesen nem tud erődíteni.

Gáll tábornok látszólag nem szólt bele a vitába, de egy tiszti gyűlésen „feltörte a tojást".

– Hallom, buzog a harci szellem. Az elvtársak egy része duzzog, mert itt az álló fronton „tehetetlenségre" van ítélve. Álljanak elő azok, akik a támadást sürgetik, ne egymás között korteskedjenek!

Először a hadosztály vezérkari főnöke szólalt fel, azt fejtegette, hogy a tétlenség demoralizál. – Azért vagyunk itt, hogy az ellenséget üssük – tette hozzá. Kérte a tábornokot, hogy a támadás tervéhez nyerje meg a felsőbb parancsnokságok hozzájárulását. Néhány fiatalabb tiszt heves hangon szólamokat hangoztatott, hősiességről, antifasiszta haragról. A kubai kapitány kardjára csapott, és jobbjával a levegőbe suhintva kiáltotta: – Adelante!

– Szép, szép – vetette közbe Gáll. – Még a kiegészítés sem jött meg, és ti máris a támadásról vitáztok.

Santiago őrnagy diadalmasan pattant fel.

– A jövő héten érkezik – és pontosan elsorolta, hogy a hadosztály egyes alakulatai milyen létszámú kiegészítést kapnak.

– Én nem tudom, és te tudod? – pillantott rá a tábornok meglepetten.

– Bocsánat – Santiago tiszteletteljesen kihúzta magát. – Ez csak azért történhetett, mert tegnap a frontvezérkarnál jártam utánpótlási ügyekben, és éjszaka jöttem meg, még nem volt alkalmam jelenteni azokat a híreket, amelyek ott a fülembe jutottak.

– Nem szeretem a vezérkari pletykákat – legyintett Gáll János –, s nem is adok rájuk.

És ezzel zárta le a vitát:

– A kiegészítést, ha megérkezik is, még ki kell képezni, be kell olvasztani. Tehát támadásról beszélni mindenképpen korai. Hogy *később* támadjunk-e vagy sem, arról én nem nyilatkozom. Parancsnok vagyok, akinek nemcsak a saját véleményét, hanem a felsőbb rendelkezést is képviselnie kell. De ugyanez rátok is vonatkozik. A fegyelem mindenkire kötelező. Szükséges, hogy tiszti gyűléseken vitatkozzunk ilyen kérdésekről, de csakis itt! Szolgálati helyén azonban senki sem pártoskodhatik.

A vezérkari főnök saját szakállára kidolgozta a hadosztály támadásának tervét. Dedi Veli főhadnagy az operatív főnök javaslatára és a tábornok parancsára az erődítési munkák tervén dolgozott.

A kiegészítés a Santiago által bejósolt időpontban és csoportokban valóban megérkezett. A Brunetenél elvesztettek helyett a hadosztályhoz új tiszteket, csaknem kivétel nélkül spanyolokat küldtek. Jó szellemű, bátor fiatalembereket, akik azonban az igazi harcokból még nem vették ki a részüket. Valami rejtélyes módon azonnal elterjedt közöttük az a hír, hogy a hadosztály támadás előtt áll, s ezt éppoly lelkesen fogadták, mint amennyire gúnyosan az itt-ott rebesgetett másik elképzelést. Erődítés? No hát ez igazán nevetséges! Ők még mindig abban a szellemben éltek, hogy fedezéket igénybe venni nem hősies, spanyol férfiakhoz méltatlan dolog.

Ezeknek a napoknak egyikén Santiago őrnagy igen felindultan jelentkezett a tábornoknál.

– Mi az, hékás? Hogy vág a bajusz? – kérdezte Gáll, aki Santiagóval csak magyarul tudott érintkezni.

A nyúlánk férfi arca piros volt, szeme csillogott, és ünnepélyes mozdulattal nyúlt irattáskájába, ahonnan a madridi Mundo Obrero című lap egyik számát vette elő, és a hirdetési rovatnál kinyitva tette le a hadosztályparancsnok asztalára.

– Repes a szívem, tábornok elvtárs. Szíveskedj csak elolvasni ebben a hirdetésben itt ezt a címet: *Calle Gall 17*. Vagyis hát: Gáll utca. Tábornok elvtárs, rólad Madrid utcát nevezett el!

Gáll János elképedten bámult arra a nyomtatott sorra, amely alá Santiago az ujját odanyomta.

– Ugyan már! Elvétették valamelyik betűt.

De az ellátási főnök máris egy másik lapban mutatta meg ugyanazt a hirdetést, ott is az állt: *Calle Gall 17*.

– Semmi kétség, tábornok elvtárs. De hisz nagyon is rászolgáltál erre a kitüntetésre! A Jaramánál különösen! Hisz éppen ezért várjuk tőled az újabb nagy tetteket. Kérve kérünk, add ki a parancsot nekünk: „előre!" – ahogyan ahhoz a magyar generálishoz méltó, akinek a neve máris a spanyol főváros egyik utcájának kapuit díszíti!

Gáll rákönyökölt a Mundo Obrero hirdetéseire, alulról felfelé pillantott az előtte álló elragadtatott arckifejezésű férfira.

– Szobrot kívánnál nekem, mi? Gógyos ember vagy te, Santiago. Van ott Madridban szobor elég. És hogy én mit csinálok, mit nem, azt csak bízd ide.

A hadügyi biztossal* aztán Gáll kinyomoztatta a „Calle Gall" titkát. Jót nevetett, amikor kiderült, hogy régi elnevezés, s egy „Gall" nevű illatszergyártól kapta azt az utca. Hívatta Santiagót, és közölte vele.

– Erről jut eszembe – tette hozzá –, kéne már az asszonynak valamit küldeni, hogy megbékéljen a sok aggódásért, várakozásért. Te mindig Madridban ténferegsz, hát hozzál néhány üveget abból a Gall-féle ... – itt elakadt, sehogy sem jutott eszébe, mi az illatszer választékosabb kifejezése a magyarban, végül mégis úgy mondta Santiagónak, ahogyan valamikor odahaza, a falujában nevezték azt: – no hát abból a Gall-féle büdös vízből. A támadásra meg akkor legyen gondod, ha megjött rá az ordré!

De mindhiába. A vita ismét fellobbant; a csak imént érkezett tisztek is a „tűrhetetlen tétlenség"-ről panaszkodtak. És egyszerre csak a felsőbb parancsnokság is sürgetni kezdte a támadásra való felkészülést.

---

* Prieto hadügyminiszter a „politikai biztos" elnevezést „hadügyi biztos"-ra változtatta

Annál meglepőbb volt az, ami ezután történt. Szeptember első napjaiban az eddigi vezérkari főnököt más alakulathoz helyezték át, s az erődítés mellett kardoskodó operatív főnököt léptették elő a hadosztály vezérkari főnökévé. A tábornok rá igen jellemző módon és helyen közölte az őrnaggyal ezt a kinevezést.

Gáll János napjában többször is kilátogatott az állásokba. Azokat néhol mély szakadékok meg kiemelkedő hegycsúcsok szakították meg. A tábornok végigjárta az egész vonalat, megmászta a sziklás, puszta hegyeket is, amelyeknek köveibe nem lehetett futóárkot ásni. Nem egy ilyen szakaszra az ellenség odalátott, és a tábornok tűzben, hason csúszva volt kénytelen megtenni az utat, de a fáradságra, veszedelemre rá sem hederített.

Ezen a napon az operatív főnököt egy vörös hegyoromra vitte magával. Annak a tetejéről az ellenség mögöttes területére pompás kilátás nyílott. Messzelátóikon jól kivehették a rakodó szerelvényeket és gépkocsioszlopokat, amelyek élelmet, muníciót, katonákat hoztak az ellenségnek.

– Még egy löveget is szívesen feláldoznék, hogy egyszer, amúgy istenigazában szétlőjem vele az utánpótlásukat – mondta a tábornok, amint egymás mellett hasaltak. – Csak a kezelőszemélyzetet sajnálom. Ezek, abból a jobb oldali állásból ott, egykettőre kilőnék őket. No hát gondolkozz majd, barátom. Mit lehetne csinálni itt?

Aztán leereszkedtek a hegytető mögött egy mélyedésbe. Oldalról az ellenség ide is belátott, de Gáll János nem sokat törődött vele, mert kézifegyverrel nem lehetett idelőni. Egy lapos kőre mutatott, hogy ott pihenjenek. Cigarettával is megkínálta az őrnagyot, aki azonban vaskos szivart vett a szájába.

– Persze, te szivarozol. Csak azt nem értem, hogy győzöd gyufával – nevetett a tábornok. – Van egy hírem a számodra, de mielőtt azt közölném, néhány kérdést arról, mi a véleményed tulajdonképpen a hadosztályunkról. Már harmadik hónapja vagy nálunk, bizonyára mindent jól megfigyeltél.

– A hadosztály jó – válaszolta Flatter Ottó. – De van egy csomó hiba – magyarul folytatta –, ami nem fér a bögyömbe.

– Tudod, mit felelt ugyanerre a kérdésre a vezérkari főnökünk a minap? No hát azt felelte, hogy a hadosztály nem valami príma anyag, de a vezetés részéről minden a legnagyobb rendben – Gáll elfintorította az arcát. – Hát halljuk: mik a hibák teszerinted?

Flatter ujján számlálta:

– Egy: az álló frontnak nincs kellő tekintélye. A spanyol tisztek például fel sem kelnek tíz óra előtt.

– Bizony! S ezt megtűrte a vezérkari főnök. Tovább!

– Kettő: ugyanakkor a hadosztályparancsnok meg úgy tesz, mintha ebben a pillanatban, itt dőlne el a köztársaság sorsa. Túl sokat járkál a hegytetőkön ellenséges tűzben.

Gáll erre már nyelt egyet.

– Tovább.

– Három: pedig ez a látszólag nyugodalmas front valójában igen izgalmas arcvonal. A francia brigádban például alighanem bujtogatás folyik.

– Bujtogatás?! – hördült fel Gáll János.

– Nincs nagy láttatja, mert hisz katonáink igen öntudatosak. De egyes francia önkéntesek azt fújják: mit keresünk itt egyáltalán? Akinek éles füle van, kihallja belőle, hogy ez nemcsak pusztán arra vonatkozik: mit keresünk itt ... az álló fronton? Értesülve vagyok róla, hogy a *Deuxième Bureau* a II. brigád francia önkéntesei között már megpróbálkozott hasonló agitációval. Nem csodálkoznék, ha nálunk is a francia titkosszolgálat kísérletezne.

– Tovább!

– Négy: önkénteseink és tisztjeink között valóban nagy a harckészség. Kitűnő dolog. De gyanítom, akik a támadás jelszavát a *szájukba adták*, azok tulajdonképpen nem is azt akarják olyan nagyon, hogy támadjunk, hanem azt *nem akarják* egyáltalán, hogy erődítsünk. Ezt pedig nyilván nem a mi érdekünkben, hanem egész más, idegen érdekek kedvéért nem akarják.

– Itt nem szabad támadni most! – fakadt ki a tábornok. – Az ellenség technikai fölénye egyre nő, a támadás nagyon kockázatos volna. Márpedig, ha ennyire érzékeny ponton, mint a mi frontszakaszunk, sikertelennek bizonyul a támadási kísérletünk, ha itt gyengeséget árulunk el, az ellenség vérszemet kap, és hibánkból könnyen kiújulhat a jaramai és guadalajarai veszély. Semmi esetre sem fogjuk az ördögöt a falra festeni.

Akna húzott át a levegőégen, feléjük közeledett. Vijjogásából Gáll megállapította:

– Folytassuk csak, ez jobbra megy.

Az akna valóban a mélyedéstől jobbra csapott le a sziklák között.

– Öt: az erődítési terveket Dedi Veli néhány napon belül bemutatja. Kezdjünk hozzá a megvalósításukhoz. Kár minden napért, amit nem erre a munkára fordítunk. Befejeztem – tette hozzá az őrnagy.

Ismét akna sivított.

– Ez balra megy – jegyezte meg Flatter, és ismét meggyújtotta szivarját.

Az akna a mélyedéstől balra, a görgeteges oldalba vágott le, zengő-zúgó kőzáport indítva el a meredélyen.

- Tudod, mit mondtál most el, barátom? – mosolygott Gáll. – A programodat! Te vagy az új vezérkari főnök. Már meg is jött a kinevezésed – elkomolyodott. – Én javasoltalak. Hetek óta kínoz egy gondolat. A múlt novemberben jöttem Spanyolországba. Egy esztendei szabadságot kaptam a szovjet hadseregtől, novemberben tehát haza kell utaznom. A hadosztályparancsnok pedig a kubai kapitány lesz. Ezért kellett tűzön-vízen át megfelelő vezérkari főnökről gondoskodnom.

Újabb akna közeledése hallatszott.

– Ez idejön – fülelt az őrnagy. – Bemértek.

– Gyerünk! – Gáll tábornok kiugrott a mélyedésből, és féloldalt fordulva végigcsúszott a füves lejtőn. Az őrnagy követte.

Robbanás hallatszott a fejük felett, nyomában, mint fazékból a gőz, úgy gomolygott a sárgás füst körös-körül a mélyedés pereméről.

Itt már nem látta őket az ellenség; csendesen lépkedve indultak a legközelebbi állás felé.

– Még ma átveszed új beosztásodat. Lépj fel a hibák ellen, javítsd ki őket. A volt vezérkari főnök támadási tervét dobd a szemétkosárba, ne is törődj vele. Támadás nem lesz. Nem engedem. Mindenképpen lefújom! Csak tudnám, ki duruzsolt róla a front vezérkaránál.

Aztán Gáll hirtelen megtorpant.

– Amit pedig énrólam mondottál, hogy fölöslegesen teszem ki magamat a veszélynek. Hát nem fölöslegesen. Most legnagyobb problémánk, egész hadseregünk életbevágó problémája az, hogy a Benemavatkozási Bizottság gyalázatos hamisjátéka folytán mi blokád alatt állunk, az ellenség pedig annyi tankhoz, repülőgéphez jut, amennyit csak akar. A technikai fölényt csupán vitézséggel ellensúlyozhatjuk. Erre pedig a parancsnokok személyes bátorsága mutatja a példát. Én nem az itt folyó csetepaténak tulajdonítok túlzott jelentőséget, amikor az ellenség szeme láttára járok-kelek, hanem nevelem katonáimat.

A fedezékhez érve, a tábornok még megjegyezte:

– Az új vezérkari főnök, éppúgy, mint ahogy a régi tette, mindennap velem jön a front bejárására. „Megértve?" – tette hozzá mosolyogva „magyarul", ahogy a monarchia hadseregében mondták a feljebbvalók.

3

Hajnali öt órakor a hadosztályvezérkar helyiségei még üresek voltak, csak Dedi Veli Mohamed dolgozott rajzolóasztalánál, abban a tágas szobában, amelyet rendelkezésére bocsátottak. Meg az új vezérkari főnök volt máris a helyén, éppen a brigádok lőszerigénylését futotta át. A kert felől zajt hallott, hamiskás mosollyal ütötte fel a fejét, kipillantott. A hadosztálynak vagy tizenöt tisztje sétált fel-alá álmosan a bokrokkal körülvett gyepes térségen, ahol az eligazítást szokták tartani. Flatter őrnagy rágyújtott a szivarjára, és munkájába merült.

Fél hatig, amíg a tábornok megérkezett, még sokszor kellett rágyújtania, s ha az egyik öngyújtó nem engedelmeskedett, volt a zsebében még másik kettő, hogy égve tartsa a szivart.

– Végre, hogy egyszer ilyen korán látom talpon a tisztjeinket – mondta Gáll, amikor megjelent. – De miért gyűjtötted össze őket?

– Én nem gyűjtöttem – felelte az őrnagy, kissé felvonva szemöldökét.

– Tehát szabad vagy? Indulhatunk a vonalba? – kérdezte Gáll.

– Természetesen. Sőt, ma én mutatok valamit teneked, tábornok elvtárs.

A vezérkari főnök ugyanahhoz a vörös hegycsúcshoz vezette a hadosztályparancsnokot, ahová néhány nappal azelőtt Gáll vitte magával őt. De most nem annak ormára kúsztak fel, a vezérkari főnök a tábornokot csupán a csúcs aljába invitálta. Ott pedig egy löveg állt, arrébb meg egy fúrógép dolgozott; a hegy gyomrából katonák hordták a törmeléket, néhány önkéntes bányafát faragott. A sziklák között Gáll János ott látta sürögni-forogni a hadosztály tűzszerészeit.

– Hát itt mi készül?

– Keresztülfúrjuk a hegyet. Alagutat robbantunk a csúcsba. Gondosan alátámasztjuk, kiképezzük. Aztán az alagúton kigurítjuk a löveget, szétlőjük az ellenség szállító szerelvényeit, utánpótlási autóoszlopait, ahogy óhajtottad. Mihelyt az ellenséges ütegek tüzelni kezdenek, szépen visszahúzzuk az ágyút, amikor meg elhallgatnak, ismét kitoljuk a lövegünket, és tovább lövöldözünk vele.

A munkálatok irányítója jelentkezett a hadosztály vezetői előtt.

– Jelentem, minden jól megy. Már csaknem a félúton vagyunk. Az alagút hetvenméteres lesz.

– Hát ezt nagyszerűen kifundáltad! – nevetett a tábornok, és meglátva, hogy a vezérkari főnök tűzszerszámaival bajlódik, hozzátette: – Ezért a tréfáért fél tucat gyújtót hozatok neked Madridból ajándékba, „édes egy komám”!

Talán el sem mozdult volna onnan, amíg meg nem építik az alagutat, ha a tűzszerészek fel nem szólítják a távozásra, mert meggyújtották a kanócokat.

Tíz óra elmúlt, mire a hadiszállásra visszatértek. A vezérkari főnök szobájában a kubai kapitányt találták. Méltatlankodó arckifejezéssel, kardját csörgetve járkált az öreg.

– Camarada Otto – fordult Flatter felé, akit a spanyolok és nem magyarok rendesen így, „Ottó elvtárs”-nak neveztek –, a tisztek kérdezik, miért rendeltél el nekik riadót. És ha elrendelted, miért nem közlöd velük már ötödik órája a parancsot?

– Nem rendeltem el semmiféle riadót.

A kubai kapitány elképedt.

– De hát mind azt mondja, hogy a te küldöncöd, a te parancsodra hivatkozva, hajnali fél ötkor felköltötte a szállásán, és magyarázatul azt közölte: pontban öt órára készenlétben legyen. Mind kivágtattak az alakulatokhoz, ott nem tudtak semmiről, erre idejöttek, te amikor megérkeztél, éppen csak visszaköszöntél nekik, és eltűntél a szobádban. Hát mi ez? Az isten szerelmére, tekintélyes barátom, mi ez?

Az őrnagy csendesen helyet foglalt az íróasztalánál.

– Én nem azt üzentem nekik, hogy öt órára készenlétben legyenek, hanem csak azt, hogy „készen" legyenek. Mert ahhoz, hogy az ember ötkor kint legyen a katonáinál a lövészárokban, ahogy ezt a tisztesség megköveteli, véleményem szerint fél ötkor feltétlenül fel kell kelnie.

A kubai kapitány hosszú léptekkel kisietett.

Gáll János ezúttal már nem is nevetett, hanem kacagott, ami pedig őnála ritkaságszámba ment.

– Édes egy komám, hát éppen így kell móresre tanítani a parasztot... – megdöbbenten fülelt a szavai után. – Nézzed csak, hát magyarul nem úgy jön a számra, hogy a parasztot kell móresre tanítani?! Így hallottam mindig az érseki udvarnál, és a fülembe ragadt. Mert akkortájt, ha valakit „móresre" akartak tanítani, az csakis a paraszt lehetett. Úgy értettem, hogy... – oroszra fordította a szót, mert nem találta meg a megfelelő magyar kifejezést – éppen így kell megrendszabályozni alakulataink elkényelmesedett parancsnokait.

A megtréfált tisztek elárasztották a szobát.

– Hallottuk, megértettük – mondta sértődötten egy spanyol főhadnagy. – Ha ez a parancs, ám legyen! Csakhogy minek? Odaát talán korábban kelnek Franco tisztjei?

– Azok fasiszták. Ők ezzel nem tagadják meg mivoltukat.

Egy hadnagy így méltatlankodott:

– Ütközetben éjjel-nappal helyén van az ember. Ugyan mire való az ilyen hajsza itt, az álló fronton?

– A katonák már hajnalban felváltják az éjszakai őrséget. Ne a csendes frontot, hanem katonáitokat tiszteljétek meg a jelenlétetekkel. Nálunk a parancsnok nem kiváltságos személy. Különben a friss ébredés hozzátartozik a katonás természethez.

A vezérkari főnök érveire a tisztek lassanként elcsendesedtek, sőt nevetgélni kezdtek a különös „riadó"-n. Csak a kubai kapitány dohogott.

– Hamis a közmondás. A korai felkelés nem hoz szerencsét, ezt magamról tudom. Kubában egyszer valahogy túl korán találtam felébredni. Már nyolc órakor kiugrottam az ágyból, és mert csak kis kamrám volt, a köves folyosón trappoltam fel-alá, egy verseskötetet olvasgatva. Pontosan tíz órakor zászlóaljparancsnokom rám nyitja a szomszédos ajtót: „Hallja-e, kapitány, a maga arcátlan tiszti szolgája már órák óta úgy topog itt, mint a tojós galamb, pengeti a sarkantyúját; nem hagyott aludni! Húzasson rá tízet!" Mondom: „Honnan gondolja, *señor*, hogy a szolgám volt?" Mert tudta jól, hogy én járkáltam ott, csak azért mondott szolgát, hogy jobban kioktathasson engem. Azt felelte: „Csak alantas ember kel a tyúkokkal; a nap állása is megmutatja, hogy ki tartozik a köznéphez, és ki *caballero*." „Nos, hát én voltam az" – jelentettem ki. Őszinteségemen roppantul elcsodálkozott, és annál dühödtebben vetette oda: „Akkor tíznapi szobaáristomot magának, kapitány úr!" De én túljártam az eszén: „Ön meg, señor, délre elvárhatja segédeimet, mivel végső soron engem nevezett »alantas ember«-nek az imént." Szobafogsággal fizettem hát a korai felkelésért. A párbajban ugyan adtam neki egy csinos vágást, de mivel igen bosszúálló természetű volt, az ő sebláza alig ért fel azokkal a bajokkal, amiket a *duelo* miatt később nekem okozott.

Elbeszélése végén a kubai kapitány felkapta a fejét, és zavartan tekintett körül. Majd elnevette magát.

– Néha visszacsúszik a gondolkodásom, camaradas. Ne vegyétek zokon. Úgy látom, hogy példám valahogy inkább a koránkelésetek *mellett* szólt, semmint ellene sült volna el.

Gáll Jánosra aznap már harmadszor jött rá a nevetés.

A tábornok felkereste a front parancsnokát, és elégedetten tért vissza. A legközelebbi tiszti gyűlésen bejelentette, hogy a támadás nem időszerű, fegyelmezetlenséget követ el, aki továbbra is pártoskodik.

Dedi Veli Mohamed vezetésével pedig elkezdődtek az erődítési munkálatok. A föld alatti bunkereket pallódeszkákkal, majd kövekkel s azok felett vasúti síndarabokkal fedték be. Legfelül vastag földréteggel borították őket, azt pedig gyeptéglából készült fűszőnyeggel tüntették el szem elől. Mélységben tagolt erődrendszert terveztek, ugyancsak jól rejtett záró, oldalozó állásokkal kiegészítve. Pontosan kiszámították, hogy a fegyverek tüze a több sorban húzódó fedezékek minden szélső pontjáról érintkezzen egymással, sehol se alakulhasson ki holt tér, ami módot adna az ellenségnek az áttörésre.

– Ha egy kerek hónap eltelik anélkül, hogy a fasiszták megtámadnának minket, akkor biztonságos állásaink lesznek – fogadkozott az albán főhadnagy. – Ha hat héten át nyugtot hagynak nekünk, akkor félelmetesek lesznek erődjeink. De ha négy teljes hónapig dolgozhatunk, ha megvalósítjuk a terv egészét, akkor felelősséget vállalok érte, hogy erődítményrendszerünk egyszerűen bevehetetlen lesz!

Dedi Veli Mohamed azt a tudását értékesítette most, amelyet Mussolini műszaki katonai akadémiáján sajátított el Milánóban. Albánia Zogu király uralma és olasz befolyás alatt állott. A legtehetségesebb fiatal albán tiszteket Itáliába küldték, hogy ott ismerkedjenek meg a haditechnika legújabb eredményeivel. Dedi Veli odahaza még csak kesergett Albánia elmaradottságán, Olaszországban kiszélesedett a látóköre, és ekkor már haragudott miatta. A fasizmus légkörében a legtöbb fiatal tiszt fasisztává vedlett, de egyes kritikusabb, igazságkereső elmék a szólamok mögül az embertelenné silányított életre is kiláttak, és ezek számára a fasizmus iskolája éppen az antifasizmus szemléltető eszközévé vált. Dedi Veli megismerte Mussolini Itáliáját, és azt mondta: nem! A fasiszta lázadás Spanyolországban éppen akkor tört ki, amikor befejezte a tanulmányait. És most már nem így mondta: nem! – hanem így: nem törnek át!

A vezérkari főnöknek és a műszaki tisztnek sok éjszakáját kellett feláldoznia, amíg a tervet tökéletesítgették, kicsiszolták. És még több éjszakájukba és fejtörésükbe került, amíg most a megvalósításkor a számtalan gyakorlati nehézséget áthidalták.

Először a legérzékenyebb pontokon emeltek különálló erődítményeket. Majd végre sor kerülhetett a tulajdonképpeni erődrendszer szakaszonkénti megépítésére. Mielőtt ezt a munkát elkezdték volna, Dedi Veli feltette a kérdést:

– Nem volna helyesebb az ellenség számára látható állásokat utoljára hagyni? Békésebben dolgozhatnánk, és így az erődítmény jó részén sokkal hamarább fejezhetnénk be a munkát.

– Próbáljuk meg – felelte a vezérkari főnök. Noha meg volt győződve róla, hogy az ellenség a munka megkezdéséről úgyis értesülni fog. Ámbár akkor legalább maga az ellenség bizonyítja be, hogy ügynöke van a hadosztályban.

Alighogy az ellenséges megfigyelők elől rejtett helyeken megkezdték az építkezést, a fasiszta felderítő- és bombázógépek egész raja lepte el a frontot.

– Látod, ez a módszer céltalan – mondta ekkor a műszaki tisztnek Flatter. – Fogj csak hozzá ott, ahol a legsürgősebb a dolog.

A repülőgépek ellen hatásos légvédelmet szerveztek meg, a fasiszta ütegeket meg néha napokra megfosztották a muníciótól. Most vált csak igazán hasznossá a vörös orom alagútja. Az abban elhelyezett löveg napról napra lötte a fasiszták utánpótlási vonalát, és jól irányzott tüzével egymás után röpítette levegőbe a lőszerszállító autókat és vagonokat.

A „nyugalmas" álló front egy kevésbé látványos, de annál szívósabb és izgalmasabb birkózás színtere lett.

Néhány napra rá, hogy az ellenség repülőgépeinek megjelenése elárulta: az erődítési munkálatokról a fasiszták máris tudomást szereztek, Santiago őrnagy robbant be a vezérkari főnök szobájába:

– Hátborzongató, hogy az ellenség mindent megtudott! Remélem, ezt nem hagyod annyiban!

– Mit tehetek?

– Hát nem látod, hogy Dedi Veli leleplezödött? Nemhiába jött egyenesen Olaszországból, és nemhiába tanult a fasiszták katonai akadémiáján.

– Nemhiába, mert igen jól ért a szakmájához.

– Futni engeded? – kapkodott Santiago levegő után. – Csak nem fogsz felépíteni egy erődítményt, amelynek a tervrajzai máris ott hevernek a szemközt álló fasiszta vezérkari tiszt íróasztalában?

– Miért hevernének ott?

– Hát nem érted meg, hogy ez az ember áruló?

A szivar ezúttal igen jól szelelt.

– Úgy, hát árulóval barátkozunk? – vetette fel tekintetét a vezérkari főnök. – Az étkezdében ma is ritka bélyegekkel kedveskedtél neki.

Az ellátási főnök elképedten bámult Flatter őrnagyra.

– Hisz éppen azért, hogy megfigyeljem – magyarázta. – Ha meg akarnál figyelni valakit, te talán nem barátkoznál vele, vezérkari főnök elvtárs?

– Nem. Hanem megfigyelném.

– Hát ha ezt a rendkívül gyanús körülményt semmibe veszitek... – mondta bosszúsan és vádló hangsúllyal Santiago, s nem fejezte be a mondatot, elszomorodva indult kifelé.

Flatter őrnagy szava az ajtóban állította meg.

– Te honnan jöttél a spanyol frontra? Hazulról?

– Horthyéktól? Nem! Franciaországban éltem én!

Santiago elment. „Franciaországban...” A vezérkari főnök utána bámult. Szájában elaludt a szivar.

4

Gáll tábornok néhány napon át erősen fájlalta a gyomrát. A hadosztály orvosfőnökének nem sikerült rábírnia, hogy pihenjen. Az orvosságot azonban lenyelte. „Itt kötelességem, hogy gyógyíttassam magam, otthon sohasem élek ilyesmivel.” A fájdalmakat kitűnően tűrte, hanem egy falat sem ment le a torkán, a tábornok az étkezdének még a tájékára se ment. Ennek hírére megjelent Santiagóné. A szép asszony illatfelhővel árasztotta el a vezérkar szobáit. A hadosztályparancsnok íróasztalára fehér abroszt terített, s egy kis kosárból könnyű, különleges ételeket tálalt Gáll elébe, ő maga készítette őket. Gáll János csak udvariasságból kóstolta meg a főztjét, ha már annyit fáradt vele, de az étel valóban jólesett. Másnap Gáll ismét megjelent a vezérkari étkezdében, s az asszony diétás készítményeit fogyasztotta ott. Santiago feleségének kosztján élt három-négy napig, akkor aztán teljesen rendbejött.

Felgyógyulásának napján két, csinos dobozba csomagolt parfümösüveggel érkezett arra a bizalmas beszélgetésre, amelyre az előző este a vezérkari főnök kérte őt.

– Ládd, ez az a büdös víz, amit Santiagóval Madridból hozattam. Öt üveggel szerzett be, és a feleségemnek én egyszerre csak hármat küldtem el, mert nem kell az asszonyokat elkapatni. De most ezt a két üveget Santiagónénak adnám, ha te is amondó vagy, hogy illendő ajándék. Ügyes fehérnép, jószívű fehérnép, szemrevaló fehérnép. Háládatos vagyok neki. Mégiscsak jó, hogy asszonyszemély sertepertél itt is az ember körül.

A vezérkari főnök megvárta, amíg a tábornok elhelyezkedik. Három öngyújtója egyikéből tüzet adott neki, egy ideig nézegette a plafont, végre megszólalt.

– Hát igen, a figyelmességet feltétlen viszonozni kell. Ez meg is felel ennek a célnak.

Gáll János elégedetten bólintott.

– Nos, akkor térjünk a tárgyra.

– Félig-meddig a tárgynál vagyunk – felelte az őrnagy szomorúan. – Éppen a Santiago házaspárról kell egyet-mást közölnöm. Elsősorban a férfiról. Igen kellemes és mutatós emberek társaságban, de attól tartok, hogy . . . nemzetközi spiclik.

A hadosztályparancsnok felugrott, eltaposta a cigarettáját, és dermedten bámult a vezérkari főnökre.

Az jelentette, hogy az ellenség feltűnő jólértesültsége miatt kénytelen volt bizalmas vizsgálatot indítani. Ennek kapcsán – bár nem került felszínre semmi kézzelfogható bizonyíték – számos gyanús körülmény merült fel az ellátási főnök személye ellen. Aligha véletlen, hogy a fasiszták éppen akkor kezdtek élénk felderítő tevékenységbe, amikor az általuk nem látható terepszakaszokon megkezdődött az erődítési munka, s ha árulás játszott szerepet ebben, akkor azt csak magas beosztású tiszt követhette el. Köteles éberségből – mondta az őrnagy – először annak nézett utána, vajon a kubai kapitány öreges naivsága nem tettetés-e, teljesen őszinte-e ez az ember? A vizsgálat azonban az ezredes jóhiszeműségét állapította meg, az öregember valóban régi, érdemes demokrata. Amikor a nyomozás ezen a szálon elakadt, Santiago vonta magára a figyelmet azzal, hogy árulással vádolta meg a műszaki tisztet, feltételezhetően azért, hogy saját magáról elterelje a gyanút, és egyben a hadosztályt megfossza az erődítő szakembertől. Szükségesnek tartja – jelentette ki a vezérkari főnök –, hogy a parancsnok előtt sorra vegye a feltűnő jelenségeket. Tárgyilagos hangon el is sorolta őket.

A tábornok döbbenten hallgatta, fújtatott, fogát csikorgatta.

– Ha áruló, nincs kímélet! Agyonlövetem! – és önkéntelenül újból és újból revolvertáskájához kapott.

De nem akart első haragjában dönteni.

– Beszéljünk kicsit katonai kérdésekről – kérte a vezérkari főnököt. Elszívott három cigarettát, felhajtott két pohár narancslevet, amíg lehiggadt. Akkor leült az őrnaggyal szemben.

– Térjünk csak vissza az előbbi kérdésre. Az áruló nem ember, alávalóbb az ellenségnél. Vigyáznunk kell, nehogy tévesen ítéljünk meg bármit is. Hej, főbenjáró ügyről van szó!

Hangosan tűnődve ismételte el a vádpontokat.

– Ami azt illeti, a tisztek legnagyobb része a támadás pártján állt, és ez csak becsületükre válik. Kétségtelen, hogy valaki ellenséges szándékból is szította köztük a hangulatot, mert el akarta gáncsolni az erődítést, de miért tételezzük fel, hogy éppen Santiago lett volna az? Vagy: csodálkozni kell, ha valaki gyanút fog egy Mussoliniéknál nevelkedett ember iránt? Santiago nem tudhatja, hogy pontosan ismerjük az albán főhadnagy olaszországi antifasiszta tevékenységét, s így Dedi Veli Mohamed felől nyugodtan alhatunk. No és amikor Santiago az újságban a Gall utcát felfedezte, mi mutat arra, hogy nem volt valóban tévedés áldozata, mi bizonyítja, hogy hízelegni akart? Ha így nézzük a dolgokat, ezek a gyanús körülmények úgy folynak ki az ember ujjai közül, mintha vizet markolt volna. Igaz?

– Igaz – bólintott a vezérkari főnök.

– Ami pedig az asszony dolgait illeti... Hogy a kubai kapitányt női varázsával megnyerte a támadási pártnak? Nemhiába kísérte el férjét a frontra, ő is lelkesedik az ügyért, neki is vannak nézetei. Ha tapasztalt tisztek tévedhettek, százszor inkább tévedhetett egy asszony. S talán csak a kubai kapitány rajongó természetének tulajdonítható, ha oly nagy hatást keltettek benne az érvei, nem pedig annak, hogy Santiagóné mindenáron befolyásolni akarta volna. Itt van ez a mostani eset... hogy napokon át sütött-főzött nekem. Úgy is magyarázhatjuk, hogy derekasan viselkedett, hogy jószívű teremtés, és úgy is, hogy bizalmamba akart beférkőzni vele. Csakhogy mi jogon tételezhetnénk fel róla a rosszabbik szándékot?

Gáll János nagyokat sóhajtott, és bosszúsan csóválta a fejét.

– Semmi sem maradt a markunkban. Pedig igenis működik áruló a hadosztályban. De nehéz ez, jaj, de nehéz!

A vezérkari főnök hosszasan gondolkodott, s aztán szemöldökét felvonva pillantott a hadosztályparancsnokra.

– Az egyes körülményeket valóban többféleképpen lehet felfogni. De mindenképpen gyanús az összkép, az, hogy ennek az embernek minden tette magyarázatra szorul.

– Ládd, ebben van valami – élénkült fel Gáll. – No és a vizsgálat milyen adatokat tárt fel?

– Santiagóék Franciaországból jöttek. Márpedig, mint régebben is említettem, minden jel arra mutat, hogy a francia titkosszolgálat kísérletezik a hadosztályban. Persze, rögtön itt a felmentés is: egész 14. brigádunk franciákból áll, miért éppen Santiago gyanús?

– Hát igen...

– Zöldhelyi, ez Santiago igazi neve, a francia szocialista párt tagjának mondja magát. Ebből a pártból ismerünk bitangokat és igen becsületes, harcos elvtársakat is. De a vizsgálat nem talált semmi adatot arra nézve, hogy Santiago korábban részt vett volna a francia munkásmozgalomban. Sőt valószínű, hogy sohasem vett részt benne, mert hisz eredeti foglalkozása, mint kiderült: parkett-táncos. Feltűnő, hogy Spanyolországban egy katonai képzettséggel nem rendelkező emberből, egy parkett-táncosból, hogyan csinálhattak egyszeriben őrnagyot. Nem kétséges, hogy a spanyol hadügyminisztériumban akadnak árulók, akik a külföldi kémszervezeteknek kezére járnak.

Gáll János összehúzta a szemöldökét, erősen töprengett valamin.

– Parkett-táncos? Mi az? Aki a padlót fényesíti?

– Nem, nem viaszos kefével táncolja végig a padlót, nem vikszelő takarítómunkás. Hiszen ha az volna...

A vezérkari főnök meglepődött, és elgondolkodott azon, hogy ennek a negyvenéves, művelt katonának nem jutott el a tudatáig ennek a kapitalista nagyvárosi, léha, ocsmány foglalkozásnak a létezése. A zsellérfiú *még* nem, a szovjet tiszt *már* nem hallhatott róla. A tőkés világból Gálic János csupán paraszti kisemmizettségének emlékét hozta magával, semmi egyebet, s így hasonlít azokhoz a szovjet fiatalokhoz, akik már csakis az új világ tiszta eszményeit ismerik.

S az őrnagy ekkor megsejtette, mi lesz a beszélgetés végeredménye. Hisz ő is ugyanúgy mérlegelte magában a gyanús jelenségek mentségeit, de ez a két adat: parkett-táncos és parkett-táncosból egyszeriben őrnagy – csaknem minden kétségét eloszlatta. Ő bizony megszabadítaná a hadosztályt Santiagótól, még ha nincs is konkrét bizonyíték ellene (hiszen ha volna, haditörvényszék elé kellene állítani.) Gáll számára azonban a parkett-táncos fogalma ismeretlen, tehát az ő szemében ez nem esik olyan súlyosan a latba. Alighanem ez a vádpont is „kicsorog" a markából.

– A parkett-táncos ... tőkés világbeli foglalkozás ez . . mulatóhelyeken a hölgyvendégekkel fizetségért táncol.

A tábornok nagyot nézett.

– De hát ki fizet azért, hogy táncoljanak vele? Csúnya nők talán? Mifelénk megteszik ezt emberségből is, nem hagyják örökké petrezselymet árulni szegényeket. Hát fura, fura ... Santiago helyében én inkább zsákot hordtam volna. De hát ha pénzért táncolt is, azért még nem tételezhetjük fel, hogy összejátszott az ellenséggel

– Az efféléktől gyakran kerülnek ki kalandorok.

– Igen? Hm ...

Gáll János nagy léptekkel fel-alá mérte a szobát.

– Hát mit csináljunk most? Mi a te javaslatod?

– El a hadosztályból vele.

– Hogy máshol rontsa a levegőt, ha áruló?

– Gyanúnkat közölni fogjuk, és majd figyelik.

– De hisz akkor máris megbélyegeztük. Te, barátom, ha bizonyíték volna, akár én magam, gondolkodás nélkül lőném főbe! De arra nem vagyok képes, hogy ilyen borzasztó vádat rakjak egy ember vállára bizonyság nélkül. Ne felejtsd el, ha ártatlan, akkor itt nemcsak hogy becsületes emberről van szó, hanem egy szabadságharcosról, aki az emberiség jólétéért kockáztatja az életét, én pedig meggyanúsítsam? Inkább figyeljük mi. A helyzet akkor is ugyanaz, és nincs megbélyegezve.

A tábornok tehát úgy határozott, hogy Santiago a hadosztálynál marad, de alaposan a körmére kell nézni.

– Ami pedig azt illeti, hogy az asszony is gyanús – tette hozzá Gáll János –, ez más eset, ebben könnyű segíteni. Az nem megbélyegzés, ha a hadsereg kötelékébe nem tartozó személytől megvonják az első vonalban való tartózkodás engedélyét. Annak az ügyes, szemrevaló fehérnépnek nem nehéz kitenni a szűrét.

A tábornok elvette az asztalról az illatszeres üvegeket.

– Hálátlan, bolond embernek fog tartani szegény. De hát mit tegyek, ha egyszer itt áruló működik? Az ajándékkal együtt megkapja a parancsomat, hogy holnap reggel távoznia kell innen.

Gáll fejét csóválva távozott.

Egy órával később a máskor oly kitűnő megjelenésű ellátási főnök magából kikelten rontott be a kubai kapitány szállására. Miközben elmondta, hogy a hadosztályparancsnok kitiltotta a frontról a feleségét, arca verejtékben fürdött. Nem tudta, mi az oka a tábornok váratlan haragjának, s nemcsak meglepettnek, hanem igen rémültnek is látszott.

Az öreg spanyolt is lesújtotta a hír. Részvéttel szorongatta Santiago kezét, és fátyolos lett a tekintete.

– Tudom, mit jelent hosszú időre megválni a szeretett asszonytól. Amikor szabadságharcunk kitört, én felnőtt lányomat hagytam odahaza, és mindaddig kínlódva nélküloztem, amíg a véletlen elibém nem vetett valakit, hogy szinte lányomként kedvelhessem – nagyot sóhajtott. – Ne felejtsd el, nagyszerű barátom, hogy ez a rendelkezés engem is megfosztott attól, aki betöltötte itt a lányom helyét. Ebben a nagy csapásban mindketten osztozunk.

Feltépte mellén az uniformisát, lerogyott a pamlagra, és eltakarta az arcát.

– A hadosztály helyettes parancsnokának csak van annyi befolyása, hogy a tábornok megváltoztassa elhatározását – fejezte ki utolsó reménységét Santiago.

Leült az öregember mellé, és a fülébe suttogott.

– Mondd meg Gállnak, hogy ezt nem teheti meg velem, aki mindenben kedvébe jártam. Honfitársa is vagyok! És hát van még olyan hadtápfőnök, mint én? S a feleségem? Ezért készített neki csirkebecsináltat? Van neki fogalma, milyen drágán vásároltam én azokat a csirkéket?

Mint az utolsó szalmaszál után kapkodó, összevissza fecsegett. Az öreg spanyol mindebből semmit sem hallott, csak ült lesújtottan. Protektoruk őszinte kétségbeesését látva, Santiago hirtelen erőre kapott. Visszanyerte higgadtságát, határozott lett.

– Te most elmégy a tábornokhoz – jelentette ki. – De ne mondj mást neki, mint hogy tiltakozol érthetetlen és lovagiatalan rendelkezése ellen – megrázta az ezredes vállát, aki még mindig nem figyelt oda. – Lehet, hogy a tábornok különös dolgokat fog válaszolni, te azonban ne törődj semmivel, hanem azonnal keress fel. Minden szavát közölnöd kell velem. Áskálódnak a személyem ellen. Tudnom kell, hányadán állok. Érted?

A kubai kapitány ernyedt, értetlen pillantást vetett reá.

– Hogy én vitatkozzam a tábornokkal erről?

– Hát persze!

Az öregember nagyot nyelt.

– Nem, kedves barátom, egyetlen lépést sem tehetek

Santiagóban elhűlt a vér.

– Egyetlen lépést sem teszel a feleségem érdekében, akit úgy szeretsz, mintha a saját lányod volna?

A kubai kapitány nehézkesen felemelkedett.

– A csapás elvette józan belátásodat, barátom – s szomorúan ingatta a fejét. – Hiszen éppen azért nem tehetek semmit, mert csodálatos asszonyodat annyira kedvelem. „Megtudta végre, honnan fú a szél? Meg ám, de azt is, milyen szent a cél" – az isteni Lopétől idézek neked. Gáll tábornok feltétlenül tudja, mit cselekszik. Ennek ellenére vitáznék vele bármilyen kérdésben, amelyben tárgyilagosnak érezhetem magam, amely nem érinti személyi érdekemet.

– Éppen abban nem? – kiáltotta a másik.

– Abban nem! Így írja elő a művelt emberek tisztessége és az öregek bölcsessége. Meg a katona felelőssége, hisz harctéren vagyunk. s Gáll parancsnok – kifordította a tenyerét. – „Nem gondolom, hogy mai helyzetünk Különb megoldást engedne nekünk."

A másik döbbenten meredt rá. Majd az hitte, eltalálta az öreg gondolatát, s kissé megkönnyebbült.

– Igaz, minek feszegesd most ezt a kényes kérdést, amikor a tábornok egy hónap múlva úgyis elutazik, és te leszel az utódja.

Akkor majd mindent rendbehozol. Tehát egy hónap múlva számíthatunk reád, ugye?

A kubai kapitány csodálkozó pillantást vetett reá, kihúzta magát, sértődötten gombolgatta nyitott zubbonyát.

– Mondottam, meghajlok a hadosztályparancsnok rendelkezése előtt – jelentette ki zárkózottan.

Fejet hajtott, és látogatóját egy múlt századbeli gavallér előkelő mozdulatával bocsátotta el.

Amikor magára maradt, egy muszlinkendőt vett elő a fiókból, amelyet az asszony egyszer neki ajándékozott. Letette maga elé az asztalra, és nézte, nézte a habkönnyű és eloszló semmiséget.

5

Egy novemberi reggelen Gáll tábornok utoljára kúszta végig a frontvonalat. Utoljára figyelte az alagútban működő ágyú tüzelését, utoljára szemlélte meg a készülő erődítményeket. Délben katonás beszédet tartott a búcsúztatására rendezett díszebéden, és a hadosztály további sikereire, a köztársaság győzelmére ürítette a poharát. Délután ellépett a hadosztály alakulatainak díszküldöttsége előtt, meghallgatta a szeretetről, tiszteletről tanúskodó egyszerű szavakat, és lelkesítő hangon válaszolt rájuk. Megölelte a parancsnokokat, kezet rázott a vezérkar tisztjeivel. Végül – mielőtt kocsijába szállt – karon ragadta a vezérkari főnököt.

– Terád bízom a hadosztályt – súgta a fülébe. – Csak így tovább! – magyarul tette hozzá: – Jó egészséget, és viszontlátásra a hazai földön!

Elrobogott.

Madridba ment, ahol a nemzetközi önkéntesek harcainak első évfordulóját ünnepelte a Spanyol Köztársaság. A Calle Mayoron tartott díszszemlén a magyar zászlóalj hatvantagú küldöttsége vett részt. Este ez a hatvan a Köztársasági Balpárt madridi székházában fehér asztalnál ünnepelte meg a magyar önkéntesek részvételének egyéves évfordulóját.

– Mi újság a zászlóaljnál? – ez volt a tábornok első kérdése, amikor megérkezett. És elégedetten bólintott arra a válaszra, hogy a fiúk most Binacedban pihennek, csak kiképzésen kell részt venniük. Sorra kezet rázott a küldöttekkel, Csapajevval, Ballerral. akiket ismert, s még utoljára megismerkedett azokkal, akikkel eddig nem találkozott, Anna Máriával, a nemzetköziek műtőskocsijának főápolónőjével, Kara Jóskával, egy csontosarcú bányásszal, aki hegedűjén sorra megszólaltatta a Spanyolországban tanult dalokat, és még sokakkal. Végül pedig megölelt egy rendkívül tisztán öltöztetett, Vicente nevű kisfiút is, akit úgy mutattak be neki, mint a magyar zászlóalj fogadott fiát.

Gáll Jánost az asztalfőre ültették, ő mondta az első felköszöntőt:

– Örülök, hogy utolsó spanyolországi napomon együtt láthatok hatvan magyar elvtársat. De ne csak együtt legyetek, drága barátaim, hanem legyetek egységben is. Mert új Magyarországot kell építenünk, és ezt csak egységben tehetjük. Az eljövendő, új Magyarországra ürítem poharamat!

Hajnalban elutazott.

Ugyanabban az órában Morata de Tajuñában, a 15. hadosztály élén a kubai kapitány foglalta el az ő helyét.

Az öregember méltó akart maradni Gáll példájához. A vezérkari főnök kíséretében mindennap végigkúszta az első vonalat. Elnökölt a tiszti gyűléseken. Figyelte az ágyú működését az alagútban s az erődítési munkálatokat. De ha bármilyen kérdésben döntenie kellett, mindig azt mondta: „Még meggondolom" – és sietett a vezérkari főnökhöz tanácsért.

– Ne haragudj, nemes barátom, hogy rád hagyatkozom. Sose titkoltam, hogy az idő elment énfölöttem. De talán még van egy-két hasznos tulajdonságom, és azért még meg akarom tenni azt a keveset, amivel a jövőnek én is szolgálhatok.

Jó tanácsokat kapott, és kivétel nélkül mindig megfogadta őket. Így aztán minden rendben haladt továbbra is.

A hadosztályparancsnok, ha Santiagóval találkozott, kivallatta az ellátási főnököt felesége felől: mit ír a szépasszony, hogyan érzi magát Albacetében, ahová távozott? Santiago egyszer kereken feltette a kérdést neki: miért nem ad rá engedélyt, hogy felesége visszatérhessen, hisz ma már neki van itt a legnagyobb szava.

– A tisztesség szava a leghatalmasabb a világon – felelte, tiltakozóan rázva fejét az öreg, noha az asszonyra emlékezve, tekintete szomorú, szeme fátyolos lett. – Ha akkor elfogadtam a tábornok parancsát, akkor most sem változtatom meg, amikor Gáll már kitette innen a lábát.

Esténként korán álomra hajtotta a fejét, mert – mint Gáll tábornok – most már ő is pontban hajnali öt órakor ott ült az íróasztalánál, és a rajzokon tanulmányozta, hogyan épülnek fel egymás után az erődítményrendszer egyes részei. A tervrajzok ezután visszakerültek a vastrezorba, amelynek csak két kulcsa volt, az egyik Dedi Veli Mohamed főhadnagy, a másik pedig Flatter Ottó vezérkari főnök zsebében. A hadosztályparancsnok a maga kulcsáról lemondott: „Ekkora felelősséghez bolond öregember vagyok én."

Egy alkalommal a francia brigád önkéntesei lefülelték három társukat, akik a Franciaországba való visszatérésre bujtogattak. Az egyik súlyos alkoholista volt, a másik kettő bevallotta, hogy az ellenség beépített embere. Egy őrmester révén tartották az összeköttetést a Deuxième Bureau ügynökével, akiről csak annyit tudtak, hogy itt működik a hadosztályban, magasabb poszton. Itt a fonál megszakadt, mert az őrmesternek sikerült idejében továbbállnia.

Ez adta a vezérkari főnöknek a végső elhatározást, hogy a kubai kapitány elé tárja az összes gyanús körülményeket, és Santiago barátjától, a hadosztályparancsnoktól Santiago eltávolítását kérje.

A kubai kapitány elfehéredett, és némán elhagyta a szobát. Sokáig álldogált a vezérkar tornácán, szívére szorította a kezét. Egy jó óra múlva tért vissza.

– Az az asszony . . . és a férje . . . A szívem összetört. Bolond öreg vagyok – hörögte. – De annyira nem bolond, hogy ne tudjam, kinél tartsam az eszemet.

És erős vonásokkal aláírta Santiago elbocsátó levelét.

Ettől a pillanattól kezdve a hadosztályban megszűnt minden bujtogatás, s az ellenség nem adta többé jelét annak, hogy tudná, mi folyik a hadosztály állásai mögött. Ellenben az erődítményrendszer hamarosan elkészült, és a madrid–valenciai műútnak áttörhetetlen pajzsa lett.

1938 márciusában a vezérkari főnök, Flatter Ottó őrnagy új beosztást kapott, a nagyhírű II. Nemzetközi Brigád parancsnokává nevezték ki.

A kubai kapitány ugyanekkor hagyta el Morata de Tajuñát. Visszahelyezték a lovassághoz. Néhány hétre rá támadási parancsot kapott. Az öreg spanyol felállította lovashadosztályát a mezőn, élére ugratott, kirántotta a kardját, és erős hangon elkiáltotta magát: „Adelante!” Mint régen, mint Kubában a századát, úgy akart – egy egész hadosztályt harcba vinni. Erre aztán a derék kiöregedett katonát nyugdíjba kellett küldeni.

6

Egy esztendővel később, amikor a külső és belső árulás meg a fasiszta túlerő megfojtotta a Spanyol Köztársaságot, s a felbomlott hadsereg már csak itt-ott védekezett, Morata de Tajuña még mindig keményen tartotta magát. Franco vezérkara parancsba adta, hogy az erődítményt támadni céltalan, mert áttörhetetlen. „Csak megkerülni lehet” – így szólt a rendelkezés.

A spanyol szabadságharc magyar hősei ekkor már a francia tengerparton, internálótáborban éltek. Santiago nem tartozott a foglyok közé. Ő szabadon járt-kelt, s a tábor körül leselkedve hajtotta végre megbízóinak utasításait. Flatter Ottót, az internált hősök választott táborparancsnokát oly módon akarta megkörnyékezni, hogy élelmiszercsomagokat juttatott el hozzá. Az egykori vezérkari főnök azonban éppoly megközelíthetetlen volt, mint műve, a Morata de Tajuña-i erőd, s felbontatlanul küldte vissza a csábító csomagokat.

A tábor szögesdrótjai úgyszólván csak a tengerpart homokbuckáit kerítették körül, mert tulajdonképpen semmiféle tábor és emberi lakhely nem létezett itt, amíg a foglyok valamiféle viskókat össze nem eszkábáltak maguknak. Ezen a sivár helyen jutott el a szomorú utolsó hír Flatter Ottóhoz a kubai kapitányról. Franco az öreg katonát elfogatta, és kíméletlenül agyonlövette. De Flatter bizonyos volt benne – bár a híradás ezt nem említette meg –, hogy az ezredes hősiesen és méltóságteljesen fogadta a halált.

Mi más lehetett volna az utolsó szava, mint „Adelante!” – Előre!

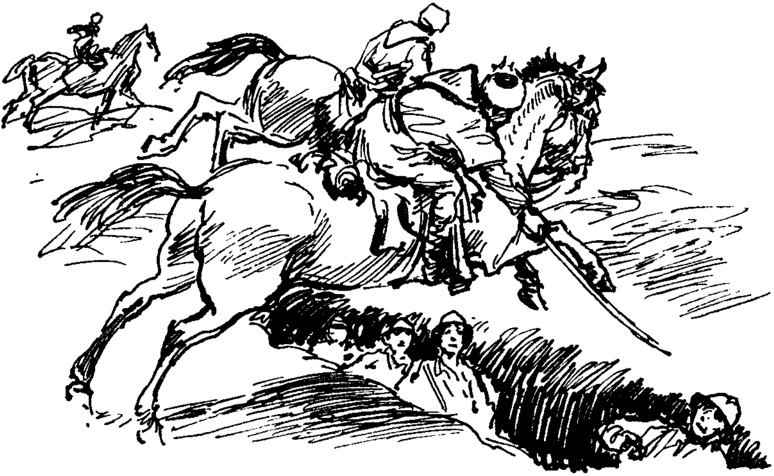

CSAPAJEV JÓKEDVE ÉS HARAGJA

I

A spanyolországi magyar hadvezetők – Gáll, Lukács, Flatter – egyformák harcedzettségben, személyi bátorságban és szerénységben. De amúgy mindhárom igen különböző egyéniség.

Gáll János kivételes tudású hivatásos katona.

Lukács Pál művészi ösztönű hadvezér.

Flatter Ottó kiemelkedő forradalmi parancsnok.

Rendkívüli egyéniség Csapajev is, noha ő nem vezetett nagy egységeket. Mint a munkásmozgalom régi katonája, világháborút meg 1919-es frontokat járt „öregbaka", egyszerű géppuskásként jelent meg Spanyolországban.

Ott nőtt naggyá.

Csapajev népi hős. Ha a madridi Franciák Hídja helyett a szolnoki „százlábú-híd"-nál viszi véghez első híressé vált hőstettét, Kinizsiről nevezték volna el Szalvay Mihályt.

Az „aranyszázad" volt parancsnoka 1937 őszén került vissza hazai elvtársai élére.

2

A front mögött, a kivételes pihenők idején Csapajev éppen úgy élt, szórakozott, mint más magafajta régi, szervezett építőmunkás – csak hát volt valami különös sava, borsa mindannak, amit ő csinált.

Minden kőműves és minden katona szeret dalolni. Csapajev is nagyon szeretett. Nem is számított a kellemesen eltöltött napok közé az, amelyik este nem torkollott együttes éneklésbe. Mindig a hagyományos katonanótákkal kezdte, de szépen sorrendbe szedte őket: előbb az „alma"-nótákat dalolta végig – „Vékony héja", „Alma a fa alatt" –, majd a „meggy"-nóták, a „kerítés"-nóták, a „kaszárnya"-nóták kerültek sorra és a többi. Ezután következtek a régi munkásindulók, a Geier Flórián dala (Csapajev vérfagyasztóan cifrázta: „sej, haj, hahó!"), a „Bunkócska" (a „Segíts most!"-nál úgy szikrázott a szeme, hogy mindenki *látta,* amint a bunkóval lecsap a tőkések csendőreinek fejére). A sort a „Nem lesz a tőke úr mirajtunk" meg a „Fel, vörösök, proletárok" zárta be. Ekkor az „Amuri partizánok"-ra gyújtott rá, majd a „Madrid védői"-re és a „Mamita miá"-ra.

Mi mással fejezhette volna be éjfél táján a hosszú-hosszú sort, mint az Internacionáléval. „Menj aludni" – szólt rá rosszallóan arra, aki idő előtt berekedt. Nem szerette a gyenge legényeket, ahogy a lompos külsejűeket sem. (Fegyelmezetlen ember meg sem állhatott előtte. A parancs nélkül visszavonuló katonára pedig először a revolverét szegezte, s azután fogott hozzá a meggyőzéséhez, de ilyenkor a lehető legnyersebb szavak sisteregtek a fogai közül.) Csapajevnél ez volt a refrén: „Bírni kell!" Hallhatták tőle ezerszer a megértő, csendes biztatástól a kérlelhetetlen parancsig a hangsúly minden elképzelhető változatával. „Bírni kell" – mondta, de hogy bírni lehet, arra mindig ő maga mutatta elsőnek a példát. Bírni kellett a véget nem érő nótázást, csakúgy, mint az ellenséges tüzet, az iramot a spanyol nyelvtanulásban épp annyira, mint a menetelést az agyvelőt forraló spanyol napsütésben.

Bírni kellett az ádáz labdarúgó-mérkőzéseket is, amelyeket a pihenők idején rendezett. Nagyon szeretett futballozni, s persze mindig csatárnak osztotta be magát. Azokra a labdákra, amiket ő rúgott a kapuba, méltán illett rá, hogy – bomba.

Bírni kellett a fenékreverőt is. Kedvelte ezt a nyers, katonás vetélkedést, és főleg új emberek megismerésére használta. Ha új beosztott került a „stáb"-hoz, a törzs harcedzett tisztjei nagyot nyeltek a gondolatra, hogy Csapajev őrnagy egyszerre csak kiadja az ordrét: „No, egy kis fenékreverőt!" Mert ott aztán repednie kellett a nadrág szövetének s nemkülönben annak, amin az feszült. Aki egyszer is kicsit ütött, elvesztette a becsületét Csapajevnél. Pedig őneki jutott a legtöbb, hisz aki akkorát kapott, mintha ló rúgta volna meg, az máris őrá mutatott. Csapajev nevetve cserélt helyet az illetővel: „De aztán nehogy csak simogassatok!" Az új munkatársaknál nemcsak arra volt kíváncsi, tudnak-e szívből hahotázni akkor is, amikor már pecsenyére verték azt a részüket, hol „nem fészkel az agy". Elsősorban azon mérte le az új embert, mer-e teljesen elfogulatlanul őrá, a zászlóaljparancsnokra is olyat sózni, mint akárki másra. Jaj volt annak, aki nem mert: „Ez hízelgő vagy mi, menjen a pokolba!"

Így alakította ki Csapajev maga körül jelleméből fakadóan, de félig-meddig tudatos nevelő szándékkal is azt a kemény, katonás szellemet, amelynek a fesztelenség, közvetlenség volt a legmegragadóbb vonása. A zászlóalj minden önkéntese vallotta, olyan egyenrangú cimbora, mint ez a követelő parancsnok, nincs még egy a földön. Barátjuknak érezték, amikor parancsot adott, amikor meg barátkozott velük, titkolva tisztelték benne – nemcsak katonai rangjánál, hanem rangosabb emberi mértékénél fogva – a feljebbvalót.

Ha pihenő idején jelent meg katonái között, mindenkinek füléig szaladt a szája, és nagy „muri"-ra, borsos tréfákra készültek az önkéntesek. Ha meg a zászlóaljparancsnok magas alakja csata közben tűnt fel, ha éles hangja fülükhöz jutott, nagyobb biztonságérzet szállta meg őket, mintha egy tökéletesen felszerelt betonfedezék bújt volna elő a föld alól. Csapajev tudta, mikor kell megfontoltnak és mikor vakmerőnek lennie. S ha egyéb nem segített, mindig volt készenlétben nála egy kis népi furfang, amelynek segítségével a legkeservesebb helyzetekből is kivágta elvtársait.

Egy alkalommal például a zászlóalj egész éjszakán át tartó, fárasztó menetelés után elérte az alcañiz-híjari országutat, ahol előre megásott lövészárkok várták. Csapajev előbb helyszíni szemlét tartott, aztán kijelölte az egyes századok állásait. Két század még el sem éri a fedezéket, amikor Weiszbrunn György, a zászlóalj nemrég visszatért komisszárja, döbbenten figyelmeztet:

– Lovasság elölről!

A nem messzi dombok felől száguldva közeledik egy mór lovasezred, a felvert porból a szablyák százai villannak elő.

A lövészárkokba érkezettek fegyvereik után kapkodnak. A még az országúton masírozó, teljesen védtelen századok embereinek egy része felmászik a fákra, a többi a nyílt mezőn hasal le. Keszőcze Endrének sikerül szabad helyen felállítania a géppuskáját, amely azonban fél szalag után elakad. A helyzet a lehető legveszélyesebb, sőt – katasztrófát ígér.

És Csapajev? Őt a lovasok magában érik a szántóföldön, körülfogják. Erre megismétli azt, amit már megtett Jaramánál. Revolverében hat golyó, ötöt villámgyorsan, csaknem vaktában lő ki maga köré, a hatodik arra való, hogy végszükség esetén saját fejébe röpítse. Ezúttal is sorban elhullanak körülötte a mórok. De máris újabb lovas vágtat feléje, már sapkája fölött villan a szablya... de Csapajev félreugrik, és utolsó golyójával közvetlen közelből lövi ki nyergéből a mórt.

Ekkor a gödörhöz ront, ahol a híradósok húzódnak meg a tábori telefonnal. Az állások felé pillant. Ott javában áll a szörnyű tánc. A lovasok át- meg átugratnak a szűk árkok fölött, s a nyeregből mélyen lehajolva, igyekeznek kardjukkal széthasítani a fedezékben levők koponyáját. A magyarok hol az árok egyik, hol a másik oldalán dugják ki puskájukat, összevissza lövöldöznek. Tárat cserélni nem lesz idejük, s akkor a lovasok kedvükre arathatják majd a fejeket. De ez még hagyján, a mezőn – még mindig messzi az árkaiktól – ott a százötven teljesen védtelen ember. Ha rájuk is lecsap a lovasroham...

– Dinge! – kiált Csapajev a híradós szakasz parancsnokának. – Hívd az üteget. Tüzet a *saját* állásainkra!

Még néhány percig tart a kétségbeesett, kapkodó védekezés és az ádázul vagdalkozó támadás, aztán egyszerre – bizony az utolsó pillanatban – sűrűn robbannak a gránátok az árkok körül. Az önkéntesek lehúzódnak a fedezékek fenekére, mint amikor az ellenséges tüzérségi előkészítést fogadják. A mórokat azonban megtizedelik az ágyúlövedékek. A lovak riadozva horkolnak, ágaskodnak. Elragadják vagy levetik lovasaikat. Pár perccel később a feldúlt csatatéren már csak riadtan nyerítő, elszabadult állatok, holtak és gyalogosan menekvő arab katonák láthatók. A magyaroknak nem történt bajuk.

„Tüzet a saját állásainkra!" Ha a tüzérségi megfigyelő nem látja saját szemével a helyzetet, és azonnal fel nem fogja Csapajev vakmerő ötletét, az üteg személyzete semmi esetre sem teljesítette volna ezt a hallatlan rendelkezést. De mert Csapajev adta ki a parancsot, mindenkinek élesebben fogott az agya. Nagy egyéniségek közelében mindenkire átszáll egy kis varázserő.

Minden rendbejött. A mezőn levők is elfoglalták helyüket. Csak az árkokat tépázta meg alaposan a „saját" tüzérségi tűz.

Csapajev nyugodtan – és szabályszerűen: spanyolul – adta ki a további rendelkezést:

– *Hay que fortificar!* Megerősíteni az állásokat!

3

Harsány volt Csapajev jókedve, haragja meg szívós, ki nem alvó. Igazán csak az ellenségre tudott haragudni. Az osztályellenségre. 1919 óta hajtotta ez a harag.

1937 októberében értesült róla, hogy az elmúlt szeptember 14-én a magyar kormány, Horthy kormánya, Spanyolország törvényes hatalmának ismerte el Francóékat. Ekkor elővette a zsebkendőjét. Az egykori építőmunkás mindig hófehér zsebkendőt hordott magánál. A szépen összehajtogatott holmit egy legyintéssel kibontotta, és nagy, kemény csomót kötött reá. Akik ott voltak, értették: abban fő a feje, hogyan éreztesse Horthyval a haragját.

– Hát az nehéz lesz – jegyezte meg valaki. – Ugyan, hogyan is férhetnél hozzá innen, Spanyolországból... Horthyhoz?

– Várni kell – felelte csendesen Csapajev. – Eljön rá az idő. Még itt is eljöhet. Hát nem az a mi jelszavunk, nemzetközieké: „*Por vuestra y nuestra libertad*"? Még majd innen is megfelelhetünk neki!

Ezt a zsebkendőjét Csapajev félretette. Levéltárcájában őrizte, a szíve fölött. Mert nemcsak a szeretetnek, hanem a haragnak is köze van a szívhez, az ő haragja meg éppenséggel szeretetből fakadt. Hónapokon át senki sem látta ezt a zsebkendőt Csapajevnél, csak 1938 februárjában, az extremadurai fronton vette megint a kezébe.

Pedig Extremadurába, a campillói frontszakaszra jókedvűen érkezett meg. A zászlóalj ugyanis kilencvennégy főnyi erősítést kapott, kivétel nélkül magyarokat s csaknem kivétel nélkül Magyarországról jötteket. A köves extremadurai földön sok hazai ismerős találkozott. Csapajevnek gyönyörűség volt látni a forró, elvtársi parolákat, ölelkezéseket és hallgatni a vidám vagy megható üdvözléseket.

– Akárhogy is erőltetem a két reflektort – kiáltott fel szemét meregetve Bakallár István –, az az óriás, aki errefelé gördül a pneumatikjain, senki más, mint Kronovitz Mátyás!

Ezek a szavak egy szöges bakancsban közeledő, hátrafésült hajú, gyors mozgású, zömök kis embernek szóltak, akinek a nevét Csapajev már sokszor hallott azoktól, akik Magyarországról érkeztek ide. Hogyne emlegették volna Kronovitzot, amikor odahaza ő szervezte a Spanyolországba igyekvők kijuttatását. Köztudomású volt, hogy maga is ide kívánkozik: hát itt is van végre!

A tömzsi Kronovitz hahotázva állt meg a testőrméretű Bakallár előtt.

– Lám, lám, sorstársak lettünk, csöppségem: neked nem tudtam útlevelet szerezni, de magamnak sem ám! Én, aki másoknak annyi útlevelet szereztem, ugyanazon a módon jutottam ki ide, amitől téged óva intettelek: papírok nélkül, szökve. Most legalább tudom, mik azok a viszontagságok, amiket nem vethetsz a szememre.

Ő volt az újoncok közül a legnépszerűbb, kézről kézre adták, ugyancsak megropogtatták a csontjait, amíg odaállhatott a zászlóalj-parancsnok elé:

– Kronovitz Mátyás, azelőtt rendőri felügyelet alatt álló szakszervezeti titkár, jelenleg szabad ország földjén internacionalista közkatona parancsnok elvtársnál jelentkezem!

A kis embernek széles válla volt és okos, energikus tekintete, keményen kihúzta magát, s Csapajevnek ebben is öröme tellett. Különben is, elégedetten állapíthatta meg, hogy az újonnan érkezettek legtöbbje kipróbált elvtárs. De legjobban mégis annak örvendezett, hogy számos ifjúmunkást is talált közöttük. Él a párt odahaza, van utánpótlás!

Még akkor sem szegte semmi a kedvét, amikor a zászlóalj a fronton elfoglalta a helyét.

Csapajev zászlóaljtörzse sohasem tartózkodott messze a vonaltól, sőt – pedig ez ellentétben állt a szabályokkal – ott volt mindig közvetlenül az állások mögött. Így aztán a legcsekélyebb mozzanat sem kerülte el a parancsnok figyelmét.

Ezúttal messzilátóján át észrevette, hogy Franco katonái üres konzervdobozokkal aggatták teli a drótakadályaikat. Vajon mi a céljuk azokkal? Éjszaka egy kis szél megcsörgette a bádogokat, s az ellenség rögtön lövöldözni kezdett.

– Ja, vagy úgy! – hahotázott Csapajev. – Éjszakai támadásunktól tartanak. Jelzőkészüléknek vannak azok ott.

Volt nagy kacagás a törzs fedezékében, amikor Csapajev a következő este egy teherautó-rakomány macskát meg kutyát hozatott a szomszéd faluból, és üres konzervdobozokat kötve az állatok farkára, elengedte őket a sötétben. A nagy csörömpölésre odaát az ellenségnél tüstént riadót fújtak a kürtök, és Frankó katonái éktelen tüzelésbe fogtak. Így ment egész éjszaka, miközben ideát a zászlóalj jóízűen, nyugodtan aludt. Csapajev éjszakáról éjszakára ébren tartotta a facikat, és pazaroltatta velük a lőszert. Ha majd sor kerül a zászlóalj nappali rohamára, annál álmosabban védekezzenek.

A támadás elkövetkezett. Valóban könnyűszerrel verték ki árkaikból az álmos ellenséget. De egy nagy veszteség is érte a zászlóaljat. Miközben a *Somos la joven guardiát* énekelve rohamra vezette a századát, elesett – ahogyan a spanyolok nevezték – „capitan Estefi”, Steckmayer István, a Franciaországból jött bányász, Las Rozas és annyi csata hőse. Robbanógolyó ölte meg, egyszerre ejtve sebet a karján meg a szívén. Katonái örök emlékül vörös zászlójukra ráhímeztették: „Stefi század”. Csapajev pedig nagy haragra gyúlva felmordult:

– Dumdummal végeztek vele! A gyalázatosak! Majd adok én nekik robbanógolyót!

Ekkor vette elő megcsomózott zsebkendőjét, és még egy bogot kötött reá.

De a campillói ellenféllel nem éreztethette bús haragját, itt csak egy kis tűszúrásra tellett. A felsőbb parancsnokság ugyanis váratlanul visszavonulást rendelt el. Csapajev éjszaka, a legnagyobb csendben vonta ki a századokat. Néhány embert azonban hátrahagyott, hogy időnként adjanak le egy-egy lövést. Ezzel sikerült elérnie, hogy az ellenség a visszavonulásból semmit sem vett észre, s az utóvéd tanúja volt annak, amint kora reggel a fasiszták az üres, elhagyott árkokra heves tüzérségi tüzet, rengeteg lövedéket pazaroltak.

A zászlóaljat a frontról is kivonták, Extremadurát is el kellett hagynia. Csapajev maga is csak Valencián átutazva tudta meg, miért. Valenciában magas beosztású parancsnokoktól értesült róla, hogy a fasiszták Aragónián keresztül nagy erejű támadást indítottak a tengerpart felé. Ketté akarják szakítani a Spanyol Köztársaság területét. És Francót már nemcsak a német Condor légió repülőgépei, hanem német műszaki csapatok, német tüzérség és újabb olasz repülőgépegységek is támogatják. Ezért sietnek vissza a nemzetközi csapatok, s köztük a magyar zászlóalj is az aragóniai frontra, kilencszáz kilométer hosszú útvonalon. A magasrangú tisztek úgy vélekedtek, hogy ezúttal a tankok és repülőgépek túlsúlya miatt aligha lehet megakadályozni a fasiszták áttörését.

– Támadás? Hitler és Mussolini újabb fegyvereivel? – Csapajev a fogát csikorgatta. S a parancsnoki vagonban egy harmadik bog is került a zsebkendőre. – A galád támadásért ... De majd kaptok még támadást!

A léridai frontszakaszra haragosan érkezett. A három bog terhe nagy súllyal nehezedett a szívére.

A zászlóalj Belchiténél egy domb tetején ásta be magát. A fasiszták vonala alattuk volt a menedékes domboldal hajlatában. A *tercióval*, a spanyol idegenlégió alakulataival állottak itt szemben, s ez az Európa minden részéből összetoborozott kalandorokból álló, de kegyetlen fegyelem alatt tartott társaság, mint mindig, nagyon keményen védekezett. Csapajevnek a gépkocsiszolgálat portáján megakadt a szeme a benzineshordókon.

– Hé, fiúk! Most fizetünk!

Kiadta a parancsot, hogy két teli hordót gurítsanak az állásokba. Azokat aztán legördíttette a domboldalon, és miközben a tercio árkai felé gurultak, sortüzet adatott le rájuk. A benzineshordók az ellenség fedezékében kötöttek ki, lángot, füstöt okádva, égő benzint fröcskölve maguk körül, majd a levegőbe repültek, végigszórva égető, gyújtó csepjeikkel az idegenlégiósok – hűlt helyét. Mert a tercio akkor már ész nélkül menekült.

– Nesztek robbanógolyó! – dörmögte Csapajev.

És még ott, harc közben kioldotta a középső bogot.

Másnap azonban újabb csomót kellett kötnie. A fasiszták fogságába került dr. Voet holland orvossal és négy magyar sebesülttel a zászlóalj sebesültszállító kocsija. Nemzetköziek számára az elfogatás rosszabbat jelentett az elesésnél. Csapajev tudta, hogy mire az irodán bejegyzik a veszteséget, már kínhalált szenvedtek a hősök.

Fogcsikorgatva hurkolta ezt a csomót. Ezért Francónak sok, nagyon sok fogollyal kell fizetnie: mivel itt nem bántják a foglyokat, hogy egy kicsit is enyhülhessen az ő fájdalmas haragja ... hát rengeteggel!

A három csomó aztán ottmaradt Csapajev zsebkendőjén. Nem vehetett egyhamar elégtételt a fasiszták gazságaiért; a hadihelyzet roppant súlyos volt most Aragóniában. Az ellenség óriási erőkkel nyomult célja felé, a köztársasági hadsereg nemhogy móresre taníthatta volna, de állandó hátrálásra kényszerült. Maga a zászlóalj pedig utóvédharcai során egy ízben abban a veszélyben forgott, hogy teljesen megsemmisül. A nagy lendülettel támadó fasisztáktól nem tudott idejében elszakadni, elmúlt a kijelölt óra, amikor a Ségre hídján át vissza kellett vonulnia. Mire a folyó partjához értek, nemcsak hogy felrobbantva találták a hidat, hanem a köztársaságiak már a Pireneusokban levő duzzasztógátak zsilipjeit is felvonatták, úgyhogy a zászlóalj most valóságos tengert pillantott meg a jól ismert kis folyó helyén.

Itt ragadtak az ellenséges parton, teljesen magukra hagyatva. Minden irányból gyorsan közeledtek a fasiszta erők. Csapajev lebontatott néhány fából készült kunyhót, hogy ha másképpen nem, azoknak a gerendáiból hevenyészett tutajokon keljenek át a vízen. Míg ez a munka tartott, ő maga Weiszbrunn-nal végiglátogatta a partmenti halászokat. Sikerült is találniuk egyet, aki ismert egy gázlót, és vállalta, hogy azon átvezeti a túlsó partra a nemzetközieket.

Holdfényes éjszakán – miközben az ellenség beérkező előőrsei lövöldöztek rájuk – több kilométeres utat tett meg a zászlóalj a jeges vízben, néhol fejükön átcsapó hullámok között, a Ségre gázlóján és egy elöntött dombháton végig, amíg a kelepcéből kimenekültek.

Csapajev hajnalban már a köztársasági parton szemlélte meg holtfáradt, vacogó, fülig sáros katonáit. Weiszbrunn György hiányzott közülük. Átkelés közben eltalálta az ellenség golyója, elmerült a vízben. Követte Hedrichet, Tarrt, Landa Oszkárt a hősi halálba, amely a legveszélyeztetettebb helyekre siető komisszárokra mindig ott leselkedett.

A zászlóalj politikai biztos nélkül maradt. És még sokan hiányoztak a sorokból. Az ellenség a nem messzi Tortosánál elérte a tengert. A köztársaság egy déli, „központi” területre és egy északi, „katalán” térségre szakadt. Száz meg száz fasiszta repülőgép kóválygott a Ségre árja felett. Bombázás füstje fojtogatta a torkot – és még valami egyéb is...

Csapajev lassú mozdulattal kivette bogos zsebkendőjét.

Más az ő helyében most azon gondolkodott volna, ne hajítsa-e be a zavaros hullámok közé. Neki ez eszébe sem jutott. Csak megnézte rajta a csomókat – ezzel erősítette a szívét.

Hét hét után, hónap hónap után telt el ezután is, anélkül, hogy Csapajev elégtételt szerezhetett volna magának.

4

– *Izquierda mar! Derecha mar! Alto alt! Cuerpo a tierra!* – pattogtak a vezényszavak, nem messze az állások mögött.

A magyar zászlóalj 1938 áprilisában az Ebro partján állt őrséget. Úgy hívták ezt a frontszakaszt: „csendes Ebro". A zászlóalj rávetette magát a tanulásra. A tisztek az albacetei tiszti tanfolyam anyagát tanulmányozták. Az árkászszázad kitűnő nyílt és fedett géppuskafészkeket épített, a gépfegyverszázad a távolságbecslést gyakorolta és mindenki, kivétel nélkül, a spanyol vezényszavakat.

A nemzetközi brigádok harcai, sikereik, áldozatvállalásuk már ismert volt az egész világ előtt, bebizonyították a haladó erők jelenlétét, segítőkészségét. Csakhogy végképp lezárult a francia határ, a nemzetközi brigádok már nem kaphattak többé hazai kiegészítést, előre látható volt, hogy további harci veszteségek után mind több spanyol katonával kell feltölteni őket. Ezzel szerepük is megváltozott. Eddig szervezettségük, hősiességük, harci módszereik példáival segítették a szabadságharca közben alakuló, szerveződő spanyol néphadsereget, most pedig az lett a feladatuk, hogy a hozzájuk beosztott spanyolokból tapasztalt katonai kádereket neveljenek. A spanyol vezényleti nyelvet el kellett hát sajátítaniuk.

Az új elveknek megfelelően a zászlóaljhoz ezúttal spanyol politikai megbízott került. Nyúlánk, barna bőrű, fekete szemű fiatalember. Villadrosa volt a neve.

A *comisariót* a munkapad mellől küldték ebbe a beosztásba. Alig tudta elhinni, hogy a híres nemzetköziek közé került, méghozzá az egész országban ismert nevű hős, Csapajev mellé. Villadrosát megrémítette ez a hallatlan megtiszteltetés, rosszul érezte magát, valósággal agyonnyomta Csapajev tekintélye.

A zászlóaljparancsnok szívesen fogadta a párt által küldött rokonszenves, jóvágású fiatalembert. Elmagyarázta neki, hogyan fognak együttműködni. Villadrosa bámult rá, s verejtékező homlokát törülgetve, egyetlen árva szót sem válaszolt. S aztán balkezesen nyúlt mindenhez, mintha nem is hallotta volna Csapajev tanácsait.

Mert valóban nem hallotta őket. Amíg Csapajev beszélt hozzá, az járt a fejében, hogy ez az a férfi, aki a Manzanares hídjánál egy szái géppuskával, egymaga fedezte az egész visszavonulást. És azon töprengett, hogyan is állhatna meg ő, a tapasztalatlan újonc, e mellett a kivételes férfi mellett, vajon mit is gondolhat az róla, hogy így idetolakodott, vele egyenrangú beosztásba.

Csapajev egyre jobban elkedvetlenedett. Felfedezte azt is, hogy ha kifogásol valamit, a fiú mélyen elpirul.

– Kisasszonyt küldtek ide vagy kit – dohogott.

Nem is vette észre, hogy egyre nyersebben beszél vele. Az érzékeny Villadrosa azonban felfedezte a változást. „No lám, nem tud, nem is akar elviselni!"

– No, elvtársak, egy kis fenékreverőt – indítványozta Csapajev egy csendes délutánon.

Villadrosa ámult-bámult, amikor a komoly, komor, bőr-, dohány-, benzin- és lóverejték-szagú parancsnokság egyszerre csak vidáman felbolydult. Nagy kacagás töltötte be a hős szobáját, és hatalmas ütések estek. Zavartan és szívszorongva elhúzódott, de Csapajev alig rejtett rosszallással utána nyúlt és rákiáltott: vegyen részt a játékban, hisz ő sincs tán cukorból.

Villadrosa úgy érezte, hogy a parancsnok kizárólag az ő kigúnyolására rendezte ezt a nyers játékot, és önérzete ágaskodni kezdett. Görbe szemmel pillantott az őrnagyra: öntelt ember ez a hős! Mondta volna meg kereken, hogy nem közéjük való! De hogy az egyik proletár, méghozzá a nagymúltú mozgalmi ember és katona, kigúnyolja a másikat, a gyengét, a kezdőt, hogy még meg is akarja alázni, ez csúnya, ez csúnya, ez méltatlan! Alászállt a hős ázsiója. Tessék-lássék ütögetett, alig várta, hogy szabaduljon innen, első dolga lesz, hogy máshová helyeztesse magát. Nem kerülhette el a figyelmét, hogy a parancsnok szemében, ha őreá tekint, már dühödt villámok gyülekeznek, s egyszerre csak Villadrosa csalódott haragja sem ismert már határt.

Csapajev lett a tartó. Pusmogást hallott a háta mögül, mint amikor a vetélkedő társak egymást unszolják, noszogatják. Végre valaki ütött, igen keményen. Felegyenesedett. Amikor körülnézett, keresve az ütőt, mindenki nevetett, csak egy arc volt sápadt, dacos tekintetű, s Villadrosa nem is rejtegetve, hogy ő volt a tettes, tenyerét dörzsölte. Csapajev felvonta a szemöldökét.

– No hát úgy látszik, mégis derék gyerek vagy! Látod, fiam, ez katonás volt...

És elnevette magát.

Villadrosa fülében egész délután, egész este, egész éjszaka visszhangzottak ezek a szavak. Nem hitt a fülének – csakugyan kedves, megenyhült, biztató lett volna a parancsnok nevetése? Akkor, amikor ő úgy ütött rá, oly dacosan, nekiveselkedve, mint ahogy egy bálványt döntenek le. S azután is úgy vett részt a játékban, mintha kenyerespajtásaival mérkőzne, Csapajevet sem kímélve jobban, mint akárkit. Mert meg akarta mutatni, hogy ezek után nem tekinti különb embernek, mint a többit.

A parancsnok pedig egyre barátságosabb, közvetlenebb, szeretetreméltóbb lett hozzá.

Hosszú éjszakai tusakodásban tapintott rá Villadrosa Csapajev jellemére.

A comisarióról most már néhány nap alatt lefoszlott a minden mozdulatát béklyózó önbizalomhiány. Kiderült, hogy nem hiába küldték ide, hogy talpraesett, öntudatos, jellemes fiatalember. Hallatlan fogékony volt minden új benyomás iránt. Emlékezőtehetsége kitűnő. Minden katona nevét megjegyezte – a nehéz, a nyelvét kerékbe törő idegen neveket is. Éjszakánként katonai zsebkönyveket bújt, játszva sajátította el a fegyverek kezelését. Előadásokat tartott a régi spanyol életről, s a háború céljáról, a századmegbízottak tevékenységének pontos irányt szabott, írni tanította a spanyol katonákat. S közben azt is megszervezte, hogy a zászlóalj küldöttsége végiglátogathassa és megajándékozhassa a hátországi kórházakban fekvő sebesült magyar bajtársakat.

Az egész zászlóalj megszerette az okos, jóképű, jószívű comisariót.

– Emberben így még nem csalódtam – mondta neki egyszer harsogó nevetés közben Csapajev.

Villadrosa sohasem vallotta be neki első ügyetlenkedései okát, s hosszú idő után először, most ismét elpirult.

– Csak ne pironkodj, mert rád borítom az asztalt – pattogott Csapajev, de csöppet sem fenyegetően.

A „csendes Ebró”-tól a zászlóalj még csendesebb helyre, La Torre de Fontaubellába került, teljes pihenőbe. Itt csak kiképzés folyt, semmi más. Csapajev mindennap éjfélig énekelt. Minden harmadik-negyedik napon berúghatta a hálóba szörnyű „bombá”-it, amelyeknek olyan erejük volt, hogy ledöntötték lábáról a kapust.

Egyszerre csak rádöbbent, hogy eltelt az április, a május és már a június is elmúlt. Panaszkodott a tétlenség miatt.

– Az elvtársak beszélik, hogy csomókat kötöttél a zsebkendődre. Szeretném látni azokat a görcsöket. Talán miattuk vagy olyan türelmetlen? Vagy tán a háborúban személyes bosszút akarsz kielégíteni? – ugratta Villadrosa.

– Személyes bosszú? – horkant fel Csapajev. – Nem. De személyes ügy – és hogy viszonozza a bosszantást, csak azért sem mutatta meg a híres zsebkendőt a comisariónak. – Hát hogyne volna ez a háború személyes ügyünk! Csakhogy a sok harci törődésbe az ember belefásul, mindig újonnan kell hát éleszteni, frissen tartani haragunkat. Igenis, nem nyugszom addig, amíg valamiképp Horthynak az orra alá nem pörkölünk, amiért hátba támadta a Spanyol Köztársaságot. Francónak meg azért a támadásért, amit a nácik segítsége nélkül sohasem tudott volna véghez vinni. És nem nyugszom addig, amíg fasiszta foglyok százainak képén nem látom a haláltól való rettegést. Mert ki mint él, úgy ítél. Amikor fogságba kerül, a legtöbb közülük azt hiszi, hogy már élesítjük torkának a késeinket.

Július elején Csapajev egy értekezleten a brigádparancsnokot helyettesítette.

– A fasiszták – magyarázta Lister hadosztályparancsnok – el akarják foglalni Valenciát. Mindenáron tehermentesítenünk kell az elszakított központi területet. Fordítanunk kell a háború sorsán is, mivel az ellenség kétségtelen előnyhöz jutott. Végül meg kell mutatnunk neki és a világnak, hogy a Spanyol Köztársaság a harcok közepette már befejezte néphadseregének megszervezését és azt is, hogy ez minden követelménynek megfelelő modern hadsereg. Camaradas . . .

A munkásból lett daliás spanyol hadvezér itt hosszú, jelentőségteljes szünetet tartott. Mindenki tudta – Csapajev is –, hogy sorsdöntő bejelentés következik. Csapajev kigombolta a gallérját, mert úgy érezte, megfullad a várakozástól.

– ... néhány napon belül – folytatta Lister alezredes – csapást mérünk az ellenségre – itt mindenki visszafojtotta a lélegzetét. – Átkelünk az Ebrón!

A parancsnokok felugráltak, és tapsban törtek ki. Csapajev marka akkorákat dördült, mint egy ágyú.

A tanácskozás cigarettaszünetében aggodalmas hangok is hallatszottak. Egy spanyol vezérkari tiszt fejtegette, hogy a jelenlegi katonai szakkönyvek szerint az olyan bővízű folyók, mint az Ebro, a modern hadseregek számára is áthághatatlan akadályt képeznek.

A magas, szőke Flatter Ottó, aki nemrég vette át a legendás hírű 11. Nemzetközi Brigád parancsnokságát, mosolyogva hárította el a kifogást.

– Jó, hogy a szakkönyvekben ez található. Így tehát Franco minden irányból várja a támadást, csak éppen a folyó felől nem.

Aztán Flatter Csapajevhez fordult, és magyarra fordította a szót.

– 1920-ban Vrangeléknak bevehetetlen erődítményük állt a Krím félszigeten. A szovjet hadsereg úgy segített magán, hogy megkerülte. Az összes katonai szakkönyvek véleménye ellenére átkelt mögötte a Szivas-tengeren. És hogy ez a példa a számunkra még aktuálisabb legyen ... A napokban a valenciai vezérkarnál érdekes okmányokat mutattak nekem, amelyek még 1937 szeptemberében, Belchiténél kerültek a kezünkbe. Az derül ki belőlük, hogy Franco egyik fő erődítési szakembere: Fok, volt cári tábornok. Nos, azokat a krími erődítményeket is Fok tábornok építette ki „bevehetetlenek”-ké. A mi felejthetetlen barátunk, Lukács tábornok, Zalka Máté, pedig egyike volt azoknak a parancsnokoknak, akik Fok erődrendszere ellenére mégis átkeltek a Krímbe. Zalka ott magyar internacionalista ezredet vezényelt. Szóval mi, magyar nemzetköziek, egyszer már farkasszemet néztünk a „bevehetetlen” Fokkal és bevettük – nevetett a 11-esek parancsnoka.

– Érdekes viszontlátás lesz ez ... a világ másik táján – tűnődött Csapajev. – Örök kár, hogy maga Zalka nem érhette meg.

Flatter a szivarján gyülemlő hosszú szürke hamut nézte.

– Hja, nincs szovjet, spanyol vagy magyar front, csak szovjet, spanyol, magyar *frontszakasz* van. Frontszakaszok a világimperializmus és a proletárnemzetköziség frontján. Ezt jelenti, hogy Fok úrral itt megint találkozunk. Csakhogy a *fronton* megtörtént már a legdöntőbb áttörés. Ezért szorult a volt cári tábornok a spanyol frontszakaszra.

Flatter kifogyhatatlan volt a munkásmozgalom történetéből vett magyar vonatkozású párhuzamokban.

– Akármit fecsegnek is a katonai írók, át fogunk kelni az Ebrón! – így közölte Csapajev odahaza a hírt Villadrosával.

Néhány nappal később a brigádparancsnokság a magyar zászlóalj átkelési szakaszát is kijelölte az ascói kanyarban, s a zászlóaljparancsnok a politikai biztossal együtt odautazott, hogy megszemlélje.

Sík, homokos terület vezetett itt a partig, a vizet nem lehetett látni, mert sűrű nádas takarta el. Oda is behatoltak.

A terepszemle után Csapajev töprengve igazgatta a sapkát a fején.

– A nádasban könnyű lesz elrejteni a csónakokat. De ugyanakkor lehetetlen onnan gyorsan és zajtalanul vízre bocsátani őket. Ki kell itt ravaszkodni valamit, mert így ez nem szerencsés...

Villadrosának ekkor csapajevi ötlete támadt.

– Mit szólnál hozzá, *comandante,* ha kijáratokat vágnánk az egyes csónakoknak? Elkészülhetnek néhány éjszaka alatt. De hogy az ellenségnek fel ne tűnjenek, a levágott nádat nappal kötelekre fűzve, lábon tartanánk. Így a nádas, amíg kell, majd elrejti a csónakokat, azután meg csak egy-egy fejszecsapás a kifeszített kötelekre... a nád lefekszik, és utat enged. Bízd rám, *comandante.* Majd én nyélbe ütöm.

Július 20-án a zászlóalj menetgyakorlatot végzett. Egy tisztáson az önkénteseket Csapajev fogadta. A gyepre mutatott, ahol a fű között fekvő kövek különös ábrákat alkottak. A tisztás kissé lejtett, úgyhogy jól rá lehetett látni a teljesen egyforma, hatalmas ábrákra. Olyanok voltak, mint felülnézetből a nagy tengeri bárkák. Jókora kavicsok sora képezte a csónakok oldalát, széles, lapos kövek az ülőpadokat, botok jelezték az evezőket. Az ábrák mérete pontosan egyezett a valódi bárkákéval.

Csapajev megmagyarázta, hogy a gyakorlat célja: átkelés egy képzeletbeli folyón. Elrendelte, hogy a zászlóalj sípszóra szálljon be a „csónakokba". Megadta a jelet. Nagy tumultus, szaladgálás támadt, hosszú-hosszú percekig eltartott, amíg az önkéntesek – egymást majd feldöntve – valamennyien elhelyezkedtek a jelzett bárkák képletes padjain.

– A bárkák mind „felborultak"! – hahotázott Csapajev. – Véleményem szerint jó néhányan beleestetek a „vízbe". Sokáig tartott a dolog. No és a lárma! Képzeljétek, hogy az ellenség odaát van a túlsó oldalon. Meg kell lepni. Tehát éjszaka kelünk át. A legnagyobb csendben szállunk a vízre, és az elhelyezkedésnek pillanatok alatt kell végbemennie.

A szakaszparancsnokok pontosan kiszámították, hogy egy-egy bárkába hány ember fér el. Beosztották, kinek melyik csónakban s melyik pad melyik oldalán kell elhelyezkednie. Kiknek kell először elfoglalniuk az orrban a helyüket, s kiknek utoljára a taton, vízbe taszítva a csónakot, mielőtt beülnének. Ki kezeli az evezőt, ki a kormánylapátot. Hol helyezik el a gépfegyvert, golyószórót.

A tizedik kísérlet után végre a zászlóalj sikeresen „vízre szállt". Teljesen zajtalanul és úgyszólván pillanatok alatt.

– Tetszett ez a gyakorlat, elvtársak? – kérdezte az „oszolj" után Csapajev.

– Érdekes volt. A katonának mindent tudnia kell, ami a fronton előadódhatik – válaszolták az önkéntesek.

– No hát jól jegyezzétek meg a beosztást, mert néhány nap múlva ugyanilyen módon fogunk elhelyezkedni a valódi csónakokban!

Így tudta meg a zászlóalj, hogy a köztársasági hadsereg nagy jelentőségű támadásra készül. Az önkéntesek izgalmat éreztek. A háború megpróbáltatásai sohasem válnak megszokottá.

– Most jön a „zajos Ebro"! Hű, de milyen zajos lesz! Csapajev már készíti a zsebkendőjét. Ha most nem oldozza ki a csomóit, akkor soha – tréfálkoztak.

De hát milyen folyón kell átkelniük? Mégsem az Ebrón? – tanakodtak másnap elképedten.

A zászlóalj teljes felszereléssel menetelt, de nem az Ebro felé.

Harmadnap, negyednap is meneteltek. Bizonytalan alakú nagy ívet írtak le. Az Ebrótól messze, azzal párhuzamosan vonultak, de szemernyit sem közeledtek hozzá. Az ötödik napon pedig – csodálkozva tanulmányozták a térképet – éppen ellenkező irányba fordultak, *távolodtak* a folyótól. Útközben mindenütt katonai oszlopokkal találkoztak, és azok is mind kivétel nélkül abba az irányba igyekeztek, amerre ők – el az Ebrótól.

A csapatösszevonás odavonzotta az ellenség repülőit. A felderítőgépek, nagy magasságban, valósággal ott függtek a fejük fölött.

– Úgy, úgy! – kiáltott fel Bakallár. – Már kezdem érteni a dolgot... Az új támadás pompásan van megszervezve!

Kora délután egy erdő szélén telepedtek le. Alkonyatkor teherautók, autóbuszok gördültek ki a fák közül, felvették az önkénteseket. A kocsik hűtője most az Ebro irányába fordult.

Az autók nem gyújtottak lámpát, és nagy sebességgel gördültek a sötét országutakon. A csatlakozó utakról újabb és újabb teherautóoszlopok ékelődtek a végeláthatatlan menetbe. Az útkereszteződéseknél apró lámpáikkal közlekedésirányító katonák szaladgáltak. Ha a zászlóalj kocsijainak egyszer-egyszer meg kellett állniuk, tengeri bárkákat szállító autók előzték meg őket. S ha meg ők előztek, tüzérütegeket hagytak maguk mögött.

– Micsoda szervezés! – mondogatták elragadtatva a magyarok. – Ügyesen „rázzák" össze az alakulatokat! Nemhiába, hogy Modesto és Lister parancsnokol...

A falvak népe az út szélére csődült, s a tömeg feketeségéből kivillantak a lobogtatott világos kendők cikázó foltjai. A lakosság mindenütt ujjongva üdvözölte a harcba indulókat. Válaszul a katonák ajkán új, spontán jelszó született:

– *Pasaremos!* Áttörünk!

Késő este megálltak az autók. A zászlóalj holdfényes tisztáson találta magát. Nem lehetett messze a víz, mert a levegőben mocsárszag érződött. A közelben egy kis kunyhó állott. Csapajev ott gyűjtötte maga köré végső eligazításra a parancsnokokat és komisszárokat. A kecskelábú asztalra kiterítették az ascói kanyar térképeit. Kálcsics kapitány, a hadműveleti tiszt gyertyák fényénél jelölte meg az átkelés után elérendő pontokat.

– A túlsó parton zátonyos a víz. A csónakokat még a part előtt el kell hagynotok. Meredek dombsor alatt találjátok magatokat, annak oldalában helyezkednek el az ellenség bunkerei. A térképen vörös vonal jelzi azokat az ösvényeket, amelyeken megkerülhetitek őket – magyarázta. – Találkozó az átkelt századoknak holnap reggel a Venta de Camposines helység melletti útkereszteződésnél.

Villadrosa a támadás céljáról, nagy jelentőségéről beszélt és arról, hogy rajtuk áll most, vajon a fasiszták elfoglalhatják-e Valenciát. Majd Csapajev vette át a szót.

– A zászlóalj átkelését az innenső partról tizenkét géppfegyver tüze támogatja. Ti csak feküdjetek neki az evezőknek, és se lássatok, se halljatok. Ez egy. A csónakokba való beszállásra a jel egy tompa pisztolylövés. Ez kettő. Ha valaki vízbe esne, vagy akár ha egész csónak merülne el: nem szabad menteni! Ez három.

Csapajev végighordozta erélyes tekintetét a parancsnokok meglepett arcán.

Villadrosa lehajtotta a fejét.

A legutolsó parancs hihetetlenül hangzott. A segítségnyújtás mindig az elvtársi kötelesség alfájának számított. A nemzetköziek a legsúlyosabb harcokban is tudatában voltak annak, hogy ha baj éri őket, száz meg száz segítő kéz nyúl feléjük. Most pedig – „nem szabad menteni”!

– Értitek a harmadik parancs célját, elvtársak? Vagy meg kell magyaráznom? – kérdezte fojtott hangon Csapajev.

Máris értették. Az átkelésnek a lehető leggyorsabban kell végbemennie; a legkisebb késedelem az egész tervet halomra döntheti. A sötétségben a mentés miatt megtorpanó csónakok összeütközhetnek az utánuk haladókkal. Most mindent, mindent alá kell rendelni a támadás sikerének.

– Értjük, Csapajev.

A zászlóalj szakaszonként, csendben közelebb húzódott a vízhez. A kunyhón túl ott látták az átkelést fedező gépfegyvereket. Még egy ideig gyepes részen haladtak, majd a fakó holdvilágnál csillogó, hullámos fehérséget pillantottak meg maguk előtt. Sokan megtorpantak.

– A folyó?

– Nem – mondták kuncogva, halkan a matrózok, akik a gépfegyverállásoknál csatlakoztak hozzájuk vezetőnek. – Ez még csak egy homokos térség.

A szakaszok a kötéllel lábon tartott nádas mögött „csónaksorrendben” helyezkedtek el. A folyó nem látszott. De a túlsó parton a magukat tökéletes biztonságban érző fasiszta katonák hangosan énekeltek, és a víz oly közel hozta a hangjukat, mintha közvetlenül a nád mögött óbégattak volna.

Csapajev Villadrosával végigjárta a csoportokat.

– Lám, az ellenséget meglepetésszerűen éri majd a támadás – biztatta az embereket a comisario. – Megijednek váratlan rohamunktól. Azt hiszik majd, hogy hirtelen tótágast állt a világ.

– A Göncölszekér máris kerekeivel felfelé áll itt – tette hozzá tréfásan Csapajev.

Valaki ráduplázott.

– Jó volna indulás előtt megfejni a tejutat.

Visszafojtott nevetés hallatszott.

– Derék gyerekek – súgta Villadrosa Csapajev fülébe. – Hisz ők is tudják, hogy pokoli feladat előtt állnak.

– Ugyan mit! – dörmögte Csapajev. – Csak bírni kell...

Pár perccel később eldördült a tompa pisztolylövés.

Abban a pillanatban a nád zizzenve lefeküdt az elrejtett csónakok előtt. A matrózok megragadták a bárkákat, és jól begyakorolt mozdulatokkal a vízre helyezték őket. Az első század önkéntesei szorosan a nyomukban haladtak, és nesztelenül elfoglalták a helyüket.

Megkezdődött az átkelés.

5

A folyó közepéig a holdfény megvilágította a vizet, azon túl minden sötétbe borult. A víz holdfényes oldalán úgy érezték magukat az önkéntesek, mintha mezítelenül állanának ezernyi ellenséges szempár előtt.

De a túlsó parton még mindig óbégattak a facik, s az evezőcsapások zaja beleveszett az énekszóba. Már-már úgy tetszett, teljesen zavartalan lesz az átkelés. Amikor azonban az élen haladó csónakok már csaknem elérték a sötét sávot, hirtelen vakító fény lobbant, eldördült odaátról egy rövid sorozat. A legelső bárkában egy fiatal katona felkiáltott, és belefordult a vízbe.

Fazekas Jenő századkomisszár éppen szemben ült a szerencsétlenül járttal. Antonio volt, az ő *fullier*je, azaz küldönce, víg kedélyű, hallatlanul ragaszkodó, kedves fiú. A komisszár önkéntelen mozdulattal emelkedett fel, hogy utána kapjon, de Kreznár Károly századparancsnok visszanyomta a helyére.

– Húzd erősebben a lapátot! Kutya meg a mája! – szólt rá ugyanakkor fojtott hangon Kreznár az evezőket kezelőkre. – Ne nézd a vizet!

A lapátok még gyorsabban forogtak. A tüzelés meg a szörnyű csobbanás megvacogtatta a legbátrabb embereket is.

– Feleljünk? – kérdezte sürgetően ugyanebben a pillanatban a géppfegyverszázad összekötője a parton Csapajevtől.

Odaát még mindig énekeltek.

– Még nem. Talán csak vaktában lőttek.

A rövid sorozatot egyelőre több nem követte. Az első század bárkái már mind túljutottak a folyó holdfényes felén. A zászlóalj következő százada is elindult. A bárkák éles barázdákat vontak az ezüstös vízen. Odaát az énekszó hirtelen elhallgatott.

– Most már észrevettek – szisszent ekkor Csapajev. És elrendelte, hogy a gépfegyveresek a legelső lövésre erélyesen feleljenek.

Valóban, torkollattüzek vetettek lobbot odaátról. A tizenkét géppuska heves tűzzel válaszolt. Lövedékeik magasan íveltek át a vízen úszó bárkák felett. A folyó mindkét partja villogott, kerepelt. Most már nem volt miért titkolózni. Hangos parancsszavak közben szállt vízre a többi század és Csapajev is a zászlóaljtörzzsel.

– Így jó ez, fiúk! – a zászlóaljparancsnok éles hangja túlharsogta a géppuskák párbeszédét. – Aki nem szereti a táncot, ne menjen lagziba!

Még a folyó közepét sem érték el, amikor a tűzpárbajba már kövér gránátok is beleszóltak. A fasiszták ütegei tüzeltek Ascóból. A víz magasra szökött, és sokáig forrott a becsapódások helyén. A szertegyűrűző hullámok erősen hintáztatták a bárkákat, s egy-egy közelben lecsapó gépfegyversorozat a katonákat vízzel fröcskölte le.

– Jó annak, akinek a pokolból csak a víz jut és nem a tűz! – kiáltotta Csapajev. Felállt a törzs bárkájának orrában, hogy őt figyeljék az önkéntesek, és ne a mindenfelől rájuk zúduló veszélyeket.

A köztársasági parton ezalatt hidászok rontottak elő, és nagy sürgés-forgással elkezdték a pontonhíd építését.

– Éljenek a köztársaság hidászai! – kiáltotta Csapajev.

Vele kiáltoztak az önkéntesek a csónakokban, amelyeket habzó víz választott el egymástól. Magas hullámok csaptak fel. Vízfüggöny szakadt le. Szemüket behunyva, izzadva erőlködtek az evezősök.

Nem messze a parttól a törzs egyik bárkáját találat érte. Egy pillanat alatt elmerült. A nehéz felszereléssel megterhelt katonák hallatlan erőfeszítéssel úsztak kifelé. Valakit elragadott közülük az ár, és sisakos feje egyre távolodott. Egyetlenegyszer segítségkiáltás hagyta el a száját, aztán eszébe juthatott a parancs, mert mind messzebbre sodródva, még sokáig küszködött az árral, de hallgatott.

Végre zátony súrolta a bárkák fenekét. Az önkéntesek térdig érő vízben gázoltak ki a partra, ahol már közvetlenül a fejük felett villogtak az erődök fegyverei. Az átkelt századok katonái a meredek domboldalhoz tapadva, lihegve kúsztak felfelé.

Csapajev és Villadrosa, nyakig gázolva a vízben, partra segítették az elmerült bárka legénységét.

– Ki az elveszett? – kérdezte rekedten Csapajev.

Kifulladt halk hang felelt:

– Spitzer Béla elvtárs.

– Így még nem láttam meghalni embert. Tisztelet neki!

A századok már eltűntek a dombokon, de mindenfelől hallani lehetett puskáik és golyószóróik tüzelését. A törzs és őrsége – mintegy félszáz ember – szintén nekiindult az idegen domboknak, amelyeken még mindig a szorongatott ellenség volt az úr.

Egyszerre gránát robbant a közvetlen közelükben, majd mindenfelé a domboldalon. A dombtetőn is lecsapott néhány.

– Hurrá! – kiáltotta Csapajev. – Az ellenség kiürítette az erődöket! Miénk a part, azért lőnek ide!

A pirkadat a folyó felett uralkodó dombok tetején találta őket. Most már az *ő* dombjaik voltak. Csapajev egy redőnyszerű szerkezettel ellátott dobozba tett zseblámpával próbált jeleket adni a túlsó partra, a redőny zárásával meg-megszakítva a fényt, de a fényjelzéshez már túlságosan világos volt, zászlójelekhez még sötét. Elhatározta, hogy csónakon küld futárt a jelentéssel.

Irattárcájából vett elő ehhez egy papírlapot. Ekkor kiesett onnan a zsebkendő, amelyről az átkelés izgalmai közepette teljesen megfeledkezett.

– No hát, megkapták a támadást! – mosolyodott el Csapajev, és kibontotta a középső bogot.

Nem is gondolta volna, hogy még aznap egy másik csomót is kibonthat.

Reggel kilenc órára a folyón átkelt századok elérték a kijelölt találkozóhelyet, a Venta de Camposines helység melletti útkereszteződést, s a törzs megérkezésére várakoztak. Bal kéz felől, ahonnan Csapajevéknek érkezniök kellett, heves harcra figyeltek fel. Kálcsics kapitány kiadta a parancsot, hogy induljanak a törzs segítségére. Csapajev ötven emberével útközben erősen felfegyverzett fasiszta alakulatra bukkant, és kézigránátokkal indult rohamra ellene. Az ellenségnek gépfegyverei és aknavetői is voltak, de a több száz főnyi segítség megérkezésére lemondott az ellenállásról és elvonult.

Alighogy ilyen módon a zászlóaljtörzs egyesült a századokkal, Villadrosa a távcsövével fasiszta autóoszlopot fedezett fel, amely a nem messzi völgyet átívelő viadukton közeledett. Huszonöt, katonákkal zsúfolt kocsit számlált meg a comisario.

– Ezt az erősítést várták az előbbiek – ütött a homlokára Csapajev.

A csapatok eloszlottak az út mentén. A fasiszták gépkocsijai pedig egyenesen behajtottak közéjük, vezetőiknek eszük ágába sem jutott, hogy itt ellenséges csapatok fogadhatnák őket. A zászlóalj géppuskái szétlőtték néhány autó gumikerekét. Az egyik kocsiról visszatüzelt egy golyószóró, de a harc öt percig sem tartott, s a kocsikról feltartott kézzel ugráltak le a fasiszta katonák.

– Camaradas! – kiáltozta az elfogottak egy része, és nagyon örvendtek a találkozásnak. Ezek – mint később kiderült – asztúriai kényszerbesorozottak voltak, a Franco által letiport Asztúria köztársasági érzelmű fiai. De altisztjeik és tisztjeik halálraváltan könyörögtek az életükért.

A nemzetköziek gyakran voltak tanúi ilyen jeleneteknek, és mindig sietve biztosították a félrevezetett embereket, hogy a hajuk szála sem fog meggörbülni. De most még mindannyiukban túlságosan elevenen élt vöröskeresztes autójuk utasainak a tragédiája, s ezúttal nem siettek annyira a bíztatással.

Csapajev szétvetett lábbal állt meg a dermedt foglyok előtt. Az ókoriak képzelhették ilyennek a bosszúálló istent. Ennek a „bosszúálló istennek” szikrákat szórt a tekintete, de mindössze csak egy zsebkendőt vett elő, és ott a zászlóalj meg a foglyok szeme láttára lassan kicsomózta a megmaradt két bog közül a kisebbiket. Elfordult, és a válla fölött vetette oda:

– Mondjátok meg a csirkefogóknak, hogy *mi* betartjuk a nemzetközi jog és az emberiesség elveit.

6

Alighogy elkészült a pontonhíd, egy ellenséges gránát belécsapott, majd meg repülőbomba találta el. Az ascói ágyúk szüntelenül tüzeltek, s az ellenségnek mind több repülőgépe keringett az átkelt egységek felett. Két nap múlt el anélkül, hogy a köztársasági tüzérség, tankok a gyalogságot követni tudták volna. Élelmiszer is – csónakokon – csak igen kevés érkezhetett.

A hidászok új, a levegőből nem látható, víz színe alá rejtett hidat építettek. De az ellenség úszóaknákat bocsátott le a folyón, s egy akna ezt a hidat is felrobbantotta. Így néztek az átkeltek immár a harmadik nap elé.

A hadműveleti tiszt kihallgatta a foglyokat. Az asztúriaiak igyekeztek minden felvilágosítást megadni, amivel csak a köztársasági hadseregnek segítségére lehettek. Többek között kiderült, hogy a zászlóalj állásaitól néhány kilométernyire katonai tábor áll, s annak piros tetejű épületeiben vannak elhelyezve a folyóparti fasiszta erők élelmiszer-raktárai. Kálcsics százados megjelölte térképén a megadott helyet, és jelentkezett a zászlóaljparancsnoknál. Itt a közelben az eleség, de vajon helyes-e folytatni az előrehaladást a tankok támogatása és tüzérség fedezete nélkül?

– Nem helyes – mondta Csapajev. – Egyáltalán nem tanácsos. De azért nekik megyünk, és felökleljük őket. Egészséges férfiak tankok nélkül is el tudják foglalni az olyan katonai tábort, ahol háromnapi koplalás után élelmet találnak. Bárhogy is tüzel az ellenség.

Amikor a zászlóalj az ellenséges tábor széléig előrehatolt, Csapajev végigjárta a katonákat.

– Aki most úgy harcol, mintha száz ökle volna, az ma gulyást ehet – buzdította tréfásan az éhes katonákat.

– „Megesszük" ezt a tábort, ne tarts semmitől, Csapajev – viszonozták a bíztatást az önkéntesek.

A hadműveleti tiszt pisztolylövése adta meg a jelet a rohamra. S az olyan lendületes és kemény volt, hogy a legmagasabbik piros tetejű épület kéményére egykettőre felszaladt a megadás fehér zászlaja. Csapajev éppen csak egy pillantást vetett a rengeteg konzervre, kétszersültre, hordók százaira, amely már a legelső épületet is megtöltötte.

– Erős őrséget! – adta ki a parancsot. – És jó étvágyat!

Ő maga visszasietett a túlsó partra, hogy segítsen a hídépítőknek. Segített is. Halászhálókat feszíttetett ki a folyó két partja között, több sorban, hogy azokon robbanjanak az úszó aknák, mielőtt elérhetnék a hidat.

Két nap múlva került elő. A hídon elsőnek átkelt tankról szállt le a törzs szállása előtt. Már régen látták ilyen rosszkedvűnek, de ezen senki sem csodálkozott, mindenki tudta, hogy miért.

Még odaát értesült Villadrosa váratlan, szomorú elestéről. Az előző nap délutánján a comisario a hadműveleti tiszt kíséretében a hídfőhöz ment, mert foglyokat kellett átvenniük. Az égen hirtelen öt olasz „Savoya" gép jelent meg, mire a híd gerendái alá húzódtak. Villadrosának azonban szemébe ötlött, hogy egy nem messzi magányos fa alatt négy önkéntes továbbra is nyugodtan ebédel. Odasietett hozzájuk, a híd alá akarta küldeni őket, hisz a fa még a repeszdaraboktól se véd. De a „Savoyá"-k eközben már ki is oldották bombaterhüket, s a repülőgépek eltávozása után csak egy hatalmas, füstölgő bombatölcsér tátongott a magányos fa helyén.

Csapajevnek halk, rekedt volt a szava, és indulatosan döngött, nyikorgott a csizmája egész nap. Az egyik századparancsnoknak pedig, aki jelentést tett neki, minden összefüggés nélkül azt mondta:

– Hova jutunk, ha a fiatalok mielőttünk halnak meg...

Este vacsorával kínálták, fejét rázta. De meggondolta magát.

– Enni muszáj – sóhajtotta. – Különben nem tud verekedni az ember.

Úgy is látott hozzá, mint aki csak szükségből eszik.

– Hát nem veszed észre, hogy mi van a csajkádban, Csapajev?

– Hát mi? – kapta fel a fejét.

– Gulyás!

Legyintett.

– Azt csak tréfából mondtam.

– De csakugyan az!

Ekkor már a felénél tartott az ételnek, a következő falatot mégis úgy vette a szájába, mintha most kóstolná először.

– Né, csakugyan! Valódi. Hát honnan?

Magyar címkéjű konzervdobozokat tettek eléje. „Marhagulyás. Hungaria. Budapest."

– Két esztendeje nem ettem gulyást – dörmögte. – Otthon készültet pedig nem ettem tizenkilenc esztendeje...

Emlékezőn el-elmosolyodva, ízlelte, hörpölte az ételt.

– Több ezer magyar gulyáskonzervet találtunk a piros tetejű épületekben, tudod-e?

Csapajev lecsapta a csajkát.

– Szóval Horthy élelmiszerrel is támogatja Francót! És a magyar paraszt nem is tudja, hogy a fasisztáknak dolgozik!

Aztán elnevette magát.

– Ördögöt! Francónak szánta Horthy, de mi fogyasztjuk el. Elvettük tőlük! – hahotában tört ki. – Mégiscsak orra alá pörköltünk Horthynak. No, látjátok, elvtársak, eljött az ideje! Még majd eljön az ideje másnak, többnek... az utolsó leszámolásnak is... Csak türelem!

És kibontotta zsebkendőjén az utolsó, a nagy, a sokhónapos görcsöt.

Megrázta a zsebkendőt, és végigtörülte vele az újjáéledt reménytől sugárzó homlokát.

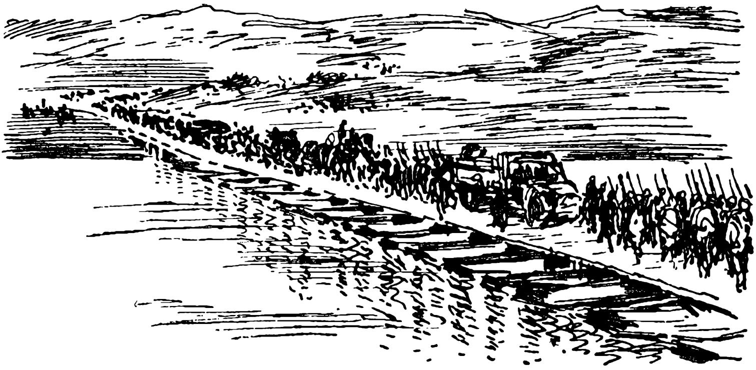

LÁNGOLÓ CSÚCSOK

I

A hadihíd gerendái egész éjszaka recsegtek az Ebrón átkelő csapatok, ütegek, tankok súlya alatt. Modesto hadseregcsoportjának utolsó egységei vonultak át a valenciai partra.

Hajnali négy órakor a forgalomirányítók megállították a menetet. Egy időre megfordították az áramlás irányát; most azokat engedték át, akik visszafelé, a katalán partra igyekeztek. Elsőnek a sebesülteket indították el. Felkötött karú, bepólyált fejű katonák jöttek gyalogosan, egymást támogatva; a súlyosan sérültekkel kilenc sebesültszállító autó gördült a nyomukba. A sebesültek után a foglyok végeláthatatlan sora özönlötte el a hidat.

A bal parton ezalatt összetorlódik az átkelésre várók tömege. A katonák mind egyszerre kezdenek dohányozni. Nagy élvezettel fújják a füstöt, hiszen egész éjszaka nem volt szabad rágyújtaniuk. Még nagyobb élvezet, hogy a foglyokat szemlélhetik.

– Mit, még hogy ötezer! – dörren bosszúsan bajtársára egy katalán fiú. – A parancsban is benne volt, hogy máris nyolcezer foglyot ejtettünk. Nyolcat!

A győzelem öröme feszíti a melleket. Nagy-nagy szüksége volt már a köztársaság ügyének erre a győzelemre. De a torkokat meg az izgalom szorongatja, hiszen a katonák a frontra tartanak. Szólongatják, faggatják a szemközt jövő sebesülteket, mi a helyzet odaát. Megy-e könnyen a dolog?

– Nem is tudjátok, milyen nagyszerű, hogy az ascói várból már nem lőnek ide – mosolyog egy nemzetközi. – Nekünk még, amikor átkeltünk, ugyancsak porolták a hátunkat. De aztán a 11-esek bevették Ascót, a 13-asok elfoglalták Corberát. Már Gandesa előtt állunk.

Gandesa... A tisztek a térképet tanulmányozzák. Lám, a köztársasági erők jó harminc kilométernyi mélységben hatoltak be az ellenség frontjába. Gandesa kis város, de a legfontosabb közlekedési csomópont a környéken.

A sebesültek nagy része a sikerekről mesél, néhánynak a szavából azonban intelem is kicsendül.

– Gandesa kemény dió lesz. Ne féljetek attól, hogy nektek most már semmi sem maradt. Ennek a városkának a birtoklása életfontosságú. A facik dühödten védik.

Egy víg kedélyű katalán katona vastagon körülpólyált kezét mutatja:

– Szálka ment belé, amikor a facik a teknőt faragták.

– Valami teknő alakú hegy áll ott Gandesa előtt – magyarázzák meg társai a tréfát. – Arrébb meg egy csonkakúp formájú csúcs, mindkettőt megszálltuk, de az ellenség nagyon haragszik érte. A teknőhegyet már a második napja veretik, bombázzák. Ott már nincs is kavics az ember lába alatt, csak repeszdarab.

A sebesülteknek tovább kellett menniük, hogy a sarkukba hágó foglyok le ne szorítsák őket az útról. A várakozók most a foglyokat kísérő katonákat kérdezgetik: önként adta-e meg magát ennyi fasiszta, vagy szívósan ellenálltak?

Az egyik őr már messziről kiabálja:

– Ezeket nézzétek itt, camaradas! Nézzétek csak őket! – úgy mutogat az őrizete alatt haladókra, mint valami kalmár, aki a portékájával dicsekszik.

Nem látni azokon semmi különöset, elhanyagoltak, szakállasak, mint a többi. A világon minden katona egyformán vedlett, mihelyt fogollyá válik.

– Ezek két nappal ezelőtt érkeztek a levantei frontról. Ide dobták át őket.

Erre már ujjongás támad. Franco átparancsolja a Valencia falai alatt álló csapatait ide, az Ebróhoz? Valencia tehát megmenekül!

A túlsó partról özönlenek a foglyok, a piros és sárga zászlós „forgalmisták" a szemben közeledő járműveket az út mellett álló hatalmas térségre irányítják. Egyre több fogat, autó várakozik itt, hogy ismét a valenciai part felé induljon meg a forgalom.

Most terepszínű nagy autó áll meg egy még nagyobb, szürkésbarnára festett, autóbusz-szerű kocsi mellett. Hajnalban is már fullasztó itt a júliusi meleg, a vezetőfülkék ablakai tárva, s a két sofőrülésből elkezdődik a beszélgetés.

– Ideje, hogy jöjjetek – mondja a terepszínű kocsi spanyol vezetője a szürkésbarna autó közismert francia sofőrjének. – Véres ütközetek kezdődnek ott elöl.

– Ejha, komám, hát te most miféle kocsit kaptál? – kérdi a francia.

– Ezt is csak egészen csendes vagy éppen nagyon haragos frontszakaszokon szokták szolgálatba állítani – dörmögi a spanyol. – Most vették át a híradósaink a falseti frontparancsnokságon. *Altavoz del frente.*

A szürkésbarna „autóbuszt" a francia szakszervezetek ajándékozták a nemzetközi brigádoknak még a madridi harcok idején; golyóktól, bombák repeszdarabjaitól horpadt oldalán félig lepattogzott vöröskereszt. „Mozgó ambulancia", azaz műtősautó. A másik, az altavoz del frente, a „fronthangszóró", az ellenséges katonák felvilágosítására, meggyőzésére szolgáló hangszóróskocsi szintén sok küzdelmet látott, viharvert portéka. A guadalajarai ütközet idején Gallo – Luigi Longo – „új tüzérség"-nek nevezte el ezt a „fegyvernemet".

A kocsi hátsó ajtaján most száll le, néz körül a magyar zászlóalj híradósparancsnoka. Mögötte egy fiatal híradós tekint ki. Csaknem két esztendeje már, hogy a magyar század legfiatalabb tagjaként került a frontra, s még most sincs tizenkilenc éves.

– Nézd csak, mi áll mellettünk – figyelmezteti Dinge.

A fiatal katona a mozgó ambulanciát megpillantva, hanyatt-homlok igyekszik lefelé, ujja hegyével kopogtat a vöröskereszt feletti, hófehér függönnyel takart ablakon.

– Mama!

A függönyt elhúzzák. Vöröskeresztes fejkendővel keretezett női arc jelenik meg, élénk tekintet, szelíd vonások s az ajak szögletében egy kis fájdalmas redő, de most azon is elárad az öröm.

– Jó reggelt, Anna Mária – köszönti Dinge főhadnagy az ápolónőt. S a hangszórós kocsi felé intve mondja: – Ezért az autóért jöttünk át a fiaddal. Hozzuk a frontra az erősítést.

Az ápolónő megjelenésére a spanyol sofőr szintén kihajol a vezetőfülkéből:

– *Salud,* Anna Maria!

Aki még nem látta ezt az asszonyt bombazáporban sebesülteket kötözni, aligha sejti, kicsoda Anna Mária. A nemzetközi brigádok harcosai azonban tudják valamennyien.

„Hozzuk az erősítést...” – mondta a magyar híradós főhadnagy.

Az ebrói harcok napról napra hevesebbek.

A műtőautó belsejében Dr. Jolly, a magas, szikár, rőt hajú angol sebész lecsapható alumínium asztalkájánál a külföldi lapokat tanulmányozza. Jolly doktor gazdagon fizető orvosi karriert hagyott ott Londonban, hogy a szabadságért harcoló nemzetközi brigádok sebésze legyen. Tud olvasni a sorok között. Franco újabb német segítséget fog kapni – érti meg a tudósításokból, anélkül, hogy tudná, hogy a Harmadik Birodalom illetékes államtitkára szó szerint ezekkel a szavakkal készíti Hitlernek a referátumát: „Ha nem nyújtunk Francónak további segítséget, a maximum, amit elérhetünk, hogy valamilyen kompromisszumot köt a vörösökkel.” Franco berlini követének már a fülébe súgták: újabb 560 repülőgépre, 800 ágyúra, 300 tankra számíthat. A falangisták főparancsnoksága nyugodtan pazarolhatja haditechnikáját. S az ő frontjukra el is jut a külföldi segítség.

A Spanyol Köztársaság most már teljesen el van zárva a világtól – Jolly doktor szíve összeszorul. A külföldi hadianyagszállítás utolsó gyér erecskéje is végképp bedugult: a francia kormány egyszer és mindenkorra lezárta a szárazföldi határt. A Benemavatkozási Bizottság a köztársaság tengerpartjain Franco nyílt szövetségeseire, Olaszországra és Németországra bízta a blokád ellenőrzését. Ugyanakkor Portugáliában Salazar diktatúrája Francónak korlátlanul biztosítja az átkelő forgalmat, de a fasiszták ezt hosszadalmasnak találják, és sürgős katonai szállításaikat tengerpartjaikon bonyolítják le, ahol az angol flottának kellene ellenőriznie a zárlatot. Anglia azonban szemet huny a fasiszta csempészhajók felett.

A Benemavatkozási Bizottság, a Népszövetség, a Nyugat demokratikus hatalmai a blokád egyenlőtlenségéről sohasem vettek tudomást. Az értetlen embert játszották, s csöpögött a szavuk a jóindulattól. De hogy a háttérben mi húzódik meg, az ezekből a lapokból már napfényre kerül. Ez év márciusában Hitler lerohanta Ausztriát, május óta pedig Csehszlovákia megszállását készíti elő. A nyugat mindezt nemcsak hogy tudomásul veszi, hanem a sajtó egyenesen értésére is adja a németeknek, hogy Ausztriát, Csehszlovákiát és a Spanyol Köztársaságot illetően szabad kezet biztosítottak neki.

Gyalázat, gyalázat! – háborog a hatalmas újságlepedőket forgatva Jolly doktor. Nem tudja, hogy ugyanezt a kifejezést fogja használni alig egy hónap múlva még maga Churchill is, aki igazán nem tekinthető elfogulatlan politikusnak, de mint az angol mammuttőke nagyhatalmi politikát sürgető rétegének képviselője ezt a kérdést józanul ítéli meg, és szemben áll a megalkuvó Chamberlain miniszterelnökkel: „Anglia és Franciaország kormányai a gyalázat és a háború között választhattak. A gyalázatot választották, s a háborút fogják megkapni!"

Anglia és Franciaország kormányainak gyalázata szigeteli el a Spanyol Köztársaságot a Szovjetunió támogatásától és a világ minden táján segíteni kész kezektől. Egyedül belső erőforrásaira van utalva. Azok nem is csekélyek. Nemcsak a semmiből támadt hadsereg, hanem a semmiből támadt hadiipar is csodákat művel: már részben pótolni tudja a háborús veszteségeket. A köztársaságnak negyedannyi segítségre sincs szüksége, mint a fasisztáknak, de azok a sokhoz is hozzájutnak, a köztársaság a keveset sem kaphatja meg.

Jolly doktor felháborodva csapja le az újságokat. De valahogy most kétszeresen örül, hogy a front felé tart, gyógyítani azokat, akik utolsó leheletükig küzdenek a gyalázatos és a világot szerencsétlenségbe taszító nemzetközi játszma ellen.

Még nagyobb hősiesség és még messzebb hangzó felvilágosító szó – a köztársaság számára nem áll rendelkezésre egyéb „erősítés".

Az utolsó fogolycsoport is átjött a hídon. A forgalomirányítók jelt adnak, s most ismét a katalán partról a valenciaira, a hátországból a front felé indulnak el az autók, a fogatok, a katonák.

A hangszóróskocsi a mozgó ambulancia mögött döcög végig a hídon. Az országútra érve meggyorsul a menet, a tömött sorból csapatok és járművek térnek le jobbra-balra a mellékutakon. A két nagy autó Cobrera felé tart. Ebben a városkában már reszketnek a közeli tüzérségi tűztől az ablakok. A fiatal híradós egy utcakereszteződésnél ugrik le a műtőskocsiról.

– Mit kívánjak neked, nektek, nekünk, anya? Talán a legjobb lesz ez: könnyű sebesülteket . . .

Anna Mária sóhajt, de biztatóan mosolyog.

– Egészséget, gyermekem. Apát is üdvözlöm, csókolom!

A mozgó ambulancia a jobb oldali útra fordul, s egy kis major felé tart, ahol – ide látszanak – egymásra halmozott, készenlétben álló hordágyak várják.

A hangszóróskocsi megáll, nemcsak a fiatal önkéntest, hanem Csapajevet is fel kell vennie, aki egy kis házból lépett elő. A brigádtörzsnél járt, s most örül, hogy az autón hamarabb érhet ki a zászlóaljhoz.

Amikor a kocsi továbbindul, Csapajev odahajol Dinge füléhez:

– Tardientánál, még amikor a Columna de Libertadban harcoltam, egy spanyol családdal küzdöttem együtt. Az anya, az apa, a legidősebb fiú, mindhárman kint voltak a fronton. Igazán nem hittem volna akkor, hogy találkozom idekint ugyanilyen *magyar* családdal is.

2

A műtősautóban a nappalt az különbözteti meg az éjszakától, hogy ilyenkor nem valamennyi világító eszköz ég, csupán a műtőasztal fölötti tükörlámpa. A nagy acetilénlámpa és a fertőtlenítő készülék éjjel-nappal sistereg. És éjjel-nappal sorakoznak a hordágyak a kocsi ajtaja előtt. Itt csak a sürgős műtéteket végzik el, de még a legsürgősebbben segítségre szorulók is éjjel-nappal özönlenek.

Az orvosok, ápolónők annyi időn át dolgoznak egyfolytában, amíg csak bírják, aztán támolyogva mennek a major valamelyik kis szobájába, ledőlnek ágyukra, alusznak, míg fel nem riadnak, majd gyorsan tisztálkodnak, bekapnak valamit, s ismét a posztjukra állnak. Nincs a munkának szabályos üteme, az étkezés sem jelent nappalt, az alvás sem éjszakát. A napok összefolynak, és legfeljebb a sebesülések fajtái osztják szakaszokra az időt.

Ilyen szakaszt jelzett az is, amikor Jolly főorvos két műtét között megkérdezte:

– Főápolónő, nincsenek fedezékek?

A lövészárkokban legtöbbnyire fej-, kar- és vállsebesüléseket szereznek a katonák, most pedig órák óta a legváltozatosabb sérülések mentek át a sebész kezén.

Nemhiába kérdezte Anna Máriától. A sebész csak a sebeket látja, mint ahogy az egyes katona is csak a maga terepszakaszát. De százan és százan fordulnak meg a mozgó ambulancián, Anna Mária kötözi, segíti fel a műtőasztalra őket, ő önt korty vizet forró ajkaik közé, ő hallgatja lázas, tört szavaikat, amelyekben elevenen lüktet az átéltek hangulata. Mint ahogy a fronthelyzet képe az egyes jelentések mozaikjaiból kerekedik ki a vezérkarnál, úgy tárul a front élete a sebesültek szaggatott elbeszéléseiből az ápolónők elé. Oly pontosan tudják, mi történik ott elöl, mintha saját szemükkel volnának tanúi. Anna Mária rekedten felelt. Ezek között a „változatos" sebesültek között nagyon sok volt az ismerős, magyar zászlóaljbeli magyarok, spanyolok. Összeszorul a szíve.

– Két század harcol a Cavalls lábánál, a gandesai temető szélén. A sziklás talajon nem tudták beásni magukat. A pergőtűzben kövek mögé húzódva feküsznek.

„És állják?" – akarná kérdezni Jolly doktor, de csak csodálkozva vonogatja a fehér sapka széle alatt vöröses szemöldökét. Miért is kérdezné – hiszen látszik, hogy állja spanyol, katalán, lengyel, magyar. Ehelyett csak sóhajt.

– A Cavalls, mindig a Cavalls... Kérem a következőt.

Cavalls – így hívják a teknő alakú hegyet. A tisztek 698-as magaslatként emlegetik. A szitkokból, sóhajokból, jajgatásból napok óta mást sem lehet kihallani, csak: „a teknőhegy", „a 698-as", „a Cavalls". Azt lőtte kétszáz ágyúval a fasiszta tüzérség, azt bombázták a rémítően szirénázó „Junkers 52"-esek. Onnan érkeztek szörnyű sebesülésekkel lengyelek, katalánok, ott volt a magyarok szuronyharca, amelyben Demeter tizedes és Kőré János kanadai magyar önkéntes elesett, s másik hat embert vágott-lőtt sebekkel itt kötöztek be a műtőskocsiban. Nem tudni, mióta tart ez, hány nap telt el a Cavalls ostroma óta. A vatta kilogrammjai és a géz méterei nem mérik az időt. Arra sem emlékszik senki, mióta rázkódtatja a nem messzi tüzérségi tűz a műtősautót magát is úgy, mintha a föld fájdalmas, beteg szíve dobogna a kerekek alatt.

Másik szakasz kezdődött akkor, amikor járművek helyett egyszerre csak katonák hátán érkeztek a súlyos sebesültek. Elsőnek egy Tőzsér nevű önkéntes támogatta ide a társát, akit Gál Miklósnak hívtak, s robbanógolyó szakított csúnya sebet a karján.

Sziszegett, fújt a sebesült, s közben fel-felnyögve tréfálkozott. Gondolatai lázasan csapongtak.

– Ne félj, nővérke, feljelentem ezért a facikat, fel én... a parancsnokságnál... A tűzön át hozott a Tőzsér elvtárs, attól féltem, ott vérzünk el együtt. Feljelentem a gyalázatosakat, mint a *mulero* Patakit. Hahaha, jaj! Pataki, a mi óriásunk, megvan vagy százötvennyolc centiméter. Durván bánt a muleróval. Már csak éjszaka hoznak élelmet, olyankor mégsem olyan erős az ágyútűz. Bár négy éjszaka így is hiába kísérleteztek. A mulero, az öszvérhajcsár – öszvéren hozzák a kondérokat – rémületében most is el akart szelelni. De Pataki, a segédszolgálatosok vezetője résen állt, és egy kenyeret vágott hozzá, hogy észre térjen. Csakhogy hát a kenyér már négynapos volt, jó kemény. Hahaha! A mulero most panaszkodik, fenyegetőzik az embertelen bánásmód miatt. Jaj, jaj! De holnap már a muníció és koszt éjszaka sem érkezik ki. Egyre lőnek... Anna Mária, kedves, nem tudod, hogy kerültem én ki onnan egyáltalán?

Így érkeztek egymás után – emberháton. A főorvos csak akkor vette észre ezt a különös jelenséget, amikor hajnal felé lerántotta a gumikesztyűjét, és kiment a levegőre, hogy elszívjon egy cigarettát. A műtőskocsi mellett kétoldalt hosszú sorban, a földre fektetett hordágyakon, szabad ég alatt feküdtek a sebesültek. Az egyik oldalon a vizsgálatra, műtétre, a másikon a továbbszállításra várók. Az úton pedig nehéz léptekkel különös árnyékok közeledtek. Jolly doktor világosan kivette a magyar beszédet.

Rögtön visszatért, s miközben újból bemosakodott, dohogva kérdezte:

– Anne Mary, elvesztették a sebesültszállító kocsijukat a magyarok?

Nincs szomorúbb, mint amikor a sebesültek már a kötözőhelyre sem juthatnak el életveszedelem nélkül. Anna Máriának a válasz nagyon nehezére esett.

– A fasiszták már belőtték a hátuk mögötti utakat is. Alig lehet megközelíteni őket. Önként vállalkozók hoznak ki egy-egy sebesültet a tűzből.

Jolly doktor arca elborult.

– Úgy látom – suttogta halkan, angolul –, ez már el is késett itt...

A vizsgálóasztalra fektetett férfiban Anna Mária döbbenten ismerte fel Kreznár Károly kapitányt, a magyar zászlóalj első századának parancsnokát. A hamuszürke, feldúlt arc kétségkívül a halál bélyegét viselte.

– Kreznár elvtárs, te már sokszor sebesültél, és mindet kiheverted, oda se neki! – simogatta meg Anna Mária hűvös, fehér ujjaival a sebesült homlokát, miközben összeszedte minden erejét, hogy mosolyogni tudjon.

– Ezt nem úszom meg szárazon – hördült Kreznár. – Bent maradt a golyó. Még tegnap délelőtt történt. A kutyaistállóját, beszorultunk abba az állásba, se ki, se be!

Horváth Imre, aki a hátán hozta ide, fölébe hajolt, megölelte, majd egy pohár vizet kért, azt megitta, és máris indult vissza.

A főápolónő a sebesültet vizsgáló orvos arcát leste, ó, bárcsak volna még remény. Kreznár közben egyre beszélt, lázasan.

– Előre kellett vinnem a golyószórót. Phü, a szemét népség előttünk gyülekeztette az erdő fedezete alatt a katonáit, mert nálunk nem voltak kéznél aknák, golyószóróval meg nem tudtunk kilőni a fák miatt. Muszáj volt kimennem a fegyverrel a fák közül. Hisz nem jöhetnek tovább! Nem és nem! Ha a foldig rombolják... A Cavalls... megvédjük...

Jolly angolul suttogott Anna Mária fülébe. Kreznár, bár nem értette a szót, s az orvos vigyázott vonásaira, mégis olvasott az arcáról. Erót vett magán, hogy összefüggően tudjon beszélni.

– Fajdalomcsillapítót neki, rendeli az orvos. Mondd nekem, Anna Mária, hogy a hátországban majd meggyógyulok... Ismerem az ilyet, már tapasztaltam másokon. A szentségét, nem lehet már rajtam segíteni. Késő. Nem kell a fájdalomcsillapító, Anna Mária, köszönöm. Az fáj már csak, hogy nem üthetem őket. Hogy nem látok többé bányát. Hogy nem látom a családomat. Isten veletek, elvtársak! Elvtársaak! Azokra meg köpök, a golyójuk fájdalmát jusztis kibírom...

Már indult a sebesültszállító kocsi.

– Anna Mária, Fazekas komisszárt sem tudták kihozni. Akkor sebesült meg, amikor engem kötözött a saját sebkötöző csomagjából. Neki már nem is maradt géz, csak falevelek... Hát most ő is meg fog halni? Elvtársak, segítség!

– De hiszen, te sem... Igazán ne... ne csacsiskodj... Viszontlátásra... Érted? *Viszontlátásra,* Kreznár Karcsi!

Az ápolónőknek is szörnyű csatákat kell vívniuk.

– Eh... isten veled, Anna Mária! Azokat verje meg az isten! Nekem befellegzett. Sok szerencsét. Agyő! Elvtársaak!...

Fazekas Jenő negyed órával később került elő. A maga lábán támolygott ide. Szeme még káprázott az ellenség világítógolyóinak tűzijátékától. Nem is értette, hogy hogyan nem találták el újra, hiszen egyenesen őfeléje cikázott az éjjel minden fényes lövedék.

– Igen... amikor Kreznárt kötöztem... Nincs már egyetlen fedett hely sem ott, ahová oda ne lőhetne az ellenség.

Az ő mellében nem maradt bent a golyó; a hosszú várakozás ellenére sem mérgesedett el a sebe. Bekötözték – fel fog épülni hamarosan. De egyre Kreznár után érdeklődött, s nem tudott megnyugodni, mert ha Kreznárról került szó, Anna Máriának már sehogy sem sikerült elég meggyőző mosolyra igázítania az arcvonásait.

Csapajevnek, aki kora reggel megjelent, hogy a századparancsnok és a komisszár állapota felől tudakozódjék, megmondták az igazságot. A zászlóaljparancsnok fáradtan ült le a mozgó ambulancia lépcsőjére, csont és bőr, szürke képét nagy tenyerébe hajtotta.

Jolly doktor franciául szólt hozzá.

– Ugyan, hát nem lehetne az embereket abból a szörnyű állásból végre visszavonni?

– Állás? Miféle állás? Ha ott állás volna... – dörmögte Csapajev. Felpattant. – Nem, nem lehet. Gandesa a helyzet kulcsa; ha itt meghátrálunk, visszanyomnak minket az Ebro mögé. Ha meg Gandesát bevehetjük, el is agyabugyáljuk őket. Ki kell bírni. Ki lehet bírni. Én ma már harmadszor teszem meg oda-vissza az utat, csak hogy mindenki lássa: ki lehet... ki kell bírni!

Aztán nagy léptekkel visszaindult az első vonalba, kezében lóbálva revolverét, amelyet a front mögött elfelejtett tokjába tenni.

– ... Sanches vagyok! Itt Sanches beszél!

A Cavalls oldalában az altavoz del frente működött.

– Ismertek jól, bajtársak. Halljátok a hangomat? Szóval, hogy folytassam... a köztársaságiak fogságában nem történt semmi bántódásom. Tegnapig. Értitek? Figyeljetek. Tegnapig, mert tegnap aztán sok száz hadifogoly bajtársunkat megölték...

A hangszóró kissé recsegett, de különben Sanchesnek, a fogoly asztúriai munkásfiúnak a hangja jól érvényesült. Az ellenséges állásokból eddig szüntelenül lövöldöztek, a hangszóró irányában aknákkal tüzeltek, világítórakétákat is fel-fellőttek, hogy kifürkésszék az autót, de amikor Sanches ideért beszédében, minden lövöldözés abbamaradt.

A kocsi, amelynek belsejében Sanches a mikrofonba beszélt, s ahol az erősítőt kezelték, viszonylag védett helyen állt, magas bokrok között, a magyar zászlóalj és a testvér lengyel zászlóalj állásainak érintkezési pontja közelében. A hangszórókat a híradósok vagy kétszáz méternyivel arrább, a „senki földjén” levő fákra szerelték fel. Dinge parancsnoksága alatt négy magyar híradós és két önként jelentkezett lengyel hasalt alattuk egy géppuska mögött. Védeni kellett a megafonokat az esetleg odalopózó ellenségtől.

A csönd, amely ezt a terepszakaszt most hirtelen megülte, egészen szokatlan volt a füleknek. Szinte érzékelni lehetett, hogyan lesik a szavakat a fasiszták árkaiból.

– Igen, megöltek sok százat közülünk – folytatta Sanches. – A falseti elosztótáborban történt. De nem ám a vörösök tették. Mondjátok csak, melyik félnek vannak német bombavetői? Horogkeresztes gépek szálltak a tábor fölé. Alacsonyra ereszkedtek, és úgy eregették le közénk kényelmesen a bombáikat. A mi nagyszerű légihaderőnk volt. Illetve a tiétek, mert én már nem vallom többé a magaménak. Rosszul bántak velem odaát a fasiszta hadseregben, mint ahogy tiveletek rosszul bánnak ott ma is, de hogy egyenesen baromnak tekintettek, azt csak most tudtam meg. Egy kivénhedt kutyát sem mészárolnak le azért, mert befejezte a szolgálatát. Nos mi, fogságba esettek befejeztük a szolgálatunkat, erre egykori hadseregünk ki akart végezni minket. Falsetben különben többé nem lesz tábor. Ilyen gazságot a vörösök sem tételeztek fel rólatok. Most már ott tartunk, hogy a vörösök berendezkedtek rá, hogy a fogságba esett fasiszta katonákat megvédjék tőletek. Sanches vagyok, akit jól ismertek. Volt bajtársaim, csak ezt akartam mondani . . .

Sanches elhallgatott. A fronton szórványosan, de nem dühödten ismét elkezdődött a lövöldözés. Az altavoz del frente hanglemezekről köztársasági indulókat közvetített, hogy az átszökni akarók ne veszítsék el az irányt a sziklák között.

A senki földjén, a hangszórók közelében a két lengyel halkan beszélgetett Dingével – flamandul. Régi ismerősökként találkoztak itt. A két Ackermann testvér Pilsudsky Lengyelországából emigrált Belgiumba, ugyanúgy, ahogy Dinge – Mező Imre – a félárva, húszéves koráig írni-olvasni sem tudó, tíztestvéres parasztgyerek, mihelyt szakmát kapott a kezébe, és az esze nyiladozni kezdett, Horthy Magyarországáról ment oda, szabadabb életet keresni. Proletár számára Belgium sem volt az ígéret földje. Együtt harcoltak ott a munkásmozgalomban. Az Ackermann testvérek nagyszerű küzdőtársak voltak, rettenthetetlenek. Híres hőstettek fűződtek a nevükhöz. Dinge felesége is azok egyikének köszönhette szabadságát. Egy éjszaka Antwerpenben néhány kommunista asszony jelszavakat pingált a gyárfalakra, de a rendőr kezébe kerültek. A zsaru szerencsére még kiélvezte a helyzetet, gúnyolódott, elmesélte, hogyan fogják ezért kitoloncolni őket Belgiumból. Eközben előkerült a két Ackermann s erre a rendőr táskájából a revolver. A testvérek egyike odaállt a fegyver elé és magyarázott, miközben a másik a jelszavakhoz használt lemoshatatlan festékkel megtöltött vedret a belga „Mihaszna András" fejére rántotta, s mindnyájan elmenekültek.

A két Ackermann el volt ragadtatva az „új tüzérség"-től. Mert hiába, a kommunista, ha kell, fegyvert ragad, s keményen szorítja, de szívéhez mégis a meggyőzés eszköze áll a legközelebb. Izgatottan várták az elkövetkező perceket, mert az elmúlt napok tapasztalatából már tudták, hogy ennek a fegyvernemnek közvetlen hatása is van. Minden éjszaka odavonzott néhány szökevényt.

Most a nehezebb fegyverek dörgése közepette is világosan ki lehetett venni, hogy nem messze pisztolyt sütögetnek el.

– Aha, egy tiszt lövöldöz valaki után.

Távoli ordítozás hallatszott. A tüzelés megerősödött, eszeveszetté vált. Minden éjszaka ez volt a „menetrend". Tudták, ez a dühödt, vad tűz eltart fél óráig, egyig, s amikor már kicsit csendesedik, egy halk, kissé riadt szó hangzik fel a sötétségből: *Compañero*... Néhány bizonytalan árnyék tűnik majd fel a hangszórók közelében.

Ezúttal teljes két órán át tartott a nagy lövöldözés. Az egyik hangszórót el is találta egy aknaszilánk. Majd már ismét csak időnként reszkettette meg a levegőt egy-egy éles sorozat, néhány egyes lövés, akna robbanása, amikor végre elhangzott bizonytalanul, reszketőn: „Compañero..." – hogy aztán a válaszpisszentésre élénken, örömmel csattanjon fel, szinte ahogy a fiatal rigó tavasszal fütyülni kezd: „Compañero! Compañero!"

A kocsiban Sanches igazolta az átjötteket: egykori bajtársai voltak, szavahihető legények. Az egyik, a szemben álló zászlóalj parancsnokának fullierje, fontos hírt közölt.

– Holnap a Pándols ellen készül nagy támadás.

3

A mozgó ambulancián továbbra is – s most még inkább – úgy telt az idő, mintha egyetlen sürgő-forgó, véres nap soha véget nem érően nyújtózna el.

Most a hagymázas sebesültek kicserepesedett ajkáról ezek az elnevezések szakadtak fel unos-untalan: „Pándols", „a 705-ös magaslat", „a csonkakúp hegy".

Ami ott történt, más volt, mint minden eddigi, amit a háború folyamán megéltek. Ilyet a Cavalls sem mutatott fel. Ilyennek még az Egyetemi Városban, Jaramánál, Guadalajaránál sem voltak tanúi. Itt a merő barbár technika csapott le a meztelen emberi testre.

A Pándolsot a majorból jól lehetett látni. Égett a hegy! Sárgásfehér füst közepette felhőkig törő kékessárga lángokkal égett a puszta sziklacsúcs. Mintha tűzhányó volna, éjjel-nappal füstöt, lángot okádott, s közben éles, narancsszínű villanások övezték a homlokát. Az ellenséges bombázók a gyújtóbombák ezreit, ötszáz kilós robbanóbombák százait dobálták a hegytető százötven méter hosszú és hetven méter széles fennsíkjára, miközben százötven fasiszta löveg is oda ontotta a lövedékeit.

A hegy döbbenetes látványa a messzi környékről minden tekintetet magára vont. Ég a Pándols! Értetlenül bámultak a katalán parasztok. Sohasem láttak még puszta köveket, sziklákat égni.

A műtőkocsihoz nemcsak ellátszott a lángoló hegy, de odahallatszott a mély hangon bömbölő szüntelen dübörgés is, amelyet át- meg átszőtt a csúcs fölött körözö repülőgépek vijjogása. Az autó imbolygott gumikerekein, a letett fémtárgyak nyugtalanítóan zörögtek. A legelső sebesültek, akik a Pándols elleni támadás kezdetekor a kötözőhelyre kerültek, a Cavallsról lezúduló kövektől sérültek meg: a föld reszketésétől a kúpheggyel szomszédos teknőhegyen leomlott egy sziklafal.

Azon a hajnalon, amikor a lángoló hegy rémséges látványa feltűnt – s még nem tudták, milyen sokáig fog ottmaradni –, az ápolónők kezüket tördelve, az orvosok szitkozódva álltak a mozgó ambulancia előtt, és elszörnyedve várták a borzalmas tűzvihar áldozatait. De csak két nap múlva érkeztek le onnan a sebesültek.

A várakozás óráiban egy titkos hang szólalt meg Anna Mária bensejében, váratlanul: „Milyen jó, hogy *ők* a másik hegyen, a Cavallson vannak...” A férjére és a fiára gondolt. De elszégyellte magát. Hisz ez olyan, mintha más harcostársak kárára örvendezne.

Egy időre lengyel beszéd töltötte be a műtőkocsit és a majort, mert a Pándolson legelőször egy lengyel zászlóaljat ért ez az iszonyatos támadás. A meztelen ember erkölcsi ereje azonban ellenállt a sivár technikának. A lengyeleket a rezdületlen levegőjű, már amúgy is negyvenöt fokos spanyol forróságban érte a rájuk szakadó még forróbb pokol, de elviselték. A támadó fasiszta csapatok kétnapi szakadatlan pergőtűz, bombázás után is szuronyokba ütköztek, és vissza kellett vonulniok. A sebesültek, a hősi halottak között a lengyel zászlóalj két magyar tisztjét: Kolin Lászlót és Zeke Lászlót is emlegették. A pergőtűz, a bombázás, az égetés folytatódott tovább.

A mozgó ambulancián a szláv szavak lassanként ismét a spanyol, katalán és magyar beszéddel keveredtek, ahogy a frontparancsnokság fokozatosan erősítéseket is bevetett a védelembe. Anna Mária az első magyar sebesülttől riadtan kérdezte századának számát. Megkönnyebbült a szíve. Nem *az* a század...

De a nyögő, a lázas, a jajgató sokadalomból, a genny, a fertőtlenítőszer összekeveredett szagából, az acetilén tükörlámpa éles fényköréből még súlyosabb robbanások dörejei csalták ki a szabadba az egészségügyieket. Ekkor látták csak, hogy hajnal van megint. Az eget még nagyobb lángfény töltötte be. Az ellenség – mert a Pándolsot önmagában nem tudta megtörni – most a Cavallsot is lángba borította.

A teknőhegy is égett, füstölt, mennydörgött. Már két tűzhányó tűzvésze lobogott egymás mellett a magas égre.

Anna Mária bensejében rimánkodó hang kezdett könyörögni: „Ó, csak nekik kettejüknek... csak őnekik ne történjen most bajuk... Csak ők maradjanak meg... Irgalom!”

„Csak ők? S akár mindenki más...?” A frontápolónő, a kommunista, aki családostól vetette bele magát a szabadságért, igazságért vívott küzdelembe, elszörnyedt saját gondolatától. Viaskodott magával. De asszonyi, anyai szívének féltése mindent túlharsogott. „Igenis, ők, ők... csakis ők...” Itt nagy szívek találkozhattak, önként vállalt megpróbáltatást kellett kiállniuk, erős lánc kötött itt össze minden embert. Anna Mária már a belgiumi munkásmozgalomban megtanulta és Las Rozas-i tűzkeresztsége óta még hibátlanabbul gyakorolta azt a törvényt, amelyet a magas erkölcsi felfogású, antifasiszta Jolly főorvos is előírt munkatársainak: „Feledje az *én* szócskát, és csak a *mi* vagy az *ők* fogalmában gondolkozzék!" De a szörnyű látvány, a tudat, hogy szerettei ott vannak a lángoló hegyen, most eszelős rettegéssel töltötte el. És mégis kívülről figyelte ezt a rettegést, szégyenkező lelkiismeretfurdalással, borzadva önmagától. Elszakadt volna a kapocs, ami ezekkel az emberekkel oly szorosan fűzte össze, s csak egyetlen kötelék, az ősi, a családi maradt volna meg?

Özönlöttek a sebesültek. Már nem hordágyakon, hanem pokrócokon, ponyvákon hozták őket. A puszta földön hevertek a major körül meg az út két oldalán. A major minden helyisége kötözőhellyé alakult át. Anna Mária sorra járta a bekötözötteket, beletekintett a fakó arcokba és fellélegzett: *őket* nem látta közöttük. De azután a szobájába sietett, és a kőkorsóból hűvös vizet öntött az arcára, hogy kijózanodjék, hogy elmúljon róla ez az átok. Hát hogyan lesz ez ezután? Kirohan, mindent odahagy, ahányszor új sebesültet hoznak? S ha őket hozzák... valamelyiküket... mindkettőjüket... kiáltani fog: az enyémet, az enyémet vegyék sorra előbb?! Rettegett a pillanattól, amikor ismét odaáll munkáját végezni. A sebesültek érzékenyek, ismerik őt, rögtön észreveszik, ha már nem egész szívével van velük. Hogyan állhat így oda, önzően, magányosan, szívében titkos elkülönüléssel?

Odaállt. A legelső, aki a szanitécek elébe hoztak, égési sebektől borított fiatal spanyol legényke volt. Nem több tizenkilenc évesnél. Akár az ő fia...

S Anna Mária térde megrogyott, úgy kuporodott a hordágya mellé, úgy nyúlt, úgy szólt hozzá, oly odaadóan ápolta – mintha a saját fia volna.

Az egymásba folyó, testet-lelket elcsigázó napok folyamán – miközben a szemhatáron szüntelenül ott lángolt a két hegy – Anna

Mária minden fiatal katonát úgy dédelgetett, mint a saját fiát, és a férjéért szállt harcba a halállal minden egyes életveszélyesen sérült férfi érdekében.

Hajszolt gyorsasággal, de még pontosabban végezte a beidegzett munkát. Kötözött. Altatott. Műszereket helyezett a főorvos keze ügyébe. Injekciókat adott. Bíztatta a sebesülteket. Akkor evett, néhány falatot, ivott néhány kortyot, amikor a sebesülteket etette, itatta. Alvásra csak rövid félórákat szánt, amikor már teljesen elhagyta az ereje. Mint valamennyiüket, őt is űzte, hajszolta a segítségre szorulók szakadatlan áradása. De a borzalmas órák nem enyhültek, sehogy sem múltak el. Az ellenség minden gonoszságát, dühét, gyűlöletét erre a két hegycsúcsra árasztotta, s onnan minden vér, fájdalom, tragédia az ő – Anna Mária – ölébe ömlött.

A hallatlan erőfeszítéstől, kialvatlanságtól, az idegtépő munkától időnként elaléltak az érzékei. Egy-egy percre az egyformára szürkült, szakállasodott, soványodott arcokban a fiát, férjét vélte felfedezni. Könnyeivel fürdetett egy-egy félrecsuklott, megőszült fejet, egy-egy megtört fiatal szempár fölött csókokkal halmozta el a kihűlő homlokot, s csak akkor ocsúdott fel, amikor kiragadták a kezéből a kiszenvedettet, s az írnok hangosan mondta annak sohasem hallott nevét. Néha, amikor valaki lázasan azt suttogta: „Elvtársnő, láttam odafent a férjedet, fiadat, egészségesek” – szinte elcsodálkozott. Hát nem az imént voltak a karjaiban?

A sebesültek látták arcán a gyötrelmet. Fájdalmukat türelmesen viselő önkéntesek vigasztalták az ápolónőt:

– Ne sajnálj annyira bennünket, Anna Mária. Nem olyan szörnyű odafönt, mint ahogyan te elképzeled. Alkalmazkodik az ember.

Vagy:

– A füstje nagy, nővérke, meg a zaja... fel se vedd... Hány napot töltöttem benne! Csöppet sem voltunk megijedve. Most az járja, hogy három napig egyfolytában őrjöngenek, mi meg behúzódunk a fedezék mélyébe addig... ki se dugjuk az orrunkat, teszünk rájuk. A telitalálat mindig ritkaság. Ami azelőtt volt, a sok kézitusa, esküszöm, sokkal rosszabb ennél!

A sebesültek egyre kevesebbet panaszkodtak a pergőtűzre, gyújtóbombákra. A fullasztó melegről beszéltek, meg hogy meggémberedtek a tagjaik, annyi órán át a fedezékben lapulva. És arról, hogy napokon keresztül nem jutott el hozzájuk az utánpótlás. A hegyoldalon termő éretlen szőlőről valósággal áradoztak, az volt a megmentőjük. Annak kemény, zöld bogyói szereztek nekik enyhülést a nagy forróságban.

– Az ellátás nehézsége valóságos szerencse haslövéseseink számára. Mind üres hassal kapták – jelentette ki egyszer egy fiatal orvos, de érezte, hogy az effajta szakmai tárgyilagosság cinikusan hat ebben a hősi hangulatban, és gyorsan, zavartan elhallgatott.

Anna Mária szíve egy idő óta rendetlenül kalapált. (Melyik szív viselné el, hogy szinte óráról órára újból és újból elveszítse legkedvesebbjeit?) Senki sem vette észre, csak ő tudta, milyen nehezen vonszolja magát a hordágyak között. Először akkor lélegzett fel kissé – és csillapult anyai fájdalma is –, amikor meghallotta, hogy néhány napon belül kivonják a frontról a nemzetközieket. Ezen a híren senki sem csodálkozott, hiszen már csaknem hatvan napja voltak egyfolytában a tűzvonalban.

Reménysugár villant fel előtte. A kínlódással teli, kifogyhatatlan, hetek óta tartó, véres „egyetlen nap" talán véget ér. Mikor lesz az? Úgy szeretett volna érdeklődni. De ilyet kérdezni, itt? Személyi vágya talán nincs is már itt senkinek, mert minél súlyosabb, elviselhetetlenebb a helyzet, annál korlátlanabbul uralkodik a kötelességtudás.

Zúgással telt meg a levegő. Éles dörejek. A műtőskocsi úgy megrázkódott, mintha el akarna ugrani a helyéről. Füst csapott be az ablakán.

– Légitámadás! – ez valószínűleg Jolly hangja volt.

Az ápolószemélyzet a hordágyakhoz rohant. A közeli brigádtörzs őrségének tagjai futólépésben közeledtek, hogy a bombazáporból kiragadják a sebesülteket.

Anna Mária nagy halom kötszerrel rohant arrafelé, ahol a könnyű sebesültek vártak a sorsukra.

– Kötözzétek be egymást, ahogy tudjátok és meneküljetek!

Amikor visszafelé futott, éles sivítást hallott. Földhöz teremtette a légnyomás, göröngyök hullottak reá. A közelében valaki jajgatott a füstben. Feltápászkodott, és felnyalábolta a megsérült embert.

(Később nem értette, honnan vett hozzá erőt.) Terhe pár lépés után megkönnyebbedett.

– Gyorsan, Anne Mary... hiszen elvérzik – hatolt a füléhez a főorvos hangja.

A műtőautó tetején fáradt bombaszilánkok kopogtak.

– Pulzus? – kiáltotta túl Jolly doktor az újabb hatalmas dübörgést.

Anna Mária az alig kivehető kis ütéseket számlálta a csuklón, miközben átellenben egy bomba a majorépület egyik szárnyát szétvetette.

– Úgy. Kérem a következőt – a főorvos szájáról és mély kék szeméből olvasta ki a szót, s már vonszolta oda a másikat.

Öt percig tartott csak a légitámadás, de mintha órák teltek volna bele. Jolly azonban nyugodt maradt.

– Valami fordulat történhetett – jegyezte meg. – A fasiszták bosszúból szokták bombázni a kötözőhelyeket.

Most nem füstölt, nem villámlott a Cavalls.

Nemsokára sebesültszállító kocsik érkeztek a frontról. Aránylag kevés embert hoztak.

– Aki valahogy még bírja magát, kint maradt – újságolták a szanitécek. Ők mesélték el a különös, de jellemző történetet.

Ezen a reggelen a fasiszták még fokozták a tüzet. A kőtörmelék, amely a becsapódások nyomán a sziklákról pattogott szerteszét, több sebesülést okozott, mint maga az acéleső. A tűz leple alatt a fasiszták megmászták a hegyet. A védők arra ébredtek, hogy három oldalról körülfogták őket, s ez teljes bekerítést jelentett, mert hátuk mögött járhatatlan, meredek sziklafal zárta el az utat. Nem maradt más hátra, mint hogy áttörjék a támadó láncot, s feláldozzák a hegyet.

– De mi lett belőle? – heherészett egy pödrött bajszú magyar szanitéc. – A mieink a bal szárnyon, egy jó „Maxim" fedezete mellett... „Elő a kukoricagránátot!" – Egyet... még egyet... nesztek, harmadik! Ribár Pál őrmester, századparancsnok elkiáltja magát: „Roham! Utánam, elvtársak!" Persze, szuronnyal...

Elsőnek az a Tőzsér József esett el, aki nemrég sebesült társát az ellenséges tűzön át támogatta a mozgó ambulanciára. Még sokan meghaltak és megsebesültek. Magát Ribár őrmestert is combján találta el a golyó. De a fasiszták nem vettek tudomást róla, hogy ez áttörés. Eleinte keményen ellenálltak; annál jobban futottak később, hanyatt-homlok, lefelé a hegyoldalon – az egész vonalon. A védők megálltak a hegy aljában. Most már nem volt kedvük átadni a hegyet. A nemrég ledőlt sziklafal omladékaiból rögtönöztek állásokat maguknak. Ott várják az erősítést. Kálcsics kapitány már készül is, hogy megvigye nekik.

Egy súlyosan sebesült magyar lázálmában a „Bandiera rossá"-t énekelte torka szakadtából. Mert olasz fasiszták álltak ott szemben velük, s a magyarok az olasz forradalmi dallal rohamozták őket.

A két hegyet a fasiszták nem tudták megkaparintani.

Másnap megjöttek a könnyebb sebesültek is. Nemsokára rá a brigádtörzs egyik lengyel tisztje jelent meg. Óvatosan lépkedett át az udvaron szerteszét heverő embereken.

– Ribár főhadnagy ... Ribár főhadnagy ... – ismételgette hangosan.

Egy továbbszállításra váró beteg – szikár, borostás arcú fiatalember – nehézkesen felemelte a fejét.

– Tessék. Én Ribár vagyok ... de csak őrmester.

A törzsbeli leguggolt a pokrócra, megcsókolta a sebesült arcát.

– Én hozom a kinevezésedet.

4

A pergőtűz idején a hangszóróskocsi működésének szünetelnie kellett. A híradósoknak különben is nehéz dolguk volt akkor. Éjjelnappal a sziklákat kúszták, hogy helyreállítsák az összeköttetést. A tüzérségi tűz és a bombazápor percenként szakította el a tábori telefonvezetékeket. De a fasiszták most valamelyest kimerültek, lecsendesedtek. Az altavoz del frente három nap óta, éjszakánként ismét dolgozott.

– ... A Népszövetség a napokban határozatot hozott, hogy a spanyolországi harcoló felek egyaránt vonják ki frontjukról külföldi csapataikat. A köztársaság ezt végre fogja hajtani.

A lengyel és a magyar önkéntesek döbbenten hallgatták a hangszórón elhangzó szavakat. Napok óta tudtak már róla, hogy leszerelik őket, de nem tudtak belenyugodni. Tartalékba menni, azt igen – fáradtak voltak –, de végképp itthagyni a frontot... erre a gondolatra haragos könny szökött a szemükbe.

– A mi oldalunkon a háború folyamán összesen 32 000 nemzetközi önkéntes harcolt. Hősiesen küzdöttek, nem csoda, ha ma frontjainkon csak mintegy 12 000 van belőlük. Ellenben a ti állásaitokban 120 000 olasz és 25 000 német reguláris katona tartózkodik! Igazság szerint a határozatnak vonatkoznia kellene az idegenlégióra is, s a mórokat is nehéz nem külföldieknek tekinteni. Ha nálatok csak spanyolok maradnak, fel is adhatjátok a harcot. Nem tudnak felszállni többé repülőgépeitek, tankjaitoknak több mint a fele megáll, tüzérségetek egynegyede elhallgat, és nem lesz többé semmiféle rohamcsapatotok. Hacsak a falangisták, akik mindig a második vonalból hajszolnak előre titeket, most maguk nem fognak rohamra jönni ellenünk.

Először ezeknél a szavaknál dördült el odaátról néhány lövés, de a fegyverek hamarosan elhallgattak.

– Vagy talán – folytatta a hangszóróskocsi fülkéjében a Dombrowski brigád spanyol komisszárja – Franco ezt a nemzetközi határozatot is meg akarja szegni? Azt hinnénk, káprázik a szemünk, ha azt látnánk, hogy a *caudillóban* és falangista pártjában hajlandóság mutatkozik a nemzetközi jogok, határozatok, az igazság és emberiesség törvényeinek a betartására. De ha ők az egész világ előtt magukra veszik azt a szégyent, hogy nem hajtják végre a Népszövetségben vállalt kötelezettséget, nektek, spanyoloknak látnotok kell, hogy fasiszta vezetőitek németek és olaszok nélkül létezni sem tudnak. Külföldi protektoraik nélkül nem is szippanthatnának többé spanyol levegőt. – Itt ismét eldördült néhány lövés.

– Ez a határozat a mi véleményünk szerint provokáció a Népszövetség részéről. De mi ennek ellenére végrehajtjuk, mert ha katonailag nem is, de a világ előtt erkölcsileg erősödni fogunk ezáltal. Nekünk vannak külfoldi küzdőtársaink, de a forradalom a spanyol nép forradalma, és a nép nem fogja cserbenhagyni saját forradalmát.

A komisszár még hosszasan beszélt. Odaát néma csendben hallgatták. Ez a beszéd az előző napon olyan mély hatást tett a regularesekre, hogy tizenketten szöktek át.

Amikor a komisszár befejezte, egy szócsővel felerősített – s ugyanakkor el is torzított hang – válaszolt.

– Jöjjetek át, camaradas. Tárgyaljunk.

– Miről? – kérdezte a hangszóró.

– Arról, hogy átmegyünk hozzátok.

– Hát jöjjetek.

– Nem. Ti küldjetek néhány embert. Vezetőket. Tárgyaljunk előbb – felelte a szócső.

A két Ackermann feltápászkodott a gépfegyver mellől.

– Megyünk.

Dinge azonban visszatartotta őket. Különösnek találta a készenlétben álló szócsövet s a mai szokatlanul csendes fogadtatást. És miért lövöldöztek a komisszár beszéde közben, ha megvan bennük a készség, hogy átjöjjenek? Bár az is igaz, hogy már tegnap is átjöttek tizenketten.

– Az a gyanúm, hogy a fasiszta parancsnokság nagyon megsokallta a tegnapi dolgot, és ma falangistákat helyezett el az árkokban. Ha tárgyalni akarnak, miért nem ők küldenek néhány követet?

Az Ackermannok gondolkoztak. De elsősorban nem azon töprengtek, hogy odaát őszinte szándékkal várják-e őket vagy hamissal. Őket az foglalkoztatta, hogy nemsokára leszerelnek, és többé már semmit sem tehetnek a spanyol forradalomért.

– Most mindent meg kell kísérelni. A legcsekélyebb is számít, amiben még segíthetünk. Ezért szívesen kockáztatok – mondta az egyik Ackermann.

– Azt mutassuk talán nekik, hogy tartunk tőlük? Olyan nincs. Gyerünk! – jelentette ki a másik.

A hangszóró közölte a szemben álló állásokban levőkkel, hogy kérésüket megvitatják, rövidesen válaszolnak.

A lengyel szakasz fedezékében tárgyaltak. A spanyol komisszár és a lengyel szakaszparancsnok is osztotta Dinge véleményét: a a dolog gyanús. De a két Ackermann nem engedett. Lángolt a szemük. Mi az a kis veszély ahhoz képest, hogy esetleg egy egész alakulatot áthozhatnak? Különben is fehér zászlóval mennek mint szabályos hadikövetek.

A komisszár végül engedélyezte, hogy elinduljanak. Abban állapodtak meg: amennyiben tíz percen belül nem térnek vissza – hisz úgyis egyetlen feltétel van: a teljes megadás –, a lengyel szakasz azonnal támadásra megy, igyekszik kiszabadítani őket. Dinge kijelentette, hogy híradósaival ő is részt vesz a támadásban. Egy botra fehér kendőt tűztek. A két testvér társainál hagyta fegyvereit.

– Még egy gyanús jel, elvtársak – jutott eszébe Dingének az utolsó pillanatban. – Miért szólítottak ezek minket camaradának? Ez csak alattomos hízelgés lehet. Az átjöttek a náluk is használatos compañero szóval jelentkeztek eddig.

– Jó, jó – mosolyogtak a testvérek. – Valamit valamiért... Ha görbén néznek ránk, kiáltunk. Majd csak elküszködünk velük, amíg jöttök – és mosolyogva mutatták nagy ökleiket.

Eltűntek a sötétben. Bokrok recsegése hallatszott – távolodtak. A hangszóró figyelmeztette az ellenséget, hogy parlamenter megy át, feltétlen tartsák tiszteletben a nemzetközi jogot.

S aztán üres, titokzatos csendben, súlyosan hulltak alá a percek. Minden vonásnál, amelyet a karórán elért a mutató, az önkéntesek ütést éreztek a szívükön. A lövészek és a híradósok előkészítették kézigránátjaikat; kimásztak az árokból, és a fedezékek előtt feküdtek le, indulásra készen.

Tizedik perc.

Suttogva hangzott el a parancsszó. A csendben fülsiketítően recscsentek az ágak.

Erre a zajra odaátról eszeveszetten lövöldözni kezdtek. A vezényszó most már ércesen süvített. A lengyel lövészek és a magyar híradósok elérték az ellenség árkait, belehajították kézigránátjaikat, s a következő pillanatban utánuk ugrottak a füstfelhőbe.

A két Ackermannt a tiszti fedezék padlatán találták meg. Felpeckelt szájjal, szörnyű sebekkel, holtan. A parlamenter-zászló összetaposva feküdt mellettük, s a vérükben ázott.

– A fehér zászló tekintélyében hittek? – kérdezte könnyezve a lengyel szakaszparancsnok. – Lappangó emberséget tételeztek fel a vadállatokban? Azt hitték, mindenkit meg lehet agitálni?

– Nem – felelte halkan Mező Imre. – Megértem őket. Amikor az ember úgy érzi, többé már semmit sem tehet egy ügyért, a lehetetlent is meg akarja kísérelni. Mert nem lehet lemondani azoknak a sorsáról, akiket ránk bíztak...

A két testvért még az éjszaka elföldelték, és az önkéntesek az ellenségtől elfoglalt állásokban egy percre levették a sisakjukat.

1938. szeptember 24-e reggelén spanyol orvosok és ápolónők érkeztek a műtőskocsihoz.

A régi orvosok, ápolónők és az újak két sorban álltak fel, szemben egymással. Jolly doktor néhány szóval átadta a munkahelyet. A spanyol főorvos pedig meghatott mondatokban búcsúztatta el a nemzetköziek egészségügyijeit.

Az udvar most üres volt. Az éjszaka folyamán már minden nemzetközi brigádot néhány kilométernyivel hátrább vontak a front mögé. Amikor az ünnepélyes átadás véget ért, a nemzetközi gyógyászok csomagolni indultak, a spanyol egészségügyiek meg számbavették a hordágyakat és a többi felszerelést.

Délelőtt a front erősen feldübörgött. Jolly doktor érdeklődve tért vissza a műtőskocsihoz. A spanyol főorvos mosolyogva megnyugtatta: most már őrájuk hárul minden kötelezettség.

Délben a brigád törzsparancsnokságáról üzenet érkezett. Az újabb fasiszta ellentámadás miatt csapatszállításra fogták be a járműveket: a leköszönő egészségügyi személyzetnek néhány órát várnia kell, amíg a hátországba szállításukhoz újabb autókat kerítenek.

– Köszönjük, de nem szeretnénk nehézséget okozni. Majd elindulunk gyalog – válaszolta Jolly doktor.

Egy órával később útra készen álltak. Ekkor sebesültszállító autók tűntek fel az országúton. A jól ismert autók voltak, a jól ismert soföröket. A távozni készülők otthagyták csomagjaikat az udvaron, és eléjük siettek.

– Nemzetközieket hoztok?

– Igen. Magyarokat.

A hordágyakkal együtt az orvosok és az ápolónők is a mozgó ambulancia felé tartottak.

– Bocsássatok meg, camaradas – lépett Jolly főorvos spanyol kollégájához. – Nem hagyhatjuk el bajtársainkat. Ővelük ettük a front kenyerét. Idestova két éve annak, hogy a gondjainkra bízták őket. Engedjétek meg, hogy visszatérjünk a helyünkre.

A spanyol főorvos mélyen meghajtotta magát.

– Ti pedig engedjétek meg, hogy segíthessünk.

Anna Mária magához vette a lancettát, amellyel az alvadt vértől keményre száradt ruhadarabokat szokta felmetszeni, hogy a sebesült végtagokat mielőbb szabaddá tegye. Ujjai kétségbeesetten szorították a kés fémfogóját. A sebesülthozók elmondották, hogy a leváltott magyar zászlóalj az ellentámadás hírére visszasietett a frontra. Máris számos halottjuk van, és íme, a sebesültek... Tizenegy halott, tizenhat sebesült.

A legeslegutolsó pillanatban... Az asszony szíve összefacsarodott. Órákig már biztonságban tudta szeretteit...

Gyors, pontos mozdulatokkal dolgozott, pedig alig tudott magáról. Szíve lázasan kalapált. Mélyen a sebek fölé hajolt, mert fénykarikák ugráltak a szeme előtt.

A harmadik sebesültet kötözte, amikor valaki hangos szóval tudatta, hogy a magyar zászlóaljat végleg kivonták a frontról. De őt már ez sem nyugtatta meg. És akiket már nem lehet kivonni a halál karmaiból...? Egy pillanatra elfordult, vállával törülte le arcáról a könnyeket.

Úgy érezte, mintha lebegne. Füle zúgásán keresztül messziről jutottak el hozzá a szavak.

„Mama... mama... – hallott egyszerre egy hangot – mamám..." Majd Jolly doktor angol beszédét: „Aligha éri meg a reggelt..." Anna Mária a melléhez kapott, de minden erőfeszítésével kihúzta magát. Mégis megrogyó térddel lépett arrább, hogy félig ájultan és gépiesen segítse a műtőasztalra a következőt.

– Anne Mary – a főorvos utána fordult. – Adja át a munkáját az új főápolónőnek talán...

Csak a fejével intett, hogy nem, végzi tovább. Lehajolt. Az új sebesült szakadozottan lélegzett. Először csak őszülő haját látta, most megfordította a fejét, véres arc meredt rá, kínosan erőltetve a mosolyt.

– Ne ijedj meg tőlem, Anna Mária...

Az ápolónő összerogyott a hordágy előtt.

A magyar zászlóalj elfogyasztotta a vacsorát, és gyalogmenetben indult el az Ebro felé. Leghátul a híradósok meneteltek. Az altavoz del frente nem volt velük. Átadták a felváltó katalán zászlóalj híradósainak.

A távozó katonák lassan, beszélgetve, nevetgélve vonultak. Egymást nevették, mekkora üstökük nőtt, milyen szakállasak. S most vették csak észre, rongyosak is. Hja, hatvan nap a harctéren – és ilyen ádáz dühű harcokban – kivetkőztetni formájából az embert!

A brigádtörzs szállásánál katonás oszlopban haladtak feléjük az egészségügyiek. Jolly főorvos, meglátva a magyarokat, elhagyta a menet élét, kissé hátramaradt, Anna Máriához lépett, s a pulzusa után nyúlt.

– Nos, jobban van már? Jobban. Hadd mondjam meg: csodáltam a munkáját. Emberfeletti volt a feladat. És magának különösen nehéz lehetett, amikor a fronton ott tudta saját férjét és gyermekét is.

Az asszony könnyekben tört ki.

– És éppen most... éppen az utolsó napon...

– Mit „éppen most”? – csodálkozott a főorvos. – Mi történt?

Anna Mária megállt. Bágyadtan végigsimított a homlokán.

– De hisz annyira magamének tekintettem mindegyiket... És éppen most, annyian...

Az egészségügyiek oszlopa az útkereszteződésnél megtorpant a katonák menete előtt. A főorvos az ápolónő vállára tette a kezét.

– Nyugodjék meg. Mielőtt átadom szeretteinek, meg akartam győződni róla, hogy teljesen jól van-e már.

Erős férfikarok karoltak kétoldalt Anna Máriába.

– Fiam... apa... – suttogta a főápolónő a két jól ismert és a törődöttségtől mégis alig felismerhető, cserzett arcba nézve.

5

Már teljesen besötétedett. Teherautók érkeztek a brigádtörzs elé, felvették a távozókat. A zászlóalj elhelyezkedett a kocsikon. Ekkor erős dübörgés hallatszott, a fáradt katonák visszanéztek.

Ismét lángolt a két hegy. Döbbenten bámulták a látványt. Azokra gondoltak, akik ott harcolnak az ő helyükön. Most ébredtek csak rá, hogy végleg magukra kell hagyniuk bajtársaikat.

Csapajev hangja hallatszott.

– Ez a ránk vonatkozó népszövetségi határozat a spanyol köztársaság „Clemenceau-jegyzéke”. 1919-ben a párizsi békekonferencia nevében Clemenceau felszólította a Magyarországon harcoló feleket, hogy kölcsönösen vonják vissza csapataikat a demarkációs vonalra. No hát mi történt? Tiszteltük a nemzetközi határozatot. Mi, a Magyar Tanácsköztársaság visszavontuk győztes hadseregünket a Felvidékről. Ellenben a román bojár haderő a füle botját se mozgatta, nem ürítette ki a Tiszántúlt. Egy kaptafára mennek az imperialisták játékai. Bizony, mi akkor nagyon meggyengültünk.

Felmorajlottak az önkéntesek. Legszívesebben belekapaszkodtak volna a bokrokba, a sziklákba. Maradni! Tovább küzdeni a spanyol harcosok oldalán! Kimerültek voltak, alig várták a pihenést, de elviselhetetlennek érezték azt a gondolatot, hogy többé már nem térhetnek ide vissza. Így elcsigázottan is ezerszer inkább visszavánszorogtak volna a frontra.

– Gyerünk vissza! Vissza! – könyörgött Anna Mária felzokogva.

Elindultak az autók. A rongyos, szakállas, elnyűtt katonák kétségbeesetten tárták karjukat a front felé:

– Camaradas!

Bosszúsan szóltak rá a söfőrökre, álljanak meg. De az autók mentek tovább.

Az önkéntesek most már tombolva kiáltozták a sötétségbe:

– Itt maradunk! Camaradas! Camaradas!

Lángoltak a csúcsok...

A NÉVTELEN KÖNYV

1

La Torre de Fontaubella...

Paratölgy-erdőkkel övezett kedves, de jelentéktelen katalán helység viselte ezt a nevet. A magyar zászlóalj másodízben hagyta maga mögött. S ezúttal jóval nehezebb szívvel, mint először, mert most nemcsak La Torre de Fontaubellától búcsúzott.

Itt pihentek a nehéz aragóniai harcok után, s innen indultak július végén az ebrói támadásra. Ütközet előtti láz pirosította akkor az arcukat, kemény és még nem próbált harci feladat állt előttük: az ellenség erődjeivel farkasszemet nézve kelni át egy haragos, nagy folyón. Szeptember végén ide tértek vissza a Cavalls és a Pándols gyilkos csatáiból. Most pedig október vége volt, és énekszó nélkül vágtak neki a Barcelona felé vezető poros országútnak.

Mi minden marad itt el mögöttük... Két esztendő fegyveres küzdelmei, lelkesedése, szenvedései. Hősi halottaik fejfái Fuencarralban és Valenciában, Madrid parkjaiban, Kasztília, Aragónia hegyoldalain, Extremadura köves és Katalónia homokos földjében. A szabadságharc ügye, ami még most sem dőlt el végleg. Spanyolország, amelynek népével oly szorosan összeforrtak. A spanyol, katalán és a világ másik ötvenegy országából való harctéri bajtársak, kikkel eggyé váltak. La Torre de Fontaubella egyik dombja, ahol Dingét egy októberi napon úgy elfogta a búcsúzás fájdalma, hogy a földre vetette magát, és ott zokogott.

Az utóbbinak ez volt a története: a magyar zászlóaljba már megalakulásakor bekerült hetven alicantei katona. Később a veszteségeket nemcsak újonnan érkezett magyarokkal pótolták, hanem spanyolokkal is; amióta pedig a Spanyol Köztársaság területe a külföldtől teljesen elszigetelődött, csakis az utóbbiakkal. Az Ebrónál már valamennyi nemzetközi alakulat legénysége jó fele részében spanyolokból állott, s a magyar zászlóaljban sem volt század, amelyikben legalább annyi spanyol vagy katalán katona ne lett volna, mint ahány magyar önkéntes. A frontról spanyol és katalán tagjaikkal együtt teljes egészükben vonták ki a nemzetközi brigádokat; mit kezdhetett volna a frontparancsnokság szakasz- és századtöredékekkel? Ellenben amikor a zászlóalj megérkezett La Torre de Fontaubellába, itt már különválasztották a magyaroktól a spanyolországi katonákat. A zászlóalj két táborban helyezkedett el, az egyikben is azt mondták: „A 13-asok 3. zászlóalja vagyunk" – s a másikban is. Csakhogy az egyikben a 13. Nemzetközi Brigád 3. – magyar – zászlóaljának maradványai táboroztak Csapajev őrnagy parancsnoksága alatt, a másikban pedig a 13. brigád („Nemzetközi" jelző nélkül) 3. – spanyol – zászlóalja egészült ki katalán újoncokkal, Francisco Garcia Soroche kapitány vezetésével. Az egyik táborban a magyar önkéntesek pihenőben voltak, és a Spanyolországból való elutazás állt előttük, a másik táborban spanyol barátaik a zászlóalj újoncait képezték ki, és arra készültek, hogy visszatérjenek az ebrói frontra. De esténként, amikor a spanyoloknál véget ért a gyakorlatozás, továbbra is együtt kószáltak, kártyáztak, daloltak a régi bajtársak, magyarok, spanyolok, katalánok.

– A mi zászlóaljunk, más legénységgel, nemsokára elmegy. Ez olyan szomorú, hogy bizonyára még Kronovitz sem tud vigasztalót mondani erre.

– Dehogysem – válaszolta Kronovitz, ujjaival végigfésülve hátrasimított haján. – Ide figyeljetek...

Kronovitz Mátyás a katonamértéket mindössze tíz centiméterrel haladta meg. Okos arcán energikus orr uralkodott, s orrcimpái mindig úgy megfeszültek, mintha éppen nagyot fújna. Mozgékonyságával, teherbírásával örökké fújtató kis gyári tolatómozdonyra emlékeztetett.

– Tudjátok, fiúk, hogyan készül a máslás? No hát: aszúra mustot öntenek, jól összekeverik, lesz belőle aszúbor. Annak a maradéka az aszúseprő. Ezt megint felöntik musttal, néhány órai állás után kisajtolják, és íme, ez a máslás. A törköly pedig, amitől ízesedett, megy, amerre lát.

„Megy, amerre lát"... a törköly? A jelenlevők már éppen azon törték a fejüket, hogyan jut eszébe Kronovitznak, aki szakmája szerint sütőmunkás, funkciójára nézve a zászlóalj párttitkára, borászatról tartani előadást, amikor ebből a nem odaillő kifejezésből hirtelen ráébredtek, hogy ez afféle példabeszéd, méghozzá nem is rossz. Bizony a madridi és a Madrid környéki harcokban megedződött magyar önkéntesek meg a hozzájuk csatlakozott első spanyol újoncok zászlóalja aszúborrá érett, s most, hogy újból feltöltik, jóféle máslás válik majd belőle, ha a törkölyt – őket – el is választják tőle. Ez az új bor: a 13-asok 3. spanyol zászlóalja – egy kicsit azért megmarad a réginek... történetében, hagyományaiban, harci szellemében, szokásaiban. Spanyolul és katalánul beszél majd, de egy kicsit azért „magyar" marad.

A hasonlat tetszett. Jó érzés volt, hogy abban a frontra visszatérő zászlóaljban azért valamiképp „mi is ott vagyunk".

– Kronovitz mindenre tud kádenciát – jegyezte meg egy ősz bajszú századparancsnok, akinek feltűnő, mandulavágású kun szeme mélyén az utóbbi időben mindig ott lappangott valami bölcsen bizakvó mosoly.

A válás eljövetele mindenkit foglalkoztatott. A magyar önkéntesek – és bizonyára a zászlóalj spanyol veteránjai is – ajándékokkal apró emléktárgyakkal készültek reá. Hanem a front közelségével nem nagyon férnek meg az érzelmes helyzetek. A felsőbb parancsnokság elejét akarta venni a gyászos búcsúzkodásnak. Egyik nap este a jó barátok még nagy gyanútlanságban szórakoztak együtt, másnap reggel pedig a faluból hazatérő egyik önkéntes sápadtan állított be:

– Elvtársak, már mennek is a mieink...

Pár perc múlva az országút felől spanyol katonanóta hallatszott. Az út előtt egy domb emelkedett. Mire a magyarok felértek annak tetejére, éppen ott alattuk vonultak Falset irányába a spanyol 13-asok.

Az ajándékokat már nem lehetett átadni, mindössze annyi idő maradt, hogy integessenek egymásnak. A spanyol katonák, egykori bajtársaik, továbbmeneteltek, tovább énekeltek, de nótázás, vonulás közben potyogott a könny a szemükből. Belehasított a fájdalom a magyarok szívébe is, s mindjük közül a legjobban Dingééba. Ő nemcsak harcolt és barátkozott az itt tovavonulókkal, de jó részüket ő tanította meg írni-olvasni, és különös hévvel vetette magát ebbe a munkába, mert legjobban tudta, milyen átok az írástudatlanság, hisz húszéves koráig maga is analfabéta volt.

És most ők maguk vonultak el ezen az országúton, de a hátország felé, s a búcsú dombja is messze tűnt már.

A magyar önkéntesek Barcelonába készültek – a Spanyol Köztársaság hivatalos búcsúünnepélyére.

Kipihentek voltak. Egyenruhájuk tiszta. Fegyvereik fényesek. Hátizsákuk könnyű, csak a szívük nehéz.

Fél napi menetelés után egy lejtős tisztás széléhez értek. Kronovitz megragadta Csapajev karját, és valamit mutatott neki. Csapajev erre „állj”-t vezényelt. A lejtő gyepén kövek hevertek. A lapos kövek ábrákat, ismerős, nagy csónak formájú alakzatokat formáltak a magasra nőtt fűben. Itt gyakorolták ők annak idején – kerek negyedévvel ezelőtt – az ebrói átkelést. Alig néhány kődarab mozdult el a helyéről azóta.

– Ha „oszolj”-t vezényelnél, Csapajev, mutatnánk valamit.

– Oszolj! – kiáltotta a zászlóaljparancsnok.

Az önkéntesek szétugrottak, majd egy emberként elindultak az ábrák felé. Néhány perc, és mindenki elfoglalta helyét a „csónakokban".

Fél óra múlva tovább vonultak, de ez a kis epizód felvidította, felvillanyozta őket. Most hangzott fel az első nóta, amióta La Torre de Fontaubellából elindultak.

Somos la joven guardia . . .

A barcelonai laktanyában mindenki a kis Kronovitz szobájának a küszöbét taposta.

– Még mindig nem tudni, hogy mikor és hol lesz a díszfelvonulás? De hisz nem is ma lesz az akkor!

1938. október 28-át mutatta a naptár.

A „tolatómozdony-ember" fel se vette a sok háborgatást.

– Ma lesz – válaszolta, és minden érdeklődőnek nyugodtan elmagyarázta, hogy Barcelona mindössze száznúsz kilométernyire van a fasiszták repülőbázisától, Malorcától; Barcelona ma főváros, amelynek az ellenség élénken figyeli minden rezdülését, s így az ötödik hadoszlop miatt a hatóságok nem tartják tanácsosnak idő előtt hírül adni, hol lesz és lesz-e egyáltalán a városban tömegfelvonulás. Közben a parancsnokkal tárgyalt, megbeszélte és papírra rajzolta a díszszemle minden részletét. Ilyenkor érezte legjobban magát, amikor ennyi dolga volt. Fél évvel ezelőtt, áprilisban, az aragóniai harcok idején öt golyótól sebesült meg, de semmibe se vette, júniusban már vissza is tért a zászlóaljhoz; végigküzdötte a súlyos ebrói csatákat, és amikor az önkéntesek számára eljött a pihenés ideje, neki épp megsokszorozódott a dolga, mert most, hogy már csak névleg, félig-meddig voltak katonák, a parancsnokok helyett a párttitkárra hárult a legtöbb feladat. Kronovitz elemében érezte magát, „tolathatott".

Délben Edward, a Dombrowski brigád parancsnoka kérette magához Csapajevvel együtt. Lengyel parancsnokuk megölelte őket, és egy levelet nyújtott át nekik.

– Brigádunk ezzel búcsúzik magyar zászlóaljától.

„Tizenhét hónap közös harc a brigádunkban – tizenhét együtt töltött hónap a legteljesebb összhangban – a magyarok és lengyelek testvéries barátkozásának tizenhét hónapja! Nem volt ezalatt egyetlen front, egyetlen támadás sem, amelyben a Rákosi zászlóalj ne lett volna brigádunk valamely szárnyán vagy közepén. A magyar nép büszke lehet, hogy ilyen fiai vannak – írták a lengyelek levelükben. – Fáj, hogy már nem harcolhatunk együtt a fasizmus ellen, fegyverrel kezünkben. De szívünk együtt dobog. Spanyolországi harcainkban összeforrtunk. A magyar nép közel áll a lengyel néphez. Történetünk sok közös szabadságharcot ismer. El fog jönni ismét az idő, mikor újra találkozni fogunk az elkövetkezendő közös harcokban. Milyen boldogság lesz tudni azt, hogy minden itt küzdő magyar hazája szabadságharcos seregének vezető katonája. Ha eljutnak szavaink a magyar néphez, tudják meg köszönetünket azért, hogy brigádunk soraiban annyi bátor magyar harcos küzdött. Viszontlátásra az elkövetkezendő szabadságharcokban!"

Felhajtottak egy pohár bort egymás egészségére, majd Edward – úgy, mint a fronton – térképet terített az asztalára.

– Íme Barcelona. A felvonulást itt tartjuk meg, az úgynevezett Diagonálon. A térképen még Gran Via XIII. Alfonz néven szerepel, ma úgy hívják: Avenida 14 de Abril. Az 1931-es forradalom emlékére nevezték el ezt a sugárutat. Az ünnepség délután négy órakor kezdődik, de ezt csak két órával előbb szabad tudtul adni, mert a fasiszták bombázóit nem óhajtjuk meghívni a díszmenetre!

Délután két órakor Barcelona utcáin a katalán ifjúsági szervezetek teherautói száguldottak végig. Szócsöveken és ezer meg ezer röpcédulán szólították a felvonulásra a főváros népét. Fél óra múlva már minden irányból áradt a tömeg az Avenida 14 de Abril felé. A gyárak beszüntették a munkát, a hivatalok bezártak, az üzletek egy része lehúzta a redőnyt, a Ramblán, a Paseo de Gracián tízezrek özönlöttek – virággal teli kezű asszonyok, gyerekek, férfiak. Mozgó virágerdő töltötte be a város útjait.

Barcelona két óra leforgása alatt díszköntösbe öltözött. A tetőkről, erkélyekről feliratokat bocsátottak le a házak homlokzatára. „Éljenek a nemzetköziek!", „A köztársaság hadereje búcsúzik a hős nemzetközi önkéntesektől!" „Hazánkat a haladás fáklyájává és a fasizmus temetőjévé tesszük!", „No pasaran!" E feliratok között a nemzetközi önkéntesek leghíresebb hősi halottainak hatalmas képei voltak láthatók: a német Hans Beimleré, az olasz Nino Nanettié és a magyar Lukács tábornoké. Zászlók verdestek a házak homlokzatán, az erkélyeken, a fákon és minden villanyoszlopon, spanyol, katalán és vörös lobogók s annak az ötvenkét nemzetnek a zászlaja, amely hősöket adott a spanyol szabadság ügyének. Néhány nemzetközi a Diagonal széles bejáratánál hatalmas válaszfeliratot feszített ki keresztben az úton: „Győzelmetek lesz halottaink legszebb síremléke!"

A magyar zászlóalj felsorakozott a laktanya előtt. Csapajev szabályszerűen, spanyolul vezényelt:

– *Firmes! Sobre l'hombro! Direccion al Diagonal!*

Teherautókon egy üzem dolgozói száguldottak el mellettük, öklüket munkásköszöntésre emelve kiáltozták: *Viva los hermanos internacionales!* A forró hangulattól Csapajev belezavarodott az idegen nyelvű vezényszóba.

– *Izterda* ... *Ezter* ... – elmosolyodott. – Adta esztergályosok ... összekevertem – és magyarul kiáltotta: – Balra in-dulj! Ének!

Most a „Fel, vörösök, proletárok ..." reszkettette Barcelona ablakait, majd egy sor magyar katonanóta, s amikor feltűnt a pálmák szegélyezte Diagonal, a magyarok a „Madrid védői"-re zendítettek. Az egymás nyomában felsorakozó nemzetközi alakulatok átvették tőlük ezt az indulót.

A nemzetközi brigádok abban a sorrendben álltak fel, ahogyan a harcok tüzében végképp kialakultak. Legelöl a 11. német, mögötte a 12. olasz brigád, s azt követte a 13. lengyel–magyar, a 14. francia–belga, a 15. angol–kanadai–csehszlovák, végül pedig a 129. skandináv brigád.

Pontban négy órakor kürtök jelezték a diszszemle kezdetét. Háromszázezer barcelonai zsúfolódott a kötélkordon mögött. Minden ablak tömve, az erkélyek roskadoztak. Autón megérkezett Azaña, a Spanyol Köztársaság meg Companys, Katalónia elnöke és dr. Juan Negrin miniszterelnök. A dísztribünön a Népszövetség katonai küldöttségének megfigyelő tisztjei szorongtak és valamennyi külföldi követség katonai attaséja. A legelső sorban a spanyol kommunista párt vezetői: José Diaz és Dolores Ibarruri foglaltak helyet.

A levegőben díszköröket írtak le a „legyek" és a „piszék", a köztársasági hadsereg repülői. A nemzetköziek soraira, sűrűbben, mint a hó, most röpcédulák ereszkedtek alá. „Nemzetközi testvéreink! Ha hazaérkeztek, gondoljatok arra, hogy minden spanyol szíve hálával van telve irántatok! Jó utat!"

A hangszórók beszédeket közvetítettek:

– ... A Köztársaság most, hogy elmentek, kitüntet benneteket a vitézségi éremmel, és megadja nektek a jogot, hogy a háború utan a Köztársaság polgárai lehessetek. Sohasem fogjuk elfeledni, hogy életeteket áldoztátok fel a szabadságunkért, midőn egy maroknyi spanyol idegenek segítségével akarja elrabolni azt...

– ... Spanyolország második hazánk. Fájó szívvel búcsúzunk. De fegyelmezetten távozunk. Külföldön pedig folytatni fogjuk a küzdelmet a spanyol nép igazáért...

– *Las camaradas internacionales marchan ahora! Dicemos juntos: Hasta la vista, voluntarios de la Libertad!*

„Éljenek nemzetközi testvéreink!" „Éljen a nemzetközi összetartás!", „Éljen Spanyolország függetlensége!" – harsogták felváltva a nézőközönség soraiból.

Azaña, Companys és Negrin elhaladtak a búcsúzó brigádok sorai között, majd felmentek a tribünre. Ekkor a nemzetköziek előtt a spanyol néphadsereg pompás alakulatai vonultak el díszmenetben. Mindennek az ő két évvel ezelőtti ideérkeztükkor még szinte nyoma sem volt: motorosok, tengerészek, gyalogság, gépfegyveresek, aknavetősök, kerékpárosok, tankok. A repülők olyan alacsonyra ereszkedve suhantak el a Diagonalt betöltő embererdő fölött, hogy szárnyuk szinte súrolta a pálmák leveleit.

Pillanatnyi szünet után a nemzetközi brigádok menetoszlopba sorakoztak. Megszólalt a zenekar, s az önkéntesek kilences sorokban elindultak a dísztribün felé. A magyar zászlóalj élén hárman meneteltek: Csapajev őrnagy, Fazekas Jenő kapitány, a zászlóalj megbízott komisszárja és Molnár István, aki a harcok idején egy lengyel zászlóaljnak volt a parancsnoka.

Az út két oldaláról, az ablakokból, erkélyekről tapsorkán kísérte a menetet, s a tömeg a nemzetköziekre záporozta a virágait. Krizantémok és őszirózsák tengerében gázolva vágták ki a díszlépést németek, olaszok, lengyelek, magyarok – ötvenkét nemzet szabadságharcosai.

Fővetés – a magyarok is a tribün alá értek. „Éljen a szabad, demokratikus Spanyolország!” – kiáltották mennydörögve. Egy pillanatra látták José Diazt, erősen kihajolva integetni, és Pasionariát, aki zokogott.

A tribünön túl a közönség átszakította a kötélkordont. A barcelonai asszonyok apró gyerekeiket tették az önkéntesek karjaiba, hogy a kicsinyek is megcsókolhassák azokat, akik értük harcoltak két éven át, majd meg virágcsokrokat nyomtak a puska závárzatától megkérgesedett katonakezekbe.

Több kilométeres úton kísérte haza a tömeg a nemzetközieket laktanyájukba, amelynek kapuja fölött ez a felirat állt: „Mindig harcolni fogunk a spanyol népért!”

Salud, hermanos! Salud, camaradas! – hangzottak fel az utcáról a kiáltások késő estig a nyitott ablakokra.

Este röpcédulákat osztottak szét a laktanyában. Dolores Ibarruri parlamenti beszédét.

„Az aggodalom és mérhetetlen fájdalom érzése szorítja össze torkunkat. Aggodalom azokért a katonákért, akik az emberi segítségnyújtás legmagasabb eszményeit képviselik, akik hazátlanná váltak a népek nyakán ülő zsarnokok miatt...” – mondta a Cortesben Pasionaria.

„Fájdalom tölti el szívünket azokért, akik összeolvadva földünkkel, örökre itt maradnak, akik örök hálánk dicsfényével övezve. szívünk legmélyebb érzéseiben élnek.

A legkülönbözőbb országokból és valamennyi faj képviselőjeként jöttek hozzánk, és váltak Spanyolország halhatatlan fiaivá...

...Kommunisták, szocialisták, anarchisták, republikánusok, akik különböző színeket és eszméket képviselnek, különböző vallások követői, eljöttek hozzánk harcolni minden feltétel nélkül, mert mélységesen szeretik a szabadságot és az igazságot. Mindenüket nekünk adták, fiatalságukat vagy érett megfontoltságukat, tudásukat és tapasztalataikat, vérüket és életüket, reményeiket és vágyaikat. És semmit sem kértek tőlünk. Azaz mégis: helyet kértek a harcban és azt a megtiszteltetést, hogy értünk halhassanak meg.

Spanyolország zászlai, üdvözöljétek ezt a sok hőst! Hajoljatok meg ennyi mártír előtt!

...Ma elmennek, de sok ezren végleg ittmaradnak Spanyolország földjében, kiknek emlékét a spanyolok mélységes meghatódottsága övezi.

Elvtársak, nemzetközi brigádok harcosai!

Politikai okok, állami érdekek úgy kívánják, hogy térjetek vissza hazátokba, illetve azok, akik emigrációban éltek, száműzetésbe.

Büszkén távozhattok, ti vagytok a történelem legendás hősei, ti vagytok a szolidaritás és az igazi demokrácia hősi példái, ellentétben azokkal, akik a demokratikus elveket úgy értelmezik, ahogy azt páncélszekrényük és részvényeik kívánják, amelyeket minden kockázattól meg akarnak óvni.

Sohasem felejtünk el titeket, és majd ha a béke olajágai virulni fognak és összefonódnak a Spanyol Köztársaság győzelmi babéraival, térjetek vissza hozzánk!"

S ez még nem volt minden...

Késő este a Lister hadosztály hadügyi megbízottja magához kérette Fazekas komisszárt.

– Az idő elhomályosítja az emlékezést. Írásban kell megőrizni a ti tetteiteket. A spanyol kormány mindent rendelkezésetekre bocsát, hogy elindulásotok előtt könyvben gyűjthessétek össze és örökíthessétek meg a spanyolországi magyar önkéntesek küzdelmeinek történetét. Ne engedjük elveszni azt, ami oly sokat mondhat a jövendőnek!

A felejthetetlen napnak talán ez volt a legszebb ajándéka, mert ez a könyv lehetővé teszi majd, hogy magukkal vihessék egy részét annak, amitől annyira fájt elbúcsúzni.

2

Újraélni a hősies napokat...

A palafrugelli magyar szállások huszonnégy órára megteltek izgalommal. Tulajdonképpen ezen a napon kezdődött el a Névtelen Könyv megkapó története.

Palafrugell szép, tiszta kisváros, közel a kék mosolyú Földközi-tengerhez, zöld dombok között. Itt helyezték el a magyarokat a barcelonai búcsúünnepély után. Fegyvereiktől már megváltak, de még egyenruhát viseltek, s gondolatban most még egyszer visszatértek az elmúlt két esztendő csatamezőire.

A sürgő-forgó, mindenben részt vevő, mindent irányító Kronovitz vette észre, hogy a könyv elkészülését veszedelem fenyegeti. Az ő ötlete volt, hogy a megírandó anyagot osszák szét az önkéntesek között, s mindenki arról az eseményről írjon, amire legjobban emlékezik, ami a legmélyebb benyomást hagyta benne.

– Egyetlen napot adhatunk csak a megírásra – fújt, pattogott. – Egy órával se többet! Már csak fél lábbal vagyunk Spanyolországban. Lehet, hogy holnap már néhányunknak el kell távoznia. De egy napig még bizonyosan együtt vagyunk.

Ez még izgalmasabbá tette a dolgot. Minden percben elválhatunk... küzdelmünk csak emlékeinkben él... ma még minden kusza és esetleges, de holnapra máris együtt lesz, és mindent számba vesz: a Könyv!

– Parancs! Huszonnégy óra! – vállalták katonásan a megbízatást a zászlóalj tagjai.

Előbb szerteszóródtak, mindenki sietett a munkához csendes zugot keresni. S aztán futkározva kutatták egymást: kiegészíteni, ellenőrizni az emlékezetet, elmosódott mozzanatokat felfrissíteni, neveket tudakolni. Majd megint elrejtőztek, és rágták a ceruzát. Aztán újból összegyűltek, hogy elolvastassák egymással a leírtakat. Sokan nem aludtak aznap éjszaka. Kézigránátot dobni, gépfegyvert kezelni, sebesülést elviselni most jóval könnyebbnek tűnt, mint szabatos, kerek mondatokban, pontosan leírni az átélteket.

A huszonnégy óra elteltével óriási halom papír halmozódott Fazekas és Kronovitz előtt: együtt volt a spanyolországi magyar szabadságharcosok története; a frontokon készült fényképeiket is rendelkezésre bocsátották az önkéntesek.

Másnap a Belgiumból jött s oda visszakészülő magyarokat másik helységbe, külön táborba szólították. Búcsúztak, elmentek, de egy kissé megnyugtatta őket, hogy a Könyv anyaga immár együtt van, és tanúsítja, hogy elválásuk csak átmeneti lehet. (Dinge is a „belgiumiak" közé tartozott, mégsem tartott a többivel. Azt mondta: amíg egyetlen olyan magyar önkéntes létezik, akinek nem jut hely a nagyvilágban, ő marad, és megosztja vele a sorsát!)

A huszonnégy óra alatt megírt könyv Fazekasnak és Kronovitznak még rengeteg munkát tartogatott. Meg kellett szerkeszteni. Vagyis: át kellett vizsgálni az anyagot, az ugyanarról az eseményről szóló írások közül kiválogatni a legjobbakat, adataikat egyeztetni, ellenőrizni, sorrendbe szedni őket. Írógépet és írógépelni tudókat keríteni, akik letisztázzák az elfogadott kéziratokat. Gondoskodni bevezetőről és búcsúszóról. A magyar század és a magyar zászlóalj történetének legfőbb eseményeiből összeállítani a huszonöt hónap viszontagságainak naptárát. Végül nyomdát keresni, ahol mindezt magyar betűkkel kiszedik és kinyomtatják.

A bevezető megírására Flatter Ottó őrnagyot kérték fel. Ő volt most Spanyolföldön a legmagasabb rangú magyar katonai vezető.

Flatter végigolvasta a hatalmas anyagot.

„Magyarokról szól ez a könyv ... akik megértették, hogy a dolgozó emberiség fasizmus elleni nagy harcában nincsenek elszigetelt frontok – így szólt a bevezető. – Tudták azt, hogy a spanyol földön nemcsak a köztársaság hősies népének nyújtanak testvéri segítséget, hanem azoknak a millióknak is, akik Magyarországon vagy bárhol, törhetetlen hittel viselik ennek a szabadságküzdelemnek minden terhét és veszélyét ... Mindenki ismeri a hun-magyar mondakör legendáját Attila fiáról, Csabáról, aki lova patkójának nyomait otthagyta az ég Tejútján. Ez a könyv nem legendákat őriz meg, hanem tetteket. Hősei nem a csillagokban hagytak nyomokat, hanem a német–olasz fasizmus testén ejtettek mély sebeket ... A történelem Tejútján eltörölhetetlenül fog ragyogni azoknak az emléke, akik a fasizmusra Spanyolországban mérték az első súlyos csapásokat" – írta a könyv elé a spanyolországi II. Nemzetközi Brigád volt parancsnoka, az a mosolygós, magas, szőke őrnagy, aki Kun Bélával együtt a magyar szocialisták közül elsőnek vette fel egykor a kapcsolatot az orosz bolsevikokkal, még a Nagy Októberi Szocialista Forradalom diadalra jutása előtt.

A bevezető még meg sem érkezett, amikor a „franciaországi" magyaroknak a calellai táborba kellett költözniük, hogy ott várják meg

Párizsból érkező beutazási engedélyüket. Fazekas komisszárnak is mennie kellett.

A könyv elkészültének gondja Kronovitz vállára hárult. Zokszó nélkül vállalta a „mozdonyember".

Pedig számos más felelősségteljes feladata is volt most a párttitkárnak. S a számos között is a legéletbevágóbb kérdés megoldása: hova fognak a fasiszta országokból jöttek visszatérni? Hisz a Magyarországról, Németországból, Olaszországból, Bulgáriából, Lengyelországból, Jugoszláviából, a németek által megszállt Ausztriából, Csehszlovákiából érkezettek előtt zárva van hazájuk kapuja. A Népszövetségi határozat értelmében mégis el kell hagyniuk Spanyolországot. Ezek az önkéntesek teljes bizonytalanságnak néztek elébe.

A demokratikus országok sajtója azt állította, hogy a Nyugat befogadja a nemzetköziek hontalanjait. Kronovitz bejárta hát a barcelonai külföldi konzulátusokat, kezében hosszú listát szorongatott, azoknak a nevével, akiknek mindenáron beutazási engedélyt kellett szereznie. Végre az angol és az amerikai konzulátuson készséggel fogadták. A listán szereplő, fasiszta uralom alatt álló országokból származó, tehát a Magyarországról való önkéntesek is – mondották neki mindkét helyen – az ő országukba két héten belül megkaphatják a vízumot. Mindössze annyi bökkenő van, hogy csupán személyesen lehet azt kérvényezni, mégpedig kizárólag Anglia, illetőleg az Egyesült Államok párizsi konzulátusán. Így rendelkezett hazai külügyminisztériumuk.

Kronovitz tehát fújtatva sietett a francia főkonzulátusra. Itt a névsor. Ezek az emberek biztosan számíthatnak részben angol, részben amerikai beutazási engedélyre, nincs szükség másra, mint hogy két hétre szóló francia vízumot adjanak nekik, mert meg kell jelenniük a párizsi angol vagy amerikai konzulok színe előtt. A francia tisztviselők igen udvarias hangon válaszoltak. Adhatnak nekik átutazó vízumot, de csak akkor, ha ezek a személyek előbb itt felmutatják angol vagy amerikai beutazási engedélyüket, mert a mi külügyminisztériumunk meg így rendelkezett . . .

A kör bezárult. A „demokratikus" hatalmak komisz összjátékot űztek. Az angol és amerikai kormány saját népe előtt adta a nagylelkűt: támogatja a szabadságért vívott harc hőseit, „párizsi konzulátusunk el van látva minden szükséges felhatalmazással..." Oda pedig senki nem juthatott el – erről a franciák gondoskodtak.

A pártszervezet, hogy a Palafrugellban visszamaradt bajtársaktól távoltartsa a csüggedést, hogy felejtesse a bizonytalanságot, napról napra politikai, ismeretterjesztő, katonai előadásokat meg kirándulásokat, labdarúgó-mérkőzést, tornászversenyeket szervezett. Továbbképezte az önkénteseket, és lefoglalta idejüket, gondolataikat. Maga Kronovitz egyszerre öt helyen volt látható, intézkedett, lelkesítette az embereket. Áradt belőle a jókedv és az optimizmus. A bajban levő önkénteseket megnyugvással töltötte el az ő jó kis „mozdonyuk", amely az adódó legnehezebb akadályokat is bizonyosan elgördíti. De egyszer a pártirodában, négyszem között, fáradtan összecsuklott a „mozdonyember".

–„Nesze semmi, fogd meg jól!" Ezt kaptuk a „demokráciák"-tól – ejtette íróasztalára a nyugati országokba beutazást kérők hosszú lajstromát.

A kunszemű századparancsnok elvette a listát. Végigböngészte a neveket.

– Sejtettem – mondta halvány mosollyal, és meleg pillantást vetett Kronovitzra. – Matyi, te elfelejtettél a listára felvenni valakit.

– No de kérlek... Ugyan kit?

– Saját magadat. Pedig te is Magyarországról jöttél ide, neked sincs hova menned.

– Ne beszélj... – bámult rá Kronovitz. Csodálkozva futotta át a névsort. Nagyot nézett, majd felragadta a tollát, és a legutolsó név alá szálkás betűkkel odaírta: „Kronovitz Mátyás, Magyarország." Aztán elkomorodva, fájdalmas arccal meredve maga elé – összetépte az egész lajstromot.

– Hova menjek már vele? Nem értem el semmit. Csak azt, hogy a spanyol külügyminisztérium vállalta, megpróbál rajtunk segíteni.

Időközben a könyv kézirata teljesen elkészült. De a kézirat meg nem könyv. Kronovitz Barcelonában, a kormányszervek hivatalait járva, nyomda után kutatott. S e téren is kilátástalannak látszott a siker. Mert hiába bocsátotta rendelkezésükre a köztársasági kormány a szükséges papírmennyiséget, hiába vállalta magára a kormány a nyomdaköltségeket is, néhány magyar hangzó: *ö, ő, ű,* megoldhatatlan nehézséget támasztott. Nem találtak a város egyetlen nyomdájában sem magyar betűket! Kronovitz, hóna alatt a kézirattal, végigvándorolta Barcelona valamennyi nevesebb nyomdai szakemberét is. Hiába minden. Senki sem emlékezett rá, hogy magyar könyv valaha is megjelent volna Barcelonában.

A „mozdonyember" erre mozgósította a fél zászlóaljat. Minden nyomdát bejártak. Míg egy napon aztán Barcelona munkásnegyedében, Barcelonetában egy kisebb üzem vezetője a homlokára csapott:

– Én azelőtt egy másik nyomdában dolgoztam, szedő voltam. De amikor átvettem ezt az üzemet, találtam itt egy idegen betűs betűszekrényt. Azt mondják, hogy a királyság idején itt nyomtatták valamelyik madridi külföldi követség meghívóit. Gyerünk csak...

Végigmentek a szedőtermen, és az üzemvezető egy használatlan betűszekrényhez lépett, tenyerére vett néhány, számára különös betűt.

– Ezek magyarok?

Előkerültek az akadékoskodó hangzók betűjelei.

– No – mondta örömmel az üzemvezető, aki Kronovitzhoz hasonló testalkatú, zömök katalán volt –, alighanem megtaláltuk a magyar betűket. Gondolkozzatok csak, camaradas, milyen betűitek vannak még, amelyek a mi írásunkban nincsenek meg.

A jelenlévő magyarok egyike túlságosan pedáns akart lenni, és azt mondta: *tyé*. A katalán nyomdász kérésére mindjárt le is firkantotta. Az üzemvezető egy furcsa *t* betűt látott, amelyről egy sarló alakú vonal ágazott le, s bizony hiába böngészett a betűk között, ilyet nem talált. Nagyon elszomorodott.

– Nincsen – mondta. – Jaj, szegény elvtársaim...

– Most meg a *tyé* hiányzik? – kapott a fejéhez Kronovitz, majd fújt egyet. – Veszünk a spanyol betűkből. Hisz *t* és *ipszilon* létezik a spanyol írásban is.

A katalán rábámult, és egy *t*-t meg egy *ipszilont* halászott elő. Egymás mellé tette őket.

– De hisz *t* meg *ipszilon* van itt is. Ez nem jó?

– Éppen az a *tyé* – felelték kórusban, nagy kacagás közepette a magyarok.

Óriási volt az örömük! A könyv most már megjelenhet.

A derék katalánt ezentúl csak „Tyé”-nek nevezték.

– Benned is azt találtuk meg, ami hiányzott, pedig megvolt – fordult Kronovitz az üzemvezetőhöz, és örömében egész kis szónoklatot kerekített. – Egy katalán nyomdászt, aki meg tudja valósítani a könyvünket – ujjaival fésülgetve hátrasimította hosszú szálú haját, nekitüzesedett. – Tudod, mit adunk a kezedbe, camarada? A mi könyvünk a modern magyar történelem egyik gyönyörű fejezetét örökíti meg. Erről a hőskölteményről a mi hazánkban ma fogalma sincs senkinek. Krónika ez, otthon ismeretlen események krónikája. Ha felszabadul a mi népünk, talán éppen olyan egyedülálló kútforrás lesz ez, akár a Névtelen Jegyző munkája. No de ezt az utóbbit te nem értheted. Hát hogyan magyarázzam meg neked, mit jelent a mi könyvünk? Huszonöt rendkívüli hónap története, halottaink emléke, búcsúnk fájdalmának enyhítője! Forradalmárok vagyunk, bármikor elpusztulhatunk, hisz a világ egyre súlyosabb napokat él meg, s ebben van megírva életünk értelme. Ki tudja, hogy ezer magyar ember számára nem jelenti-e ugyanazt, mint a szerencsétlenül járt tengerésznek a palackba zárt, végső hírt adó levél. Érted, camarada „Tyé”? Ezer forradalmár palackpostája, amelyet a felszabadult Magyarország népének egyszer feltétlen kezéhez kell kapnia! Ezért olyan nagy az örömünk.

„Tyé” a kéziratot lapozgatta, és egészen elszomorodott ettől a biztatástól. Kétségbeesetten kiáltott fel:

– De hát honnan gondoljátok, hogy én ki tudom nyomtatni a könyveteket? A betű még nem minden ... Vagy van *magyar* szedőtök? – tette hozzá hirtelen reménykedve.

Kronovitz elkomorodott, és izzadságcseppek jelentek meg a homlokán:

– Volt nyomdászunk, kettő elesett, egy pedig már visszament Franciaországba – sóhajtotta. De felkapta a fejét és orrlikai akkorára tágultak, mint egy-egy gyűszű. – Mégis meg kell lenni ennek, testvér. Meg kell lenni! A szerelő sem mérnök, de azért a rajz szerint csavarról csavarra összerakja a gépet.

– Ej, ej – csóválta fejét „Tyé”. – Öles kézirat ez, nem rövid meghívószöveg. Aki a nyelvet nem ismeri, hogyan tudjon betűről betűre kiszedni egy vaskos kötetet?

Az örömet kétségbeesés váltotta fel. Kronovitz fújtatva járt fel-alá a szedőteremben, a többiek homlokukat tapogatták, sóhajtoztak. „Tyé” a könyvhöz szánt képeket forgatta. Az egyiken a madridi Mezőgazdasági Egyetem épületének összelőtt homlokzatát pillantotta meg, s annak tövében, a barikádokon, felismert néhányat a jelenlevők közül. Ő is felsóhajtott, majd sapkáját ide-oda rakosgatva a fején, kijelentette, hogy hagyják csak ott a kéziratot, majd azért talán ő kitalál valamit.

Amikor néhány nap múlva Kronovitz ismét Barcelónába utazott, és felkereste a nyomdát is, „Tyé” három hosszú kutyanyelvet tett eléje. A könyv bevezetőjét, harci naptárát és néhány legelső cikkét már kiszedték.

A „mozdonyember” lecsapta az asztalra a levonatokat, derékon kapta az üzemvezetőt, és jobbról-balról megcsókolta.

– Derék ember vagy! Hogyan csináltátok?

– Hát ... – mondta „Tyé” restelkedve – csináljuk, de ne örülj olyan nagyon, mert sokáig fog tartani. Minden egyes szót annyi ideig rakosgatunk össze, mint amennyi idő alatt spanyol szövegből három mondatot. Egy óránál tovább nem is lehet dolgozni ezen, mert akkor már káprázik az ember szeme. De elosztottuk egymás között. Minden szedőnk dolgozik rajta egy kicsit. Az egyik elkezdi, aztán átadja a másiknak. Kissé körülményes így, de sebaj! Meg lesz a könyvetek, mert meg kell lennie. Az még sokkal nehezebb volt, amit a mi érdekünkben ti csináltatok. Elhatározták a szedők, hogy együttes erővel elkészítik. A ti könyvetek is arról szól, mit jelent az, hogy „együttes erővel”. Nem igaz?

– Az üzemvezető elvtárs maga dolgozik rajta a legtöbbet – súgta az egyik spanyol nyomdai munkás Kronovitznak.

A magyar zászlóalj párttitkára, ha Barcelonában járt, soha el nem kerülte a nyomdát. Órákig is el tudta volna nézni a katalán és spanyol nyomdai munkásokat, amint nagy lassúsággal, a szöveget betűnként silabizálva szedték a magyar szavakat. Gyönyörködtek a buzgalmukban. Hát még amikor kitűnt, hogy az ismeretlen nyelv ellenére is alig követnek el sajtóhibát. S a gyülemlő levonatokat látni, és javítgatni bennük... Máris nyomtatásban olvashatta a zászlóalj madridi, jaramai, guadalajarai élményeit. A nyomtatott betűnek varázsa van, jelentősége, súlya! Megtörtént esemény, ha nyomtatva áll, az már történelem!

Néha előfordult, hogy „Tyé"-t nem találta az üzemben. Ilyenkor kissé csalódottnak érezte magát. Mintha „Tyé" is hozzátartozott volna a levonatokhoz, mintha nélküle az elért eredmény kevesebbet érne. A könyvvel együtt a katalán üzemvezető is a szívéhez nőtt. La Torre de Fontaubellában szomorúan búcsúztak spanyol és katalán harctéri testvéreiktől, s most itt a barcelonetai kis nyomdában újabb spanyol és katalán bajtársakra lelt. Úgy megkedvelte „Tyé"-t, akárcsak azokat, akikkel a Cavalls forró sziklái között hasaltak egymás mellett. Egy alkalommal ki is futott a száján:

– Csak azt nem értem, barátom, hogyan lehet, hogy ilyen igaz elvtárs a mai időkben a hátországban marad...

– Nem engednek a frontra – magyarázta az üzemvezető. – Fontos közleményeket nyomtatunk. Miránk bízzák azokat a hirdetményeket, felhívásokat, amelyeknek a legsürgősebben kell kikerülniök. Pedig a lázadás kitörésekor én is fegyvert fogtam, de aztán mint nélkülözhetetlent leszereltek.

Rokonszenvük kölcsönös volt. Egyszer elmondták egymásnak élettörténetüket, és meglepődtek, mennyire hasonlatos a két oly távoli tájon elindult életfonál.

– Apám pékmunkás, anyám dohánygyári munkásnő volt – mesélte Kronovitz. – Tíz esztendős koromban lettem pékinas.

– Érdekes, nekem apám volt dohánygyári munkás, anyám pedig egy nyomdában berakónő. Én is éppen tízéves korom óta dolgozom. Anyám nyomdájában vettek fel kifutónak. Hajnaltól késő estig küldözgettek a levonatokkal, én pedig útközben mindet elolvastam, akkora volt bennem a betűéhség.

– Az utcán olvastál, pajtás? – kiáltott fel a másik. – Hisz én is azt csináltam. Nekem a kenyereket kellett kihordani. Útközben könyvet faltam, és az olvasás elfeledtette a nagy cipók rettenetes súlyát a hátamon. Gyakran megpofoztak a jól öltözött járókelők, mert a könyv miatt nekik ütköztem lisztes kenyereimmel. Tizennyolc éves koromban aztán beléptem a szakszervezetbe, és akkor már nemcsak az olyan betűt faltam, ami éppen a kezembe került. A szakma könyvtárában találtam ismeretterjesztő irodalmat, és összeakadtam ott emberekel, akik suttyomban kölcsön adták nekem Marx műveit... és kinyílt a szemem. Huszonkét éves koromban már a föld alatti kommunista párt tagja voltam.

– Én tizenhét éves koromban anarchista lettem – mondta „Tyé". – De ott nemcsak Kropotkint adtak a kezembe, a fiatalabb anarchisták inkább Marxot olvasták. Akkor ismertem meg én is. 1934-ben, amikor a barcelonai sztrájkot elnyomták, és a kommunista pártot üldözték, beléptem a kommunisták közé. Én is végeztem illegális munkát. A Guardia Civil letartóztatott miatta, és kiszabadulásom után persze munka nélkül maradtam.

Kronovitz felpattant az asztal mellől.

– Én nem? – suttogta csillogó szemmel. – Öt évig tengtem munka nélkül. Rendőri felügyelet alatt tartottak. Aztán 1936-ban a sütőmunkások megválasztottak a szakszervezet szervező bizottságának titkárául. De kitört itt a háború, és én ide kívánkoztam. A múlt évben aztán végre kijöhettem.

– Engem meg 1936-ban ebbe a nyomdába küldött a szakszervezet vezetőnek. A népfront győzelme után ugyanis a szakszervezetek kisajátították ezt az üzemet. Csakhogy engem a frontra nem engedtek ki, akárhogy is kunyeráltam. Igazán nagyon hasonló az életünk. Munkásélet, mai munkássors mind a kettő...

„Tyé"-nek itt hirtelen fátyolos lett a tekintete.

– Annyival szerencsésebb vagyok nálad, hogy nekem nem kellett elhagynom a hazámat azért, hogy a szabadságért munkálkodjam. Te azonban, drága barátom, eljöttél hazulról, és most nem térhetsz vissza. Ez nagyon, nagyon szomorú.

Igen jól megértették ők egymást „Tyé"-vel, s barátságuk Kronovitznak ezekben a hajszás, nehéz napokban az egyetlen pihenést jelentette.

November második felétől kezdve azonban mind többször kellett lemondania erről a pihenésről. Jóval ritkábban fordult meg a nyomdában, mint eddig. Még ha Barcelonában járt is, akkor sem volt mindig ideje odamenni. Egyre sürgetőbb lett az elutazás, de vagy kétszáz ember számára nem jutott hely sehol sem a nagyvilágban. Minden lehetőséget meg kellett kísérelnie, minden felröppenő hírnek utánajárnia. Néhányszor megfordult Bisaurában is, ahol a 11. Nemzetközi Brigád tartózkodott, meghallgatni az ottaniak tapasztalatait. De a kiutazással kapcsolatban a bisauraiak sem adhattak tanácsot, ők sem értek el különb eredményt. Ellenben a brigádtörzs tisztjeitől, akik a fronthelyzetet nagy figyelemmel kísérték, aggasztó híreket hallott. Október végén az ebrói csata véget ért. 55 000 főnyi köztársasági és 145 000 főnyi fasiszta veszteség, ez volt az ütközet mérlege. De a katalóniai haderő – annak ellenére, hogy Gandesa vidékét úgyszólván az olasz fasiszták, mórok, idegenlégiósok temetőjévé tette – döntő eredményt nem tudott kicsikarni, és így lassú ütemben visszavonult az Ebro mögé. 400 000 főnyi hadsereg volt fegyverben a köztársaság elszakított központi területének frontjain, de az ottani vezérkar mégsem támogatta egyetlen támadással sem a katalóniai csapatok három hónapon át tartó ebrói harcait. Casado ezredes, a központi terület vezérkari főnöke, eljátszotta azt a döntő győzelmet kínáló lehetőséget, hogy a Gandesa környéki csaták idején hátba támadja Valencia felől az ellenséget. Bisaurában a törzs tisztjei gyanús személynek ítélték meg Casadót, akit még az időközben árulónak bizonyult Prieto hadügyminiszter helyezett posztjára. Katalóniában most ismét az Ebro partján merevedett meg a front, a katalóniai hadsereg kimerült, csakis a központi front hadserege kezdeményezhetett volna a fasiszták ellen újabb támadást. De annak parancsnoksága, mint eddig is, most is késlekedett.

– Francóhoz dől a külföldi hadianyag. Nyilvánvaló, hogy nagy erejű támadásra készül Katalónia ellen. Mi lesz akkor, ha Casado továbbra is lábhoz tett fegyverrel nézi az eseményeket? – tették fel a kérdést Bisaurában. – Így Franco könnyűszerrel lerohanhatja az elszakított Katalóniát.

Kronovitz mindannyiszor gondterhelten tért vissza a 11-esektől. Az utolsó alkalommal meg még másfajta gonddal is. Bisaurában fertőzött víztől tífuszjárvány tört ki. Ugyancsak „nekitolatott”, minden intézkedést megtett, hogy Palafrugellben a járvány elterjedésének elejét vegye. Fertőtleníttette a szállásokat, egészségügyi előadásokat tartatott, és intézkedett, hogy a zászlóaljkonyha ivóvíz céljából állandóan megfelelő mennyiségű forralt vízről gondoskodjon. Felhívta társai figyelmét, hogy a legcsekélyebb rosszullét esetén is azonnal jelentkezzenek a zászlóalj orvosánál. Nem is láttak Palafrugellben tífuszesetet, csak egyetlenegyet. Kronovitz Mátyás szokása szerint éppen csak önmagáról feledkezett meg. Néhány nap után szokatlan bágyadtságot érzett. De mit számít ilyesmi az ő „mozdony-természetének", különben is, annyi gondja, dolga, elintéznivalója van. Legázolta a gyengeségét, nem vett róla tudomást, még csak nem is említette senkinek. Öt puskagolyó sem tudta legyűrni őt, mit tesz az, egy kis kimerültség...

A barcelonai nyomdában december legelső napjaiban járt utoljára.

– Január elejére tördelt levonatot ígérhetek – fogadta akkor „Tyé" elégedetten. – Ez annyit jelent, hogy újév után egy héttel már kinyomtathatjuk a könyv szövegrészét. A képek későbben készülnek el.

– Január elején már kezembe vehetem a könyvet? – örvendezett Kronovitz. S valami felejthetetlen mozdulatot tett, mintha máris a kezében tartaná, és gyengéden végigsimítaná a könyv fedelét. – No de hisz addig még egy hónap van hátra. Azalatt pedig én még sokszor idelátogatok.

„Tyé"-nek eszébe jutott valami.

– A kéziratnak nincsen címlapja. Jó volna, barátom, ha mielőbb összeállítanád, hogy azt is kiszedhessük.

– Cím! Persze, a könyv címe! – ütött a homlokára Kronovitz. – Meg kell beszélni még az elvtársakkal.

Boldog volt. Attól a hírtől, hogy legalább a könyv hamarosan elkészül, fázós érzése elmúlt, tagjai felmelegedtek. Váratlan kéréssel állt elő. Olyannak tekinti – mondta „Tyé"-nek –, mint a legjobb frontbajtársát. Énekeljenek el hát együtt néhány nótát.

„Tyé" örömmel ráállt, s az egész műhely velük dalolt.

Aztán Kronovitz eltávozott.

De eljött az újév, 1939. január elseje, anélkül, hogy Kronovitz azóta a nyomdában még egyszer mutatkozott volna.

3

Január ötödikén a kunszemű századparancsnok állított be a nyomdába. Már egy ízben járt itt Kronovitzcal.

– Elkészült a tördelt levonat – fogadták a szedők. És eléje tették.

A kunszemű két sűrűn gépelt papírlapot vett elő a zsebéből.

– Szeretnénk ezt még utólag beilleszteni a könyvbe.

A kéziratnak ez volt a címe: „Kronovitz Mátyás, a zászlóalj utolsó halottja". De ezt nem értették meg a spanyol és katalán szedők.

„Tyé" is előkerült.

– Címlap még mindig nincs. Nem kaptuk meg a szöveget. Camarada Kronovitz már hosszú ideje nem járt Barcelonában. Elkerül bennünket. Nem szép tőle. Pedig mi szívesen énekeltünk volna vele. Sok dalt szeretnénk még vele együtt elénekelni.

A kunszemű lehajtotta a fejét.

– Kronovitz elvtárs három hétig itt tartózkodott Barcelonában. Most is itt van, és itt is marad már örökre... – mondta halkan. – Három hétig viaskodott a tífusszal az itteni kórházban. December 26-ának délutánján temettük, hőshöz illő katonai gyászpompával. Talán emlékszik rá, karácsony másodnapján, délután öt órakor fasiszta repülőgépek szálltak a város fölé. Akkor dördült el a temetőben a mi díszsortüzünk. Együvé olvadt a gyárak szirénáinak zúgásával és a légelhárító ütegek dörejével. Úgy éreztük, mintha az egész város őt búcsúztatta volna.

„Tyé" elfordult, sokáig némán bámult kifelé az ablakon. Amikor visszafordult, sokáig kellett köszörülnie a torkát, míg végre beszélni tudott.

– Nagyon nagyra becsültem. Úgy érzem, mintha már gyerekkoromtól ismertük volna egymást. Meg fogom látogatni a temetőben – mondta sóhajtva, s arca egészen beesett. És amikor meghallotta, hogy a kunszemű is oda készült, hozzátette: – Veled tartok én is, camarada.

A könyvben kijelölték a Kronovitz Mátyásról szóló megemlékezés helyét. Áttördelik az utolsó lapokat – határozták el –, s a 134., 135. és 136. oldalra kerül majd Pasionariának a nemzetköziekhez szóló üdvözlete és a könyv szerkesztőinek az olvasóhoz intézett búcsúszavai elé.

„Tyé” megkérte a kunszeműt, hogy fordítsa le neki az első szótól az utolsóig.

„A nemzetközi fasizmus elleni harc katonái vagyunk. Ebben a harcban megtanultuk elviselni a fájdalmas veszteségeket – így kezdődött a megemlékezés. – A fegyveres harc közben legyűrtük magunkban a bénító fájdalmat, mit legjobbjaink halála felett éreztünk. De ma, távol a fronttól, elutazásunk előtt, könnyezve állunk legjobb bajtársunk, barátunk és elvtársunk sírja mellett...”

A könyv címlapja később ismét szóba került.

– Azt mondta nekem – emlékezett vissza a Kronovitzcal való utolsó beszélgetésükre a kunszemű –, hogy újév után keressem fel a nyomdát. Azt is megjegyezte, hogy a könyv címe: „Spanyolföldön a szabadságért”. Még valamit akart mondani erről, de heves láz tört ki rajta, és összefüggéstelenné váltak a szavai.

A kunszemű leírta egy darab papírra: SPANYOLFÖLDÖN A SZABADSÁGÉRT, és átadta a szedőknek.

– Három nap múlva a könyv szövegrészének nyomtatása elkészül – ígérte „Tyé”, miközben felöltötte esőköpenyét, hogy a kunszeműt elkísérje a temetőbe.

A kapuban egy magas spanyol fiatalember állta el az útjukat. Most érkezett lihegve a város központjából. Pergő szavakkal, nagy izgalommal magyarázott valamit az üzemvezetőnek. A kunszemű nem tudta követni a gyors beszédet, csak azt vette észre, hogy „Tyé” elsápad a férfi közléseinek hallatán.

– Mégsem mehetek veled – fordult végre hozzá a katalán üzemvezető –, nagyon szomorú hír érkezett: a fasiszták áttörték a katalóniai frontot! – „Tyé” kétségbeesetten meredt maga elé, majd a fiatalemberre mutatott. – A képvésnökünk. A ti könyvetek képein is ő dolgozik. Azaz csak dolgozott. Azt mondja: holnap népmozgósítás lesz. Minden erőt a frontra! Ő még ma éjszaka jelentkezni fog. Fájdalom, camarada, csak képek nélkül jelenhet meg a könyvetek. S nekem körül kell néznem, hogy egyáltalán miképpen is folytathatjuk a munkát, ha annyian bevonulnak. De a gyászos helyzet ellenére is, amint mondtam, három nap múlva rendelkezésetekre áll a kinyomtatott szöveg. És akkor... a legjobb lesz, bizony, ha azonnal elszállíttatod a könyvkötőhöz.

„Tyé"-vel együtt a kunszemű is visszatért a műhelybe, hogy a könyv utolsó oldalán néhány szóval megmagyarázza, miért kerül ez a munka képek nélkül az olvasó elé.

Harmadnap a kunszemű tíz önkéntes kíséretében érkezett meg Barcelonába, de nem azért, hogy a könyvkötőhöz szállítsák a könyvet. Az volt az utasításuk, hogy bekötetlenül, krúdában vigyék haza: a zászlóalj alig várta már a frissen kinyomtatott példányokat, azt szerették volna, ha minél előbb Palafrugellben volnának, a kezük ügyében. Mert Barcelona fölött vészfellegek tornyosultak, a város eleste bármely órában bekövetkezhetett.

Barceloneta határában a tizenegy magyart friss romok fogadták; éjszaka súlyos repülőtámadást élt át a köztársaság fővárosa. De a fasiszta repülőgépek nem az arisztokrata-negyedet, a Trés Torrést bombázták vagy a nagybankok palotáit a Plaza Cataluñán, hanem a szegény munkásnegyed egy részét tették a földdel egyenlővé.

Alig tudtak tájékozódni a romok között. S a nyomda helyett végül csak műhelyeinek még mindig izzó vasvázai tűntek a szemükbe. Két nagy bomba és több gyújtóbomba pusztított itt, s nem leltek mást, csak a gépek roncsait. A papírnemű természetesen elsőnek esett áldozatul a tűznek, hiába is kutattak, vakon reménykedve, a romok között. Elpusztultak a nyomtatott ívek, a levonatok, a fényképek, de még maga a kézirat is. Könyvükből, a Könyvből semmi sem maradt....

4

Palafrugell kis kávéházainak egyikében falhoz tolták a márványasztalokat, s a székeket sorba állították. A magyar zászlóalj kommunista pártszervezete gyűlt össze, hogy rendkívüli taggyűlésen vitassa meg az eseményeket. A pártvezetőség egyik tagja beszélt.

– Franco részben hallgatólagos, részben nyílt külföldi segítséggel felhízlalt erői a központi országrésztől elszakított kis katalóniai területre törtek. Ide összpontosították legjobban felszerelt hadosztályaikat. A katalóniai helyzet aggasztó. Az elszakított országrészben a kormány csapatai többé már nem tudják biztosítani a rendezett visszavonulást, s így a francia határ felé menekülő polgári lakosság védelmét sem. A köztársasági kormány ismét a nemzetközi önkéntesekhez fordul. Kér bennünket, fogjunk ismét fegyvert, siessünk a segítségére. További súlyos áldozatokkal járó kemény harc lesz ez, elvtársak. Csak azok vehetnek részt benne, akik önként vállalják, és csak azok vállalkozzanak rá, akik elbírják a legsúlyosabb megpróbáltatásokat – itt az előadó felemelte a kezét, hogy elejét vegye a közbeszólásoknak. – Ez a probléma egyik oldala, elvtársak. Van egy másik oldala is, amelyet a pártszervezet vezetősége a taggyűlés előtt nem hallgathat el. Ebben a küzdelemben, amelyre bennünket most felhívnak, többé nincs kilátás győzelemre. Itt a spanyol földön a nemzetközi munkásmozgalom élharcosainak javát temettük el. A megmaradtakra nagy szüksége van hazájuk munkásmozgalmának. Gondolnunk kell a magyar népre is; szabad-e továbbra is kockáztatnunk legjobb elvtársaink életét? Nem az volna-e inkább a kötelességünk, hogy e pillanatban a forradalmi munkásmozgalom legharcosabb kádereit hazánk számára mindenképpen megőrizzük? Ezt a két kérdést tesszük fel megvitatásra. Döntsenek az elvtársak.

A dilemma igen nehéz volt, de a taggyűlés ennek ellenére sem tartott fél óránál tovább. Egymás után álltak fel a hozzászólók. Egyik sem mondott három mondatnál többet. Valamennyi felszólalás ugyanazt tartalmazta:

– Összeforrottunk a spanyol nép szabadságharcával, és az utolsó pillanatig kitartunk mellette. A köztársasági kormány kérése most is parancs a számunkra. Elsősorban a magyar népért vagyunk, eddig is érette harcoltunk itt, de súlyos helyzetükben bajtársainkat nem hagyhatjuk el semmiképpen. A sorsra és a történelmi szükségszerűségre bízzuk a továbbit.

A taggyűlés így határozott:

– Mi, kommunisták, mind fegyvert fogunk!

Önként jelentkezett mind a kétszázegynéhány még itt tartózkodó magyar. Két század alakult belőlük. Az egyiknek Dinge lett a parancsnoka.

Dinge százada Palafrugell egyik dombján helyezkedett el, s az országutat fedezte, ahol napokon át tömött sorokban özönlöttek a Barcelonából menekültek. Később gyérült a tömeg. S most meg már csak szórványosan tűnt fel egy-egy rémülten igyekvő, hátra-hátra tekingetve.

Az utolsó menekvők mögött a fasiszták közeledését aknatűz jelezte.

A környező dombokon megszólaltak a puskák, majd Dinge századának gépfegyverei is. Egyetlen árva löveg csöve fordult a fasiszta menetoszlopok felé, de annál dühödtebben kezdte lőni azokat. Később parancs érkezett, hogy az utóvédet képező nemzetközi alakulatok vonuljanak vissza az országút mentén néhány kilométernyivel.

Úgy tetszett, hogy a fasiszták ezúttal nem sietnek, nem követték szorosan nyomon az út két oldalán visszavonuló századokat. Legalábbis amikor ismét megvetették a lábukat, messzelátóján Dinge nem tudta felfedezni őket. A nagy csendet egyetlenegyszer szakította meg valami ricsaj, de az a hátuk mögül hallatszott. Nemsokára rá azonban zihálva érkezett meg a másik magyar század egyik embere.

– Gyorsan, Dinge... vissza, vissza! Az ellenség jobb oldalról átszakította az országutat. Minden percben bekeríthetnek benneteket...

Dinge szertemenesztette a szakaszokhoz a küldöncöket, s a közbeékelődött ellenséget keresve, óvatosan megindultak visszafelé.

Ezen a napon sűrű eső függönye takarta a tájat. Alighogy elindultak, a századparancsnok egy embert pillantott meg, aki ellenkező irányba tartott. Hátulról csak ősz haját látta. Utána eredt és rákiáltott:

– Nem arra, te! – s mert az eltűnt egy bokor mögött, hozzátette. – Nem ismersz meg? Dinge vagyok. Utánam!

A katona előtoppant. De nem a kunszemű volt, akinek – ősz hajáról – gondolta, hanem egy idegen, aki, mielőtt Dinge fedezéket kereshetett volna, már feléje is hajított egy kézigránátot, és visszafordulva, kereket oldott.

Dinge levetette magát a földre. Nézte a gránátot, amely ott esett le előtte karnyújtásnyira. Bámulta a körte alakú néma masinát, és semmit sem érzett a tarkóját verdeső eső hidegéből. Jeges ujjak fogták marokra a szívét, és mindennek búcsút mondott, miközben farkasszemet nézett vele. De a halál ezúttal is engedményt tett neki, mint annyiszor már a frontokon: a gránát percek óta hevert ott, de nem robbant fel.

„Antifasiszta" gránát, nem engedelmeskedett az urainak – futott át Dinge agyán, amikor rájött, hogy elmúlt az idő, amíg a robbanástól tartani kellett, és végtelenül megkönnyebbülve felpattant.

Már keresték katonái. Ott volt közöttük a kunszemű is.

Dinge ekkor arra volt kíváncsi, merre tűnt el a fasiszta. Vizsgálódás közben a messzelátón át megpillantotta az ellenség egy osztagát, amint egy országút melletti épület udvarán sürgött-forgott.

– Menekülőket fogtak el... Rabolnak – dörmögte a távcsövet leeresztve.

Könnyűszerrel kibújhattak volna a bekerítésből, a fasiszták most el voltak foglalva foglyaikkal. De Dingéék ahelyett, hogy nagy ívben kikerülték volna az épületet, megrohanták azt. A fasiszták többen voltak, állig felfegyverkezve, de zsákmánnyal tömték tele a tarisznyájukat, és meg akarták azt menteni, szétfutottak.

Így mentett meg Dinge százada kilencvenkét barcelonait. Közöttük olyanokat is, akiknek életük forgott veszélyben. Másnap a megmentettekkel együtt sikerült utolérniük a visszavonulókat. Attól kezdve szorosan azoknak a nyomában haladtak, s csak akkor maradtak hátra egy kissé, ha ellenséges osztagok tűntek fel a láthatáron. Ilyenkor odacsördítettek egyet-egyet a zsákmányra éhes hiénáknak.

Február 3-án Port-Bouba, a francia határ mellett fekvő kikötővárosba értek. Itt a menet megállt. Százezrek táboroztak Port-Bou környékén, civilek és katonák.

A megmentettek közül ekkor zömök férfi kereste meg a kunszeműt. Alig néhány perccel ezelőtt tette le két kislányát az öléből; homloka még verejtékes volt a soknapos gyaloglás erőfeszítéseitől.

– „Tyé"! – ismerte fel a kunszemű az esőkabátos embert.

Útjuk végállomásához érve, „Tyé" kezet akart szorítani az ismerős magyarral, akit szintén ott látott az országúti épület elleni felszabadító rohamban. Meg akarta köszönni neki. De a körülöttük nyüzsgő menekültek láttán, a köztársaság szomorú helyzetének láttán, ebből csak annyi lett, hogy „Tyé” az ősz ember nyakába borult, ellepte szemét a könny, és így kiáltott fel:

– Nem látom többé a nyomdánkat, camarada! Nem nyomtatok több kiáltványt a köztársaságnak!

– Hát nem is nyomtatsz ott soha többé, az bizonyos – bólogatott szomorúan a kunszemű.

„Tyé” pillanatnyi kétségbeesése elmúlt, s megütközve fogadta a feleletet.

– Te is úgy gondolod, hogy elvesztünk? Azt mondod, nincs többé remény?

A kunszemű végigtörölt keze fejével a kajla bajszán.

– Ilyesmit én sohasem gondolok. Ott voltam a kezdet kezdetén, a nagy orosz forradalomban, és ott voltam a magyar 1919-es küzdelemben is. Mindig tudtam, tudom, igenis, végül is az ember győz, mi győzünk. Én csak a te nyomdádról beszélek, elvtárs. Az bizony elpusztult. Semmiféle győzelem nem támaszthatja fel, a fasiszta bombák semmit sem hagytak meg belőle.

Az üzemvezető elképedten bámult reá. Fogalma sem volt róla, mi történt a barcelonetai nyomdával az azután való éjszakán, hogy a magyarok könyvét kinyomtatták. Este – mint mindig – hazament a város másik végében levő otthonába, később pedig a bombázás családjával együtt lezavarta a ház óvóhelyére. Hajnalban azzal a hírrel toppant be egy barátja, hogy a fasiszták a város felé közelednek. Ekkor a kerületi pártszervezetbe sietett, ott fegyvert kapott, s kiment a Barcelona határában levő barikádokra. Elkeseredetten harcoltak, de nem tudták megállítani a fasisztákat. Amikor Francó serege bevonult Barcelonába, „Tyé” elásta a fegyverét, és visszalopózott a városba a családjához, hogy feleségével és gyerekeivel együtt kalandos módon meneküljön el onnan. Így kerültek a visszavonulók menetének legvégére... A nyomdát szétbombázták? „Tyé” kesergett és szitkozódott.

– No és a könyvetek? – jutott eszébe hirtelen.

– Képzelheted, mit éreztünk, amikor megtudtuk, hogy elpusztult a könyvünk – mondta szomorúan a kunszemű. – Még a kézirat is a lángok martaléka lett. Semmi, de semmi nem maradt a mi krónikánkból.

„Tyé" megragadta magyar ismerőse kezét, fájdalmas arccal, nagy együttérzéssel szorongatta.

Majd hirtelen eleresztve azt, melléhez kapott, kabátját tapogatta, s felvillant a szeme.

– Milyen csodálatos! Emlékszel, hogy meg akartam látogatni camarada Kronovitz sírját? Nem mehettem el akkor veled. De amikor a könyvet kinyomtattuk, elhatároztam, hogy egy példányt elviszek neki, leteszem a fejfája alá, nincs az a virág, ami jobban odaillik. Egy példányt magamhoz vettem, és betettem ide, az esőkabátom zsebébe. Az volt az elhatározásom, hogy reggel az első utam a temetőbe vezet. De amint mondtam, hajnalban ért a szomorú hír, és reggelre én már kint voltam a fronton. A neki szánt példány pedig... itt maradt nálam. Most neked adom át, hálából, hogy megmentettetek.

És a barcelonetai nyomda üzemvezetője viaszosvászon kabátjának mély zsebéből elkezdett kiszedegetni mindenféle tárgyakat, míg végül a könyv összehajtogatott ívekből álló, kötetlen példánya is előkerült. Könnyesen kacagva, ragyogó arccal nyújtotta a kunszemű felé.

Annak mintha ólomból lett volna a keze, lassan nyúlt utána, reszkettek az ujjai. Nem hitt fülének, szemének s ujjainak sem, pedig már kezében tartotta a drága papírköteget. Csakugyan az ő könyvük? Egyetlenegy példány mégis megmaradt belőle? Nem mert rátekinteni, belelapozni, hátha kiderül: tévedés. Egy újabb csalódást nehéz volna elviselnie.

De nem volt tévedés. A legelső oldalon a beköszöntő szavai tűntek a szemébe, a legutolsó oldalon meg ott volt az a szöveg, amelyet a barcelonetai nyomdában ő maga fogalmazott. „Szebb könyvet szántunk olvasóink kezébe adni: legjobb bajtársaink képeivel és több harci felvétellel akartuk gazdagítani. De a spanyol szabadságharc viszonyai nem engedték meg. A nagy januári népmozgósításkor, amikor ezrével jelentkeztek a frontra spanyol és katalán testvéreink, önként bevonuló fényképvésnökünk munkája is abbamaradt..."

Egyetlen oldala sem hiányzott a könyvnek. Csak hát a címlap?

– Az külön készült, úgy terveztük, hogy másnap délelőtt nyomjuk – felelte „Tyé". – Én, mivel a helyzet súlyos volt, nem akartam halasztgatni a dolgot, reggel mindenképpen el akartam menni Kronovitz sírjához.

Csak a könyv címe hiányzott meg a nyomda neve, a megjelenés helye, kelte. De semmi egyéb! Mindez pedig nem sokat számított. A könyv megvolt, ha névtelenül is... A spanyolországi magyar szabadságküzdelem krónikája hiánytalanul megmaradt. Van-e cím, elnevezés egyáltalán, amely felérhet ehhez a tartalomhoz? A kunszemű úgy érezte, hogy így, névtelenül, valahogy még kedvesebb a szívének a Könyv...

Egy arrafelé sétálgató spanyol katona ekkor odaszólt neki:

– Dobd el, bajtárs, a könyvedet. A határon a francia csendőrök úgyis elveszik. Nem engednek átvinni sem írásokat, sem fegyvert. Félnek ezek nagyon.

5

Megmentett motyóikkal, végtelen sorban, zokogva támolyogtak át a francia határon a polgári menekültek. A katonák utoljára maradtak. Port-Bou reszketett a fegyverek dörgésétől, mert a város szélén megkezdődött a harc a fasiszták feltünedező elővédjeivel, a Pireneusok lejtőin pedig a megmaradt hadianyag megsemmisítése folyt. A lövegeket és a tankokat letaszították a szakadékokba, a lőszert felrobbantották, az utak szélén mindenütt felgyújtott katonai autók égtek.

S aztán a két francia őrbódé között, öszvérre kötözött nyomorúságos holmijával, az utolsó katalán parasztcsalád is átlépte a határt. A katonák kerültek sorra.

1939. február 9-én a magyar önkéntesek előtt is kinyílt a sorompó. A bódékból elősiető francia csendőrök mindegyiküket megmotozták. Találtak néhány pisztolyt, tőrt, pár könyvet, brosúrát, térképet, katonai jellegűnek látszó iratot, azt mind elvették. A kunszemű ruháját, holmiját is végigkutatták, tapogatták. Volt egy *Viva los hermanos internacionales!* feliratú albacetei tőre, de azt a motozás előtt lopva beleszúrta az őrbódé falába, a motozás után pedig észrevétlen kihúzta onnan. Nála nem leltek semmit. A francia határőrök órákig szaglásztak körülöttük, míg nagy sokára végre továbbengedték az egykori híres zászlóalj megmaradottjait.

De csendőrök sorakoztak fel melléjük, azok kísérték a volt spanyolországi magyar önkénteseket a francia föld belseje felé. Órákon át pihenő nélkül meneteltek. S aztán elkövetkezett egy rövidke cigarettaszünet. Ekkor harminchat magyar összebújt, s ki a csizmája szárából, ki meg a sapkája bőrszegélyéből elővett egy-egy apróra összehajtott nyomtatott papírt, kisimította, és átadta a kunszeműnek. A könyv két összefüggő lapját, azaz négy oldalát rejtette el mindegyikük, s a kunszemű kezében most gyorsan összegyűlt a Névtelen Könyv 144, sűrű sorokban szedett, apró betűs oldala. Néhány pillanat alatt sorba rakta őket, majd az egészet a mellette állónak nyújtotta át, az gyorsan továbbadta a szomszédjának. A csoport tagjai között kézről kézre járt a Könyv . . . A Könyv, amely az emberi összefogás hatalmával legyőzött minden akadályt, az engedetlen magyar hangzók ellenállását, Kronovitz tragédiáját, a fasiszta bombák pusztító dühét és a francia határt őrző csendőrök vizsla tekintetét. A Névtelen Könyv, amelynek le kell győznie a feledést is. A Könyv, amely e pillanatban utolsó fegyverük volt azoknak a harcosoknak, akiknek többé már nem volt fegyverük. A Könyv körbejárt, és kézen-közön egyszerre eltűnt a szem elől. Senki sem kérdezte meg, melyikük rejtette el; Franciaországban is van „ötödik hadoszlop” . . .

A cigarettaszünet után a kétszázegynéhány magyar ismét felkerekedett. Emelt fővel vonult a francia internálótábor felé, s közben rágyújtott a madridi indulóra.

6885
tulajdona könyvtár

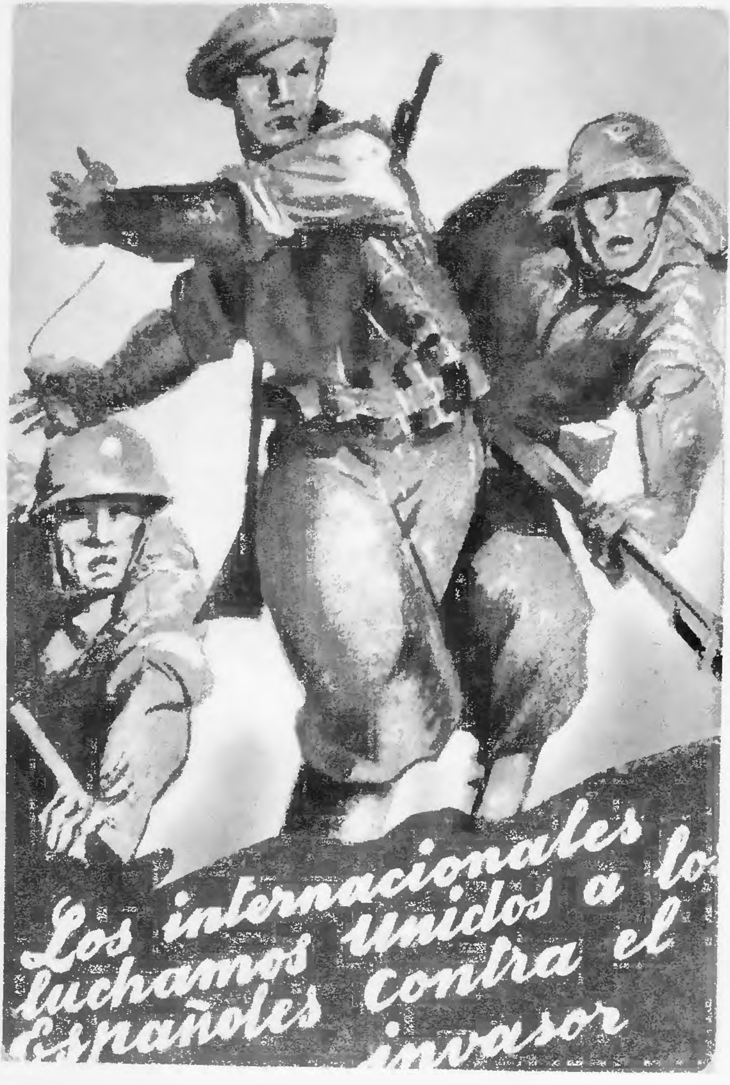
Los internacionales
luchamos unidos a lo
Españoles contra el
invasor

„MI, NEMZETKÖZIEK, A SPANYOLOKKAL EGYÜTT HARCOLUNK A BETOLAKODÓK ELLEN!" (PLAKÁT)

LADI PÉTER
(SZIKLAI SÁNDOR)

Drága édesanyám!
fiad szeretettel

STEINMETZ MIKLÓS

MAGYAR ÖNKÉNTESEK A MADRIDI EGYETEMI VÁROSRÉSZBEN

KIKÉPZÉS MURCIÁBAN

A BALLER TÜZÉRCSOPORT „LIEBKNECHT” ÜTEGE

GALL JÁNOS TÁBORNOK

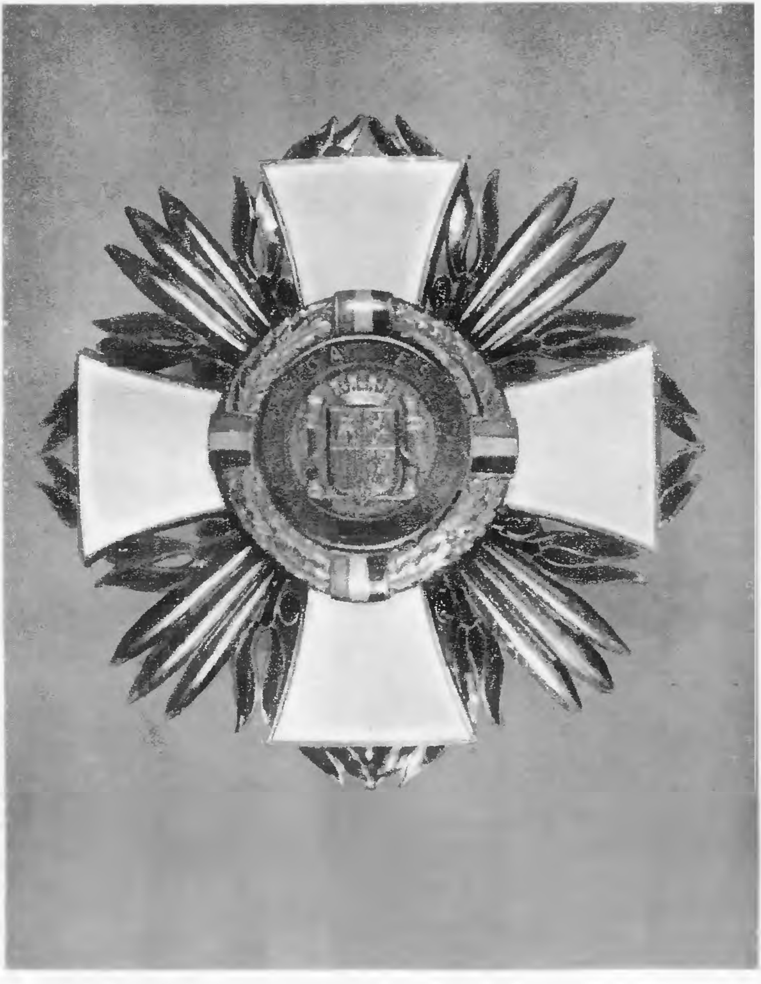

LUKÁCS TÁBORNOK SPANYOL KITÜNTETÉSE

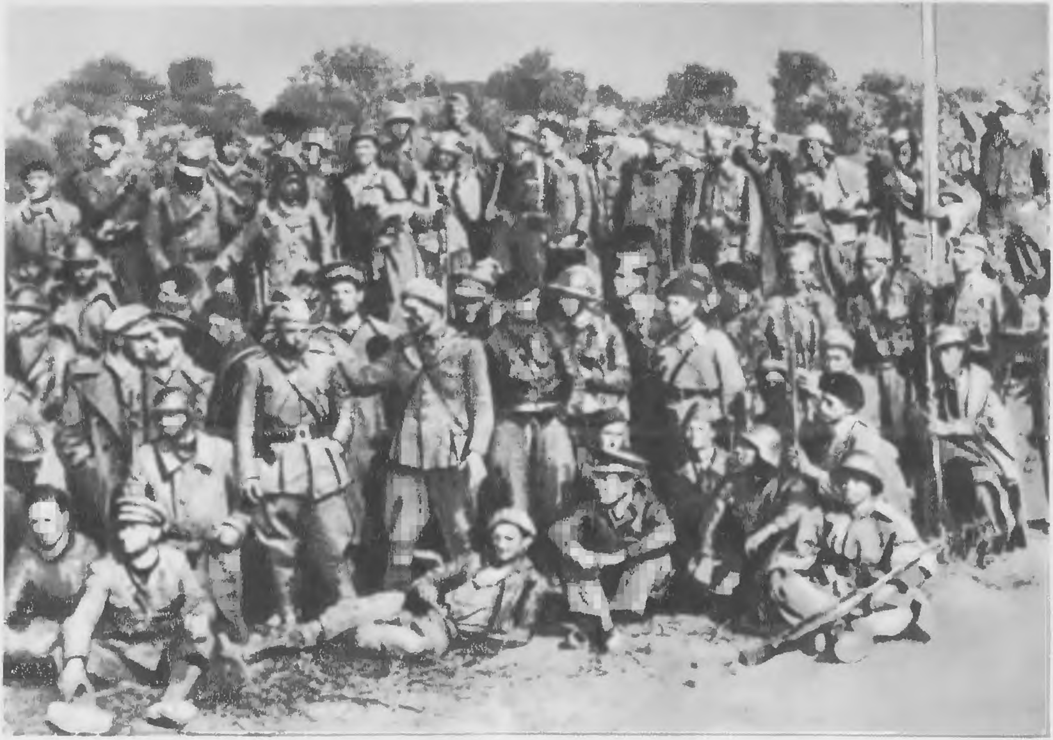

A MAGYAR ZÁSZLÓALJ EGYIK CSOPORTJA

NIEBUHR PÁL
(HEVESI ÁKOS)

TARR IMRE

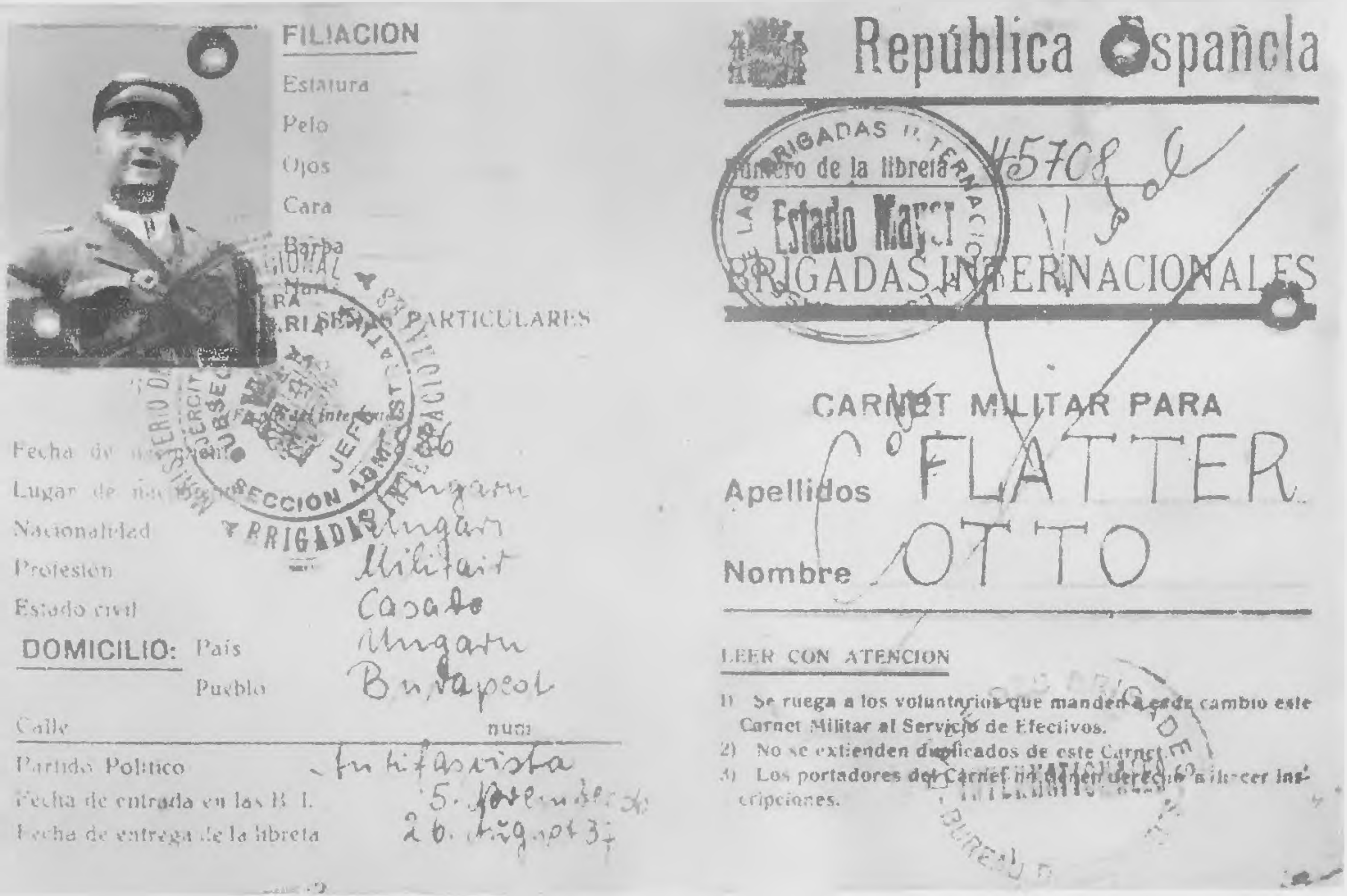

FILIACION

Estatura

Pelo

Ojos

Cara

Barba

Nariz

SEÑAS PARTICULARES

Fecha de nacimiento 86

Lugar de nacimiento Ungarn

Nacionalidad Ungarn

Profesion Militair

Estado civil Casato

DOMICILIO: País Ungarn

Pueblo Budapest

Calle núm

Partido Politico Antifascista

Fecha de entrada en las B. I. 5. Dezember 36

Fecha de entrega de la libreta 26. August 37

República Española

Número de la libreta 45708

Estado Mayor

BRIGADAS INTERNACIONALES

CARNET MILITAR PARA

Apellidos FLATTER

Nombre OTTO

LEER CON ATENCION

1) Se ruega a los voluntarios que manden a cada cambio este Carnet Militar al Servicio de Efectivos.
2) No se extienden duplicados de este Carnet.
3) Los portadores del Carnet no tienen derecho a hacer inscripciones.

FLATTER OTTÓ (DR. MÜNNICH FERENC) KATONAKÖNYVE

DINGE
(MEZŐ IMRE)

KRONOVITZ MÁTYÁS

volna, kénytelen lett volna megállapítani, hogy rettenetes eszme amelynek ilyen tömegei vannak. Valóban rettenetes eszme a kizsákmányolók, az elnyomók számára.

Minden népnek megvan a maga mese- és mondaköre, mely történelembe vesző idők természeti katasztrófáit, társadalmi mozgalmait, harci eseményeit adja át az utókor számára. Mindenki ismeri a hun-magyar mondakör legendáját Attila fiáról, Csabáról, aki lova patkójának nyomait otthagyta az ég tejútján. Ez a könyv nem legendákat őriz meg, hanem tetteket. Hősei nem a csillagokban hagytak nyomokat, hanem a német-olasz nemzetközi fasizmus testén ejtettek mély sebeket.

S amikor az egész világ dolgozóinak rohama minden országban megsemmisíti az emberi szabadság és kultúrának ezen állatias ellenségeit, a történelem tejútján eltörölhetetlenül fog ragyogni azoknak az emléke, akik a fasizmusra Spanyolországban mérték az első súlyos csapásokat.

FLATTER OTTO

Szebb könyvet szántunk olvasóink kezébe adni: legjobb bajtársaink képeivel és több harctéri felvétellel akartuk gazdagítani. De a spanyol szabadságharc nehéz viszonyai nem engedték meg.

Nehéz, háborús viszonyok között született meg könyvünk. Nyomdászaink munkáját naponta szakította meg a repülőtámadást jelző sziréna és a nagy januári népmozgósításkor, mikor ezrével jelentkeztek önként a frontra spanyol és katalán testvéreink, önként bevonult fényképvésőink munkája is abbamaradt.

Reméljük, hogy még lesz alkalmunk könyvünk e hiányát bővített kiadásunkban pótolni.

NÉVTELEN KÖNYV

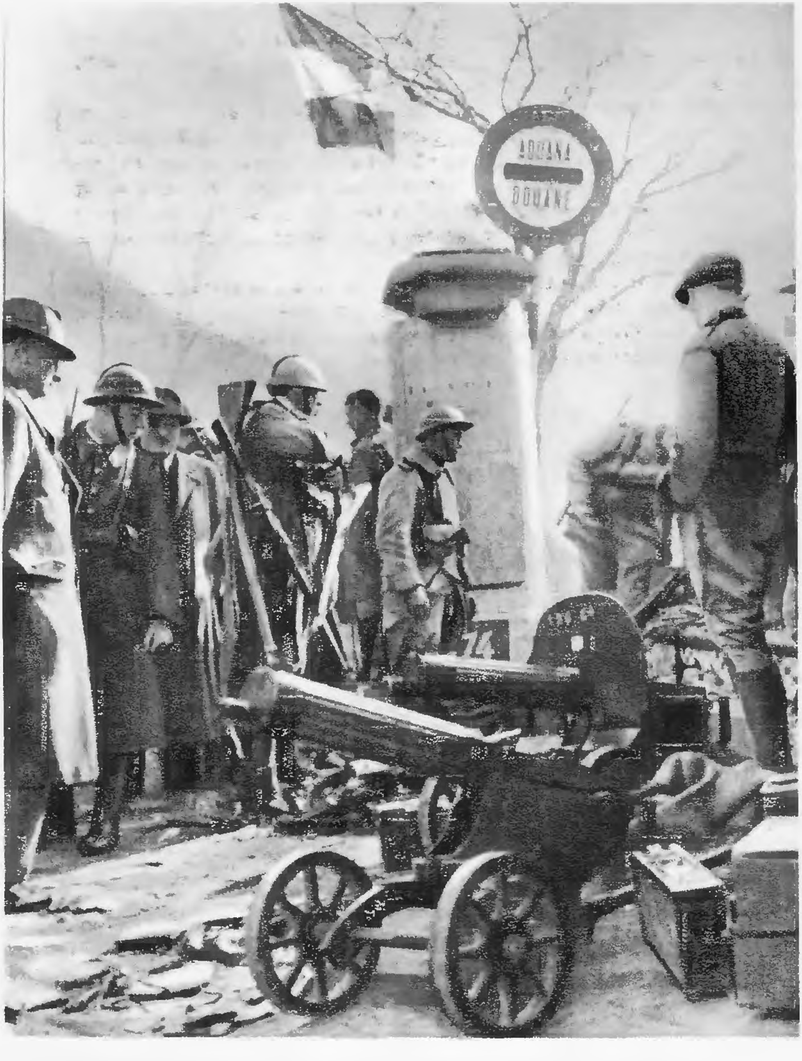
ADUANA
DOUANE

NEMZETKÖZI ÖNKÉNTESEK A FRANCIA HATÁRNÁL, 1939 FEBRUÁR

GROUPE HONGROIS
MINDHALÁLIG A SZABADSÁGÉRT

MAGYAR ÖNKÉNTESEK FALIÚJSÁGJA A FRANCIAORSZÁGI INTERNÁLÓTÁBORBAN

JEGYZET

Útmutató a könyvben szereplő spanyol szavak kiejtéséhez:

c – *k* (cafe – kafe), de *e* és *i* előtt selypített *sz* (Albacete – Albaszete)
ch – a szó elején és a szó közben *cs* (churro – csurro)
g – az *e* és *i* előtt *h* (general – heneral)
h – néma (Huesca – Ueszka)
j – erősen ejtett *h* (Jarama – Charama)
ñ – *ny* (Tajuña – Tachunya)
q – az *e* és *i* előtt *k* (Paquita – Pakita)
s – *sz* (Cortes – Kortesz)
x – mássalhangzó előtt *sz* (Extremadura – Esztremadura)
y – két magánhangzó között *j* (Peñarroya – Penyarroja)
u – szótagban csak akkor ejtjük, ha felette két pont van (Figueras – Figerasz, de Sigüenza – Sziguenza); az ékezet egyébként a spanyolban hangsúlyt jelöl.

*

Abesszínia függetlenségének megsemmisítése – a fasiszta Olaszország 1935 októberében hadüzenet nélkül megrohanta Abesszíniát, és az abesszin (etiópiai) nép ellenállását gázbombákkal törte meg. 1936 márciusában Abesszíniából olasz gyarmat lett. 1941-ben angol csapatok kiűzték az országból az olaszokat, és 1954-ben, amikor az angol csapatok is eltávoztak, Abesszínia (Etiópia) visszanyerte teljes függetlenségét

alcázar – számos régi spanyol kastély, erőd neve

alpargata – spárgatalpú papucs

anarchisták – mindenfajta állami rendnek, főként a proletárdiktatúrának, valamint a szervezett politikai harcnak ellenzői. Miután az egyénnek döntő történelemformáló szerepet tulajdonítanak, az anarchisták az egyéni terror álláspontjára helyezkedtek, vagyis államférfiak, uralkodók meggyilkolásával akarták megváltoztatni a társadalmi rendet.

Marx, Engels és Lenin éles ideológiai harcot folytattak az anarchizmus ellen. Spanyolországban a FAI (Federacion Anarquista Iberica) a múlt század 70-es éveiben alakult meg. Tevékenysége eleinte szintén terrorista akciókban merült ki. Tömegbefolyásra a spanyol anarchisták akkor tettek szert, amikor 1911-ben megalakult a CNT (Confederacion Nacional de Trabajo – A Munka Nemzeti Szövetsége) anarchista szakszervezeti központ. Tagjai között voltak forradalmi érzelmű munkások és parasztok is, akik általában nem voltak anarchista felfogásúak, de az anarchista vezetők demagógiájának hatására a CNT-t forradalmibbnak tartották a szocialisták reformista szakszervezeti központjánál, az UGT-nél (Union General de Trabajadores – Általános Munkásszövetség). A kommunista párt megalakulása után az anarchisták befolyása rohamosan csökkent, és a polgárháború idején szervezeteik mindinkább az „ötödik hadoszlop" bázisául szolgáltak. 1937 májusában a POUM barcelonai ellenforradalmi kísérletében a FAI egyik illegális szervezete is részt vett, noha a CNT a spanyol Népfront tagja volt

André, Edgar – a hamburgi Vörös Frontharcos Szövetség (fegyveres munkásmilícia) vezetője. A Gestapo 1936. február 4-én meggyilkolta

avenida – áradás, spanyolul

Azaña, Manuel (1880–1940) – spanyol polgári politikus, író, a baloldali Köztársasági Párt vezetője. 1936 májusától a Spanyol Köztársaság elnöke

batéria – üteg, spanyolul

Beimler, Hans (1895–1936) – lakatos. 1919-ben a Bajor Tanácsköztársaság kormányának tagja. 1933-ban, a fasizmus németországi győzelme után a dachaui koncentrációs táborba zárták, ahonnan sikerült megszöknie. 1936-ban a spanyolországi német önkéntesek politikai biztosa. Madrid védelmében hősi halált halt

bene salud – jó egészséget, spanyolul

Berlin–Róma tengely – a náci Németország és a fasiszta Olaszország politikai és katonai együttműködése, amelyet formailag az 1936. okt. 25-i megegyezés alapozott meg. Ebben az egyezményben a két hatalom leszögezte, hogy Abesszínia és Spanyolország kérdésében továbbra is azonos nézeteket vall és együttműködik

Bismarck, Otto (1815–1898) – 1862-től porosz miniszterelnök. Vezetése alatt jött létre a német államoknak császári birodalommá való egyesülése. 1871-től 1890-ig birodalmi kancellár

buenos días – jó napot, spanyolul

brigada internacional – nemzetközi brigád, spanyolul

caballero – úriember, spanyolul
Caballero, Largo (1869–1946) – a spanyol szocialista szakszervezeti szövetség megalapítója és vezetője. 1936-ban a Szocialista Párt nevében aláírta a Népfront-egyezményt. 1936–1937-ben a Népfront-kormány elnöke és hadügyminisztere. 1942-ben a németek Franciaországban elfogták, és koncentrációs táborba zárták
camarada – elvtárs, spanyolul. Többes számban: camaradas
caramba! – az ördögbe!, spanyolul
caudillo – lásd Franco
c'est un miracle – valóságos csoda, franciául (ejtsd: szet ön mirákl)
Chanson de Roland – a Roland tetteiről szóló népi költeményekből kialakult francia nemzeti hősköltemény (ejtsd: sanszon de rolan)
comandante – őrnagy, parancsnok, spanyolul
comisario – komisszár, hadügyi biztos, spanyolul
compañero – bajtárs, spanyolul
Cortes – a spanyol parlament elnevezése

Deuxième Bureau (Második Iroda) – a francia titkosszolgálat elnevezése (ejtsd: dőziem büró)
Diaz, José (1894–1942) – sütőmunkás, Spanyolország Kommunista Pártjának főtitkára 1932-től haláláig. A spanyol nép antifasiszta harcának egyik legnépszerűbb vezetője. „Pepé"-nek becézték
Dombrowski (helyesen: Dabrowski) Jaroslaw (1836–1871) – lengyel forradalmár. Az 1863–1864-es lengyel forradalomban való részvételéért elfogták, de fogságából Franciaországba menekült. 1871-ben a párizsi kommün összes fegyveres erőinek főparancsnokaként hősi halált halt. Nevét, miután franciaországi tettei tették világhíressé, franciásan és nem lengyelesen írják
duce – vezér, olaszul. Mussolini (l. ott) címként viselte (ejtsd: ducse)
duelo – párbaj, spanyolul

epopeya – hősköltemény, spanyolul
„Európa homlokán táncolt" – gyakran alkalmazták a Magyar Tanácsköztársaságra, Kun Béla nyomán. (K. B.: A Magyar Tanácsköztársaságról, Kossuth, 1958. 548. old.) Eredete: Petőfi Sándor A hazáról c. költeménye: „. . . Ti egykoron a porba omlott / Európa homlokán tomboltatok."

falangisták – az 1933-ban alapított Falanga Española spanyol fasiszta párt tagjai

feliz viaje – jó utat, spanyolul
fiesta – ünnep, ünnepnapi mulatság, spanyolul
fin – vége (pl. a filmnek), spanyolul
Firmes! Sobre l'hombro! Direccion al Diagonal! – Vigyázz! Vállra! Irány a Diagonal!, spanyolul
Franco, Francisco (1892–) – tábornok, Spanyolország fasiszta diktátora. 1934-ben részt vett az asztúriai bányászok felkelésének leverésében és marokkói főbiztosként az 1936. júl. 18-i ellenforradalmi lázadásban. Sanjurjo tábornok halála után a fasiszta lázadás vezetője lett. 1937-ben a *caudillo* (vezér) címet adományozta magának, az olasz és a német fasiszta diktátort utánozva. A Spanyol Köztársaság elbukása után az államhatalmat kezébe ragadva, véres terrort honosított meg, amelynek a haladó gondolkodású emberek tízezrei estek áldozatul. (A Spanyol Köztársaság hívei közül sokakat még ma, 23 év múltán is börtönben tartanak.) Franco a második világháború után katonai egyezményt kötött az USÁ-val, amelynek értelmében Amerika Spanyolország földjén katonai támaszpontokat létesíthet
Fuente ovejuna – Lope de Vega (1562–1635) drámája (Gyilkos falu). Fordította: Gáspár Endre

Guardia Civil – Polgári Gárda, a fasiszta csendőrség neve, spanyolul
Guardia Nacional – Nemzeti Gárda, hadsereg
„A gyilkoló mennydörgésre ilyen szóval odasújtani...” – Victor Hugo (1802–1885) A nyomorultak c. regényéből

hermano – testvér, spanyolul. Többes szám: hermanos
herstölt! (helyesen: herstellt) – visszakozz!, németből tréfásan magyarított szóval

Ibarruri, Dolores (1895–) – asztúriai bányászcsaládból származik. 1920-ban részt vett Spanyolország Kommunista Pártjának alapításában. A spanyol munkássajtóban „La Pasionaria” („A szenvedélyes”) álnéven írta cikkeit. 1932-től a párt Politikai Irodájának tagja, 1942 óta főtitkára. 1937-ben a Cortes alelnökének választották. 1945. óta a Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség alelnöke
ist das kein Irrtum? – nem tévedés ez?, németül
Izquierda mar! Derecha mar! Alto alt! Cuerpo a tierra! – Balra át! Jobbra át! Állj! Feküdj!, spanyolul

junta – bizottság, katonai tanács, spanyolul *kasztanyetta* – spanyol népi hangszer, két gesztenye alakú falapocska, amelyet a táncos rendkívül gyorsan összeütögetve, ujjaival ritmikusan csörget

Kropotkin, Pjotr (1842–1921) – orosz herceg. Anarchista munkákat írt

krúda – kinyomtatott írásmű, felvágatlan, kötetlen ívekben

labilis – bizonytalan

la gloriosa – „a dicsőséges", spanyolul

lancetta – orvosi kés, operálókés

langosta – sáska, spanyolul

lantorna – vékony hártyából való „ablaküveg"

„Las camaradas internacionales marchan ahora ..." – „A nemzetközi elvtársak most elmennek. Együtt kiáltjuk: Viszontlátásra, szabadság önkéntesei!"

Mamita mia – régi spanyol népdal, amelyet a spanyol néphadseregben aktualizálva énekeltek („Los cuatros generales")

mantilla – csipkéből készült fejkendő, spanyolul

Maxim – gépfegyver, feltalálójáról, Hiram Maximról elnevezve

„Megtudta végre, honnan fú a szél ..." – Lope de Vega: A kertész kutyája. Gáspár Endre fordítása

mi general – tábornokom, spanyolul

mono – kezeslábas, spanyolul. A spanyol néphadsereg egyenruhája az első időkben

muchas gracias – nagyon köszönöm, spanyolul

Mussolini, Benito (1883–1945) – 1922-ben fegyveres puccs révén Olaszország fasiszta diktátora lett. Észak-Olaszország felszabadulásakor népítélet végzett vele

müncheni egyezmény – Németország, Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország kormányfőinek 1938. szeptember 30-án, a müncheni Barna Házban kötött egyezsége, amelyben Chamberlain és Daladier, a nyugati hatalmak képviselői Hitlernek és Mussolininak behódolva, kiszolgáltatták a velük szövetséges Csehszlovákiát a fasiszta hatalmaknak

„Nagy az én bűnöm: a lelkem ..." – Ady Endre: Páris az én Bakonyom

Negrin, Juan dr. (1889–) – a madridi egyetem élettanprofesszora, szocialista politikus. 1937-től 1939 márciusáig a Spanyol Köztársaság miniszterelnöke. A Népfront-politika őszinte híve. De amikor a Spanyol

Köztársaság az intervenció és a belső árulás miatt válságos helyzetbe került, a kapitulánsokkal szemben nem lépett fel elég határozottan

„Nem gondolom, hogy mai helyzetünk...” – Lope de Vega: Fuente Ovejuna. Gáspár Endre fordítása

Nanetti, Nino – az olasz antifasiszta ifjúság egyik vezetője. A spanyol nép szabadságharcában hadosztályparancsnok. Az asztúriai fronton esett el

Palafox, José de Rebolledo (1775–1847) – spanyol herceg, tábornok. Napóleon csapatainak Spanyolország elleni támadása idején (1808) Zaragoza védelmének parancsnoka. Vezetése alatt a város hősiesen ellenálló népe visszaverte a francia gyalogságból és lengyel lovasságból álló napóleoni támadó sereget

pleure, petit – sírj, kicsi (itt: kedves), franciául (ejtsd: plőr, pöti)

„Por vuestra y nuestra libertad” – „A ti szabadságotokért és a miénkért!” A spanyolországi nemzetközi önkéntesek jelszava

POUM (Partido Obrero de Unificacion Marxista – Egyesült Marxista Munkáspárt) – az egyik, magát radikálisnak nevező spanyol parasztpárt és a spanyolországi trockisták egyesülése. Vezetője Andrés Nin, Trockij volt személyi titkára. Az antimarxista demagóg, trockista párt szoros összeköttetésben állt az „ötödik hadoszlop”-pal, s annak fő bázisául szolgált. 1937 májusában Barcelonában ellenforradalmi felkelést robbantott ki a Népfront-kormány megdöntésére, amelyet azonban a felfegyverkezett munkásság a néphadsereg egységeinek segítségével azonnal levert

Rajna-vidék megszállása – az első világháború befejezése után az agresszív Németország megfékezése céljából demilitarizált rajnai övezetet 1936. márc. 7-én a hitleri Németország önhatalmúlag megszüntette, és a német csapatok benyomultak a Rajna-vidékre

regulares – rendes, azaz sorozott katonaság, spanyolul

responsable – felelős, bizalmi. Így nevezték tisztjeiket a POUM-isták

Republica Española – Spanyol Köztársaság, spanyolul

Rundschau – A Kommunista Internacionálé hét nyelven megjelenő folyóiratának, az *Inprekorr*nak az utóda. Előbb Svájcban, majd Párizsban jelent meg

Rusia – Oroszország, spanyolul

ruso – orosz, spanyolul. Többes szám: rusos *salud!* – köztársasági spanyol üdvözlés: egészséget!

San Jacobo de Compostella – Compostellai Szent Jakab, akit a spanyol egyház Spanyolország védőszentjének tekint

„senki földje" – a két ellenséges állás közötti terület

si – igen, meghiszem azt!, spanyolul

Somos la joven guardia – Vagyunk az ifjú gárda. A nemzetközi munkásmozgalom forradalmi indulója

Spanyol Köztársaság – 1931. április 14-én a gazdaságilag rendkívül elmaradott Spanyol Királyságban a nép haragja menekülésre késztette XIII. Alfonz királyt, és a tömegek kikiáltották a köztársaságot. A hatalom a polgári köztársasági és a reformista Szocialista Párt koalíciójának kezébe került, amely halogatta az alkotmányozó nemzetgyűlés által 1931. dec. 9-én elfogadott köztársasági alkotmány végrehajtását. (Az alkotmány kimondta az egyház és állam kettéválasztását, az egyház földbirtokainak és egyéb vagyonának elkobzását, a jezsuita rend feloszlatását, a feudális kötelezettségek, adók eltörlését, részleges földbirtokreformot stb.) A koalíciós kormány a hadsereg élén meghagyta a monarchista tábornokokat, akik az 1933-as választásokon az összes ellenforradalmi elemeket egyesítve, csalással, vesztegetéssel és terrorral keresztülvitték a reakciós csoportok győzelmét. A munkásosztály sztrájkokkal válaszolt. S amidőn 1934 októberében Gil Robles fasiszta pártjának három tagját is bevették a kormányba, a spanyol kommunista párt felhívására a munkásság oly hatalmas méretű tiltakozó sztrájkba kezdett, hogy több mint egymillió munkás szüntette be a munkát. Barcelonában kikiáltották az autonóm katalán államot, Asztúriában a munkások fegyveres osztagai szétverték a kormánycsapatokat, és a munkás–paraszt tanácsok vették át a hatalmat. A fasiszta kormány Barcelonában vérbe fojtotta az általános sztrájkot, és marokkói csapatokkal meg páncélos egységekkel leverte az asztúriai bányászokat is. Az ismét illegalitásba szorított kommunista párt számos helyen megvalósította a kommunisták és szocialisták egységfrontját, 1935 végén pedig javaslatára valamennyi fasisztaellenes és demokratikus párt belépett a Népfrontba, amely az 1936 februári választásokon elsöpörte a reakciós kormányt. Végre megnyílt az út az 1931-ben elfogadott köztársasági alkotmány megvalósításához. E munka közepette azonban – 1936. július 18-án – a marokkói gyarmaton a fasiszta tábornokok vezetésével kitört az ellenforradalmi lázadás. Adott jelre a reakciós hadsereg egységei csaknem minden anyaországi városban is megkísérelték magukhoz ragadni a hatalmat, de ez csak az Afrikához közeli Dél-Spanyolországban sikerült, ahová a lázadók olasz hadihajókon szállították a vezetésük alatt álló gyarmati csapatokat, és néhány északi városban, ahová Francóék a mór csapaterősítéseket az olasz légiflotta gépein juttatták el. A teljes hadiflotta és a hadsereg egy része hű maradt a köztársasághoz. A népfront pártjai nagyobb katonai egységek létrehozásához láttak, ezek közül igazi katonai szervezete, fegyelme és szakszerű vezetése egyedül a kommunista párt által szervezett Ötödik Ezrednek volt. A párt csak hosszas viták után tudta keresztülvinni – s csak akkor, amikor a fasiszta hadsereg már Madrid előtt állt –, hogy a köztársaság egységes hadsereget hozzon létre. Ennek a magva az Ötödik Ezred lett. A fasiszta Olaszország és Németország katonai csapatok, repülőgépek és repülők, tankok és harckocsizó-legénység küldésével már július végén megkezdte a nyílt intervenciót, amelyet a polgárháború további folyamán egyre fokozott. A spanyol nép forradalmi elszántságától megrémülve, ugyancsak Franco fasisztáit támogatták leplezett formában a magukat „demokratá"-nak nevező nyugati hatalmak: Franciaország, Nagy-Britannia és az USA is. Ennek a politikának az eszköze volt a Benemavatkozási Bizottság, amely a mindkét spanyolországi harcoló fél iránti „szigorú semlegesség"-et mondta ki. A bizottság tagjai között ott ült Németország és Olaszország is, akik a „szigorú semlegesség"-ről szóló határozat ellenére az egész világ szeme láttára támogatták Francót. A Szovjetunió 1936. okt. 23-án, leleplezve a „benemavatkozási" komédiát, bejelentette, hogy a benemavatkozási szerződést nem tekinti magára nézve kötelezőbbnek, mint a Francót segítő imperialista hatalmak. Ennek alapján nélkülözhetetlen fegyvereket és szakképzett katonai kádereket küldött a Spanyol Köztársaságnak. A sebesültek és a polgári lakosság, különösen a gyermekek ellátásában is segítette a spanyol népet. Az összes kormányok közül a szovjet kormány volt a köztársaság egyedüli támogatója. A világ többi tájáról 1936 októberében kisebb vagy nagyobb csoportokban önkéntesek siettek a Spanyol Köztársaság védelmére: 52 ország legtettrekészebb antifasisztái, s közöttük legnagyobb számban a kommunisták. Az ellenforradalmárok technikai felkészültségével szemben a spanyol néphadsereg és a nemzetköziek csak hősiességük, hihetetlen odaadásuk árán értek el eredményeket. Az imperialista kémszervezetek egyre fokozták munkájukat, az általános nemzetközi helyzet is egyre súlyosodott, s ez a Spanyol Köztársaság politikai köreiben a kapitulánsok, „egyezkedők" befolyását erősítette. A szűklátókörű, önhitt s a régi tisztek befolyása alatt álló Largo Caballerót hiába váltotta fel az energikus Negrin, amikor a kapituláns Prieto hadügyminiszter a néphadseregből kiebrudalt árulók helyett más árulókat juttatott magas katonai beosztásba. Mindez együtt elősegítette, hogy Francóéknak sikerült kettészakítani a Spanyol Köztársaság területét. A katalóniai területen működő hadsereg nagyszerű, hősies küzdelmet vívott az Ebrónál, érzékeny veszteséget okozva az ellenségnek, de a központi területről nem kapott segítséget. Franco lerohanta Katalóniát, és ettől a pillanattól fogva a nyugati hatalmak türelmetlenül várták, hogy a spanyol szabadságharc Franco győzelmével véget érjen – a nagytőke nyugalmát és biztonságát remélték ettől a győzelemtől. Anglia és Franciaország 1939. február 27-én megszakította diplomáciai kapcsolatait a köztársaság kormányával, és Francot ismerte el, március 5-én Madrid védelmi tanácsa, az áruló Casado ezredes, a szocialista Julian Besteiro és az anarchista Cipriano Mera puccsal kiszolgáltatta Madridot a fasisztáknak, noha a város mögött még mindig 9 millió lakosú köztársasági terület állt, 400 000 főnyi hadsereggel. Ezzel a sokszorosan elárult Spanyol Köztársaság összeomlott, és 1939. márc. 28-án Franco átvette a hatalmat. Spanyolország a legsötétebb és legvéresebb ellenforradalom karmaiba került.

„Szorít, feszül német zekém...” – Heinrich Heine (1797–1856) költeménye: 1849 októberében. Gáspár Endre fordítása

temporada – évad, fürdőidény, spanyolul

Thälmann, Ernst (1886–1944) – Németország Kommunista Pártjának elnöke. A fasiszta diktatúra hatalomra jutása után a terror első áldozata lett. 1933-ban letartóztatták, s a legszigorúbb rabságban tartották. 1944. augusztus 18-án a buchenwaldi koncentrációs táborban ölték meg a fasiszták

torero – toreádor, a bikaviadal bajvívója

tortilla – (tortilla española), krumplival töltött palacsinta

viva – éljen, spanyolul

vor Recht geht Gewalt – a hatalom előtte jár a jognak, németül

*

A könyv egyes szereplőinek Spanyolországban használt és valódi neve

Aljosa	Alekszej Ejszner
Anna Mária	Baschné
Baller, Michael	Dr. Szántó Rezső
Belov	Karlo Lukanov
Csapajev	Szalvay Mihály
Diaz	Hedrich Károly
Dinge	Mező Imre
Fernandez, Pedro	Cséby Lajos
Flatter, Ottó	Dr. Münnich Ferenc
Gáll János	Gálic János
Gallo	Luigi Longo
Hans	Hans Kahle
Kálcsics József	Csatári József
Ladi Péter	Sziklai Sándor
Landa Oszkár	Klauber József
Lukács Pál	Zalka Máté
Niebuhr Pál	Hevesi Ákos
Petrov	Kozovszkij
Renn, Ludwig	Vieth von Golssenau
Selmeczi	Steinmetz Miklós
Stefi	Steckmayer István
Vili	Podboj Vilmos
Walter	Swerczewski

*

A magyar zászlóalj számos kiváló harcosával és sokakkal, akik nem a zászlóalj kötelékében küzdöttek, nem volt módunk foglalkozni.

*

A néven nevezettek mind történeti személyek.

*

A könyv sajátos nézőpontja az, hogy mindenütt a magyar szereplők cselekedeteit kíséri figyelemmel. Azokat a harcokat eleveníti meg, amelyekben a nemzetközi brigád vett részt. A magyar zászlóalj hősies küzdelmei, bár a spanyol nép szabadságharcának nagy segítséget jelentettek, mégis a heroikus küzdelemnek csak egyes állomásai voltak.

TARTALOM

A mottóhoz 7
Árkon–bokron 11
Seregszemle Albacetében 46
A madridi „D" nap 81
Dinamitérók 118
Magyarok Madridban 149
A tábornok levele 177
„Dio lo vuole" 206
Aranyzászlóalj 250
Sírj, kedves, sírj 276
A Kubai kapitány 308
Csapajev jókedve és haragja 340
Lángoló csúcsok 366
A Névtelen Könyv 393
Jegyzet 425

A kiadásért felel a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Cz. Szabó Valéria. Szaklektor: Györkei Jenő. Képszerkesztő: Markó József. Műszaki szerkesztő: Kerbolt Béla. Műszaki vezető: Gortvai Tivadar. 5000 példány, 27,2 (A/5) ív, + 16 oldal melléklet, 1 db táblázat. MSZ 5601—59
613386/1 – Zrínyi Nyomda, Budapest

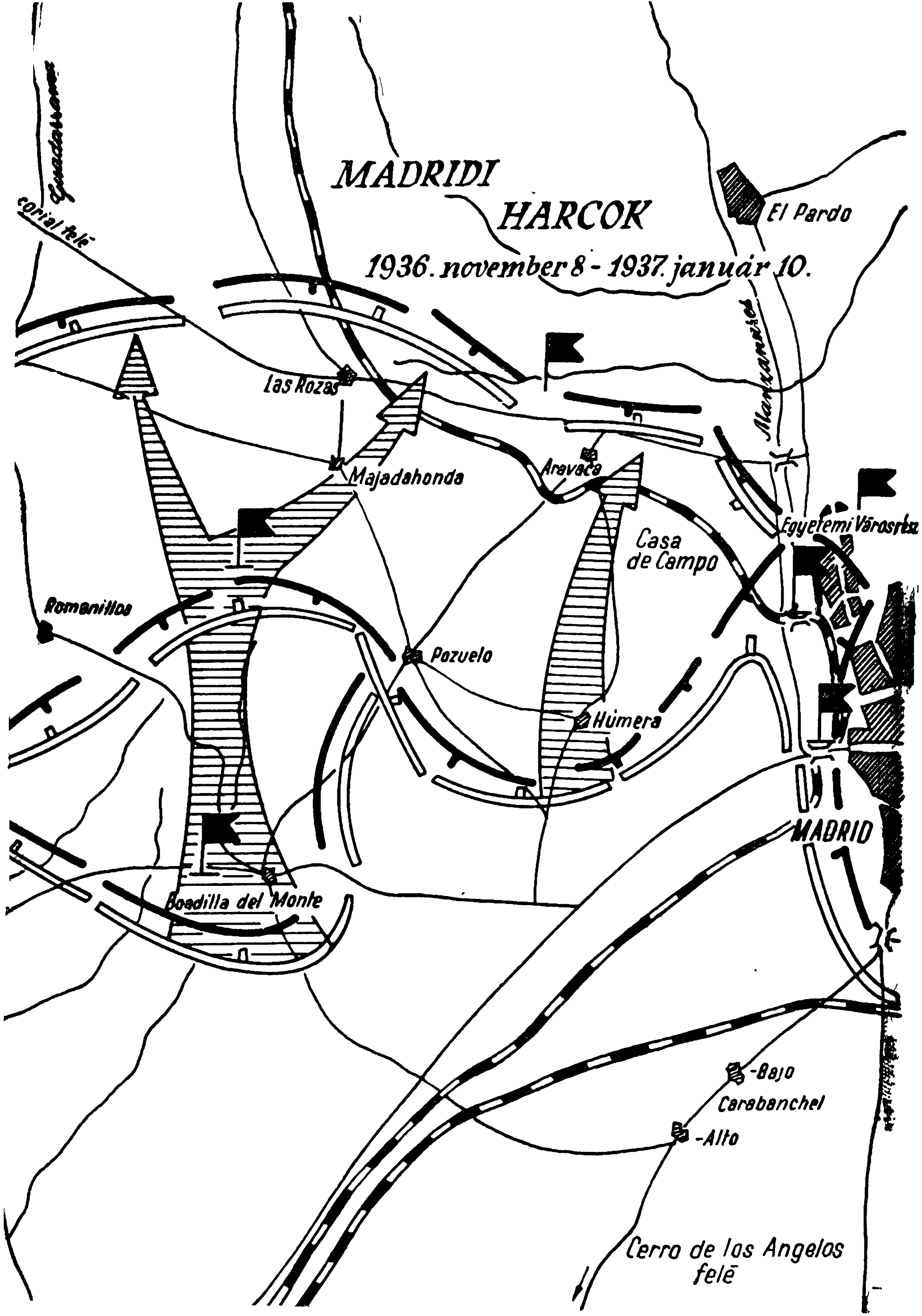

MADRIDI HARCOK

1936. november 8 - 1937. január 10.

Guadarrama
corial felé
El Pardo
Manzanares
Las Rozas
Majadahonda
Aravaca
Casa de Campo
Egyetemi Városrész
Romanillos
Pozuelo
Húmera
MADRID
Boadilla del Monte
-Bajo
Carabanchel
-Alto
Cerro de los Angelos felé

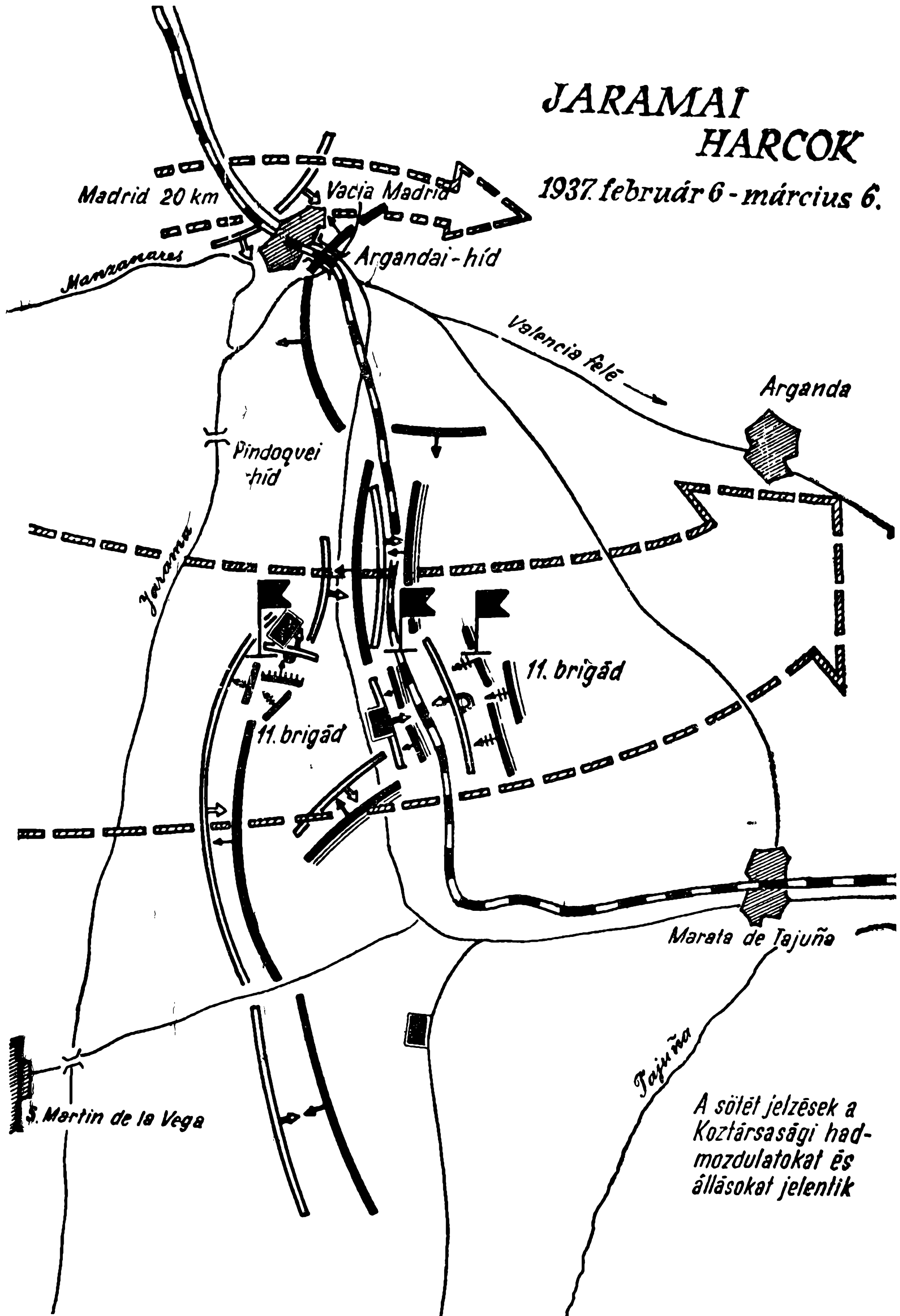

JARAMAI HARCOK

1937. február 6 - március 6.

Madrid 20 km
Vacia Madrid
Argandai-híd
Manzanares
Valencia felé
Arganda
Pindoquei híd
Jarama
11. brigád
11. brigád
Marata de Tajuña
Tajuña
S. Martin de la Vega

A sötét jelzések a Köztársasági hadmozdulatokat és állásokat jelentik